

Міністерство освіти і науки України
Білоцерківський національний аграрний університет

Світлана Карпенко

**УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО :
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА
ЕДИЦІЙНА ПРАКТИКА**

Монографія

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2024

**УДК 398.21(477)"18/20"(02.064)
К 26**

Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського національного аграрного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 4 від 24 травня 2024 р.)

Рецензенти:

Микола Дмитренко, доктор філологічних наук, професор

Тетяна Шевченко, доктор філологічних наук, професор

Ірина Грищенко, доктор філологічних наук, доцент

Карпенко Світлана

К 26 Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика
[Монографія.] — Дніпро: Середняк Т.К., 2024, — 439 с.

ISBN 978-617-8489-04-5

Монографія презентує казкознавство як окрему галузь фольклористики. Запропоноване видання присвячене методології дослідження та едиційній практиці українського казкознавства упродовж двох століть (XIX – XXI ст.). Автором розглянуто: термінологію, наукові методи та школи, що використовуються для вивчення казкового наративу; постаті академічних науковців та збирачів-аматорів народних казок; перспективи розвитку вітчизняної науки про казку як окремої галузі знань, що знаходить вираження в педагогіці, філософії, мистецтві та традиційній культуру сьогодення.

Рекомендовано науковцям, здобувачам вищої освіти та всім, хто цікавиться українським казкознавством.

УДК 398.21(477)"18/20"(02.064)

ISBN 978-617-8489-04-5

Друк та продаж монографії без дозволу автора заборонено.

© Світлана Карпенко, 2024

ЗМІСТ

	Вступ	7
	РОЗДІЛ 1. КАЗКА ЯК ФЕНОМЕН ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	10
1.1	Формування європейського казкознавства	10
1.2	Казкознавство як напрям фольклористики	15
	РОЗДІЛ 2. I ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА: ВІД ФІКСАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ	43
2.1	Внесок О. Бодянського в едицію українського казкознавства	46
2.2	«Мимовільні» збирачі народних казок	50
2.3	Роль наукових шкіл у формуванні методології українського казкознавства	53
2.3.1	М. Костомаров і міфологічна школа	54
2.3.2	М. Максимович і культурно-історична школа	56
2.3.3	Метод етнографізму П. Куліша в українському казкознавстві	57
2.4	Джерела фіксації народних казок: сюжетно-мотивний фонд	65
2.4.1	Записи українських казок у збірниках О. Афанасьєва	68
	РОЗДІЛ 3. II ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА : ТЕОРЕТИЧНИЙ	76
3.1	Пошук оптимальних методів вивчення народної казки	76
3.2	Внесок О. Потебні в українське казкознавство	79
3.3	Формування наукового апарату	97
3.3.1	Збірники казок І. Рудченка та їхнє значення	100
3.3.2	Внесок М. Драгоманова у розвиток українського казкознавства	104
3.3.3	Роль П. Чубинського у становленні української науки про казку	109
3.3.4	Внесок О. Кольберга в українське казкознавство	116
3.3.5	«Інтуїтивна» методика П. Іванова у способі фіксації та вивчення народної казки	118
3.3.6	Казкознавчі матеріали у студіях М. Сумцова	122

3.4	Початки складання сюжетних покажчиків	143
3.5	Підсумки та перспективи досліджень про українську народну казку	147
3.5.1	Компаративістика та гуманізм у студіях І. Франка	147
3.5.2	Міркування М. Дикарева про народну оповідну традицію	156
3.5.3	Методика регіонального та локального вивчення казки	158
3.6	Українське казкознавство у європейському контексті	162
3.7	Роль часописів у формуванні українського казкознавства (останні десятиліття ХІХ ст.)	167
	РОЗДІЛ 4. ІІІ ПЕРІОД. УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО ХХ ст. : ВІД КОМПАРАТИВІСТИКИ ДО СТРУКТУРАЛІЗМУ	174
4.1	Проєкти в казкознавстві	175
4.1.1	Б. Грінченко як казкознавець	175
4.1.2	Внесок М. Грушевського в українське казкознавство	179
4.1.3	Роль В. Гнатюка у формуванні українського казкознавства	184
4.1.4	Внесок М. Левченка в українське казкознавство	193
4.2	Перспективи досліджень народної казки першого тридцятиліття ХХ ст.	199
4.3	Популярні видання казок та їх джерела в першій половині ХХ ст.	213
4.4	Українські казкознавчі матеріали у бібліографічних покажчиках	217
4.5	Внесок М. Андреєва в українське казкознавство	224
4.6	Українське казкознавство радянського періоду: шляхи ідентифікації свого	230
4.6.1	Науковий та популяризаторський контекст українського казкознавства радянського періоду	232
4.6.2	Казкознавчі праці Р. Волкова та проблеми новаторства поглядів на казку	234
4.7	Особливості роботи з текстами казок при укладанні збірників у ХХ ст.	239
4.8	Діяльність наукових установ ХХ ст. у контексті українського казкознавства	246
4.8.1	Внесок І. Березовського в українське казкознавство	253
4.8.2	П. Лінтур як казкознавець	258

4.8.3	М. Гиряк як казкознавець	261
4.8.4	«Усе підряд жав»: М. Зінчук – казкознавець	263
4.8.5	Казкознавча діяльність І. Хланти	268
4.9	Аспекти взаємовпливу українського та зарубіжного казкознавства у другій половині ХХ ст.	276
4.10	Публікації традиційних і сучасних записів текстів казок у 1960-1990-х роках	286
4.11	Українське казкознавство останньої третини ХХ ст.	291
	РОЗДІЛ 5. IV ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА : СУЧАСНИЙ	296
5.1	Місце фольклористичної школи Л. Дунаєвської у казкознавстві	296
5.2	Продовження сімейної традиції казкознавців (О. Наумовська)	311
5.3	Казкознавчі студії В. Давидюка	313
5.4	Школа казкознавства в ІМФЕ НАН України	316
5.4.1	Внесок О. Бріциної до вітчизняного казкознавства	316
5.4.2	М. Дмитренко – продовжувач традицій академічного казкознавства	320
5.4.3	Казкознавчі пошуки Л. Мушкетик	325
5.5	Казкознавчі студії на кафедрі фольклористики Львівського національного університету імені І. Франка	329
5.6	Дидактичне використання народної казки та її методології	335
5.7	Казка на зламі віків: наукові розвідки в контексті казкознавства та казкознавство в контексті філології	340
5.8	Казкознавчі пошуки : нова генерація	348
5.9	Українська народна казка в Інтернет мережі: сучасний стан та перспективи розвитку	369
	Висновки	380
	Додатки	383
	Іменний покажчик	383
	Бібліографія. Список використаних джерел та література	384
	Summary	439

ВСТУП

Стрімкий розвиток науки та техніки призвів до космополітизму у суспільних відносинах між країнами та народами. Позитивні, на перший погляд, наслідки такої політики породили ряд проблем, які не здатна вирішити як одна людина, так і окрема галузь науки. У сучасному світі культурні та лінгвістичні питання набувають інтернаціональної актуальності. Проблема інтегрування культур болючіша за освітню, адже руйнування зазнає ментальна свідомість поколінь. Саме тому повсякденною необхідністю стає активність культурних та наукових осередків, які вивчатимуть народні пам'ятки. Популяризація народних звичаїв та традицій, побуту, а також словесної творчості за допомогою новітніх технологій у сучасному форматі безперечно привертатиме увагу до культурної спадщини самої нації. У фольклорі та літературних пам'ятках відображено буття етносу. Зважаючи на живучість деяких звичаїв, вірувань та традицій народу, М. Сумцов назвав нефіксовані зразки народнопоетичної творчості «уламками старовини». Для того, щоб пізнати народ, потрібно познайомитися з його фольклором, зокрема казками. Цей вид усної народної творчості існує у всіх народів незалежно від рівня цивілізованості. Даючи високу оцінку народній казці як виду епіки, зважаючи на її філософсько-ментальне підґрунтя, вчені зазначають: «Казка на відміну від деяких інших жанрів фольклору є суто антропоцентричною, людиновимірною, зосередженою на людині... Універсальність казки полягає у колективності всетворення. Цей всетвір живе і розвивається в межах однієї спільноти, усно передається від покоління до покоління; казка – моральний кодекс, спонукальне і стримуюче начало»¹. На основі збережених зразків народних казок, можемо говорити про особливості менталітету народу. Людство обрало казку як засіб ознайомлення підростаючого покоління з культурними цінностями роду-племени, як спосіб привертання уваги до розуміння соціуму створеного дідами (пращурами), як шлях пізнання світу, як форму для збереження сакральньо-профанної культурної інформації. Із сюжетного репертуару народної казки, її варіативності, доступними для аналізу стають елементи побуту, поведінки, мислення. Сюжетна основа казки наскрізь традиційна, містить у собі колективну та персональну творчість, а також елементи історії народу чи етносу.

У словникових статтях знаходимо десятки спроб характеристики казки як фольклорного нарративу, що відрізняється від легенд, переказів та бувальщин настановою на вигадку, поетичним домислюванням, ідеалізацією дійсності, оригінальною (креативною) творчою уявою казкаря. Оповіді, що потрапляють до казкового епосу, варіюють за формальними ознаками: побудовою сюжету, персонажною системою, проблематикою, емотивними характеристиками. Кожна казка (легендарна, чарівна, фантастична, побутова, анекдотична, про тварин) має в основі правдиву історію, випадок із життя, народної традиції. Через призму казки стають зрозумілими етнічні стереотипи, культурні традиції та вірування, характер,

¹ Мушкетик Л. Персонажі української народної казки : монографія. Київ : Український письменник, 2014. 360 с. С. 9, 5.

вдача та історична доля народу. Прослідковуючи генезу казки, варто зазначити, що на племінному рівні, наші пращури мали систему міфічних казок (праказки), в яких передавали від дідів до онуків (від покоління до покоління) важливу, життєнеобхідну інформацію. Героями таких міфічних оповідей ставали боги родів, а поряд із ними й незвичайні, профанні помічники людини (наприклад, Половинчатий Півник з однойменної казки; Шило, Кизяк, Жолудь із «Казки про Довгомудика», тощо). Про міфічну природу казки міфологи писали, що це блідий (маємо на увазі, настільки давній у часі, що можемо бачити нечіткі або епізодичні його контури) і пересаджений на землю міф, а саме «міф первісний», «племінний», «індоєвропейський»¹. Сталість мотиву казки пояснюється перевагою у фольклорній свідомості типового та традиційного над індивідуальним. «Коллективна свідомість» презентує людину як біологічний вид, як природну субстанцію. Все це дозволяє акцентувати, що казку слід розуміти як спосіб передавання інформації та засіб збереження досвіду людської спільноти.

Народна казка як своєрідний феномен стає об'єктом для дослідників різних галузей знань. Діалектика казки як філософія певного етносу пояснює багато явищ буття соціуму, перебуває у вербальному та невербальному (семіотичному, текстовому) вигляді. І. Франко, глибоко розуміючи ідею казкового наративу, писав: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти, і чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам любя мама чи бабуся оповідали байки, не забудете до смерті»². Підтримуючи думку свого вчителя, В. Гнатюк наголошував: «Ніякі літературні твори не мали ніколи такого розповсюдження, як казка, а ні такого довгого життя»³.

За спостереженнями наших сучасників, «кращі зразки народної казки, незважаючи на давність свого походження, й досі хвилюють, захоплюють, бо кожний казковий образ, в яку б хитромудру одіж поетичної уяви він не був прибраний, насправді має під собою глибоку життєву основу. Широта узагальнення в казці така, що крізь товщу історичних нашарувань і серпанок художньої умовності, ми завжди бачимо конкретні сторони людського життя, і той або інший образ чи мотив наповнюється в нашій уяві реальним змістом»⁴; «казка не дидактична, вона – мудра... Людина оспівана в народних казках як її бережлива дитина, як сподвижник миру і добра, а не руйнації і воєн. Потерпілого в борні зі злом героя казка оживить чудодійною живлющою водою і благословить на подальші добродіяння»⁵; «досконалий витвір народної фантазії, що впродовж багатьох сторіч був одним із дієвих засобів задоволення естетичних потреб народу, казка є чи не

¹ Котляревский А. А. Сочинения. Том 2. Санкт-Петербург : Типография Импер. Академии Наук, 1893. 575 с. С. 39.

² Франко І. Я. Байка про байку // Твори : У 50-ти томах. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 20. 516 с. С.170.

³ Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. Київ : Наукова думка, 1966. 288 с. С. 205.

⁴ Березовський І. П. Дум живих казкові передзвони // Мудрий оповідач / Упоряд. І. Березовський. Київ : Наукова думка, 1969. 544 с. С. 3.

⁵ Дунаєвська Л. Ф. Напиймося з живого джерела // З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників. Київ : Радянська школа, 1990. 512 с. С.16.

найдослідженішим жанром фольклору»¹. «Жоден казковий образ не виникає, так би мовити, з «чистої» гри уяви, кожен з них породжений реальністю, постає в певних історичних обставинах і відображає народний світогляд, властивий тій чи іншій епосі»²; «казки як більші чи менші річки наповнюють світову скарбницю народних оповідей. Казки нагадують океан своєю пластичністю та плинністю, їх події є стрімкими та динамічними, як швидка вода. Такою ж глибокою та вічною як океан є їхня мудрість»³.

Вивчення фольклорних жанрів малої епіки упродовж двох століть було дискурсивним виявом позицій представників різних фольклористичних шкіл. **Мета** нашого дослідження полягає в окресленні дискурсів навколо народної казки, що виявилися позитивним фактором у розкритті теорії та едиційної практики українського казкознавства загалом. Відповідно, **завданнями** є: описати умови формування українського казкознавства як окремого напрямку фольклористики; встановити його періодизацію; з'ясувати проблематику, термінологію, інструментарій, основні поняття, вказуючи на імена дослідників певного питання; розглянути методику укладання збірників казок.

Використання методів та прийомів для вивчення питання зумовлено поставленими завданнями та апелює до описового, історичного, аналітичного та теоретичного способів опрацювання матеріалів, що, своєю чергою, вимагає спостереження, експерименту та структурування з метою формулювання потрібних висновків. У поле зору дослідження потрапили різноманітні матеріали (від теоретичних праць, словників до збірників казок та Інтернет-сайтів різного призначення), що дозволило створити цілісну картину українського казкознавства, відповісти на питання стосовно генези, самодостатності як наукового напрямку та окремої навчальної дисципліни.

---

¹ Бріцина О. Ю. Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування) : монографія. Київ : Наукова думка, 1989. 152 с. С. 3.

² Бріцина О. Ю. Українська народна проза // Калинова сопілка. Антологія української народної прозової творчості. Для старшого шкільного віку. Видання 2-ге, перероблене. / Упоряд., передм., прим. О. Ю. Бріциної, Г. В. Довженок, С. В. Мишанича. Київ : Веселка, 1998. 615 с. С. 9.

³ Ortutay Gy. Magyar népköltészet: Népballadák, népmesék. Budapest : Akadémiai Kiado, 1985. 374 p. P. 37.

РОЗДІЛ 1.

КАЗКА ЯК ФЕНОМЕН ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1 ПОЧАТОК ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА

XIX ст. позначене синкретизмом наукових дисциплін, відсутністю чіткого розмежування між гуманітарними галузями. Вагомий внесок у розбудову фольклористики та казкознавства у світовому масштабі зробила романтична концепція та еволюційна теорія. Зокрема, В. Петров вважав, що «етнографі-романтики відносили весь етнографічний набуток народу до праісторії, до, так званого, міфологічного періоду, коли, мовляв, народ, історія, поезія і релігія становили собою єдність»¹. Народність ставала об'єктом етнографічних студій. Ті, для кого фольклор був цілісною картиною світогляду, намагалися бачити в ньому соціально-функціональну єдність, порушували кордони між мистецтвом, словом та етнографією. Погляди дослідників на фольклор як на загальну сукупність народних знань, найдавнішу стадію розвитку культури, змушували визнати, що етнографія як галузь науки про суспільство відводить фольклору суто філософський спосіб пізнання. Власне, українська фольклористика першої половини XIX ст. ґрунтувалась на етнографічних розвідках, уникаючи обмежень її предмета галуззю поетичної творчості. Фіксуючи казку, етнографи намагалися через оповідь зафіксувати й народну говірку, світорозуміння, уявлення народу про самих себе. Про відмирання/зникнення тих чи інших фольклорних наративів М. Сумцов писав, що багато з відмерлих жанрів мали ознаки ідеалізованого майбутнього (утопії); переважна кількість тих побутових форм і моральних понять, що зникли із життя більш культурних народів, загинули не тому, що вони не відповідали вищому критерію добра, або не задовольняли інтереси та потреби більшості, що жили в цих умовах, а тому, що вони не витримали боротьби (конкуренції) з іншими побутовими видами та жанрами, з якими їм довелося змагатися². У народному житті культурні пережитки як з часів ученого, так і до нині стоять незалежно один від одного, становлячи різноманітні та різночасові уламки старовини. М. Сумцов у статтях пропонує не розподіляти культурні пережитки за відомими рубриками (міфічна, історико-літературна, порівняльно-етнографічна), чи за формальною подібністю до обрядів та звичаїв. Кожне явище культурного пережитку має своє місце в ланцюжку історії етносу і заслуговує окремого вивчення як локальний феномен.

Торкаючись питання методики вивчення народної казки, зазначимо, що від її переспіву в літературній традиції вчені дійшли до потреби фіксації у народному

¹ Петров В. Методологічно-світоглядні напрями в українській етнографії XIX-XX ст. // Енциклопедія українознавства: у 2 томах. Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. Т.1. С.185; також див. Івановська О.П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с. С.7.

² Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Сборник статей (Из «Киевской Старины» 1888-1889 гг.). Харьков, 1892. 422 с. С. 1-2.

варіанті, зі збереженням усіх стильових особливостей. Казкова проза ще на початку XIX ст. привертала увагу багатьох європейських учених. Такі видатні міфологи, як К. Мюллер, М. Мюллер, Х. Любек, Ф. Крайцер, А. Кун, В. Шварц, Ф. Лібрехт, В. Мангардт, Е. Тайлор, Я. Грімм, О. Афанасьєв, О. Потебня намагалися знайти міфологічні джерела сюжетів, образів і мотивів епічних жанрів, пропонуючи різні методи дослідження через аналіз космогонії, теократії, етнічних релігій, антропоморфізму, анімізму як форми первісних вірувань, що сприяли переходу їхніх образів у символіку. Фактично, з цього часу розпочався процес збирання та створення перших рукописних колекцій народних казок.

Середина – друга половина XIX ст. ознаменувалася пошуками історичних джерел народної епіки, компаративістським встановленням генезису образів казок, збиранням та обліком численних сюжетів, мотивів, персонажів. Від спостережень щодо казок і казкарів П. Куліша, поетики О. Веселовського, каталогу сюжетів Аарне-Томпсона, порівняльних праць М. Драгоманова, Й. Болте, Ір. Полівки, до структуралістського методу Тартуської школи фольклорна епіка стала об'єктом фундаментальних досліджень багатьох слов'янських учених. Впродовж двох століть фольклористи вивчали генезис діахронійного зрізу епіки, тобто цікавилися розвитком фольклорних мотивів, а не їх структурою. Як позитивний результат такої роботи – сформувалися школи: міфологічна, історична, етнографічна, антропологічна, запозичення сюжетів, – здобутки яких стали надбанням академічної науки XIX – XX століть.

Основою для романтичної естетики було протиставлення «природного» «мистецькому», що завжди вирішувалося на користь першого. Адже на той час розуміння тексту було доволі спрощеним: сам процес фіксації розглядався як засіб відтворення змістових особливостей твору, а, отже, питання про необхідність пошуку своєрідних способів запису усних традиційних текстів остаточно ще не усвідомлювалося¹. Проте вже у другій половині XIX ст. казкові тексти фіксувалися відповідно до подальшого їх використання: 1) з метою детального опису говірки (філологічний підхід); 2) з метою фіксації сюжету (можливе переповідання іншими мовами, напр. польською); 3) текст казки вкраплювався у побутові сцени з метою етнографічного екскурсу у фольклорне середовище. Звісно, не остання роль тут відводилася науковій школі, до якої зараховував себе дослідник. Зокрема, міфологічна школа, що вивчала спочатку міфології Греції та Риму, а згодом і міфології Німеччини, Скандинавії та народів Сходу, окреслила низку проблем наукового пізнання мови, міфу, фольклору, обрядів, звичаїв, активізувала збір усної народної творчості, піднесла справу збирання фольклору на висоту національного завдання. Однією з таких праць стала «Німецька міфологія» Я. Грімма². Високо оцінена європейськими науковцями, вона суттєво вплинула «на активізацію процесу вивчення національних міфологій як європейських, так і слов'янських народів»³. Ідеї

¹ Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ : ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с. С. 21-22.

² Grimm Jakob, Deutsche Mythologie. Diederich, Göttingen, 1835.

³ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми : монографія. Київ : «Сталь», 2004. 383 с. С. 23-25.

Я. Грімма стали підґрунтям для засад міфологічної школи та спиралися на уявлення про давню людину як невіддільну частину природи, як гармонійну істоту яка споглядає природу. У передмові до перевидання збірника казок 1850 р., Я. Грімм зазначав, що народна казка є коштовністю усної народної творчості, а дидактика її – це природне середовище для виховання дитини. «Багато хто з батьків, – зазначав вчений, – вважатиме казку шкідливою для дитини, бо вона містить «аморальні елементи», що розходяться з християнськими вченнями. Але ж виховання дитини лише за Біблією чи не буде нагадувати садівника, який боїться висадити викохану ним молоду рослину у відкритий ґрунт? Так, він може оберігати її від зайвого впливу вітру, сонця, поливати теплою водою, проте такі умови лише зроблять рослину вразливою до найменших змін у природному середовищі»¹. Вважаючи Я. Грімма «ідеологом синтетичного принципу в науковому досліді» (за Л. Білецьким)² та аналізуючи його працю «Німецька міфологія», вчені виокремили кілька важливих підходів до розуміння міфології, що суттєво вплинули на ідеї казкознавства, зокрема розуміння спорідненості казки з міфом: 1) сакрального «анімістичного» (одухотворена поетизація природи); 2) зародкового позитивістського (широке залучення фактів, етимологічних уподібнень, лінгвістичних та фольклорно-звичаєвих порівняльних даних як доказів істинності та підґрунтя теоретичних міркувань); 3) реконструкційного та інтерпретаційного (не тільки опис та відтворення системи міфопоетичного світогляду, але й аналіз «живих зразків», що побутували у доступній автору німецькій традиції – поезії, обрядах, повір'ях, – і містили в собі артефакти старовини). На деякі з цих позитивних якостей міфологічної теорії Я. Грімма свого часу звертали увагу О. Бодянський, І. Срезневський, М. Костомаров, О. Потебня, О. Котляревський, М. Сумцов, І. Франко, М. Грушевський, Ф. Колесса та інші³. Осмислюючи ґенезу європейської науки, італійський вчений Джузеппе Кокк'яра у монографії «Історія фольклористики в Європі» (Торонто, 1952) зазначав, що «заслугою просвітників було вивчення крізь історію віків питань походження суспільства, релігій, держави, під час розгляду яких не лишалися без уваги й первісні народи»⁴. У другій половині XVIII ст. німецький філософ і письменник Й.-Г. Гердер вже говорив про обов'язок кожної освіченої людини збирати зразки усної народної словесності (його праці «Про німецький народний характер і мистецтво» (1773), «Ідеї для філософії історії людства» (1784-1791)). Він одним з перших поставив завдання створення теорії фольклору, пророче передбачивши філософську її природу, що пояснювала віру в міфи, байки, казки та сновидіння⁵.

Послідовники міфологічної теорії, що отримали назву серед науковців «молодші міфологи» (німці: А. Кун, В. Шварц, В. Маннгардт, В. Ган, англійці: М. Мюллер, Ж. Кокс, італієць А. де Губернатіс та ін.), намагалися закріпити свої погляди через видання нотаток фольклорних зразків, зокрема, це відомі томи німецьких народних

¹ Kinder und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm. Erster Band. Grosse Ausgabe. Sechste vermehrte und verbesserte Auflage. Göttingen. Verlag der Dieterichschen Buchhandlung. 1850. 240 p. P. 8.

² Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ : Либідь, 1998. 408 с. С. 76.

³ Колесса Філарет. Українська усна словесність : Загальний огляд (із портретиками українських етнографів та народних співців): Вибір творів із поясненнями та нотами. Львів, 1938. 643 с. С.114.

⁴ Кокк'яра Джузеппе. История фольклористики в Европе. Москва : Иностранная литература, 1960. 694 с. С.111.

⁵ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. С. 16.

казок («Дитячі та родинні казки», упорядкований Гріммами у 1812-1814 рр.), англійський збірник «Казки матінки Гуски», казки А. Гофмана та Ш. Перро на мотиви народних, наукових коментарів та приміток до текстів, а також трактатів, у яких простежувався розвиток міфології та порівняльні студії міфологічних систем різних народів (в першу чергу європейських). Погляди братів Гріммів розвинули Альберт Кун (1812-1881; його праці: «Походження вогню і напою богів» (1859), «Студії міфотворення» (1887) ¹) та його учень Вільгельм Шварц (1821-1899), – представники так званої *метеорологічної доктрини* в поглядах на пояснення міфів *астрально-лунарної групи*, де первісні риси характеристики богів арійського міфу пов'язувалися з природними об'єктами та явищами: з хмарами, буревієм, грозою, туманом, а згодом із зорями, місяцем тощо. Підтвердження цього можемо спостерегти у праці В. Шварца «Походження міфології за матеріалами грецьких і німецьких оповідей» (1860) ². Зокрема, він одним з перших звернув увагу на земних духів («нижню міфологію»), що яскраво поставала у німецьких фольклорних зразках.

Також набули актуальності погляди англійського мовознавця (за походженням німець), історика релігії Макса Мюллера (1823-1900), автора «Порівняльної міфології» (1856), який створив *солярну теорію міфу*, вважаючи, що в його основі лежить уявлення про рух сонця небом. Походження міфів М. Мюллер виводив із лінгвістичного факту: занепаду колишньої прамови, «хвороби мови» і «хвороби мислення» постпервісних людей. Тривала робота над пам'ятками Сходу (зокрема Ведами, які він готував до публікації в Оксфорді) дала підстави вченому (шляхом порівняльного аналізу) зіставити великий масив мовних явищ, припустити наявність єдиної арійської прамови в до санскритський період; у цій мові кожне слово було міфом, кожне ім'я – образом. З часом значення слів «затемнювалося», забувалося, фонетичне звучання (і значення) зазнавало трансформацій, ім'я власне (назва будь-якого предмета, речі) ставало загальною назвою. І ця «хвороба мови» (метафоризація) творила міфи. Концепція М. Мюллера хоч і привертала увагу до проблеми «мова і міф», проте загалом була вразливою вже у другій половині XIX ст., зважаючи на обмежену кількість фольклорних наративів, які б підпадали під запропоновану вченим теорію, а також появу праць В. Шварца та В. Мангардта, які частково поділяючи положення А. Куна та М. Мюллера, виводили міфічні образи з пошанування «нижчої міфології» – демонології, ілюструючи свої твердження казковими сюжетами та етнографічними елементами німецької культури. Теорія В. Мангардта (праці: «Німецькі міфи» (1858), «Лісові і польові культури» (1875-1877) про культ предків) та В. Шварца названа *демонологічною теорією міфів*, що нагадувала алегорію до солярної теорії за своєю логічною структурою.

Суперечки між міфологами та представниками інших шкіл були майже одночасними. Кожна праця, що набувала оприлюднення, підпадала під вільне рецензування, що іноді вибухало появою нового дослідження, яке б спростовувало попереднє. Так, наприклад, на противагу Я. Грімму, Г. Гервінус (обстоюючи

¹ Kuhn Franz Felix Adalbert, Die Herabkunft des Feuers und des Gottertrankes. Berlin 1859; Mytholog. Studien. Berlin 1887.

² Schwarz, Dr. F.L.W. Der Ursprung Der Mythologie: Dargelegt an Griechischer Und Deutscher Sage. Publisher: Berlin, Verlag von Wilhelm Hertz, 1860.

просвітницькі ідеї дидактики) у праці «Історія німецької поезії»¹ переконував, що первинною у народній казці мала б бути байка, адже вона повчає, що і є метою народної казки. У 1846 р. В. Герцберг піддав критиці теорію Я. Грімма у своїй праці про народну байку «Байки Бабріо перекладені німецькою мовою Чоліамбен. На додаток до трактату В. Герцберга про поняття байки та її історичний розвиток у греків»². Він переконував у неможливості витворення народної казки з міфу, адже міф – це священна інформація про вірування, виникнення та становлення етносу, а казка – це джерело розваги. Основою народної казки, як і Г. Гервінус, вчений вважав грецькі казки про тварин і байки.

Прихильники *індійської теорії (міграційна школа)* – німці Р. Келлер («Про європейські народні казки», 1865), М. Ландау («Джерела “Декамерона”», 1869), І. Вольте; французи Е. Коскен («Народні казки в Лотарингії», 1886), Г. Паріс («Східні казки в середньовічній літературі», 1875), англієць А. Клоустон («Народні казки та вигадки, їх міграція і трансформація», 1887), італійці А. д'Анкона, Д. Кампоретті – стверджували, що батьківщиною епосу про тварин має бути Індія, а сюжетами казок – байки з «Панчатантри» та «Гітопадеса». Вони розробили логічну схему руху казкових сюжетів з Індії до інших країн, пояснюючи свій вибір торговельними та політичними зв'язками. Такі погляди наново підтримуються й деякими сучасними українськими етнологами та фольклористами: О. Галько³, О. Собецька⁴ та інші.

Відомий німецький літературознавець та дослідник культурних пам'яток Г. Мейснер відкидав міфологічну гіпотезу, наголошуючи на тому, що перші фабулісти не були пастухами, землеробами чи мисливцями, тому що вся фабульна поезія має споглядальний характер, є штучним продуктом і надбанням школи. За Г. Мейснером, середньовічний епос творився на основі латинських байок, які використовувалися у шкільному навчанні. Він категорично заперечував існування такого жанру як «звірина сага», запропонованого Я. Грімом. Г. Гервінус і Р. Келлер у своїх працях (зокрема Р. Келлер у розвідці «Про європейські народні казки», 1865) прагнули визначити первинність між казкою і байкою. Г. Гервінус покладався на моралізаторську здібність людського мозку (формула: *суперечка серед тварин + людський досвід + здатність аналізувати = висновки*). У Р. Келлера ж епос про тварин постійно рухався від наївного елемента до дидактичного. Іншими словами, казки про тварин претендують на первинність, адже потяг до розповіді сильніший ніж мораль (у сучасних племінних народів (дикунів) немає байок, а є лише казки про тварин)⁵.

Досвід усунення різноманітних недоліків народної казки європейськими письменниками класичного та романтичного періодів сприяв появі жанру

---

¹ Geschichte der Deutschen Dichtung von G.G. Gervinus. 1835.

² Babrios Fabeln übersetzt in deutschen Choliamben. Nebst einer Abhandlung über den Begriff der Fabel und ihre historische Entwicklung bei den Griechen von W. Hertzberg. Halle. 1846.

³ Галько О.Ю. «Рамаяна» і українська казка: типологічний аналіз / Оксана Юрїївна Галько // Українознавство. 2005, № 4. С. 256-260.

⁴ Собецька О.Е. Генеза давньоіндійського сюжету «Лев та заєць» в українській казковій традиції // Слов'янський збірник: зб. наук. праць. Вип. XII. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. С. 335-344; Собецька О.Е. Українська народна казка про тварин та індійська "Панчатантра": порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 «Фольклористика» [Електронний ресурс] / О.Е. Собецька; ІМФЕ ім. М.Т.Рильського НАНУ. Київ, 2008. 20 с.

⁵ Колмачевский Л. Животный эпос на западе и у славян. Казань: Тип. Императорского университета, 1882. VIII, 317 с. С. 5-11; 18; 30.

літературної казки. Серед адаптерів народної епіки можемо назвати Шарля Перро та Мадам д'Онуа, чії казки розігрувалися в придворних феєріях, читалися в салонах. Тематика їх була пародійною, а стиль – поетичним. Але з появою збірників братів Грімм та завдяки філософським ідеям доби романтизму, ставлення до народної казки змінилося. Розчарування в просвітницьких ідеалах, тяга авторів епохи романтизму до природи, бажання возз'єднатися з нею, втекти від реальності, вивчення народної творчості, дослідження внутрішнього світу людини та уявлення про дитину як духовну чистоту, природну людину, не зіпсовану цивілізацією, сприяло новому інтересу до народної казки. В XIX столітті маємо велику кількість народних казок в обробці для дітей (англійських – Ендрю Ленг, Дж. Джекобс, Говард Пайл; італійських – Карло Коллоді; німецьких – Людвіг Бехштайн), а з другої половини XIX ст. набула розвитку і авторська казка, що не завжди дотримувалася композиції, персонажної системи, традиційних зачинів та кінцівок. Серед останніх згадаємо казки англійців – Льюїса Керрола, Дж. Макдональда, Едіт Несбіт, Кеннета Грема, Барбари Поттер, Редьярда Кіплінга та інших. Періоди воєн у Європі вимагали психологічного відсторонення дітей та дорослих від дійсності з метою лікування психіки. Тому авторські казки (Алана Мілна, Г. Лофтінга, Дж. Баррі, Доктора Сьюз, Моріса Сендака та інших) пропонували читачеві повернення у світ дитинства з іграшками чи добрими тваринами, наділеними людськими якостями. З середини XX ст. набув популярності жанр фентезі, як спроба подумки перенестися у вигаданий світ, пізнати його. Цей жанр використав елементи казкової фантастики, увів казку в повсякденне життя своїх героїв. Серед відомих творів фентезі – «Володар перснів» та «Хоббіт» Дж. Р. Р. Толкіна, «Гаррі Поттер» Дж. Роулінг, пригоди Конана-кімерійця Р. Говарда, твори Г. Л. Олді та інших.

Отже, міфологи систематизували величезний фольклорний матеріал, порушили питання про вивчення історичного взаємозв'язку фольклору і літератури, національних основ мистецтва. Водночас вони ідеалізували старовину, відривали казку від конкретних соціально-побутових умов (чого не можна було робити), захоплюючись реліктовими і міфологічними мотивами. Українські фольклористичні концепції початку XIX ст. мали значне підґрунтя та мотивацію щодо вивчення зразків народної творчості, зокрема малої прози, а з поміж неї й казки, що так яскраво поєднувала народну міфологію, народну мову та традицію.

1.2 КАЗКОЗНАВСТВО ЯК НАПРЯМ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Казкознавство як напрям фольклористики був сформований європейською міфологічною школою (роботи братів Гріммів). З перших десятиліть XIX століття Грімми активно записували народні казки, саги та байки. На кінець 20-х рр. вже було опубліковано перші збірники казок та здійснено спроби їх аналізу. За нашими спостереженнями, звернення уваги вітчизняних науковців на народну прозу, її багатство тематики та побутування також відбулося паралельно до європейських досліджень. В українській науці про казкознавство згадують із середини – другої половини XIX ст. Фактично, упродовж половини століття українські фольклористи створили власну казкознавчу школу із застосуванням різноманітних методологічних

підходів до студіювання. Традиційно, засновниками українського казкознавства вважають І. Срезневського, П. Куліша, І. Рудченка, М. Драгоманова, П. Чубинського, О. Потебню, М. Сумцова, В. Гнатюка, І. Франка, Р. Волкова та інших філософів-науковців і практиків, які під впливом різних фольклористичних шкіл у своїх працях порушували проблему збирання, опрацювання, систематизації казкового епосу.

Розвідки XIX ст. про українську народну казку неможливо розглядати окремо від становлення фольклористики як науки. Народну прозу, а поміж неї і казку, досліджували у розмаїтті тогочасних шкіл та методик. Спираючись на досвід європейського казкознавства (праці братів В. та Я. Грималь, Т. Бенфея, Й. Больте, П. Себійо, Е. Коскена, К. Крона, А. Аарне та інших), було здійснено ряд досліджень щодо поєднання у казках регіональних та світових мотивів, мандрівних сюжетів. Першу класифікацію казкового епосу (поділ на міфічні, билинні та фантастико-гумористичні) знаходимо в листі І. Срезневського до І. Снегирьова, датованому початком XIX століття¹. І. Срезневський, вивчаючи український фольклор, звернув увагу на особливу групу оповідок, що мали суттєві жанрові відмінності. Він відмежував народну казку від літературної, пропонував поділяти казковий матеріал на *міфологічний, билинний та фантастико-гумористичний* (разом із казками про тварин). Мандрівні сюжети, які переносили у свідомість народу чужий мотив, що міг обростати «історією іншого плану вияву», схилили вчених до використання методів порівняльно-історичної школи (О. Потебня, І. Франко, М. Драгоманов, М. Сумцов, М. Грушевський та інші). Ними була запропонована каталогізація мотивів, яка сприяла б передбачуваності спектра казкових сюжетів. Аналізуючи складники казки як у синтагматичному, так і в парадигматичному аспектах, зокрема О. Потебня наголошував на особливій ролі мотиву у побудові форми сюжету. Окрім того, діяльність вчених (І. Франка, В. Гнатюка, М. Дашкевича, М. Грушевського, Б. Грінченка, Р. Волкова, С. Савченка та інших) координувалася спеціальними установами та програмами з метою всебічного розвитку науки про народний побут і творчість. Одним із перших осередків українського казкознавства стала Етнографічна комісія Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові (1898), що публікувала в «Етнографічному збірнику» казкознавчі матеріали Галичини та Закарпаття (упродовж 1895-1916 рр. вийшло 38 томів за редакцією В. Гнатюка). Подібні наукові товариства функціонували пізніше й при університетах Харкова (Харківське історико-філологічне товариство), Києва (Південно-західний відділ РГТ; Українське наукове товариство, пізніше Етнографічна комісія ВУАН) та Одеси (Етнографічно-діалектологічна секція Одеської комісії краєзнавства ВУАН).

Провідну роль в організації міжнародного вивчення казкового мотиву, сюжету, типу відіграли вчені фінської школи фольклористики (К. Крон, А. Аарне), співпрацю з якими намагався налагодити В. Гнатюк². Вчений скомпонував українські основи до покажчика сюжетів казок про тварин, але пропозиції українських казкознавців не були належно оцінені фінськими колегами (вочевидь, через конкурентне ставлення до національного коріння великої кількості сюжетів). Старання В. Гнатюка не пропали, а

¹ Див. «Ученые записки Московского университета», ч. VI, 1834, С.145.

² Карпенко С. Д. Роль Володимира Гнатюка у формуванні українського казкознавства. // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Літературознавство. Тернопіль : ТНПУ, 2016. Вип. 44. С.24-29.

отримали динаміку в створенні прототипу вітчизняного покажчика сюжетів та мотивів (про це детальніше скажемо далі у статті про вченого). З 1907 р. у Хельсінки почала діяти Міжнародна федерація фольклористів (FFC), яка з 1910 р. і по сьогодні видає періодичну серію монографій та покажчиків типів казок різних народів. У збірниках FFC, поряд з фольклорними записами, публікувалися статті-огляди з питань систематизації, картографування, оприлюднення архівних матеріалів. Все це свідчить про високий рівень розвитку казкознавства як самостійної науки. Упродовж 1920-1950-х рр. східнослов'янське казкознавство помітно послабило роботу в записуванні та вивченні народної казки. Зумовлено це було ідеологічними міркуваннями на зразок «чи потрібна казка радянській дитині». З 1960-х рр. поступово збільшилася кількість монографій із вивчення східнослов'янської казки на міжетнічному матеріалі, де науковці студіювали сюжетний, образний, стилістичний рівні казок зі врахуванням етнічних, регіональних, контактних, типологічних зв'язків із світовим фольклором. Це дослідження І. Березовського, Г. Сухобрус, В. Юзвенко, М. Гиряка, Л. Дунаєвської, О. Бріциної та інших українських казкознавців, які завжди враховували міжнародний досвід та посилалися на праці закордонних науковців (зокрема, Б. Леві-Брюль, Ір. Поливка, К. Хоралек, К.-Г. Юнг, С. Томпсон, Б. Кербеліте, К. Леві-Стросс та інші).

Міжнародний журнал студій казкової і неказкової народної прози «Fabula», що почав виходити з 1957 р. в Берліні й до сьогодні є спеціалізованим виданням з казкознавства, де можуть публікуватися вчені всього світу. «Енциклопедія казок» К. Ранке з 1975 р. стала настільною книгою для здійснення історичних та порівняльних казкознавчих досліджень. Зокрема, статтю про українські народні казки до видання писала О. Бріцина. Енциклопедія була двома мовами: англійською версія публікувалася в Нью-Йорку, а німецькомовна – в Берліні. Завершення проєкту відсвяткували 2015 р. У доступі для науковців є електронний варіант видання. Також міжнародними вважаються наукові серії казок народів світу Академії наук у Берліні, де публікуються праці й східнослов'янських дослідників-казкознавців. Окрім FFC, до казкознавчих міжнародних зв'язків виявляють інтерес: Міжнародне товариство дослідників народної прози, Міжнародне товариство етнології та фольклору Європи, а також Міжнародний комітет славістів.

Казкознавство як термін досить скупо використовується в українській фольклористиці. Хоча науковці, зокрема, дослідники українських народних казок, вказують на великий масив наукових праць про казку в Україні, присвячених її природі, методології, текстовим особливостям, функціонуванню тощо, й досі не існує випущеного підручника з казкознавства для фольклористів, який би містив як теорію вивчення казки, так і практичні поради для її аналізу й розуміння. Проте ідея українського казкознавства як виду фольклору була. Вперше український термін «казкознавство» зустрічаємо у бібліографічному довіднику Б. Грінченка (1901) та аналогічному доповненому виданні О. Андрієвського¹ (1930). У покажчику термінів до обох видань вказано «казкознавство» із посиланням на працю 1895 року чеського

---

¹ Андрієвський О. Бібліографія літератури з українського фольклору. Т. 1. Київ : Українська Академія наук, 1930. 823 с. С. 471, № 73

вченого доктора Іржі Полівки ¹, що подавала огляд досліджень про казку, мала паралелі українських казкових сюжетів та бібліографічні примітки. Більш вільно термін почали використовувати вже у теоретичних працях казкознавці ХХІ ст. (З. та М. Лановик, С. Пилипчук, С. Карпенко, Н. Тихолоз, О. Олійник та ін.) ² на позначення теоретичного масиву всебічних знань про народну казку як виду фольклору та системи наукових методів, що були сформовані у процесі едиційної практики як попередніх (ХІХ-ХХ століть), так і сучасних вчених-казкознавців. Маючи фрагментарно виражені теоретичні положення у працях, що сукупно становлять звід наукових знань про казку, казкознавство є однією з найрозвинутіших галузей сучасного українознавства ³ (цитую за З. та М. Лановиками).

З огляду на необхідність з'ясування природи і практики термінів «казка» та «казкознавство», звернемося до галузевих словників кінця ХХ ст. та нашого часу. Так, в академічному «Словнику наукової та народної термінології. Східнослов'янський фольклор» (1993) ⁴, **казка** (сказка, байка, tale, faery tale, das Märchen, die Fabel) названа один з основних видів усної народної прози, що відрізняється від інших усних оповідей (повір'я, бувальщини, легенди, оповідання), що мають інформативний характер, орієнтиром на вигадку (фантазування, вигадливість у розвитку фабули казкарем), тобто домінування естетичної функції. Казки розповідаються для розваги та повчання. Проте орієнтир на вигадку не може правдиво визначати місце казки серед оповідної прози. Наприклад, американський фольклорист С. Томпсон терміном **tale** охоплює всі форми прозової оповіді, писемні чи усні, що передавалися від покоління до покоління упродовж тривалого часу. Підтвердження цьому Е. Костюхин (автор словникової статті) знаходить у середньовічній літературі, звідки взяли початок багато казкових сюжетів (його праця «Типи та форми епосу про тварин», 1987 ⁵). Складність визначення меж казки обумовлена відсутністю змістової єдності в ній. Традиційно казки поділяють на: казки про тварин (tale, Fabel, байка, sage), чарівні (faery tale, Märchen, sage), побутові (байка, tale, Märchen, Fabel). Окрім цього, до казок належать оповіді з ознаками кумулятивності (кумулятивні казки), легенди (казки-легенди), авантюри (авантюрні казки на середньовічні книжкові сюжети), казки-анекдоти, – все це суттєво впливає на видове розуміння казкового пласта. У західноєвропейській практиці казкознавці послуговуються двома термінами Märchen (казки чарівні та побутові з елементом чарівності) та Fabel (казки побутові та про тварин), протиставивши їх сазі. За цими критеріями казковий мотив сягає міфологічного часу. Найстаршими вважають чарівні казки, мотиви яких інтерпретуються ритуально-міфологічною семантикою. Етіологія давніх міфів про культурних героїв, які мали зоантропоморфну подобу, знайшла

¹ Polivka, dr. Slavische Beiträge zur vergleichenden Märchenkunde. // Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde, 1895.

² Карпенко С. Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин : монографія. Біла Церква : ВАТ «Білоцерківська друкарня», 2008. 168 с.; Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти) : монографія. Львів, 2005. 316 с.; Олійник О. Г. Антимомія категорій «свій» / «чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2007. 19 с.; Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : навчальний посібник. Київ, 2006. 591 с.

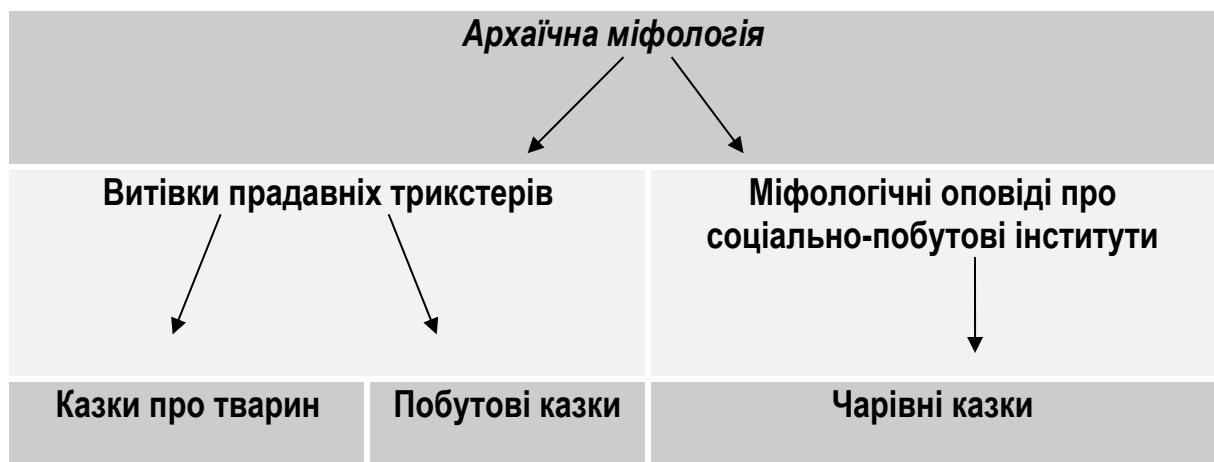
³ Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : навчальний посібник. Київ, 2006. 591 с. (Розділ 3.2)

⁴ Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии / Редкол: К.П. Кабашников (отв.ред) и др. – Минск : Навука і техника, 1993. 478 с.

⁵ Костюхин Е. Типы и формы животного эпоса. Москва: «Наука», 1987. 269 с.

втілення у казках про тварин. Проте, як неправдива проза, казка могла виникнути лише у часи розпаду прадавнього суспільства, коли втрачалася сила архаїчної міфології, що стала матеріалом для художньої оповіді. Витівки прадавніх трикстерів стали основою казок про тварин та побутових казок, а міфологічні оповіді, пов'язані з давніми соціально-побутовими інститутами, трансформувалися у чарівні казки. Найпродуктивнішим видом вчені вважають побутову казку, де поряд із переосмисленими архаїчними сюжетами (про важкі завдання, мудрі поради) постійно з'являються нові, часто літературного характеру (див. схему нижче).

Таблиця 1. «Міфологічна природа казки»

Проблемою казкознавства, що постала ще у XIX ст. та була вирішена лише частково, є поєднання і постійна взаємодія національного та інтернаціонального. Маючи яскраво виражені через мову та побутові реалії національні особливості, казки переважно є інтернаціональними сюжетними типами (за працями І. Франко, Н. Годзь та І. Грищенко¹). Аналіз сюжетного фонду східнослов'янських казок визначив у них не лише своє/чуже, але й піддав сумніву його цілісність, віддаючи перевагу думці про міжнародне запозичення у результаті контактування народів, що не належать до спільної мовної групи. Актуальним питанням казкознавства залишається історія казки як окремого народу, так і людства в цілому.

Отже, казкова оповідь була достатньо вивчена вже на початку XX ст., але й сьогодні є багато уточнювальних статей щодо різних її аспектів. Жанрово-видове розмаїття казки презентоване унікальними дослідженнями, які стосувалися кожного окремого виду:

➤ *казка авантюрна* (новелістична) (в Україні досліджувала, зокрема, Л. Дунаєвська²) про подорожі та незвичайні пригоди героїв, їх витівки та вирішення складних завдань, небезпечних для життя; *казка авантюрно-новелістична* про реальні події та героя (купець, солдат), що за професійним стилем життя міг

¹ Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харків, 2004. 19 с.; Грищенко І. Міжетнічна фольклорна комунікація в народній прозі: монографія. Київ: VADEX, 2015. 270 с.

² Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій: монографія. Київ: ВЦ КНУ, 1997. 447 с.

опинитися в далеких краях; *новелістичні казки* можуть поєднувати всі види казок крім чарівних та казок про тварин; поділ казок на «про тварин» та «про людей», а серед останніх – чарівні та новелістичні; ці казки мають пригодницький характер, певну сюжетику, особливості образної системи і її головного персонажа, своєрідну стилістику, динамізм розвитку подій. Головною ознакою таких казок є повчальний сюжет з елементами фантастики, відьомства, народними віруваннями та дотриманням прадавніх священних ритуалів. Науковці визначили й тематику цих казок, що в Східнослов'янському покажчику казок (СУС) збігається з мотивами: 1) про одруження героя з красунею (заміжжя дівчини), коли для досягнення мети він вдається до хитрощів, обману, розгадує загадки, виконує складні, неможливі у звичному розумінні завдання; 2) про вірність, невірність, виправлення та покарання впертої жінки (нареченої) – «підкорення гонористої»; 3) про долю, якої герой намагається уникнути вдаючись до втечі, мандрівки, одруження тощо; 4) про розбійників та злодіїв, з якими найчастіше ведуть боротьбу дівчата, проникаючи потайки у їхнє житло; 5) про розумні слова та справи, зазвичай пов'язаних з іменем Соломона та ті, що віднесені до сюжету «Соломон і його невірна дружина» (СУС 920). Ознаками новелістичної казки є інтерес до особистості, її якостей (рис характеру), що є досить пізнім типом мислення народу (епоха Відродження), де поєдналися фольклорні та літературні традиції;

➤ *казка-анекдот* (гумористична казка та анекдот) (П. Куліш, К. Шейковський, В. Гнатюк, Б. Грінченко ¹, Ф. Колесса) про комічну ситуацію з життя, збагачену художніми деталями, іншими епізодами, переважно про незвичні кумедні події та має сатиричний підтекст;

➤ *казка богатирська* (запропонував термін І. Срезневський, надалі використовував С. Савченко ²) позначає групу чарівних казок, героями яких є люди-богатирі, що постають у протиборстві з фантастичними істотами. Цей вид казок пов'язують із билинним епосом (сюжетні типи за покажчиком казок (СУС): 300-305 (про змієборців), 361, 400, 465, 552, 650 (про богатирів));

➤ *казка побутова* (соціально-побутова) (С. Савченко, О. Бріцина ³) оповідає про діяльність звичайних людей засобами перебільшення, гротеску, в гумористичному відображенні суспільних та сімейних явищ, побут і життя народу, висміювання людських вад, закорінення народних ідеалів. Ці казки мають поділ на тематичні групи: про царя, пана та селянина, бідного та багатого селянина, попа та селянина (чоловіка), хитрого злодія, шахрая, солдата, дурня, невірну жінку та ін. Ці казки близькі до новелістичних, авантюрних, анекдотичних;

➤ *чарівні, фантастичні казки* (І. Рудченко, П. Чубинський, М. Гиряк, В. Юзвенко, Л. Дунаєвська та наші сучасники: В. Шабліовський, О. Олійник, О. Тиховська ⁴) названо у словнику основним жанром казкової творчості, де присутні

¹ Галицько-руські анекдоти / зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів : Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1899. Т. 6. 370 с.; Грінченко Б. Маленька книжка малоросійських анекдотів. Київ, 1859; Грінченко Б. Веселий оповідач. Київ, 1888. 101 с.

² Савченко С. В. Русская народная сказка : История собирания и изучения. Киев : Тип. Ун-та св. Владимира, 1914. 543 с.

³ Бріцина О. Ю. Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування). Київ, 1989. 152 с.

⁴ Шабліовський В. Є. Поетико-стильові традиції східнослов'янської та східнороманської фантастичної казки (Спільне та специфічне. контактні зв'язки): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 1997. 23 с.;

чудеса, творча уява казкаря та слухача. Коріння чарівної казки сягає давніх міфів та пов'язаних з ними обрядів. Формування цього виду оповідей відбулося за межами прадавньої культури, коли певні обряди втратили значення побутової норми та набули інтересу дивовижного, а міфологічні образи стихійних сил природи трансформувалися у казкові, отримавши соціальний підтекст. В основі цих казок виокремилися функції дійових осіб – герой-людина, його антагоніст, помічник, псевдогерой, а також традиційна структура, форма оповіді. Усталені вислови-формули є сигналами про перехід до іншої події у казці чи нового статусу героя. Фантастика цих казок пов'язана із пошуком прогресивних ідей щодо полегшення праці та життя. У чарівній казці поєднано національне та міжнаціональне, колективне й особисте творче начало. За спостереженнями Л. Дунаєвської¹, традиційна східнослов'янська чарівна казка має своєрідну замкнутість композиції та стилістичної форми, дещо сталий сюжетний репертуар, що піддається творчому переосмисленню, контамінації. Оповідачі стали використовувати не типові для цього виду казок внутрішні монологи, портретні та пейзажні замальовки;

➤ *казка героїко-фантастична* (термін увів І. Березовський, використали І. Хланта, П. Лінтур) поєднує міфічне та фантастичне начало з героїчним. Відмінності героїко-фантастичних казок від чарівних визначаються системою образів та поетичних засобів, із допомогою яких героїчне начало знаходить своє яскраве вираження;

➤ *казка докучна* – це лаконічна дотепна пародія на чарівну «довгу» казку (І. Березовський, В. Давидюк). Вона віршована, коротка, різко обривається або нескінченно повторюється. Тексти несюжетні, побудовані на кінцевих або початкових формулах фантастичних казок із нагромадженням фраз, слів, звуконаслідувань. Ці казки побутують у всіх народів;

➤ *казка кумулятивна* (В. Давидюк²) – група казок або окремих видів, що відрізняється специфічною композицією та стильовими особливостями. Найчастіше кумуляція зустрічається у формульних («Ріпка») та епічно спокійних («Міна», «Звірі у ямі») казках про тварин. Назва пішла від латинського *simulate* – накопичувати, нагромаджувати, збільшувати й відображати основний принцип побудови: багаторазовий повтор аналогічних дій, що закінчуються веселою катастрофою або розплетенням утвореного ланцюжка подій у зворотному напрямі. Композиційно кумулятивні казки мають експозицію, кульмінацію та фінал;

➤ *легендарна казка* (М. Драгоманов, Л. Дунаєвська³) – перехідний жанр від пояснювально-повчальної релігійної легенди до жанру казки, де фантастика пов'язана з образом Бога, Христа, святих, ангелів, чортів, служить переважно осмисленню соціально-побутових відношень та суперечностей (сюжетні типи 750-849). Основою сюжетів служать літературні джерела Біблії та апокрифи. Народна

Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Ужгород : Гражда, 2011. 256 с.; Олійник О. Г. Антиномія категорій «свій» / «чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2007. 19 с.

¹ Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій : монографія. Київ : ВЦ КНУ, 1997. 447 с.

² Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору : монографія. Луцьк : Вежа, 1997. 296 с.

³ Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. Київ : ВЦ КНУ, 1997. 447 с.

легендарна казка поєднує легендарний сюжет із канвою чарівної чи побутової казки. Часто сатиричного висміювання зазнають священнослужителі;

➤ *казки про тварин* (М. Дашкевич, С. Савченко, І. Березовський, Л. Дунаєвська, С. Карпенко та інші ¹) – один з найдавніших видів казкового епосу, в системі художніх образів якого центральне місце посідають персонажі фауни та флори. За різновидами тематики сюжетів, це: архаїчні мисливські оповіді, де досвід людини надає переваги над природою; анімістичні та тотемістичні уявлення людини; сатиричні оповіді, де в алегоричній формі виражені соціальні конфлікти класового рівня. На формування цього виду казок могли вплинути етіологічні міфи про зооморфних культурних героїв-трікстерів. Казки про тварин мають чітку композицію та завершеність, у них використовуються пісні, прислів'я та приказки, звуконаслідування, римування, розлогі діалоги, що дозволяють імпровізувати. Частина сюжетів побудована за кумулятивним принципом. Контамінація сюжетів українських казок про тварин: СУС 1+2, 1+2+3, 1+2+158; 56А+56В; 101(+100)+102. Побутують казки про тварин переважно серед дітей, знайомлячи їх з довкіллям, взаємодією предметів у ньому, діями, живими істотами. Вони зберігають виховну, пізнавальну, комунікативну (вербальну, невербальну) та естетичну функцію;

➤ *казка реалістична* (І. Березовський, І. Хланта, О. Бріцина ²) – постає серед побутових, новелістичних, соціально-побутових казок; у ній діють реалістичні герої, проте події далекі від того, що називають реальністю. Відрізняється художнім методом вираження дійсності;

➤ *казка сатирична* (П. Лінтур, І. Хланта ³) – найпізніша за виникненням, її мета – сатирично-реалістичне зображення соціальних відносин, думок та інтересів народу. Сатиричні типи втілили найхарактерніші риси у зовнішності, поведінці та вчинках представників певних класових груп. Риси та якості цих персонажів розкриваються окремими лаконічними штрихами, виявленими в динаміці дії елементарно-комічного або соціально-комічного характеру. Тематично, сатиричні казки охоплюють всі сторони суспільного та сімейного життя. Вони викривають вади як самих селян, так і панівної верхівки, можновладців. Проте самовикриття має елементарно-комічний характер, а представників інших класів піддають гострій, нищівній, жорсткій критиці;

➤ *казка солдатська* (П. Іванов, І. Грищенко ⁴) – різновид соціально-побутових або новелістичних казок, визначених професією головного героя – солдат, служивий. Він наділений перевагами гостроти розуму, кмітливості, удачі, винахідливості, хитрощів. Він створює комічну ситуацію для своїх супротивників, проте часто й сам стає жертвою своїх витівок;

¹ Дашкевич Н. П. Вопрос о происхождении и развитии эпоса о животных по исследованиям последнего тридцатилетия. Киев, 1904. 300 с.; Карпенко С. Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква, 2008. 168 с.; Пастух Н. А. Зооморфні образи в українському фольклорі. Образ зозулі. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2001. 19 с.

² Бріцина О. Ю. Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування). Київ, 1989. 152 с. Хланта І. В. Украинская социально-бытовая сказка : Автореф. дис... канд. филол. наук. Киев, 1976. 23 с.

³ Лінтур П. В. Антирелігійні та антипопівські мотиви в казках Андрія Калина. // Народна творчість та етнографія. 1962. № 1. С. 94-97.

⁴ Грищенко І. В. (Неїло) Народна проза Куп'янщини у записках Петра Іванова : сюжет, мотив, образ. Миронівка, 2010. 164 с.

➤ *казка соціально-побутова* (П. Чубинський, В. Гнатюк, Б. Грінченко, І. Хланта) – має на меті засудження соціальної нерівності, гніт соціальний та духовний. Поділяється тематично на: антипанські, антикріпацькі, антипопівські, антиклерикальні, антирелігійні. Герої – прості люди, що потрапляють у можливі життєві ситуації та вдало вирішують їх завдяки своїй розсудливості, розумовим здібностям, прогностичності. Антагоністи (пан, багатій, піп) зображуються сатирично, висміюються. Дослідники підкреслюють соціальну гостроту таких казок, відображення побуту та моралі селян. Інтенсивне записування, публікація та вивчення соціально-побутових казок розгорнулося у 1920-30-ті рр., тоді ж і набув популярності сам термін соціально-побутова казка;

➤ *казка гумористична* (І. Хланта, П. Лінтур, В. Бойко) – на відміну від сатиричної, м'яко, дотепно піддає критиці вади людей без акценту на соціальному статусі. Немає чіткого розмежування між сатиричними та гумористичними казками. У збірниках вони часто стоять в одній групі, не завжди однозначно розпізнаються. Гумористичні казки є розгорнутими анекдотичними казками із ширшим змістом та множиною епізодів. Дослідники відзначають активне сучасне побутування гумористичних казок.

Для зіставлення попередньої класифікації, наведемо недосконалу, але загальноприйнятну у світі *класифікацію Аарне-Томпсона*. У покажчику 1912 р. Антті Аарне поділив казки за сюжетами та змістом на: казки з тваринами (*fabel*), казки з магією (*Märchen*), релігійні, романтичні, казки про дурного огра, жарти й анекдоти, казки-формули, некласифіковані казки ¹. Продовжуючи роботу над покажчиком, 1927 р. Стіт Томпсон опублікував перше видання розширеної системи, а у 1961 році – друге «*Типи казок. Класифікація і бібліографія*». У ньому він розділив казки на сюжети й групи, та призначив кожному випадку унікальне число.

Казки з тваринами (Animal Tales) №№ 1-299 – описують стосунки тварин як людські, або стосунки між людиною та твариною, де тварині приписуються людські якості. Наприклад, життя в хаті, носіння одягу, праця, здатність розмовляти, виконувати звичаї. Сюди також зараховано казки з олюдненими неживими предметами та явищами, стосунки з якими вибудовані за зразком реальних (допомога один одному, обман тощо);

Казки з магією (Tales of Magic) під №№ 300-749 – казки за участю наділених надприродними силами осіб (порадників – знавців таємного знання чи ритуалів, родичів з незвичайними здібностями, як-от, здатність перетворюватися на тварин, чарівним способом виконувати складну роботу, а також помічників з надприродними силами та осіб, які дають надзвичайні завдання), або з використанням надприродних сил (заклинань, місць, надприродних істот чи наділених незвичайними властивостями звичайних створінь);

Релігійні казки (Religious Tales) під №№ 750-849 – за участю релігійних персонажів та служителів культу, а також ті, де сюжет розгортається відповідно до певних релігійних ідей. Наприклад, покарання Богом грішників чи винагорода благочестивих, історії про відвідування потойбіччя;

---

¹ Multilingual Folk Tale Database. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.mftd.org>

Романтичні казки (Romantic Tales) під №№ 850-999 – історії про одруження людей, які належать до різних станів (наприклад, бідняка та королівни), боротьба проти несправедливості, покарання за негідні вчинки, прийняття несподіваних мудрих рішень,

Казки про дурного огра (Tales of the Stupid Ogre) під №№ 1000-1199 – казки про обдурювання недобррозичливих чудовиськ (чорта, велетня, огра), або виправлення завданої ними шкоди;

Жарти й анекдоти (Jokes and Anecdotes) під №№ 1200-1999;

Казки-формули (Formula Tales) під №№ 2000-2400 – сюди належать кумулятивні казки (де відбувається перелік чого-небудь та, при додаванні кожного наступного елемента, повторюються всі попередні);

Некласифіковані казки (Unclassified Tales) від №№ 2401 до 2500.

Коли під час нумерування сюжетів не вистачало проміжних цифр, то додатково використовувалися латинські літери. Для подальшого розширення вглиб, додавали римські цифри, а ще глибше – маленькі латинські літери. Великі оповіді, що складаються з багатьох сюжетів, могли мати не один номер, а, відповідно, кількості окремих унікальних сюжетів у цьому творі. Наприклад, українська казка «Котигорошко» має у сюжеті магію, тому номер її сюжету 312D; німецька казка про «Гензель і Гретель» – також, тому має номер 327A; анекдот про попа із козиним голосом має сюжет із номером 1834.

Всі великі описи архівів у світі відсортовані за цим покажчиком (наприклад, Блумінгтон, Копенгаген, Марбург, Геттінген). Не зважаючи на критику за європоцентризм, що пов'язаний з обмеженістю європейськими казками, відсутність класифікації за описовими типами як сага чи легенда і тому подібне, цей індекс і донині має міжнародне значення¹.

Як бачимо, українська казкова традиція має всі варіанти запропонованого міжнародного покажчика, що можуть частково не збігатися за локальними назвами. Це дає підстави до міркувань стосовно генези жанру, його зрілості та різноманітності.

Таблиця 2. «Види українських казок»

Вид казки	Дослідники
казка авантюрна (новелістична)	Л. Дунаєвська
казка-анекдот (гумористична казка та анекдот)	П.Куліш, К. Шейковський, В. Гнатюк, Б. Грінченко, Ф. Колесса
казка богатырська	запропонували термін І. Снегірьов та І. Срезневський, на далі використовував С. Савченко
казка побутова (соціально-побутова)	С. Савченко, О. Бріцина

¹ Multilingual Folk Tale Database: Aarne-Thompson-Uther Classification of Folk Tales (англ.) Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.mftd.org>

чарівні, фантастичні казки	І. Рудченко, П. Чубинський, М. Гиряк, В. Юзвенко, Л. Дунаєвська
казка героїко-фантастична	термін увів І. Березовський, використали у збірниках І. Хланта, П. Лінтур та інші.
казка докучна	термін увів О. Афанасьєв, досліджував М. Драгоманов
казка кумулятивна	В. Давидюк
легендарна казка	М. Драгоманов, Л. Дунаєвська
новелістична казка	Л. Дунаєвська
казка про тварин	М. Дашкевич, С. Савченко, І. Березовський, Л. Дунаєвська, С. Карпенко
казка реалістична	М. Гнатюк, О. Бріцина
казка сатирична	П. Лінтур, І. Хланта
казка солдатська	П. Іванов, І. Грищенко
казка соціально-побутова	П. Чубинський, В. Гнатюк, Б. Грінченко, І. Хланта
казка гумористична	П. Лінтур, І. Хланта

Спираючись на праці про казкарів (байкарів) (В. Лесевич, В. Гнатюк, С. Савченко, М. Гиряк, Л. Бараг, П. Лінтур та інші¹), упорядники словника² визначили його місце у фольклорній оповідній традиції. Це обов'язково талановитий від природи виконавець (оповідач) казок, який володіє достатнім репертуаром, є зберігачем (накопичувачем) казкової традиції, що суттєво впливає на її стан. Його життєвий досвід, володіння перейнятою від наставників фольклорною традицією, в глобальному її розумінні, прямо чи опосередковано відображаються у його манері оповідати казки, особливостях стилю, розвитку того чи іншого сюжету. У словниковій статті здійснено огляд праць науковців стосовно особистості казкаря, вказано на чинні класифікації за В. Проппом, І. Хлантою, В. Гнатюком: казкар-епік (переважають чарівні казки), казкар-новеліст (соціально-побутові та анекдотичні казки), казкар-мораліст (повчальні легенди) та універсали (вміло подають всі види казок); за П. Кулішем, П. Івановим, М. Грушевським, П. Лінтуром, В. Бесарабою: казкар-ремісник, казкар-солдат, казкар-бурлака (прошарково-соціальна ознака, що вплинула на репертуар та манеру оповіді казкаря). Казкарі професіонали (так звані, баюни, байкарі) у слов'янській традиції є особливим культурним явищем. Натомість у народі

¹ Бріцина О. Ю. Українська усна традиційна проза : питання текстології та виконавства. Київ, 2006. 400 с.; Березовський І. П. Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція // НТЕ. 1974. № 4. С. 36-43; Бесараба В. С. Дванадцять братів // Закарпатські казки Андрія Калина. Ужгород, 1972. 156 с.; Дег Л. У центрі уваги митець: творення та виконання традиційних казок // Усна епіка: етнічні традиції та виконавство : матеріали ... Київ, 1997. Ч. 1. С. 85-105; Івашків В. «Украинские народные предания» Пантелеймона Куліша : до питання творчої історії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 47. Львів, 2009. С.38-63; Кухаренко О. О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с.

² Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии / Редкол: К.П. Кабашников и др. Минск: Наука і техника, 1993. 478 с.

переважають казкарі не професіонали, представники старшого покоління (діди, баби), що розповідали казки своїм онукам. Українська казкарська школа береже пам'ять та збірники репертуару таких видатних казкарів як Р. Чмихала, В. Короловича, А. Калина, М. Галиці та ін. Така методика фіксації казки збудила особливу позицію науковців щодо формування збірників казок за репертуаром казкаря, а не за видовими ознаками казки.

Серед сучасної української довідкової літератури казкознавчі терміни зустрічаються у наступних виданнях: «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» за редакцією А. Волкова (2001)¹, «Літературознавча енциклопедія» у двох томах за редакцією Ю. Коваліва (2007)², «Мала енциклопедія українського народознавства» за редакцією С. Павлюка (2007)³, словник-довідник «Українська фольклористика», зредагований М. Чернописким (2008)⁴, двотомна «Українська фольклористична енциклопедія» укладена М. Дмитренком (2018, 2020)⁵ з великою статтею про казкознавство у нашому авторстві, «Українська фольклористична енциклопедія» (2019) за редакцією Г. Скрипник⁶.

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» за редакцією А. Волкова (Чернівці, 2001) вміщено статті: казка (С. 241-243, Ф. Євсєєв), казка про тварин (С. 243-244, А. Волков), побутова казка (С. 416-417), чарівна (фантастична) казка (С. 618, А. Волков). У статті «Казка» подано європейські відповідники (англ. folktales, фр. contes, нім. Märchen) та названо казку переважним жанром фольклорного епосу багатьох народів світу. Це «особливий тип оповідань, у яких конструктивну роль при витворенні змісту, структури, семантики, поетики, особливостей художньої вигадки відіграли міфоритуальні інтелектуальні надбання. Сягаючи своїми джерелами смислових структур сакральної міфологічної свідомості, казка виокремилась у фольклорний жанр у системі перехідного (від міфопоетичного до поняттєвого) типу мислення. У процесі формування казки перегруповувались міфоритуальні структури, відбувались радикальні зміни у сфері семантики та структури – у кожному казковому сюжеті по різному»⁷. Функціонуючи у просторі й часі історичної доби, казка пережила етап десакралізації, отримавши новий зміст та естетичні властивості – чинник народного світосприйняття, моралі, національного самоусвідомлення. Також у статті подано історичний огляд праць про дослідження казки зі вказівкою на роль фольклористичних шкіл у розвитку науки про казку, важливість відкриття поняття «мотиву» та «сюжету».

Експлікації поняття казка так чи інакше враховували вигадку, надаючи їй статусу одного із жанрових чинників. Нарис І. Срезневського присвячений оглядові жанрів

¹ Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.

² Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

³ Мала енциклопедія українського народознавства / За редакцією проф. С. Павлюка. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2007. 832 с.

⁴ Українська фольклористика. Словник-довідник / Укладання і загальна редакція М. Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.

⁵ Українська фольклористична енциклопедія: у 2-х томах / упорядник М. Дмитренко. Київ: вид-во «Сталь», 1 т. 2018. 740 с., 2 т. 2020. 688 с.

⁶ Українська фольклористична енциклопедія / голов. ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ імені М.Рильського НАН України, 2019. 840 с.

⁷ Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с. С. 241.

українського фольклору (1834), дозволив зробити рішучий крок у напрямку диференціювання народної казки від її літературного «двійника». З праць П. Куліша, М. Максимовича, І. Руданського, М. Драгоманова, І. Франка розпочалось її порівняльне вивчення. Виокремлення І. Франком мотиву як формотвірного складника сюжету дозволяло вивчити казку як у синтагматичному плані, так і в плані парадигматичного розчленування складників. Безпосередньо розвиваючи ідеї європейських вчених-казкознавців, Р. Волков створив структурно-синтагматичну інваріантну модель кількох сюжетів спорідненої теми («про невинно граних»). Полемізуючи з «атомарною» концепцією сюжету О. Веселовського, він запропонував структурно-семантичну формулу динамічних функцій (вчинків) типологізованих дійових осіб, релевантну, за його твердженнями, фантастичній казці. Одночасно з Р. Волковим, теорію східнослов'янської казки розвивав В. Пропп та М. Нікіфоров. Спираючись на здобутки етнографічної школи фольклористики, вчений дійшов висновку про етнографічний субстрат фантастичної казки – ритуал посвячення або ініціальний. Ідеї В. Проппа стали методологічною основою для розвитку етнографічного напрямку у східнослов'янській фольклористиці (Б. Путілов, Л. Дунаєвська, В. Давидюк, С. Карпенко та ін.). Слід зазначити, що казка першочергово привертала увагу вчених під час спроб пояснити міфологічні джерела вербального фольклору, мистецтва (зокрема, представників міфологічного напрямку Я. Грімма, А. Куна, М. Мюллера, Ф. Буслаєва, О. Афанасьєва, К.Я. Ербена, О. Потебні та інших).

Зусиллями науковців-міфологів, представників антропологічної школи (Е. Ланг, Дж. Фрезер) та міграційної школи (Т. Бенфей, О. Веселовський) була розв'язана фундаментальна проблема казкознавства – подібності або навіть тотожності сюжетів світового казкового епосу. Сьогодні це явище пояснюється ізоморфністю смислових комплексів (міфів, магічних та ритуальних дійств тощо), властивих суспільній свідомості всіх архаїчних етносів. Міфоритуальний ізоморфізм ментальних структур зумовив їх подібність і на вищому щаблі художньо-пізнавального мислення – на рівні фольклорної творчості. Новий етап у порівняльному казкознавстві започаткували німецький дослідник середньовічних напівфольклорних творів Й. Болте та чеський фольклорист І. Полівка «Примітками до «Дитячих і домашніх казок» братів Грімм» (1913-1932)¹. Це видання містить три об'ємних томи порівняльного огляду слов'янських, західноєвропейських та позаєвропейських казок і два томи історії казок народів світу з покажчиками сюжетів. Праця мала кілька перевидань (1937, 1963 рр.), що дозволило поширити її серед фондів бібліотек та приватних колекцій науковців.

Паралельно розгорталась діяльність географічно-історичної або фінської школи. Ця школа пояснювала подібності генетичного характеру, що ускладнюються активним міжнародним взаємозапозиченням казкових сюжетів у історичні часи. Принципове значення для розв'язання проблеми подібності інонаціональних сюжетів мали вітчизняні покажчики сюжетних типів М. Андрєєва, а згодом групою

---

¹ Bolte, Johannes; Polivka, Georg. Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm I - V 5 Teile komplett Erster Band (Nr. 1-60) / Zweiter Band (Nr. 61-120) / Dritter Band (Nr. 121-225) / Vierter Band (Zur Geschichte der Märchen, I-VIII) / Fünfter Band (Zur Geschichte der Märchen, IX-XIV. Register). Hildesheim : Georg Olms, 1963. (перше видання упродовж 1913-1932 рр. Leipzig, Dieterich)

східнослов'янських вчених (де українську тематику розробляв І. Березовський)¹, створені за системою фінського компаративіста А. Аарне.

Казка (за Ф. Євсєєвим²) є результатом поняттєвого переосмислення давніх міфоритуальних надбань. Казки про тварин зберегли тотемістичні вірування, за якими людські спільноти вважалися нащадками тієї або іншої тварини – обоженого покровителя і родоначальника спільноти. Людина певної тотемістичної фратрії могла називати себе ім'ям тотема. Вірогідно, що за казковими тваринами приховуються люди, їх стосунки і вчинки. Проте більшість сюжетів показують загальне шанобливе ставлення людини до тваринного світу, який нею одухотворювався та обожнювався. Саме цим пояснюється надзвичайна різноманітність та «регламентованість» у взаєминах людей і тварин, з одного боку, і тварин між собою, з іншого. Особливу групу казок складають сюжети про звірів-хитрунів, так званих трикстерів. Казки такого типу набули значного поширення у народів Африки, Азії та Америки і менше властиві європейській творчості. Водночас у слов'ян активно побутують сюжети про хитру лисичку, птахів, що можуть жорстоко поглузувати з чоловіка, який завдав шкоди пташеняттям тощо. За міркуваннями науковців, казки про звірів-хитрунів відтворюють зооморфними засобами найархаїчніші психологічні процеси самої людини. Частина казок про тварин виокремлюється на підставі усталеної композиції – це кумулятивні казки типу «Рукавичка», «Звірі в ямі», «Як звірі ходили до Сонця» та подібні. Тваринний епос надзвичайно різнобарвний за художніми особливостями та сюжетними типами. У слов'янському фольклорі українські казки про тварин є найбільш презентативними.

Чарівні (фантастичні) казки становлять виразний жанровий різновид фольклорного епосу, і його відносна цілісність зумовлюється естетизацією фантастичного. Останнє є метаморфозним вираженням міфологічної ментальності – на її ґрунті сформувалися фольклорні особливості творчого мислення. Характеризуючись довершеністю художнього змісту і поетики, фантастична казка найбільше зберегла особливості міфологічного світосприйняття. Крізь вербальну завісу тексту, розмаїту систему образів персонажів і захоптиву чарівність їх вчинків, стрімкий, майже детективний перебіг подій з обов'язковою перемогою добрих сил, виразно постає потужне інтелектуальне міфологічне підґрунтя. Майже всі чарівні дерева, гори та «драбини до небес» у казках уособлюють універсальну міфологічну концепцію всесвіту – «світове древо» ця ж модель всесвіту є детермінантом усіх фольклорних, насамперед казкових, потроєнь – як на рівні глибинної семантики (три вчинки героя тощо), так і на рівні стилістики казки. Обожнювання птахів (пари птахів) із надання їм сонячної символіки сприяє появі казкової «птиці-вогневиці». Зооантропоморфні герої казки (Іван-Ведмежий Син, Іван-Сученко, Царівна-Жаба, Царевич-Рак, Царевич-Вуж та подібні), поєднання або почленування персонажа – це не що інше, як видозмінені форми тотемістичних культів та вірувань.

¹ Aarne A. Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten (FFC 8). Hamina, 1912; Андреев Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Ленинград, 1929; Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. / Сост. Барга Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. Ленинград : Наука, 1979; Андреев М. П. Сюжетный показчик українських народних казок / Упоряд. С. Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М. П. Андреева / За редакцією М. К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. 184 с.

² Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с. С. 241-243.

З'ясування П. Кулішем, М. Сумцовим, М. Драгомановим та іншими науковцями ролі ініціальних ритуалів у загальній будові чарівних казок дозволяє пояснити й останній поділ світу на «цей» і «потойбічний». Так само як неофіт, що проходить обряд «посвячення» (ініціальний) тимчасово «помирає» і «відроджується» у новому соціальному і віковому статусі з правом вступати в шлюбні стосунки, так і герой казки вирушає на «той світ» за чарівними предметами, а найчастіше – за нареченою. Після різних випробувань він повертається на «цей» світ і на те ж місце, з якого почався його шлях. Така колова композиція казки зумовлюється сонячною коловоротною символікою.

Чарівні казки (якщо їх розуміти як сукупність варіантів сюжету) означені формалізованістю складників, загальною структурованістю дискурсу. Тому в них бачимо кілька структурних рівнів: а) мовно-синтагматичний (П. Куліш, М. Сумцов, Р. Волков); б) синтагматичний «елементарних сюжетів» (Б. Кербеліте, О. Бріцина); в) лінійний структурно-функціональний (І. Франко, М. Гнатюк, В. Давидюк); г) компонентний парадигматико-синтагматичний (М. Драгоманов, Л. Дунаєвська, Л. Наумовська, І. Грищенко); д) причинно-наслідкових зв'язків «боротьба»/«перемога», які набувають вигляду просторової «решітки» (О. Кирилюк). Структурно-стратифікаційна організація дискурсу поєднується з пізнавальними, філософськими, дидактичними, етичними, естетичними, розважальними та оповідними функціями чарівних казок.

Побутові казки, як і фантастичні, мають багато ірреального та позалогічного, що постає у «реалістичних» побутових формах. З огляду на такий «реалізм» виникнення побутової казки пов'язувалося із загостренням соціальних відносин XVI-XVII ст. На сьогодні, можна вважати доведеним її раннє створення на ґрунті міфологічних та ритуальних традицій. Побутова казка відобразила процеси «соціологізації» суспільної свідомості перехідного – від суспільно-родового до феодального – періоду. Певна частина усталених структур міфоритуальної духовної спадщини залучалась до відтворення суспільних процесів. Тому, скажімо, за зовнішньою реалістичністю казки «про ошуканого біса» («Балда») приховуються складні міфоритуальні уявлення, що відтворюються науковими реконструкціями. Поєднання нового соціального з традиціями міфології часто викликало ефект ірреального, алогічного, а часто й комічного. За давньою диференціацією добра і зла, героїв побутових казок групують на позитивних та негативних: з одного боку – кмітливі робітник чи наймит, з іншого – недолугі хазяїн, пан, піп. Поетизація та естетизація комічного у побутовій казці дозволяла розглядати її як одну із важливих складових частин народної «сміхової культури» (за П. Лінтуром, І. Хлантою та ін.).

Поряд з «класичним» терміном побутова казка, було запропоновано низку визначень. Частина з них для позначення всього жанру, на заміну терміну побутова казка: новелістична, соціально-побутова, реалістична. Інші – як окремі жанрові різновиди: авантюрна, новелістична, гумористична, побутова новелістична, родинно-побутова, сатирико-гумористична, сатирична, солдатська, соціально-побутова. А. Аарне окремо вирізняв як жанр казки про чорта. Термін новелістична казка наголошує на близькості до ренесансної новели та фацеції, між якими й побутова казка має місце «взаємообміну» сюжетами. Слід вказати на велику різницю між

східнослов'янською та західноєвропейською термінологією. В європейському казкознавстві побутову казку не зараховують до поняття казки (напр. нім. Märchen – чарівні казки, Fabel – казки про тварин). Фактично, це жанр народного оповідання, що у XVI ст. набув популярності та зберігся у вигляді збірників. В українській оповідній традиції соціально-побутові казки набули статусу небилиць та бувальщин і, знову ж таки, жанрово належали до народних оповідань.

За художньо-стильовими параметрами, побутові казки можна розділити на три групи. У першій, поряд з реальними особами, наявні антропоморфні або зооморфні істоти: Доля, Горе, Біда, Злидні, Кривда й антитетично – Щастя й Правда як залишки міфологічного світосприйняття. Помилковим є сприйняття казкознавцями цих персонажів як алегоричні образи. За виникненням ці сюжети належать до давніших. Другу групу складають казки про чорта. Третя група – суто побутові казки. Вказані групи розрізняють також за сюжетоскладанням. Казки першої групи мають розроблений кількаепізодний сюжет, часом з традиційними фольклорними поєднаннями. Сюжети третьої групи тяжіють до простоти, одноепізодності (переважно). Казки про чорта тяжіють або до першої, або до третьої групи. І до окремої тематичної групи можна віднести нечисленні історичні казки.

До старіших за виникненням побутових казок належать ті, в яких оповідається про людей, що відрізняються певною психологічною (переважно негативною) рисою. Тому що в них висміюються злі людські ганджі (подібні казки відомі у всіх народів). Вони близькі до анекдотів, з яких, напевно, розвинулися. Найпоширеніші казки про глупоту («Про дурня Терешка»), надмірну завбачливість («Шепелява Анця»), про наївну простакуватість («Міна»), невміння зберігати таємниці («Язиката Хвеська»), про скнарість («Покараний скупець») та ін. Натомість із певною симпатією оповідається про шахрая (крадія, блазня, солдата). Складніші сюжети мають родинно-побутові казки. В них відображено конфлікти родинного життя: про чоловіка та жінку («Голено-стрижено»), про мачуху та пасербицю («Бабина дочка й дідова дочка»), про батьків та невдячних дітей («Невдячний син»), про бідного та багатого братів («Два брати»). Пізнішої генези соціально-побутові казки. Вони поділяються на тематичні цикли: багатий і бідний, пан і мужик. Тут симпатія завжди на боці скривджених.

Поетика побутової казки, загалом, подібна у всіх народів. Персонажі гостро, контрастно протилежні, поділені на позитивних і негативних. У родинно-побутових казках це затурканий, безмовний чоловік і завзята, зла жінка. У казках про невинно гнаних – мачуха і пасербиця: пихата, жорстока нероба – бабина дочка й проста, щира, доброзичлива трудівниця – дідова дочка. У суспільно-побутових казках панові або попові протиставлено простого селянина, наймита, солдата. Вчинки персонажів теж контрастні. Контрастність спостерігається у мовних характеристиках, діалогах (часто це питання й відповіді, або суперечки). Мотиви зіткнення (часто в наслідок зустрічі) контрастних дійових осіб, часто є зачином сюжету. Однотипні епізоди нанизуються на сюжетний стрижень – створюючи кумулятивні ланцюжки, або поєднуються за фольклорним правилом сюжетоскладання – потроєння. Дія розгортається стрімко. Її активізують діалоги, які складають більшу частину тексту. Саме цим побутові казки подібні до казок про тварин, проте відрізняються від

чарівних казок. Немає повільності, урочистості, ретардацій. Майже відсутня казкова обрядовість, окрім ініціальних та фінальних формул. Зачини відразу вводять у вихідну сюжетну ситуацію, а кінцівки мають мораліте або жартівливу римовану примовку.

Чарівна (фантастична) казка¹ – найрозвиненіший і найтипівіший жанр народної казки, власне казка. Основною її ознакою є переважання фантастичного начала над реальністю. Передумовою виникнення чарівних казок є віра у чарівне. Початки чарівної казки вбачають ще у первісному соціумі, у нові кам'яній добі. Як жанр, вона сформувалася за межами первісної культури. Після руйнації міфологічного мислення, відбулася трансформація міфологічних уявлень, образів, мотивів у казках з наближенням до суспільно-реальної дійсності. Фантастичні складники-мотиви (страшна кара) і образи (змії-дракони) тотожні з подібними міфологічними, але не входять до релігійно-міфологічного канону. На відміну від міфу, в чарівній казці є настанова на художню вигадку та розважальність, завжди є моральне начало: боротьба добра і зла. Спільна ідея всіх чарівних казок – обов'язкова перемога добра як уречевлення людської мрії. Відтак – гостре розмежування і протиставлення позитивних і негативних героїв. Поряд із міфологією, передумовами чарівної казки були магія, анімізм, а головне – обряди. Останні, втрачаючи значення життєвих норм, сприймалися як щось надзвичайне, дивовижне, пов'язане зі світом фантастики.

Аналізуючи дослідження про структуру чарівної казки, бачимо, що вона є найбільш вивченою як на регіональних, так і на національних рівнях. Дія в ній відбувається на пограниччі чарівного та реального в невизначеному, специфічному, суто казковому часі та місці. Образи / персонажі розподіляються на декілька груп: герої (у чоловічих казках), героїні (у жіночих казках), антагоністи, помічники героя. Своєрідну й важливу групу становлять чарівні предмети. Виклад подій тут відбувається через специфічні закономірності, що притаманні саме чарівним казкам. Існує традиційна пов'язаність попередньої події чи ситуації з наступною. Структурними законами чарівної казки є повторення, потрійність, ступневість наростання дій. Контрастне зіставлення персонажів визначає фабульну організацію з паралельними контрастними епізодами. Обов'язкова гіперболізація, традиційно сформалізована мова.

Що до генези жанру, то автор словникової статті А. Волков² коротко зазначає, що казкознавці неодноразово шукали «прабатьківщину» жанру чарівної казки. Таку прабатьківщину часом знаходили на Сході, доводили, що жанр виник у давній Індії й через іранське та арабське посередництво (збірник «1001 ніч») перейшов до Європи (Т. Бенфей, М. Драгоманов). Друга гіпотеза відшукувала коріння чарівної казки в давньогрецькій міфології (М. Сумцов). Існує спільний погляд, що сюжети європейських чарівних казок виникли за давнини на спільному індоєвропейському терені, в час перед поділом народів і мов. Згідно зі ще однією гіпотезою, чарівна казка виникає полігенетично, тобто в кожного народу незалежно від іншого.

---

¹ Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с. С. 618.

² Там само. С. 618.

Таблиця 3. «Гіпотези походження чарівної казки»

№	Гіпотеза	Суть гіпотези
1	Міграційна	<i>Встановлення прабатьківщини казкового сюжету. Таку прабатьківщину часом шукали на Сході, доводили, що жанр виник у давній Індії й через іранське та арабське посередництво (збірник «1001 ніч») перейшов до Європи (Т. Бенфей, М. Драгоманов).</i>
2	Міфологічна	<i>Гіпотеза пропонувала шукати коріння чарівної казки в давньогрецькій міфології (М. Сумцов).</i>
3	Індоєвропейська	<i>Існує спільний погляд, що сюжети європейських чарівних казок виникли за давнини на спільному індоєвропейському терені, в час перед поділом народів і мов (І. Франко).</i>
4	Полігенетична	<i>Згідно з гіпотезою, чарівна казка виникає полігенетично, тобто в кожного народу незалежно від іншого (О. Потебня, М. Сумцов, Л. Дунаєвська).</i>

«Літературознавча енциклопедія» у двох томах за редакцією Юрія Коваліва (2007)¹ вміщує найповніший ряд статей з галузі казкознавства: казка (С. 450-451), казки про тварин (С. 541-452), побутові та чарівні, казка-анекдот (С. 452), казкар, казкознавство (С. 452). Акцентуючи на українському аспекті висвітлення та використання термінів, упорядник стисло дає інформацію про види казок у статті «Казка», акцентуючи на історії едиційної практики та студіюванні, називаючи ряд імен науковців, що зробили значний вклад у вивчення української народної казки. «На початку формування українського казкознавства дослідження казки провадили письменники та літературні критики І. Срезневський, Є. Гребінка, О. Бодяньський, П. Куліш, М. Костомаров, І. Верхрадський, Т. Рильський, М. Сумцов, П. Житецький, Х. Ящуржинський та ін. Наукові основи вивчення казки закладали І. Рудченко («Народні південноруські казки», 1869-70), П. Чубинський (другий том «Трудів етнографічно-статистичної комісії в Західноруський край...», 1878), М. Драгоманов («Два українських фавльо та їх джерела», «Українські народні оповідання у французькій мові»), І. Манжура («Казки, прислів'я тощо, записані в Катеринославській та Харківській губерніях...», 1890), Б. Грінченко (третій випуск

¹ Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

«Етнографічних матеріалів, зібраних в Чернігівській та в сусідніх із нею губерніях», 1897), І. Франко («Казка», «Пісні та казки про Правду і Неправду», «Національний колорит у казках Бодяньського», «Перше видання «Наських казок» Бодяньського», «Байка про байку»), В. Гнатюк (перший том «Етнографічних матеріалів з Угорської Руси», 1890; «Українська народна словесність», 1916; «Народні байки», 1919), М. Грушевський («Історія української літератури». – Т. 1), Ф. Колесса («Українська народна словесність», 1938) та ін. Важливі спостереження щодо казки наявні у фольклористичних працях О. Потебні («Про деякі символи у слов'янській народній поезії», 1860). Специфіка народної казки розкрита у дослідженнях Р. Волкова («Дослідження із сюжетоскладання народної казки», 1924), С. Мишанича («Народні оповідання», 1983; «Українська народна казка», 1986), О. Бріциної («Українська народна соціально-побутова казка. Специфіка та функціонування», 1989), Л. Дунаєвської («Українська народна проза (легенда, казка) – еволюція епічних традицій», 1997), І. Хланти («Соціально-побутова казка») та ін. Такий далеко не повний перелік імен дослідників та їх праць безперечно стає орієнтиром у безперервних напрацюваннях у галузі українського казкознавства. Зазначає Ю. Ковалів і про відсутність жанрової єдності казки, що зумовлює невизначеність її смислових меж. За семантикою, казки розмежовує на чарівні, побутові та про тварин; за структурними ознаками – кумулятивні, авантюрні, легендарні, анекдотичні, сатиричні, гумористичні¹.

У статті «Казкознавство»² сказано, що це відгалуження фольклористики, сформоване у ХІХ ст., предметом вивчення якого є казка, проблема її збирання, опрацювання, систематизації, висвітлення різними школами та напрямками науки про народну творчість. Українським казкознавством цікавиться Міжнародна асоціація українців, Міжнародний комітет славистів, Міжнародне товариство етнології й фольклору Європи, Міжнародне товариство дослідників народної прози, сприяючи публікації популярних та науково-популярних народних казок, а також фінансування фольклорних експедицій.

У «Малій енциклопедії українського народознавства» за редакцією С. Павлюка (2007)³ вміщено статтю В. Сокола «Казка», де народну казку ідентифіковано як *жанр* усної народної прози. Автор визначає жанрові особливості казки – художня вигадка та розважальність; викінчений, динамічний сюжет; гіперболізація фізичних і духовних якостей персонажів. За змістом, автор статті підтримує позицію науковців щодо поділу казок на жанрові різновиди – казки про тварин (генетично найдавніші) із різновидом кумулятивні; фантастичні (чарівні, героїчні, пригодницькі), де поєднано міфічне, фантастичне та героїчне начала; третій жанр – соціально-побутові, що відтворюють розшарування суспільства. Тут визначено тематику: про вередливих, язикатих жінок, зажерливого чоловіка, винахідливого злодія. Стаття досить фрагментарна, не висвітлює повністю особливостей малої епіки та не торкається здобутків українського казкознавства.

---

¹ Там само. С. 450-451.

² Там само. С. 452.

³ Мала енциклопедія українського народознавства / За редакцією чл.-кор. НАН України, д-ра іст. наук, проф. С. Павлюка. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2007. 832 с. С. 253.

У словнику-довіднику «Українська фольклористика», зредагованім М. Чернописким (2008)¹ поняття «казка народна» (С. 176-178) окреслено в межах виду казки як оповідання фантастичного змісту, що виражає морально-етичні ідеали народної філософії про перемогу добра над злом. Вдаючись до цитування теоретичних праць І. Франка про українську народну казку, М. Чернопиский здійснив спробу виписати її особливості структури, тематики, різновидів, поетичних засобів. Стаття має науково-популярний стиль і пояснює причини виникнення лакун в українському казкознавстві. Так, посилаючись на свою публікацію «Франкова концепція народної казки у контексті казкознавства ХХ ст.»², вчений зазначає, «що на заваді намаганням В. Гнатюка видати найбагатший серед європейських народів український казковий епос стала Перша світова війна і повоєнне розчленування та поневолення новою окупацією України, а проголошення народної казки шкідливим твором для «пролетарської дитини» у 20-х роках та вульгарно-соціологічна її репарація так званою «марксистською наукою» в наступні десятиліття і фізичне знищення найвизначнішого після Франка вченого-енциклопедиста, казкознавця М. Грушевського та цілої когорти видатних науковців-україністів остаточно загальмувало розвиток українського казкознавства. Тому і сьогодні українці не мають повного академічного видання свого національного казкового епосу, тому і досі, через неглибоке теоретичне осмислення жанру, народну казку змішують з новелами, анекдотами, різними оповіданнями, приточують до неї дитячі кумулятивні віршовані «безконечники» і навіть голоси звірів та птахів, а внутрішньожанрова класифікація традиційно залишається емпірично-еклектичною – «про тварин», «героїчно-фантастичні» чи «чарівні», «соціально-побутові». Наявність визначень «культово-анімістичні (міфологічні)» казки, «казки-легенди», «казки-притчі», «казки-анекдоти» і таке інше свідчить не тільки про складність типології казкового епосу, а й жанрів фольклорної прози взагалі, яку ділять ще більш умовно – «казкова» і «неказкова».

В «Українській фольклористичній енциклопедії» (Т 1, Київ, 2018) за редакцією М. Дмитренка вміщено нашу статтю про казкознавство (С. 542-555), а також статті «Казка», «Казка богатирська», «Казка кумулятивна» в авторстві О. Бріциної та маленьке повідомлення «Казкотерапія» написано М. Вовк. У цих статтях нас цікавлять визначення термінів дослідниками. Так, зокрема, щодо терміну «казка» зазначається, що це – «жанр прози, що разом із не казковою прозою складає пласт традиційної усної народної прози». За словами О. Бріциної, «казка заснована на вигадці, має установку на вигадку, тобто не передбачає визнання оповіді за правдиву, вимагає переваги естетичної функції над всіма іншими (зокрема інформативною), але казка не як споглядання краси, а як забава, словесна гра, що активізує уяву слухача та оповідача»³. Окремими статтями О. Бріциної презентовано богатирську казку та кумулятивну. В статті про кумулятивну казку згадано народну назву – нескінченна казка, що останнім часом в науці позначається терміном

¹ Українська фольклористика. Словник-довідник / редакція М. Чернопиского. Тернопіль, 2008. 448 с.

² Чернопиский М. Франкова концепція народної казки у контексті казкознавства ХХ століття // Записки НТШ. Т. ССЛ. Львів, 2005. С. 375-405.

³ Українська фольклористична енциклопедія. У 2-х томах. Т. 1. А – Л / Упорядник М.К. Дмитренко. Київ: Вид-во «Сталь», 2018. 740 с. С. 540.

«рекурсивна казка» (від лат. *recurso* повертаюся, біжу назад) на означення послідовності з поверненням¹. У великій за обсягом статті «Казкознавство» (М. Дмитренко, С. Карпенко) визначено, що «казка – фольклорний розповідний сюжетний твір про вигадані, часто фантастичні події, що відбуваються з людиною чи твариною; вид усної народної прози: епічні твори алегоричного, повчально-розважального, чарівно-фантастичного, пригодницького, героїчного або побутового реалістичного змісту з установкою на вигадку і щасливу розв'язку для головного героя»².

Наприкінці 20-х років ХХІ ст. пожвавилася робота над виданням енциклопедій академічними установами. Зокрема, «Українська фольклористична енциклопедія» упорядкована В. Соколом (2018)³ та «Українська фольклористична енциклопедія» укладена Г. Скрипник (2019)⁴. В цих енциклопедіях приблизно повторюються думки попередніх видань. І вони, на нашу думку, мають за мету облік персоналій дослідників, їх короткої біографії та наукової активності.

Отже, серед українських науковців немає точного визначення щодо видових та жанрових особливостей казкового епосу, що й відобразилося у статтях словників, довідників та енциклопедій. Розуміння казки як жанру (літератури) суперечить певним аспектам сприйняття її як виду усної народної прози. Таким чином маємо: казка як жанр усної народної прози (В. Сокіл); казка народна як вид оповідання (М. Чернопиский); казка як жанр фольклорного епосу (А. Волков); одне з найточніших визначень – *казка як один з основних видів усної народної прози, що відрізняється від інших усних оповідей (повір'я, бувальщини, легенди, оповідання), що мають інформативний характер, установку на вигадку, тобто домінування естетичної функції*. Безперечно, казки розповідаються для розваги та повчання. Проте установка на вигадку не може точно визначити місце казки серед оповідної прози (Ю. Ковалів).

Таблиця 4. «Визначення казки»

№	Визначення
1	казка як жанр усної народної прози (В. Сокіл);
2	казка народна як вид оповідання (М. Чернопиский);
3	казка як жанр фольклорного епосу (А. Волков);
4	казка як один із основних видів усної народної прози, що відрізняється від інших усних оповідей (повір'я, бувальщини, легенди, оповідання), що мають інформативний характер, установку на вигадку, тобто домінування естетичної функції (Ю. Ковалів).
5	казки – унікальний пам'ятник минулого, де закодовані релігійні, моральні, естетичні норми і цінності наших пращурів; основною рисою казки є вигадка, творча мрія, фантазія. Все це має глибоко реалістичні підвалини, бо ж є

¹ Там само. С. 542

² УФЕ У 2-х томах. Т. 1. А – Л / Упорядник М.К. Дмитренко. Київ, 2018. С. 542-555; С. 542.

³ УФЕ / Упорядник В. Сокіл. Львів, 2018. 800 с.

⁴ УФЕ / [голов. ред. Г. Скрипник]; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. 840 с. С. 373-377.

	відображенням правдивих мрій, сподівань і прагнень наших далеких предків... Казки є уособленням житейської мудрості, мають логічну й художню довершеність..., є оберегом добрих традицій (І. Хланта)
6	казка – жанр прози, що разом з не казковою прозою складає пласт традиційної усної народної прози (О. Бріцина)
7	казка – це епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру з своєрідною традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії (Л. Дунаєвська)
8	казка – фольклорний розповідний сюжетний твір про вигадані, часто фантастичні події, що відбуваються з людиною чи твариною; вид усної народної прози, що охоплює епічні твори: алегоричного, повчально-розважального, чарівно-фантастичного, пригодницького, героїчного або побутового реалістичного змісту з установкою на вигадку і щасливу розв'язку для головного героя (за М. Дмитренко, С. Карпенко)

Хоча інформативна та дидактична функції народної казки є головними, науковці ставлять на перед розважальну (емотивну) функцію. Пояснення цьому знаходимо у розумінні будь-якої оповіді як інформації та досвіду, а казка вимагала певного налаштування слухача на її сприйняття та включення творчої уяви учасників комунікації. Не зважаючи на те, що казкознавство як напрям фольклористики існує понад сотню років, все ще немає всеохопного визначення казки, здатного вмістити всю широту казкової фантазії, сюжетів та мовної структури. Для розуміння народної казки як фольклорного феномена у світовому казкознавстві ХХ століття компаративістська, антропологічна, психоаналітична, структуралістська теорії лише обумовили каталог художньої фактури сюжетів, заклали основу для подальшого вивчення казки.

Спираючись на праці казкознавців ХІХ, ХХ та ХХІ століть, зокрема: О. Потебні, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, В. Гнатюка, Г. Сухобрус, І. Хланти, І. Березовського, Л. Дунаєвської, М. Дмитренка, О. Бріциної, М. Чернописького, Л. Мушкетик, О. Івановської, І. Грищенко та інших, означимо періодизацію українського казкознавства. Умовно визначимо чотири періоди:

I період – *«від фіксації до вивчення»* (обумовлений історичним становленням науки та формуванням критеріїв вивчення народної казки);

II період – *теоретичний* (зумовлений дискурсами між українськими фольклористичними школами (міфологічною, культурно-історичною, психологічною, антропологічною); темпорально це кінець ХІХ – перша третина ХХ століття);

III період – *популяризаторський* (зумовлений переважанням публікацій популярних та науково-популярних збірників казок; в цей час вивчення природи малої епіки представлене переважно у вступних статтях до видань);

IV період – *пострадянський або сучасний* (позначений пошуками нових шляхів фіксації та вивчення народної казки; у часовому проміжку цей період збігається з

відкриттям кафедр фольклористики в університетах Києва (1991 р.) та Львова (1990 р.).

Таблиця 5. «Періодизація українського казкознавства»

Період	Назва періоду	Зміст напрацювань
I період (1830-1870 рр.)	«від фіксації до вивчення»	обумовлений історичним становленням науки та формуванням критеріїв вивчення народної казки.
II період (1870-1920 рр.)	теоретичний	зумовлений простеженням дискурсів між українськими фольклористичними школами (міфологічною, культурно-історичною, психологічною, антропологічною). Темпорально – це кінець XIX – перша третина XX століття.
III період (1920-1990 рр.)	популяризаторський	співвідносився з публікаціями популярних та науково-популярних збірок казок, а також принагідне вивчення природи малої епіки (переважно у вступних статтях до видань).
IV період (1990-2020 рр.)	сучасний	збігається з відкриттям кафедр фольклористики в університетах Києва та Львова, розгортанням різновекторних досліджень про народну казку.

Перший та другий періоди розвитку українського казкознавства були початком наукового осмислення художньої специфіки народної казки як виду фольклору, що відображено у працях фольклористів-теоретиків XIX – початку XX ст. (М. Костомаров, О. Потебня (міфологічна, психологічна школи), І. Рудченко, М. Сумцов, М. Драгоманов, І. Франко (компаративістика), В. Гнатюк, М. Павлик, А. Кримський, С. Савченко та ін.), де поставали питання:

- ✓ побутування, історичного розвитку, міфологічного сприйняття дійсності;
- ✓ утилітарного призначення текстів казок;
- ✓ розглядалися міжетнічні механізми запозичення казкових сюжетів та мотивів;
- ✓ вивчався образ казкаря як носія народної епічної пам'яті.
- ✓ Результатом вивчення казкового епосу стають:
- ✓ відображення фольклорної поетики казки у творах письменників із врахуванням художньої трансмісії традиційних сюжетів, мотивів та образів;
- ✓ створення казкових фондів шляхом збирання та видання текстів;
- ✓ вивчення казкового епосу та спроба класифікації казок;

- ✓ вивчення деяких питань народної культури крізь призму казки.

Спробу періодизації казкознавства ХІХ ст. знаходимо також у дисертації І. Грищенко¹.

Доба Романтизму, а перед нею й доба Просвітництва, були сприятливими для вирішення ряду культурних та соціальних питань, пов'язаних з інтересом вищих прошарків населення до етнографії, народного побуту (звичаїв, обрядів) та усної творчості. Ряд досліджень літописної та повістєвої літератури дозволив простежити умовні межі побутування казкової традиції та віднайти найстаріші сюжети та мотиви казки. Упродовж усього періоду розвитку давньої літератури, народна казка як самостійний художній твір та самодостатня жанрова модель, фактично, не сприймалася, не вивчалась і не записувалась ні в якій формі. Вона перебувала в естетичній свідомості давнього українського суспільства як жива художня традиція. Так, наприклад, давні літературні пам'ятки зберегли казковий сюжет про Кожум'яку, який у нерівному бою переміг печенізького богатиря і в такий спосіб захистив честь Вітчизни² («Повість минулих літ»). «Слово о полку Ігоревім» змальовує образ Ярославни, яка на стіні Путивля плаче, тужить за чоловіком, звертаючись до Вітру, Дніпра й Сонця, щоб вони допомогли Ігорю повернутися з полону. Тут вгадується героїня народної казки, яка в скрутні хвилини життя просить допомоги у чудодійних сил природи. «Їхня допомога у втечі Ігоря з полону, звичайно, позначена впливом народної казки», зазначав Б. Степанишин³. Використання казкових мотивів і сюжетних сегментів народної казки вгадується у філософсько-дидактичних та апокрифічних книгах епохи Відродження (ХV-ХVІ ст.): «Аристотелеві врата», «Тайная тайних», «Люцидарій»⁴. Про існування казкових мотивів в українській літературі барокового періоду (ХVІ-ХVІІІ ст.) писали Г. Сухобрус (розглядаючи полемічну, проповідницьку та повістєву літературу: дидактичну повість «Стефаніт і Іхтілат», повість «Індійське царство»)⁵, В. Шевчук (вказував на казкову фантастику у творах про чуда (чудеса) письменників ХVІІ ст.: Петра Могили, Афанасія Кальнофойського, Іоанікія Галятовського, «Житія святих» Дмитра Туптала, оповідання про Сатира Самійла Величка)⁶, Л. Дунаєвська простежувала казкові мотив та сюжети у творах І. Вишенського, Х. Філалета, Л. Барановича, І. Галятовського, А. Радивиловського, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди⁷.

Поступовість у відкритті давніх, давніших та найдавніших артефактів про побутування жанру народної казки у книжній традиції стала виконувати роль наукового методу українських казкознавців. Відтак, використання народної казки в українській давній літературі, характеризуючись постійністю, стійкістю, послідовністю входження в її тексти у домінуючій своїй суті, простежується у зверненні до мотивів,

¹ Грищенко І.В. Міжетнічна фольклорна комунікація в народній прозі: монографія. VADEX, 2015. 270 с.; Грищенко І. В. Фольклорні когнітивні патерни: міжетнічний полілог у народній прозі України. Автореферат дисертації. Київ, 2017. 41 с.

² Полек В. Історія української літератури Х-ХVІІІ ст. Київ : Вища школа, 1994. 144 с. С. 30.

³ Степанишин Борис. Давня українська література в школі. Київ : Либідь, 2000. 504 с. С. 347.

⁴ Горбонос О. Народна казка в естетичному просторі давньої літератури: культурологічний аспект // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 39, ч.1. Київ, 2013. С.41-47. С. 45.

⁵ Сухобрус Галина. Українська народна поетична творчість: У 2 т. Київ, 1958, Т.1. 390 с. С.358

⁶ Шевчук Валерій. Українська класична літературна казка та шляхи її розвитку // Срібна книга казок: Українські літературні казки / упоряд та приміт Ю. Винничука. Київ: Веселка, 1992. С.5-14. С.6.

⁷ Дунаєвська Л. Українська народна казка. Київ : Вища школа, 1987. 126 с. С.7.

образів, способів народної фантастики у зображенні дійсності як засобу белетризації в канонічних релігійних і неканонічних світських творах, яке особливо активізувалося в українській літературі епохи бароко, у розвитку жанрової системи XVIII ст. Поряд із пропагуванням мандрівних та етнічних казкових сюжетів, спостерігалася й заборона «казки казати». Так, у повчальному слові XII ст. Кирила Туровського пекельні муки на тому світі чекали на тих, хто «байки баїть»¹.

У писемних пам'ятках княжої доби оповідачів казок, легенд, притч, талановитих знавців народної мудрості, які вміли художнім словом заворожувати, навіювати відповідний настрій, називали «баюнами». Баюни були професійним прошарком суспільства, а той, хто знав багато казок чи чогось подібного, міг знайти роботу та спосіб прожиття. З огляду на ці обставини, усна традиція переповідати та берегти в пам'яті була завжди актуальною. У народному мовленні слово «баяти» зафіксоване фольклористами і в XIX ст.: «Казали б казку, баяли б байку до самого світу» (І. Рудченко); «Що говорять, то й виговорять. – Що баяють, то й вибають» (М. Номис). Детальну інформацію про термін «казка» як правдиву інформацію та як назву жанру певних епічних зразків фольклору у різних народів містить розвідка Й. Болте та Ір. Поливки (1915), де простежено накладання лексем казка, байка, сказка, міф, фабула, fiaba, favola, märchen, tails, conte² тощо. Тому парадоксально звучить думка, що до казкового пласта фольклору належить те, чому не вірять, що перестало бути актуальним. Дійсно, казкові сюжети не завжди однозначно розуміються. З огляду на змішування термінів, відбулося і змішування самих наративів (об'єднання під однією рубрикою казок, байок, міфів тощо). Виникла проблема для укладачів збірників та записувачів (збирачів фольклору) у розділенні фольклорних записів епічних наративів за жанрами (на сьогодні більш-менш чітко визначені відмінні критерії (ознаки) кожного з них). У висновку щодо природи казки, погодимось з думкою А. Кримського, Р. Волкова та ін., що єдність походження індоєвропейських племен не пояснює найважливішого й найцікавішого – збереження у всіх народів упродовж віків улюблених казкових образів. Ці образи не збереглися б народною пам'яттю, якби не символізували собою неминучих, невмирущих цінностей людського життя. Запам'ятовується й передається з покоління в покоління лише те, що так чи інакше є цінним для людства. Така стійкість казкового переказу доводить, що казка неодмінно містить у собі щось для всіх народів і всього людства важливе й потрібне, і тому незабутнє³. Отже, казка складна і багатозначна у зображенні неповторних людських доль, казкових конфліктів, суперечливих побутових та соціальних стосунків. Вона вплітається у дійсність і перетворює її (карнавалізує).

Фольклорна оповідна традиція на означення казки має термін «байка» (докладну інформацію подає В. Кречотень у праці «Байки в українській літературі

¹ Українська байка / Упоряд. і вступ. ст. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка. Київ : Дніпро, 1983. 463 с. С. 37.

² Bolte J., Polivka G. Aumerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig, 1915. Bd. IV, S. 1-3.

³ Кримський А. По поводу сюжета сказки № 94, послужившего темою первого ученого труда В.Ф. Миллера; Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни (В.А. Клоустон, пер з англ. А.Кримського). Київ: Стило, 2009. 160 с.; Волков Р.М. Сказка: Разыскания по сюжетосложению народной сказки. Т.1. Сказка великорусская, украинская и белорусская. Одесса : Гос. изд. Украины; Одесский госуд. ун-т, 1924. 238 с.

XVII-XVIII ст.»¹), який за своєю природою тяжіє до давнього слов'янського слова «баяти» – говорити, чарувати, ворожити. Зважаючи на історичне становлення термінів, варто зазначити, що не бачив принципової різниці між байкою та казкою й Г. Сковорода. У своєму творі «Баснь Езопова» – про Вовка-музику він наприкінці зазначав: «Сія о музиканті Волкі казка ...». В циклі «Басні Харківськія» на початку твору «Басня 3. Жаворонки» український філософ писав: «Жаворонок сиділ недалече того міста, гді одна с пом'янутих черепах, по сказкі мудрого Езопа, літаніє своє благополучно на камені окончила...». А твір «Басня 24. Крот і Лінкс» він почав так: «По сказкам звір Лінкс імієт столь острый взор, что нісколько аршин землю прозираєт». Тобто, тут Г. Сковорода вже відзначає деякі суттєві властивості казки, а саме – фантастичність, неймовірність дій казкового, незнаного в реальному житті персонажа². Хоча біологи довели, що зокрема кроти, буди сліпими від природи, мають задатки ехолокації, що уможливує правдивість інформації, зазначеної у байці Г. Сковорода. Перші фіксації казок у збірниках знаходимо під рубриками «байки й прибаютки, брехеньки й побрехеньки», «оповідання з народних уст», «казкова проза» тощо. На початку ХХ століття В. Гнатюк чітко виписав теоретичне пояснення на розрізнення прозових наративів: казки – «фантастичні оповідання, в яких дійсність перемішана з чудесним елементом. Героями казок є люде, а як їх помічники, яким приналежить не раз головна роля, виступають звірі. Казки сягають дуже глибокої давнини та всі вони вандрівні та міжнародні» та байки – «також фантастичні оповідання, в яких героями виступають звірі, а люди являються лише епізодично і в підрядних ролях. Сі оповідання сягають також глибокої старинности й належать до вандрівних, міжнародних тем»³. Проте такий поділ є дещо умовним, зважаючи на існування цілого пласта казок про тварин, які не є байками (див. праці І. Березовського, В. Давидюка, С. Карпенко)⁴.

Хоча термін «казка» зустрічаємо ще у «Синонімі словенороскій» (рукописному словнику середини XIV ст.) як рівнозначний поняттям «баснь», «байка» у пізнішому словнику Лаврентія Зизанія («Лексис, сиріч реченія, вкратці собрани і із словенського язика на простий рускій діалект істолковани Л. З.» (1596, Вільно)), а згодом у Памви Беринди («Лексікон словенороский і імен толкованіє» (1627)), проте є відомості про використання слова «казка» на означення правдивого свідчення (зокрема в польських джерелах), а слова «байка» для позначення дидактичних оповідок. Слово «казка» первинно позначало зовсім протилежне поняття ніж сьогодні. Його використовували на позначення сказаного або написаного слова, що мало юридичну силу. У народному мовленні XV-XVI ст. «отобратъ сказку» відповідало нашому «зняти показання» у свідків. У «Мертвих душах» М. Гоголя «ревизскими сказками» називалися задокументовані списки селян (кріпаків), що належали одному поміщику (див. також архіви ХУІ ст.). Про позначення терміном «сказка» правдивого запису,

¹ Крעותень В.І. Байки в українській літературі XVII-XVIII ст. / Упорядник В.І.Крעותень. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. 200 с.

² Українська байка / Упоряд. і вступ. ст. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка. Київ : Дніпро, 1983. 463 с. С. 19, 140.

³ Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. Київ : Наукова думка, 1966. 248 с. С. 131.

⁴ Березовський І.П. Українські народні казки про тварин. Київ, 1979. С. 9-44; Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 1997. 296 с.; Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква, 2008. 168 с.

документу свідчив і В. Даль. У своєму словнику вчений цитує документальний запис XVII ст.: «В 1672 г. Янв. 15 была сказана у Польского приказа сказка о поражении Стеньки Разина». Варто наголосити, що й сьогодні у болгарській мові «сказка» – це документальна розповідь, лекція¹.

Упродовж XVII-XVIII ст. формувалася тематика і сюжетика європейських народних казок. Джерелами були: релігія, античні твори, байки Езопа, народні книги про феодальне суспільство, сюжети «Трістан та Ізольда», «Пісня про Роланда», «Пісня про Сіда», «Епос про нібелунгів», середньовічний збірник чудес «Великое Зерцало», «Декамерон» Дж. Боккаччо, «Дон Кіхот» В. Сервантеса, «Ленора», «Граф Дракула», народні книги про короля Матяша, козака Мамаю, Мамаригу та інші. Шкільництво та церковні братства забезпечували поширення високохудожніх творів світової класики через підручникові книги для читання (читанки), – все це поєднувалося з народною оповідною традицією, що не обходилася без творчої уяви, патріотичного виховання та етнічного формування особистості як поціновувача звичаїв та обрядів свого народу. Епоха Просвітництва сприяла становленню наукових теорій та зміні історичної формації, що створила умови для пошуку раціонального та ірраціонального, а відтак, повернула соціум до самопізнання через слово.

Починаючи з 1990-х років, в Україні спостерігається різновекторне вивчення казки гуманітарними науками. Це праці присвячені: теорії фольклористичних шкіл (М. Дмитренко, В. Горленко); вивченню особливостей казок різних видів (Л. Дунаєвська, О. Бріцина, С. Мишанич, С. Захаркін); дослідженню літературної казки як жанру (В. Волочай, Л. Дунаєвська, М. та З. Лановик, Ф. Ващук). Популярності у студіях набуває чарівна народна казка. Вивчаються наступні її аспекти: мовна і семантико-синтаксична структура (С. Лавриненко, З. Василько, О. Білодід, Л. Кадомцева, І. Євтушенко, Н. Пастух); часова характеристика (Н. Лисюк); естетична функція (О. Масло, М. Чернопиский); поетико-стильові традиції (В. Шабліовський, Н. Смагло); особливості реалізації антропоцентризму (Л. Мушкетик). У студіях фольклористи звертають увагу на генезу структури та семантики казок (Л. Дунаєвська, О. Кирилук). Постійно в наукових статтях вчені дискутують про природу жанрів, виникнення казкових образів, про символіку, магію чисел, імен персонажів, космогонічного складника українських народних казок (С. Мишанич, В. Давидюк, Л. Мушкетик, С. Карпенко та ін.)².

¹ Кречотень В. І. Байки в українській літературі XVII-XVIII ст. Київ, 1963. С. 43.

² Волочай В. Г. Українська народна казка в контексті давньоукраїнської міфології: літературно-мовознавчі студії тексту. Вінниця, 2010. 374 с.; Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харків, 2004. 19 с.; Демедюк М. В. Національна специфіка української народної казки. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2010. 20 с.; Євтушенко І. В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків): автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2004. 20 с.; Кирилук О. С. Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд. Одеса, 2005. 372 с.; Кухаренко О. О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с.; Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 1995. 20 с.; Лисюк Н. А. Міфологічний хронотоп: матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова». Київ, 2006. 200 с.; Мушкетик Л. Г. Персонажі української народної казки. Київ, 2014. 360 с.; Олійник О. Г. Антиномія категорій «свій» / «чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд.

З філософського погляду, текст казки розглядається як феномен культури (М. Демедюк). Психологія обґрунтувала особливості сприйняття та розуміння дітьми змісту казок (В. Солодухов, О. Прокопова), а також трактування української народної чарівної казки відповідно до теорії сновидінь З. Фрейда та К.-Г. Юнга (О. Тиховська). Розкриваючи природу казки, конструюючи загальний макет або кліше, казкознавці акцентують на художніх образах, психології характерів, художніх деталях казкового епосу, специфіці віддзеркалення дійсності в художній формі, звичаях та сподіваннях народу в певний період історичного часу. Використовуючи комунікативну лінгвістику, вчені спроектували на народну казку такі поняття, як: театралізація, театр одного актора, оповідач/казкар, імпровізація, інтереси слухачів, способи досягнення розважальності казки.

Проблемою казкознавства, що постала ще у XIX ст., проте вирішена лише частково, є поєднання й постійна взаємодія національного та інтернаціонального. Маючи яскраво виражені через мову та побутові реалії національні особливості, казки, переважно, є інтернаціональними сюжетними типами. Сучасні дослідження Н. Гозь та І. Грищенко спираються на думки казкознавців попередніх століть, суттєво доповнюючи теорію казки новими фактами. Аналіз сюжетного фонду східнослов'янських казок визначив не лише своє/чуже в них, але й піддав сумніву його цілісність, віддаючи перевагу думці про міжнародне запозичення в результаті контактування народів, що не належать до єдиної мовної групи. Актуальним питанням казкознавства залишається історія казки як окремого народу, так і людства загалом.

філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2007. 19 с.; Онисенко С. В. Інтертекстуальність у фольклорі : на матеріалі паремій у казках. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2013. 20 с.; Собецька О. Е. Українська народна казка про тварин та індійська «Панчатантра»: порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2008. 20 с.

РОЗДІЛ 2. І ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА: ВІД ФІКСАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ

Від записування та порівняльного вивчення пісень, дум і билин (зокрема, збірники М. Цертелєва, І. Срезневського, братів Осипа та Федора Бодянських та ін.), фольклористи звернулися до народної прози, що становила великий масив різновидів жанрів, серед яких яскраво вирізнялася народна казка, що мала давню оповідну традицію й становила цілу систему сюжетів та мотивів. Вивчення казки європейськими вченими (Я. та В. Грімм, В. Мюллер, В. Шварц, В. Бенфей, І. Поливка та інші) вплинуло на початки фіксації казкового нарративу українськими дослідниками та методику запису текстів, що вимагала унормування єдиних спеціальних правил фіксації. На першому етапі запису казки спостерігалася тенденція переказу, обробки, наближеного перекладу її змісту (польські, французькі, німецькі видання тощо). Літературно оброблені і перекладені латиною зразки українського фольклору, а серед них і народної прози, трапляються вже в поемі С. Кльоновича «Roxolania» (Краків, 1584). У одному з пізніших перевидань знаходимо казку «Сільський вимисел» про те, як селянин тонує у дуплі з медом, а ведмідь його врятував¹. Упродовж XVIII ст. народна казка ставала сировиною для створення літературної казки або переказу. А про її фіксацію безпосередньо з народних уст стали говорити лише у другому десятилітті XIX століття². Вже з 1820-х рр. вчені фольклористи, етнографи, народознавці, історики та письменники (Є. Гребінка, П. Гулак - Артемовський, М. Цертелєв, М. Максимович, І. Срезневський, Л. Боровиковський, М. Костомаров, П. Куліш, О. Бодянський та ін.) відгукнулися на заклик занотовування старовини, що «безслідно зникає». На початку це були поетичні жанри (пісні, думи) та обрядовість. Фіксація звичаїв та обрядів сприяла запису народної прози, зокрема казок, легенд, бувальщин тощо. Зокрема, М. Цертелєв, розглядаючи публікації казок, відзначав важливість видання прозових творів «точно так, як вони збереглися в усному переказі»³, що свідчить про існування загальноприйнятої методики запису фольклорних творів, визначення особливостей письмового втілення усного тексту.

Перший період записів та видань українських народних казок датується 1840-ми – серединою 1870-х років. Записи казкових текстів цього періоду відтворювали передусім зміст фольклорних творів, які, на думку збирачів, катастрофічно швидко зникали з повсякденного народного вжитку. Специфіка художньої форми, особливості виконання, у переважній більшості випадків, залишалися поза увагою збирачів. У фольклорно-етнографічних збірниках та періодичних виданнях перші

¹ Klonowicz Sebestyan Ziemie Czerwonej Rusi (Roxolania) poemat Sebestyana Klonowicza przekładał z Łacińskiego Władysław Syrokomla. Wilno : Nakładem i drukiem Iózefa Zawadzkiego. 1851, 106 s.

² Брицина О. Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства. Київ : ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с. С. 59.

³ Цертелєв Н.А. Взгляд на старинные русские сказки и песни // Сын отечества. 1820. Ч. 60, кн. VII. С. 5.

публікації записів суто народних казок мали різний ступінь редагування. Для відтворення особливостей української мови та її регіональної діалектної специфіки, збирачі застосовували різні способи запису, найчастіше вдаючись до ресурсів загальноприйнятого на той час російського правопису, який не міг забезпечити адекватного відбиття фонетичних рис української мови. Виняток становлять лише журнал «Основа», редактори якого користувалися так званою «кулішівкою», та збірник К. Шейковського, де упорядник вдався до створення власного правопису, який нагадував щось середнє між «кулішівкою» і «драгоманівкою». Правопис також відіграв важливу роль у забезпеченні фонетичної та морфологічної точності відтворення рис мовлення оповідача.

Розпочате у XIX ст. масове занотовування казок, обумовлювало їх наукове вивчення. Перші дослідники записували й публікували твори власним коштом або на громадські збори «небайдужих земляків». Відсутність державної підтримки української науки стане основним недоліком у її розвитку. Початок наукового осмислення художньої специфіки народної казки як фольклорного жанру належить фольклористам-теоретикам XIX ст., зокрема: М. Костомарову, О. Потебні, І. Рудченку, М. Сумцову, М. Драгоманову, І. Франку, В. Гнатюку, М. Павлику, А. Кримському, С. Савченку та ін. Зазначимо, що казкознавство цього періоду мало декілька етапів становлення та розвитку: 1) відтворення фольклорної поетики казки у творах письменників через художню версифікацію традиційних сюжетів, мотивів та образів; 2) створення казкових фондів шляхом збирання та публікації текстів як науковцями, так і аматорами (священники, чиновники, урядовці, вчителі, студенти); 3) дослідження жанру казки, спроби класифікації; 4) осмислення окремих проблем народної культури через казку.

Таблиця 6. «Етапи розвитку українського казкознавства I періоду»

№	Етапи розвитку
1	Відтворення фольклорної поетики казки у творах письменників через художню версифікацію традиційних сюжетів, мотивів та образів.
2	Створення казкових фондів шляхом збирання та публікації текстів як науковцями, так і аматорами (священники, чиновники, урядовці, вчителі, студенти).
3	Дослідження жанру казки, спроби класифікації.
4	Осмислення окремих проблем народної культури через казку.

Методологія запису казок була взята у європейському казкознавстві, зокрема у братів Грималь, які у своїй двотомній збірці німецьких народних казок «Дитячі та родинні казки» (1812-1814) подавали тексти у редакції Вільгельма Гримальа наближено

до народного джерела. Це видання остаточно не розв'язувало всіх проблем, проте відкривало шлях до нового розуміння точності фіксації казки. Серед перших літературно-фольклорних зразків казок у віршованій формі українською мовою стали «Наські українські казки запорозьця Іська Материнки»¹ (1835) Осипа Бодяньського, де подано три сюжети відомі й до нині. Віршований виклад традиційних фольклорних сюжетів, запозичених із народного середовища, для тогочасної літературної традиції було звичним явищем. Така позиція літераторів відповідала панівній на той час романтичній естетичній концепції. Вона спонукала до пошуку залишків старовини, джерел пізнання національного духу та самобутності, тобто, увага концентрувалася на змістових (сюжетних) аспектах творів фольклору. Траплялися випадки зумисного приховування редагування казок. Так, у передмові до видання російських казок І. Сахаров стверджував, що «не насмілюся до них ані додати жодного слова, ані змінити щось по своєму»², проте казкознавці ХХ ст. вказували на великий відсоток фальсифікації у зредагованих ним збірниках. Обґрунтовані претензії щодо автентичності публікованих текстів висувалися й до сучасних І. Сахарову діячів української фольклористики, зокрема І. Срезневського та П. Куліша у праці С. Савченка, присвяченій історії збирання та вивчення народної казки, опублікованій майже століттям пізніше³.

Більшість статей про народну казку розпочинають історіографічний огляд питання з 40-х рр. ХІХ ст. Праці М. Максимовича, О. Бодяньського, М. Костомарова та П. Куліша починаючи з 1820-1850-х рр. вже засвідчують застосування культурно-історичної методології щодо пізнання історичної та поетичної реальності народу. Наприклад, у «Граматиці слов'яно-руській» (1830) Михайла Лучкая⁴ вміщено сім невеликих за обсягом текстів розмовної мови, що є казками. Іншим прикладом, вже початків порівняльного дослідження, можемо вважати спостереження над народними казками заходу і сходу України відомого культурного діяча Юрія Венеліна-Гуци (1802-1839), уродженця села Тибава (нині Свалявського району). Він, «перебуваючи на Полтавщині, попросив візника розповідати йому казки, щоб мати можливість порівняти відомі йому сюжети Закарпаття з Наддніпрянськими»⁵.

За переконаннями більшості науковців, 1840-ві роки стають початком активного записування та дослідження народної казкової прози. Це були байки, народні оповідання фантастичного, незвичного змісту, випадки із життя, побуту, де спостерігалися вірування народу у різні сили, елементи міфологізації, фетишизму, магії (своєрідні бувальщини). Саме тому казкова проза потрапляла до етнографічних збірників, зразків фіксації говірки (мовознавчих студій), до шкільних читанок та граматик, як окремі рубрики на сторінках періодичних видань тощо. Прикладом останніх стали казки опубліковані М. Костомаровим у «Молодику» (1843), І. Срезневським у «Галатеї» (1839), «Вінок русинам на обжинки» (1847)

¹ Бодяньський Осип. Наські украинські казки запорозьця Іська Материнки. Москва, 1835.

² Рус. сказки в записях и публикациях первой половины XIX века / Сост. Н.В.Новиков. Ленинград : Наука, 1971. С. 43.

³ Савченко С.В. Русская народная сказка. (История собирания и изучения). С. 189.

⁴ Лучкай М. Грамматика слов'яно-руська / Упоряд., передм., прим. та словник діалектних слів П.М. Лизанця. Пер. з лат. П.М. Лизанця та Ю.М. Сака. Київ : Наукова думка, 1989. С. 165-168.

⁵ Шумада Н.С. Венелін як збирач і дослідник українського фольклору // Народна творчість та етнографія. 1961. № 4. С. 74.

I. Головацького, з 1860-х рр. «Місяцеслов» з літературними додатками на Закарпатті, де переважно вміщували переклади з іноземних мов діалектом.

Датування публікацій текстів українських народних казок та їх досліджень (приміток до текстів) бібліографи-фольклористи фактично розпочинають з 1841 року, коли побачив світ «Додаток до збірника пісень народних польських і руських» Кирила Туровського¹. Окремі публікації українських казок здійснив у польському часописі «Atheneum» Р. Подбереський («Казка про Василісу Золотоволосу та Івана Гороха» (1841), «Казка про сім Семенів, рождених братів» (1842)), де в примітках упорядник текстів розмірковував про казки загалом, спираючись на європейську традицію дослідження цього жанру. Йому ж належить стаття «Джерела текстів, короткий огляд і список руських (українських) казок» (польською мовою)². Серед перших спроб теоретичного осмислення українського казкового епосу також слід згадати розвідки Е. Ізопольського «Badania podań ludu (Pamiętki Ukrainy)»³ та «O Wernyhorże» (1843), де об'єктом вивчення стали фантастичні казки; анонімну статтю «Bajka, czyli kazka ukraińska (Kilka parędcie rzuconych uwag i myśli)» (1853)⁴. Діяльність Е. Ізопольського досить широка: ним видано збірник «Думи, пісні і казки люду українського» (1858), де вміщено оповідання про Мазепу, Вернигору, а також дві казки⁵. У його фольклорних записах можна знайти рубрики: забобони, космогонічна поезія, язичницькі вірування, релігійні християнські співи, уявлення українців із публічними релігійними обходами, забави. У такий спосіб українська народна казка ставала об'єктом уваги європейського казкознавства вже у першій половині XIX ст. Видатні науковці того часу застосували до її вивчення методи та способи популярних на той час міфологічної та історичної шкіл. Кожна теорія знаходила багате підґрунтя для свого існування, пробуджуючи внутрішній запал національної спільноти розкрити свою суть і побачити прадавню історію своїх міфічних пращурів.

2.1 ВНЕСОК О. БОДЯНСЬКОГО У ЕДИЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ КАЗКИ

Безперечно, вагомим у становленні українського казкознавства був внесок одного із засновників вітчизняної славістики, фундатора української культурно-історичної школи **Осипа Бодянського** (1808-1877). Уваги науковців заслуговують його теоретичні праці: «Про народну поезію слов'янських племен» (1837) як перше дисертаційне дослідження з фольклористики (магістерська робота кандидата Московського університету); «Про час походження слов'янської писемності» (1855) – одна з перших у слов'янському світі монографій про писемність слов'ян (захищена як докторська дисертація), численні праці з історії, мовознавства, літературознавства

¹ Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego. Przez Kazimierza Jozefa Turowskiego. Lwow, 1846. 82 s.

² Podbereski Romuald, Skazka o siedmiu Semionach, rodzonych braciach. // Atheneum, 1842, I, str. 140-169; Podbereski R., Skazka o Wasilisi Złotowłosej kosie nie pokrytej piękności i o Iwanie Gorochu. // Atheneum, 1841, VI, S.114-127; Podbereski R., Źródła tekstów, krótkie obejrzenie i spis ruskich skazek. // Atheneum, 1841, I, S.169-177; Podbereski R., O źródłach ruskich skazek. // Atheneum, 1843, I, s. 189-193.

³ Izopolski, E. Badania podań ludu. // Atheneum. 1843, I, s. 19-30; IV, s. 65-77; 77-84; V, s. 39-75.

⁴ Bajka czyli kazka ukraińska. // Dzień. Warsz., 1853. S. 269-273.

⁵ Izopolski Erazm Dumy, pieśni I skazki ludu ukraińskiego. // Bibl. Warsz., 1858, t. II, kwiecień, s. 73-92.

тощо. «Талант Бодяньського-слависта і його патріотичне служіння Україні розкрилися в роки роботи на посадах професора Московського університету, секретаря та редактора Товариства історії і старожитностей... Зусиллями О. Бодяньського Московський університет стає важливим центром українознавства...» Вчений підходив до розуміння народу та його творчості з позицій історизму, самобутності, пієтизму. О. Котляревський згадував про О. Бодяньського як про людину «твердого і стійкого характеру», котра «не поступалась жодною п'яддю землі без бою і не йшла ні на які компроміси із сумлінням»¹. У магістерській дисертації «Про народну поезію слов'ян» О. Бодяньський розвинув думку про рідне і чуже, про збереження народом власного обличчя: «Минула вже пора звабних ідей космополітизму... Минула вже пора мавпування... Нині будь-який народ прагне залишитися тим, ким він є, ким він може стати... Прагне бути собою, жити своїм корінним життям, мислити своєю головою, відчувати своїм серцем, бажати своєю волею, чинити самостійно й безпосередньо і, таким чином, жити всіма силами свого буття...»². Національна окремішність чи самобутність народу, за О. Бодяньським, впливає з його релігії, філософії, прав, звичаїв, історії, розташування країни, віри, мови, численних житейських умов; проте «ні в чому так яскраво, сильно, чисто не знаходить вияву, як у словесності»³. Відповідно до цього, на фольклор слов'янських народів дослідник дивився прагматично, підкреслюючи характерне. Скажімо, народна словесність чехів, моравів і поляків – лірична, словаків – ідилічна, сербів – юнацька, героїчна, епічна, ... українців – драматична, така, що перевершує за розвитком усі названі як музикою, властивостями мови, еластичністю (згодом О. Веселовський вивершить на цій думці «закон пластичності образу») й різноманітністю образів та форм віршування, вислову почувань та розумінь.

Збірник О. Бодяньського «Наські українські казки запорозьця Іська Материнки» (1835) зберіг літературну обробку народних казок та елементи народної мови, а також став свідченням побутування сюжетів казкових мотивів інтернаціонального характеру. Три казки у віршах (1. «Казка про царів сад да живу сопілочку»; 2. «Казка про дурня да його коня»; 3. «Казка про малесенького Йвася, змію, дочку її Олесю та задніх гусенят») за зразками бурлескно-травестійної «Енеїди» І. Котляревського та байок І. Гулака-Артемівського на довгі роки збудив український казкознавчий рух. У 1903 р. І. Франко здійснив науковий опис збірника у серії НТШ (Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові) «Тексти й пояснення вибраних творів української й іншої літератур»⁴.

Франкова розвідка вміщувала біографію вченого «Осип Бодяньський», статтю «Перше видання «Наських українських казок» Бодяньського» з описом екземпляра подарованого бібліотеці НТШ у Львові професором А. Кримським. І. Франко вказав на цінність збірника та причини перевидання: «Одинока книжечка Бодяньського, видана українською мовою, здавна належить до великих рідкостей української

¹ Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. 1879. Кн.1. С. 297.

² Бодянский И. О народной поэзии славянских племен. Москва : В типографии Николая Степанова, 1837. С. 4-5.

³ Там само. С. 8

⁴ Франко Іван, Осип Бодяньський. Наські українські казки запорозьця Іська Материнки // Тексти й пояснення вибраних творів української й інших літератур. Вип. II. Львів : з друкарні НТШ, 1903. 88 с.

бібліографії. От тим то, передруковуючи її новим виданням, подаємо тут докладний її опис: обложка з грубого бронзового паперу, на ній в лінійній подвійній рамці в середині мається друкарський дереворит: Амор сидить на сайдаці пущенім на море замість човна; сторцом на сайдак застромлена стріла замість щогли і Амор напинає на неї надуте вітрило. Над сим рисуночком титул: Наськы украинськы казкы. Внизу: Москва, 1835. Оборот обложки й третя її сторінка порожні, лише на останній маємо знов у такій самій лінійній рамці рисунок – бик грозить комусь спущеними вниз рогами. За обложкою йде перша титулова картка, в нашому екземплярі доліплена пізніше на місце якоїсь видертої іншої; ся перша картка надрукована на трохи навіть відмінному, тоншому папері, ніж решта книжки. Значить була якась історія, певно цензурна, що окошилась над сею титуловою карткою і змусила видавця перед випущенням книжечки в світ робити друге її виданнє. На першій сторінці тої картки читаємо лише: Украинськы казкы, а на обороті римуння: як у нас, як у нас – пісні да казки: послушайте, добрі люди, з вашої ласки. Нижче: Въ Университетской Типографіи». Вже тут О. Бодянський назвав два основних українських жанри – пісня та казка. На наступній сторінці вказано повністю назву, місце і рік видання, а на звороті – припис про дозвіл друку Цензурної Комісії, з обов'язковим надсиланням до її фондів трьох екземплярів збірника. Присвята видання досить ідилічна, за умови, що О. Бодянський не був одруженим, вона має патріотично-філософський підтекст: «Матері моїй рідненькій, ненці старенькій, коханій, любій Україні». У подальшому викладі – переднє слово двох українців, що взяли книжку до рук і роздивляються її, коментуючи побачене і прочитане, такий собі епілог. Далі – три казки: 1. «Казка про царів сад да живую сопілочку» (з епіграфом: Лучче своє латане, ніж чужеє хватане), 2. «Казка про дурня да його коня: срібна шерстинка, золота шерстинка» (епіграф – Еге! Не всім же в дурня вдацця), 3. «Казка про малесенького Йвася, змію, дочку її Олесю та задніх гусенят» (епіграф – Хоч мале, да узлувате).

Відзначає І. Франко й стосовно правопису, котрий в О. Бодянського «вповні його власний, він набирає для нас подекуди вартости історичного документа, бо дозволяє зрозуміти погляди Бодянського на звуки й форми українського слова. Правопис не консеквентна, та в головному принципі фонетична, зладжена для людей, що привикли читати гражданське письмо з російським виговором». Далі І. Франко подає передрук збірника, а наприкінці – свою розвідку «Національний колорит у казках Бодянського», де зазначає їх популярність в Україні (збірники: Рудченка I, ч. 56, Куліша II, 20-21, Манжури, с. 58, Чубинського, Грінченка, Драгоманова), мандрівну основу сюжетів казок, наводячи паралелі із розвідок Вол. Бугеля «Tlo ludowe «Balladyny»» («Wisla» т. VII, 1893, с. 339, 557, 665): перша казка про братовбивство або сестровбивство, розкрите з допомогою чарівної сопілки, пов'язана з віруванням у метемпсихозу; друга казка із староегипетським початком, досліджена у Коскена (Em. Cosquin, Contes populaires de Lorraine. Paris, 1886, т. II, с. 97) та у І. Франка (Етногр. Зб., т. I, с. 36-39), третя казка не досліджена як мандрівна, проте має натяки на канібалізм та людожерство.

Про життя та діяльність О. Бодяньського найповніше написав О. Пипін¹, далі окремі уточнення знаходимо в І. Франка: родом з Полтавщини, мав освіту семінариста, у 1834 р. закінчив історико-філологічний відділ Московського університету, у 1837 р. захистив магістерську дисертацію «Про народну поезію слов'янських племен» і був першим, кому імперський уряд надав стипендію з метою наукових студій, що дозволило відвідати Австрію, Туреччину, Італію, Німеччину, Прусію, Варшаву. Також він належав до ліберального крила слов'янофілів. Зберігся щоденник із записками подорожі, опублікований Л. Кочубинським². Листування з М. Погодіним опубліковано по смерті О. Бодяньського в «Чтениях» та окремо книгою «Письма из славянских земель Погодину, вып. I» (1849).

Обіймаючи посаду професора-славіста в Московському університеті, О. Бодяньський був ще й секретарем російського Історичного товариства в Москві та редактором «Чтений...» цього товариства, що дозволило йому впродовж 1846 – 1858 рр. видати велику кількість старих українських літописів, хронік, записок і документів («Історія Русів», «Літопис Самовидця»). Саме йому довелося стати видавцем збірника народної прози П. Куліша. У листі від 31 серпня 1846 р. П. Куліш звернувся до О. Бодяньського з проханням зберегти у збірнику «Украинских народных преданий» всі діалектні особливості мови оповідачів: «(Я) зберіг частково говірку, характерну для різних провінцій, тому, якщо десь буде здаватися і помилка, краще друкуйте так, як у рукописі, окрім таких випадків, коли б було явно, що це недогляд»³. Причини редагувань, до яких все ж вдавався вчений, Л. Іваннікова пов'язує із заувагами цензурного комітету, який у ХІХ ст. давав перепустки до друку. «Чи з доброї волі вчені вдавалися до редагування фольклорних текстів, чи під тиском зовнішніх обставин (політичних, економічних) змушені були порушувати текстологічні принципи, задекларовані в передмовах до збірок? Безсумнівно лише одне: все, що декларувалося, репрезентує науково-теоретичну думку того часу, а якщо не вдавалось дотриматись цього на практиці, то це вже не провина науковців. Принаймні, поки не були розкриті архіви, читач вірив, що між теорією та практикою немає розбіжностей, і саме це забезпечувало подальший розвиток науки»⁴.

Також, під кураторством О. Бодяньського, було опубліковано працю О. Потебні «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв»⁵, що стала підсумком набутків міфологічної школи та накреслила шляхи для компаративістики, історичної та етнографічної шкіл. Так і не отримавши академічного визнання (магістерська дисертація вченого не пройшла процедуру захисту), монографічне дослідження О. Потебні заклало основи каталогу казкових мотивів та принципи вивчення казкового жанру. Також у «Чтениях» було надруковано переклад англійської книги

¹ Пыпинъ А.Н. История русской этнографии. Т. 3. Санкт-Петербург, 1891. С. 104-113.

² Кочубинский Л.А. О.М. Бодянский в его Дневнике // Исторический Вестник, 1887, декабрь, С. 505-537.

³ Івашків Василь. «Украинские народные предания» Пантелеймона Куліша: до питання творчої історії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 47. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2009. С.38-62. С. 43.

⁴ Іваннікова Людмила. Українська фольклористика середини ХІХ ст.: теорія та практика // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією професора М.К. Дмитренка. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2014. 252 с. С. 132.

⁵ Потебня А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. Москва, 1865. С. 85-310; С. 85-232 (Баба-Яга), 121 (казка «Івась і відьма»), 125 (казки про відьму), 153-154 (казка про Бабу-Ягу / Кобилячу Голову).

Флетчера з XVI ст., де описано побут у Москві часів Івана Грозного, що став причиною «звісної катастрофи над Бодянським (звинуватили в лібералізмі) і над видаваними ним «Чтениями»». Після цього Бодянський не пише українською (точніше, не друкується). Сто томів «Чтеній» під його редакцією стали пам'ятником його невсипущої наукової діяльності.

2.2 «МИМОВІЛЬНІ» ЗБИРАЧІ НАРОДНИХ КАЗОК

Великої культурно-історичної ваги мала заснована у 1843 р. урядова Археографічна комісія («Комиссия для разбора древних актов») з метою доводити історичним способом, що Правобережна Україна не польський, а «русскій край», яка відразу стала українською науковою установою. Вище згадані джерела ввібрала ідеї та погляди на народний епос прогресивних науковців, сформували методологію вивчення усної народної традиційної творчості. Основним критерієм наукового мислення став принцип історизму, який приніс вагомі результати не лише у багатстві зібраного матеріалу, але й у його осмисленні. Нова фаза історичних студій поєднувала писані документи і живі пам'ятки як то, «Записки о Южной Руси» П. Куліша, історичні праці М. Костомарова.

Серед науковців та аматорів траплялися й випадки мимовільного занотовування народних казок. Переважно причиною цьому ставали великі наукові проєкти, метою яких було вивчення мови, описи говірок, різні реєстри чиновницького характеру, запроваджені російським урядом з державною метою.

Велику фольклористичну діяльність розгорнув **Володимир Даль** (1801-1872), працюючи над добором матеріалів до словника російської мови. Проєкт укладання словника мав державне значення і відповідне фінансування. Опис лексичних одиниць у виданні вимагав від упорядника звернути увагу на великий фольклорний пласт у всій жанрово-видовій множині. Саме у цьому словнику ілюстративний матеріал до випадків вживання слів містив багато зразків українського фольклору, а серед них і казок. Його збирацька фольклористична діяльність відбувалася на Слобожанщині. Тому у словнику представлена специфіка говірки та діалектні особливості цього регіону. Маючи величезну кількість записів, використавши псевдонім Козак Луганський, В. Даль 1846 р. видав великий за обсягом збірник «Повісті, казки та оповідання» у 4-х частинах¹, де серед інших прозових жанрів вміщено казки: «Відьма» (на С. 454 була примітка В. Даля: «Сказку эту прислал мне тоже казак, Грицько Основьяненко, коли знавали его» (перше видання казки було в Литературном прибавлении къ «Русскому Инвалиду», 1837, № 5. С. 39-42), «Казка про жида», «Казка про Георгія Хороброго та вовка», «Омелько дурник» та інші. Записи, взяті з періодики, часто містили редакторські помилки, адже підтасовувалися під правопис та норми стилю. Проте сюжетика казок та народних оповідань була відтворена вповні, що дозволило науковцям наступного покоління використати

---

¹ Козакъ Луганский (Даль В.) Повести, сказки и рассказы Козака Луганского. Часть первая. Санкт-Петербург, 1846. С. 450-475 («Відьма» укр. казка).

матеріали при укладанні показників сюжетів та мотивів (В. Гнатюк, М. Андреев, І. Березовський).

Особливою візитівкою казкової прози того часу на Західній Україні став збірник **Івана (1816-1899) та Якова (1814-1888) Головацьких** «Вінок русинам на обжинки» (літературно-науковий альманах, кн. 1-2, 1846-1847, Відень), до якого увійшло 16 казок, що згодом були зазначені у показниках казкових сюжетів М. Андреева (1929, 1940) та східнослов'янському показнику казок (СУС, 1979)¹ як взірцеві. Основу видання склали передруки з їхнього альманаху «Русалка Дністрова». Серед них анекдотичні сюжети про змагання чоловіка і чорта (Андреев 1072, *1084, 1115), звідки яскраво видно народний дотеп та сміхову культуру українського народу. Активна громадська, культурна та освітня діяльність Івана Головацького (був лікарем, належав до гуртка «Руська трійця», був редактором «Галичо-руського вісника» у Львові та Відні (газета під назвою «Вісник... для русинів Австрійської держави» (1850-1852), за поглядами москвофіл) сприяла популяризації народної творчості. Брат, Яків Головацький, був славістом, фольклористом, етнографом і, під час навчання у Львівському університеті, мандрував селами Бойківщини, Гуцульщини, Закарпаття, збирав фольклорно-етнографічні матеріали, вивчав рукописи й стародруки, що зберігалися у церквах та монастирях. Слухав лекції з філософії в Пештському університеті (Угорщина), там познайомився з діячами слов'янського відродження – Я. Колларом, М. Годжею, К. Кузьмані, Ф. Курелацом, Ф. Павловичем. За їх підтримки, організував видання альманаху в Угорщині «Русалка Дністровая» (1837). Це видання порушувало важливе для галичан питання розвитку української літературної мови. Звернувшись до народного мовлення, орієнтуючись на красу й багатство мови усної поезії, діячі «Руської трійці» (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич) вказали своїм сучасникам єдино правильний шлях у розв'язанні мовної проблеми. Вони рішуче виступили за цивільну азбуку, що вже слугувала літературам східнослов'янських народів. Підбірка розділів альманаху «Русалка Дністровая» – «Пісні народні», «Складання», «Переводи», «Старина» – прослідковували зв'язок національної літератури з фольклором, з словесністю інших народів, із художнім досвідом минулого. Але, підносячи літературну мову за зрілістю вище від народної, видавці та редактори періодичних видань вдавалися до обробки мови народних казок, переказів, анекдотів. Прикладом може бути літературна казка «Олена» М. Шашкевича (за народним зразком), що яскраво презентує можливості оповідної традиції Західної України. М. Максимович, даючи високу оцінку альманаху, вказав на свіже буяння життя на його сторінках, де розцвіли справжні квіти «червоноруської» музи. А І. Франко визнав революційність видання в першу чергу для науковців та інтелігенції, щодо розв'язання мовного питання.

Досить вільний тип фіксації був властивий раннім записам казок у збірниках польських фольклористів – Е. Ізопольського, Л. Семенського, К. Войціцького, А. Новосельського та ін. Зумовлено це було як історичними, так і етнічними причинами. Підсумовуючи результати роботи польських збирачів та видавців фольклору на цьому етапі, І. Рудченко зазначав, що польські вчені та літератори,

---

¹ Вінок Русинам на обжинки уплёл Иван Головацкий. Часть вторая. Відень, 1847. 170 с.

вміщуючи до своїх видань південноруські казки, майже завжди керувалися своїми політичними тенденціями. Метою при цьому завжди було довести або принаймні дати відчутти читачеві, що фольклорні твори які видаються (здебільшого в перекладах та переспівах польською мовою), належать народові, який є лише різновидом польського. Зрозуміло, що «створені таким чином народні зразки, до того ж освітлені в такий спосіб, виявлялися далеко неприйнятними для вивчення південноруського народу»¹. Відповідно до вищесказаного, одні тексти постають перед нами з усіма лексико-стилістичними подробицями, а інші – лише конспективно, без збереження мови оригіналу. Наприклад, польські фольклористи О. Кольберг, М. Мошинська, С. Рокосовська записували українські казки зі збереженням основних мовних особливостей оригіналу, а К. Войціцький, С. Баронч, Б. Сокальський подавали в перекладі (у формі стислого переказу) польською мовою, що фактично позбавляло їх наукової вартості. Водночас із публікаціями українських казок, вивчаються їх жанрові особливості, поетика, народний світогляд українців. Так, українські народні казки в оригіналі зустрічаємо у польському збірнику К. Войціцького «Klechy, starożytnie podania i powieści ludowe» (Варшава, 1837)², де подано без редагування сюжети: «Валигора, Вирвидуб», «Чарівник і учень», «Скляна гора», «Уточка», «Зяче серце», «Морське око», «Мадей», «Жаба», «Три брати», «Брат і сестра». До розділів є коментарі, що розглядають кожен твір, всього 20 оповідок. Це видання мало п'ять перевидань під однойменною назвою, що видавалися упродовж 1837-1879 рр. і частково доповнювалися ілюстраціями та іншим допоміжним матеріалом (1851 – Wydanie drugie pomnożone, 2 tomy, обсягом понад 500 сторінок; 1876 – Wydanie trzecie, pomnożone, обсягом 237 с. (з портретом автора); 1879 – Wydanie czwarte).

Збічник «Пів копи казок...» (Вільно, 1848 р., датують 1850 р.) за мотивами народних уклад фольклорист та казкознавець Спиридон Осташевський. До нього увійшли фактично авторські казки на народні сюжети у віршованій формі, що бралися з пам'яті, підслухані на ярмарках, перероблені з літературних творів. Автор використав гумористичний стиль «Енеїди» І. Котляревського. Такий спосіб подання сюжетів був покликаний тогочасним попитом. Але збічник цікавий саме сюжетними типами, що пізніше увійшли до покажчиків М. Андреева та СУС. Цінна книга використанням діалектів центральної України, які, на думку автора, мало зазнали польських та російських впливів. Видання має передмову доктора В. Щурата, вступне слово від автора та словничок діалектизмів. З вищезгаданого збірника автор взяв оповідку «Могила Сорока», що містила розлогий етнографічний матеріал і опубліковано у польському часописі «Atheneum»³. У виданні 29 казок, до прикладу:

¹ Народные южнорусские сказки / Издал И.Рудченко. Вып. 1. Киев, 1869. С. VI; Юзвенко В.А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 132 с.

² Wójcicki K. Klechy, starożytnie podania i powieści ludowe. Warszawa, 1837; Wydanie drugie pomnożone, 2 tomy. Warszawa, 1851. t. 1, 261 s.; t. 2, 248 s.; Wydanie trzecie, pomnożone. Warszawa, 1876. 237 s.; Wydanie czwarte. Warszawa : W Drukarni S.Lewentala, 1879. 256 s.

³ Ostaszewski, Spirydon. Mohyla Soroka. Wyjatek z Piv kopy kazok. // Atheneum. 1848, V, s. 83-86. (збірку «Пів копи казок...» датують 1850 р.) Ostaszewski, Spirydon. Piv kopy kazok, napysav Spirydon Ostaszewski. Nakładem autora. Drukiem T.Glücksberga. Wilno, 1850. 200 s. Також Осташевський С. Пів копи казок для веселого міра. 1910, Видавництво Товариства «Просвіта» у Львові. 130 с.

«Зміїв вал», «Чорт і Микитиха», «Біда», «Лисий», «Матей», «Три трясті», «Дві чарівниці», «Дід і Баба», «Упир», «Замок над Синюхою», «Чорна гора», «Смерть на груші», «Жовнір», «Староста і ключник», «Кіт і пес» та інші. У 1869 р. було перевидання збірника із доповненням під назвою «Пів сотні казок» (50 од.). Обидві книжки швидко стали рідкісними. Отже, це видання презентувало одне з перших казкознавчих проєктів з дотриманням мови оповідачів та манери виконання, а також компаративістські коментарі.

Неточну фіксацію казок часто пояснюють некваліфікованістю записувачів (інтелігенція, держслужбовці, поміщики), котрі переважно не знали особливостей народного побуту та поетики усної традиції. Методи роботи з фольклорними текстами можна проілюструвати цитатами самих фольклористів. Так, М. Максимович, описуючи досвід роботи над піснями писав, що «траплялося іноді зводити дві в одну, чи одну розділяти на дві; я обирав як вважав відповіднішим з правильним смислом і – скільки розумів – з духом та мовою народною»¹. Ці спроби не викликали осуду, оскільки на той час вважалося, що, завдяки такому редагуванню, досягалася максимальна точність фольклорного зразка в силу його варіативного існування та недосконалості пам'яті носіїв. Вільне поводження зі зразками фольклору продовжувалося аж до «останньої чверті XIX ст.», зазначала К. Грушевська, вивчаючи принципи роботи з текстами І. Срезневського². Авторська інтерпретація наративу протиставлялася колективній природі фольклору, а відтак записувачем нівелюються індивідуальні втілення «спільного» фольклорного знання.

Окремих правил дотримувалися й у процесі публікації зафіксованого словесного тексту. Укладачі вдавалися до часткової точності відтворення діалектного мовлення й тексту запису казки, зважаючи на можливості друкарського пристрою. Для середини XIX ст. взірцевими у плані співмірності записів та публікацій народних казок стали збірники П. Куліша та І. Рудченка, а також дискусії науковців, спричинені публікаціями їхніх збірників.

2.3 РОЛЬ НАУКОВИХ ШКІЛ У ФОРМУВАННІ МЕТОДОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА

Ми не можемо чітко окреслити межі завершення першого і початку другого періоду в історії українського казкознавства, тому що визрівання методики вивчення народної казки формувалося поступово і вже у працях сорокових років дев'ятнадцятого століття проглядається наукова проблематика та критичне ставлення до європейських наукових шкіл (зокрема, міфологічної та історичної). Важливим аспектом для нашого дослідження стали огляди праць вчених, що в історії фольклористики презентують окремий науковий напрям.

---

¹ Українські пісні, видані М.Максимовичем: фотокопія з видання 1827 р. / Підгот. видання і розвідка чл.-кор. АН УРСР П.М.Попова. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. 343 с. С. XX.

² Українські народні думи: Том перший корпус / Тексти №№ 1-13 і вступ Катерини Грушевської. Київ : Держ. вид-во України, 1927. С. XXXVI.

2.3.1 М. Костомаров й міфологічна школа

З поміж науковців української міфологічної школи, звернемо увагу на праці історика, етнографа, фольклориста, засновника та ідеолога Кирило-Мефодіївського товариства **Миколу Костомарова** (1817-1885), який 1843 р. опублікував монографію «Про історичне значення руської (української) народної поезії», а через рік захистив її як магістерську роботу. Новаторське прочитання «мужицької» поезії було оцінене І. Срезневським у вигляді рецензії, опублікованої у часописі «Московитянин» (1844, № 3, Ч. II, с. 144-154), де заявлено про важливість праці для вітчизняної та європейської науки. Книга М. Костомарова цінна «для Грималь і Таллів на стільки ж, як і для Сахарових і Снегирьових, Караджичів і Колларів, – писав рецензент. Погляди автора у нас новина; але на Заході вони – ще більша новина». Теорію Костомарова-міфолога знаходимо у працях: «Про народні свята і народний календар» (1843), «Про релігійний культ» (1843), «Слов'янська міфологія» (1847), «Про міфічне значення Горя-Злощастя» (1856), «З приводу «Записок о Южной Руси» П. Куліша» (1857), «Із могильних переказів» (1860), «Дві руські народності» (1861), «Синтез космічного світогляду слов'янського і українського» (1872), «Декілька слів про слов'яно-руську міфологію в язичницькому періоді, переважно у зв'язку з народною поезією» (1873), «З приводу «Малорусских народных преданий и рассказов» М. Драгоманова» (1877). І в кожній з них проглядаються методи та способи роботи з текстами епічних народних жанрів. Як пізніше зазначав М. Драгоманов, аналізуючи життєвий шлях і творчий доробок М. Костомарова, «під усіма науковими працями Костомарова, навіть такими, котрі здається, далекі від України, чується завше серце українського народовця»¹.

Видані М. Костомаровим лекції, прочитані в Університеті св. Володимира в другій половині 1846 р., під назвою «Слов'янська міфологія» мали великий вплив на формування науки² та вмішували погляди вченого на походження казки з міфу. Причину появи міфів вчений пояснював не механічними поняттями (перелицюваннями давньогрецьких тощо), не як щось спущене згори чи народжене не відомо коли, де і як; міфи мали природне походження у тривалому психічному процесі життя народу, формуванні його характеру, фізичних і духовних чинників³. Фактично, його трактування природи міфу ідентичне з поглядами інших міфологів, але тяжіє до психологізму. Поняття міфологічного символу, запропоноване М. Костомаровим, мало двоступеневу класифікацію за ознаками, що їх умовно можна назвати генетичними й тематично-семантичними. До генетичних належать: 1) деякі символи, що мають природне походження й абсолютно зрозумілі; 2) символи, що базуються на історичному використанні певного предмета в житті пращурів народу; 3) символи, в основі яких лежать давні міфічні чи традиційні оповіді та повір'я, що складають скарбницю народної міфології. Тематично-семантичну групу М. Костомаров сформував так: 1) символи світил небесних і стихій із їхніми

¹ Драгоманов М. Микола Іванович Костомаров: Життєвий очерк. Львів, 1901. С. 16.

² Костомаров Н. Славянская міфологія (Извлечение из лекций читанных в Университете св. Владимира во второй половине 1846 года) Киев : В типографии І.Вальнера, 1847. 114 с.

³ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 70.

феноменами; 2) символи місцевості; 3) символи-копалини (мінерали); 4) символи рослинного світу; 5) символи світу тварин. Про поверхнєве вивчення проблеми М. Костомаровим писали М. Грушевський та О. Пипін, вказуючи на відсутність пояснення символу в українській традиції, або порівнюючи «наївні» тлумачення автора з блискучими працями О. Потебні¹. Дослідження М. Костомарова зі слов'янської міфології було своєрідною даниною часу і йшло не лише в річищі Кирило-Мефодіївського товариства, але й у потоці зацікавлень архаїчним світоглядом як свідченням давності походження та унікальності слов'янських народів (пошук «духу народу» – С.К.). «У наших предків, – розмірковує М. Костомаров, – процес відділення (відокремлення) міфів від предметів фізичної природи та їх людського уособлення не відбувся, і, мабуть, лише розпочався. Наприклад, Стрибог – дід чи батько вітрів (в українській казці «вітрів батько»)»². Доказами цього є Сонцева мати, сестра та інші родичі, що допомагають казковому герою. Про внесення в українську науку підвалини систематичного вивчення міфу, символу, фольклору загалом та історії як своєрідної «психології минулого», на яких в українській історико-філологічній науці зросли такі велетні думки й слова, як О. Потебня, В. Антонович, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський³, маємо достатньо розвідок М. Дмитренка.

Серед перших опублікованих записів казок здійснених М. Костомаровим 1843 р. були сюжети «Торби» та «Лови», вміщені на сторінках українського літературного збірника «Молодик» І. Бецького (Харків, 1843-1844) (тексти зустрінемо у збірниках І. Рудченка (1870), Л. Дунаєвської «З живого джерела» (1990)). Сучасний фольклорист О. Кухаренко, аналізуючи це видання зазначив: «Стосовно народного походження сюжетів та їхньої традиційності сумнівів не виникає, привертає увагу питання міри редагування Миколою Костомаровим народного тексту. На той час суперечливе ставлення до народності спостерігалось навіть у найпередовіших дослідників і видавців. З одного боку, їм був властивий інтерес до побуту, творчості та світогляду народу; водночас, представники освічених верств вбачали в усних творах відсутність належної обробки й довершеності. Тому розуміння точності запису стосувалося переважно змістових особливостей текстів, а реальна практика (попри заклики до точності фіксації) часто була позначена більш чи менш істотними втручаннями збирачів та видавців до текстів та здійсненням їх обробок. Виходячи з цього і враховуючи ставлення М. Костомарова до народної словесності, казки в «Молодику» вважаємо записами народних творів, що були здійснені з тією мірою точності, яку зумовлював тогочасний стан науки. Друге питання, яке потребує відповіді, – це визначення місця і часу фіксації казок. Аналіз багатьох бібліографічних джерел засвідчує, що до 1843 року М. Костомаров майже постійно знаходився на Слобожанщині. Припускаємо, що казки були записані або в одному з сіл біля Харкова, або в Юрасівці чи Острогозьку на Воронежчині в період з 1836 по 1843 рр. На користь першого свідчить і фаховий лінгвістичний аналіз текстів, залучений до

¹ Грушевський М. Етнографічне діло Костомарова. Київ, 1930. С. XXII.

² Костомаров Н.И. Историческое значение южнорусского народного песенного творчества // Костомаров Н.И. Словянская мифология. Исторические монографии и исследования. Москва : Чарли, 1994. С. 66.

³ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої пол. XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 84.

роботи. Отже, перша спроба відобразити традицію Слобідської України належить М. Костомарову, її було здійснено в річці панівного на той час розуміння точності запису»¹.

Отже, М. Костомаров у своїх публікаціях не порушував правил вироблених наукою щодо точності запису нарративу, підтримував формування методології вивчення і занотовування народної казки. Розшифровуючи сторінки його праць, Л. Мушкетик вказує на новаторство вченого в антропологічних підходах до вивчення фольклору, зазначаючи, що саморефлексія людини, її бажання пізнати себе і оточення яскраво відображені в українські міфології та жанрі народної казки, зокрема, де універсальність нарративу пов'язана із «структурою структур» (за О. Нодь), із «казковим балансом» (за Е. Мелетинським, Н. Неклюдовим, О. Новик) та «сублімованим способом зображення» (за З. Уйварі, В. Анікіним)².

2.3.2 М. Максимович і культурно-історична школа

Основи культурно-історичної школи в Україні (за М. Грушевським) були закладені працями **Михайла Максимовича** (1804-1873) – вченого-енциклопедиста, поета, професора ботаніки, першого ректора Київського університету св. Володимира (1834-1835), одного з найвизначніших українських мислителів і подвижників вітчизняної науки. На прикладі його праць з історії, мови, літератури, традиційної усної та матеріальної культури народу в українській гуманітаристиці можна побачити перехід від розквітлого романтизму до нової позитивістської доктрини. Вихований у дусі натурфілософської школи, М. Максимович вважав, що пізнання природи й суспільства мусить спиратися на результати наукових досліджень, «суворо аналітичного й обережно синтетичного, а тому позитивного», бо «філософія може бути в кожному витворі розуму» і «всяка наука повинна бути філософською». Щодо «різних наук або окремих галузей знання, то, – писав М. Максимович, – і в них один, загальний погляд повинен розстилатися до самих дрібних деталей». Цей принцип, як наголосив В. Качкан, М. Максимович провів крізь усі свої історичні, фольклористичні, філософсько-природничі, етнографічні, літературознавчі та лінгвістичні студії³. Вже у передмові до збірника «Малороссийских песен» (1827) вчений поставив і розв'язав низку питань: відбір і систематизація пісенного матеріалу, порівняння українських і російських пісень з урахуванням психологічних характеристик (багатство української народної поезії, стихія народного самопізнання; питання українського правопису, ставлення вченого до історичних подій та сучасності та ін. Цікавою для нас є його праця «Дні та місяці українського селянина», що належить до різновиду етнографічних досліджень, які подавали опис народних звичаїв і обрядів впродовж календарного року. Тут він намагався пояснити значення і походження народних ігор, міфологічних образів

¹ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с. С. 5.

² Мушкетик Л.Г. Людина в народній казці Українських карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців. Київ: ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ, 2010. 320 с. С. 9-10.

³ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 163-164.

тощо. Дослідник зіставляє різні прояви духовної культури українців зі звичаєвістю, міфологією багатьох індоєвропейських народів, передусім слов'янських, розглядає особливості календарних обрядів українців різних регіонів. Цей народний календар також є збірником уснопоетичної творчості українців. Тут можемо зустріти як поетичні, так і прозові жанри, зокрема казки. Порівнюючи поетичні (пісня) та епічні (казка) види фольклору, М. Максимович зазначав, що у пісні звучить душа народу, а у казці – відсвічується народна фантазія. «В них часто бачимо міфологію, повір'я, звичаї, вдачу, характер і часто реальні події, що в інших пам'ятках не збереглися»¹.

У 1845 р. окремих виданням вийшли записи М. Максимовича «Три казки і одна побасенка»². Пізніше записи вченого були опубліковані у збірниках О. Афанасьєва. Зокрема, до V випуску народних казок (1861) увійшло три українських казки в його редакції: «Міна», «Покотигорошек» та «Іван Сученко і Білої Полянин». Упродовж 1880-х років у Києві було опубліковано праці М. Максимовича³. У першому томі «Відділ історичний» подано статтю «В якому столітті жив Ілля Муромець?» та одну з багатьох староукраїнських казок записану західним мандрівником Лясотою у Києві за 276 років (в XVI ст.) «Про Іллю Муромця, прозваного Чоботком: як на нього напали розбійники, коли він був взутий в один тільки чобіт і як другим чоботом Ілля побив розбійників, за що й прозвали його Чоботком». Запис цієї казки розвінчував міф про російське походження славного богатиря Іллі Муромця, доводячи народне українське підґрунтя цього образу, оспіваного в билинах.

Оцінюючи діяльність М. Максимовича, М. Грушевський відзначав: «Ні історичний романтизм, ні міністерська інструкція не викривляли у Максимовича-дослідника реалістичного, документального аналізу явищ і фактів... Народна українська маса як продукт певних географічних, економічних і культурних умов ставала в центрі дослідчої уваги і культурної праці»⁴.

2.3.3 Метод етнографізму П. Куліша в українському казкознавстві

Найпомітнішою постаттю в українській фольклористиці другої половини XIX ст., що розвинула методологію казкознавства був **Пантелеймон Куліш** (1819-1897) – письменник, літературний критик, історик, фольклорист та етнограф, перекладач, мовознавець, культуролог. Він першим почав писати українською мовою наукові праці, використовуючи авторський правопис – «кулішівку». Ним вчений користувався і під час записування зразків народної творчості. По закінченню Київського університету, у 40-х рр. П. Куліш учителював у Луцьку, Рівному, Києві. Цей час позначився активним записуванням фольклору.

Мандруючи Україною, П. Куліш збирав фольклорно-етнографічні матеріали. Частково вони увійшли до збірника «Українські народні перекази», що планувався до

¹ Максимович М. О малороссийских народных песнях // Максимович М.А. Собрание сочинений. Т. 2. Київ, 1877. С. 439.

² Максимович М. Три сказки и одна побасенка. Київ, 1845.

³ Максимович М.А. Собрание сочинений. Том 1. Отдель исторический. Київ, 1876. 847 с. Том 2. Отдель: историко-топографический, археологический и этнографический. Київ, 1877. 524 с.

⁴ Грушевський М. «Малороссийскія песни» Максимовича і століття наукової праці // Україна, 1927. Кн. 6. С. 2.

друку в 1847 р., але був затриманий цензурою аж до 1893 року¹. Окрім власних записів, до видання долучено матеріали В. Білозерського (із Чернігівщини) та О. Марковича (із Полтавщини). Це такі казки та легенди: «Кирило Кожум'яка», «Свиридова могила», «Сокіл та бджола», «Перетворення», «Івась», «Мачуха». Записи затримані цензурою П. Куліш надрукував у виданні 1857 р., проте деякі з них мали іншу паспортизацію або й назву. Особливості такої заміни С. Савченко пояснював негативними подіями у житті фольклориста та його близьких друзів 1847 р., а саме арешт Кирило-Мефодіївських братчиків та книги «Чтений...» О. Бодяньського за публікацію перекладу записок Флетчера. На сторінках цього видання також планували друкувати й вищезгаданий збірник П. Куліша. Про існування цього видання ніхто не знав, крім видавця аж до 1887 р., коли відомий букініст Шибанов оголосив про продаж одного екземпляру «Українських народних переказів». Проте частину матеріалів збірника була подана П. Кулішем у розділі «Сказки и сказочники» («Казки та казкарі») «Записок о Южной Руси» як зразок спроби у вивченні прозового виконавства усієї східнослов'янської фольклористики. Основною проблемою, що її намагався вирішити П. Куліш, була точність запису усного тексту. Дослідник творчості П. Куліша В. Івашків у статті «Украинские народные предания» Пантелеймона Куліша: до питання творчої історії» уперше оприлюднив документальні матеріали, що відображають польову та едиційну практику видатного вченого. Так, у листі до М. Погодіна від 15 жовтня 1843 р. П. Куліш повідомив, що здійснив влітку двомісячну подорож Малоросією та має багато переказів, записаних з уст народу². Готуючи 1843 р. до видання свій перший збірник прозового фольклору, упорядкований на основі цих записів, П. Куліш вдався до часткового редагування фольклорних текстів, з метою покращення їх мови – однак уже через деякий час, у передмові до видання, на схилі літ шкодував про це: «Набагато краще було б надрукувати їх у такому вигляді, в якому вони були мені доправлені». Працюючи в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України (ІМФЕ, ф. 3-2, од.зб. 116), В. Івашків виявив неопубліковану передмову до збірника, написану того ж 1843 р., і в якій П. Куліш задекларував свої принципи запису фольклору. Він заявив, що «намагався скрупульозно копіювати натуру і записував народні оповідання слово в слово, зберігаючи не лише зміст, не лише загальний колорит, але й кожную дрібну рису цих дорогоцінних ескізів».

Також П. Куліш став автором першого в історії української фольклористики проспекту багатотомового серійного видання фольклору за широкою комплексною назвою «Життя українського народу» (1844 р.). До восьми запланованих томів мали увійти різножанрові фольклорні матеріали: пісні, думи, казки, легенди, перекази, прислів'я, загадки тощо (не випадково казки – треті, цим підкреслювалася давнина, популярність нарративу та його кількісні показники). Про це відомо з листів П. Куліша

---

¹ Куліш П. (собрал) «Украинские народные предания». Книга первая. Москва, 1847 // Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете. 1893 год, кн. 1; издание 1847 года.

² Івашків Василь. «Украинские народные предания» Пантелеймона Куліша: до питання творчої історії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 47. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2009. С.38-62. С. 38.

до М. Погодіна та до М. Юзифовича¹. Ідею видання аж через 30 років втілює П. Чубинський.

Не зважаючи на ряд життєвих негараздів, в історії української етнографії та казкознавства, ім'я П. Куліша викарбуване його «Записками о Южной Руси» (Т. 1, 1856; Т.2, 1857)². Видання двох томів стало визначною подією в тогочасній фольклористично-етнографічній думці, що мало на меті «внутрішній образ України колишньої порівняти з сучасним станом, привернути увагу збирачів, дослідників та письменників, загалом освічених й багатих людей до потреби звернутися до невичерпних народних джерел»³. Із захопленням прочитав «Записки» Т. Шевченко, відзначивши манеру (методику) подання фольклорних текстів у побутових сценах позитивним, вдалим рішенням: «Такої розумної книги, такого чистого нашого слова я ще не читав... Вона (книга) мені так живо, так чарівно живо нагадала мою прекрасну бідну Україну, що я немовби з живими бесідує з її сліпими лірниками й кобзарями. Прекрасна, благородна праця. Діамант у сучасній історичній літературі»⁴.

У другому томі «Записок...» вміщено казки: «Іван Голик та його брат», «Про Солов'я розбійника та сліпого царевича», «Казка про Івася й відьму», «Казка про гоніння мачухи», «Казка про Кирила Кожум'яку» та ін. Цінна праця підсумком автора про казки та казкарів. За підрахунками, видання вміщує 31 казку, легенди та вірування про відьом, мерців, нечисту силу, обернення. Праця була прорецензована: Лазаревським (ЧернГВ), М. Костомаровим («Отечественные записки»), О. Пипінім («Современник»), М. Максимовичем («Русская беседа»), таким чином вийшла на широкий загал і мала як прибічників, так і критиків. Зокрема, М. Костомаров⁵, зауважував про відсутність для П. Куліша поняття «оригінальний» та засуджував довільне компонування упорядником текстів, дописування, виправлення, викидання. «Видання пана Куліша не схоже на попередні видання словесних пам'яток малоруської (української) народності, – писав він у рецензії, – тут вміщені не лише думи та пісні, як у попередніх збирачів, але й оповідання в прозі про історичних осіб і події як історичної, так і приватної дійсності, що мають значення для вченого спостерігача, оповіді, записані слово у слово з уст народу, що доповнюють думи та пісні у передаванні народом подій давнини. Ці перекази (оповідки, повір'я, легенди) мають свої особливі переваги, їх не завчена, але жива мова знайомить нас із плином народної мови, образом вираження й з усіма відтінками народної говірки»⁶. М. Костомаров наголошував на тому, що вже минув час поверхневого вивчення фольклору і народного життя, що вже не варто вдаватися до стилізацій, підробок, фальшування, переказів, переспівів – час придивитися до народного життя, мови, творчості уважно, зблизька, по-науковому. І що нову епоху у фольклористиці

¹ Кирдан Б.П. Собирання народної поезії. С. 211.

² Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 41. Київ : Наукова думка, 1984. С. 288.

³ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої пол. XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 177.

⁴ Шевченко Тарас. Твори в п'яти томах. Т. 5. Автобіографія. Щоденник. Вибрані листи. Київ : Дніпро, 1985. С. 333.

⁵ Костомаров М. Рецензія на «Записки о Южной Руси». Издал П. Кулиш. Том II. // Отечественные Записки, 1857, т. CXII, № 6, с. 41-47; т. CXIV, № 9, с.1-26. Лазаревський Рецензія ... // ЧернГВ, 1857, № 47. Максимович М. Рецензія ... // Русская Беседа, 1857, кн. VI. (Див. його «Сочинения» том 1, с. 248). Пыпинь О. Рецензія ... // Современник, 1857, т. 5. С. 63.

⁶ Записки о Южной Руси. Издал П.Кулиш. Том 1-й, 1856 года // Етнографічні писання Костомарова. Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / За ред. акад. М. Грушевського. Київ : ДВУ, 1930. С. 241-281. С. 243.

започаткував, на його думку, П. Куліш: «... Настала необхідність знати та зображувати свій народ ґрунтовно, з усіма вихилами. Ніхто так бездоганно не задовольняє цієї потреби у науковому значенні, як пан Куліш у своїх легендах, оповідках і повір'ях, записаних ним зі слів народу. Як би талановито не підлаштовувався письменник до народної мови, його особистість завжди залишить відбиток у творі. Пан Куліш передає нам народну мову про минуле життя народу без домішок співучасті». Згодом, «Записки...» оцінив І. Франко у праці «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» як визначне явище в культурно-казковому житті України. Він писав: «...В історії української етнографії ім'я Куліша тривко записане його «Записками о Южной Руси»».

Проте від часу здійснення перших записів до видання «Записок о Южной Руси» П. Куліша, вчений уже чітко бачив помилки своєї методики, що ними оперувала фольклористика в 1840-х рр., а саме: неточне записування, запис із пам'яті (самозапис), довільний переказ тексту¹. Польова та едиційна практика епохи романтизму в середині 1850-х рр. була вже застарілою, тож не дивно, що П. Куліш розумів важливість комунікативного контексту, запису безпосередньо з уст народу, тому остерігався вдаватися до самозапису, довіряв лише своїм нотаткам, хоч, може, й не дуже точним, проте зробленим безпосередньо з уст виконавців: «Не погано було б показати людям, що ніколи не говорили по-приятельськи з українськими поселенцями, усю розмову між мною, Таранухою і бондарем. Але я в ті часи рідко записував фразу за фразою, переважно з причин неможливості такої справи, а іноді тому, що сподівався на свою пам'ять. Можливо, я б і пригадав її дванадцятьма роками раніше, але тепер я маю обмежитися тільки тим, що збереглося в моєму записнику, тобто спогадами, які навіювалися Таранусі нашою розмовою»².

Проте не зважаючи на вагомість праці вченого, більшість критичних зауважень стосувалися другого тому «Записок о Южной Руси» (СПб., 1857), а саме першого розділу «Казки та казкарі»³. До кожної казки в кінці книги П. Куліш подав короткий зміст, основний сюжет, що було важливим на той час, коли ще не було покажчиків. Оригінальність варіантів казок зумовлена ще й тим, що тут вперше подано записи Л. Жемчужникова (7 казок, легенди: етимологічні й демонологічні (про перетворення, вовкулаків, мерців, знахарів, відьом, чортів), один анекдот та повір'я). Казки знаходяться в рубриці «Казки і казкарі», в потоці оповіді про обставини збирання зразків, розмови з казкарями, змалюваннями сцен з народного життя і побуту, що допомагає глибше зрозуміти функціонування і специфіку самих творів, їхній широкий контекст. Ще М. Костомаров у своїй рецензії звернув увагу на те, що опис Л. Жемчужникова надто схожий на опис самого П. Куліша у першому томі. Це насторожило М. Костомарова, однак суттєвих висновків він не зробив: «Тут вміщено казки, повір'я та фантастичні оповідання, записані слово у слово художником Жемчужниковим, що передав свій збірник панові Кулішу. Пан Жемчужников малює

¹ Іваннікова Людмила. Українська фольклористика середини XIX ст.: теорія та практика // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією професора М.К. Дмитренка. Київ, 2014. С. 130-131.

² Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Том I. Санкт-Петербург, 1856. 322 с. С. 137.

³ Кулиш П. Сказки и сказочники // Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Том II. СПб: Въ типографи Александра Яковсона, 1857. 354 с. С. 3-101.

нам досить живо атмосферу та домашній побут дідів-казкарів, припиняючи довгі казки розмовами з оповідачами так само, як це робить пан Куліш, передаючи у першому томі свої розмови зі старцями-музиками. Цей спосіб, з першого погляду, здається невдалим; відсутність порядку в оповіді вражає читача чимось дивним та незвичним, але чим більше вчитуєшся, тим більше переконаєшся, що вона має переваги строгої природності, і, немов, переносить читача у ці житла сільської простоти, звідки списувач виносив скарби народного вимислу»¹. М. Костомарова як історика передусім цікавив зміст фольклорних зразків, він не вдавався до текстологічних досліджень. Проте в другому томі, в коментарях П. Куліша до записів Л. Жемчужникова, є висловлювання, що розкриває стиль роботи редактора з чужими записами й, власне, його погляд на фольклорний текст (що не звільнився ще від впливу романтизму) як на літературний зразок, що може бути художньо досконалим або неякісним, недовершеним. З огляду на це, було обумовлено своєрідне розуміння точності запису та точності едиційного відтворення тексту, де дозволялися і редагування, і скорочення, і відкидання «негарних» зразків²: «Казковий світ наш був для пана Жемчужникова зовсім новим. До цього часу він полював у Малоросії все більше за піснями. Його переважно цікавили теревені сільських дівчат в Л***, які, проте не завжди оповідали добре саму казку, не завжди пам'ятали те, що в ній кращого, і до поетичних фактів казкової історії домішували іноді безліч бляклих і зайвих небылиць. Ці місця я викидаю як сміття, що засипає уламки колись повних та гармонійних творів народної фантазії». П. Куліш, слідом за М. Максимовичем, вважав, що фольклорна проза, як і пісні, забувається, в процесі трансмісії руйнується вже в народній пам'яті. «Але він записував усе підряд з любов'ю антиквара, який не гребує нічим, у порохнені часів вишукуючи сліди минулого. Він мав рацію, тому що здійснюючи вибірку (відбір, сортування) під час розповідання казки, легко у відкинутому загубити таке дорогоцінне слово як СВІЧАДО або яку-небудь дрібничку характеристики». З огляду на вищезазначене, стає зрозумілим, що редагування, визначення потрібного чи непотрібного для друку – це не справа записувача, який має правдиво відтворити все, що чує, а справа редактора, укладача збірника, тобто проблема едиції. Далі П. Куліш зауважив, що з цілого зошита казок, записаних паном Жемчужниковим у швейній, він надрукує лише дві. Інші потребують сюжетних уточнень і, можливо, будуть надруковані пізніше³.

Саме це й викликало гостру критику методики П. Куліша з боку іншого збирача й видавця казкового епосу – І. Рудченка (як відомо, він видав свій двотомник «Народні українські казки» через 12 років (1869-1870): «На нашу думку, д. Куліш зовсім винен яко етнограф. Чоловік, що зве себе етнографом, ні слова не повинен викинути: з пісні слова не викидають – і з казки ж (...) не викидають. Може у тих «бесцветных и утомительных небылицах», у тім «мусоре (...)» виметено й що-небудь дороге... Хто знає, може одлетіло з половиною й зерно, як сонце миле?... Так, доктор

¹ Записки о Южной Руси. Издал П.Кулиш. Том II-й, 1857 г. // Етнографічні писання Костомарова. Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / За ред. акад. М. Грушевського. Київ : ДВУ, 1930. С. 264-281. С. 264.

² Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ, 2006. С. 62-64.

³ Іваннікова Людмила. Українська фольклористика середини XIX ст.: теорія та практика // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Кол. монографія / За ред. М.К. Дмитренка. Київ, 2014. С. 134.

Куліш зробив не по-вченому, та й годі! Правда, його казки вийшли як перемиті, – але чи можна ж сказати, що ось, мов, самій щирець народний! Ось, мов, народ! Ні, сказати цього, далєбі, не можна!»¹. О. Бріцина, здійснивши ретельну текстологічну роботу над рукописами та двома різними публікаціями цих казок, з'ясувала, що окремі тексти вперше були опубліковані у виданні 1847 р. і паспортизовані як записи В. Білозерського на Чернігівщині та О. Марковича на Полтавщині, а згодом – у «Записках о Южной Руси» лише в іншій мовній редакції, з іншою паспортизацією та описом обставин запису. Відзначивши те, що нарис П. Куліша «Казки і казкарі» «став однією з перших спроб не лише української, а й усієї слов'янської фольклористики у вивченні прозового виконавства», вона, проте наголосила, що він «суттєво мав белетристичний характер, зумовлений популярною на той час формою «записок», що й пояснює «свободу поводження видавця з матеріалами»². Спираючись на архівні документи, що зберігаються в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України, О. Бріцина довела, що, наприклад, легенду про Кирила Кожум'яку записав не Л. Жемчужников, а В. Білозерський, не з'ясовано лише з яких причин П. Куліш вдався до цієї (за висловом В. Івашкова) «очевидної фольклорної містифікації»³.

Варто нагадати, що всі ці висновки й зауваження зроблені з погляду більш ніж півтора столітнього розвитку фольклористики (див. праці М. Сиваченка, О. Бріциної, В. Івашкова), однак на той час видання П. Куліша були початком нового, наукового етапу розвитку фольклористики й текстології фольклору. Точність запису та відтворення словесних текстів у тому вигляді, як вони виконувалися, довгий час, аж до кінця ХІХ ст., були лише умовною. І не тільки П. Куліш, а й І. Рудченко, який його критикував, так само вдавався до редагування й скорочення текстів казок, записаних дослівно. І це тому, що розуміння точності запису і публікації на той час могло бути лише умовне, однак наука йшла вперед і шукала шляхів до розв'язання цієї проблеми. Методологія 30-50-х рр. у 60-70-х рр. ХІХ ст. вже не задовольняла вчених. У програмі Географічного товариства (РГТ, 1847) обов'язковою науковою вимогою було забезпечення дослівності запису та точності публікації будь-якого фольклорного твору. А в «Правилах під час записування», сформульованих М. Білозерським 1854 р., наголошувалось на необхідності запису не лише під диктування оповідача, а й у процесі живого виконання – до цього, власне, вдавалися всі тогочасні записувачі, не минаючи П. Куліша та І. Рудченка. Ці ж самі фольклористи користувалися й іншими методами, які згадуються в коментарях – це стенографія, запис під диктовку, повторне прослуховування з метою відновлення пропусків тощо. З погляду сучасної науки ці методи також не могли забезпечити адекватного відтворення, однак на той час вони були прогресивними, найефективнішими.

¹ Сиваченко М.Є. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок // Сиваченко М.Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. Київ : Наукова думка, 1974. С. 337-401. С. 362.

² Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ, 2006. С. 65.

³ Івашків Василь. «Украинские народные предания» Пантелеймона Куліша: до питання творчої історії // ВЛУ Серія філологічна. Вип. 47. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2009. С.38-62. С. 44.

Вже П. Куліш ставив знак тотожності у термінах «фольклор» та «етнографія» і пояснював їх як продукт історії. Особливу увагу дослідник приділяв тим явищам світоглядного порядку та культурним артефактам, які передують сюжету (мотиву), що засновують текст. Тези про фольклорну естетику П. Куліша зводяться до краси словесного тексту, його художньої якості як передумови життєздатності та перспективи переходу у сферу народних традицій. Саме тому казки у нього вкраплені в описи народного побуту, постають із причино-наслідкових зв'язків традиції, яка обумовлює дійсність та сакральність як медіатор, простежуючи єдність культури й людини в ній у ролі творця, виконавця, зберігача та трансформатора цінностей етносу. «В упорядкуванні фольклорних матеріалів, Куліш значно випередив свій час, – писав німецький вчений Фрідріх Шольц. Він систематизував тексти за оповідачами та співаками. Важливими є також його вказівки про співаків та оповідачів, про їхній побут, спосіб їхнього виконання фольклорних творів»¹.

Отже, П. Куліш вперше глибоко, багатоаспектно порушив складні проблеми атрибуції, природи творчого акту, особливостей творчості колективної та індивідуальної, виконавства та методики записування. Фольклорист і письменник зібрав чимало відомостей про носіїв усної традиційної творчості, надзвичайно високо підніс роль і суспільне значення збирача фольклору.

Ще за життя П. Куліша, його внесок в українську фольклористику розглянув О. Пипін в «Історії російської етнографії» (Т. 3: «Етнографія малоруська» (1891)). Про «Записки» О. Пипін говорив як про незвичайне явище наукового та культурно-просвітницького життя середини XIX ст. За жанром це був не науковий трактат, не «гола» збірка народної поезії, а нова своєрідна форма фольклористично-етнографічного дослідження. «Автор вводив читача, – підкреслював О. Пипін, – в сам процес етнографічного спостереження: він не тільки подавав старовинні думу, казку, пісню, переказ, але й ознайомлював із побутовим оточенням, з тими людьми, в середовищі яких вислуховував ці розповіді. Твір народної поезії виходив не анекдотичним фактом, як квітка, відірвана від свого кореня, а, навпаки, відкривався перед читачем з усіма подробицями побуту, індивідуальними народними характерами й поняттями, поміж яких він існує насправді»². Як зазначає М. Дмитренко, «здається, дослідники творчості та наукової діяльності П. Куліша не завжди враховують ті риси новаторських підходів до вивчення традиційної усної нематеріальної культури народу, за якими хоч і стояв романтизм, проте вже спостерігалася позитивістська прагматика, вчувався подих своєрідного «наукового реалізму». А тому важко погодитись із загальноприйнятою (переважно в літературознавстві) тезою, що П. Куліш – «типовий романтик» (Д. Чижевський). По-перше, якщо й романтик (а це свого часу стверджував і В. Петров), то не типовий, по-друге, романтиком П. Куліш був далеко не завжди. Очевидно, П. Куліша, на наше глибоке переконання, занадто «романтизують», його не можна убити лише в межі

¹ Івашків Василь. «Записки о Южной Руси» Пантелеймона Куліша як унікальне явище української фольклористики середини XIX ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. ССXLII: Праці Секції етнографії і фольклористики. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2001. С. 314.

² Пыпин А.Н. История русской этнографии: [в 4 т.] Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1890-1892. Т. 3: Этнография малорусская. 1891. VIII, 425 с. С. 194.

романтизму. Фольклорно-етнографічна його діяльність засвідчує, крім романтичної, ще й інші матриці – ті, що ґрунтувалися на фактах, аргументах, методах і підходах до наукового записування та осмислення усного народного матеріалу. І хоч аргументи П. Куліша часом вразливі, думки суперечливі, а то й полярно протилежні (на це звертали увагу ще Т. Шевченко, М. Максимович, М. Костомаров, О. Пипін, П. Житецький, О. Огоновський, І. Франко, М. Грушевський, К. Грушевська, А. Лобода, І. Калинович, Л. Білецький, Ф. Колесса, О. Дей, Б. Кирдан, А. Бондаренко, М. Жулинський, Є. Нахлік, О. Шокало, В. Івашків, О. Вертій, Ж. Янковська, М. Розумний, Р. Харчук, Т. Дзюба, В. Владимірова, І. Андрусак та ін.), все ж до наукового фольклористичного та літературно-критичного обігу він увів чимало міркувань концепційного характеру, що не втратили значення й через століття»¹. Як зауважив Л. Білецький, у «Записках» П. Куліш порушив і вирішив «кілька методологічно принципових питань: 1) народні твори є жива історія народного духу в його минулому; 2) народні твори найкраще зберегли високий ідеалізм глибоко моральної душі українця; 3) народні твори мусять бути основою, на якій повинна відродитися високоморальна поезія цивілізованої верстви українського суспільства і в її історично-побутовій традиції, і в морально-ідеалістичній чистоті; лише такі твори індивідуальних поетів будуть продовжувати те творче й висококультурне діло справжнього українського духу; 4) сучасні українські поети є єдині спадкоємці давніх рапсодів української поетичної творчості. Ці всі принципи в дальшій літературно-науковій праці стають головним критерієм критики Куліша та артистично-поетичної діяльності»².

Напрацювання П. Куліша в галузі української фольклористики та етнографії в середині та другій половині XIX ст. будили наукову думку, стимулювали розвиток збирацької справи, студіювання традиційної народної творчості. І хоч ще сучасники (М. Костомаров, О. Пипін, О. Потебня, М. Петров) та пізніші дослідники – аж до нинішніх – вказували на певні огріхи (брак чіткої наукової системи щодо класифікації матеріалів, зведення двох чи кількох текстових варіантів до одного, текстологічні редакторські втручання-правки, публікація творів фальсифікатів тощо), проте в історії науки про усну словесність значення діяльності П. Куліша було величезним – генерувальним, мобілізувальним, таким, що служило за приклад гідного служіння рідному народові, ідеям просвітництва та національного оптимізму.

Продовжуючи вивчати народні казки, П. Куліш у статті «Погляди на усну словесність українську» (1876) зробив спробу типології українського казкового матеріалу, виокремивши у ньому «три типіща»: 1) *казки з прасвіту* про зміюк та людоїдів; 2) *«розважливі»* (у значенні медитативності, філософічності); 3) *посміхові*. Перший тип умовно співвідноситься з українськими міфологічними уявленнями. Другий – тяжіє до байкарської основи, про яку писав ще Г. Сковорода. Третій – казки-анекдоти, мовні каламбури, потішки, названі ще в народі «побрехеньки».

¹ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 189.

² Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ, 1998. С. 88.

Таблиця 7. «Тупіща казок» за П. Кулішем

Тупіща	Тема, мотив	Природа казки
Казки з прасвіту	про зміюк та людоїдів	умовно співвідноситься з українськими міфологічними уявленнями.
Розважливі казки	медитативні, філософічні	мають байкарську основу.
Посміхові казки	кумедні життєві ситуації	казки-анекдоти, мовні каламбури, потішки, названі ще в народі «побрехеньки».

Прослідковуючи сюжети українських казок, вчені погоджуються з антропоморфізацією в них явищ та виявом морально-етичних норм українського народу. З цього приводу П. Куліш зазначав: «образи з надісторичного миру любить вона (казка) чоловічити, а в мирі людському розумові та правді дає верх над силою та пихою»¹.

Особливий інтерес до едиції П. Куліша простежується упродовж двох наступних століть. Про нього маємо розвідку О. Вертія «Пантелеймон Куліш і народна творчість» та захищену дисертацію Ж. Янковської «Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша»².

2.4 ДЖЕРЕЛА ФІКСАЦІЇ НАРОДНИХ КАЗОК: СЮЖЕТНО-МОТИВНИЙ ФОНД

Упродовж 50-х років XIX ст. важливим джерелом для поповнення казкового сюжетно-мотивного фонду збірників були етнографічні описи. Белетристична форма **«Записок»** презентувала видання, що фіксували фольклорно-етнографічні матеріали з різних повітів України. Одним з перших видань такого типу були «Записки Полтавського повіту» у трьох частинах укладені упродовж 1848-1852 рр. М. Арандаренком (хоча зібрані у рукопис були ще 1846 року). У другій частині цього видання – окремим підрозділом на 66 сторінках вміщено тексти народних казок³. Також фольклорист зробив коментар про варіативне побутування казкових сюжетів про дитину-сироту, а також про лисичку-сестричку.

Інше подібне видання того часу належить Гр. Карпенку. Це етнографічний нарис «Куноволія Київської України», де казки подано на 20 сторінках⁴. Серед них популярна казка «Вовк і Старий Собака»⁵ («Сірко»), яку пізніше зустрінемо у збірнику І. Рудченка.

Ще одним видом публікацій, де можна було зустріти народні казки були так звані **«Зразки говорів»**. Так, А. Тулуб, публікуючи «Зразки говорів Чернігівської губернії»

¹ Березовський І.П. Українські народні казки про тварин. Київ, 1979. С. 431.

² Вертій О. Пантелеймон Куліш і народна творчість. Тернопіль : Підручники і посібники, 1998. 120 с.; Янковська Ж. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша: Автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 1998. 20 с.

³ Арандаренко Николай. Записки о Полтавской губернии, Николая Арандаренко, составленные в 1846 году. В трёх частяхъ. Полтава, ч.1 -1848; ч. 2 - 1849 (с. 172-239 тексти народних казок); ч. 3 – 1852; Рецензія // ВГО, № 5, 1851.

⁴ Карпенко Гр. Куноволія Київської України. Книжка друга. Санкт-Петербург, 1851. С.27-46.

⁵ Казки та оповідання. Київ, 1890. С. 27-46.

(1852), подав дві казки народною мовою, що пізніше були передруковані у збірнику Б. Грінченка «Із уст народа»; священник Н. Міхневич упорядкував «Зразки говорів Камянець-Подільської губернії»¹. Відсутність автентичних записів казок дозволяла відтворювати упорядникам та видавцям лише схематичні перекази дорослими почутих у дитинстві сюжетів. Кращим матеріалом для публікування були тексти байкарського змісту, які мали традицію у літературі XV-XVI ст. (наприклад, байки Г. Сковороди та Езопа). Їх легше було запам'ятати і вони не завжди потребували дослівного відтворення. Для видань першої половини XIX ст. прикладом можуть послужити: чотиритомне зібрання байок, повістей та інших народних жанрів польською мовою А. Глінського, де серед польського матеріалу вміщено українські казки та байки; переспіви Г. Данилевського української казки «Снігурка» (міф зими); збірка народних казок та приказок В. Дундри у щорічнику «Месяцеслов»; народна казка «Мадеєво ложе», яка ще зустрічається під назвою «Кумова кровать»².

Аналізуючи методичні передумови сплеску збирацької діяльності українських народознавців, варто зазначити, що наприкінці 1840-х – на початку 1850-х рр. при Київському університеті була створена Комісія для опису Губерній Київського навчального округу (1851-1864), а з 1854 р. в її складі відкрилось відділення етнографії, – воно і стало першим в Україні офіційним науковим осередком з етнографічного вивчення її народу, що ознаменував перехід до систематичного збору народознавчих матеріалів. Для ширшого розгортання цієї роботи, 1853 р. Комісія розробила і видала першу в історії української етнографії (на той час фольклористика була її складовою) «Програму для етнографічного опису губерній Київського навчального округу», створену В. Дабіжею та А. Метлинським. Надрукована накладом 670 примірників, програма презентувала тогочасні нові досягнення етнографічної думки. В ній були такі методичні настанови: точність запису при опитуванні інформаторів, анотування зібраних матеріалів, обов'язкова подача біографічних відомостей про інформаторів, зокрема про їхню соціальну належність. До програми входив пункт С «Ступінь народного розвитку»: вивчення забобонів, повір'їв, обрядів, легенд та інших жанрів народного слова. На жаль, вона поширювалася лише в межах Подільської, Волинської, Київської, Чернігівської та Полтавської губерній, що входили до складу Київського навчального округу, однак робота велася значно ширше. З середини 1850-х рр. з різних місць України до Комісії почали надходити етнографічні описи та фольклорні рукописні збірники³. Крім мережі кореспондентів, Комісія розгорнула ще один важливий напрям науки – **експедиційну роботу**, яка доти здійснювалася стихійно окремими ентузіастами. В 1850-х рр. її члени, вперше в історії української етнографії та фольклористики,

¹ Тулубь А. Матеріали для языка Черниговской губернии. // ЧернГВ, 1852, № 26, С. 280-283; Михневич Никандр, свящ. Этнографическія и статистическія сведенія об Ольгопольскомъ уезде Каменецъ-Подольской губернии // ВГО, 1852, ч. VI, кн. 1, с. 23-40. (На С. 32-36 згадано казки).

² Gliński A. Bajarz polski. Zbiór baśni, powieści i gawęd ludowych. T. I-IV. Wilno, 1853; Данилевскій Г. Снігурка (мифъ зимы). Украинская сказка // Москвитянин, 1853, ч. 6, № 23 (Дек.), кн. 1, С. 135-137; Дундра В. Пословицы и приповітки, частію съ баснословія Малорусиновъ. Малорусскія народныя сказки и приказочки // Месяцесловъ, 1853; Мадеове ложе. Сказка изъ усть народа. // Отечествен. Сб., 1853, №№ 3-4.

³ Іваннікова Л. Українська фольклористика середини XIX ст.: теорія та практика // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ, 2014. С. 112-113, 115.

здійснили офіційні експедиції наддніпрянською Україною; ці експедиції комплектувалися студентами університету та фінансувалися Комісією. 1852 р. таку експедицію очолив О. Афанасьєв-Чужбинський, а 1853 р. – А. Метлинський та М. Маркевич. Результатом напрацювань М. Маркевича став словник «Народного и книжного современного старого языка». Серед зібраних 45 тисяч слів, а також прислів'їв, приказок, пісень, витягів з давніх документів та літописів, упорядник подавав і записи українських народних казок.

Белетрист, поет і етнограф О. Афанасьєв-Чужбинський (1816-1875), уродженець м. Лубни, був одним з найактивніших членів Київської Комісії. З 1854 р. він надсилав до Петербурга записи творів фольклору з метою публікації їх у загальних імперських збірниках. Проте його записи були використані епізодично у примітках до інших текстів як підтвердження поширення казкового сюжету в регіонах України. В нарисі «Загальний погляд на побут наддніпрянського селянина»¹ вчений торкнувся питань функціонування народного епосу. Його міркування цінні насамперед тому, що в той час казки та легенди лише починали записувати й з'явилися перші поодинокі публікації цих творів. Ще не було класичних збірників казок, де б укладачі окреслили основні жанрові ознаки казки, тож не дивно, що етнограф не відокремлював казку від легенди, плував їхню тематику та образи, хоча й намагався подати цей жанр у загальнослов'янському контексті, з'ясувати оригінальні, власне українські сюжети й образи казок та легенд. Учений зазначав, що ці твори схожі на казки та легенди всіх слов'янських та інших народів, зокрема, найбільш поширені, на його думку, казки про тварин, легенди про ходіння по землі Бога і св. Петра, а також про відьом, вовкулаків, русалок. Легенди про св. Петра, за спостереженнями вченого, мають дуже мало варіантів у степовій Україні, а казки про розбійників – це новотвори, що виникли під впливом реальних подій XVIII ст. Особливо оригінальними вважав О. Афанасьєв-Чужбинський міфологічні казки про велетнів, песиголовців та злидні, які заслуговують окремого вивчення за тих обставин, що перебувають на межі абсолютного забуття². Фольклорист повідомив про те, що записів казок має на декілька збірників, і більшість з них оригінальні, рідкісні. Хоча частину їх втрачено через кочовий спосіб життя письменника, все ж мав намір відновити втрачені сюжети та видати їх у варіантах. Цікаво описав етнограф й середовище, в якому побутують ті чи ті види фольклору. Наприклад, ним відмічено, що кожна соціальна, вікова та субкультурна група мала свій репертуар, зокрема, оповідний. Діти у нього найближчі до предмета (до казки), тому іноді оповідають краще за дорослих. У порівнянні дівчата/хлопці, перевагу радить записувачам віддавати дівчатам, з тих причин, що хлопці прикрашають казки жаргонною та нецензурною лексикою або дуже спрощують сюжет (без прикрас). Серед доладних казкарів називав рибалок і мірошників, проте зазначав, що у них трапляються чужинецькі сюжети, іноземного походження, «переказані якимось грамотієм». Загалом, дівчат і жінок О. Афанасьєв-Чужбинський вважав найкращими носіями і зберігачами усної оповідальної традиції. Застерігаючи своїх сучасників записувати

¹ Афанасьєв-Чужбинский А.С. Общий взгляд на быт приднепровского крестьянина // Морской сборник. 1856. № 10. С. 1-39; № 14. С. 45-74.

² Там само. 1856. № 10. С. 1-39; № 14. С. 45-74. С. 47.

від чоловіків-грамотіїв, які часто для чванства вживають російські слова, нехарактерні для живої української мови, він наголошував: «Дівчатка і взагалі жінки, за винятком панських прислужниць, у цьому випадку є найвірнішим джерелом»¹.

Інтерес до багатой оповідної традиції українського народу долав кордони Європи. Порівняльні дослідження з казкознавства вимагали публікації текстів українських казок. Як наслідок, народні казкові сюжети потрапляли далеко за межі України та ставали візитівками нашого народу. Так, 1853 р. Варшавський часопис «Dziennik warszawski» надрукував статтю «Байка чи казка українська»², а дві Буковинські казки «Смерть кума» та «Циган і ведмідь» зустрічаємо у німецькому перекладі³. Безумовно, такий інтерес до української народної казки покликаний глибоким переконанням дослідників у тому, що наша народна традиція творення казки розвивалася у європейському контексті й на спільному сюжетному матеріалі.

Продовжується робота над етнографічними описами українських місцевостей та публікаціями зібраного матеріалу. Наприклад, А. Шишацький-Ілліч подав матеріали «Про народну мову і говірки Козелецького повіту», де знаходимо казки: «Шкапа-москаль» та «Москаль-рибалка» (в І. Рудченка, II, № 40, 41). Ця праця досить об'ємна і друкувалася упродовж 1852-1859 рр. на сторінках місцевої періодики⁴. Натхненними порадиниками збирача та упорядника стали М. Білозерський і П. Куліш. Зібрані етнографічні матеріали часто надсилалися А. Шишацьким-Іллічем до збірників П. Куліша, А. Метлинського, П. Галагана. 1855 р. дослідник видав працю «Про пам'ятки місцевої народності» куди подав дві казки та зробив до них примітки: «Казка про бога Посвистача» та «Казка про Івася» (у збірнику Л. Дунаєвської (1990) вказано, що її переповіла Леся Українка по пам'яті)⁵. Цього ж року, у Землеробській газеті вміщено літературну обробку народної казки «Король Матяш» (автор К... Ігнатій)⁶ та казку простонародну «Дівичий гроб», як варіант мандрівного сюжету про Ленору⁷.

2.4.1 Записи українських казок у збірниках О. Афанасьєва

Маючи досить велике поле для діяльності, науковці розуміли потребу в єдиній методиці збору та критеріях записування зразків народної прози. Центром створення єдиної наукової системи вивчення фольклору спочатку було Географічне товариство (відоме як РГТ), найпотужніший у той час науково-методичний та організаційний центр, що сприяв активізації польової та едиційної роботи й в Україні⁸. Із середини сорокових років XIX ст., ця наукова установа об'єднувала етнографів і

¹ Там само. С. 47-48.

² Bajka czyli kazka ukraińska. // *Dzien. Warsz.*, 1853, s. 269-273.

³ Waldburg R.O. Zwei Märchen aus der Bukowina // *Zeit schrift f. deutsche Mythologie und Sittenkunde* (I.W. Wulf). Bd. I. Göttingen, 1853, s. 358-462.

⁴ Шишацький-Ілліч А. О народномъ языке и говорахъ Козелецкаго уезда // *ЧернГВ*, 1853, № 37, с.367-370; № 40, с.385-388; № 41, с.391-394.

⁵ Шишацький-Ілліч А. О памятникахъ местной народности. Сочинение Александра Шишацкого-Иллича (Изъ Черниговскихъ Губ. Ведом., 1855, №№ 16, 17) Черниговъ, въ губ. типогр., 1855. 34 с.

⁶ К... Ігнатій. Кроль Матяш. Казка простонародна. // *ЗГ*, 1855, № 12.

⁷ Ъ.ь.ь Девичъ гробъ. Казка простонародна. // *ЗГ*, 1855, №№ 9, 10.

⁸ Іваннікова Л. Українська фольклористика середини XIX ст.: теорія та практика // *Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка*. Київ, 2014. С. 109-110.

фольклористів-аматорів, надавши їм стихійним заняттям наукового спрямування. Дійсними членами його стали найвідоміші на той час українські вчені та любителі етнографії – Костянтин Сементовський, Микола Маркевич, Опанас Маркович, Михайло Максимович, Амвросій Метлинський, Олександр Афанасьєв-Чужбинський та ін. Дійсні члени та члени-співробітники товариства мали привілеї – РГТ безплатно розсилало їм свої друковані видання: «Записки...» та «Вестник...» (з можливістю публікуватися в них), що сприяло ознайомленню з науковими принципами збору першоджерел, їх систематизації та публікації. Важливим методичним документом наукового товариства стала розроблена 1847 р. програма, де описувалися обов'язкові критерії, яких мали дотримуватися записувачі народних зразків. Це зокрема: зовнішність оповідача, його мова, домашній та громадський побут, розумові та моральні властивості, освіта, народні традиції й пам'ятки¹. Як зауважив В. Горленко², для свого часу, програма враховувала всі сторони народної культури й побуту, базувалася на найпередовіших теоретичних положеннях. У 1848 р. було видано більше ніж 7 тисяч примірників цієї програми, частина з яких потрапила й в наукові осередки України. Також 1852 р. було перевидано програму в 5 тисяч примірників, близько 800 її примірників потрапило в Україну та розподілено порівну між усіма губерніями. Крім того, вона була опублікована в «Київських губернських відомостях» (№№ 42, 43 за 1852 р.). Тож із 1848 р., у масштабі всієї України, розпочалася організована систематична збирацька робота, за яку взяли сотні людей різних станів та рівнів: учителі, священники, дрібні чиновники, поміщики та інші освічені аматори народознавства. До середини 1850-х рр. до РГТ надійшло близько 150 рукописів – відповідей на програму з різних куточків України. У такий спосіб в українському народознавстві з'явився новий тип наукового нарису – монографічний опис культури, побуту, традицій і звичаїв жителів окремих населених пунктів. Майже в кожному рукописі, серед описів обрядів та звичаїв, були розділи з казками, що нараховували сотні зразків.

Звертаючи увагу на публікацію українських народних казок у збірниках того часу, зупинимося на постаті О. Афанасьєва, представнику міфологічної школи та авторові проєкту наукових збірників, на зразок видань братів Грімів. Як відомо, рукописні збірники казок початку ХІХ ст. відсилалися до архівних фондів Географічного товариства, що виконувало генеруючу функцію. Маючи велику кількість таких збірників, товариство при Академії наук розпочало серійне видання «Народних казок», очолене О. Афанасьєвим³. Українські збирачі та видавці народних казок (М. Костомаров, П. Куліш, І. Сахаров, Б. Бронніцин, В. Даль, Г. Квітка-Основ'яненко та інші) не могли остаточно визначити своє ставлення до народної творчості: використовувати її як джерела для авторських літературних творів чи видавати у вигляді, максимально наближеному до записаного; вносити редакторські правки до публікацій чи залишати текст недоторканим; записувати всі зразки, що

¹ Боряк О. Матеріали з історії народознавства в Україні: Каталог етнографічних програм (друга половина ХVІІІ-ХХ ст.). Київ : Вид-во «Українознавство», 1994. 124 с. С. 8.

² Горленко В.Ф. Русское географическое общество и украинская этнография в середине ХІХ века // ЭО, 1957. № 3. С. 128-142.

³ Афанасьєв А.Н. Народныя русскія сказки. Выпускъ 1. Москва : Въ типографіи Александра Семена, 1855. 152 с. (18 с. Передмови)..

побувають у народі, чи вибирати лише кращі. Особливість роботи О. Афанасьєва полягала у тому, що він мав тексти казок різних народів, що входили до російської імперії, а збірник мав підступно об'єднати народи з різними традиціями під кураторством одного. У передмові до першого тому «Народних казок», він обстоював важливість такого дослідження та вказав критерії поділу й добору матеріалу. У виданні було зреалізовано думку науковців про подання текстів за рубриками, тематикою сюжетів та у варіативному аспекті (відмінні за ходом сюжету казки подавалися текстом у зносках чи примітках із вказівкою локалізації та належності до етнічної групи. Пізніше порівняльне дослідження вченого «Казка і міф» (1864)¹ узагальнило думки стосовно спільних основ давніх епічних жанрів.

Загалом, теорія міфу О. Афанасьєва не відходила від поглядів європейських міфологів Я. Грімма та М. Мюллера. В основу міфотворчості вчений поклав думки про історичний розвиток мови як акту художньої творчості. Разом із народженням слова, мови формувалася і погляд народу на себе і на природу, а, отже, простежується тісний взаємозв'язок мови з міфом. О. Котляревський у рецензії на фольклористичні праці О. Афанасьєва, погоджуючись з автором, теж був схильний споріднити казку з міфом². Проте О. Котляревський (етнографічна школа) не сприймав ідеалістичної концепції міфологів. Передусім, він заперечував статичність казки, вважав, що розвиток народних казок тісно пов'язаний із розвитком історії, з реальними фактами побуту. За твердженням О. Котляревського, «казка робить саму людину і її справи предметом спостережень, тому в ній можливий і веселий жарт, і, навіть, карикатура», а «жарт доречний і вчасний тільки тоді, коли вихоплений прямо з живої дійсності»³. О. Афанасьєв, як і всі науковці доби романтизму, поповнював брак доказів поетичною уявою, фантазуванням. Не дарма про дослідника говорили, що він більше поет, а ніж науковець (Ф. Буслаєв, О. Пипін, О. Потебня, О. Котляревський, О. Веселовський, А. Баландін, В. Іванов, Б. Кирдан, М. Толстой, А. Топорков, Є. Костюхін). Саме це і стало надалі основним недоліком його праць та викликало осміх у солідних науковців, коли новачки (аспіранти) у своїх твердженнях посилювалися на О. Афанасьєва.

Про народну казку О. Афанасьєв висловив думки ще й у пізнішій праці «Поетичні погляди слов'ян на природу: Досвід порівняльного вивчення слов'янських переказів та вірувань відповідно до міфічних сказань інших споріднених народів» (1865-1869)⁴. Зокрема, він зазначив, що порівняльне вивчення казок індоєвропейських народів породило два висновки: по-перше, казки склалися на основі найдавнішого сприйняття арійським народом природи; по-друге, ймовірно, вже в давню арійську епоху були відшліфовані головні типи казкового епосу, які поширювалися через різні племена на місця їхніх нових поселень і збереглися у народній пам'яті подібно до повір'їв, обрядів та міфічних уявлень⁵. У роботу вченого потрапили записи зібрані українськими етнографами-аматорами, а також

¹ Афанасьев А.Н. Сказка и миф: статья. Воронеж : Издательство. тип. В. Гольдштейна, 1864. 68 с.

² Котляревский А. А. Сочинения. Том 2. Санкт-Петербург, 1893. С. 39.

³ Сухобрус Г.С. Казки // Українська народно-поетична творчість. В 2-х томах. Київ, 1958, Т.1. С. 365.

⁴ Афанасьев А.Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3. Москва, 1865-1869. (перевидання М., 1995)

⁵ Афанасьев А.Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. Москва, 1995, Т.1. С.28.

експедиційні матеріали, зібрані у фондах окружних комісій для опису повітів. Серед власних записів упорядника – казки «Чудесная дудка» і «Відьма» (записані у Бобровському повіті Воронежської губернії). Двомовна форма цих народних творів не була наслідком втручання О. Афанасьєва до текстів, про автентичність яких свідчить їх зіставлення зі значно пізнішими записами, здійсненими фольклористами на Воронежчині в 70-х рр. ХХ ст. Збірники народних казок О. Афанасьєва демонстрували самотність народної традиції епіки та не змішували сюжетів, а подавали варіанти у коментарях до текстів. Видання тривалий час після першої публікації перевидавалося з доповненнями та стало визначною подією у світовій фольклористиці.

Ось випусковий перелік українських народних казок, вміщених у збірниках:

I вип. 1855 р. – вміщує 3 українських казки: на С. 91 процитовано українські паралелі до казок «Баба-Яга», «Відьма», «Коза-дереза» (*тут і далі у виданнях посторінкові примітки за бібліографією О. Андрієвського*¹ – С.К.).

III вип. 1857 р. – 1 казка: «Котигорошек» (казку подав М. Максимович О. Афанасьєву до 1 тому; у Л. Дунаєвської (1990)²). У випуску III за 1860 рік (видання 2-ге) на С. 108 процитовано українські варіанти до казки «Котигорошек».

IV вип. 1858 р. – 2 казки: «Лисичка-сестричка», «Сонце, місяць і ворон». Четвертий випуск збірника О. Афанасьєва стартував із казки «Лисичка-сестричка», що була записана «в Харьковском уезде Г.В. Квиткою»³. У випуску IV за 1860 (видання 2-ге) на С. 11-14 під літерою (В) знаходиться український варіант казки «Лисичка-сестричка». На С. 149-155 подано українську казку «Чудесніє коні, коза і свінка». На С. 170 процитовано і наведено зміст українського варіанту казки «Сонце, місяць і ворон».

V вип. 1861 р. – 4 українських казки: на С. 52-54 казка «Міна» (казку подано М. Максимовичем О. Афанасьєву до 3 тому; у Л. Дунаєвської (1990)), на С. 71-74 напівукраїнська казка «Чудесная дудка» (записано у Бобровському повіті Воронежської губ.), на С. 118-120 українська казка «Покотигорошек» (надіслана М. Максимовичем), на С. 214-250 українська казка (рос. мовою) «Іван Сученко і Білої Полянин» (подана М. Максимовичем).

VI вип. 1861 р. – 3 казки: на С. 109-111 українська казка «Відьма», на С. 146-150 під літерою (В) український варіант казки «Свинной чехол» (записано у полтавській губернії, Пирятинський повіт), на С. 279-283 українська казка російською мовою «Відьма і сонцева сестра» (прим. «Записана на Україні»).

VII вип. 1863 р. – 2 казки: на С. 174-179 українська казка «Верлюка» (прим. «Записано Н. Тихорским в Южной России»), на С. 337-338 українська казка «Лубок» (передрук із СамарГВ, 1853, № 7). Цього ж року були перевидані I і II випуски збірника (видання 3-тє). На С. 38-39 вміщено напівукраїнський варіант казки «Відьма» (записано у Бобровському повіті, Воронежської губернії). На С. 102-103 – українські

¹ Андрієвський О.Е. Бібліографія літератури з українського фольклору / Матеріали до історії української етнографії за ред. акад. А. Лободи, упор. Олександр Андрієвський. Том 1. Київ : Вид-во АН УРСР, 1930. XXVIII, 822 с.

² З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників / Упорядкування, літературна обробка, вступна стаття та примітки Л. Дунаєвської. Київ : Радянська школа, 1990. 512 с.

³ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій ХІХ – початку ХХ ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с.

варіанти до казки «О козі лупленой» і «Коза-дереза». На С. 118 процитовано українські варіанти до казки «О відьмі», а на С. 119 – до казки «Правда і Кривда» (у зб. Л. Дунаєвської (1990) вказано, що однотипний сюжет записав П. Лінтур від В. Короловича). На С. 186 примітка про українську казку «Коза-дереза». VII і наступний VIII випуски були видані К. Солдатенком.

VIII вип. 1863 р. – багато казок: на С. 263-264 українська «Казка про кравця і вовка», «Казка про козла і барана» (передрук із ЧернГВ, 1860, № 21, С. 129-161), на С. 278 наведено український варіант «Докучливих казок» (у Л. Дунаєвської (1990) прим. – записав І. Манжура на Катеринославщині), на С. 313-314 наведено уривок з української казки «Про вбиту сестру і калинову дудку», на С. 331-335 український варіант казки «Микита Кожум'яка» (сюжет «Кирило Кожум'яка» записав Л. Жемчужников від Онопрія Левченка в Пирятинському повіті на Полтавщині; опубліковано у П. Куліша, Л. Дунаєвської (1990)), на С. 406-407 український варіант казки «Горе» і «Дві долі», на С. 426 український варіант казки «Купецька дочка і служанка», С. 457 процитовано український варіант казки «Про мужика з хитрими загадками», на С. 483-484 і 490 процитовано українські варіанти казок «Вороватий мужик», «Мертве тіло», «Летючий корабель» (записав І. Рудченко в м. Гадячі на Полтавщині; І. Рудченко (1870), Л. Дунаєвська (1990)), на С. 505-507 українська казка «Хитрий чоловік», на С. 565 український варіант казки «Чарівне дзеркало», на С. 585 цитата про українську казку «Об Ивашке – Медвежьем ушке». Огляд збірників О. Андрієвський закінчив приміткою: «Випуск II студійовано за 3-м виданням, а III і IV за 2-м через те, що перших видань цих випусків у київських бібліотеках не пощастило знайти».

К. Солдатенко у 1873 році перевидав I-IV книги казок О. Афанасьєва¹, де ще інакше розмістив тексти казок і М. Андрєєв², аналізуючи збірник у покажчику українських казок, звернув на це увагу та вказав на посторінкове розташування українських сюжетів.

В кінці XIX ст. (1897 р.) вийшло чергове перевидання збірників казок О. Афанасьєва під редакцією А. Грузинського в 5 томах³. У зіставленні з попередніми виданнями, у цьому виданні розташування казок ще інше і є відмінності (до 5 тому увійшла збірка «Малороські анекдоти» (1857)). О. Андрієвський, аналізуючи працю, у бібліографічному покажчику на С. 86-89 подав витяг про український казковий матеріал і з цього видання. Дозволимо собі його процитувати: «Том I. На С. 3 і 4 під літерами (B) і (D) варіанти казки під № 1 «Лисичка-сестричка і вовк». – На С. 34-35 до № 19 у примітках наведено українську казку про «Кота, козла і барана» (з «ЧернГВ», 1860, № 21, ч. неоф., С. 159-161). – На С. 41 до № 24 теж у примітках подано «Казку про кравця і вовка» (з «ЧернГВ», 1860, № 21, С. 159-161). – На С. 46-47 знову в примітках до № 28 українська казка «Коза-дереза». – На С. 74-75

¹ Афанасьев А.Н. Народныя русскія сказки. Издание 2-е, вновь пересмотренное, К.Солдатенкова. Москва, 1873, книги 1-4: кн. 1 – 536 с.; кн. 2 – 572 с.; кн. 3 – 558 с.; кн. 4 – 570 с.

² Андреев М.П. Сюжетний покажчик українських народних казок / Упоряд., вступна стаття, післямова та переклад з рос. С.Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М.П. Андреева. За ред. М.К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. 184 с.

³ Афанасьев А.Н. Народныя русскія сказки. Издание третье, дополненное биографическимъ очеркомъ и указателями подъ редакціей А.Е. Грузинского. Том 1. Москва, 1897. 406 с.; том 2. Москва, 1897. 462 с.

під № 55 українська казка «Кобиляча голова». – Під літерою (С) варіант до № 62 «Івашко і відьма». – На С. 107 процитовано український варіант до казки «Правда і Кривда» (№ 66). – На С. 141-142 українська казка «Покотигорошок». – На С. 298-300 під літерою (С) український варіант до казки № 106 «Свинка-золота шерстинка, качка-золоте пір'ячко, золоторогий олень і золотогривий кінь».

Том II. На С. 66-68 під літерою (С) український варіант до казки № 125 «Морський цар і Василиса Премудра». – На С.109-110 у примітках до казки № 132 «Царівна, що розгадує загадки» подано уривок пісні зі збірника А. Метлинського «Народные южно-русские песни» про те, як козак загадує 7 загадок дівчині. – На С. 119-120 під № 137 казка «Чарівна сопілка», пісні до неї подано українською. – На С. 238 як додаток до казки «Дві долі» (№ 172) подано «Малоруське оповідання з-над Збруча і Смотрича» (зі збірників журналу «Основа»): «Людська доля». – На С. 370-371 під № 228, літерою (С) український варіант до казки «Міна». – На С. 400-401 в примітках до казки № 238 «Жена донощиця» український варіант «Хитрий чоловік» (із «ЧернГВ», 1860, № 15). – Під № 244 на С. 404-405 українська казка «Лубок». – На С. 411-412 під літерою (М) український варіант до № 248 «Оповідання про іногородців»: про цигана та селянина, що погодилися поміж себе з'їсти поросля тому, хто побачить кращий сон; на С. 414-415 під літерами (R) і (S) два анекдоти про «Мужика і жида». – Під № 249 на С. 422-427 – «Народні анекдоти» (українські) під літерами (A-Z), (AA-FF) (30 анекдотів)». Це тексти 1857 року із видання «Малоросійські анекдоти». Тридцять три анекдоти були записані вчителем Грайворонського повітового училища Островським між 1847-1852 рр. і знаходилися у фондах РГТ. Третє видання під ред. А. Грузинського було доповнене біографічними відомостями про О. Афанасьєва та показчиками сюжетів.

Повторно 5-томник Л. Грузинського був перевиданий 1913 р. Зіставляючи з попередніми виданнями, у цьому змінилося розташування казок і є відмінності. Зокрема, в I томі подано українські казки: «Лисичка-сестричка і вовк» (С. 3-4); «Про kota, козла і барана» (С. 34-35); «Коза дєреза» (С. 46-47); «Кобиляча голова» (С. 74-75); «Свинка-золота шерстинка, утка-золоте пір'ячко, золоторогий олень та золотогривий кінь» (С. 298-300) ¹.

1936 р. розпочинає перевидаватися збірник казок О. Афанасьєва під редакцією М. Азадовського, М. Андрєєва та Ю. Соколова (1936-1940). Три провідних вчених: перший товаришував з Ф. Колессою, другий – створив український показчик казок, третій – притримувався у записуванні фольклорних зразків методики П. Куліша (етнографічний нарис). Матеріали кожного тому були наново зіставлені із першим виданням О. Афанасьєва, та науково опрацьовані з огляду на досягнення тогочасного казкознавства. До кожного тому були ґрунтовні коментарі, що порушували питання й українського казкового матеріалу збірників. До першого тому коментарі подав М. Андрєєв, а до другого – М. Азадовський. До написання коментарів у третьому томі, окрім згаданих вчених, долучився і Г. Виноградов ².

¹ Афанасьев А.Н. Народныя русскія сказки. Подъ редакцией А.Е. Грузинскаго. С картинами А. Комарова и М. Щеголева. издание четвёртое въ пяти томахъ. Москва, 1913. Т. 1 – 294 с.; т. 2 – 336 с.; т. 3 – 293 с.; т. 4 – 230 с.; т. 5 – 276 с.

² «Народные русские сказки А.Н.Афанасьева». Под редакцией М.К.Азадовского, Н.М.Андреева, Ю.М.Соколова, т. I. Москва: Academia, 1936; т. II. М.: Гослитиздат, 1938; т. III. М.: Гослитиздат, 1940; Андреев Н.П. Комментарии к I тому

Згодом В. Пропп створив «Показчик сюжетів» до казок О. Афанасьєва¹, а також вчергове перевидав збірники О. Афанасьєва під своїм редакторством, з власними поправками.

Коли О. Афанасьєв взявся за створення збірника казок (50-60-ті рр. XIX ст.), то виявилось, що найбільшою перепорою для його видання буде не ряд методичних чи наукових проблем, а царська цензура. Під її тиском збирач, упорядник і видавець мали відмовитися від певних текстів, часто від більшої частини рукописного збірника (із деяких зошитів, надісланих до Географічного Товариства, брали 2-3 варіанти). М. Новиков детально описав роботу О. Афанасьєва над першим виданням «Народних російських казок», тому для нашого дослідження будемо послуговуватися його коментарями². За умови, що О. Афанасьєв ще не мав чіткого уявлення яким має бути збірник, а матеріал до друку подавався частинами, видання не було викінчено систематизованим. Пізніші перевидання збірника К. Солдатернком, О. Грузинським, К. Азадовським та М. Андрєєвим дещо удосконалили його науковий апарат, проте, чергове перевидання збірника В. Проппом та Е. Мелетинським знову зазнало редакційних уточнень.

Другою проблемою, після цензури, стала діалектна барвистість казок: друкувати їх такими як записали, чи підвести під єдиний мовний стандарт. О. Афанасьєв обрав діалектну барвистість і виправляв лише там, де очевидними були мовленнєві помилки, зокрема безграмотна книжна мова записувачів, що дозволили собі «исправление слога и грамматических ошибок». У результаті це могло стати причиною вилучення казки зі збірника.

Жанровий поділ в О. Афанасьєва фактично був відсутній, тому що теоретичні положення про систему поділу казок на міфічні, реалістичні (былевые) та фантастико-гумористичні тільки проєктувалися 1834 р. І. Срезневським до І. Снегірьова (див. «Ученые записки Московского университета», ч. VI, 1834, с. 145), мали теоретичний/гіпотетичний характер та потребували ґрунтовного уточнення й деталізації. Вже у другому перевиданні збірника казок О. Афанасьєв використав систему групування казок, запропоновану В. Міллером³. Ще одним нюансом було звернення вченого (за порадою О. Грузинського) у четвертому перевиданні першого збірника до так званих зведених текстів (під впливом статті-рецензії О. Пипіна про народні казки, вміщеної у третьому випуску «Народних ... казок» 1857 р. як додаток). На думку О. Пипіна та багатьох інших казкознавців, казка належить певному колективу і варто відкидати у варіантах те, що додавав один казкар і створювати типовий текст казки через підбір, сортування та комбінування варіантів⁴. Якщо

«Народных русских сказок А. Н. Афанасьева». Ленинград, 1936, С. 507-636; Азадовский М.К. Комментарии ко II тому «Народных русских сказок А. Н. Афанасьева». Л., 1938, С. 577-658; Азадовский М.К., Андреев Н.П. Комментарии к III тому «Народных русских сказок А. Н. Афанасьева». Л., 1940, С. 407-484. При участии Г. С. Виноградова.

¹ Пропп В.Я. Указатель сюжетов // Народные русские сказки А.Н.Афанасьева. Т.3. Москва, 1958. С.454-502.

² Новиков Н.В. К проблеме сказочного сборника // Принципы текстологического изучения фольклора. Отдельный оттиск. М.-Л.: Наука, 1966. С.72-101.

³ Миллер В.Ф. Разбор сказок А.Н. Афанасьева // 34-е присуждение Демидовских наград. СПб., 1866. С. 93-106.

⁴ «Отечественные записки», 1856, т. 105. С. 49, 51.

записувач у двох варіантах вчував частини одного цілого, то він мав можливість поєднати їх в окремий варіант.

Ще одна проблема О. Афанасьєва – це його належність до міфологічної школи, яка не завжди могла пояснити живий зв'язок казки з дійсністю. Бажання фольклористів змалювати у збірнику «живу фізіономію» народу, його характер стає одним із основних завдань упорядників збірників казок. А це натякає на використання етнографічного нарису, на зразок П. Куліша та Ю. Соколова. Загалом, збірники О. Афанасьєва та наукові полеміки навколо нього таких вчених як Ф. Булаєва, О. Пипіна, М. Добролюбова, О. Котляревського та ін., долучилися до становлення та розвитку вітчизняного казкознавства, зокрема вони не лише сприяли виробленню принципів збору/записування та публікування казок в Україні, а й сформували наукові критерії публікації збірників казок (наприклад, 3-томне видання М. Возняка (1946-1948) ¹ та 7-томне – М. Гиряка (1965-1979) ²).

Висновки. Підсумовуючи до першого розділу зазначимо, що до середини XIX століття українське казкознавство сформувало своєрідні погляди на народну казку як джерело не лише дидактики та ідей для літературної казки, а і як історичну пам'ятку та філософію пізнання духовності народу. Збірники казок яскраво продемонстрували єдність казкової традиції на всій території України, незалежно від геополітичного розташування. Особливостями казкових сюжетів українців були гумор, використання мовленнєвих формул зачинів та кінцівок сюжетів, тематика та авторська манера виконання казки. Тобто все, що може відрізнити один народ від іншого і навпаки, все те, що може вказувати на національність носіїв, належність до одного народу, що мав давню історію, аж від Київської Русі. Інша тема цього періоду, що набула наукових форм – розвиток українського казкознавства у невідривній традиції до європейського. Використання наукового досвіду фіксації казок братів Грималь, укладання збірників, способи поширення та використання народної дидактики. Прогресивні погляди на людину та її призначення впливали на тематику наукових досліджень наших вчених, що спричинило появу міждисциплінарних студій, де народна епіка ставала артефактом.

Умовно означений нами перший період українського казкознавства як час фіксації малої епіки, виправдано зреалізувався низкою поставлених перед науковцями завдань: починаючи від унормування українського правопису, способів повноти фіксації народного варіанту казкового сюжету, аж до методології укладання збірників та міжнародної співпраці у фольклористиці. Незначна кількість названих у розділі імен вчених, що стояли біля джерел українського казкознавства, є лише орієнтирами на мапі наукового пошуку тем для дослідження і потребує подальшого детальнішого вивчення.

---

¹ Українські народні казки. В 3-х книгах / Упор. М. Возняк. Київ : Держвидав., 1946-1948.

² Українські народні казки Східної Словаччини / Упоряд. М. Гиряк. Томи 1-7. Братіслава : Словацьке пед. вид-во, 1965-1979.

РОЗДІЛ 3. II ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ

Усвідомлення потреби наукового осмислення опублікованих і рукописних збірників казок, накопичення регіонального і міжетнічного матеріалу обумовило звернення до світового досвіду, зокрема європейського. Немає чіткої межі між першим і другим періодами, тому що записи казок продовжують з'являтися як окремими підбірками, так і в етнографічних замальовках українського краю. Саме сформований методологічний апарат дає нам підстави сказати, що з двох останніх десятиліть XIX ст. розпочався другий період розвитку українського казкознавства. Кількість наукових праць досить велика, щоб конкретизувати заслугу кожного вченого, проте навіть невеличкі коментарі до фольклорних текстів у часописі важили для української науки про казку дуже багато.

3.1 ПОШУК ОПТИМАЛЬНИХ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Особливістю пошуку нових методів вивчення народної казки було апелювання до різних наукових шкіл, які пропонували часом векторно протилежні підходи до розуміння народної традиції. Серед представників історичного методу пізнання явищ народного життя (мови, усної творчості та обрядовості) увагу привертає постать філолога-славіста **Олександра Котляревського** (1837-1881), який поєднав у своїх дослідженнях міф, фольклор і побут (міфологічна та культурно-історична школи). У рецензії на восьмитомне зібрання народних казок О. Афанасьєва (1864)¹, О. Котляревський подав цінні погляди щодо переродження (метаморфози) міфу. Перехід (трансформація) міфу в казку (або міфічного на казкове) відбувався через форму загальнолюдську, фантастичну, не «прив'язану» до певного (конкретного) народу. В казці правда внутрішня, ідеальна – як відблиск релігійної ідеї, що перейшла від первісного міфу, тому казку вчений не вважав первісною формою народної поезії. Також він зазначав, що в міфі народ виходить за межі дійсності, розкриває участь божеств у своїй історії, в побуті, що його оточує, переносить небожителів на землю, змушуючи їх розпоряджатися людськими долями. Рецензент, погоджуючись з автором, теж був схильний споріднити казку з міфом ще часів індоєвропейської спільноти (казка – це «...бляклий і пересаджений на землю міф», причому «міф первісний», «племінний», «індоєвропейський»)². Тут погляди О. Котляревського

¹ Котляревский А. Русская народная сказка (народне русские сказки А.Н. Афанасьева. М. 1855-1863 гг., 8 томовъ) // СпбВед., 1864, №№ 94, 100, 108, С. 379-380, 403-404, 435. Окрема відбитка – СПб., в типогр. Имп. Академіи Наукъ, 1864, 45 с.

² Котляревский А.А. Сочинения. Том 2. СПб., 1893. С. 39.

(етнографічна школа) перегукуються з думками О. Потебні (психологічна школа), який також не сприймав ідеалістичної концепції міфологів, вважаючи, що на шляху від міфу до поезії постає епічний переказ. Здобутки О. Котляревського-міфолога, єдиного в українській науці представника *порівняльно-міфологічної теорії* частково узагальнив Л. Білецький. Стрижневою категорією для О. Котляревського була категорія народності. Під народністю вчений розумів вроджену властивість народу і результат його історії, підсумок усього пережитого. Елементами вродженої властивості за часів доісторичної єдності є мова, релігія, поезія, вдача (характер, гонор) і звичаї. Дослідження мови стає початком вивчення всього духовного скарбу народу, де слово є ембріоном його поетичних уявлень, а казки – ніщо інше, як старовинні міфи, загальнолюдські форми уявлення, що збереглися з часів індоєвропейських; критерій дослідження їх такий самий, як і міфології: порівняльно-історичний¹. Характерно, що майже через сто років схожі міркування О. Котляревського стосовно застосування у порівняльно-історичному методі історичного способу, що «веде до останньої межі, до найдавнішого елемента, далі якого вже немає куди йти; після цього застосовується спосіб порівняння (компаративістики), що через порівняння з мовами інших народів веде до розуміння первісного значення слова» висловлював Мірча Еліаде у своїх численних студіях: «Космос та історія», «Сакральне і профанне», «Аспекти міфу» та ін.

Коментуючи запропоновану О. Котляревським концепція походження та розвитку міфу в контексті реалій народного побуту, М. Дмитренко вважає, що вона стала однією з підстав розуміння народної казки. За спостереженням вченого, пізнання міфології відбувається шляхом зіставлення: 1) міфічних назв і термінів, 2) міфічних образів і уявлень у різних народних переказах, і це веде до реставрації міфів. Зрозумівши значення і форму первісних міфічних уявлень і вірувань, О. Котляревський уже шляхом історичного способу прослідковує історичні та етнологічні зміни цих простіших елементів відповідно до змін побуту, історичної та суспільної долі народностей. Таким чином, порівняльно-історичне дослідження міфів допомагає з'ясувати: а) походження первинного змісту міфічних уявлень та їх історичного життя і б) значення їх в умовах окремих народностей². О. Котляревський давні міфи поєднував з аналізом тих історико-етнографічних форм побуту, в яких ці міфи отримали свій подальший розвиток³, тобто в епічних та ліричних жанрах фольклору.

Проте в історії казкознавства мали місце й інші методики досліджень. Так, етнографічно-фольклорні розвідки різної тематики націлені були на минуле і сучасне життя українського народу. Поєднання розлогих описів побуту та зразків словесної творчості (на зразок «Записок» П. Куліша) у 1860-х роках презентували читачеві певний регіон України як досконалу в усіх вимірах економічну та культурну одиницю. Наприклад, 1856 р. Гр. Данилевський опублікував огляд чотирьох пір року в

¹ Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ : Либідь, 1998. С. 272-273.

² Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої пол. XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 97.

³ Баландин А.И. Мифологическая школа в русской фольклористике: Ф.И.Буслаев. М.: Наука, 1988. С.177.

Малоросії «Уподобання та звичаї українських чумаків»¹. У змісті серед іншого зазначено такі рубрики: «Розповідання в дощ казок»; «Казки про Запорожців та песиголовців»; подано зразок казки про українського Геркулеса². Зокрема, суголосною з європейською (німецькою), була традиція розповідати певні казкові сюжети у спеціальний для цього час (в дощ, на ніч (ніколи вранці), під час хвороби тощо), що зумовлює існування ще одного виду народної класифікації казок. Наступні роки у часописах «Підсніжник» та «Сімейний ілюстрований листок» Гр. Данилевський переспівав віршем «Казку про куму-лисицю, пастуха, рибалку та візничого», казку «Смерть»³, а також колекцію українських казок⁴.

У 1859 р. Д. Мордовцев видав «Малоруський літературний збірник», у 4-му розділі якого було 4 українські казки: «Ох» (записана в м. Гадячі на Полтавщині; Рудченко 1870; Дунаєвська 1990), «Коза-дереза», «Про Івашечка і про відьму» (записано у м. Гадячі на Полтавщині; у зб. Рудченка 1870 інша назва «Телесик»; у Дунаєвської 1990), «Про королеву Катерину»⁵. Видання цього ж року було позитивно прорецензоване А. Стороженком (ОтечЗаписки) та Ол. Гатцуком (МоскВід)⁶.

Поодинокі періодичні публікації народних казок маємо у державних повітових виданнях: Волинські – у декількох номерах публікують казки та забобони Поліського люду⁷; Чернігівські – розвідку А. Тищинського про українські прислів'я та приказки, де вмішено одну казку, що згодом була передрукована у збірник Б. Грінченка⁸; «Землегосподарська газета» друкує народну казку «Коржбурський попелюх»⁹ (варіант широко знаного сюжету про молодшого сина-дурника та чарівного коня, що допомагав йому здобути царівну та перемагати три ворожі війська).

Результатом експедиційної діяльності стала праця А. Новосельського «Lud Ukraiński» (Вільно, 1857) про пісні, байки, забобони, загадки, замовляння, лікарські секрети, одяг, танці українського народу¹⁰. Крім зразків, автор подає коментарі та пояснення. Зокрема, він розмірковує стосовно рефренів у відомій казці «Коза-дереза», що можуть вказувати на те, що перший текст був повністю римований, а з часом переказувачі зберегли лише окремі елементи. Також А. Новосельський аналізує персонажів (король, змії та інші), щоб показати множини українських казкових мотивів, де вони зустрічаються. У рубриці байок (казок) знаходимо сюжети про тварин, чарівні та побутові казки. Ось деякі назви: «Про Сучича», «Про змія та Кирила Кожум'яку», «Про бідну дівчину та відтиск стопи на скелі», «Цар-Птах і морська королівна», «Про фіглярів». Паралельно до текстів у зносках ідуть авторські

¹ Данилевський Гр. Нравы и обычаи украинских чумаковъ (Очерки четырёх времёнъ года в Малороссии) // БиблЧт., 1857, т. 142, мартъ – с. 119-158; т. 142 апрель – с. 243-266; т. 143 май – с. 19-41; т. 143 июнь – с. 137-151.

² Рецензія на «Нравы и обычаи украинских чумаковъ...» Данилевского Гр. // ЧернГВ, 1858, № 7.

³ Данилевський Гр. Смерть. Украинская сказка. // Подснижникъ, 1859, № 9. Данилевський Гр. Украинская сказка про куму-лисицу, пастуха, риболова и возницу. // Семейный иллюстрированный листок, 1859, №№ 7, 8. (народна казка російським віршем).

⁴ Данилевський Гр. П. Украинскія сказки. // РВ, 1858, т. XIII, январь, кн. 1, с. 210-216; т. XIII, фехраль, кн. 1, с. 569-576.

⁵ Мордовцевъ Д. Маолрусскій литературный сборникъ. Саратовъ, 1859. 376 с.

⁶ Рецензія анонімна на «Маолрусскій литературный сборникъ» Д. Мордовцева // Рус. Слово, 1859, № 5. Рецензія Гатцука Ол. // МоскВед., 1859, № 98. Рецензія Стороженка А. // ОЗ, 1859, т. 126, № 9.

⁷ Сказки и предрассудки Полесского народа // ВолинГВ, 1859, №№ 20, 37.

⁸ Тищинский А. Объ украинскихъ пословицахъ и поговоркахъ // ЧернГВ, 1859, № 29.

⁹ Коржбурскій попелюхъ. Казка народня. // ЗГ, 1856, №№ 8, 9.

¹⁰ Nowosielski Antoni, Lud Ukraiński. Tom I-II. Wilno, 1857.

коментарі. Окремим підрозділом фольклорист розглянув українські казки запозичені у греків (байки Езопа).

Серед молодих талановитих діячів цього періоду варто згадати історика літератури та фольклору О. Пипіна. **Олександр Пипін** (1833-1904) був представником культурно-історичної школи, академіком Петербурзької Академії наук з 1896 р., дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1903). Бувши співробітником таких журналів як «Отечественные записки», «Вестник Европы», «Современник», вчений на їхніх сторінках порушував питання історії української літератури та методів її вивчення. Його фундаментальне дослідження «Нарис літературної історії давніх повістей і казок руських»¹ було здійснене під впливом українських професорів славістики В. Григоровича та І. Срезневського, які відкрили перед молодим вченим все багатство українського слова. Йому належить близько 1200 наукових праць, серед яких статті з фольклористики, етнографії та історії слов'янських літератур. Хоча й помірковано, але вчений постійно наголошував на самостійності та саморозвитку української літератури. І. Франко ще за життя О. Пипіна проголосив такі слова: «Пипін більше, ніж котрий-небудь другий з учених-великоросів, і більше, ніж многі вчені-українці, попрацював для українського письменства, для української історії й що задля того треба українцям знати та поважати його, як свого»².

З середини 1860-х рр. в українській науці та культурі на певний час утворюється пауза (зумовлена культурно-історичними та політичними подіями), що стає своєрідним часом нагромадження інтелектуальних сил, формування наукового потенціалу.

У збірниках другої половини ХІХ ст. (так званого класичного періоду в історії фольклористики) спостерігаємо вже значно вищий рівень науковості, обережніше поводження з текстами. У 1870-ті роки, наприклад, на Слобожанщині було зафіксовано найбільшу кількість казок у порівнянні з іншими періодами. Про це детально написав у дисертаційному дослідженні «Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій ХІХ – початку ХХ ст. (Історія та критика текстів)» наш сучасник, О. Кухаренко³.

3.2 ВНЕСОК О. ПОТЕБНІ В УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО

В історії фольклористики **Олександра Потебню** (1835-1891) долучають до міфологічної школи, хоча в його методах дослідження спостерігаємо й історичну, міграційну та психологічну. Постаті О. Потебні як представникові харківської історико-філологічної школи присвячені: монографія О. Преснякова «Поетика

---

¹ Пыпин А.Н. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских. Санкт-Петербург : тип. Имп. Акад. наук, 1857. 360 с.

² Франко І. Олександр Миколайович Пипін // Світ. 1881. № 3; Франко І. Олександр Пипін (некролог) // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка. 1905. № 21. Вип. 1.

³ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій ХІХ – початку ХХ ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с. С. 7-8.

пізнання і творчості. Теорія словесності О. О. Потебні» (1980)¹, І. Фізера «Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження» (1996)², наше дослідження «Роль психологічної школи в українських казкознавчих студіях» (2017)³. Біографічні огляди переважно відкривали перед читачами Потебню-філолога (В. Франчук⁴, В. Горленко⁵, Н. Іщук-Пазуняк⁶ та інші). Фольклористичного спадку О. Потебні упродовж декількох останніх десятиліть торкалися І. Дей⁷, І. Дзюба⁸, М. Дмитренко⁹, І. Гунчик¹⁰, О. Єременко¹¹ та інші.

Бувши добре обізнаним із поглядами на міф своїх сучасників (М. Мюллер, А. Кун, В. Маннгардт, В. Шварц, Ф. Буслаєв, О. Афанасьєв), О. Потебня, як відомо, не поділяв багатьох їхніх положень. Особливо спірним було положення стосовно генези міфу. Тут вчений виявив самостійну наукову позицію, «виступив не як епічний герой-змієборець супроти авторитетів-міфологів» (за М. Дмитренком), а як науковець, котрий дошукується істини, має власне розуміння процесу виникнення та розвитку мислення, мови, міфу поезії. На закид М. Мюллера, що основа міфів – «хвороба мови», забуття первісних значень слів, О. Потебня іронізував, що це все одно, що хворе, німецьке тіло передбачає в майбутньому здорове... Псування мови ніколи не було. Міфічний тип мислення – попередник поетичного; первісно в мові панували не загальні, а конкретні значення. О. Потебня, як і О. Котляревський, відкидав «псування мови» як джерело міфології: «як можна допустити коли-небудь існування міфу без слова і як, крім перших, недосяжних для нашої думки ступенів людського розвитку, можна гадати, що наступний міф міг виникнути без допомоги попереднього слова-міфу»¹². Проводячи дослідження в річищі тогочасної науки, О. Потебня запропонував тезу про безперервну творчість народної думки, її самостійність. Вчений, встановлюючи найтісніші зв'язки мови з фольклором, розвинув думку про генезу народного світогляду; в явищах мови та народної творчості збереглися ті елементарні способи мислення, виникнення яких сягає глибокої давнини. Ці погляди він висвітлював у фольклористичних дослідженнях: перша дисертація «Про деякі символи в слов'янській народній поезії» (1860), «Думка і мова» (1862), «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» (1865), «Українська народна пісня у списку XVI

¹ Пресняков О. П. Поэтика познания и творчества. Теория словесности А. А. Потебни. Москва : Художественная литература, 1980. 218 с.

² Физер Иван. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження / Передм. І. Дзюби; авториз. пер. В. Брюховецького. Київ : Обереги, 1996. 192 с.

³ Карпенко Світлана. Роль психологічної школи в українських казкознавчих студіях // Молодий вчений. № 7(47) липень, 2017. С. 192-198.

⁴ Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня. Київ : Наукова думка, 1985. 167 с.

⁵ Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. Київ : Наукова думка, 1964. 288 с.

⁶ Іщук-Пазуняк Наталія. Олександр Потебня. Мова. Національність. Денаціоналізація // Розбудова держави, 1994. № 1. С. 60-65.

⁷ Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики. Київ : Наукова думка, 1975. 271 с.

⁸ Дзюба Іван. Поетика О. О. Потебні й українське літературознавство // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури: Зб. наук. праць. Київ : Вид. дім Д. Бураго, 2004. С. 4-12.

⁹ Дмитренко М. К. Олександр Потебня як фольклорист : Монографія. Київ : Вид-во «Сталь», 2012. 536 с.

¹⁰ Гунчик Ігор. Народні молитви та замовляння у фольклористичних дослідженнях О. О. Потебні // Фольклористичні зошити. Вип. 1. Луцьк, 1996. С. 48-55.

¹¹ Єременко Оксана. Символіка балади у світлі концепцій М.І. Костомарова та О. О. Потебні // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 6. Київ, 1999. С. 42-51.

¹² Потебня А.А. Из записок по теории народной словесности. Харьков, 1905. С. VI. С. 601.

ст.» (1877), «Слово о полку Игоревім» (1878), розбір збірника Я. Головацького «Народні пісні Галицької та Угорської Руси» (1880), «Пояснення українських та споріднених народних пісень» (1882-1887)¹ та ін. Один із лекційних курсів О. Потебні з теорії словесності був опублікований по смерті вченого у 1894 р. за студентськими конспектами², а в 1905 р. статті вченого стосовно теорії народної поезії, міфу, проблеми народності у співвіднесенні з вивченням мови та фольклору, з питань епосу, жанрів фольклору, про тропи та фігури, про суть поетичного та міфологічного мислення тощо, були дібрані та надруковані під загальною назвою «Із записок по теорії словесності»³. Через сто років було перевидання праці вченого, що сприяло популяризації його спадку⁴.

Спостереження О. Потебні стосовно символіки у різних фольклорних жанрах (пісні, казки, замовляння та інші) відкривають нові перспективи досліджень на генетичному та типологічному рівнях. Казкознавці ХХ ст., відновлюючи функціонування традиційних українських шкіл фольклористики, часто посилаються на методологію О. Потебні. Наприклад, Л. Дунаєвська у монографії «Українська народна казка» поділяє символи на кілька ступенів залежно від природи, функцій і, зокрема, зазначає: «Символіка казки – першоступенева», тобто найближча до джерела породження символу⁵. Стосовно вивчення казок та пісень, В. Давидюк також застосував дослідницьку методологію О. Потебні в праці «Первісна міфологія українського фольклору». Розмірковуючи над значенням напрацювань О. Потебні як міфолога та семіотика, М. Дмитренко зазначив, що вчений, «розпочавши свої дослідження в тісних зв'язках з міфологічною школою, виробив власну міфологічну концепцію, в основі якої лежали історико-генетичний, структурно-типологічний методи, лінгво-етно-психологічні підходи, що враховували генезу, становлення, розвиток свідомості й мови з формуванням світоглядних уявлень – міфічних, поетичних систем у взаємодії духовно-практичного освоєння світу і всесвіту індивідуумом, колективом, народом. Вчений простежив еволюцію міфосвідомості, міфомислення, міфотворчості; акцентував не тільки на стадіальності міфічного мислення та його специфіці як своєрідного донаукового пізнавального несвідомо-свідомого процесу, але й наголосив на невмирущості специфіки міфічного світосприймання, світовідчуття, світорозуміння й світовідтворення за будь-яких часів. О. Потебня один із перших у європейській науковій думці звернув увагу на синкретизм архаїчної традиції, на визначну роль слова у формуванні власне культури і цивілізації, його неперехідного значення для прогресу людства. У зв'язку з

¹ Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харьков, 1860. 155 с.; Потебня А. А. Мысль и язык. Харьков, 1862. 167 с.; Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских» кн. 1-3. Москва, 1865. 310 с.; Потебня А. А. Малорусская народная песня по списку XVI века. Текст и примечания. Воронеж, 1877. 53 с.; Потебня А. А. 1. Слово о полку Игореве. Текст и примечания. Изд. 2-е, дополн. из черновых рукописей «О Задонщине»; 2. Объяснение малорусской песни XVI века. Изд. 2-е. Харьков, 1914. 233 с.; Потебня А. А. «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким». М., 1878. 3 части в 4-х томах; Рецензия // Записки АН, 1880. Т. 37. Кн. 2. Приложение № 4. С. 64-152; Потебня А. А. Объяснения малорусских и сродных народных песен. В 2-х томах. Варшава, 1882-1887. Т.1. – 268 с.; Т. 2. – 810 с.

² Потебня А. А. Из лекцій по теории словесности. Басня. Пословица. поговорка / Ред. В. И. Харциев. Харьков, 1894. 162 с.

³ Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Изд. М. В. Потебни. Харьков, 1905. 652 с.

⁴ Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. Москва : Наука, 1965. 310 с.

⁵ Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка : монографія. Київ, 1987. С. 44.

появою свідомого із несвідомого вчений відзначив вирішальну роль мови, фольклорної творчості для формування певних етнічних єдностей та механізмів самоорганізації суспільства. О. Потебня випередив етнолінгвістичні ідеї Е. Сепіра та Б. Ворфа, концепції німецького неогумбольдтіанства ХХ ст., упритул підійшов до питань, що їх поставила американська когнітивна антропологія (Ф. Лавнсбері, Д. Гаймз, К. Пайк) в останні десятиліття. Історик вітчизняної психології В. Роменець підкреслив: «Психологія народів», як вона виявляється в працях О. Потебні, показує в зрівноваженому стані участь індивіда й народу у створенні мови; розкриває «індивідуалістичну» психологію народів, у якій творча індивідуальність людини має надзвичайно велике значення. Потебня не визначає людську поведінку «колективними» чинниками, такими, як «колективна свідомість», «колективне уявлення» тощо. Потебнівській позиції протистоять соціологи й психологи, які головний наголос роблять на «колективному вираженні психічного», занижують роль людської індивідуальності, творчої дії у цих процесах. «Колективне» набуває якогось субстанційного сенсу й деспотично повеліває індивідуальним, не даючи йому ніяких шляхів і засобів для самовизначення»¹.

Дослідники (М. Толстой, В. Франчук, С. Грица, В. Пресняков, А. Топорков, Н. Лисюк та ін.) відзначають, що О. Потебня створив основи семіотичного та психологічного вивчення міфу, давши своїми працями поштовх до виникнення структурно-типологічного методу, до методу інтерпретації, до появи таких галузей науки, як семіотика, етнолінгвістика, теорія комунікацій. Зокрема С. Грица наголосила: «За методикою досліджень, у центрі яких стоїть семантика слова, знаку, символу, О. Потебня є засновником семіотики, провісником структуралізму в гуманітарних науках. Він закладає підвалини теорії комунікації, діалогу, розуміння мови та спілкування як динамічного процесу, стосунку внутрішнього світу людини до зовнішнього, неповторного бачення, сприйняття світу індивідом, що в окремого суб'єкта існує як Modification»; О. Потебня, отже, проклав «шлях до структурних досліджень В. Проппа, К. Леві-Строса, Р. Якобсона, Я. Мукаржовського, випереджаючи їх на пів століття»².

Звертаючи увагу на казкознавчий аспект досліджень О. Потебні, варто зазначити, що свого часу його думки стосовно психології міфологічних уявлень слов'янських народів були самобутніми за природою, випереджаючи на пів століття погляди авторитетних науковців. У циклі розвідок «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» (1865)³ (у трьох книгах: «Різдвяні обряди», «Баба-Яга», «Змій. Вовк. Відьма») вчений здійснив аналіз казкових сюжетів дещо інтуїтивно використовуючи методику різних шкіл: міфологічної, історичної, міграційної, філологічної та психологічної. Спираючись на українські й загальнослов'янські вірування, звичаї та традиції, він детально простежив казкові мотиви оранки Змієм,

¹ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини ХІХ століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С.363-364; Роменець В.А. Історія психології ХІХ – початку ХХ ст. Навч. посібник. Київ : Вища школа, 1995. 614 с. С. 113-114.

² Грица Софія. Фольклор у просторі і часі : вибрані статті / ред. О. С. Смоляк. Тернопіль : Астон, 2000. 228 с. С. 214-215.

³ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских» кн. 1-3. Москва, 1865. 310 с.

вшанування хліба (казка про хліб та змію) у контексті різдвяних обрядів. Цілою книгою розглянув культурно-міфологічну строкатість образу Баби-Яги, зокрема, її відповідники у казках «Метелиця», «Морозко», «Казка про відьму» (відома ще як «Івась і відьма», «Телесик») із використанням міфічного образу німецької Гольди (Берти) та слов'янських відповідників. Вчений звернув увагу на ряд варіантів сюжету про дідову та бабину дочку, що відкрито проєктує архетипи Анімус та Аніма. Окремо у дослідженнях О. Потебні вивчаються тваринні казково-міфічні персонажі, що у традиціях багатьох європейських народів співвідносяться з людськими рисами характеру. Так, зокрема, ним детально вивчено сюжети про лисицю як трансформування образу Баби-Яги/ Гольди/ Марени та побутування казок про лисицю і вовка у європейській фольклорній традиції. Дослідник провів аналогію між сюжетами про диких та свійських тварин, зокрема виконання котом/кішкою ролей лисиці/ Гольди/ Баби-Яги. Окремо подав розвідки про казкові сюжети, де діє Баба-Яга/ Кобиляча голова (як паралелі); сюжети про богатирів (Кирила Кожум'яку, Котигорошка); про вовкулаків, відьом. Проте праця лишилася поза увагою казкознавців переважно з причин не уважного прочитання та упередженого ставлення до набутоків міфологічної школи.

Використавши методологію міфологів (В. та Я. Грималь, В. Мангардта, Х. Вольфа, М. Мюллера, А. Куна, Ф. Буслаєва, О. Афанасьєва та ін.), О. Потебня у дослідженні «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» (1865) фактично підбив підсумок міфологічним студіям. Його праця була новаторською за своїм духом і багатством досліджуваного матеріалу. Своєю сміливістю, рішучістю пошуків нових шляхів дослідження, сповідуванням не тільки патріотичних ідеалів, демократичних переконань, а передусім істинності наукового пізнання, вона, на думку О. Преснякова, насторожила прихильників поступового накопичення фактів¹, що й призвело до нищівної критики з боку П. Лавровського (наукового керівника першої дисертації О. Потебні). Саме на підставі його негативного відгуку Рада історико-філологічного факультету Харківського університету своїм рішенням від 18 березня 1866 року відхилила роботу О. Потебні, відмовила у присвоєнні наукового ступеня доктора філології. Основною причиною, на думку О. Преснякова, було те, що О. Потебня «уже зробив крок у майбутнє філологічної науки, тоді як П. Лавровський залишався в її минулому». Окрім того, різнилися і світоглядні позиції учня і вчителя на українське питання.

Деталізуючи казкознавчий аспект праці «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв», зупинимось на тематичному та сюжетно-мотивному її рівнях. У першому розділі «Різдвяні обряди» згадується про обрядову оранку поля, що перегукується із сюжетом про перших ковалів-князів Бориса і Гліба, або Кузьми-Дем'яна, що дарували людям плуги². Пам'ять про божественне походження плуга збереглася в українському повір'ї, що сам Бог дав Адаму плуг, а Єві кужілку, коли вислав їх з раю³. У казкових сюжетах цього типу коваль рятує героя від переслідувань змія, та

¹ Дмитренко М. К. Олександр Потебня як фольклорист : монографія. Київ : Вид-во «Сталь», 2012. 536 с. С. 21.

² Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских» кн. 1-3. Москва, 1865. 310 с. С. 8-11.

³ Максимович М. А. Дни и месяцы украинского селянина // Русская беседа, Т. II «Смесь», 1856. С. 74

проорює ним борозну, що й досі називається Змієвим валом¹. Як паралель, О. Потебня наводить казку, в якій богатир вбиває змія, що поглинув сонце та втікає від його матері, що має пашу від неба до землі. Ковалі хапають її за язика розпеченими кліщами, вбивають (спалюють), а попіл розвівають на вітрі². За спостереженнями вченого, безкорисливі лікарі Кузьма і Дем'ян стали ковалями із причин звукоподібності імені Кузьми зі словами кузня, кузло. Це один із прикладів сильного прагнення народу уподібнювати чуже, осмислювати звуки незрозумілих слів, надаючи їм власного змісту, до готової зовнішньої форми слова приєднувати внутрішню форму. Далі вчений проводить паралель до індійського бога Індри, що бореться зі змієм, який утримував небесну воду: перш ніж убити змія, Індра ним прокладає русла для річок³. Дотичною до проблематики празмія О. Потебня вважає й українську казку про хліб та змію⁴.

У другому розділі «Баба-Яга»⁵ О. Потебня торкається міфологічного підґрунтя появи образу казкового персонажа Баби-Яги, що виконує у чарівних казках функцію посередника, медіатора між світами, а також постає втіленням образу канібала-жінки, яка полює на чоловіків (поїдає дітей (переважно хлопчиків), добрих молодців (як ознака, людські черепи на кілках навколо хатинки) тощо). Не викликає сумнівів, зауважує вчений, що в німецькій міфології той жіночий образ, якого стосуються натяки у різдвяних обрядах, є Гольда чи Берта. Гольда у нових німецьких говорах *Holle*, *Hulle* означає скромна, милосердна, милостива до людей. Коли падає сніг, то говорять, *Frau Holle* витрушує свою пухову постіль, або патрає своїх гусей, або розстелила своє біле плаття. Казки пам'ятають, що колодязь Гольди власне не на землі, а на небі (казки «Госпожа Метелица», «Морозко» та подібні сюжети): дівчина, кинута мачухою в цей колодязь, знаходить на його дні дім Гольди на прекрасному лузі; Гольда дає їй роботу кожного дня перебивати постіль, так щоб сипалося пір'я, від чого на цьому світі йде сніг; але сніг іде зверху, а не знизу. Зупиняється вчений і на рукоділлі в казках, проводячи паралелі з дійсністю та віруваннями. Гольда, як і інші богині (Мати Божа, богині Долі) прядуть, що вгадується у тумані, легких хмарах як покривалі – одне з основних жіночих занять. Вона також є покровителькою вирощувачів льону; невтомним прялям Гольда дарує прядки, пряде за них ночами. Лінивим вона підпалює або бруднить кужіль. Гольда в цьому перегукується із Парасковією П'ятницею, у п'ятницю не можна прости.

Уособлення верховної богині в казковому образі Баби-Яги знаходимо в О. Потебні досить логічним. Її вторинний потворний образ пояснюють частково впливом Християнства, а частково дійсно давніми міфічними уявленнями про богиню: згорблена, довгонога, зубата баба із закуйовдженим волоссям. Такою Гольдою лякають дітей. Проводячи паралель, вчений зазначав, що скандинавська подібна богиня *Huldra*, *Hulla* також має красу і потворність, проте її неодмінним атрибутом є хвіст (вказівка на тваринне походження її людської подобі). Її називають

¹ Siemieński L. Podania i Legendy polskie, ruskie, litewskie. Zebrał L. Siemieński. Poznan, 1845. 166 s. S. 39-40.

² Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Т. 1, № 100.

³ Mannhardt W. Germanische Mythen: Forschungen. Berlin, 1858. P. 164

⁴ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 41.

⁵ Там само. С. 85.

відьмою. Спереду вона гарна, а із заду – потворна (як наші чорти). Вона любить музику і вміє співати тужливим наспівом, підходить до пастухів, бере участь у людських ігрищах. Одяг її – блакитне плаття і біле покривало, але у лісі – вона стара баба у сірому платті, з дійницею у руці попереду стада (кози, вівці, олені, коні). У Скандинавії вона покровителька скотарства, а у Німеччині – землеробства. Подібна до Гольди – Берхта, Frau Berchte, Perahta відома у тих Південнонімецьких країнах, де невідома Гольда. За значенням імені, вона мала б бути світлою, доброю, проте в уявленні народу це також стара баба, потворна, із закуйовдженим довгим волоссям, нею лякають дітей, одна нога у неї ширша від іншої. З'являється Берхта (ще відома як Біла Жінка), як і Гольда у світі людей на Голодну кутю (Водохрещта) і слідкує, щоб їли пісні страви¹. Всі ці образи мають місце в українській казковій традиції, що свідчить як про запозичення, так і само виникнення сюжетів та мотивів на підставі етнографічної реальності (прядіння, ткання, вибілювання полотна, пошиття одягу тощо).

До культу Яги належать ігри із завданнями знайти, зловити, відгадати. О. Потебня згадує про використання у казках завдання знайти царівну² яка ховається, або завдання царевичу (герою) заховатися тричі так, щоб чаклун (царівна-чарівниця) не знайшов. Як паралель, він розглянув казку про дідову і бабину дочку³, де ведмідь пропонує у лісовій хатині гратися у піжмурки (зловлю – з'їм), а миша рятує дідову добру дочку, замінивши її у грі, бо та пригостила її кашею⁴. У казках такого типу, зазначає вчений, заміна Яги ведмедем є типовим прийомом. Зв'язок Баби-Яги кістяної ноги із залізом видно з того, що ступа у неї залізна. Гольда і Берхта часто також залізні, мають залізний ніс, груди, залізні зуби. Зубастість цього образу й стає її символом (змія залізними зубами гризе дуба, на якому сидить Івасик-Телесик; залізноноса баба згадується у казках Західної України).

Якову Грімму, зазначав О. Потебня, так мало було відомо про міфічну природу лисиці (головного персонажа Середньовічного Німецького епосу), що він ладен був сумніватися в існуванні співвідношень між Бабою-Ягою та лисицею⁵. Слов'янська ж традиція тут має набагато давніші корені і не викликає сумнівів. Так як Яга, миша і ворона пов'язані з дитячими зубами, так і у лисиці чеські діти просять залізні зуби. Як сорока-ворона, так і лисиця приносить на цей світ дітей та годує їх (замість каші – бублики із сіллю і маком). Відношення лисиці до дітей і до початку Великого Посту дає підстави вважати, що це той тваринний образ Баби, яка в різних слов'янських землях з'являється під різними іменами в один час: Баба Коризма, Дідова Баба, Баба Руга (хорвати, серби), Покладня Баба, Дедка (Словенія), Масляна та має подібні зовнішні ознаки та прикмети.

Йдучи за європейськими традиціями методики дослідження казок, О. Потебня класифікував казковий матеріал для дослідження трьома розрядами: 1) тваринний;

¹ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских» кн. 1-3. Москва, 1865. 310 с. С. 88.

² Там само. С. 92.

³ Там само. С. 94.

⁴ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 3. Издание 3-е. М., 1860. 146 с. № 246

⁵ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 107; Grimms, Deutsche Mythologie. Gottingen, 1835. s. 634.

2) напівтваринний; 3) людський. Казки кожного розряду вчений ще поділив навпіл: перша і друга частини. Аналізуючи казки розряду тварин ¹, він розглянув *мотив викрадення, зокрема «лисиця викрадає півника»* у 4 варіантах зі збірників О. Афанасьєва ²: (А) (Т. 2, № 3), (Б) (Т. 4, № 19), (В) (Т. 4, № 23), (Г) (Т. 4, № 22). Аналізовані тексти поділено кульмінацією казки навпіл (викрадення півня – повернення півня) та співвіднесено за варіантами. Цю методику використовують і сьогодні (Л. Дунаєвська, О. Бріцина, Л. Мушкетик та інші). Вона зручна для об'ємного сприйняття досліджуваного казкового явища та дозволяє поетапно робити висновки.

Напівтваринний розряд представлений *мотивом «Яга викрадає дитя»*; варіанти: (А) (Т. 2, № 113), (Б) (Т. 2, № 115) – за збірниками Афанасьєва, (В) (чеська «О smolíčkovi») ³ (Т. VIII, № 28). Перша до кульмінаційна частина оповідає про викрадення Ягою дитини, друга – про порятунок (як і Івасика, героя хочуть засмажити і садять на лопату, а той вдає, що не тямить як). У чеському варіанті Смолічка викрадають ескіньки (маленькі істоти, жалісливі з виду, здатні трансформуватися, дуже сильні). Підбиваючи підсумки, О. Потебня зазначив: із зіставлення наведених казок про лисицю і Ягу видно, що перші їх половини найбільш схожі, навіть у подробицях: лисиця запрошує півника качати золоті яблучка, і Яга заманює Філюшку яблучком; півень і Філюшка кличуть на допомогу майже однаковими словами. Друга половина дещо відмінна, але у варіанті (А) казки про лисицю сказано, що вона збиралася смажити півника, що є основною рисою казок про Ягу; навпаки у варіанті (В) казки про Ягу Смолічек не сам звільняється, як у варіантах (А) й (Б), а рятує його олень, як у казці про лисицю півника рятує кіт, або кіт і баран. Таким чином, Жихарко, Філюшка і Смолічек казок про Ягу відповідають півневі казок про лисицю, з чого висновковуємо, що і в останніх варіантах півень це – дитина. Вторинне, з погляду оповідачів, значення братів півня (чи дитини, чи тих, у кого він мешкає) видно з того, що їх образи змінні у кожному варіанті ⁴.

У розряді умовно названому людським ⁵ О. Потебня звернувся до таких сюжетів: (А) «Про Івася та відьму» (Т. 1, № 16), (Б) «Про Тельпушку та Відьму» (Т. 1, № 20), (В) (Т. 1, № 91, 92)⁶, (Г) серб. «Мачуха і пасербиця» ⁷ (№ 35), (Д) (словен. «Про людоїдів» – Slov. Pov. 334), (Е) «Гензель і Греттель» ⁸ (Т. I, № 79), (Ж) «Стара Фрікка» (Norddeutsch Sag. 319). Провівши наукові спостереження, вчений зробив наступні висновки ⁹. Вказані казки у до кульмінаційній частині мають дві редакції. У першій – відьма викрадає дитину, у другій – брата і сестру (або три сестри) переслідує мачуха, і вони самі приходять до відьми. Сербський (Г) та український (А) варіанти, не зважаючи на відмінності, мають спільним епізодом повернення дітей та

¹ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 112.

² Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Т. 3. Издание 3-е. М., 1860. 146 с.; Т. 4. Издание 3-е. М., 1860. 284 с.; Т. 5. Издание 3-е, дополненное, составитель К. Солдатенков. М., 1861 – 264 с.; Т. 6. Издание 3-е, дополненное, составитель К. Солдатенков. М., 1861. 372 с.

³ Němcova V. Slovensky povedky. Sebrani spisy Boženy Němcové. Praha, 1863.

⁴ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 116-120.

⁵ Там само. С. 220.

⁶ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.

⁷ Karadžić Vuk. Narodne srbske pripovijetke. Beč, 1821.

⁸ Grimms, Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815.

⁹ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 125.

підслуховування під вікном (подібно до Івася) із наступним вигукуванням, на зразок, «ми тут». Другою частиною наведені казки тотожні між собою настільки, наскільки можуть бути тотожними присутні лише в народній пам'яті повір'я племен, розділених упродовж багатьох століть. Івась функціонально відповідає Жихарку та Філюшці з попередніх сюжетів. Відьма у казках третього розряду ідентична з Ягою казок другого розряду. У варіанті (Ж) відьма названа die Alte Frick; Фрікка (за Мангардтом) співвідноситься з Гольдою/Бертою, а, відповідно, й з Ягою¹. Поява євреїв у варіанті (Г), замість людодіа варіанту (Д), виникла від поширеної думки, що євреї вбивають християнських дітей. У варіанті (Д) Баба-Яга роздвоюється на діда і бабу. Те, що людодіа названо в одному варіанті вітром, можливо, співвідноситься зі зв'язком Гольди-Берти або Фрікки з Воданом, хмари які жене вітер². Що ж стосується спільного значення наведених казок, то ці казки є доказами того, що Лисиця/Яга викрадає дітей. Викрадених Півника, Філюшку, Івася вчений вважав людськими дітьми, викрадачку – за богиню Ягу/Морану/Гольду, процес викрадення – за смерть. Гуси-лебеді, що приносять Філюшку/Івася додому, а також і качечка, згадана німецькою казкою, мають тісний зв'язок з тією істотою, від якої вони звільняють дітей. Про це свідчить відношення гусей до хмари, снігу і Гольди³, також у німецькій міфології лебідь уособлював душу, супроводжував її⁴. Цю останню рису знаходимо і в казках як очевидне, гуси служать Язі та замінюють її (виконують накази Яги): «гуси-лебеді давно собі поганой слави нажили, скрізь літали й маленьких дітей викрадали». (Т. 1, № 13, 92; Т. 6, № 118)⁵.

Всебічно вичерпними постають перед нами дослідження О. Потебнею іншої популярної у казках пари тварин – вовка і лисиці, у символіці яких розкрито їх міфічне значення⁶. Спорідненість міфічних тварин виринає із народної поезії та мови. Кровна спорідненість (за Гріммом) з'явилася у пізніший байкарський період, де вовк – дядько, лис (der Fuchs, le renard) – племінник, тоді як у давніших джерелах лис тільки кум вовку, хрестив у нього сина⁷. В українських казках вовк і лисиця не лише кум і кума, а й брат і сестра, і це останнє давніше першого. Наші казки про лисицю зберегли більше давнього, ніж середньовічний епос про тварин, і що можемо спостерегти глибоку давнину у кожній самотійній рисі цих казок, це видно вже з того, що жіночий рід слова «лисиця» є давнішим від чоловічого «лис»⁸.

Беручи до уваги схожість вовка з лисицею, а, відповідно, й з образом Яги та Задністровське повір'я, що не можна прясти від Різдва до Нового року, щоб вовки не псували худобу⁹, вказівка на відношення вовка до прядіння, або опіка прядінню, богині. О. Потебня висловив припущення, що казки, де вовк функціонально відповідає Язі, мають міфічне значення. Для розгляду вчений обрав казку «Вовк і

¹ Mannhardt W. Germanische Mythen : Forschungen. Berlin, 1858. s. 295.

² Там само. s. 284-285.

³ Mannhardt W. Germanische Mythen: Forschungen. Berlin, 1858. s. 259.

⁴ Там само. s. 342

⁵ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Т. 6. Издание 3-е, дополненное, составитель К. Солдатенков. М., 1861. 372 с.

⁶ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 132.

⁷ Grimm J. Reinhart Fuchs. Von Jacob Grimm. Berlin, 1834. S. 26.

⁸ Gołębowski L. Lud Polski, jego zwyczaje, zabobony. Warszawa, 1830. 328 s. S. 14-15.

⁹ Там само. S. 145.

коза» («Вовк і семеро козенят») у варіантах: (А) (Т. 2, № 4), (Б) (Т. 4, № 51)¹, (В) (чеськ. Skult. A Dobš. 486), (Г) (Т. 1, № 5)². Довівши паралелізм між названим сюжетом та казкою «Про Івася та відьму», дослідник визначив ролі персонажів: коза – мати Івася, козенята – Івась, вовк – Яга. Помста кози відповідає спаленню, потопленню смерті (Морани).

Розглядаючи міфічну природу лисиці, вчений провів паралель до іншої тварини – кішки. У казках лисиця іноді є нареченою, а потім і дружина кота Котофея Івановича; в іншому варіанті лисиця виходить за кота вже вдовою. У Гримальові є дві казки про заміжжя лисиці: у першому випадку лис помер, у другому – дев'ятихвостий лис вдає мертвого, щоб переконатися у вірності дружини. У обох сюжетах посередницею між лисицею та нареченими є кішка (Frau Katze) (Т. 1, № 38)³. Сюжети казок про лисицю сваху мають варіативність кішки-свахи (кота у чоботях), що допомагає бідняку одружитися з царівною. О. Потебня зіставляє слов'янські (лисиця) та романо-германські (кішка) варіанти, згадуючи про кота у чоботях із французьких, італійських та норвезьких редакцій. Український сюжет про «Костянтина Костянтиновича» вчений вважає запозиченим з італійського джерела (в редакції Страпароли герой має ім'я Костянтин). Так, у названому варіанті замість кота – лисиця, замість царя – цар Гром, або цар Вогонь і цариця Молонья, замість огра (франц.) у казках про Маркіза Карабаса та троля (норвеж.) цар Зміулан або Змій, або Змій Змієвич, Ворон Воронович і Кокош Котович⁴. О. Потебня не дає чіткого пояснення міфічного зв'язку лисиці/кота з вогнем-громом та блискавкою, з одного боку, та змієм, з іншого. Проте не відкидає міфічної природи цих тварин. Посилаючись на праці Грімма, Маннгардта, Вулфа, Сумлорка, дослідник встановлює зв'язок між Гольдою та кішкою, як прислугою богині (посланця), а також паралель між віруванням перетворення відьом на кішок та відьомським шабашем і котячими збіговиськами.

До розгляду вченого потрапляють окремо сюжети про мачуху та пасербицю⁵. Варіанти: (А) (нім.⁶), (Б) (словен.⁷), (В) (укр.⁸), (Г) (серб.⁹), (Д) (серб.¹⁰). У висновку про наведені вище варіанти казок¹¹, О. Потебня зазначив, що німецький варіант (А) дає пояснення всім іншим. Колодязь Гольди у варіанті (Б) символізує місток через річку; у варіанті (Д) жінка сидить біля струмка, що у слов'янській традиції є вказівкою на стихійну основу характеру Яги. Колодязь варіанту (А) веде не до низу, а вгору, на небесні луки, освітлені сонцем, звідки падає сніг на землю. У варіанті (Б) річка є уособленням небесної річки, через яку у вищезгаданих варіантах качечка перевозить

¹ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Т. 4. Издание 3-е М., 1860. 284 с.

² Grimms, Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815.

³ Там само.

⁴ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 4. Издание 3-е. М., 1860. № 10, 11, 39.

⁵ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения...» кн. 1-3. Москва, 1865. 310 с. С. 141

⁶ Grimms, Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815. Т. 1, № 24

⁷ Nowosielski Antoni, Lud Ukraiński. Tom I-II. Wilno, 1857. № 250

⁸ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Т. 1, № 12.

⁹ Karadžić Vuk. Narodne srbske pripovijetke. Веč, 1821. № 178

¹⁰ Там само. № 172

¹¹ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 146.

Гензель і Греттель, а в небесному просторі Івася перевозять Гуси-лебеді. На відміну від відьми у казці про Івася, істоти, що уособлюють Ягу хоч і грізні з виду, проте позитивні відносно героя і нагороджують за старанність та доброту. Хатинка Яги, Єжи-Баби стоїть у лісі (вар. Б, В, Г), або ж про неї не згадується. Варіант (Д) важливий тим, що перед нами прекрасний образ Яги, як жінки із пахучим волоссям. У інших казках згадується, що одне із завдань дівчини – ськати (розчісувати гребінчиком) у голові господині: у німецькому варіанті ¹ дівчини мала ськати господині та її тваринам: ведмедю та мавпі; інша німецька казка ² говорить про ськання у голові закошланої Нікси (водяна істота, що живе у колодязі); у сербському варіанті – Алла (змія, яка волосся не має, але також вимагає від дівчини ськати); в білоруській – мати чеше голову Відьми-Яги, що викрала дитину; чеський варіант говорить про Білу Пані. Цікавими є варіанти (Е) ³ та (Ж) ⁴, які більше стосуються категорії викрадення дитини. За Мангардтом, спільне значення сюжетів А-Д полягає у тому, що «у царство мертвих, яке належить Гольді, потрапляють дві душі (добра і зла) і починають діяти виявляючи кожна свої моральні принципи». Добра душа виходить на світ через золоті ворота (зі сходом сонця); зла душа виходить через ворота облітою смолою, випльовує за кожним словом гаддя, що в природі уособлюється як град або дощ ⁵. Пропонуючи своє трактування, О. Потебня зазначав, що поява дівчат у світі людей не стільки уособлювалася як явища природи, а як народження у новому тілі з новими проявами добрих і злих рис характеру та схильностей, зовнішніми вадами, що становлять нагороду чи покарання за попереднє життя.

В українській казці, що привернула увагу О. Потебні, присутній незвичний образ Яги – Кобиляча голова ⁶. За сюжетом казки, дівчина виконує прохання дивної істоти (стукотить, гуркотить кобиляча голова «Хто в моїй хатці? Відчини»), яку потрібно пересадити через поріг, покласти на піл, давати вечеряти, розказувати казки. Останнє прохання – пролізти в одне вухо, а вилізти іншим – змінює героїню, вона стає вродливою і багатою. Бабину дочку чекає участь бути з'їденою Кобилячою головою. О. Потебня вважає, що всі чудесні коні (Сивка Бурка, навіть корова у казці «Ганна-панна») у казках аналогічні Кобилячій голові та Язі. Підтвердженням тотожності Яги та Кобилячої голови є те, що приблизно в той час, коли у Сербії та інших місцях з'являється баба Коризма, Дідова Баба, Покладня Баба, в Дубровнику та Князівстві Сербії ходить вулицями Туриця, істота з кобилячою головою, що мала великі зуби та клацала ними. Турицею, що ходила у компанії з Чорое та Вілою на Стрітення, лякали дітей, коли вони просили у піст м'яса (за В. Караджичем). На підставі української казки О. Потебня припускає, що Яга мала колись форму кобили ⁷. Такий тваринний образ обумовлений ще й тим, що в наступних казках про Бабу-Ягу кобили виявляються її дочками.

¹ Grimms, Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815. Т. III, № 41.

² Там само. Т. III, № 42

³ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858; Т. 1, № 92.

⁴ Там само. № 13

⁵ Grimms, Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815. № 300, 438; Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения ...» кн. 1-3. Москва, 1865. С. 152.

⁶ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. С. 153.

⁷ Там само. С. 157.

Простежуючи розвиток вище згаданих казкових персонажів у сюжетах з елементами чарівності, О. Потебня розглянув казки з *мотивом викрадення жінки змієм та звільнення її з допомогою чарівного коня, вислуженого у баби* ¹. Те, що помічає дослідник, аналізуючи та зіставляючи тексти, це вдале або невдале поєднання оповідачем (редактором-збирачем) декількох казкових сюжетів у один, намагаючись створити пригодницьку оповідь про декілька подвигів героя-богатиря, про його чарівне народження, дитинство, побратимство, одруження з найкращою дівчиною у світі (часто чарівницею), поява нащадків та (іноді) вже їх діяння (як завершення справи батька). У наведених нижче варіантах вчений шукав не стільки кінцеве пояснення суті казок (пояснення, у більшості випадків, неможливе, користуючись лише слов'янськими та німецькими матеріалами), скільки встановлення зв'язку відомих казкових мотивів з окремими персонажами.

Для аналізу вчений обрав такі варіанти: (А): серб. «Златна јабука и девет пауница» ²; (Б): чеський, «O třech holubicích» (Kuldy Poh. a pov. nar. Mor. 108); (В): «Федір Тугарин та Анастасія Прекрасна» ³; (Г): словенський «O slunečniku, mēsicniku, větřniku, o krasnē Ulianē a dvou Tatršikach» ⁴. Звертаючись до міфологічної теорії у поясненні сюжетів, вчений зазначив, що перша частина казок досить різна у способах здобування нареченої, натомість друга – однакова у всіх різночитаннях. Персонажі казки так пов'язані між собою, що говорячи про одних, саме про Бабу і її дочок-кобилиць, не можна лишити у стороні інших. Змія і Уляну (Анастасію) варто вважати хмарами: змія – чорна, грозова хмара, Уляна – легка хмаринка, небесна жінка, герої – громове божество (прирівнюється до індійської міфології). Царівна ідентична німецькій Валькірії ⁵, або слов'янській Віллі ⁶: літає золотоперою павою, голубкою (А), (Б); перемагає три війська (В), (Г), має чарівний меч (Г). Зосередившись на ролі помічників-тварин, вчений проаналізував дві слов'янські казки: «Ivica išel oca iskat» (Valjav. 150) та «Člověk oslobodil zakletu devojku» (Valjav. 152; Škult. a Dobs. 263, 536 ⁷), де тварини допомагають здобути Бабину дочку (сюжети про закліту дівчину зустрічаються і в українській традиції) ⁸. Ідентичність пасіння кобилиці та укладання шлюбу спостерігається в аналізі індійських та грецьких казок, де від шлюбу з дівчиною, що могла перетворюватися на кобилицю, народжується чарівний кінь, який у казках, найімовірніше, є сином кобили-дочки Баби Яги. Таке кровне єднання чарівних (божественних) істот міфічного світу має давню традицію.

У третьому розділі «Змія. Вовк. Відьма» О. Потебня розглянув казкові *мотиви: народження богатиря* (15 варіантів, серед них зі збірника «Записки о Южной руси» П. Куліша – «Іван Голик», А. Новосельського ⁹ – «Про Сучича», О. Афанасьєва –

¹ Там само. С. 157.

² Karadžič Vuk. Narodne srbske pripovijetke. Beč, 1821. № 18.

³ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Т. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858; Т. 1, № 70.

⁴ Němcova B. Slovensky povedky. Sebrani spisy Boženy Němcové. Praha, 1863. № 414.

⁵ Mannhardt W. Germanische Myther: Forschungen. Berlin, 1858. s. 563-566.

⁶ Karadžič Vuk. Narodne srbske pripovijetke. Beč, 1821. Т. I, № 65, 188, 191; II, № 134, 233

⁷ Grimms, Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815. Т. I, № 62

⁸ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения...» кн. 1-3. Москва, 1865. С. 176-178.

⁹ Nowosielski Antoni, Lud Ukraiński. Tom I-II. Wilno, 1857.

«Іван Сученко і Білий Полянин», «Покотигорошко») ¹, *перемога змія та звільнення дівичі* (у зб. О. Афанасьєва – «Три царства: мідне, срібне й золоте»), *бій зі змієм та звільнення сонця* (у зб. О. Афанасьєва – «Звіринне молоко», у зб. П. Куліша – «Про Солов'я-розбійника та сліпого Царевича»), *сватання дочки змія чи морського царя* (у зб. П. Куліша – «Іван Голик», у зб. О. Афанасьєва – «Безногий та сліпий богатирі», «Віщій сон»). Казкових персонажів учений пояснює через міфологію та архаїчну світобудову. Переповідаючи коротко сюжети, він зупиняється на тих моментах, які можуть співвідноситися з народними віруваннями, або зустрічатися у літературній традиції. Міжнародний аспект такого дослідження спрямований на пошук прасюжету, що зводиться вченим до індійських священних книг.

За нашими підрахунками, у розвідці О. Потебня розглянув п'ятнадцять казкових мотивів: *мотив обрядової оранки поля* (у казках це оранка змієм (вовком, ведмедем)), *мотив викрадання* (лисиця викрадає півника, Яга – дитя, вовк – козенят), *мотив виконання соціальних ролей* (тематичний цикл казкових сюжетів про вовка та лисицю: лисиця кума, плачєя (голосильниця), сповідниця, суддя тощо), *мотив невинно гнаних* (казки про злу мачуху та пасербицю), *мотив виконання складного завдання* (у казках «Метелиця», «Кобиляча голова», «Про дідову та бабину дочку»), *мотив викрадення жінки змієм (Коцієм) та звільнення її з допомогою чарівного коня, вистуженого у баби* (тут також йдеться про роль помічників-тварин), *мотив змієборства* (бій Івана-мужицького сина на калиновому мосту, бій Котигорошка на залізному току), *мотив сватання до дочки змія чи морського царя* (тут розглянуто образи чарівних помічників: Об'їдайло, Обпивайло тощо), *мотив сили нареченої у цноті* (діва-богатирка), *мотив змій коханець* (літає до царівни, сестри богатиря), *мотив обіцянки чарівникові того, чого вдома не знаєш та інші*. З такого великого списку мотивів, які досить детально вивчені О. Потебнею, стає зрозумілим, що несправедливо здобутки вченого знаходяться майже поза увагою українських казкознавців. Адже враховуючи їх теоретичні положення вивчення української казки у міжнародному контексті набувають нового, впливовішого звучання.

Таблиця 8. «Казкові мотиви у дослідженнях О. Потебні»

№	Мотив	Коментарі
1	<i>мотив обрядової оранки поля</i>	оранка змієм (вовком, ведмедем)
2	<i>мотив викрадання</i>	лисиця викрадає півника, вовк викрадає козенят
3	<i>мотив Яга викрадає дитя</i>	викрадення як простої дитини, так і чарівної міфічної істоти
4	<i>мотив виконання соціальних ролей</i>	тематичний цикл казкових сюжетів про вовка та лисицю: лисиця-кума, плачєя, сповідниця, суддя тощо

¹ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Из журнала «Чтения ...» кн. 1-3. Москва, 1865. С. 240.

5	<i>мотив невинно гнаних</i>	казки про злу мачуху та пасербицю
6	<i>мотив виконання складного завдання</i>	у казках «Кобиляча голова», «Про дідову та бабину дочку»
7	<i>мотив викрадення жінки змієм (Коцієм) та звільнення її</i>	з допомогою чарівного коня, вислуженого у баби
8	<i>мотив змієборства</i>	бій Івана-мужицького сина на калиновому мосту, бій Котигорошка на залізному току
9	<i>мотив сватання</i>	до дочки змія чи морського царя (тут є образи чарівних помічників: Об'їдайло, Обпивайло тощо)
10	<i>мотив сили нареченої у цноті</i>	діва-богатирка
11	<i>мотив змії коханець</i>	змій літає до царівни, сестри богатиря
12	<i>мотив обіцянки чарівникові того, чого вдома не знаєш тощо</i>	герой переконаний в тому, що знає про все вдома
13	<i>мотиви народження богатиря</i>	особливі умови для зачаття та народження богатиря
14	<i>мотив перемоги змія та звільнення дівичі</i>	казки про три царства: мідне, срібне й золоте
15	<i>мотив бою із змієм та звільнення сонця</i>	подорож до сонця, зустріч із місяцем та вітром, матір'ю сонця

Отже, у монографії «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв» (1865) О. Потебня, на основі обрядів, звичаїв, повір'їв, казок, легенд, прислів'їв, пісень розкрив міфологічну основу світогляду слов'ян, за даними мови, фольклору та етнографії довів, що християнські свята та обряди у слов'ян – це трансформовані архаїчні здобутки автохтонів. «Кожен неупереджений та сумлінний етнограф, – писав М. Сумцов, – знайде в праці О. Потебні цінний і корисний посібник з багатьох розділів фольклору. Головні положення про міфічне значення Яги є правильні, принаймні до цього часу аж ніяк не захитані»¹. На закид Ф. Буслаєва щодо бідності та не сформованості слов'янської міфології, О. Потебня іронічно зауважив, що «якщо слов'яни не встигли розвинути цих уособлень, але не забули їх, то вони являють собою рідкісний і незбагнений виняток»². Міфологічне трактування казкового матеріалу О. Потебнею³ заклало наріжний камінь у вибудові українського казкознавства, створивши методологічне підґрунтя для праць науковців ХХ та ХХІ століть.

Все вищесказане свідчить про існування в українському казкознавстві кінця ХІХ ст. чіткої методології стосовно аналізу сюжетоснови народної казки, пошуку зв'язків казок з народними віруваннями та оповідними традиціями, володіння

¹ Сумцов Н.Ф. Современная малорусская этнография (Посвящается памяти А.А. Потебни) // Киевская старина, 1892. Т. 36. № 2. С. 211.

² Потебня А.А. Из записок по теории народной словесности. Харьков, 1905. С. 134.

³ Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. М., 1865.

досвідом світового казкознавства та апелювання до історії людства. Частина матеріалі із вищеназваної праці О. Потебні увійшла до другого та третього тому тритомника О. Афанасьєва «Поетичні погляди слов'ян на природу»¹. Хоча й вважають, що саме ця праця стала однією з головних у формуванні поглядів вітчизняної міфологічної школи та сприяла породженню низки досліджень, зокрема О. Потебні, О. Котляревського, М. Костомарова, М. Сумцова, П. Іванова та ін., проте бачимо, що міфологічна школа в авторстві О. Афанасьєва досить відірвана від народного побуту, не здатна самотійно пояснити причини виникнення та побутування народної душі в її віруваннях.

Відкритими для вивчення лишаються сторінки фольклористичного спадку О. Потебні, зокрема його погляди на народну казку як певну систему, механізм народної творчості та уяви. Не отримали належної оцінки й українські казкові сюжети в парадигмі міжнародних студій, зокрема німецьких та слов'янських, якими вчений апелював до джерел міграційної школи у фольклористиці.

Проте українська міфологічна школа (за М. Дмитренком), не здобула повноцінного оформлення як школа самостійна, наукова. Як засвідчив аналіз спадщини її представників, українські вчені хоч і віддали данину романтично-народницьким захопленням, історико-порівняльним міфологічним студіям, усе ж переважно використовували культурно-історичні принципи дослідження. «Суттєвою рисою вчення про міф і символ в українських вчених було опертя на залишки міфологічного світогляду, що збереглися у мові, ритуалах, обрядах, звичаях, фольклорі, загалом побуті, – зауважує М. Дмитренко. Отже, дослідження української старовини сприяли активізації збирацької роботи, привернули увагу не тільки до поетичних, а й до прозових жанрів усної народної творчості. Представники української науки, студіюючи міфи, доводили давність походження, автохтонність та високий рівень розвитку етносу, багатство й естетику його усної творчості, розкривали чинники, що впливали на формування національної самобутності українського народу («духу нації»), його менталітету, особливої символічно-ідеальної картини світу як вершинного досягнення хліборобської цивілізації². Нинішній стан зацікавлення ідеями старої міфологічної школи (чи то з погляду неоміфологічних пошуків, чи з позицій історії наукових концепцій) характеризується появою чималої кількості праць, викликаних зміною суспільної та культурно-історичної ситуації, обставиною звільнення філологічних (загалом гуманітарних) студій від заборон досліджувати архаїку, джерела етнічної традиції, виявляти національну специфіку у фольклорі тощо. Р. Кирчів, зокрема, наголошує: «Студії над українською міфологією – нашою прадавньою культурною спадщиною, релікти якої й досі залишаються живучими в духовності українського народу і є одним з вагомих свідчень глибини його етногенетичного кореня та багатовікової безперервності та спадкоємності культурної традиції, потребують продовження зусиллями серйозних, компетентних дослідників»³.

¹ Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3. Москва, 1865-1869.

² Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 134.

³ Кирчів Р. Міфологія Володимира Гнатюка // Гнатюк, В. Нарис української міфології. Львів, 2000. С. 7-37. С.37.

Велика кількість рукописних збірників народної прози, що надходила від аматорів до етнографічних комісій Києва, Львова, Харкова та РГТ вимагала негайного їх розгляду фахівцями та друку. Опублікувати якомога більшу кількість казкових сюжетів стало бажанням і завданням фольклористів/казкознавців другої половини XIX ст. Паспортизована публікація народної казки ставала цінним артефактом, життя якого залежало від тиражування та поширення. Надійним забезпеченням такого ресурсу була періодика, що й до сьогодні дає можливість бути знайденою серед стосів бібліотечних стародруків. Отже, як вихід, була фіксація у часописах та солідних виданнях з етнографії. Вітчизняна періодика цього часу зафіксувала чимало рідкісних сюжетів: часопис «Вечерниці» вміщував записи двох народних казок П. Леонтовича «Доля» та «Біда»¹; першу частину казки «Біда» було надруковано в «Руській читанці для высшої гимназії» Ол. Барвінського (Львів, 1870, III, С. 322). «Чернігівський Листок» опублікував казку з народних уст «Про царенка Йвана і чортову дочку», записану О. Переходовцем (передрук у збірнику І. Рудченка (II № 90))².

Регіональні дослідження філолога-фольклориста **Каленика Шейковського** (1835-1903) яскраво підтверджують готовність українських вчених середини XIX століття до серйозних студій усної народної творчості. Особливої цінності набув перший том збірника К. Шейковського «Побут подолян» (Київ, 1860), де фольклорист прагнув фіксувати варіанти з фонетичною точністю, паспортизувати зібраний матеріал, коментувати контекст виконання, подавати назви зразків – як їх записано від виконавця. На сторінках праці вміщено три оригінальні казки («Йван розбійник», «Смерть за куму», «Чоловік від Бога»), що пояснюють уявлення подолян про загробне життя³. Його ж підручник для механічного і логічно-граматичного читання «Домашня наука. Вищі початки» (1861), за розвідкою О. Шалак, вміщував розділ «Про казки», де дослідник висловив думку про те, що «казки – це народні витвори; народ витворює їх собі тоді, як живе іще дитячим розумом. Наш народ про казки говорить: то була колись правда, та заржавіла». Проте автору не вдалося опублікувати в підручнику народного зразка малої прози, почутої в Кам'янці-Подільському, тому що цензура розцінила сюжет як аморальний⁴.

Окремо зупинимося на збірнику «Руські народні казки й приказки, байки і прибаютки, брехеньки й побрехеньки, билиці й небилиці, прикладки й нісенітниця» виданого у Бобруйському працею і коштом Каленика Шейковського⁵. На науковість видання вказують передмова та паспортизація (біля кожної казки автор зазначив з якого збірника їх запозичено, або де саме та від кого записано). Тут наведено 15

¹ Леонтович Павло. Доля, народна казка. Біда, народна казка. // Вечерниці, 1862, ч. 2. С. 27-28.

² Переходовець Ол. Листь зь Полтави // ЧернЛистокъ, 1862, № 33-34.

³ Быт подолян, издаваемый К. Шейковским. Том I, вып. 2. Киев, 1860. 74 с.

⁴ Домашня наука. Вышші початки / спрацював и выдал К. Шейковский. Київ: У друкарні И. і А. Давыденка, 1861. 19 с. С. 18. (збережено особливості правопису, яким користувався автор); Шалак Оксана. Дослідження Каленика Шейковського: тематика, методика, едіція. // Народознавчі зошити. № 4 (130), 2016.

⁵ Руськи народні казки й приказки, байки й прибаютки, брехеньки й побрехеньки, былицы й небылицы, прыкладки й нисенитныци. Перша кланя. Праця й кошт Каленика Шейковського. Бобруйське, 1871. 72 с. С. 7-43 (15 українських казок); С.43-52 (варіанти до українських казок).

українських казок і варіанти до них, що побутували на Поділлі, Київщині, у Харківській та Полтавській губерніях. З передмови довідуємося, що К. Шейковський планував продовжити публікацію, та це йому не вдалося. Як зазначає О. Кухаренко, сюди увійшли дві побутові казки зі Слобожанщини. Перший текст записано у Вовчанському повіті на Харківщині О. Потебнею і являє собою першу зафіксовану в регіоні небилицю. Цей жанр є досить популярним у прозовій традиції Слобожанщини, про що свідчать записи І. Манжури, М. Стороженка, Б. Грінченка та численних кореспондентів П. Іванова, здійснені згодом. Інший текст зафіксований в Охтирці¹. Отже, казкова традиція неперервно давала про себе знати, з'являючись у друці вже не лише як зразки тексту, а й маючи наукові коментарі.

П. Єфименко у с. Ніколаєві Борзенського повіту записав дві казки: «Про кравця і вовка» та «Про козла і барана»², які містять (за коментарями у бібліографічних покажчиках Б. Грінченка та О. Андрієвського) «силу поганських вірувань». Їх було опубліковано в Чернігівській губернській газеті, а пізніше передруковано до збірника І. Рудченка. Також, у згаданому періодичному виданні було вміщено казки «Хитрий чоловік», «Правда і Неправда»³, та статтю Д. Лавриненка «Пам'ятки української словесності»⁴, а у «Землеробській газеті» – «Казку про двох братів: багатого та бідного», записану М. Попелем та вміщену у статтю «Пісня обжинкова»⁵. Декілька казок знаходимо в збірнику «Пам'ятки давньої руської літератури»⁶, під редакцією О. Пипіна, Г. Кушелева-Безбородька та М. Костомарова, що публікувався як додаток до часопису «Руське Слово».

Великої ваги для подальших досліджень мав збірник «Казки: Зібрав Ігнатій з Ніклович»⁷. Видання вміщує 14 текстів, що згодом були додані до збірника М. Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы» (1876). Посилання на вищезгадане видання знаходимо у покажчику сюжетів М. Андреєва (1940), а пізніше й покажчику сюжетів казок (СУС, 1979). Також часопис «Перемишлянка» подав казку-легенду «Мертвая Студня»⁸, а Ф. Пельвецький надрукував казку-бувальщину «Добра жінка і лихого чоловіка переробить»⁹.

Спілка «Громада» (в Петербурзі) була осередком, що займався тиражуванням народних казок. До неї входили М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, В. Білозерський, брати Михайло, Федір та Олександр Лазаревські, Д. Каменецький, М. Стороженко, Г. Честахівський, В. Менциц та ін. Їхні проекти мали фінансову та ідеологічну підтримку поміщиків-українофілів В. Тарновського та Г. Галагана і ними ж спільно було започатковано видання українського періодичного часопису «Основа».

¹ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. Автореф. дис... Київ, 2009. 16 с. С. 7.

² Єфименко П. Казка про кравця і вовка й Казка про козла і барана // ЧернГВ, 1860, № 21, С. 159-161.

³ Две сказки: I. Хитрый чововикъ. II. Правда та Неправда // ЧернГВ, 1860, № 15.

⁴ Лавриненко Д. Памятники украинской словесности // ЧернГВ, 1860, №№ 28, 35, 49, 50.

⁵ Попель М. Песня обжинковая (див. статтю «Сказка о двухъ братьяхъ: мающемъ и бедномъ» // ЗГ, 1860, С. 547-548.

⁶ Кушелевъ-Безбородько Г., Костомаровъ Н. Памятники старинной русской литературы, издаваемые графомъ Григоріємъ Кушелевымъ-Безбородько, подъ редакціей Н. Костомарова. Сказанія, легенды, повести, сказки и притчи. Вып.1. Санкт-Петербург, 1860. 178 с. (Вып. 3 и 4 под ред. А.Н.Пыпина) // Приложение къ журналу «Русское Слово».

⁷ Казки. Зібрав Ігнатій з Ніклович. Львів, 1861.

⁸ Мертвая Студня. Казка // Перемишлянка, 1861.

⁹ Пельвецький Фома. Добра женка и лихого чововика переробить. Сказка народна, написана Фомою Пельвецькимъ. Львовъ : Типомъ Института Ставропигійскаго, 1861. 36 с.

Окрім літературних творів та наукових статей, видання, що проіснувало близько двох років (1861-1862), публікувало дослідження із народознавства, зокрема усної творчості. У рубриці «З народних уст» було надруковано шість казок, записаних В. Коховським в Ізюмському повіті Харківської губернії (три тексти соціально-побутового спрямування, анекдот, близький до казки, а також дві розповіді з яскраво вираженими рисами легенди, сюжети й персонажі яких мають риси, притаманні казковій традиції). Як зазначає О. Кухаренко у дисертації, на способі відтворення казок відчутно позначилася манера П. Куліша, проте В. Коховський не вигадував персонажів, а ґрунтувався на реальних фактах. «Характерною рисою збирацької діяльності В. Коховського є те, що, в переважній більшості випадків, оповідачі самі приходили до фольклориста в хату. Щоб селяни могли згадати напівзабуті фольклорні твори чи випадки із власного життя, В. Коховський читав їм тексти з опублікованого вже збірника П. Куліша «Записки о Южной Руси». Отже, можемо констатувати, що збирач, як і переважна більшість його сучасників, ще не мав чітких уявлень про способи запису. Його основним завданням була фіксація спогадів, проте казкові сюжети, що увійшли до цих розповідей, стали їх невіддільною складовою»¹.

На сторінках «Основи» знайшли своє визнання: записи М. Костомарова «Казка про дівку семилітку»² (ще відому як «Загадка»), перероблену на драматичний етюд з народної казки «Як мудра дівчина Маруся Поклоненкова відгадала загадку пана Івана Миколайовича Розумного: «що на світі є ситніш, швидчіш і миліш?» й як вона стала його дружиною»³; стаття його ж «Риси народної південноруської історії»⁴, де є «Казкова історія Михайла Семилітка». Варто згадати й повчальне оповідання з мотивами народної казки П. Шуліки «Де найшовъ, де загубивъ»⁵ (сюжет: господарі годували гостей стравами зі скаженого кабана, що призвело до їх зараження; мораль - винного було засуджено) та М. Білокопитного казку з народних уст про «Чоловіка та чорта»⁶.

Заборона писати й видавати українською мовою, озвучена Емським указом 1862 р. та надмірно пильне цензурування українських матеріалів, затримка публікації збірників казок спричинили до пошуку нових способів існування українського письменства та методик дослідження народної словесності. Так 1863 р. казкознавство має лише одне видання, та й те польською мовою. Це «Казки люду червоноруського про сопілку» надруковані польським часописом «Dziennik literacki» під авторством Й. Сєпа⁷. На жаль, інформації про цю публікацію не вдалося знайти.

Важливою подією у фольклористиці став вихід збірника О. Марковича та ін., під редакцією **М. Номиса** (Н. Симонова – справжнє) «Українські прислів'я, приказки і таке інше»⁸. Передмова порушувала питання про способи та джерела збирання

¹ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. Автореф. дис... Київ, 2009. 16 с.

² Казка про дівку семилітку (запис М.Костомарова). Петербургъ, 1860, С. 9-24.

³ Костомаров Н. Загадка (Изъ народной казки). Драмат. етюдъ. // Основы, 1862, VI, С. 45-64.

⁴ Костомаров Н. Черты народной южнорусской истории // Основы, 1862, VI, с. 1-45. (На с. 45 «Сказочная история Михайла Семилітка»).

⁵ Шуліка Павло. Де найшовъ, де загубивъ (Рассказъ съ мотивомъ изъ народной сказки) // Основы, 1862, IV, С. 70-91.

⁶ Білокопитний Миколайчикъ. З народнихъ усть. Закладъ // Основы, 1862, серпень. С. 25-26.

⁷ Sep Józef. Skazki ludu czerwonoruskiego pod tytułem Dudki. // Dzień. lit., 1863, s. 723.

⁸ Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірник О.В. Марковича і других. Спорудив М. Номис. СПб., 1864.

прислівного та приказкового українського матеріалу, а також цікава приписка про введення до збірника висловів зі збірників казок: П. Куліша, К. Шейковського, «Десять кіп казок» Й. Волковського та ін. Про останній зазначено, що М. Симонов отримав рукопис по смерті Й. Волковського, котрий «вславився на Правім Боці яко великий мистець розказувати казки, брехеньки. Ото і записав він їх десять кіп (600 №№)»; окрім цього збірник був у поганому стані: «на превеликий жаль в рукопису нема перших 77 казок, і вони прислані мені (таки О. Марковичем) тоді вже, коли покористуватися ними як слід вже не можна було: більша частина книжки була вже надрукована. Одначе, що потрібніше, я, здається, повибирав». Серед сюжетного показчика прислів'їв та приказок вгадуються казкові варіанти. Наприклад: «Стрижено-Голено», «Про негарну дружину, що вміла готувати» тощо. Варто згадати й першу публікацію казки «Медвеже ушко» у ЧернГВ, записану Гр. Кульжинським та вміщену до «Збірника южноруських словесних пам'яток»¹.

Якщо аналізувати матеріал за десятиліттями, то упродовж 70-х рр. XIX ст. тексти народних казок публікуються на сторінках періодики (часописи: «Неділя» – «Казки народні й оповідання»², «Правда. Місячник політики, науки і письменства», «Золота грамота» (підбірка казок)³, «Боян» (№ 27, казка «Морозко»), Волинський часопис (народна казка «Хорошая пісня, найліпшая шапка», записана під скрипторієм В. Л. у Кобринському повіті⁴). Збірники народного епосу з'являються в упорядкуванні: Марко Вовчок «Оповідання з українського народного побуту» («Казка про дев'ять братів-розбійників та сестрицю Галю»⁵), Є. Згарського «Сліди поганської просвіти на Русі через народні пісні, повір'я, казки та історичні записки»⁶, М. Дмитрієва «Казки західноруського народу»⁷, М. Клемартовича (4 казки, записані у Бережанському окрузі⁸).

3.3 ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО АПАРАТУ

Спільними поступальними кроками наукових академічних осередків планувалося створення трьох видань, куди мали б увійти народні казки. Два томи казок І. Рудченка (1869-70), збірник «Малоруських народних переказів та оповідань» (1876) М. Драгоманова та другий том «Трудів...» (1878) П. Чубинського. М. Костомаров зазначав, що паралельно мали видавати дві серії, що не дублювали б одна одну: серію експедиційних записів і звід фольклору, до якого були б залучені як попередні публікації, так і нові записи (ті, що не увійшли до серії П. Чубинського). Збірник М. Драгоманова був запланований Південно-Західним відділом РГТ, а підготовка

¹ Кульжинській Гр. Собрание южнорусских словесных памятниковъ. // ЧернГВ, 1864, № 29 (казка «Медвеже ушко»).

² Казки народні й оповідання. // Неділя (Львов), 1865.

³ Русско-народныя сказки для милыхъ русскихъ деточокъ (съ иллюстраціями). // Зол. грам., 1865, №№ 1-3.

⁴ Л. В. «Хорошая пісня, найліпшая шапка» (Сказка, записанная В.Л. въ Кобринскомъ уїзді) // ВолВести, 1866, № 196.

⁵ Вовчок Марко. Сочиненія Марка Вовчка. Т. 1. Разказы изъ украинскаго народнаго быта. Изданіе И. Пыпина. СПб., 1867, 590 с.

⁶ Згарскій Евгеній. Сліди поганської просвіти на Русі ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и историческихъ записокъ. // Правда, 1868, №№ 1-13.

⁷ Дмитрієвъ М.А. Сказки западно-русскаго народа. // ГроднГВ., 1868, №№ 37, 38, 39.

⁸ Клемартовичъ М. Сказки изъ усть народа, списаны въ Бережанскомъ окрузі. // Врем. на годъ простый 1869. Львов, 1868. С. 92-96.

збірника українських казок І. Рудченком стала одним із завдань Старої Київської Громади – осередку майбутнього відділу РГТ в Україні. Проте видання І. Рудченка, М. Драгоманова й П. Чубинського мають значну кількість розбіжностей, які полягають у специфіці класифікації казок, систематизації збірників, різних способах відбору матеріалу (в першому й останньому випадках записаного переважно самим упорядником, у другому – переданого іншими записувачами й передрукованого з рідкісних видань), концепції видань, їх меті та принципах створення першого наукового та водночас щоб задовільняв естетичні вимоги читача, покликаного прислужитися історико-філософським запитам тогочасної науки (збірник М. Драгоманова). Зокрема М. Драгоманов зазначав у передмові, що народна проза розподілена ним за розділами умовно (одним жанрам присвячено по три розділи, інші обмежені одним). Найдоцільнішою системою він вважав ту, яка відповідала б «розподілу пам'яток за їхнім співвіднесенням з народним життям та відображенням у них народного світогляду» (передмова до зб. М. Драгоманова С. XV). Доцільність систематизації творів фольклору вчений пов'язував з виникненням наукового підходу (крім здавна чинного естетичного) до усної народної словесності. За М. Драгомановим, його особиста праця полягала, майже виключно, у відборі й систематизації матеріалу. Географічно записи казок, що потрапили до укладача, охопили Галичину, Буковину, Поділля, Полісся, Полтавщину, Катеринославщину, Київщину. Частина матеріалів вчений отримав з архіву Південно-Західного відділу РГТ, частину з приватних колекцій А. Димінського та інших записувачів, передруки зі збірників та часописів. Найбільше матеріалу найвищої якості (як оцінили його М. Драгоманов, М. Костомаров, О. Веселовський) надійшло від І. Манжури. Записи Я. Новицького, М. Мурашка, В. Менчиця, С. Руданського укладач отримав від О. Котляревського з матеріалів колишньої редакції часопису «Основа». О. Лоначевський-Петруняк передав зошит записів невідомого¹. Стаття-рецензія М. Петрова «Південноруські легенди. Бібліографічна замітка» на працю М. Драгоманова «Малоруські народні перекази та оповідання» (Київ, 1876) стала типологічним дослідженням, де автор розмірковував з приводу українських легенд і казок, наводячи паралелі зі слов'янського, грецького та індійського епосу².

З другої половини 70-х рр. ХІХ ст. і до кінця 10-х рр. ХХ ст. спостерігається активна наукова діяльність у напрямі осмислення народної творчості (накопичення великої кількості записів було цілком закономірним явищем) та створення програм із чітко сформульованими вимогами до записування фольклорних творів, що сприяло подальшому удосконаленню якості колекцій казок. З'являються спроби осмислення регіональних оповідальних та сюжетних традицій аж до вивчення репертуару населених пунктів та окремих повітів, розвивається інтерес до особи оповідача. Збирачі фольклору починають відмовлятися від доволі поширеної практики відбору «кращих», «довершених» пам'яток усної народної творчості, від втручання до тексту та редакторських правок. У цей час розгортають активну діяльність Південно-Західний відділ Географічного товариства у Києві, Харківське історико-філологічне

¹ Кухта Н. «Михайло Драгоманов – дослідник народної казки» (про укладання збірника «Малоруських народних переказів та оповідань» (1876) // Пазяківські читання. Київ, 2002. С.120-122.

² Петров Н. Южно-русскія легенды. Библиографическая заметка. // ТКА, 1877, № 3 (март), С. 550-612.

товариство, Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові й такі державні установи, як Харківський губернський статистичний комітет та Чернігівське земство. Збирання народних творів забезпечують кореспондентські мережі на місцях. До цієї справи успішно залучаються аматори: шкільні вчителі, учні, прості селяни; експедиції здійснюють фольклорно-етнографічне вивчення регіонів.

Таблиця 9. «Науковий апарат II періоду казкознавства»

№	Досягнення другої половини 70-х рр. XIX ст. і до кінця 10-х рр. XX ст
1	Активна наукова діяльність у напрямі осмислення народної творчості (накопичення великої кількості записів було цілком закономірним явищем).
2	Створення програм з чітко сформульованими вимогами до записування фольклорних творів, що сприяло подальшому удосконаленню якості колекцій казок.
3	З'являються спроби осмислення регіональних оповідальних та сюжетних традицій аж до вивчення репертуару населених пунктів та окремих повітів.
4	Розвивається інтерес до особи оповідача.
5	Збирачі фольклору починають відмовлятися від доволі поширеної практики відбору «кращих», «довершених» пам'яток усної народної творчості, від втручання до тексту та редакторських правок.
6	У цей час розгортають активну діяльність Південно-Західний відділ Географічного товариства у Києві, Харківське історико-філологічне товариство, Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові й такі державні установи, як Харківський губернський статистичний комітет та Чернігівське земство.
7	Збирання народних творів забезпечують кореспондентські мережі на місцях. До цієї справи успішно залучаються аматори: шкільні вчителі, учні, прості селяни.
8	Експедиції здійснюють фольклорно-етнографічне вивчення регіонів.

Фіксація казкового нарративу рідко була спеціальною метою фольклористів-записувачів. Переважно, потрапивши в народне середовище, експедитори фіксували все, що траплялося почути від респондента. Тому казка поставала поряд з піснею у регіональних збірниках усної народної творчості. Прикладом цьому є записи казок **Міхая Фінцицького** (1842-1916), здійснені на Закарпатті з 70-х рр. XIX ст. по 1910 р. Загалом йому вдалося зафіксувати 92 тексти казок, з яких 40 вибірково фольклорист переклав угорською мовою і підготував до друку. Збірник мав вийти у серії «Зібрання усної народної творчості не мадярських народів Угорщини» («A hazai nem Magyar ajkú népköltészet tára»), та, з певних причин, не вийшов і зберігався в Угорському етнографічному музеї в Будапешті. Тут його вже після Другої світової війни віднайшла угорська казкознавиця Агнеш Ковач (без оригіналу й приміток), яка й сприяла публікації збірника у серії «Казки народів світу» з передмовою Дюли Ортутаї,

та невеличкими правками ¹. До збірника М. Фінцицького увійшли соціально-побутові та фантастичні казки, останні складають більшість. Століттям пізніше, **Юрій Шкробинець** (1928-2001) опублікував збірку українською мовою, зробивши таким чином переклад із перекладу під назвою «Таємниця скляної гори» (1971) ². У передмові до збірника Ю. Шкробинець описав життєвий і творчий шлях М. Фінцицького, розглянув казки та класифікував їх у примітках за системою Аарне-Томпсона. Сюжети побутових наративів досить повчальні: «Життя – міра добра і зла», «Багатство – не радість», «Як циган сповідався», «Як поповичі запобігали голодові», «Брехачі», «Брехня без правди», «Голод навчив працювати». У текстах відчувається вплив на західноукраїнські казки народної прози народів-сусідів – словаків, угорців, румунів. Наприклад, казки «Щастя одного хлопця», «Два подорожуючих легіні», «Чому кінь постійно голодний» нагадують сюжети угорських народних казок.

В останню третину XIX ст. народні казки публікувалися окремими видовими та тематичними групами на сторінках часописів та газет. Так, наприклад, Г. Купчанко опублікував у місцевому часописі казки зі «Збірника Буковинських простонародних пісень, повістей, приказок, забобонів та ін.» ³ та добірку народних казок про життя Ісуса Христа ⁴; із збірника Миколая М-ка на сторінках Львівського часопису «Правда» подано 13 казок із народних уст ⁵; у праці А-Ковь «Огляд слов'янської міфології у зв'язку зі слов'янськими святами» ⁶ досліджується український казковий матеріал та наводяться паралелі з інших жанрів українського фольклору. Принципи народної педагогіки та освітньої дидактики обстоював К. Думитрашков у статті «Казки та морально-виховне їх значення» ⁷. Передруки народних казок містить читанка О. Партицького, видана у Львові накладом товариства «Просвіта» ⁸. Все вищевказане дозволяє уявити розмахи досліджень народної казки не лише класиками фольклористики, а й об'єктивно маловідомими сьогодні науковцями, студії яких були тими цеглинками, з яких будувалася казкознавча традиція вітчизняної науки.

3.3.1 Збірники казок І. Рудченка та їхнє значення

На прикладі двотомного видання «Народні південноруські казки» ⁹ (1869, 1870) **Івана Рудченка** (1845-1905) та дискусії навколо збірника можна спостерегти

¹ A vasorrú indzsibaba: Kárpátukrajnai népmesék / vál., ford. Fincicky M., sajtó alá rend., jegyz. Kovács Á. Budapest: Európa K., 1970. 254 p.

² Таємниця скляної гори. Народні казки Закарпаття / Упоряд., передм. та перекл. з угорської Юрія Шкробинця. Ужгород, 1971. 181 с.

³ Купчанко Григорій. Изъ сборника буковинскихъ простонародныхъ песенъ, повестей, пословиць, суеверий и пр. // БЗ, 1870, №№ 2, 3.

⁴ Купчанко Григорій. Сказки изъ життя Ісуса Христа. Изъ усть народа. // Врем., 1872, 97 с.

⁵ З народних уст. Із збірника Миколая М-ка. // Правда (Львів), 1873, № 16, с. 544-551; № 17, с. 574-581.

⁶ А-Ковь. Очерки славянской мифологии въ связи съ славянскими праздниками. // ЕкатеpГВ, 1872, № 19, с. 312-318; № 21, с. 342-350; № 22, с. 355-366; № 23, с. 372-379.

⁷ Думитрашковъ К. Сказки и нравственно-воспитательное ихъ значеніе // Руковспаст., 1873, № 52, с. 569-591.

⁸ Партицький Омелян. Руська читанка для низшихъ класъ середніхъ шкіл. Ч. I. Львів, накладом Товариства «Просвіта», 1871. 265 с.

⁹ Рудченко И. Народныя южнорусскія сказки. Вып. 1. Київ, в типографи Е.Федорова, 1869. 181 с.; Вып. 2, 1870. 209 с.

традицію поглядів на фольклор представників різних періодів, від старого, романтичного, до нового, наукового, де на перший план ставилась проблема вже не художньої якості твору, а точності його запису, правдивого відтворення тексту таким, яким він функціонував в усній традиції. На думку науковців, видання І. Рудченка заклало «підвалини едиції української фольклорної прози»¹. Цінність казок, за переконанням упорядника збірника, полягала в тому, що вони відображали давні міфологічні уявлення українців, боротьбу язичництва з християнством, реальну побутову дійсність, а також мораль та ідеали народу². Видання мало дозвіл цензури, що було перепусткою у світ. Упорядник вважав необхідним опублікувати казки та їх варіанти «винятково записані з народних уст і ніде не публіковані раніше»³. Тому в його збірнику немає передруків. Тут подано першу в українській фольклористиці наукову систематизацію казок.

Таблиця 10. «Класифікація казок І. Рудченком»

1 група	2 група	3 група	4 група
Міфологічні уявлення	Боротьба язичництва з християнством	Побутова дійсність	Мораль та ідеали народу

У двох випусках вміщено 137 казок (83 №№ і 54 №№). Записи здійснили І. Рудченко та П. Мирний на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Поділлі, Волинській губернії. Матеріали упорядковано за народною систематизацією (до такої класифікації схилився й упорядник): про звірів, про птицю; про нечисту силу; про зміїв, богатирів і тому подібну диковину, і чисто побутові – про билицю, бувальщину.

Таблиця 11. «Систематизація казок І. Рудченком»

№	Народна систематизація казок
1	Про звірів, про птицю
2	Про нечисту силу
3	Про зміїв, богатирів і тому подібну диковину
4	Побутові (про билицю, бувальщину)

У передмові до «Народних південноруських казок» (1869) І. Рудченко наголосив на необхідності збирання та публікації народної епіки, уникання послуговуватися записами із польських збірників та народними казками в літературній обробці. Вчений

¹ Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ : ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с. С.123. Також див. Л. Іваннікова Українська фольклористика середини XIX ст.: теорія та практика // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2014. 252 с. С. 143.

² Сиваченко М. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок // Сиваченко М. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. Київ, 1974. С. 337-401.

³ Рудченко І. Народныя южнорусскія сказки. Вып.1. Київ, 1869. С. IX.

вперше обстоює їх наукове публікування, тобто подачу без змін, зі збереженням діалектних та інших особливостей, трансформації змісту, викидання частин тощо. Труднощі з повноцінною фіксацією казок надалі стали причиною послабленої уваги фольклористів до збирання оповідних творів. У спогадах І. Рудченка пише про власний досвід: «Нічого про те казати – яке нелегке це діло. Коли співають тобі пісню, то ти сяк-так, а її приспієш записати, – або, як уже проспівав, просиш розказати – і записати. Не таке з казками буває. Казка кажеться швидко; той, що розказує, двічі вам одного казати не стане. Оце, було, просиш розказати казку. Розказує тобі, ти й слухаєш. Як розкаже вже до кінця, то ти береш мерщій перо та папір і давай списувати, щоб чого не забути. Списуєш-списуєш – аж утомишся. Прочитаєш сам собі: ні! здається, мов не так. Просиш знову розказати. Марна праця! Удруге, підряд, одну казку і не прохай, щоб тобі розказали. От ти одкладаєш ту казку до іншого часу: колись, думаєш, попрошу, то ще цю саму розкаже. Жди ж того часу! От і діждеш його. – Розкажи, Остапе! – прошу, було, – отаку-то казку. «Оце! Я вже казав тобі!» – Та я пройду: чи я так записав, як казано, чи, може, де помилився. – «Казать-то, – каже, – казать, – та де того казника взять?» – Та там у тебе в голові пошукай! – кажу. «Так-то його й знайти одразу!..». А далі Остап і згодиться і почне казати. Він каже, а я дивлюся на записану казку: чи я так записав, та де не так, то вже й полагоджу. От з таких-то казок, часом на обірванім папірці писаних, склалась у мене чимала купка казок»¹. З огляду на традиційну класифікацію, до збірника І. Рудченка увійшли казки трьох груп: чарівні, побутові та про тварин. Наприклад, такі сюжети: «Рись-мати», «Попович Ясат», «Лови», «Летючий корабель», «Безщасний Данило і розумна жінка», «Горщище-кисилище», «Музика-Охрім», «Про царенка Йвана і чортову дочку», «Непряха й Недбаха», «Царенко навішній», «Явдоха-святога», «Уж-царевич і вірна жона», «Яйце-райце». Це видання було одним з перших, де подано велику кількість казок про тварин. У першому томі автор розмістив 27 казок, а в другому – 7. Деякі казки у збірнику подані в кількох варіантах. Ось назви цих казок: «Бідний Вовк», «Кравець і Вовк», «Марко Убогий і Вовк», «Собака і Вовк», «Сірко», «Старий собака», «Лисичка-Сестричка», «Лисиця, Ведмідь й Мужик», «Лисичка та Курочка», «Ведмідь, Вовк, Лисиця й Заєць», «Лисиця й Вовк», «Лисичка, Кіт, Вовк, Ведмідь й Кабан», «Пан Коцький», «Лисиця та Кіт», «Лисичка, Котик й Півник», «Зайчик, Лисичка й Півник», «Журавель і Лисичка», «Бідний чоловік і Лисиця», «Бідний чоловік», «Півник», «Луплене Теля», «Овечка й Козлик», «Козел і Баран», «Коза-Дереза», «В'юн і Щука», «Горобець та Билина», «Рукавичка», «Колобок», «Котик і Півник», «Лисичка-Сестричка і Вовк-Панібрат», «Лисичка-Сваха», «Котик», «Солом'яний Бичок». Усі ці сюжети переходили від збірника до збірника, від одного покоління до іншого. Детально казки цієї групи досліджені нами у монографії «Міфологічні основи казок про тварин» (2008)².

Приклад І. Рудченка надалі наслідували й інші етнографи не тільки Південно-Західного відділу РГТ, а й Харківського історико-філологічного товариства, зокрема, М. Сумцов під час публікації фольклору в збірниках Харківського товариства. Виняток становили лише казки, опубліковані в «Чернігівських губернських новостях»,

¹ Сиваченко М.Є. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок // Сиваченко М.Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. Київ, 1974. С. 337-401; С. 339.

² Карпенко С.Д. Міфологічні основи казок про тварин. Біла Церква, 2008.

що вже на той час стали бібліографічною рідкістю, що ж стосується інших видань, І. Рудченко робив посилання на варіанти. Під час підготовки текстів казок до друку, фольклорист зберігав не лише діалектні, а й всякого роду «уродливіє» слова (перекручені русизми) з метою якнайточніше передати мову народу, його «художнє чуття»¹. Укладач не вилучив і казки, записані в ненародному середовищі. Він першим звернув увагу на сферу побутування казок, на їх відмінності залежно від соціального стану оповідачів (лакеї, солдати, селяни тощо), освіченості (не грамотні, напівграмотні). Ось як далі обґрунтовує він необхідність фіксації та публікації таких напівнародних творів, що побутують у різних субкультурних середовищах: «З огляду на те, що прошарки суспільства пов'язані з народом, і навіть, на жаль, впливають на народ, показуючи йому в сяйві так зване вище й освічене життя, – то я не став вилучати зі збірника записи казок зроблені від таких оповідачів. Вчений підняв таку проблему казкознавства, як трансформація народної казки, що не втратила своєї актуальності й сьогодні. «Я вважаю, – зазначав І. Рудченко, – що заслуговує на увагу спостерегти що стається з мовою, художніми образами та й самими звичаями тоді, коли вони з одного середовища вийшли, а до іншого ще не потрапили»². Стосовно класифікації казок, він також віддав перевагу народній систематизації, а не науковій: казки про звірів, про птахів, про зміїв, про богатирів, про билицю, бувальщину, тобто за сюжетно-тематичним принципом.

Таблиця 12. «Тематика казок за І. Рудченком»

	Класифікація казок І. Рудченком за сюжетно-тематичним принципом
Казки, байки, оповідання та подібне	Про звірів
	Про птахів
	Про зміїв
	Про богатирів
	Про билицю, бувальщину

Далі І. Рудченко зауважив: «З огляду на те, що зовнішня класифікація пам'яток словесності загалом, а особливо народних, дуже мінлива, то під рубрикою казок у моє видання увійдуть не лише казки у вузькому значенні терміну, але й байки, оповідання та подібне»³. Як бачимо, і в той час фольклористам досить складно було на практиці показати теоретичні положення стосовно чіткого розмежування казкового і неказкового наративу. Як штрих, аналогічний принцип публікації бачимо і в II томі «Трудів етнографічно-статистичної комісії в Західноруський край» П. Чубинського, де поруч із казками зустрічаються міфологічні та демонологічні легенди й анекдоти. У

¹ Рудченко І. Народныя южнорусскія сказки. Вып.1. Київ, 1869. С. IX-X.

² Там само. С. X.

³ Рудченко І. Народныя южнорусскія сказки. Вып.1. Київ, 1869. С. X.

передмові до першого випуску казок І. Рудченка зазначено, що це видання підготовлене «завдяки сприянню деяких земляків»¹. Отже, крім записів самого упорядника, до збірника увійшли записи різних збирачів, членів Київської Старої громади та Південно-Західного відділу РГТ О. Лоначевського, І. Новицького, Б. Познанського, А. Свидницького, інших аматорів фольклористики, чиї імена вказані на сторінках збірника. Не зважаючи на те, що упорядник у передмові переконує читачів у неупередженому ставленні до варіантів, він все ж вдався до відбору матеріалу, прагнучи опублікувати кращі зразки казок, художньо вишукані.

Позитивну оцінку збірника казок І. Рудченка дали: М. Драгоманов, П. Куліш, О. Афанасьєв, Ф. Буслаєв, О. Веселовський та ін. Однак була й критика, що стосувалася методів подання текстів у виданні, зокрема це: рецензія І. Малиновського на «Народні казки Рудченка» («Київський телеграф»); «Казки Рудченка» («Правда»); «Етнографічні матеріали. Про казки місцевого люду» (КиївГВ) та інші². До прикладу, І. Малиновський та О. Пипін виступали за утворення зведених текстів, досконалого єдиного зразка. І. Рудченко ж рішуче відкидав контамінацію, вважаючи, що для науки важливіше казки одного оповідача, ніж цілеспрямовані літературні перероблювання, хоча він сам вдавався до редагування, своєрідного «чищення» від усього того, що захаращує текст (зайві уточнювальні вирази, прислів'я). Досліджуючи критерії запису фольклорних текстів І. Рудченком, М. Сиваченко зазначав, що вчений намагався скористатися критеріями запису історичної прози, як це робив П. Куліш, подаючи казки з усіма подробицями, вказуючи й на умови запису³. Адже для нього важливий був кожен твір настільки, наскільки він міг мати значення наукового факту: «Звичайно я високо ціную і художнє значення казки, але, на мою думку, наукове значення її значно важливіше»⁴.

3.3.2 Внесок М. Драгоманова у розвиток українського казкознавства

Публіцист і науковець **Михайло Драгоманов** (1841-1895), за сучасною оцінкою І. Бутича, належить до тих діячів, імена яких увійшли до скарбниці не лише української, а й світової культури. У його численних працях, що друкувалися українською, французькою, італійською, німецькою, болгарською та іншими мовами, розглядаються питання історії, філософії, економіки, літератури, фольклору та етнографії. М. Драгоманов був талановитим народним просвітником, вихователем та організатором поколінь молодих учених і політиків, популярним публіцистом і дбайливим видавцем, творцем першого не підцензурного органу в Женеві – збірника і часопису «Громада». Як визначний діяч, універсальний вчений, він відіграв велику роль у зміцненні зв'язків між східноукраїнськими та західноукраїнськими діячами

¹ Там само. С. VIII.

² Рецензії: Малиновського І. на «Народные южнорусские сказки». Издал И. Рудченко // Киевский Телеграф, 1868, №№ 148, 149, 151; СПбВ, 1868, № 336; Киевлянин, 1868, №№ 135, 148; Казки І. Рудченка // Правда, 1869, №№ 4-6; Етнографіческіє матеріали. О сказкахъ местного простонародья. (По поводу «Народныхъ южнорусскихъ сказокъ» І. Рудченка) // КиївГВ, 1868, №131, с. 524.

³ Сиваченко М. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок // Сиваченко М. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. Київ, 1974. С. 360.

⁴ Там само. С. 382.

культури, у розвиткові суспільної думки з кінця 1860-х до середини 1890-х років, у пропаганді української культури в Західній Європі, у піднесенні її авторитету серед народів світу. Він невідступно боронив національні права українського народу, його мову й культуру, виступаючи проти різних реакційних сил, шовіністів-великодержавників тощо. Як казкознавець М. Драгоманов визначний саме у напрямку теоретичного осмислення казкового мотиву. Його виникнення, поширення, асиміляція та деформація у процесі запозичення. Записи народних казок із коментарями М. Драгоманов розмістив у низці праць: «Малороські народні перекази та оповідання» (1876), «Шолудивий Буняка в українських народних оповіданнях» (1887), «Слов'янські оповідання про пожертвування власної дитини» (1889), «Слов'янські варіанти одної євангельської легенди» (1890) та інші. У статті «Відгук лицарської поезії в українських піснях» М. Драгоманов згадав про три різних теорії, завдяки яким можна виявляти схожі мотиви та сюжети в казках різних народів: теорія самозародження сюжетів, теорія міфологічно-арійська та теорія запозичень. Проте дослідник виявив найбільшу схильність до останньої, до «порівняльного методу»¹.

Щодо висвітлення та оцінки фольклористичної спадщини М. Драгоманова, то маємо розвідки М. Грушевського (1924), К. Грушевської (1927, перевидання ІМФЕ 2004), О. Дея (1958, 1965), М. Азадовського (1963), І. Романченко (1966), Ф. Пустова (1966), П. Одарченко (1995), С. Мишанича (1991), О. Куца (1995), Я. Гарасима (1996), Н. Кухти «Михайло Драгоманов – дослідник народної казки»² та захищену кандидатську дисертацію О. Наумовської за темою «Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова» (1999)³. За спостереженнями професора М. Дмитренка, радянські історики фольклористики не об'єктивно оцінили внесок М. Драгоманова в розвиток науки про усну народну творчість. «Ще й досі тривають дискусії щодо визначення наукового методу М. Драгоманова-фольклориста. Більшість дослідників вважають: вчений сповідував порівняльно-історичний метод із застосуванням різних теоретичних підходів до аналізу фольклорного матеріалу, проте переважання теорії запозичень над іншими досить помітне... загалом схиляються до «синтетичної теорії» (синтезу декількох теорій). Щоправда, ще в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. (В. Горленко, І. Франко, Б. Грінченко, М. Сумцов та ін.) відзначали хибність деяких положень М. Драгоманова внаслідок надуживання компаративістськими способами, прагненням через теорію запозичень віднайти у фольклорному середовищі серед багатьох варіантів «першовзір»⁴.

М. Драгоманов розпочав свою фольклористичну діяльність із записування та укладання збірок фольклору, був діячем Південно-Західного відділення РГТ та київської «Старої громади» (очолював її ліве крило). У листі до Мелітона Бучинського від 26 листопада 1871 року М. Драгоманов наголошував, що українська творча еліта буде спроможна вирішувати високі завдання після здійснення ряду обов'язкових

¹ Драгоманов М. Розвідки про українську народну словесність і письменство. / Упоряд. М.Павлик. Т.1. Львів, 1899. С. 83-84.

² Кухта Н. Михайло Драгоманов – дослідник народної казки // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Збірник наукових праць. Київ, 2002. С.120-122.

³ Наумовська Олеся. Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова [Текст] : дис... Київ, 1999. 198 л.

⁴ Дмитренко М. Українська фольклористика другої половини ХІХ століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. 383 с. С. 217.

попередніх культурно-освітніх і наукових заходів: «... Поки не вправимось з підготовчою роботою, т.є. учено-видавateľською, поки не видамо уповні усіх творів народної речі, усіх пам'ятників старої літератури нашої та не зведемо словаря і граматики на чисто народній підставі, про літературу нову і публіцистику нам нічого й думати»¹. У розвідці про вченого, М. Дмитренко вказує: «Закономірно, що саме І. Франко, познайомившись із М. Драгомановим 1875 року, згодом високо пошанував та оцінив свого старшого колегу і відзначив його безпосередній вплив на формування великої когорти збирачів фольклору в Галичині. «Незвичайно критичний ум, фаховий історик з широкою європейською освітою, він вніс у студіювання етнографічного матеріалу строгий історичний метод, гостро виступив проти дилетантства і міфологічних апіорних фантазувань, жадаючи порівняння студій і докладного відрізнєння в етнографічних матеріалах того, що міжнародне, запозичене, і того, що повстало на власнім ґрунті. Епоху творило тут видання українських історичних пісень, dokonane ним на спілку з Антоновичем (2 т. 1873-74 р.), а також його виступ на київськiм археологічнiм з'їзді 1874 р. з показом, як мандрували деякі новелістичні та пісенні сюжети...», – так писав І. Франко 1900 року в «Огляді праць над етнографією Галичини в ХІХ в.»².

Детальніше зупинимось на збірнику народної прози М. Драгоманова. Частина фольклорних матеріалів зібраних Південно-Західним відділом РГТ за 1873-1876 рр. була надрукована, частина – втрачена, решта – передана для підготовки видань, одним із яких став збірник укладений М. Драгомановим 1876 р. «Малороські народні перекази та оповідання». Видання мало 382 сторінки, де розділ суто казок за жанром «Казка фантастична, гра слів та дотепу» охоплює 120 сторінок (48 №№). Проте сюжети відомі як казки в збірниках інших упорядників (наприклад, казки-легенди, побутові сюжети тощо) зустрічаємо і в інших розділах цього видання (напр., розділ про церковних осіб вміщує казки про Соломона, а розділ про родинне та суспільне життя охоплює багато соціально-побутових казок). Подані у додатках сюжети, що належать до різних розділів збірника, частково є варіантами попередніх³. Ф. Колесса зазначав, що видання «zasлyговує пильної уваги як перша і досі одинока спроба систематизації творів української усної словесності»⁴. У передмові «Зауваги про систематизоване видання творів малоруської народної словесності» (С. ХІV-ХХV) М. Драгоманов розкрив особливості систематизації поетичних і прозових творів народної словесності. Надалі на цю систематизацію спиралася більшість упорядників фольклорних збірників, зокрема П. Чубинський, Б. Грінченко та ін. Не

¹ Світленко Сергій. Джерела з історії народництва Наддніпрянської України у фондi М.Й.Бучинського // Рукописна українська у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних. Львів, 1999. С.47.

² Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини ХІХ століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 218; Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в. // Франко І. Вибрані статті про народну творчість. Упор. О. Дей. Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 289 с. С. 238-239.

³ Малорусские народные предания и рассказы. Свод Михаила Драгоманова. Издание Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества – Киев, Типогр. М.П. Фрица, 1876. 436 с.
<https://archive.org/details/opovidannya1876/page/n291/mode/2up>

⁴ Козар Лідія. Київська громада як центр розвитку української фольклористики в 60-70-х рр. ХІХ ст. // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ, 2014. С. 177.

випадково Ф. Колесса відзначав, що «працями з 1870-х років Драгоманов намітив методи, напрями та шляхи, якими пішла його критична думка у пізніших дослідях»¹. Крім записів вченого, до збірника увійшли матеріали І. Манжури, Я. Новицького (25 казок та 27 легенд і переказів – Олександрійський повіт Катеринославської губернії; у рукописних фондах ІМФЕ НАН України є зошит записів цих казок – ф. 4-3, од. зб. 164), Н. Мурашки, В. Менчиця, С. Руданського, І. Рудченка, О. Лоначевського, Г. Купчанка, А. Димінського та ін. Про це свідчать позначки збирачів на збірниках. Наприклад, Я. Новицький на своїх зошитах вказував дату початку збирання фольклору – 1873 р. Вже в першій публікації він визначив основні принципи збирання і видання народної творчості: «Ми дослівно передаємо записані нами від українця (малороса) оповідання, не перекладаючи ... ; робимо так тому, що занадто дбайливо ставимось до кожного оригінального слова малороса-оповідача»². Цих принципів дотримано у фольклорних записах легенд і казок. Книга містить прозові тексти українського фольклору – байки, казки, легенди, перекази, вірування тощо. М. Драгоманов подає таку класифікацію народної прози: 1) уявлення та оповідання про явища природи та винаходи; 2) прикмети та повір'я; 3) знахарство, молитви та їх пародіювання; 4) вірування та оповідання про чортів; 5) оповідання про мерців; 6) вірування та оповідання про людей з чудернацькою метою (наприклад, вилізти на небо); 7) оповідання про клади; 8) оповідання про церковників та богоявлення; 9) оповідання про родинне та суспільне життя; 10) легенди про політичних та історичних осіб; 11) легенди про місцевості; 12) биліни; 13) казки фантастичні, гра слів та дотепу. Останній розділ вміщує 48 сюжетів, серед них такі: «Ведмеже вухо, Вернигора і Крутивус», «Розомнижелізо, Розпхнихагора і Загативода», «Покотигорошок», «Коршбури Попелюх», «Іван Царевич і залізний вовк», «Мороз, Голод і Посуха», «Учень пустельника», «Два королевичі», «Трьомсин, Жар-птиця і Анастасія прекрасна з моря», «Розумна жінка-сонцева сестра», «Нещасний Данило», «Попівна в лісі», «Ох», «Дружина-змія», «Дружина-жаба», «Щасливий сирота», «Три брати Кіндрати», «Дитя з ангельським голосом і Марко проклятий», «Івасик і відьма», «Хлопчик-мізинчик», «Про краля Матіяша», «Білий рожанин», «Бичок третячок», «Лисиця-кума», «Вівсяна гора», «Чарівна пташка», «Горошок до неба» та інші. У кінці кожного сюжету вказано місце запису та ім'я оповідача, а також посилання на варіанти казки в інших збірниках.

Таблиця 13. «Класифікація народної прози М. Драгомановим»

№	Назва групи
1	уявлення та оповідання про явища природи та винаходи;
2	прикмети та повір'я;

¹ Колесса Ф. Історія української етнографії / Ф. Колесса; НАН України, ІМФЕ. Київ : ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ, 2005. 366 с. С. 98.

² Новицький Я.П. Из записок туриста // Киевский телеграф. 1875. № 134. Див. також С.181 Л. Іваннікова Видатний фольклорист Запорожжя Яків Новицький // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ : Видавець Микола Дмитренко, 2008. 384 с. С.170-194.

3	знахарство, молитви та їх пародіювання;
4	вірування та оповідання про чортів;
5	оповідання про мерців;
6	вірування та оповідання про людей з чудернацькою метою (наприклад, вилізти на небо);
7	оповідання про клади;
8	оповідання про церковників та богоявленнях;
9	оповідання про родинне та суспільне життя;
10	легенди про політичних та історичних осіб;
11	легенди про місцевості;
12	билини;
13	казки фантастичні, гра слів та дотепу.

У одному з листів до О. Огоновського (від 8 (20) квітня 1894 р.) М. Драгоманов висловив свій погляд на народну словесність: «З поведи моїх порівнюючих студій, щоб уменшити непорозуміння, котрі були вже і в критиків, мушу сказати взагалі таке: я ділю нашу народню словесність на 1. Національну і 2. Інтернаціональну, або бродячу (*wandernde Geschichten*). ...Більша частина прози в нашій словесності народній належить до історій інтернаціональних. Джерело їх я не вивожу непримітно з Індії, як Бенфей, але думаю, що воно майже завше лежить у літературах старих культурних народів: єгиптян, халдеїв, іранців, індійців, китайців, жидів, греків, – менша частина скомпонована була в середні віки талмудистами, християнами, магометанцями. Сі теми через життя святих, апокрифи всякого сорту, а також усною дорогою зайшли до нашого народу то через західну, то через східну границю, то до моря. Порівнюючий дослід мусить дійти до певного джерела всякої теми, прослідити її дороги, показати, як вона перемінювалась по дорозі, і нарешті показати національні одміни варіантів. Для того всього, дослід мусить звернути увагу не лише на боки, згідні в варіантах, але й на їх одміни, і, доходючи до певного джерела, мусить звертати увагу на відповідність ознаків єго до географічних і історичних обставин певної країни, і тоді лишень фіксувати первообраз в звісну країну і добу, коли та відповідність очевидна. Такий метод я зву порівнюючи-історичним і думаю, що лишень після подібного досліду таким методом словесності народної вона може стати безпохибним матеріалом для характеристики національності»¹. Критерії розуміння оповідного мотиву М. Драгомановим засвідчують існування в казкознавстві останньої чверті ХІХ ст. стійких поглядів і планів, що неодмінно привели б до створення покажчика сюжетів та мотивів казок. Ці думки вченого дуже слушні, логічні та ґрунтовно виправдані. Саме такий підхід до вивчення народної оповіді став визначальним у формуванні школи компаративістики, методи якої використовують і наші сучасники.

Видання М. Драгоманова принесло славу збирачеві народної творчості **Якову Новицькому** (1847-1925), записи якого потрапили до збірника вченого. Його

¹ Огоновський О. Історія літератури рускої. Ч.4. Львів, 1894. С.315-316.

особою зацікавилися І. Срезневський, О. Потебня, М. Сумцов, багато часописів запросили до співпраці. Народна проза, опублікована на сторінках збірника М. Драгоманова 1876 р., стала українською фольклорною класикою і передруковувалася десятки разів у різних виданнях упродовж ХХ ст. Із розвідки О. Кухаренка (2009 р.) відомо, що Слобожанський фольклор у ній представлений Богодухівським, Ізюмським, Лебединським повітами Харківської губернії, а також містами Куп'янським і Харковом; усі ці записи здійснив І. Манжура в період між 1872-1875 рр. Твори зі Слобідської України, подані у збірнику, тяжіють до жанрів легенди, переказу чи анекдоту, що є характерною рисою тогочасної регіональної традиції. Навіть власне казкові твори, записані від оповідачів регіону, переважно позбавлені традиційних для жанру повторюваних формул, зачинів та фіналів. В усіх текстах відчутне міфологічне сприйняття світу, що трансформувалося під впливом християнства¹.

Продовжуючи роботу над популяризацією компаративістики, М. Драгоманов у німецькому часописі «Мелузіне» опублікував статтю «Легенди Болгар»², де зіставив народні пласти болгарських легенд і казок з ідентичними жанрами інших народів, особливо з українськими. Серед текстів релігійної тематики, що здобули інтернаціональний контекст є казки: «Бог, диявол і Син Божий», «Як взявся вовк», «Як взялися собаки». Найповніше зібрання фольклористичних розвідок та статей М. Драгоманова підготував до друку й опублікував накладом Наукового товариства імені Шевченка у Львові М. Павлик: це 4 томи за спільною назвою «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство» (Т. 1 – 1899, Т. 2 – 1900, Т. 3 – 1906, Т. 4 – 1907). Том I вміщував статті «Замітки про систематичне видання творів української народної словесності» (С. 95-102) та «Корделія-Замурза. Літературно-критичний уривок» (С.156-173)³.

3.3.3 Роль П. Чубинського у становленні української науки про казку

З іменем Павла Чубинського (1839-1884), українського поета та етнографа, пов'язано низку наукових досліджень. Сім томів усної народної творчості опубліковані П. Чубинським («Труди етнографічно-статистичної експедиції в Західноруський край» (1872-1878)⁴) були визнані у Європі та нагороджені медаллю Міжнародного конгресу в Парижі (1875). Власні фольклорно-етнографічні дослідження та залучення порівняльного матеріалу роблять праці вченого енциклопедичним посібником народної духовної культури. Він значно розширив межі тогочасних досліджень, удосконалив справу збирання і опрацювання фольклору на

¹ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку ХХ ст. Автореф. дис... Київ, 2009. 16 с. С. 9.

² Dragomanov M. Légendes pieuses des Bulgares, par M. et Mlle Lragomanov. // Mèlusine, 1888, №№ 9, 10, 12; Рецензія на «Légendes» Dragomanova // Зоря, 1889, № 1.

³ Драгоманов М. Замітки про систематичне видання творів української народної словесності // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. Том I-IV. 1899-1907. Т.І. Львів, 1899. С. 95-102; Драгоманов М. Корделія-Замурза. Літературно-критичний уривок // Там само. С.156-173.

⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край... Материалы и исследования собранные д.чл. П.П.Чубинским. Т.1, Изданный подъ наблюдениемъ чл.-сотр. П.А.Гильдебрандта. СПб., 1872. 498 с.; Т.2. Малорусские сказки. СПб., 1878, отд.1, 2. 698 с.

науковій основі, зумів органічно поєднати історичні, статистичні, правові, економічні дані з фольклорними та етнографічними матеріалами.

Сучасні теоретики фольклористики, зокрема О. Івановська, вважають П. Чубинського «предтечею контекстуальної школи в українській фольклористиці»¹. Його «Труди...» показали всі можливі варіанти вербального тексту за регіональною специфікою, що дало змогу зробити синхронний зріз фольклорного репертуару населення України другої половини ХІХ ст. Окрім величезного масиву пісень, записи П. Чубинського містять значну кількість українських казок, вірувань, народних паремій, а також опис юридичних звичаїв, статистичні матеріали та низку досліджень (К. Михальчука, В. Антоновича, О. Кістяківського). Він відчував необхідність досліджувати фольклорну царину комплексно, усвідомлюючи фольклор як колективні традиційні знання, які необхідно вивчати у соціальному контексті.

Піднімаючи питання класифікації казок у передмові, П. Чубинський, з огляду на європейську класифікацію, поділив казки лише на два види: *міфічні та побутові*. У 1 томі згаданої праці дослідник зазначив критерії збору матеріалу, принципи подання його у томах та мету публікованого², обґрунтувавши необхідність детального обстеження Південно-Західного краю, схарактеризував свій метод збору фольклорних матеріалів: «Етнографічне дослідження дозволяє діяти двома способами: або власне суб'єктивне враження подати як результат спостережень, або збирати матеріали, що стосуються різних сторін народного побуту, даючи, таким чином, можливість кожному бачити народ незалежно від вражень спостерігача. Я обрав другий метод» (Т.1, С. ХІІ). Далі П. Чубинський пояснює причини свого вибору: «До цих пір не було зроблено повного всебічного етнографічного дослідження про малоросів (українців). Збирачі матеріалів торкалися лише певної сторони народного побуту; найповніше представлені збірники пісень різних осіб, а також збірник приказок Номиса. Стосовно вірувань, обрядів, прикмет, ворожінь, шепотінь, заклинань, ігор і забав, юридичних звичаїв, побуту та відтінків (диференціації) говорів – зібрано досить мало матеріалів» (Т.1, С. ХІІ). Записуючи фольклорні зразки, вчений слідував за фонетичними та граматичними особливостями місцевих говорів, і найбільше звертав увагу на обрядові пісні та казки «міфічного змісту»... (Т.1, С. ХІV-ХV). Впродовж трьох експедицій (1869-1870 рр.) вчений разом зі своїми помічниками І. Чередниченком та В. Кравцовим обстежив 56 повітів Київської, Волинської, Подільської, Гродненської, Полтавської губерній. На думку фахівців, різними шляхами П. Чубинський одержав матеріали з-понад 70 повітів³. У такий спосіб він мав близько трьохсот казок. Проте М. Драгоманов у рецензії на видання⁴ критикував «Труди» за невдале впорядкування матеріалу, за нехтування правилами запису народних творів. Ф. Вовк також відзначав, що «Труди експедиції» П. Чубинського являють собою величезний, незвичайно багатий і тому дорогоцінний збірник, але збірник як-небудь зшитий, майже не систематизований і дуже погано редагований,

¹ Івановська О.П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Київ : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 335 с. С. 19.

² Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т. 1. СПб., 1872. 498 с.; Т.2. СПб., 1878, 698 с.

³ Зиль А. Народознавецъ Павло Чубинський і його доба. Київ : Вид. фірма «Казка», 2009. 395 с. С. 244.

⁴ Драгоманов М. Ученая экспедиция в Западнорусский край (рецензия) // Вестник Европы. 1877. Т.3. С. 85-109.

не дивлячись на те, що редакторами його були зрілі науковці М. Костомаров і П. Гільтебрандт, які належали до міфологічної школи. Наміри П. Чубинського зробити цей збірник всеукраїнським не були досягнуті чи щонайменше досягнуті не повністю. Через 40 років М. Сумцов писав, що «після Чубинського з української етнографії з'явилися цінні праці Головацького, Іванова, Рудченка, Грінченка, Манжури, Гнатюка, Франка, Яворницького, Новицького, Милорадовича, жоден за повнотою й різносторонністю, за внутрішнім багатством змісту не може замінити «Труди» Чубинського, які як раніше, так і нині залишаються капітальним надбанням української етнографії, закріплюючи таким чином за П. Чубинським славу гідного сина свого народу, людини з чистим, благородним серцем і з великими історичними заслугами»¹. Згодом у часописі «Киянин» було надруковано передмову із першого тому (1873 р.)², а у 1880 р. І. Срезневський опублікував «Зауваги до «Трудів» П. Чубинського»³.

Для нашого дослідження цінним є другий том – «Малороські казки» (1878)⁴. За кількістю вміщених текстів, збірник П. Чубинського став одним із найзначніших видань XIX ст. Число казок представлених у томі набагато перевищувало загальну кількість творів даного жанру виданих до цього часу. У передмові до видання упорядник зазначав, що до того часу всіх українських народних казок, опублікованих у різних виданнях, налічувалося до 170 (з них 137 у збірнику І. Рудченка). «Зібрання незначне, порівняно із записом казок, що збереглися у народній пам'яті, незначне і в порівнянні з кількістю виданих великоруських казок»⁵. Матеріал тому був поділений на два цикли: казки міфічні (148 од.) та казки побутові (145 од.). Казки він класифікував як: 1) власне-міфічні, в яких діють антропоморфні сили, предмети природи, міфічні істоти; 2) епос про тварин; 3) епос про богатирів, де діють змії й богатири, або тільки богатири; 4) казки про духів (злі та добрі духи); 5) про антропоморфні духи (про людей, що мають особливі здатності, властиві злим і добрим духам); 6) про Долю, Щастя і т.п.; 7) перевтілення (люди перетворюються у тварин під дією чарів, або самостійно, проте не шкідливі для оточення).

Таблиця 14. «Групування казок за П. Чубинським»

Група	Ознаки
1 група	власне-міфічні, в яких діють антропоморфні сили, предмети природи, міфічні істоти
2 група	епос про тварин

¹ Козар Лідія. Київська громада як центр розвитку української фольклористики в 60-70-х рр. XIX ст. // Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ, 2014. 252 с. С. 177.

² Передмова із збірника «Трудов...» П. Чубинського // Кієвл., 1873, №№ 28, 29, 31, 32.

³ Срезневський І. Замечанія на «Труды» Чубинскаго, Ibid. Петербургъ, 1880, с. 162-166.

⁴ Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т.2. Малорусские сказки. СПб., 1878, отд.1, 2. 688 с.

⁵ Там само. С. 3.

3 група	епос про богатирів, де діють змії та богатири, або тільки богатири
4 група	казки про духів (злі та добрі духи)
5 група	про антропоморфні духи (про людей, що мають особливі здатності, властиві злим і добрим духам)
6 група	про Долю, Щастя і т.п.
7 група	перевтілення (люди перетворюються у тварин під дією чарів, або самостійно, проте не шкідливі для оточення)

Місця запису текстів – це Полтавська, Київська, Городненська, Волинська, Харківська, Подільська, Сідлецька, Катеринославська, Чернігівська губернії. Серед казок назвемо такі: «Дівчина-вошивий кожушок», «Про Марусю-козацьку дочку», «Кирик», «Іван Іванович, руський царевич, його сестра і змії», «Про Персицького царевича», «Про Покотигорошка», «Богодавець Іван», «Про Сученка-багатиря», «Юрза-Мурза і стрілець-молодець», «Про Трьом-сина», «Про Боюся», «Бог, Смерть і Москаль», «Три брати і Бог».

Збірник П. Чубинського, за висновками О. Кухаренка, завдяки зусиллям Столбіна і Залюбовського, став важливим етапом у справі видання слобожанських казок. Проте під час апробації цих текстів, виникло ряд проблем, пов'язаних передусім із відсутністю у значній кількості записів вказівок на місцевість та ім'я записувача. Видання містить 34 записи, що були здійснені на Слобожанщині. Вони мають чітко визначену належність до цього регіону. У результаті проведеної експертизи, О. Кухаренко встановив, що у 31 тексті, фіксація яких належить Г. Залюбовському, вказівка на місце запису відсутня. Проте Л. Іваннікова, досліджуючи постать Г. Залюбовського, зазначає: «У передмові до II тому «Трудов» П. Чубинський повідомляє, що тут вміщено 48 казок, надісланих Г. Залюбовським та іншими. Але насправді на сторінках другого тому надруковано 69 казок, легенд та анекдотів, із записів Г. Залюбовського. Більшість казок (фантастичні, побутові, казки про тварин) були опубліковані вперше і на той час варіантів не мали. Тексти їх високохудожні, записані живою народною мовою, повні, образні – більшість із них стали класичними зразками українського фольклору («Про Сученка», «Трьомсин Борис», «Про Жар-птицю і вовка», «Злидні», «Мороз», «Про мачуху і пасинків» тощо). Географія цих записів: Лебединський повіт Харківської губернії, м. Нікополь, Павлоградський та Бахмуцький повіти Катеринославської губернії, по одному-два зразки з Курської та Чернігівської губерній. Знаючи ретельний підхід Г. Залюбовського до фольклорних текстів, який виявився ще в його ранніх записах – увага до діалектних форм, ґрунтовні коментарі, просторі довідки про оповідачів та населені пункти, в яких записані легенди й інші фольклорні зразки, – маємо сміливість припускати, що не самим збирачем, а упорядниками була знята ця найцінніша інформація, – назви сіл та імена оповідачів казок, легенд і анекдотів. На

жаль, через відсутність рукописів Г. Залюбовського не можемо відновити точні адреси всіх записаних народних казок... Тексти казок Г. Залюбовського надзвичайно повні, грамотно записані, не з пам'яті, а зі слів оповідачів, насичені діалектними та застарілими мовними формами, зворотами, що надає їм живого національного колориту. Приміром, казка «Про кобилячу голову» (№ 28, С. 97-102) – це найповніший варіант з усіх відомих досі записів, те ж саме стосується казок «Про царевича Івана і царівну Марусю» (№ 49, С. 152-156), «Голопуз» (№ 59, С. 219-226), «Про Сученка» (№ 68, С. 252-256), «Зла мати та сестра Середа» (№ 75, С. 285-290), «Трьомсин Борис» (№ 76, С. 290-297), «Про дідову дочку та золоту яблуньку» (№ 141, С. 459-466) та ін. У с. Буймери Лебединського повіту записана казка «Оленка, Івашечка та змії» (№ 148, С. 468-473) – оригінальна не лише за своїм сюжетом, а й за семантикою образів: тут змії та його слуга виступають як позитивні герої. Коли в Києві 1873 року був заснований Південно-Західний відділ РГТ, Г. Залюбовський (на посаді голови Катеринославського окружного суду) став одним із найсумлінніших його співробітників»¹. Про професійність Г. Залюбовського як етнографа писали А. Майдачевський² та В. Данилов³, відзначаючи високу документальність його записів. Слідом за виданням, Д. Мордовцев опублікував статтю з приводу другого тому «Трудов...» П. Чубинського – «Жінка в українській казці»⁴, де порушив питання наявності важливого жіночого образу та відповідної ролі його в ході розгортання казкової колізії.

***

Пробуджений інтерес до дискусії про народну казку, її побутування та видові особливості, розгорнувся низкою статей у періодиці. Дописувачі регіональних часописів активно публікували свої спостереження про місцеву казкову прозу. Зокрема особливості оповіді казкарів та їх тематику. Як приклад, дві статті про казку: автор *К. «З села (Про народні казки)» та *Тирпяк Іван «Із Гарвацика»⁵; дві народні казки із розлогою присвятою у назві: «Своїмъ землякамъ хліборобамъ дарую дві казочки: одна об тімъ «Якъ відьма хотіла ззісти Івашка, та не вдалось його, та Оленку зыла», а друга «Объ химороднику Василю, якъ вінъ на свадьбі у Ничипора Зубенка поробив усіхъ вовкулаками»⁶ (під скрипторієм А...К.). Як додаток до часопису «Югоруський лексикограф», Ф. Піскунов та Ф. Лопатто зредагували «Український або югоруський альбом: пісень, дум, казок, байок, віршів тощо. Чайка». Окремими зразками народна оповідь представила міжнародні сюжети «Рицар і смерть» (наступні видання 1876 та 1883 рр.; 6-е видання 1887 р.), казки про чортів⁷, про циганів⁸.

¹ Іваннікова Л. Г.А. Залюбовський як фольклорист // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К.Дмитренка. Київ, 2008. С. 115-116.

² Майдачевсий А. Страничка из жизни Гр. Ант. Залюбовского // ДнМ. 1899. № 47; КС. 1900. № 1. С.19.

³ Данилов В. Памяти Г.А.Залюбовского // ЛЕУАК. Т.5. Екатеринослав, 1909. С.108.

⁴ Мордовцевъ Д. Женщина въ украинской сказке (По поводу «Трудов...» П.Чубинского, т. 2) // НВ, 1878, № 759.

⁵ *К. Изъ села. (Объ народныхъ сказкахъ). // Карпатья (Унгарь), 1876, № 11; *Тирпякъ Иванъ. Изъ Гарвацика (коресп.) // Карпатья, 1876, № 17. (О народныхъ сказкахъ).

⁶ А...К. Своімъ землякамъ хліборобамъ дарую дві казочки: одна бо тімъ «Якъ відьма хотіла ззісти Івашка, та не вдалось його, та Оленку зыла», а друга «Объ химороднику Василю, якъ вінъ на свадьбі у Ничипора Зубенка поробив усіхъ вовкулаками». Зъ двумя картинками. Харків, 1876.

⁷ Казки о дурних чортах. Три казки. // Наука (Коломия), 1875, с. 316-320; Рицаръ и смерть. Казка. Коломия, 1875.

⁸ Сказки народныи про цыгаровъ. // ГазШК, 1878, №№ 2, 3.

Передруки народних казок зі збірників вміщувала «Руська читанка для низших кляс середніх шкіл» у двох томах Ю. Романчука¹, а львівський часопис «Учитель» опублікував народну казку «Вітер перемог»². Слобожанські сюжети, що неодноразово перевидавалися пізніше, опублікував В. Александров (українська казка «Коза-Дерева»³, а роком пізніше казку «Івашечко»⁴).

Окремим збірником вийшли «Дітські пісні, казки й загадки», зредаговані **Михайлом Лободовським** (1841-1919), де було вміщено 12 казок із вказівкою біля кожної місця її запису⁵. Серед популярних й до нині сюжетів збірник містить казки: «Горобець та Билина», «Рукавичка», «Колобок», «Лисичка, Котик і Півник», «Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Івашко», «Солом'яний Бичок», «Кривенька Уточка», «Лисичка-Сестричка й Вовк-Панібрат», «Яйце Райце», «Царівна-Жаба» та ін. За переконаннями М. Лободовський був націонал-федералістом, входив до харківської «Старої громади», а від 1883 р. й до «Драгоманівської громади», боровся за відродження української нації на федеративних принципах. У 1860-70-х роках учителював на Слобожанщині, Київщині, Поділлі та Волині, де збирав народні пісні, казки, окремі вирази і слова для словника.

Резонансною для казкознавства стала праця Л. Колмачевського «Епос про тварин на Заході та у слов'ян»⁶, у якій вчений побіжно згадав українську казку. На працю була рецензія М. Дашкевича та пізніші узагальнення В. Гнатюка. Зокрема М. Дашкевич⁷, враховуючи те, що Л. Колмачевський пов'язував східнослов'янські народні казки про тварин із середньовічною західноєвропейською поемою про лиса, категорично заперечив народний характер та національну специфіку українських та інших слов'янських казок про тварин, а також обстоював думку про запозиченість їх із західноєвропейських та східних джерел.

1883 р. у Лейпцігу вийшла праця Ф. Крауса про запозичення слов'янським фольклором сюжетів з індогерманських саг та казок⁸, яка також отримала резонансну реакцію в українському казкознавстві. Зокрема, І. Франко відгукнувся на неї статтею та записом казки «Старинна романсько-германська новела в устах руського народу», казка про вередливу царівну, що перебирала женихами (записана в селі Нагуєвичах з уст Марії Гаврилик) (у Л. Дунаєвської 1990)⁹. Все це засвідчувало

---

¹ Романчук Юліань. Руська читанка для низших кляс середніх шкіл. Том I і II. Видання друге. Львів, 1879. Видання третє. Львів, 1886, Ч. I.

² *Л-кій, І-фь. Вітръ перемогъ. Сказка народная // Учитель (Львовъ), 1880, № 4.

³ Александровъ В.С. Коза-дерева. Молороссійская сказка. Харьковъ, 1881. 19 с. Перевидання: Полтава, 1885.

⁴ Александровъ В.С. «Івашечко» - старинная украинская сказка. Харьковъ, 1882.

⁵ Лободовський М.Р. Дітські пісні, казки й загадки. – К.: Типографія С.Т.Сремієва, 1876 80 с. (Друге видання Київ: Друкарня Української Центральної Ради, 1918. 132 с.)

⁶ Колмачевский Л. Животный эпос на Западе и у славян. Казань, 1882 316 с. Рецензії: КУІ, 1883 (Н.П.Дашкевич «Походження та розвиток епосу про тварин»); ЕЗБ, 1916 (В.Гнатюк згадує про працю Колмачевського і дає їй оцінку).

⁷ Дашкевич Н.П. Вопрос о происхождении и развитии эпоса о животных по исследованиям последнего тридцатилетия. Київ, 1904; Дашкевич Н.П. Происхождение и развитие эпоса о животных // Киевские университетские известия 1883, Вип. 5. С.153-177.

⁸ Krauss F.S. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu den Sagen und Märchen der übrigen indogermanischen Völkergruppen. Leipzig, W.Friedrich, 1883. 479 p.

⁹ Франко Іван. Старинна романсько-германска новела въ устахъ руського народа // Зоря, 1883, №№ 2 і 3, с. 27-30 і с. 45-47.

актуальність наукових поглядів українських казкознавців, сформованість методології вивчення народної казки.

Завдяки сумлінній праці науковців, у країнах Європи зростає інтерес до народної української казки: французькою вийшли переклади: «Бідний вовк – Le loup vigaud», «Чоловік і лиха жінка – La bavarde»¹; взяті зі збірника І. Рудченка «Лисичка і курочка» (С. 29), «Ведмідь, вовк, лисичка та заєць» (С. 41), «Бідний вовк» (С. 48), «Лисичка-сестричка» (С. 65), «Віл і щука» (С. 116), «Два товариші (Кінь і Пакінь)» (С. 164)². М. Бранке опублікував «Легенду про Запорожців». Як зазначає О. Андрієвський, «Про лоцмана Карпа Летучого з Старого Кодака, як він проводив через пороги байдак купецький з добром, як цей байдак розбився й як Карпо попав на той світ і що він там бачив»³. Тут присутній казково-релігійний мотив подорожі на той світ, що мав безліч народних варіантів. Також деякі українські казки та легенди, у перекладі англійською, було опубліковано в Нью-Йорку⁴.

Практика публікації рецензій на наукові та популярні видання в цей період стала способом формування науки про казку. Як приклад, у Лейпцігу вийшла рецензія О. Веселовського на «Румунські казки» в перекладі М. Кремніца. Роком пізніше її надрукував журнал Міністерства народної освіти (ЖМНПр, 1883). Збірник М. Кремніца не містить українського матеріалу, а у рецензії О. Веселовського наведено декілька паралелей з українських казок (на С. 218, 220, 222 і 224) про створення людини-жінки «з рожі», «з цвіту» (за П. Чубинським, т. 2, № 81 та ін.)⁵. «Вісник Європи» надрукував статтю К.В. (М. Драгоманов) «Корделія-Замарашка», де подано українські паралелі казкового матеріалу⁶.

Середина 80-х рр. ХІХ ст. також ознаменувалася виходом двох збірників українських народних казок з Київщини та Волині в упорядкуванні польських дослідниць Ю. Мошинської «Байки і загадки люду українського» (1885)⁷ та С. Рокосовської «Байки (казки) з усієї Юрківщини (повіту Звягілецького, Волинської губернії)» (1886)⁸. Як зазначає О. Андрієвський про збірник Ю. Мошинської, огляд казок було здійснено 1894 р. у статті М. Сумцова «Малоруські казки у збірниках Кольберга та Мошинської». До збірника Ю. Мошинської ввійшло 37 казок. Серед них: «Про Марка багатого», «Про убиту сестру», «Про Сучича», «Про царя Іона», «Як баба чорта голила», «Про люльку-невикурку, калитку-золотодайку, мішок-самохват», «Про курочку рябушку».

¹ *Leger Louis. Recueil de contes populaires slaves (Bud. Leroux "Collection des contes et chansons populaires") Paris, 1882.

² Hins Eugène. La Russie dévoilée au moyen de la littérature populaire. L'épopée animal. Paris, Veullière et Messenger, 1883.

³ Бранке Николай. Легенда о Запорожцахъ. Сказка для детей. Переводъ с малороссийскаго Николая Бранке. Москва, 1877. 40 с. Також див. Андрієвський О. Бібліографія літератури з українського фольклору (1930) у підрозділі 1877 р.

⁴ *Ralston, W.R.S. Russian folk-tales. New York, 1878.

⁵ Веселовский Александръ. Рецензия на «Rumänische Märchen», übersetzt von M.Kremnitz (Румынскія сказки въ переводе М.Кремницъ). Leipzig, 1882. // ЖМНПр, 1883, ССХХV, с. 216-228.

⁶ К.В. (Драгоманов М.) Корделія-Замарашка // ВЕ, 1881, XI.

⁷ Moszyńska Józefa «Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego». // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», 1885, t. IX, s. 73-172. Окрема відбитка W Krakowie, 1885, 100 s. (Огляд казок дивись: ЭО, 1894, кн. XXII, № 3 «Малорусскія сказки по сборникамъ Кольберга и Мошинскаго Н.Ф. Сумцова»).

⁸ Rokossowska Zofia «Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzn» - W Krakowie, 1886. (Див. також Materiały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne. Т. II. Krakow, 1897).

Окремими виданнями представлені: збірка старосвітських казок у записах О. Грабини, що вміщувала: «Батьківський заповіт»; «Я тебе люблю, чоловіче, як у полі вітер»; «Хохол Максимович»; «Ковш лиха» (записано в Ромнах); казка з народних уст Івана Калички (І. Манжура) «Як чорт шматочок хліба одслужував»; народна казка під редакцією В. Чайченка «Бідний вовк» (передрук із 1 тому збірника І. Рудченка)¹. Останнє видання мало позитивну рецензію М. Комара у часописі «Зоря» 1886 р.

До переліку популярних видань входили казки з мандрівними сюжетами, що особливо подобалися українському читачеві, зокрема, чарівні та легендарні казки: «Закоханий чорт», «Відьма», «Мадееве ложе», «Коржбурський попелюх», «Дівичий гроб», а також казки-байки «Бідний Вовк», «Вовк і козенята» та інші². Серед укладачів видань згадуються В. Тодосів, А. Бобульський, П. Шуліка, під скрипторіями К... Ігнатій, Ъ.ь.ь.³. Також аматорські записи казок Полісся, Закарпаття, Львівщини, Чернігівщини, Київщини подані у розвідках «Казки та забобони Поліського народу», «Казки. Зібрав Ігнатій з Ніклович», «Народний побут Волинського Полісся», «Казки та оповідання»⁴. Видавнича активність безумовно стала позитивним фактором на шляху фіксації та збереження як окремих сюжетів, так і казкових варіантів. Для сучасного дослідника такі матеріали є більш-менш у вільному доступі та пропонують об'єктивні висновки стосовно розвитку казкознавства в Україні в цілому.

3.3.4 Внесок О. Кольберга в українське казкознавство

У другій половині ХІХ ст., польський дослідник **Оскар Кольберг** (1814-1890) розгорнув на Покутті етнографічну діяльність. Зокрема, у 1867-1868, 1870, 1876-1877 та 1880 роках він зібрав великий за обсягом матеріал у Станіславському та Коломийському округах, результатом цього стала чотири томна фольклорно-етнографічна праця «Рокисіє» – «Покуття. Образ етнографічний» (1882-1889). Четвертий том (1889) видання вміщував 77 українських народних казок та розвідку про «казки моральні»⁵. У передмові до передруку спадщини О. Кольберга, І. Хланта (2001) писав, що збірник казок Покуття, за кількістю дібраного матеріалу, належить до п'ятірки найцінніших видань казкового епосу України. «А що стосується Галичини,

¹ Грабина Ал. Старосвітські казки. Київ, 1885, 16 с.; Каличка Иван (И.Манжура) Як чортъ шматочок хлиба одслужувавъ. (Зъ народныхъ усть). Выд. Катри Егоровой. Катеринославъ, 1885, 16 с.; Чайченко В. Бидный вовкъ. Народная казка подъ редакцій В.Чайченко. Харьковъ, 1885, 15 с. Рецензия М. Комара на «Бидный вовкъ. Народная казка подъ редакцій В.Чайченко» // Зоря, 1886, № 24, с. 418.

² Закоханий чортъ, повистка украинська // Львовянин, 1861, с. 29-57; Бідний Вовк. Народна байка. Зредагував В.Тодосів. Київ, 1924. 7 с.; Відьма или проклятая девушка: Народные сказки / Издал А.Бобульский. Ужгород, 20-е годы XX ст. 32 с.; Вовк і козенята. Народна байка. Зредагував В.Тодосів. Київ : Укр. акад. наук, 1924. 7с.; К... Ігнатій. Кроль Матіяш. Казка простонародна. // ЗГ, 1855, № 12. (літературна обробка); Казки. Зібрав Ігнатій з Ніклович. Львів, 1861; Коржбурській попелюхъ. Казка народня. // ЗГ, 1856, №№ 8, 9; Мадееве ложе. Сказка изъ усть народа. // Отеч. Сб., 1853, №№ 3-4; Мертвая Студня. Казка // Перемышлянка, 1861; Две сказки: I. Хитрый чоловікъ. II. Правда та Неправда // ЧернГВ, 1860, № 15.

³ Шуліка Павло. Де найшовъ, де загубивъ (Расказъ съ мотивомъ изъ народной сказки) // Основы, 1862, IV. С. 70-91; Ъ.ь.ь Девичъ гробъ. Казка простонародна. // ЗГ, 1855, №№ 9, 10.

⁴ Народный бытъ Волинского Полесья // ВолинГВ, 1859, №№ 15-20, 27 (сказки); Сказки и предрассудки Полесского народа // ВолинГВ, 1859, №№ 20, 37; Казки та оповідання. Київ, 1890. 180 с.; Казки. Зібрав Ігнатій з Ніклович. Львів, 1861.

⁵ Kolberg, Oskar. Pokucie. Obraz etnograficzny. Krakov, 1881, t. IV, 1889.

це було перше і найбільш солідне видання казок, зафіксованих на одній невеликій території у 60-70-х роках XIX ст. Кольберг був тут першовідкривачем. Не можна залишити поза увагою окремі записи В. Шухевича (Гуцульщина, ч. 5. Львів, 1905), але слід відзначити, що наступні збірники казок Прикарпаття – «Чарівне горнятко» (1971), «Казки Підгір'я» (1976), «Золота вежа» (1983) побачили світ тільки у 70-80-х рр. XX ст.»¹.

Пропонована О. Кольбергом класифікація сюжетів спиралася на досвід роботи з текстами. Це казки: чарівні; про злих духів, силачів і страхів; легендарні, моральні; пригодницькі та казки-анекдоти; про тварин; гуцульські. Гуцульськими групу казок названо лише тому, що вони були зафіксовані не на Покутті, а в гірському районі у Жаб'є-Ілці. У книзі вміщено цілий ряд сюжетів, яких раніше не було в друкованих збірниках. Фольклорист намагався бути максимально точним у записах, деякі казки подав у варіантах. Є тут також переклад польською мовою деяких діалектних слів. Вказано місце запису твору, хоча й не зазначено прізвища оповідача (дослідник вважав несуттєвим). У пізнішому збірнику «Байки з Полісся» (1889) О. Кольберг подав тексти записані з околиць Пінська і Любешова, з села Борова та Погоста. Серед них – «Мудрий дурень», «Пастух і корова», «Цорка і пасербіца»². Казки були подані українською мовою, але в польській транскрипції.

Таблиця 15. «Класифікація казок О. Кольбергом»

Група казок	Тематика сюжетів
1 група	чарівні казки
2 група	казки про злих духів, силачів та страхів
3 група	легендарні, моральні казки
4 група	пригодницькі казки та казки-анекдоти
5 група	казки про тварин
6 група	гуцульські казки (зафіксовані не на Покутті, а в гірському районі у Жаб'є-Ілці)

Зважаючи на інтерес вченого до казкового епосу, у пізніших працях О. Кольберга «Волинь», «Челмське» та «Прземиське» ми зустрічали українські казки польською мовою³. Надбання етнографа отримали належну оцінку у рецензіях В. Гнатюка та інших вчених.

¹ Казки Покуття / зібрав О. Кольберг; упоряд., підг. текстів, вступ. ст., прим., словн. І.В. Хланти. Ужгород: Карпати, 2001. 330 с. С. 22.

² Kolberg Oskar. Baśni z Polesia. Podał Oskar Kolberg. // Zb., 1889, t. XIII, s. 200-207 та Kolberg Oskar. Pokucie. Obraz etnograficzny. T.IV. Kraków, 1889.

³ Kolberg Oskar. Chełmskie. Obraz etnograficzny. T.II. Kraków, 1891, 262 s. (T. I. Kraków, 1890, 368 s.; Kolberg Oskar. Przemyskie. Zarys etnograficzny. Kraków, 1891, s.199-231. Рецензія на «Kolberg Oskar. Chełmskie» // Kwart. hist., 1892, VI, s. 109-118. Kolberg Oskar. Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni. Kraków, 1907, s.412-450. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1908, т. LXXXII, с. 228-233.

3.3.5 «Інтуїтивна» методика П. Іванова у способі фіксації та вивчення народної казки

Петро Іванов (1837-1931) був інспектором народних шкіл у Куп'янському повіті, але увійшов до історії українського казкознавства як збирач і дослідник фольклору Слобідської України. Його діяльність розпочалася з 1871 р., коли він став дійсним членом Товариства дослідження природи при Харківському університеті та створив кореспондентську мережу записувачів на місцях у селах, слободах, на хуторах, що складалася переважно із сільських учителів, які, за завданням фольклориста, фіксували різні жанри та надсилали йому. П. Іванов написав понад два десятки робіт, проте значний масив його фольклористичних розвідок залишається малодоступним, частина рукописних збірників знаходиться за межами України (в імперських архівах). Наука знає його як фольклориста, знавця побуту і духовної культури українського народу. Про вагу наукового доробку П. Іванова у фольклористичному процесі на зламі двох століть писав М. Сумцов. Поодинокі відгуки про дослідника є у праці С. Савченка про історію збирання та дослідження народної казки (1914). Пізніші згадки П. Іванова у 60-х рр. ХХ ст. зумовлені приписуванням йому статусу не українського периферійного фольклориста (зокрема, на сторінках праць з історії фольклористики М. Азадовського (1963) та С. Токарева (1966)). На початку 70-х р. ХХ ст. І. Айзеншток у статті «Фольклорно-етнографічна діяльність П. В. Іванова» (1971), висвітлив діяльність фольклориста як аматора, збирача «сирого» матеріалу, свідомо утримуючись від розгорнутого і серйозного наукового осмислення його напрацювань. Пояснювалося це тематикою праць вченого, що висвітлювали український фольклорний матеріал. Ось назви деяких: «Вовкулаки (Матеріали для характеристики світогляду селян-малоросів» (1900); «Дні тижня (До малороської етнографії)» (1905); «З царини малороських народних легенд» (1890); «Народні повір'я, прикмети, прислів'я та загадки, що стосуються малороської хати» (1889) та ін., що розкривали народні уявлення про душу, світ померлих, богів, силу материнського благословення і прокляття, демонічні істоти та захист від них, народні ігри, дитячі забави, колискові, перестороги під час епідемій. Все це дає свідчення про українців-малоросів як етнос, націю і народ, виступає незламними доказами існування праукраїнців та українського народу. Лише з 90-х рр. ХХ ст. в Україні розпочинається ґрунтовне вивчення фольклорних записів та фольклорно-етнографічних поглядів П. Іванова (О. Боряк, М. Карасиков). З 2000 року Ірина Неїло (Грищенко), будучи аспіранткою Центру українознавства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, присвятила діяльності П. Іванова ряд наукових статей, що пізніше стали дисертаційним дослідженням. Серед них: «Петро Іванов: розвідник народного духу» (2000); «Міфологема Долі в дослідженнях П. В. Іванова» (2001); «Віщі птахи у записах П. В. Іванова» (2001); «Зібрання казок П. В. Іванова про Долю» (2001); збірка «Народні казки Куп'янщини. Упорядник І. Неїло» (2004). Також було перевидано три фольклорно-етнографічні роботи П. Іванова, якого в Україні справедливо вважають не скромним збирачем-аматором, рядовим упорядником

етнографічних збірок, «а глибоким вченим, що добре усвідомлював переваги свого методу запису текстів і перевагу дослідження невеликого регіону»¹.

Заповітною мрією П. Іванова було видання великого Куп'янського збірника з етнографії «Від колиски до могили», до якого мали увійти зібрані та систематизовані дослідником матеріали. Хоча такий збірник було укладено, матеріали з нього, в тому числі й казки, були опубліковані лише частково, окремими публікаціями. В усіх текстах, підготовлених до друку вченим, були проставлені наголоси, наявні вказівки на сюжетні паралелі та максимально точно передані на письмі нюанси усного мовлення та вимови, властивої даному регіону. У підтекстових зносках рукописного збірника П. Іванов подав посилання на подібні казкові сюжети в О. Афанасьєва, О. Ерленвейна, Д. Садовникова, Є. Романова, І. Манжури, П. Куліша, П. Чубинського. У передмові до нього вчений зазначав, що: 1) у фольклористиці ХІХ ст. не вироблена чітка наукова класифікація казкового матеріалу; 2) цей жанр мало потрапляє у коло зацікавлення дослідників; 3) на кінець ХІХ ст. виникла нагальна потреба упорядкувати покажчики-довідники казкових сюжетів. Він висловив стурбованість, що українські учені – як фольклористи, так і мовознавці – не звертають належної уваги на активне побутування цього жанру у загальній системі українського фольклору, бо й досі казка не класифікована науковими покажчиками. Записи, здійснені П. Івановим та ним ініційовані, відрізняються новим ставленням до методики збирання і засвідчують тотальний підхід до фіксації регіонального фольклору, а не лише відбором найкращих текстів, тобто увагою до усіх виявів традиції, повторною фіксацією творів того ж самого сюжетного типу, відтворенням усіх зафіксованих варіантів, оскільки дослідник вважав, що тільки у такий спосіб можна відтворити картину реального побутування фольклору, а максимальна кількість зафіксованих варіантів дозволить вивчити життя традиції.

Беручи до уваги теоретичні напрацювання відомих на той час дослідників, П. Іванов робив спроби систематизації та класифікації зібраного матеріалу. Дослідник пропонував застосовувати методику природничих наук: подавати усі наявні тексти, а не суб'єктивно відібрані, довершені з редакторського погляду. Його збірники відрізняються своєрідним «авторським» підходом: поряд із польовими записами він подає наукові коментарі, власні роздуми; при передачі зафіксованого матеріалу фольклорист застосував так звану «ярижку». Стихійно-інтуїтивний підхід ентузіаста-учителя у процесі активного записування переріс у кваліфіковану наукову подвижницьку працю, підняв його до рівня учених-народознавців².

Однією з ранніх публікацій П. Іванова стала замітка в журналі «Пантеон літератури», у якій було наведено запис із Куп'янщини під назвою «Кумова кровать» (СУС 756В) (відомий сюжет «Мадеєве ложе»). Якщо порівнювати це видання зі збірниками опублікованими у ХІХ ст., то видання І. Манджури нараховують 202, І. Рудченка – 137, П. Чубинського – 292 казки, що демонструє значну перевагу

---

¹ Народні казки Куп'янщини. / Упоряд., підгот. текстів, свтупна ст., прим., словник І.В. Неїло. Київ : «Country Life», 2004. 215 с. С. 162.

² Неїло І.В. Народна проза Слобожанщини у науковій спадщині П.Іванова // Народні казки Куп'янщини. Київ, 2004. 215 с. С.9.

зафіксованих куп'янських текстів¹. Що ж стосовно казок, зібраних вченим, то наприкінці січня 1891 року П. Іванов надіслав до цензурної комісії рукописний збірник, до якого увійшли понад чотири сотні казкових нарративів. Не зважаючи на численні спроби, збірник опублікувати не вдалося. Лише 1897 р. частково напрацювання П. Іванова «Етнографічні матеріали, зібрані в Куп'янському повіті Харківської губернії» були опубліковані в періодиці, де казки становили окремий підрозділ². І лише 2004 року частина казок зі збірника була опублікована І. Неїло під назвою «Народні казки» (2004)³. Про значення видання дослідниця писала: «Збірник Куп'янських казок – наукова пам'ятка національного і світового значення... тут збережено давні казкові сюжети; архаїчні образи й вирази побутують поряд із новими; нові елементи побуту, трансформовані персонажі та конфлікти існують разом із залишками міфологічної свідомості. Тексти, зібрані П. Івановим, мають важливе наукове, історичне, пізнавально-практичне значення»⁴. Однак його невеликий тираж не міг задовольнити навіть фахівців-фольклористів, тому дуже швидко видання стало рідкісним. Збірник становив 246 казок та 157 варіантів до них (записи з м. Куп'янська та слободи Преображенської Куп'янського повіту). Казки поділено: тваринний епос (41 №№ і 41 варіант), міфічні казки (103 №№ і 70 варіантів), побрехеньки – побутові казки та анекдотичні оповіді (102 №№ і 46 варіантів). Серед сюжетів знаходимо такі: «Баба-Яга», «Незнай», «Сивка-бурка вічна кавурка», «Стрілець і сокіл», «Горе однооке», «Дурень Мацько», «Липовий Трьохсин», «Івашка-дурник, попів робітник», «Летючий корабель». «Ведмідь і Миша-кума», «Галагаша», «Іван Царевич і Дід», «П'ять загадок», «Як москалі хохлів учили» та ін. Зокрема, казка «Коржик», окрім записів П. Іванова, наявна ще у збірнику П. Мартиновича, що свідчить про побутування сюжету лише у певних регіонах України. Що стосується датування текстів збірника, то вони були записані між 1888-1890 роками. У сучасному перевиданні, І. Неїло (2004) наблизила тексти до норм правопису. Також нове видання містить у додатках паспортні дані; паралелі з найвідоміших збірників казок XIX ст.; алфавітний покажчик місцевостей, де було зафіксовано тексти, що уможлиблює створення карти. Слушним є подання словника з діалектизмами та малозрозумілими словами; бібліографії фольклористичних робіт П. Іванова та переліку робіт про життя і фольклористичну діяльність; зазначено шифри казок за «Порівняльним покажчиком сюжетів»⁵.

Продовжуючи наукове вивчення казки за зразком європейських дослідників-збирачів, П. Іванов пропонував вітчизняним фольклористам розпочати їх комплексне дослідження, а саме: дослідити давні міжкультурні зв'язки; шляхи поширення казкових сюжетів, мотивів, образів; співвіднесення давніх казкових текстів з більш

---

¹ Там само. С. 11.

² Іванов П.В. Етнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губернии. // ЭО, 1897, № 1. С.35-48.

³ Неїло І. Народні казки Куп'янщини. Київ, 2004. 215 с.

⁴ І. Грищенко (Неїло) Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ. Миронівка, 2010. 164 с. С. 53-81. С. 81.

⁵ Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка / Состав. Баран Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. / АН СССР Отд-ние литературы и языка. Науч. совет по фольклору. Ин-т этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. Ленинград : Наука, 1979. 437 с.

пізніми; виокремити запозичені мотиви та сюжети з власне українських. Такий підхід до процесу збирання і публікації посприяв би формуванню єдиного реєстру сюжетів на території України та здійсненню наукових висновків на основі наявних матеріалів, а не припущень міфологів чи істориків-компаративістів на підставі окремих казок.

Таблиця 16. «Напрями наукового дослідження казок П. Івановим»

№	Завдання
1	Дослідити давні міжкультурні зв'язки
2	Вивчити шляхи поширення казкових сюжетів, мотивів, образів
3	З'ясувати співвіднесення давніх казкових текстів з більш пізніми
4	Виокремити запозичені мотиви та сюжети з власне українських

Що до тематичного поділу, то, не маючи авторитетних наукових орієнтирів, П. Іванов, керуючись науковою інтуїцією, зібрані тексти розподілив на три групи: казки про тварин, міфологічні та побутові, куди увійшли анекдотичні розповіді (за визначенням фольклориста – «побрехеньки»). На його думку, «деякі з казок не підпорядковувалися жодному з трьох взятих розділів, або, точніше сказати, могли бути віднесені до кожного з них»¹. Куп'янські казки мають характерні для загальноукраїнського прозового епосу риси й водночас відзначаються регіональними специфічними особливостями, які залежать від багатьох факторів: рівня популярності певних сюжетів, що обумовлює їх поширення, відтворення у збирацькому колі казкарів, як носіїв генетичної пам'яті етносу, оповідацьких традицій, які часто вказують на функціонування того чи іншого жанру, умов використання прозового твору до запитів аудиторії. Збірник П. Іванова демонструє особливості генетичної пам'яті українського народу та її видозміну під впливом суспільних та історичних факторів: у традиційних казкових сюжетах відбувається певне «переформатування» мотивів, контамінуються різно сюжетні персонажі, з'являються риси нового часу. Наприклад, у куп'янських казках роль дурнів виконують представники інших етнічних груп. Наділення чужих етносів непривабливими рисами є поняттєвою шкалою «своє-чуже», де «чуже» завжди має магичні здібності, неодмінно може зашкодити, виступає попередженням. Оскільки територія Куп'янщини є пограниччям, то міжетнічні стосунки знайшли своє відбиття в зафіксованих текстах («Як москалі Хохлів учили», «Хохол і Москаль», «Московська грамота», «Про Хохла і Москаля»). Спеціально І. Грищенко (Неїло) уклала збірник «Міжнародні стосунки в українських народних казках», де наводить 36 сюжетів із Куп'янщини². У монографії «Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ»³ дослідниця детально зупинилася на сюжетній структурі казок,

¹ Від упорядника // Неїло І. Народні казки Куп'янщини. Київ, 2004. 215 с. С.7; Народна проза Слобожанщини у науковій спадщині П. Іванова С. 8-13 (там само).

² Грищенко І. Міжнародні стосунки в українських народних казках. Київ, 2009. 252 с. С. 76-102.

³ Грищенко І. (Неїло) Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ. Миронівка, 2010. 164 с. С. 53-81.

записаних вченим, звертаючи увагу на особливе поглинання народною казкою вірувань, забобонів та демонології, що трансформують художню уяву як оповідача, так і слухача.

3.3.6 Казкознавчі матеріали у студіях М. Сумцова

Учень О. Потебні, **Микола Сумцов** (1854-1922) увійшло у науку як «дослідник-фольклорист молодшої генерації» харківських вчених, професор, класик вітчизняної та світової етнографії, один із фундаторів наукового українознавства. У 1963 р. М. Азадовський (необґрунтовано) оцінив діяльність М. Сумцова як епізодичні дослідження явищ народної культури та висування суперечливих тверджень. На жаль, зазначає професор М. Дмитренко, досліджуючи науково-критичний портрет вченого, М. Азадовський висловив чужу і далеку від істини позицію, не врахував ні змісту й значення самих праць М. Сумцова, ні позитивних оцінок попередників (М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, Є. Редіна, Є. Кагарова, Д. Багалія, О. Вєтухова, Ф. Колесси, А. Лободи, А. Кримського, С. Єфремова, Л. Білецького, В. Петрова, В. Дашкевича, З. Кузелі, П. Одарченка, О. Дея та ін.)¹. Зокрема, Л. Білецький відзначав, що М. Сумцов «не тримався одного якогось наукового світогляду в його принципі, а для кожного поетичного факту, відповідно до його природи, вишукував і певні принципи літературно-художньої критики»². Вчений, достатньо орієнтуючись у сучасних йому європейських теоріях і напрямках розвитку гуманітарної науки, використовуючи набутки різноманітних підходів до аналізу мови, фольклору, обрядів та звичаїв, літератури, визнавав за недоцільне методологічне самообмеження. «Я не можу зупинитися на одному поясненні й використовую водночас – *horribile dictu!* – всі три наукові теорії: стару – міфологічну, нову – літературну і найновішу – теорію самозародження. Не думаю, щоб одна теорія замінювала іншу. Треба бути останнім педантом, щоб за сучасного розвитку етнографії носитися з однією теорією, наче з писаною торбою і в однію сторону (обмежену) теоретичну рамку впихати всю різноманітність народного життя», – зауважував вчений на закиди критики³. Також Мотря та Степан Мишаничі про М. Сумцова зазначають: «його заслуга полягає в залученні максимальної кількості джерельного матеріалу, у віднайденні оптимальної методики аналізу цього матеріалу, у порівняльних виходах, що увиразнюють своєрідність українських та загальнослов'янських культурних явищ. Вчений уникає прямолінійних дефініцій, особливо в трактуванні «мови» міфів – символіки. Обсяг досліджуваних матеріалів є настільки масштабним, що на підставі цих праць можна укласти словник обрядових дійств, символів, пісенних тропів. Тобто те, в чому звинувачували М. Сумцова, і зокрема в розпорошенні предмета досліджень, в акцентуванні уваги на другорядних

¹ Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої полов. XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. 383 с.

² Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ, 1998. С. 152.

³ Сумцов Н. Ф. Мыш в народной словесности // Этнографическое обозрение, 1891, VIII (№ 1). С. 49-93. С. 92.

моментах, у стягненні навколо одної концептуальної ідеї строкатого і різноаспектного матеріалу тощо, обернулося гідністю його наукового методу»¹.

Серед наукових праць вченого, що постійно привертають увагу казкознавців, можемо назвати «Тур в народній словесності» (1887), «Билини про Добриню і Марину та споріднені з ними казки про дружину-чарівницю» (1892), «Пісні про гостя Терентія та споріднені з ними казки» (1892), «Пісні і казки про живого мерця» (1894), «Жаба в народних повір'ях і казках» (1897) та ін. Резонансом «Пісні про гостя Терентія та споріднені з ними казки. До історії приповідок про невірну жінку»² стало дослідження про українську казку О. Малинки під назвою «Декілька варіантів на тему про гостя Терентія». Тут подано чотири українські казки про невірну жінку, записані у м. Мрині, Ніженського повіту на Чернігівщині³. У статті «Побажання і прокляття (переважно малоруські)» вміщено оповіді про перетворення. Розвідка «Жаба в народних віруваннях та казках» мала окрему бібліографію до казок та презентувала 5 казкових мотивів про жабу⁴. Пізніші розвідки також вказують на практичне застосування теорії українського казкознавства, що на зламі віків не поступалося загальноєвропейському, а в деяких напрямках і випереджало його: «I. Казки і легенди про Марка багатого. II. Доповнення і поправки до статті про Марка багатого»; «Малоруські казки у збірниках О. Кольберга та Ю. Мошинської»; «Пісні і казки про живого мерця»⁵, «Дослідження в царині анекдотичної літератури. Анекдоти про дурнів»⁶. У розвідці «Старі зразки української народної словесності» М. Сумцов здійснив огляд української народної словесності упродовж віків, торкнувшись також і ґенези казок⁷.

Окремо зупинимось на збірнику статей М. Сумцова «Культурні пережитки», що і до нині не втратив своєї актуальності. Для тих, хто вивчає народну культуру, є що почерпнути, перенести на сьогодення, зіставити та зробити висновки. Казка як ідеалізований відбиток реальності, що використовує різні семіотичні системи для збереження інформації, побутує серед розважальних та дидактичних засобів народної культури. Саме тому, що М. Сумцова вважають теоретиком міфологічної, антропологічної та культурно-історичної шкіл фольклористики, звернемося до його

¹ Мишанич Мотря, Мишанич Степан. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять. Донецьк: Норд-Прес, 2002. С. 36.

² Сумцовъ Н.Ф. Былины о Добрыне и Марине и родственныя имъ сказки о жене-волшебнице. // ЭО, 1892, XIII – XIV (№ 2-3), С. 143-169; Рецензія Т.Н. // ЖС, 1892, вып. III, С. 403-404. Сумцовъ Н.Ф. Песни о госте Терентіи и родственныя имъ сказки. (К истории сказаний о неверной жене). // ЭО, 1892, XII (№ 1), С. 106-119. Окр. Видання. Москва, 1892, 14 с.

³ Малинка А. Несколько вариантовъ на тему о госте Терентіи. // ЭО, 1893, XII, С. 146-147.

⁴ Сумцов Н. Пожелания и проклятия (преимущественно малорусскія) // СбХИО, 1896, т. IX, С. 183-208. Окрема відбитка – Харьковъ, 1896. Рецензія: Łopaciński H. // Wisła, 1897, t. XI, s. 361-368; Каманин И. // КСт., II, С. 44-49; М., П. // ЗНТШ, 1897, т. XVII, С. 44-48; Сумцов Н.Ф. Жаба и лягушка въ народныхъ поверьяхъ и сказкахъ (Къ предметной фольклорной библиографіи). // СбХИО, 1896, т. IX, С. 242-243. Окрема відбитка. Харьков, 1896. 10 с. Рецензія Łopaciński H. // Wisła, 1897, t. XI, s. 361-368.

⁵ Сумцов Н.Ф. 1. Сказки и легенды о Марке богатом. 2. Дополнения и поправки къ статье о Марке богатомъ // ЭО, 1894, XX (№ 1), С. 9-30; XXI (№ 2), С. 176-177; Сумцов Н.Ф. Малорусскія сказы по сборникамъ Кольберга и Мошинской // ЭО, 1894, XXII (№ 3), С. 97-135. Окрема відбитка. Москва, 1894. Рецензія // Wisła, 1895, t. IX, s. 433-434; Сумцовъ Н.Ф. Песни и сказки о живомъ мертвеці // КСт., 1894, III, С. 440-458. Окрема відбитка. Київ, 1894, 19 с. Рецензія О. Макарушки // ЗНТШ, 1895, т. VII, С. 44-46.

⁶ Сумцов Н. Ф. Разыскания в области анекдотической литературы. Анекдоты о глупцах. // Сб. Харьк. ист.-филол. о-ва, 1899, т. XI, С. 118- 315.

⁷ Сумцов М. Старі зразки української народної словесності. Черкаси: Видавниче т-во «Сіяч», 1918. 32 с.

спостережень над народною казкою, щоб однозначно запевнитися у причетності вченого до розбудови українського казкознавства.

Праця М. Сумцова «Культурні пережитки»¹ є збірником статей, що публікувалися на сторінках часопису «Київська Старина» упродовж 1888-1889 рр., і які автор доречно поєднав у збірник для зручнішого користування як науковцями, так і читачами. Ми ж своїм завданням ставимо вилучення та аналізування матеріалу, що стосується української казкової традиції з акцентуванням уваги на ролі вченого як казкознавця.

Про відмирання/зникнення тих чи інших фольклорних наративів М. Сумцов писав, що багато з відмерлих жанрів мали ознаки ідеалізованого майбутнього (утопії); багато з тих побутових форм і моральних понять, що зникли із життя більш культурних народів, загинули не тому, що вони не відповідали вищому критерію добра, не тому, що вони не задовольняли інтереси та потреби більшості, що жили в цих формах, а тому, що вони не витримали боротьби (конкуренції) з іншими побутовими видами та жанрами, з якими їм довелося зіткнутися². У народному житті, культурні пережитки як з часів ученого, так і до нині, стоять незалежно один від одного, становлячи різнорідні та різночасові уламки старовини. М. Сумцов у статтях пропонує не класифікувати культурні пережитки за відомими рубриками: міфічну, історико-літературну, порівняльно-етнографічну, чи співвідносити їх за формальною подібністю до обрядів та звичаїв. Кожне явище культурного пережитку має своє місце і заслуговує окремого вивчення. Враховуючи специфіку «Київської Старини», М. Сумцов вдався до дослідження українського етнографічного матеріалу, до порівняльно-історичних досліджень обрядів, повір'їв та оповідей слов'янських народів³.

Для паспортизації казкових сюжетів, що аналізуватимуться у статті, використаємо покажчик М. Андреева⁴. За цих умов, далі у статті вказуватимемо лише номер сюжету (напр. 706 А*). Огляди казкових мотивів, що трапляються у М. Сумцова, не зумовлені якоюсь певною ієрархією. Проте мимоволі, розпочинаємо з найдавнішого казкового персонажа – змії, що має у народній оповідній традиції не лише природну форму, а й міфічні образи. Казкові мотиви цієї тематики зустрічаємо вже в одній з перших статей збірника «Повір'я про цілюще значення змії», де вчений переповідає казку за матеріалами О. Афанасьєва⁵, але цей сюжет є і в українців: мати бачить у лісі змійку розрубану навпіл; до неї приповзла велика змія із зеленим листком у роті, приклала листок до мертвої змійки, і та миттєво зрослася та ожила. Тоді мати підняла цей листок, приклала до кривавої рани на тілі своєї дитини, і дитина відразу ожила (здригнулася) і разом із життям отримала непомірну богатырську силу⁶. Мотив зцілення за аналогією характерний для багатьох українських казок, зокрема, казка про «Безручку» (706). Вчені припускають існування

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Сборник статей (Из «Киевской Старины») 1888-1889 гг.) Харьков, 1892. 422 с.

² Там само. С. 1-2.

³ Там само. С. 2.

⁴ Андреев М. П. Сюжетный покажчик украинских народных сказок / Упоряд. С. Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М. П. Андреева / За редакцією М. К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. 184 с.

⁵ Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3. Москва, 1865-1869. 824 с. Т. II, с. 567.

⁶ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 47.

у всіх арійських народів культу змії, запозиченого від греків, котрі шанобливо ставилися до ящірок, змії, мишей та інших тварин близьких до землі (діти землі), матері всього живого (хтонічні) ¹.

Серед сюжетів про змію, в українській оповідній традиції маємо, до прикладу, такі: (285 А) Дитина і змія, (285 **В) Вуж у хаті, (**286) Чоловік відрубує голову змії, (**287) Гадюка душить бідняка в лісі, (**288) Полоз бачить себе в дзеркалі, (**289) Змія, лисиця і вовк. Також у рубриці «Власне казки» (чарівні) – Жінка-змія (**406 І), «Царевич-змія» (433).

Інший утилітарний зміст мають казкові сюжети про поїдання змії. В Харківській губернії із народних уст записано поетичну оповідку про те, як народ дізнався про цілющість трав: «Один солдат був у полоні. Під страхом смерті йому заборонено було торкатися до їжі, що нібито приготовлена з гадюк. Не послухався він, з'їв трохи й став розуміти мову тварин і рослин» ². Віра у вміння знахаря чути і розуміти мову тварин і рослин відображена у чарівних казках багатьма прикладами. Це й звірі-помічники, яким герой допоміг у біді, і порушення заборони (поїдання часточок чарівної страви), і чарівна здатність дітей, що народилися під впливом чар та ін. Серед сюжетів, це: (670) Мова тварин, (672) Корона змії, (*672 І) Чорнобиль (чортополох).

Інший представник зміїного світу – вуж, фігурує у статті «Повір'я про те, що вуж любить молоко і смокче корів» ³. Оповіді про вужів, що п'ють молоко поширені у багатьох народів (слов'яни, німці). В українських приповідках вуж любить молоко, смокче корів, залазить у погріб й випиває молоко із глечиків. У Харківській губернії записано оповідь, що вуж п'є молоко з миски разом з дітьми, які відганяють його ложками й сердяться, що він не їсть каші чи хліба в молоці, а лише рідину. Подібні оповіді є у скандинавів (Weinhold, Altnord. Leben, 292). У латвійській казці вужі носили молоко господині та виливали у казан (Миллер Вс. Сборн. матер. по этногр., II, 122). Словаки і чехи пов'язують вужа, що їсть із дитиною та доїть корову з Долею. Загибель вужа призводить до смерті дитини чи корови (в обох оповідках вуж білого кольору), застерігаючи не нашкодити ⁴. Про мстивість вужа засвідчують записи в Чернігівській губернії. Чоловік зруйнував гніздо вужа, за що той впустив отруту в молоко, що стояло у погребі. Коли чоловік одумався і виправив шкоду, той поповз у погріб та перевернув глечик з отруєним молоком на землю (ЧернГВ, 1859, № 22). М. Сумцов розвінчує народні забобони шляхом звернення до спостережень зоологів Лінка та Ленца, котрі стверджували, що вужі не п'ють молока ні за яких умов (Брем., Иллюстр. жизнь живот., V, 211). З огляду на це, М. Сумцов робить висновки, що повір'я й оповіді про вужів, що смокчуть корів, не мають під собою ніякого реального ґрунту. Щоб їх пояснити, варто звернутися до міфології. З трьох різних міфологічних гіпотез про походження народних оповідок про зміїв: змії-блискавка, змії-райдуга, змії-домовий дух (spiritus familiaris) прийнятними в українському випадку є друга та третя гіпотези: змії-райдуга та змії-домовий дух. За припущеннями міфолога О. Афанасьєва,

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 48.

² Там само. С. 48.

³ Там само. С. 298.

⁴ Потебня А. А. О Доле и сродных с ней существах // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских. Т. 1. Древности: Труды Московского Археологического Общества. М., 1865-67. С. 34-52.

райдуга – небесний змій, що п'є моря, ріки, озера. Його тіло вигинається і виграє різними барвами. У литовців райдуга – Smakes, у білорусів – смок (змій), буквально «сосун». За словником С. Лінде подано назву райдуги «riavke»¹. Первинно метафоричною мовою змій-райдуга смоктав небесну корову-хмару. Потім поетичний образ перенесли на земні реалії².

У статті «Мелюзини» вчений простежує генезу міфічного образу пів-риба-пів-людина/пів-жінка, спорідненого із попереднім персонажем – змією. В основі роману про Мелузину лежить французьке вірування у фей. Сюжет: фея Мелузина (чарівниця) одружилася з графом Раймундом з умовою, щоб він не шукав її що суботи. Під час купання фея перетворювалася на жінку-змію. Граф порушив обіцянку і жінка з криком горя і відчаю зникла з очей, а разом з нею зникло і все добро та щастя графа. Перше видання роману у Франції дослідники датують 1389 р., в Німеччині – 1474 р., а переписи сюжету побутують до кінця XIX ст. серед народних книг. Від німців сюжет про Мелузину потрапив до Чехії та Польщі (1569 р.)³, а звідти – до Західної України, породивши ряд казкових сюжетів на зразок «Жінка-змія» (**406 I): змія перетворюється на красуню; чоловік одружується з нею, вона ставить умову, щоб він ніколи не називав її змією; розгнівавшись на жінку, чоловік назвав її змією, вона перетворилася на змію. В іншому варіанті казки – хлопець у лісі зустрів красуню; одружився з нею за умови, що не буде слідкувати за нею певного дня. Коли ж чоловік порушив умову, то побачив як у лісі дружина оберталася змією і злісно сичала. Спорідненими з образом Мелюзини можемо вважати і сюжети, в яких наречений постає в образі вужа, рака, жаби. Його перетворення на красеня супроводжується рядом заборон для нареченої, а порушення їх – зникненням чоловіка та подальшими пошуками його дружиною, котра, наприклад, не може розродитися без його присутності тощо.

У статті «Домашні талісмани» М. Сумцов вміщує апокрифічне оповідання про чорногуза (лелеку, журавля) із записів П. Чубинського⁴ та М. Драгоманова⁵: Діва Марія наказала служниці випрати сорочку в морі, не дивлячись на сорочку; служниця не дотрималась застережень і була перетворена на чорногуза. В іншому варіанті – чоловік не виконав застережень Бога викинути у прірву мішок із гаддям, не заглядаючи туди. Гумористичний образ журавля зустрічається у двох збірниках О. Афанасьєва⁶ та «Трудах...» П. Чубинського⁷ (про журавля, що вкрав жінку). Міфічне пояснення цього образу знаходимо у д-ра Де-Губернатіса, який розмірковував над сюжетом зі збірника казок О. Афанасьєва («Der Storch personificirt den unheilvollen Himmel», 540). Проте думки вченого М. Сумцов вважав сумнівними.

¹ Linde Samuel Bogumił. Słownik języka polskiego. Kraków, 1771-1847. Т. I, 358

² Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Сборник статей (Из «Киевской Старины» 1888-1889 гг.) Харьков, 1892. 422 с. С. 300.

³ Пыпин А. Н. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских. СПб., 1875. 187 с. С. 132.

⁴ Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т.1. СПб, 1872. 498 с.; Т.2. Малорусские сказки. СПб, 1878. 698 с. Т. I, 62.

⁵ Малорусские народные предания и рассказы. Свод М. Драгоманова // Издание Юго-Западного Отдела Императорского Географического Общества. Киев, Типография М. П. Фрица, 1876. 436 с. С. 8.

⁶ Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Вып. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Вып. 4. Издание 2-е. М., 1860. 284 с. Т. I, № 36; 2, IV, № 210.

⁷ Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т. 2, № 66.

І журавель, і ластівка як обереги оселі, ймовірно, отримали своє символічне значення від того, що рано прилітають весною і селяться поблизу хат¹. Переважна більшість казок про журавля в українській традиції має байкарський підтекст ((60) «Лисиця і журавель», (76) «Вовк і журавель», (225) «Журавель навчає лисицю літати», (*244 I) Журавель і чапля, (**244 II; **83; 105) Лисиця і журавель, (**244 III) Яструб і лелека, (**244 IV) Лелека хапає мишу і жабу), що вказує на книжне запозичення.

В статті «Обрядове яйце» М. Сумцов згадує, що в казках часто говориться про Жар-Птицю. За припущенням вченого як міфолога, вона є уособленням весняного і літнього сонця. Чародій викрадає Жар-Птицю, проте не вбиває її, а садить у золоту клітку (вбити вічну силу весняного відродження неможливо). Перш ніж дорогоцінна пташка втратить волю, вона співає знести яйце. Сонце в тумані і хмарах уявлялося золотим яйцем, знесеним Жар-Птицею. В народних оповідках яйце є символом життя і всесвіту². У казках Жар-Птиця зустрічається не часто, це свідчить про неактуальність персонажа для української казкової традиції. Переважно її здобувають, коли виконують декілька чарівних завдань Іван-Царевич або Іван-Дурень ((531) «Коньок-Горбунок», (550) «Іван-Царевич і сірий вовк»).

Поширеною темою казок-легенд є мотив покарання вищими силами того, хто таємно підступно скоїв злочин та розкриття його через мову рослин і тварин. У статті «Сопілка»³ М. Сумцов зазначав, що на давність сюжету вказує популярне у багатьох європейських народів сказання про те, що на могилі вбитого чи вбитої виростало дерево або очерет, з якого майструють сопілку; ця сопілка, незалежно від волі того, хто на ній грає, оповідає світу про злочин⁴. Казковий мотив викриття злочину присутній у покажчику М. Андреева під декількома номерами: (780) Чарівна сопілка, (781) Дітовбивця, (**782) Таємне вбивство розкривається.

У статті «До історії формування народного поняття про високоморальне значення кумівства»⁵ М. Сумцов наголошував, що в Україні «кум з кумою повинні жити, як з рідною сестрою» (Номис, Приказки № 9, 492). Ця думка побутувала вже у старовину. За порушення кумівства, на українських картинах «Страшного суду» зображено кару таким грішникам. Одна з картин знаходиться в церковно-археологічному музеї при Київській духовній академії. Датується вона XVIII ст. Між різними оригінальними грішниками є кум і кума. Вони сидять на візку, який везе чорт; у кума в руках фляжка, а у куми – чарка (Покровский, III, Труд. VI арх. съезда, 327). Цей мотив зустрічається у багатьох народних казках: «Про чоловіка запроданого чортові»; «Про пекельне ложе»; «Про чортового сина і ліжку чортового кума»⁶. Найдетальніший варіант під заголовком «Кумова кровать» («Пантеон» 1888 р., кн. IX, 13-16), ілюструє одночасно найрізкіше осудження статевих зносин кума з кумою. У

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С. 100.

² Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С. 110.

³ Там само. С. 157.

⁴ Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Том II. СПб: Въ типографи Александра Яковсона, 1857. 354 с. Т. II, С. 20-23; Афанасьев А. Н. Народные русские сказки. Вып. 1 и 2, издание 2-е. М., 1858. 458 с.; Вып. 4. Издание 2-е. М., 1860. 284 с. Т. VI, 25; Т. VIII, 311; Kolberg Oskar, Pokucie. Obraz etnograficzny, т. IV. Kraków, 1889. С. 87.

⁵ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 169-170.

⁶ Малорусские народные предания и рассказы. Свод М. Драгоманова // Издание Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. Киев, Типография М. П. Фрица, 1876. 436 с. С. 50, 56-57, 406.

показчику сюжетів українських народних казок М. Андреева подано інший сюжет (756 В) Кумове ліжко (Мадеєве ложе).

Значна частина народних казок оповідає про нечисту силу (лісовик, чорт, відьма тощо). Рядом статей М. Сумцов мотивує позитивне та негативне народне ставлення до різних проявів помутніння розуму під дією демонічних сил. У статті «Одміна»¹ вчений наводить вірування у демонічну підміну нормальних дітей на таких, що будуть страждати слабоумством (недоумкуватість) чи матимуть певні фізичні вади. В українській оповідній традиції бувальщини такого типу досить поширені. Наприклад, у чоловіка була трирічна дитина. «Вона не говорила і не ходила, тільки дуже багато їла – одним словом – «злизень». По худорбі і потворності легко було здогадатися, що це – «одміна». Батьки розпитали у тямущих людей що робити, щоб обміняти дитину назад. Один знахар порадив винести дитину на смітник і бити її «деркачем» (голиком, стертим віником) від правої руки до лівої. Вони так і зробили. На крик дитини прибігла жінка і гнівно крикнула: «Навіщо б'єте, мучите мою дитину, віддайте мені моє, візьміть собі своє», і вона кинула на смітник їх дитину, а свою підхопила і швидко з нею зникла, тільки вихор закрутився у напрямку до очерету, що ріс біля ставка»². В Україні дітей диявольського походження ще називали упрями. Такі індивіди часто стають віщунами³. Подібні повір'я зустрічаються й в інших народів. Наприклад, чехи остерігаються полудниць, що ходять в полудень і можуть нашкодити дітям, тому в ці години бажано поводитися тихо, а дітям – спати⁴. Оповіді про підміну дитини відьмою або чортицею подібні до тих, де лісовики та водяники викрадають дітей, замінюючи їх в'язкою соломи або колодкою, перетворивши останнє на дитину⁵. Або лишають своє дітище – дурне і ненажерливе⁶. Часто подібні казкові сюжети мають за джерело міфічне уявлення про весняне сонце, як про дитину, що швидко росте, або апокрифічні мотиви про мудрого Соломона. Наприклад, (707) Чарівні діти (Цар Салтан), (700) Хлопчик-мізинчик, (*703) Снігуронька, (705) Дівчина, що народилася від з'їденої риби.

Продовженням попередніх думок є стаття «Божевільний»⁷. М. Сумцов зазначає, що психічні розлади у всіх народів приписувалися дії потойбічних злих та добрих сил; в одних випадках божевільні вважалися біснуватими, в інших – юродивими, залежно від проявів помутніння розуму: буйне – вважалось біснуванням, тихе – присутність доброго духа; якщо хворий часто бував у церкві і співав молитви, то народна повага до нього зростала, і всі вважали його чоловіком божевільним, пророком. У показчику М. Андреева знаходимо казкові сюжети, де пояснено природу поведінки таких людей: (**795 I) Дивні вчинки, (**795 II) Прозорливий хлопець, (1004) Свиней – в болото, овець – на повітря, (*1006 I) «Заріж вівцю (та ін.), яка на тебе

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 180.

² Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 180.

³ Nowosielski A., Lud Ukraiński. Tom II. Wilno, 1857. С. 160-163.

⁴ Потанин Г. Н. Юго-западная часть Томской губернии в этнографическом отношении // Этнографический сборник, вып. VI, изд. РГО СПб, 1864. С. 148; Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3. М., 1865-1869. 824 с. Т. III, С. 311, 313.

⁵ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 182.

⁶ Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Т. III, С. 311-317.

⁷ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 236.

дивиться» і т.п., (1008) «Освіти дорогу», (**1008 I) «Паси зайців», (1010) Псування будинку або майна з метою ремонту і т. п., (*1013 I) «Звели дівкам палити голови», (1017) «Помаж екіпаж дьогтем», (**1017 I) «Поїдемо туди і сюди» (і т.п.): робітник запрягає коней в різні боки.

У статті М. Сумцова про упирів¹, у примітках подано два оповідання, записані у Київській губернії про те, що упир п'є тільки кров грішників та як упир мав глек із цілющою кров'ю, що може воскресити мертвого та убити найлютішого упиря. Ці істоти в українській традиції не відповідали загальноприйнятим європейським уявленням про кровопивця. Як вже згадувалося вище, упирями українці називали дітей з явними фізичними вадами. Такі особи вмiли віщувати та були чарівними дарувальниками. В українській казковій традиції це сюжети: (363) Жених-упир, (365) Жених-покійник (мрець) (сюжет «Ленори»). В записах А. Свидницького згадується «Казка про опиря» (Дунаєвська «З живого джерела» 1990), де батько-упир по смерті наділяє молодшого сина чарівними дзвіночками, за допомогою яких той стає царевичем.

У статті «Змагання загадками»² М. Сумцов зазначав про звичай загадувати загадки під час сватання та весілля (між старостами; між друзками нареченого як викуп нареченої; між нареченим та нареченою). У весільні пісні наречений запитує молоду: що вище лісу, краще світу, густіше лісу, росте без кореня, говорить без упину, невідоме; відповідь: вище лісу – світлий місяць, краще світу – красне сонце, густіше лісу – зорі, без кореня росте камінь, говорить без упину – синє море, невідома – Божа воля. Відгадані загадки засвідчують кмітливість нареченої (своєрідний тест на IQ) і наречений упевнено бере з нею шлюб (стала «купецькою жоною»)³. Сюжетний казковий фонд нашого народу із цієї теми досить багатий: (851) Загадки: герой іде свататися до царівни, дорогою його намагаються отруїти, убиває змію, умивається піною і т. п.; загадує царівні загадки, яких вона не може відгадати («зло злом убив» і т. п.) і одружується з нею; (852) «Це – брехня», (853) Царівна не знає відповіді, (875) Семилітка, (910 А) Розум від біди, (910 В) Три слова, (910 С) «Обдумай, перш ніж починати роботу», (**913) Поради Соломона, (915) Мудрі поради, (**915 I) Батько і син-чумак, (921) Розумні відповіді (загадки нареченої), (*921 I) Розумні відповіді, (*921 II) Горня, (922) Безпечальний монастир, (*922 I) Акір Премудрий, (923 А) Як вітер у спеку, (925*) Розумні брати, (**925 I) Розумний хлопець. Така кількість сюжетів свідчить про дидактичну важливість казок, про способи запам'ятовування цінної інформації. Загадки у них постають не лише як змагання у відкритих ритуальних турнірах, а і як виявлення розсудливості, кмітливості, вміння аналізувати ситуації, зчитувати приховану міжрядкову інформацію (певні смисли).

В статті «Злидні»⁴ М. Сумцов засвідчує існування цієї реалії й у віруваннях, і у казках. Цим сюжетам приділена окрема розвідка вченого «Злидні в бочці. До

¹ Там само. С. 272.

² Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 209.

³ Буслаев Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства. Том.1. Русская народная поэзия. СПб., 1861. 642 с. С. 33.

⁴ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 217.

оповідань про ув'язненого біса»¹. У Переяславському повіті Полтавської губернії записано повір'я, що злидні – невидимі діди, «жебраки», котрі тільки де поселяться, там і буде вічна бідність². На Чернігівщині кажуть – «просилися злидні на три дні, та й вигнати не можна»³; у Харкові – «щастя – дочасне, а злидні – довічні», «за злиднями й світа не бачить» (Номис, Приказки). Ще яскравіше злидні як міфічні істоти, виступають у казках. Пристали до одного бідняка злидні; бідняк загнав/заманив їх в баклажку, заткнув отвір і закопав баклажку на березі річки. Його багатий брат, думаючи, що бідняк закопав гроші, вирив і відкрив баклаг. Тоді злидні вчепилися за нього; він приніс їх додому, і скоро дім його згорів, і все майно загинуло⁴. В іншій казці злидні поселилися у чоловіка під піччю, і чоловік збіднів. Він відвіз їх до лісу на возі, запропонував злидням допомогти йому розколоти дерево, потім витяг клин, і деревом прищепило руки злиднів, так що вони залишилися у лісі. Брат чоловіка (багач) звільняє їх; вони чіпляються за його шию, селяться в його домі, він бідніє⁵. Як штрих, у казках герой часто знаходить у лісі діда чи бабу із защемленим носом у пеньку, можливо, це прототип злиднів, та порятовані старі дають слушну пораду чи чарівний предмет (сопілку, кресало). М. Сумцов пояснює, що народ має схильність мислити образами. В давні часи він не міг уявити абстрактні ідеї інакше, як в образах, в речових і тілесних формах. Доля і Недоля, Щастя і Нещастя в давнину і тепер подекуди – поетичні образи, але у давнину – міфічні істоти. Українські уявлення про злиднів відповідають Горе-Злощастю (описаному в давній повісті, опублікованій М. Костомаровим в «Пам'ятках давньої руської літератури») та німецьким кобольдам. У сербів Доля і Недоля відповідають Среча і Несреча. В народних піснях, повір'ях та переказах Доля, Недоля, Горе-Злощастя, Злидні, Среча і Несреча, Лихо уявлялися людиноподібними (антропоморфними) істотами. Вони приходили до чоловіка, перестрічали його, гонилися за ним у тваринній або людській подобі, мучили, били чоловіка, навалювалися на нього, сідали йому на плечі, іноді несли його на собі або працювали на нього⁶. Між Недолею, Горем-Злощастям, Несречею з одного боку та Злиднями з іншого спостерігається лише та різниця, що останні, у порівнянні з першими, більш об'єктивовані, більш відділені від людини. В той час, як між людиною та її Долею чи Недолею спостерігається наперед визначена гармонія, і Доля й Недоля відображають людину, Злидні ж діють досить самостійно. Архаїчними рисами Злиднів є постання їх дідами-жебраками й у сакральності їх локалізації (у хаті – під піччю). В останній ознаці спостерігається спорідненість злиднів із домовиком, що мешкає у запічку чи також під піччю. У статті «Етнографічні примітки»⁷ вчений наводить оповідку про Сон-траву, яку вважає одним з компонентів складного міфічного образу Горя-Злощастя, Недолі, Злиднів. Українська казкова

¹ Сумцов Н.Ф. Злыдни въ бочке. Къ сказаніямъ о заключенномъ бесе. // Сборникъ въ честь семидесятилетию проф. Д.Н. Анучина. М., 1913. Окрема відбитка М., 1913, 10 с.

² Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т. I, С. 211.

³ Там само. Т. I, С. 254.

⁴ Малорусские народные предания и рассказы. Свод М. Драгоманова // Издание Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. Киев, 1876. 436 с. С. 413.

⁵ Чубинский П. Труды ... Т. II, С. 393.

⁶ Пыпин А. Н. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских. СПб., 1875. 187 с. С. 7-10.

⁷ Сумцов Н. Ф. Этнографические заметки (Из «Этнографического обозрения», кн. 3) М., 1889. 22 с.

традиція багата на сюжети про Долю, Щастя та Горе: (735 А) Дві долі, (735**В) Доля вродливої і некрасивої, (*735 І А) Горе, (*735 І**В) Три лихоманки, (736) Щастя і багатство, (**737) Щастя.

У статті «Обмирання»¹ (втрата свідомості, летаргійний сон) М. Сумцов зазначає, що українці вірять у тимчасове покидання душою тіла – обмирання (душа подорожує). Цей сюжет поширений у західних фабліо, новелах, фацеціях (Romania, 1882, 416). Казки з такою тематикою є у II томі «Трудів» П. Чубинського² та у «Быте подолян» К. Шейковского³. В одній бувальщині баба, яка обмирала говорить, що в момент кончини душа її, мов пташка, вилетіла з тіла, посиділа в передньому куті під стелею на образі, і вилетіла у відчинене вікно. Дід (Харон) повів її до пекла і показав як мучаться грішники, потім відпустив її назад у світ, наказавши розказати людям про все, що вона бачила у пеклі, щоб люди менше грішили⁴. Так, в казці «Дурні люди»⁵ розказується як жебрак обманув жінку, сказавши, що він з того світу, і виманив у неї одяг і їжу для її покійної дочки. Син обманутої жінки пішов шукати світом ще дурніших людей і знайшов (див. Karłowicz, Podania lud. zebr. na Litwie, № 6).

Зупиняючись на природі обмирання, вчений вирізняє два аспекти – походження та поширення. Походження пояснюється досить давніми демонологічними уявленнями про хвороби, смерть і душу. Поширення ж цих оповідок чи часткових їх мотивів дослідник виводить за теорією літературного запозичення, акцентуючи на впливі писемних пам'яток на усну народну словесність⁶. Посилаючись на давні слов'янські вірування та матеріально-анімістичні погляди на душу (пташка, метелик, миша та ін.)⁷ М. Сумцов вважав, що основа українських повір'їв та оповідань про обмирання є старослов'янською. Але можливо, що до цієї основи приєдналися літературні мотиви Візантійського та західноєвропейського походження. Паралельно до автентичних текстів про обмирання, відбувалося запозичення цілих повістей, або літературних пам'яток, що ставали їх джерелом. Багато таких оповідань увійшло до середньовічного збірника чудес «Великое Зерцало»⁸, яке було відоме українським письменникам вже у XVII ст. Наприклад, легенди: № 1654 «Як дехто на час виходив із тіла і знову до життя повернувся і став жити богоугодним життям»; № 2080 «Про жінку, що померла і повернулася до життя перед тим маючи на меті сповідатися»; № 2233 «Повість про коваля, що помер і до життя повернувся»⁹. У казках обмирання пояснюється як гостина на тому світі: (470) У гостях у мерця, (471*) Райська пташка,

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 237.

² Чубинский П. Труды ... Т.2. Малорусские сказки. СПб, 1878. 698 с.

³ Быт подолян, издаваемый К. Шейковским. Том I, вып. 2. Киев, 1860. 74 с.

⁴ Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Т. I, С. 303.

⁵ Казки та легенди з-під Хустського замку / Упорядник Іван Хланта. Ужгород: ТДВ «Патент», 2016. 914 с.

⁶ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С. 238.

⁷ Колмачевский Л. Животный эпос на Западе и у славян. Казань, 1882. 316 с.; Котляревский А. Погребальный обряд // Котляревский А.А. Сочинения. Т. 2. СПб: Академия Наук, 1893. 261 с.; Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3. М., 1865-1869. 824 с.

⁸ Владимирова П. В. Великое зеркало (Из истории русской переводной литературы XVII в.) // Издание Московского общества истории и древностей российских. М., 1884.

⁹ Иванов П. Из области малорусских народных легенд // Этнографическое обозрение. 1892. Вып. 2-3. С. 65-97; Малорусские народные предания и рассказы. Свод М. Драгоманова // Издание Юго-Западного Отдела Императорского Географического Общества Киев, 1876. 436 с.

(800) Божий хрещеник, (**801 I) П'яниця у пеклі, (*804 I A) Брат Христа, (804 I **B) Робота у Бога.

В іншій статті «Повір'я про чортів, що кидають у будинки камінням»¹ М. Сумцов наголосив на міжнародному характері цього явища. В Україні в різних містах і селах існують пусті хати (житла), де ніхто не може жити, тому що там водиться нечиста сила, що кидає каміння і черепки, галасує. В одних випадках, такі дії нечисті були короткотривалими і після освячення будинку в ньому ставало спокійно. В казках трапляються сюжети, де герой проходить випробовування саме у такому місці, куди ночами сходяться чорти, упирі тощо: (**815 I) Чорти в церкві, (**810 I) Запроданий чортові, (**811 I) Спасіння від чорта.

Продовженням попередньої теми є стаття «Українські інкуби і суккуби»², де вчений простежує запозичення та самозародження досить поширеного явища у прозових народних жанрах. Зважаючи на ті обставини, що міфічні істоти гендерні, схильні до еротики та зваблюють чоловіків і жінок, досить природнім є бажання простежити випадки інкубів і суккубів у народному уявленні та у казках. У середньовічній демонологічній термінології інкубом називали демона чоловічої статі, що зваблював жінок; суккубом – демона жіночої статі, що зваблював чоловіків. Повір'я про статеві зносини демонів з людьми в давні часи були досить поширені у Західній Європі і нині ще зустрічаються у різних народів Європи і Азії у казках. Велике значення мали німецькі дослідження, де детально вивчено цей злочин (проти Христа), коли і яким чином чоловіки, а частіше жінки мали стосунки з демонами, що вони при цьому відчували; обвинувачених у причетності до такого злочину перевіряли знаряддям інквізиції – «Молотом відьом» (1489 р.) (*Malleus maleficarum*), що мав вигляд «*monstrose Bastard des Pfaffendespotismus und der Sholastik*» (Soldan, *Gesch. d. Hexenproc.*, 215). За народними уявленнями, для інтимних стосунків з дияволом виходили вночі перед неділею на перехрестя і вимовляли відоме заклинання. Той з'являвся в образі вродливого молодика з козлиною або пташиною ногою. Необхідна умова такого союзу – зречення Спасителя та святих, підписане кров'ю. Обидві сторони клялися, причому диявол намагався обдурити тих, хто переходив під його владу. Чаклункам чи відьмам нечистий першого разу являвся в образі знайомого, коханця чи чоловіка. Після зустрічі він зникав або тихо, або у буремному вихорі; за зустріч платив золотом, яке зі сходом сонця перетворювалася на дубове листя, комах чи інші нечистоти. Також він лишав записку з іменем, яким його кликали наступного разу. З цього часу відьма могла перетворюватися у кішку, лисицю, павука, сову, метелика, клубок тощо. Інтимні зносини з дияволом були не одноразовими для отримання магічної сили, а відбувалися при кожній зустрічі (іноді при свідках).

Західноєвропейські уявлення про інкубів проникли у Польщу. Цікаві докази цього М. Сумцов знаходить у судових процесах кінця XVII ст. Так, 1690 р. було спалено жінку за те, що (за власним свідченням) спала з демоном (*legal ze mna, ale byl zimny jako lod*). У 1692 р. були спалені Клешка-чарівник, що мав коханкою чортовку

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С. 274.

² Там само. С. 276-280.

Регину та Манишевська, що мала коханцем демона Яська, який ходив у червоному одязі, соболевій шапці і червоних чоботях. У 1699 р. було страчено одну селянку за те, що «бувала на лисій горі і з нею лежав сатана у подобі вовка» (Karłowicz, у "Wisła", 1887, 140, 142, 173). М. Сумцов не мав фактів, що вказували б на проникнення західних інкубів і суккубів в Україну, проте, зазначав, що тут були свої оригінальні відповідники, що спиралися на слов'янську демонологію, загалом язичницьку, лише частково з домішками демонології християнської писемності. Найчастіше демон-коханець був у подобі змія чи упира, що перетворювався на красеня, причому оповідання про коханця-змія і коханця-упира (покійника) часто змішуються між собою, а, загалом, оповіді ці схожі. Учений архімандрит Печерської Лаври Інокентій Гизель у творі «Мир з Богом чоловіку» (1669 р.) пише: «тут же долучитися може і змішання тілесне з дияволом, тобто з літавцем, що є найтяжчим блудом». У Польщі за старих часів словом «latawiec» називали інкуба: «incubus, ad masculos accedens, feminam fingit, feminas aggrediens masculum se exhibit, der Nachtdrude»¹.

У Волинській губернії вірили, що злий дух «перелесник» (згаданий у «Лісовій пісні» Лесі Українки) являється в образі коханої померлої особи, переважно тим молодим людям, що сумують за померлими своїми коханими². Зразками інкубів та суккубів у казковій оповідній традиції є змії, що літає до царівни або молодої дівчини, чарівний чоловік або дружина (царівна-жаба/пташка, царевич-вуж/рак/птах), русалки, мавки тощо: (507) Вдячний покійник, (552) Тварини-зяті, (465 А) Піди туди, не знаю куди, (440) Царевич-жаба, (433) Царевич-змія/рак, (428) Царевич-вовк, (425 А) Амур і Психея, (408) Любов до трьох апельсинів.

Присутність у побуті добрих і злих сил була не лише міфічним уявленням, а й мала зоологічну подоби. Так, у статті «Кінь маликований»³ М. Сумцов подає інформацію про незвичних представників зоології. Українські народні повір'я і казки про тварин характеризуються виокремленням привілейованого виду із певного роду царства тварин і птахів, надаючи йому фантастичного забарвлення. Наприклад, пс ярчук, півень царик, змія цариця, жаба жавер, кінь маликоватий. У Чигиринському повіті вірили, що «маликоватий» кінь має на шиї дві товсті жили, між якими знаходиться велика впадина. Такі коні досить сильні, добрі в роботі, проте селяни бояться тримати їх, тому що коли такий кінь помре у стайні, то за ним згине ще дев'ять коней⁴. У Харківській губернії таких коней називають «двожильними» і за їх кончини очікують смерті дванадцяти коней⁵. Казкова традиція відобразила це явище досить своєрідно через зображення чарівного коня, що літає попід хмарами та плохенького коника, заробленого героєм у Баби-Яги чи царя-поганина, котрий за певних обставин виявляє свої приховані чарівні властивості: (530 А) Сивко-Бурко, (531) Коньок-Горбунок.

«Півень-царик» – часто зустрічається у казках. У давнину він був однією з найпоширеніших жертвних тварин; символ сонця, у переносному значенні – символ

¹ Linde Samuel Bogumił. Słownik języka polskiego. Kraków, 1771-1847.

² Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т.1. СПб, 1872. С. 193.

³ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С. 301.

⁴ Podbereski P. Materyaly do Demonologii ludu ukraińskiego // WT, Zbiór wiadomостей do Antropologii. Krakow. T. IV. S. 3-83. С. 72.

⁵ Чубинский П. Труды ... Т.1. СПб, 1872. С. 50.

усього світлого і доброго. Згідно з повір'ями, півень-царик пищить ще у яйці, виростає сильним і сміливим, всі півні його бояться (забіякуватий), навіть сам диявол¹. Він першим співає опівночі. Де є півень-царик, туди нечистий не заходить, різати його на споживання нерозумно і гріх. Чумаки у дорогу завжди брали півня-царика². Вірили також, що півень-царик (або червоний півень) відкриває скарби³. Прикладом цьому можуть бути сюжети: (715) Півень і жорна, (**240 VI) Батько вітру і півень, (**241) Половинчатий півник.

У статті «Про харциза» (розбійника)⁴ розглянуто негативне соціальне явище розбою. Це слово татарського походження і означає «вершник швидкий і хоробрий, як сокіл». В українських казках багато сюжетів про розбійників, де йдеться про способи уникнення зустрічі з ними, про те, як чоловік, наречений, батько (батьки), попи ставали розбійниками тощо. Основна причина множини таких сюжетів пов'язується із соціальною проблемою. Соціальні стани, охоплені явищем розбою досить різні – цар, орендатор, солдат, піп, селянин, жебраки; за родинними стосунками – батько, батько й мати, син, наречений, дядько тощо. Хоча оповіді належать до пласта соціально-побутових казок, вони досить реалістичні з огляду на обставини побутування та практичні поради для тих, хто потрапить у біду. В покажчику М. Андреєва це сюжети під номерами 950-974: (950) Дядько і племінник (Скарбниця Рампсинита), (951) Цар і злодій, (952) Цар і солдат, (**953) Солдат і розбійники, (955) Жених-розбійник, (955 I) Жінка у розбійників, (956 A) Чоловік у розбійників, (956 B) Дівчина у розбійників, (**956 I) Смілива дівчина, (**956 II) Батько, дочка і розбійники, (957) Ведмідь і розбійники, (959 A*) Порятунок від розбійників, (960) Таємне вбивство (Івикові журавлі), (**960 I) Невинно осуджений (Купець Аксьонов), (**960 II) Піп-грабіжник, (961*) Палиця-доказ, (*961 I) Дорога палиця, (**961 II) Жебраки-вбивці, (**962) Грабіжник потрапляє у свою ж петлю, (**963) Грабіжник під виглядом орендатора, (965) Допомога молитви, (**968) Дяк (солдат) і розбійник, (**969) Розбійники і лісник, (**970) Пес рятує від грабіжників, (**970 I) Пес розкриває вбивство, (**970 II) Сестра і брати-розбійники, (**972) Батьки – вбивці сина, (**973) Продаж дружини розбійникам.

Мотив «Збереження кісток бика»⁵ М. Сумцов простежує в казці «Про Івана-Царевича, його сестру і змія»: діти втікають від змія з допомогою бичка. У безпечному місці бичок просить зарізати його, «з'їсти м'ясо, а кістки у стріху заткнути; то виросте з моїх кісток Чуйко і Буйко (пси). Вони вам стануть у великій пригоді»⁶. Цей мотив є нестійким і у варіантах казки (511) Одноочка, двоочка і триочка із кісток виростає чарівне дерево зі срібним листям і золотими плодами⁷. За припущенням вченого, кістки бичка мають значення домашнього талісмана жертвовної тварини, що охороняє від злих духів.

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. С. 311.

² Podbereski P. Materyaly do Demonologii ludu ukraińskiego. С. 3.

³ Чубинский П. Труды ... Т.1. С. 71.

⁴ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С. 336.

⁵ Там само. С. 336-338.

⁶ Чубинский П. Труды ... Т.2. № 48.

⁷ Чубинский П. Труды ... Т.2. Малорусские сказки. СПб, 1878. № 24, № 38, № 142.

У статті «Український народний масаж»¹ М. Сумцов серед видів масажу згадує «ськання» в голові, що зустрічається й у казках як побутова і міфічна реальність. «Ськати» – прочісувати гребенем волосся, притискаючи ритмічно для масажу голови. У казці «Цар змії»² викрадена змієм красуня хоче розповісти йому свій дивний сон, та він просить поськати у голові й розповідати. Подібне зустрічаємо й у казках типу «Дідо-всевідо» та «Дідова і бабина дочка» (дідова дочка ськає у голові баби-Яги або великої змії) та ін.; як залишки ськання – прохання зазирнути чи залізити у вухо: (460 А) Подорож до Бога по винагороду, (В) Подорож до Долі (до Щастя, до Сонця), (480) Мачуха і пасербиця.

У окремій розвідці «Хліб в обрядах та піснях»³ М. Сумцов зазначає про культурно-історичну роль землеробства (хліборобства), що викликало досить важливі зміни в релігійно-моральному та побутовому житті людського роду. У казках перші плуги золоті, а плугатарі – боги. Підтвердження цьому знаходимо в О. Потебні, де у статті «Різдвяні обряди»⁴ згадується про обрядову оранку поля, що перегукується із сюжетом про перших ковалів-князів Бориса і Гліба, або Кузьми-Дем'яна, які дарували людям плуги, таким чином поширюючи землеробство. Пам'ять про божественне походження плуга збереглася в українському повір'ї, що сам Бог дав Адаму плуга, а Єві кужілку, коли вислав їх з раю⁵. За іншою українською легендою, перший плуг для людей викував «Кузьма-Дем'ян, Божий коваль» (одна особа), коли великий змії, що винищував людський рід, надумав напасти на нього, пролизавши язиком двері до кузні, він запряг його до плуга і проорав землю від моря до моря. Ті борозни лежать по обидва боки Дніпра змієвими валами. Великий змії у плузі все просився напитися води з Дніпра, а Божий коваль усе поганяв його, поки дійшли до Чорного моря, тоді лише пустив змія пити досхочу; і як випив половину моря, то луснув і поповзли з нього малі змії⁶.

Українська оповідна традиція зберегла ряд сюжетів соціально-побутових казок про хліб та хліборобство переважно з християнськими мотивами: (752 А) Чарівна молотьба, (752 В) Забутий вітер, (**771 II) Поминки за Богом, (**771 III) Сорок мучеників, (**771 IV) «Лісун» і вовки, (**771 V) Дерев'яна паска. У вищезазначеній праці О. Потебні⁷ згадується про українську казку «Хліб та змія»: змія, побачивши хліб на столі позаздрила йому і стала запитувати як він досяг такої пошани. Хліб відповів, що не даремно він тепер у пошані, тому що до цього витерпів багато мук: його молотили, мололи, місили, в печі пекли та лише потім поклали на столі. Змія хоче й собі того ж, але не витримує й першого випробування. Казка ця має ознаки давнини. По-перше, із великого змія розповзлися дрібні; по-друге, муки хліба пояснюють саме чому заздрить змія. У прислів'ях слов'янських народів страждання

¹ Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. Харьков, 1892. С.338.

² Чубинский П. Труды ... Т.2. Малорусские сказки. СПб, 1878. С. 135.

³ Сумцов Н. Ф. Хлеб в обрядах и песнях. Харьков, 1885. 56 с. С. 6.

⁴ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских. Кн. 1-3. М., 1865. С. 85-310. С. 93-104.

⁵ Сказки, пословицы и т. п., записанны в Екатеринославской и Харьковской губ. И. И. Манжурую // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. Т. II, вып. 2. Харьков, 1890. 149 с. С. 74.

⁶ Там само. С. 74.

⁷ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. // Чтения ... Кн. 1-3. М., 1865. С. 85-310.

хліба прирівнюються до набуття людиною досвіду: «Пшеница бо много мучима, чист хлеб подают, а в печали обретаает человек ум совершенен» (Данило Заточник); «не терши, не м'явши не буде калач» (тертий калач – досвідчений чоловік) (Номис, Прислів'я).

У статті «Ворон у народній словесності»¹ М. Сумцов аналізує праці своїх сучасників, та висловлює власні спостереження над поширеним у народній традиції образом птаха. Враховуючи досвід Л. Колмачевського про природність як єдиний критерій оцінки оригінальності та відносної давності казок про тварин², вчений зазначав, що лише незначна частина сюжетів про ворона належить до міфічних циклів, а решта – виплodi спостережень за здібностями птахів роду coraces. Наприклад, казка «Ворона та рак» має аналогічний сюжет із Панчатантри «Журавель та рак», проте на думку М. Сумцова українська казка виникла самостійно на Русі та в Індії під впливом безпосереднього знайомства народу з природою, а саме, спостерігаючи за coraces. На апокрифічних легендах про Соломона вибудована українська казка «Про Кука»³. Казковий мотив Ворон-сват, ворон-жених (наречений) М. Сумцов ілюструє на монгольських казках, де птах має декілька функцій: викрадає як наречений, дає пораду. У покажчику М. Андреева знаходимо казкові сюжети про ворону (жіночий персонаж) байкарського змісту та ворона (чоловічий персонаж) чарівного змісту: (*242 I) Ворона і рак, (**243) Весілля ворон, (**243 I) Ворона добуває воду з глечика, (**243 II) Ворона у компанії із совою, (**243 III) Ворона у компанії з сорокою, (**243 IV) Змія викрадає пташенят у ворони, (**243 V) Сорока краде курячі яйця, (244**) Ворон переносить пташенят через річку, (**513 II) Цар Ворон і його воїни, (451) Брати-ворони (лебеді).

У статті «Миша в народній словесності»⁴ М. Сумцов прослідковує етимологію значення миші й пацюка в ряді лексем «крадій», «злодій», «грабувати», «обманювати», що фактично не вплинула на оповідну традицію. Проводячи паралель між німецькою та слов'янською міфологією, ще О. Потебня звернув увагу на особливе ставлення слов'ян до миші, що у дитячих примовках має прямий вплив на зміну молочних зубів на постійні (Абевега 293). У чехів та словаків замість миші звертаються до Єжи-баби, Єду-баби, або просто Баби. З огляду на це, напрошується думка, що миша має пряме відношення до Баби-Яги, яка позитивно впливає на здоров'я дітей⁵. Аналізуючи казкові мотиви, М. Сумцов зазначав, що у збірнику І. Манжури подано сюжети про війну мишей та котів (№ 56) та мишей і горобців («Війна мишей і горобців»). У європейських народів поширені сюжети війни мишей із жабами, як пародія на «Іліаду» Гомера тощо⁶, тому вчені (П. Куліш, М. Сумцов) припускають думку про мандрівний сюжет.

В українській казковій традиції миша постає як персонаж сюжетів із байкарським підтекстом, а у чарівних казках – як помічник позитивного героя: (222 *B) Миша і

¹ Сумцов Н. Ф. Ворон в народной словесности (Из «ЭО», 1890, кн. 1) М.: Типография Е. Г. Потапова, Старая Басмаппая, д. Мараевой, 1890. 56 с.

² Колмачевский Л. Животный эпос на Западе и у славян. Казань, 1882. С. 54.

³ Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т.2. СПб, 1878. С. 34.

⁴ Сумцов Н. Ф. Мышь в народной словесности // Этнографическое обозрение, 1891, VIII (№ 1). С. 49-93.

⁵ Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Чтения ... Кн. 1-3 М., 1865. С. 89.

⁶ Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Том II. СПб., 1857. С. 31-32.

горобець, (**201 VI) Похорон кота, (112) Польова (сільська) і міська миші, (**86) Миша привласнює припаси іншої миші, (**87) Миша і жаба, (**88) Миша іде на весілля, (**89) Летюча і звичайна миші (Кажан і миша), (480 *С) Мачуха і пасербиця. У казках часто присутній епізод, коли мишаче військо допомагає справедливому герою (збирають для парубка мак, що був розсипаний змієм¹). За припущеннями вченого, більшість народних казок про мишу «у пригоді» сягає коренями давніх повістей, що входять до «Панчатантри» та до «Калили та Дімни». Інший мотив «у пригоді» – сліпа миша показує джерело із цілющою водою; крива – з'їдає корінь, що сприяє поверненню здоров'я (відростанню ноги або лапи)². Апокрифічні корені мають казки про мишей, що хотіли прогризти дірку в дні ковчега Ноя³. М. Сумцов висловив думку, що міфічне значення миші, як символу ночі, спостерігається у давніх східних культурах і, як культурний пережиток, в народній словесності сучасних народів. У казках, оповідях, повір'ях європейських народів від неї також лишилося багато сліду. Повісті про мишей виключно літературного характеру доволі строкаті та численні. Вони мають давнє коріння (пам'ятки Індії, Єгипту) та шляхом усного й літературного запозичення потрапили до казок, оповідок західної Європи та слов'янських народів, тому до самостійно зароджених можна віднести дуже мало казкових мотивів. Проте на теорію самозародження випадає значна частина народних вірувань, повір'їв, де в основі лежать спостереження над природою тварин та найпростіші способи перенесення характерних її властивостей на людські стосунки⁴.

У статті «Заєць в народній словесності»⁵ М. Сумцов торкається вивчення повір'їв і казок про зайців з огляду на існування наукового інтересу до можливості встановлення генетичного зв'язку між повір'ями й казками та зведенню їх до небагатьох основних, давніх мотивів. Повір'я та казки мають, переважно, фрагментарний характер та обмежене значення. Це значення стає ширшим, коли вдається спостерегти точку дотику між повір'ям і казкою та визначити внутрішню їх спорідненість.

Повір'я про зайця, що перебігає дорогу, має негативний характер, тут заєць прирівнюється до біса. Зокрема, на демонічне значення зайця вказує релігійно-міфічне відношення його до повного місяця (луни). Його обриси вбачали на плямах повного місяця паралельно із християнськими (вбивство Каїном Авеля – в українській традиції брат брата підіймає на вилах). За народним віруванням, заєць у чорта служить посланцем⁶.

У казках про зайця обіграються його природні властивості: лякливість, довгі вуха, куций хвіст, зміна кольору з сірого на білий, розсічена верхня губа, косоокість, швидкий біг, вразливість тощо. М. Сумцов вважав казки «Рукавичка», як заєць обманув вовка й лисицю (польські), про зайця і жабу (сербська) як такі, що не мають

¹ Kolberg Oskar, Pokucie. Obraz etnograficzny, т. IV. Kraków, 1889. С. 207.

² Потанин Г. Н. Юго-западная часть Томской губернии в этногр. отношении // Этнографический сборник, вып. VI, изд. РГО СПб, 1864. С. 343.

³ Чубинский П. Труды... Т.1. СПб, 1872. С. 54; Сумцов Н. Ф. Мышь в народной словесности // ЭтногрОбозрение, 1891, VIII (№ 1). С. 49-93. С. 7.

⁴ Сумцов Н. Ф. Мышь в народной словесности // ЭО, 1891, VIII (№ 1). С. 49-93. С. 58.

⁵ Сумцов Н. Ф. Заяц в народной словесности // ЭО, кн. 10. 1891, № 3. С.69-84. М., 1891. 44 с.

⁶ Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т.1. СПб, 1872. С. 55.

історико-літературного й етнографічного значення. Розглядаючи Езопову байку про зайців і жаб (мотив (70): заєць найслабший, ішов топитися, та жаби його злякалися, що породило висновок зайця – є і слабші за нього)¹, вчений зазначає про подібний казковий сюжет у поляків, французів. Але чомусь не згадує європейського мотиву пасти зайців ((570) Заячий пастух).

Мотив бігу навипередки має декілька типів – тварина/тварина, людина/тварина ((30) між зайцем і їжаком; людина біжить з чортом, та замість себе випускає молодшого брата, сивого батька (зайця)²). Заєць у казках (подібно до миші) також стає «у пригоді» (приносить цілющу воду³, доглядає дитину⁴). До цієї казки, за спостереженням М. Сумцова, входить один із найдавніших та поширених мотивів про благодатного бичка (єгипетська повість про двох братів). У покажчику сюжетів М. Андреева знаходимо чимало номерів про зайця: (70) Хто боязкіший від зайця? (**73 I) Боязкого зайця одружують із совою, (**73 II) Тхір зваблює у зайця наречену-куницю, (**73 III) Заєць вчиться танцювати, (**73 IV) Заєць у компанії з черепахою.

У статті «До історії казання про вправного стрілка»⁵ М. Сумцов зазначає, що в «Історико-статистичному описі Чернігівської Епархії» архієпископа Філарета (V, 191; також див. часопис «Чтения» (1858, I, V)) наведено легенду про Данила Лаврентійовича Ханенка, племінника задніпровського гетьмана Михайла Ханенка, котрий збив пострілом з голови дівчини прикрасу, не зашкодивши їй (потім Ломиковська вийшла заміж за Ханенка). Цю оповідь ставлять під сумнів та вводять до числа великого циклу казань про вправного стрільця. Таке випробування потрапляє до оповідних мотивом у народів, що населяють Угорщину, Буковину та Трансильванію. В казці буковинських вірменів сліпий син 33 рази збиває яблуко з голови свого батька. У казці трансільванських румунів було три сини: перший – далеко бачить, другий – швидко бігає, третій – влучно стріляє. Подібні казання є у сербів, болгар, які М. Сумцов зіставляє як докази про можливість точного пострілу Ханенком. Подібний мотив зустрічаємо й у збірнику О. Афанасьєва, де подано казку, у якій королівна Настасія стріляє через колечко на голові Дуная⁶. У покажчику М. Андреева згадується казка записана на Західній Україні (**777 A) Стрілок на причасті: щоб влучно стріляти, стрілок мусить поцілити в часточку причастя, він бачить Христа. Проте, завдання героєві влучно вистрілити є типовим в українських народних казках як чарівних, так і побутових. Наприклад, влучний стрілець є помічником героя у казці «Летючий корабель», герой влучний стрілець (стрілець-молодець) ходить на полювання і здобуває собі звірів-помічників (казки: «Змій», «Царівна жаба» та ін.)

Серед побутових казок зустрічається легендарний апокрифічний сюжет про те, як син рятує свою грішну матір. У статті «Легенда про грішну матір»⁷ М. Сумцов наголошує на апокрифічній природі мотиву. В її основі засудження жадібності

¹ Там само. Т. 1. С. 55.

² Там само. Т.2. С. 107; Kolberg Oskar, Pokucie. Obraz etnograficzny, т. IV. Kraków, 1889. С. 193.

³ Чубинский П. Труды ... Т.2. № 80.

⁴ Там само. Т.2. № 138.

⁵ Сумцов Н. Ф. К истории сказаний об искусном стрелке. М., 1890. 34 с.

⁶ Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3. М., 1865-1869. 824 с. Т. 2. С. 222.

⁷ Сумцов Н. Ф. Легенда о грешной матери // Киевская Старина. Киев, № 4. 42 с.

(маючи, не подала жебракові), покарання на тому світі навіть за таке, а також можливість дитини (сина) просити перед Богом за прощення гріхів близьких людей. Вчений наводить докази існування цієї легенди у книзі XV ст. «Великое Зерцало»¹ та можливість запозичення легенди. У рукописі монах молиться за матір і йому постає видіння: мати їде верхи на змієві, на голові у неї ящірки та миші. Вона говорить про свої гріхи (ймовірно, взяті із «Видіння Павла» чи «Одкровення Іоанна»). В українському варіанті у збірнику П. Куліша² легенда починається з опису страждань жінки у казані зі смолою, а перед нею лежить стрілка із цибулі. Далі оповідається про скнарість цієї жінки, що подала божому старцю стрілку від цибулі. Кили син просить взяти матір до раю, то йому дозволено витягти її на стрілці від цибулі, та грішні душі начіплялися за неї й обірвали цибулину. В іншому варіанті жінка подала цибулинку (те, що попросив жебрак (прохач)), а на тому світі він за цибулину й витяг її з смоли³. Подібні казкові сюжети зустрічаємо й в інших слов'янських народів із заміною предметів (соломиною, шкірками з яблука тощо). У литовців мати також покарана за скупість. У польській казці оповідається про матір апостола Петра, який тричі опускає стебло цибулини, щоб витягти матір, але та, відбиваючись від душ, обривається назад (Chelchowski, Powiesci ludowe, II, 75). В італійській казці мати Петра чистила груші й подала жебракові шкірку від них. Отже, основна причина покарання жінки – її скупість. У переліку сюжетів за цією тематикою зазначено наступні казки: (804) Грішна мати, (*804 I A) Брат Христа, (**804 II) Багатому не має місця в раю, (**806) Покаяння на тому світі, (808*) Смерть праведника і грішника; (*809) Нагорода за жебраколюбство.

Отже, підбиваючи підсумок зазначимо, що у ряді статей М. Сумцов комплексно дослідив реалії матеріальної та духовної культури українців, посилаючись на досвід чи подібні культурні явища європейських народів. Казка як обов'язкова складова духовності етносу вивчалась ним на рівні типології сюжетів. У статті «Сучасні завдання історії народної словесності», що увійшла до книги «Малюнки із життя українського народного слова», М. Сумцов, говорячи про розподіл фольклорного матеріалу за видами та національною належністю, наголошував, що казки і байки є творами здебільшого інтернаціонального змісту й дуже далекого початку, іноді з таких часів, коли не було навіть старої Київської Русі-України⁴. Вчений був прихильником інтегрованих, комплексних підходів до вивчення явищ народної культури, проте з огляду на дослідження фольклорного тексту від традиції, його вважають поширювачем ідей еволюціонізму та методу пережитків. О. Івановська зазначила, що у висновках вченого вгадуються обриси майбутньої контекстуальної фольклористики, яка в особі Д. Бен-Амоса визначила три виміри: особистісний, соціальний і власне вербальний. Перший пов'язаний із творцем-виконавцем (як у М. Сумцова), другий – із розмаїттям комунікативних і жанрових форм фольклору,

¹ Владимирова П. В. Великое зеркало (Из истории русской переводной литературы XVII в.) // Издание Московского общества истории и древностей российских. М., 1884.

² Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Том I. СПб, 1856. 344 с.

³ Сказки, пословицы и т. п., записанны в Екатеринославской и Харьковской губ. И. И. Манжурою // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. Т. II, вып. 2. Харьков, 1890. 149 с. С. 80.

⁴ Сумцов М. Ф. Малюнки з життя українського народного слова. Харків: Друкарня «Печатне діло», 1910. 114 с. С. 4-5.

третій – із можливостями трансформації будь-яких аспектів реальності у вербальній формі¹.

Торкнувшись лише невеликої частини фольклористичної спадщини М. Сумцова, стає зрозумілим невичерпний геній науковця. Його причетність до культурно-історичної та антропологічної шкіл, використання методологічних підходів у вивченні матеріальної та духовної культури українського народу показали ті шляхи для подальших досліджень, що й нині не втратили актуальності та продуктивності. Вчений своїми статтями про звичаї, обряди та вірування, культурні пережитки здійснив історико-типологічне дослідження народної казки як неодмінної складової народної словесності, пояснивши цілий ряд незвичних казкових елементів, персонажів та мотивів, таких як інкуби та суккуби, злидні, упирі, зооморфні образи (змія, півень-царик, кінь маликоватий). Розглядаючи рядом статей загальнослов'янські та європейські фольклорні образи хліба, ворона, миші, зайця він підкреслив значення казки у збереженні давніх звичаїв та уявлень українського народу про світ. Спостерігаючи християнські нашарування на народні зразки словесності, М. Сумцов наголосив на моральних якостях героїв казок та народних оповідей, що сформувалися упродовж тривалого часу і становлять основи народної педагогіки. Визначення ним сюжетів та мотивів українських народних казок стало підвалинами для подальших досліджень І. Франка, В. Гнатюка, М. Левченка, аж до створення сюжетних покажчиків українських народних казок М. Андреєвим (1940) та І. Березовським (1979). З огляду на все вищезазначене, безсумнівним є належність М. Сумцова до когорти українських казкознавців.

***

З 1886 р. Історико-філологічне товариство при Харківському університеті розпочало видання «Збірника» наукових праць, де з другого тому (1890 р.) публікують матеріали та статті про народну казку. Зокрема, найбільшу частину прозових записів **Івана Манжури** (1851-1893) було упорядковано О. Потєбнею у праці «Казки, прислів'я і т. ін. записані в Катеринославській та Харківській губерніях»² (200 №№ казок). Записувачем було здійснено спробу класифікації одиниць за сюжетною тематикою, яка спиралася як на народний поділ, так і науковий: байки про звірів; містичні казки й інші мандрівні теми – про метаморфози; побутові оповідання та анекдоти, серед яких чимало мандрівних мотивів: про хитрість, цікавість і невірність жінок; про дурнів, циганів, жидів, німців, москалів; оповідання про чортів, упирів, домовиків, відьом, походження тютюну та ін. На цю працю було декілька рецензій: польською під скрипторієм S.M. у часописі «Wisła»; М. Комара у часописі «Зоря»; без авторства у Віснику Європи; Х.Н. у Етнографічному огляді. В рецензії М. Комара було акцентовано на значенні видання для української регіональної

¹ Івановська О. П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с. С. 18.

² Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И.И. Манжурыю // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества, т. II, вып. 2. Харьков, 1890. С.1-149 (казки). Рецензії: S.M. на «Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И.И. Манжурыю» // Wisła, 1890, t. IV, s. 906-907; М.Комар // Зоря, 1890, № 18; // ВЕ, 1890, № 8, С.861-865; // РМ, 1890, № IX; Х.Н. // ЭО, 1890, VI (№ 3), С. 161-165.

фольклористики, можливостях етнографічних методів фіксації зразків народної прози та професіоналізм І. Манжури як фольклориста й науковця. За мотивами народних казок, він також писав авторські («Тромсин-богатир», «Злидні», «Чорт у наймах», «Лиха година» та інші). Також вченим було здійснено переклад з німецької твору Й. Гете «Рейнеке-лис», що був створений за мотивами народних книг і казок про пригоди лиса.

Таблиця 17. «Групування нарративу у збірниках І. Манжури»

Група	Тематика	Сюжетика / Мотив
1 група	байки про звірів	про звірів
2 група	містичні казки й інші мандрівні теми	про метаморфози
3 група	побутові оповідання та анекдоти	про хитрість, цікавість і невірність жінок, про дурнів, циганів, жидів, німців, москалів та інші
4 група	оповідання	про чортів, упирів, домовиків, відьом, походження тютюну та інші

Як зазначив О. Кухаренко¹, Слобожанщина представлена у цьому виданні двома казками про тварин, сімома соціально-побутовими казками, однією небилицею, двома анекдотами та двома кумулятивними казками. В архіві збирача залишилися тексти сороміцьких казок, які він вважав непридатними для друку. Цими записами цікавилися М. Сумцов і В. Гнатюк, але рукописи були загублені та назавжди втрачені. Фольклористика радянського періоду негативно ставилася до текстів такого спрямування, через те вони не знайшли гідного місця серед надбань усної народної творчості. Увагу І. Манжури до усіх виявів традиції, в тому числі й «малоцінного», часом «випадкового», «наносного» теоретики пояснювали впливом «етнографічної школи», яку нерідко звинувачували у надмірній увазі до «другорядних» явищ у фольклорній традиції. О. Кухаренко вважав, що народні казки зі збірника І. Манжури, зафіксовані на Слобожанщині, були зібрані в той самий період, що й тексти з «Малорусских народных преданий и рассказов» М. Драгоманова, – з 1872-го по 1785 рр. І. Манжура був сумлінним збирачем і максимально точно фіксував народні твори, проте автентичність деяких його записів викликає сумніви, оскільки фольклорист іноді досить вільно поводився з записами під час підготовки до друку². Продовженням цього збірника був ще один, виданий Харківським історико-філологічним товариством уже після смерті збирача 1894 р., це «Малоруські казки, приказки та повір'я, записані І. Манжурою в Катеринославській губернії» (з

¹ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... Київ, 2009. С. 9-10.

² Там само. С. 10.

передмовою М. Сумцова та змістом)¹. Його редагував М. Сумцов. Збірка вміщувала 42 оповідки, записаних у Новомосковському повіті Катеринославської губернії, насамперед нові варіанти казок, які не траплялися у збірниках І. Рудченка та М. Драгоманова. Більша частина записів зроблена в Олександрійському повіті (тепер Запорізька обл.). На роботу була рецензія в ЗНТШ (1995). У наш час вийшла невелика популярна добірка казок І. Манжури під назвою «Божа тростка» (2011).

Отже, інтерес до сюжетики народних казок постійно зростає. І запитувачі вже розуміли, що особливої уваги заслуговують не варіанти відомих сюжетів, а нові зразки, що наділені поетикою та сценічністю. Подібні завдання переслідували і видавництва. Так 1886 року, стараннями книговидавців, окремими публікаціями вийшли казки: «Торба», «Два товариші» (записана в Каневі, на Київщині, у збірнику І. Рудченка подана як «Про двох коней Пакинъ і Прано та про вовка»), «Кирило Кожемяка»; І. Гавришкевича «Казка народна о татарських нападах»; Великодне оповідання з народних уст «Лиха година», подане І. Каличкою (Ів. Манжура)².

Значного впливу на традицію публікування народної казки мав збірник Спілки М. Качковського у Львові. Так, власні записи казок опублікував у ньому А. Бабич «Простонародне життя в піснях та казках»³ та кількома роками пізніше М. Малиновський «Простонародні оповідання та казки»⁴. Підбірка текстів упорядника наступна: «Про напади татарські на Русь»; «Про лукавого жебрака-скупця»; «Про Ісуса Христа і милосердного жебрака»; «Про Долю і Недолю двох братів»; «Про Королевича з місяченьком, а королеву з сонечком на чолі»; «Три волоски»; «Знахарі». Наступного року під його редакцією вийшов збірник «Простонародні казочки» (1889), де подано сюжети: «Війт пастушків»; «Лісовик»; «Мерці на прогулянці»; «Як св. Петро отмовил чортові пшеницю за осет»⁵.

Оригінальною сюжетикою прислужилися публікації М. Васильєва – казка «Великий грішник»⁶ та А. Торішнього – казка «Жар-птиця, або з паном не братайся, в прийми не бери і жінці правди не кажи»⁷. Польське видання, що вміщувало українські нарративи – це збірник етнографічних матеріалів Липовецького повіту,

¹ Малорусскія сказки, преданія, пословицы и поверья, записане И. И. Манжурой въ Екатеринославской губернии. С предисловіемъ Н.Сумцова и оглавленіемъ // Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества, т. VI Харьковъ, 1894, С. 161-197. Рецензія // ЗНТШ, 1895, VI, С. 43-64.

² Barącz Sadok «Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. Drugie wydanie». Lwów, 1886 (1 wydanie 1866). Гавришкевичъ Іоаннъ. Казка народна о татарскихъ нападахъ. // Иллюстрированный Календарь Общества имени М. Качковскаго, 1886, с.124; Два товариши. Украинська народня казка. Харьковъ, 1886, 9 с.; Дмитровъ Євгеній. Кирило Кожемяка. Казка. Бібліотека для молодежи. Черновці, 1886, 28 с.; Каличка Іванъ (Манжура Ів.) Лиха година. Великодне оповідання (зъ народныхъ усть). Єкатеринославъ, 1886, 20 с. Торба. Издание книжного магазина В.Хавкина и Д.Полухтова. Харьковъ, 1886, 10 с.

³ Бабичъ Антоній. Простонародное житъе въ песняхъ и сказкахъ, собралъ Антоній Бабичъ // Изданіе Общества имени М. Качковскаго. Книжечка за місяць Юній 1884. Львов, 1884, 48 с.

⁴ Малиновскій Михайло. Простонароднии оповеданья и сказки // Кал. Общ. Качковскаго, 1888, №№ 153, 154. С. 170-199.

⁵ Малиновскій Михайло. Простонароднии сказочки. // Календарь Общества имени М. Качковскаго, за августъ и сентябрь, 1889, С. 252-256.

⁶ Васильевъ Мих. Великій грішникъ (сказка) // КСт, 1884, IX, с. 172-175.

⁷ Торішній А. Жаръ-птыця, або зъ паномъ не братайся, въ прийми не бери и жинци правды не кажи. Оповідання А.Торішнёго. Выдание друге. Катеринославъ, 1884, 16 с. (переробка народної казки).

зібраних Ч. Нейманом¹. Г. Кузьмичевський видав «Найдавніші руські драматичні сцени», де наведено українське оповідання про цигана і хохла (зі збірника О. Афанасьєва (1873, III, С. 480-482)) та досліджено про його походження (оповідання було записане в с. Рухневі Бирюченського повіту)².

3.4 ПОЧАТКИ СКЛАДАННЯ СЮЖЕТНИХ ПОКАЖЧИКІВ

Як відомо, перші спроби укладання покажчика казкових сюжетів належать М. Макарову та І. Сахарову. У другій половині XIX ст. Л. Колмачевський та П. Володимиров спробували розробити критерії класифікації казок, з метою реєстру сюжетних типів та мотивів, проте їх спроба також не задовольняла вимог фольклористів. Спостерігаючи у фондах велику кількість накопичених записів, у наукових статтях часто стали зустрічатися спроби класифікації казкових мотивів, що подавалися упорядниками наприкінці збірників. Адже кожен казковий мотив був поєднаний з іншими фольклорними різножанровими записами, що спиралися на традиції та вірування, побутові явища народу. Так, 1887 р. праця англійця В. Клоустона «Про мігрування народних казок та їх трансформування в результаті цього»³ становила два об'ємних томи, де наприкінці було вміщено список мандрівних сюжетів. На українському ґрунті, початки складання сюжетних покажчиків зустрічаємо у монографії М. Сумцова «Опис історії українських апокрифічних казань та пісень»⁴, де подано короткий звіт головних мотивів оповідок про царя Соломона (записи переважно з східноукраїнських земель). Це зокрема мотиви: ставлення Соломона до жінок, Соломон та його мати, Соломон та його дружина, поради Соломона горобцеві, Соломонів суд, смерть Соломона тощо. Усі ці сюжети внесені до пізніших сюжетних покажчиків казок М. Андрєєва (Аарне-Андрєєв) та СУС (сюжетний покажчик казок)⁵. В розвідці «Тур у народній словесності»⁶ М. Сумцов говорить про паралелі казкових мотивів до пісенної та обрядової творчості. Пошук вченим нової сюжетики та методики вивчення обумовив появу його розвідки «Культурні пережитки»⁷, що стала важливою для фольклористів та етнографів як минулого, так і сучасного та визначається чисельністю посилань та згадок про неї у монографіях та дисертаційних дослідженнях. Є багато цікавого у цій роботі й для казкознавців. Насамперед статті збірника, датовані 1889 та 1890 рр. у часописі «Киевская Старина», визнані самим автором найкращими та тематично спорідненими завдяки

---

¹ Neyman Czesław «Materiały etnograficzne z okolic Pliskowa w powiecie Lipowieckim, zebrane przez pannę Z. D., opracował Neyman Czesław. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», t. VIII. W Krakowie, 1884. Dział III.

² Кузьмичевський Г. Старійшія руськія драматическія сцени. // КСт, 1885, XI, с. 371-407.

³ Clouston W.A. Popular tales and fictions, their migrations and transformations. London, 1887. T. 1. 485 p.; T. 2. 515 p.

⁴ Сумцов, Н. Ф. Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен. Киев : Типография А. Давиденко, арендованная Л. Штаммом, 1888. 162 с.

⁵ Андрєєв М. П. Сюжетний покажчик українських народних казок / Упоряд. С. Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М. П. Андрєєва / За редакцією М. К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. – 184 с.; Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. / Состав. Баран Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. / АН СССР Отд-ние литературы и языка. Науч. совет по фольклору. Ин-т этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. Ленинград: Наука, 1979. 437 с.

⁶ Сумцов Н.Ф. Тур в народной словесности. К., 1887.

⁷ Сумцов Н.Ф. Культурные переживания. К., 1890.

предметному покажчику у кінці збірника. Тут виокремлено рубрики та вказано номер статті, де згадується цей предмет. Це такі як: зовнішня природа (уявлення про небо, дощ, гім, землю); село і хата; особисте життя селян; їжа та одяг; сімейне життя; суспільне життя; свята та ігри; музичні інструменти; промисли; базарні обряди; проступки та покарання; демонологія (казкові сюжети згадано у статтях про домовика, злидні, інкуби та суккуби, упирів, вовкулаків, мелюзини, відьми, знахарі, підміна дитини); народна поетична зоологія та ботаніка; дрібні повір'я; про деякі літературні мотиви (перетворення орла в казках; хустка в казках; про чортового сина; приказка про жіночу балакучість; про обмирання); про значення слів (харциз; кодро і кубло). До збірника увійшли статті з новою інформацією та обґрунтуванням, а також дрібніші есе про маловідомі предмети етнографії та фольклору. Критичні зауваги та рецензії на видання мали різний характер. Були закиди щодо дрібноти та різновекторності досліджень М. Сумцова. На що він відповів, що наукова розробка дрібниць якраз і передують породженню великих наукових досліджень, готуючи для них матеріал, а іноді й висновки. У підсумковій статті-відповіді рецензентам стосовно його методики досліджень, вчений зазначив, що великі порівняльно-етнографічні роботи зі спеціальних питань не на часі та не можуть бути виконаними задовільно, мається на увазі різностороннє наукове дослідження. «Сьогочасні великі за обсягом наукові роботи мають описовий характер та повертаються до пояснення тих чи інших явищ. Порівняльно-етнографічні роботи, переважно (окрім статей акад. О. Веселовського), відрізняються компактністю та часто потребують розширених додатків. Такими є статті Гедоза, Р. Келлера, Коскена, Г. Карловича, Всева. Міллера. Така компактність досить зрозуміла і добре презентує сучасний фольклор, побудований на основі постійного і різностороннього вивчення народного життя колективними зусиллями багатьох учених, що працюють у єдиному пориві любові до рідного народу та взаємоповазі між собою. Скрізь триває ще «чорна робота» накопичення перевіреного фактичного матеріалу та постійного його зіставлення й об'єднання»¹. Наукова періодика того часу (така як: «Melusine», «Revue des traditions populaires», «Zeitschrift für Ethnologie», «Wisła», «Этнографическое обозрение») вміщувала найкращі видання з фольклору, що переконували у молодості етнографічної науки та швидкому її дозріванні при підтримці антропології, археології та філології. «Фольклор нині, – писав М. Сумцов, – нагадує тисячі потічків, що прямують за головними національними та науковими течіями і які колись зіллються у спокійну величну ріку порівняльно-етнографічного вивчення життя народів. За такого стану фольклору, вивчення дрібниць має велику ціну, зважаючи на те, що тут кожна помилка, кожен недогляд легко побачити, легко замінити чи виправити»². Позитивними (із визнанням ґрунтовності та важливості для фольклористики) були рецензії на «Пережитки старовини» М. Сумцова Г. Карловича («Melusine», 1890, № 2) та Г. Равита («Wisła», 1889). Ще одна анонімна рецензія негативного характеру вміщена у часописі «Русская Мысль» (IV кн., 1890), де зазначено, що М. Сумцов не має «літературної фізіономії» і його етнографічні дослідження поспіхом зроблені та

¹ Сумцов Н. Культурные переживания. Киев, 1890. С. 402-403. Рецензії: Г. Карлович // «Melusine», 1890, № 2; Г. Равит // «Wisła», 1889; (анонімна) // «Русская Мысль» IV кн., 1890.

² Там само. С. 403.

не відповідають тому, чого чекають від нього читачі. На що вчений зауважив, що він писав не літературні твори і не для широкого загалу читачів. І що така емоційна порожня рецензія не прикрашає солідного часопису. Натомість вчений чекав від критики професійних зауваг, про можливість виправлення неточностей (якщо такі є у статтях), адже у цьому основне покликання науковця – відкривати, писати, помилятися і виправляти помилки. Адже огріхи траплялися й на сторінках праць авторитетних європейських учених (так, наприклад Бенфей виправляв помилки у праці Франца Бонна «Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland» (1869)).

Проте перший спеціальний казковий каталог-показчик з'явився у європейському казкознавстві аж на початку ХХ ст. (Аарне, 1910). Напрацювання В. Гнатюка у цій галузі українського казкознавства не зреалізувалися повністю, а український рукописний каталог М. Андреева (1939) не був опублікований. Лише у другій половині ХХ ст. до зіставного показчика сюжетів східнослов'янських казок (СУС, 1979) потрапили матеріали М. Андреева, доповнені І. Березовським. Цей міжслов'янський проєкт вмщував казкові, легендарні та анекдотичні сюжети, опубліковані у збірниках ХІХ-ХХ ст., створювався на основі показчика Аарне-Андреева (А-А) та частково показчика Томпсона (Тн).

Розвідки цього періоду напрацьовували науковий апарат дослідження казки, а публікації текстів свідчили про незмінний інтерес пересічних українців до своєї традиції та словесної культури. Так, В. Каллаш опублікував «Бібліографічні етюди за літературою казкових схем і мотивів»: І. «Ленора» (наречений або брат-мрець); ІІ. «Шемякін суд», де навів паралелі з українського фольклору¹. Праця стала важливим джерелом для опису сюжетно-мотивного фонду народної казки, адже презентувала не лише перелік публікацій, а й короткий опис їхнього змісту. І. Созонович у статті «Руські варіанти казки про нареченого-покійника» розглянув варіювання сюжету, серед них два українські: 1) запис поблизу Коломиї в Галичині й 2) на Полтавщині, Хорольського повіту, в с. Хвильковці², таким чином підтвердивши думку про популярність мотиву на всій території України. Кожне дослідження кінця ХІХ ст. з казкознавства спиралося на власноруч зроблені записи науковців, що свідчило про експериментальні етапи під час підготовки до написання розвідки. Наприклад, в «Матеріалах з етнографії Новоросійського краю» В. Ястребов 1894 р. вмістив казки про різні народності (євреї, цигани, молдаване, литовці), з поясненням топографічних назв. Публікація складалася з двох частин: 1. Марновірства і звичаї (уявлення про світ та уявлення про людину, народний календар, народна медицина, демонологія, обряд весілля та ін.); 2. Легенди, казки й оповідання. З казок тут репрезентовано переважно богатирські та побутові. У рецензії на видання М. Сумцов зазначав, що в збірнику видно редакторську руку, дбайливість у розпорядку та системі, уважне ставлення до інтересів науки та читача. Позитивними були й рецензії в «Киевской

---

¹ Каллаш В. Библиографические этюды по литературе сказочных схем и мотивов. 1. Ленора (женихъ или брать-мертвецъ). 2. Шемякинъ судъ. // ЖС, 1892, вып. 2, С. 142-145.

² Созонович И. Русские варианты сказки о жених-мертвице. // РФВ, 1892, т. XXVIII, С. 258-265.

старине» (Я., Х.) та ЗНТШ (В. Гнатюка) ¹. «З тої сировини, – пише В. Ястребов у короткій передмові, – яка набралася в нас протягом десяти років, ми подаємо тут лише те, чому або зовсім не знайшли прямих аналогій у друкованих збірниках, або знайшли варіанти, що різняться у подробицях». Дотичним до питання класифікації казкових сюжетів стали «Матеріали для етнографічного вивчення Харківської губернії. Старобільський повіт» з описами 12 сіл, де вміщено записи казок ² та «Вступ до історії руської словесності» П. Владімірова ³, де згадується казка як жанр народної словесності та подано її структурні й видові особливості.

Значно розширив можливості українських казкознавців у вивченні предмета дослідження переклад з англійської праці В. Клоустона «Народні казки та вигадки, їх мандрівки та зміни» А. Кримським ⁴. У перевиданні 2009 р. було подано ще й працю А. Кримського «По поводу сюжета сказки № 94, послужившего темою первого ученого труда В.Ф. Миллера». Обидві праці демонструють роботу представників міграційної школи казкознавства, що мала в Україні багато прихильників. Автор передмови О. Василюк зазначив, що «значні за обсягом бібліографічні доповнення та міркування перекладача, іноді незгодного з автором, подані в примітках, дають нам змогу вважати це видання однією з орієнталістських робіт А. Кримського. Друга подана публікація – це начерк історії одного мандрівного сюжету казки про щасливого самозванця, яка під № 94 була надрукована угорським тюркологом-фольклористом Ігнацем Куношем (1862-1945) у Будапештському збірнику (1887-1889) та яку свого часу досліджував орієнталіст Всеволод Міллер». Додатково видання містить статті Е. Коскена «Уваги до казки про двох братів» та І. Франка «Примітки до праці Е. Коскена «Уваги до казки про двох братів» ⁵. У передмові А. Кримський пояснив відповідники перекладу ним термінів, що співвідносні з нашим «казка»: «Англійське слово «tale» я перекладаю казка, та треба пам'ятати, що під тим терміном не розуміється мітична казка; сю останню Клоустон зве «nursery fairy tale». Англійське «fiction» переложено по-нашому «вигадка». Наш український термін має два розуміння: а) вимисел, Phantasiespiel; б) жартовливе оповідання, ба й анекдот. Клоустонове «fiction» береться в обох тих розуміннях: рідше воно визначає повість (romantic fiction), частіше відповідає французькому «fabliau», а вже ж простіснічкі анекдоти названо «the lower strata of fiction». В двох місцях, де мова йде про поеми, я перекладаю «fiction» через вимисел, щоб не вражати тих читачів, котрі дякуючи

---

¹ Рецензія Я., Х. на Матеріали по етнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрійском уездах Херсонской губернии В.Н.Ястребовым. // КСт., 1894, VII, С. 127.

² Матеріали по етнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрійском уездах Херсонской губернии В.Н.Ястребовым. // Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском университете, III. Одесса, 1894. 202 с. Рецензія В.Гнатюка на Матеріали В.Н.Ястребова. // ЗНТШ, 1895, т. VI, С. 48-60. Матеріали для етнографического изучения Харьковской губернии. Гл. 1. Старобельській уездъ // ХаркСб., 1894, вып. VIII, отд. II, С. 1-384.

³ Владимир П.В. Введение в историю русской словесности. Киев, 1896, С. 137-186.

⁴ Клоустон В.А. Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / з англ. мови переложив А. Кримський. Львів, 1896. 184 с. (Перевидання: Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / В.А.Клоустон; пер. з англ. А. Кримського. По поводу сюжета сказки № 94, послужившего темою первого ученого труда В.Ф. Миллера / А.Е. Крымский / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А.Ю.Кримського. Київ: [ВД «Стилос»], 2009. 160 с.)

⁵ Коскен Е. Уваги до казки про двох братів // Там само. Львів, 1896. 184 с. С. 111-147; Франко І. Примітка до праці Е. Коскена «Уваги до казки про двох братів» // Там само. Львів, 1896. 184 с. С. 130.

нашим письменникам, привикли прив'язувати до слова вигадка»¹. Також А. Кримський цитує уривок з передмови В. Клоустона, щоб продемонструвати ставлення його до народної казки. «Може ще й досі є між нами люди (передше їх було геть більше), котрі думають, буцімто наші дитячі та народні казки зовсім не варті того, щоб на них звертали увагу розумні, практичні люди. Тільки ж усякий твір, навіть нікчемний, котрий скрізь розповсюджується, і найпаче такий, котрий зарані володіє дитячою увагою наших хлопців і дівчат, вартий як найбільшої уваги: адже такі твори мають, очевидячки, велику силу над національним смаком і норовами. Про цю річ те саме каже й сер Джон Маком: Хто бажає добре познайомитися з якимсь народом, той не повинен одкидати його простонародних оповідань та забобонів». І від себе доповнює: «А я можу додати, що порівнюючий дослід над народними казками збагачує наш розум, а коли працювати пильно – розширює наші симпатії, дає нам пізнати (може краще, ніж що інше) загальне братерство цілого людського роду»². Європейський досвід завжди був важливою складовою у розвідках українських вчених і критично ними оцінювався. Зважаючи на велику кількість рукописних збірників, які потрапляли до архівів РГТ та філій, українські вчені намагалися залишити інформацію у своїх статтях про їх місцезнаходження. Так, А. Кримський у розвідці «Про Румянцевський музей у Москві» зазначив, що у третьому відділі музею є казки різних збирачів, етнографічні матеріали І. Франка і М. Драгоманова³.

3.5 ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРО УКРАЇНСЬКУ НАРОДНУ КАЗКУ

Чим довше казка була об'єктом для вивчення в казкознавців, тим глибше проникали її чари у свідомість і душу дослідників, тим детальнішими ставали описи її особливостей, рис, характеру, етнічних вподобань. І здавалося, що вже не вчений фіксує казку як фольклорну одиницю, а казка розкриває перед ним двері у свій всесвіт добра і магії.

3.5.1 Компаративістика та гуманізм у студіях І. Франка

Зважаючи на продовження у казкознавстві теми систематизації казкових сюжетів, торкнемося діяльності І. Франка. Постать **Івана Франка** (1856-1916) – теоретика української фольклористики та психоаналітика духовного спадку нашого народу, безумовно помітна у процесі вивчення українського казкознавства. Про діяльність вченого маємо велику кількість праць, що вказує на енциклопедичність як самої постаті вченого, так і на його всеохопний інтерес до українського народу, його культурного та історичного спадку. Історико-етно-лінгвістичні праці вченого стали серйозним підґрунтям у розгляді багатьох сучасних проблем побутування, ґенези та

¹ Там само. Київ, 2009. 160 с. С. 25.

² Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / В.А.Клоустон; пер. з англ. А. Кримського. По поводу сюжета сказки № 94, послужившего темою первого ученого труда В.Ф. Миллера /А.Е. Крымский / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А.Ю.Кримського. Київ: [ВД «Стилос»], 2009. 160 с. С. 26.

³ Кримський А. Про Румянцевський Музей у Москві. // Ж і С, 1894. Рецензія Г.В. // ЗНТШ, 1895, т. VI, С. 15.

методології студіювання народної казки. І. Франко жив і працював у часи бурхливого записування народної прози та її наукового жанрового становлення. Формування методології провідних шкіл під впливом як закордонних, так і вітчизняних праць вишліфували погляди І. Франка на народну казку, її ідейно-тематичну канву та етнокультурну неупередженість до умов побутування. Серед цитатної оцінки фольклористичної діяльності дослідника сучасниками, наведемо рядки з праць: «Наукову діяльність І. Франка в галузі фольклористики складно убити в межі якоїсь школи – хай навіть такої широкої, як культурно-історична» (М. Дмитренко)¹; «Іван Франко залучав різні методи й підходи до вивчення усної народної творчості й писемної літератури, але такі, що забезпечували науковий об'єктивний, всебічний аналіз, враховували національну специфіку мистецьких явищ та зовнішні впливи, дозволяли простежити ґенезу твору, його трансформацію, жанрову своєрідність, естетику, мовне багатство, закоріненість у соціально-економічне життя народу» (О. Івановська)²; (про М. Грушевського та І. Франка) визнавали себе адептами культурно-історичної школи, проте «концепцію культурно-історичної школи як своєї наукової прабаби вони помножили на здобутки компаративізму, міфологічної та антропологічної, а подекуди психологічної школи й на власні методологічні пошуки» (І. Денисюк)³; «Франкові фольклористичні дослідження можна поділити на такі, що належать: 1) до культурно-історичної школи; 2) до історико-порівняльної школи (компаративістичної); 3) до філологічної. Вчений накреслив «величний образ-синтез методології» культурно-історичної школи, її орієнтацію на «ловлення загальної фізіономії духовного життя епохи» (Я. Гарасим)⁴. За цим невеликим науково-оцінним колажем напрямів діяльності І. Франка стоїть безперервна праця у царині фольклористики. Набутки вченого лишаються актуальними й для сучасного казкознавства як джерело методичне та історичне.

Серед множини порушених дослідниками питань вивчення фольклористичного спадку І. Франка, все ж недостатньо розкрито його значення для українського казкознавства. Питання побутування та поширення казкових сюжетів, що неодмінно ставали об'єктом для вивчення як окремих сюжетів та мотивів, так і видів казок (зокрема, про тварин та соціально-побутових), є і нині актуальним у формуванні методології для дослідження як традиційної, так і нової казки. Методичні набутки фольклористики узагальнено у працях сучасних теоретиків фольклору (М. Дмитренка, О. Івановської, Я. Гарасима, І. Денисюка та інших), проте не вистачає окремого теоретичного дослідження про українське казкознавство, існування якого засвідчують ще праці ХІХ ст.

З'ясовуючи ролі фольклористичних праць І. Франка у формуванні методології українського казкознавства, зазначимо, що перші публікації І. Франком записів народних казок можна датувати 1877 р. під загальною назвою «Казка. Із уст народу» у часописі «Друг» (1876, №№ 8, 23). По тому з'являються статті щодо побутування в українців поширених європейських сюжетів, що відмічені етнічним місцевим

¹ Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої полов. ХІХ століття: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 244.

² Івановська О. П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ, 2012. С. 156.

³ Денисюк І. Невичерпність атома / Упор. та передм. Т. Пастуха. Серія «Франкознавчі студії». В. 2. Львів, 2001. С. 183.

⁴ Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 1999. 140 с. С. 94.

колоритом, своєрідною побудовою композиції, розширенням чи звуженням кількості персонажів тощо. Наприклад, 1883 р. на німецькомовну працю Ф. Крауса про запозичення слов'янським фольклором сюжетів з індогерманських саг та казок¹, І. Франко відгукнувся статтею та записом казки «Старинна романсько-германська новела в устах руського народу»², казка про вередливу царівну, що перебирала женихами (записана в селі Нагуєвичих з уст Марії Гаврилик – за паспортизацією у збірнику Л. Дунаєвської, 1990).

Періодичні видання, організатором та редактором яких був І. Франко, всіляко сприяли як поширенню відомостей про побутування різних казкових сюжетів, так і ставали науковими осередками українського казкознавства. Для прикладу, Львівський часопис «Народ» (1890-1892), під редакцією М. Павлика та І. Франка, 1890 р. із записів Ф. Колесси подав народну казку «Старий вовчище»³, що й до сьогодні використовується науковцями як зразок побутування сюжету; «Етнографічний збірник» від Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка, що видавався у Львові упродовж 1895-1916 рр. публікував цілі рукописні збірники народних казок та казкознавчі праці. Саме тут було видано, упорядковані І. Франком, «Галицькі народні казки», зібрані О. Роздольським в Берліні Бродського повіту (25 казок). Удосконалюючи та осучаснюючи структуру видання, до збірника вчений додав примітки із паралелями до інших казкових сюжетів⁴. А в сьомому томі цього ж збірника (1899) – ще 51 казка (серед них сюжети «Подорож до сонця», «Молодильна вода», «Дівчина між сиротами», «Березовабій, мудрий кінь і золоте перо», «Христова похресниця, дурень і біда»). За словами І. Франка, як редактора збірників, непересічне значення їх полягало у першості публікування таких значних за обсягом книг української прози в Галичині.

У своїх статтях «Національний колорит у казках Бодяньського», «Передмова до збірника казок О. Роздольського», «Пісні та казки про Правду і Неправду» та інші І. Франко продемонстрував глибоке розуміння народної казки як відображення реального буття, психології, моральних та естетичних принципів українців. Він проаналізував соціально-історичний ґрунт казкового епосу, розкрив його міжслов'янську ідейно-художню специфіку⁵. З-поміж жанрів малої прози, казки про тварин І. Франко вважав могутнім дидактичним засобом у навчанні та вихованні молодого покоління. Узявши від казкової ідейно-художньої структури головне – ідею гуманізму, непереможності правди і добра, найяскравіші засоби зображення драматичного стану героїв, традиційні мотиви й естетичні принципи, вчений майстерно відшліфував народні казки Західної України, підпорядкувавши загальноприйнятим педагогічним принципам (як приклад, казки «Фарбований Лис»,

---

¹ Krauss F. S. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu den Sagen und Märchen der übrigen indogermanischen Völkerguppen. Leipzig. W. Friedrich. 1883. 479 p.

² Франко І. Старинна романско-германська новела в устах руського народу. // Зоря. 1883. № 2. С. 27-30; №3. С. 45-47.

³ Колесса Ф. Старий вовчище (народна казка). // Народъ. 1890. № 12. С. 185.

⁴ Галицькі народні казки. В Берліні повіту Бродського із уст народу списав Осип Роздольський; впорядкував і порівняння додав І. Франко. // Етнографічний збірник. Львів. Т.1. 1895. 120 с.; Т.4. 1899.

⁵ Франко І. Передмова до «Галицьких народних казок». Вибрані статті про народну творчість. Київ. 1955. С.183-184. Франко І. Національний колорит у казках Бодяньського. 3б. творів у 50-ти томах. Київ: Наукова думка. 1985. Т. 34. С.449-456.

«Лис Микита», збірка народних казок-байок у літературних переспівах «Коли ще звірі говорили»). Також серед казкознавчих статей І. Франка варто згадати: «Карпаторуська література XVII-XVIII віків»¹, із ґрунтовним вивченням казкового матеріалу; «Дві школи у фольклористиці» (1895), із критичною оцінкою праці польських представників антропологічної школи (статті Г. Бігеляйзена та В. Бугеля), що умовно сприймали народну творчість як природний процес, «згори призначаючи такі речі, як казки, новели, вірування та виображення людові, витворами в кожному краю самостійними, незалежними від історичного розвою народу, невідлучними проявами людської природи, тому що які-небудь функції фізіологічні, що відразу ставить себе поза границями науки індуктивної та аналітичної. Поклик на відносини культурні та економічні, котрі буцімто укладаються в різних далеких від себе сторонах аналогічно, є так само фальшивий, бо ми не знаємо народу, у котрого б відносини культурні та економічні укладалися незалежно від впливів других народів»²; працю «Найновіші поради в народознавстві»³, де вчений критикує натурально-лінгвістичну теорію міфів і висловлює власний погляд, обґрунтований, переважно, на Лянгових працях; «Коментарі до казки «Жених-мрець»⁴, що сюжетно має досить строкату палітру в українській традиції. Поряд з цим, на сторінках ЗНТШ І. Франко публікував власні записи народних казок під скромною рубрикою – «Із уст народу»⁵. Також, долучився вчений і до критерію записування казкових нарративів, уклавши «Квестіонар для збирання місцевих переказів»⁶.

Системність у дослідженні джерел збагачення української фольклорної традиції, як наукове кредо І. Франка, стало основою для проведення закритих студій, побудованих на аналізі власного матеріалу, та залученні до експериментів широких пластів усних творів інших народів, з метою демонстрації національної своєрідності фольклору, з'ясуванні природи складників цих явищ. Теоретичну модель культурно-історичної школи бачимо у багатьох працях вченого: «Старинна романско-германска новела в устах руського народу» (1883)⁷, «Pověst o Přemyslově a pověsti o kvetousi holi» (1895)⁸ (про мотив розцвітання сухої палиці), «Najnowsze prady w ludoznawstwie» (1895)⁹ (критика натурально-лінгвістичної теорії міфів); «Причинки до історії руської літератури XVIII віку»¹⁰, «Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu der Sagen und Märchen der Übrigen indogermanischen Völkergruppen, von Dr. Friedrich S. Krauss»¹¹, «Національний колорит у казках Бодяньського»¹²,

¹ Франко І. Карпаторуська література 17-18 віків. *ЗНТШ*. 1900. Т. XXXVII. С. 1-91; Т. XXXVIII. С. 1-160.

² Франко І. Дві школи у фольклористиці. Зб. творів у 50-ти томах. Т. 29. Київ: Наукова думка. 1981. С. 423.

³ Franko Iwan, dr. Najnowsze prady w ludoznawstwie. *Lud*. 1895. I. zesz. I. s. 4-16.

⁴ Франко І. Коментарі до казки «Жених-мрець». // *Життя і Слово*. Кн. 5. Львів. 1895. С. 178.

⁵ Франко І. Із уст народа. / Впорядкував І. Франко. // *Життя і Слово*. 1895. Т. III. С. 46-76, 215-236, 369-386; Т. IV, С. 91-101, 172-189, 346-367; Рецензія В. Гнатюка. *ЗНТШ*. 1896. Т. XIII. С. 41-42.

⁶ Франко І. Квестіонар для збирання місцевих переказів. // *Хроніка ЗНТШ*. 1907. Ч. 32. Вип. 4. С. 16-23.

⁷ Франко І. Старинна романско-германска новела въ устахъ руского народа. // *Зоря*. 1883. № 2. С. 27-30; № 3. С. 45-47.

⁸ Franko Iv. Pověst o Přemyslově a pověsti o kvetousi holi. // *Český Lid*. 1895. IV.

⁹ Franko Iwan, dr. Najnowsze prady w ludoznawstwie. // *Lud*. 1895. I. zesz. I. s. 4-16.

¹⁰ Франко І. Причинки до історії руської літератури XVIII віку. // Зб. творів у 50-ти томах. Т. 27. Київ: Наукова думка. 1980. С. 16-22.

¹¹ Franko Iv. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu der Sagen und Märchen der Übrigen indogermanischen Völkergruppen, von Dr. Friedrich S. Krauss. // Збірник творів у 50-ти томах. Київ: Наукова думка. 1980. Т. 27. С. 285-288.

¹² Франко І. Національний колорит у казках Бодяньського. // Зб. творів у 50-ти томах. Київ. 1985. Т. 34. С. 449-456.

«Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта»¹, «Етнологія та історія літератури»² та інші, що свідчить про суголосність його особистих міркувань і поглядів із науковим пафосом доби, представленим працями як українських (окремі праці М. Драгоманова, М. Дашкевича та ін.), так і зарубіжних (І. Тена, Г. Лансона, В. Шмідта, О. Пипіна, М. Тихонравова та ін.) вчених.

Епіцентром дослідницької уваги Франка-компаративіста було окреслення комплексу оригінальних національних здобутків. За спостереженнями С. Пилипчука, «саме прагнення довести активне творче начало своєї нації підштовхувало І. Франка до порівняльно-історичного методу, а часте «навернення до компаративістичної віри» деякі дослідники витлумачують як необхідний методологічний маневр, що дав змогу всебічно вивчати явище, при цьому вияскравлювати оригінальний внесок кожного народу. І. Франко намагався уникати й не вдаватися до популярного наприкінці ХІХ ст. крайнього вияву компаративізму – «впливості». Він відстоював переконання, що кожен народ, якщо й запозичує якийсь мотив, тему чи сюжет, то робить це не механічно, а свідомо, переосмислюючи відповідно до власних світоглядних норм, які формувалися незалежно упродовж багатьох століть і відображали національно-своєрідні інтенції. Не обмежував І. Франко порівняльний дослід самим лише з'ясуванням «літературної історії» твору. Ця межа була достатньою для міграціоністів. Науковця цікавили й інші деталі, пов'язані з різноманітними трансформаціями на шляху розвитку сюжету. При аналітичному «шуканні на чужому полі» вчений демонстрував відточений науковий інструментарій, базований на багатогранному опрацюванні об'єкта студії. Зрештою, узагальнений погляд на методологічну тактику Франка-фольклориста дає підстави говорити про якісну, викінчену, перевірену досвідом систему оцінювання будь-якого явища»³. Обізнаність вченого у тонкощах кожної зі згаданих фольклористичних шкіл була зумовлена, перш за все, бажанням вивести українську науку на вірний, перспективний шлях розвитку, а також підсумувати набутки попередників та сучасників. Його працями можуть послуговуватися всі гуманітарні науки, що вказує на аналітичне вивчення І. Франком кожного культурного явища свого народу.

Класичною у нашому казкознавстві стала думка І. Франка-компаративіста, висловлена у програмній класифікації, що казки «майже всі прийшли до нас із далекої чужини, з Азії та Єгипту», легенди – «всі без виемка виплоди не нашого національного ґрунту», в «оповіданнях міфічних для питомої, праслов'янської чи праруської дохристиянської міфології знайдеться дуже небагато матеріалу»⁴. Зважаючи на всеохопність типологічних досліджень вченого, суттєвими для українського казкознавства стали погляди І. Франка на міфологічну школу, за якою він визнавав хронологічну першість, визначаючи її вагомий вплив на формування й утвердження фольклористики як науки. У статті «Найновіші напрями в народознавстві» вчений підкреслював той «потужний імпульс», який дали міфологи

¹ Франко І. Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта. // 36. творів у 50-ти томах. Т. 29. Київ. 1981. С. 258-270.

² Франко І. Етнологія та історія літератури // Зібрання творів у 50-ти томах. Київ. 1978. Т. 29. С. 279-280.

³ Пилипчук С. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія: дис. док. філол. наук: 10.01.07 – Фольклористика. Київ. 2014. С. 9-10.

⁴ Франко І. Передмова до «Галицьких народних казок». // Вибрані статті про народну творчість. Київ. 1955. С.183-184.

для інтенсифікації уснословеснознавчих студій. А в рецензії «Що таке казковий мотив?» на роботи В. П. Клінгера «Казкові мотиви в історії Геродота» дослідник писав: «Ся міфологічна школа Грімів мала свого часу великий вплив і притягала до себе багатьох визначних учених, але швидко її пояснення показалися занадто монотонними та шаблонними (в силу тих обставин, що міфологи намагалися вписати формулу переходу міфу в дійсність і навпаки – С.К.), а головне, всі її операції відбувалися на ґрунті арійської правічизни та взагалі старовини, неприступної ніякому дослідові й ніякому контролю»¹. Формуючи методологію філологічної науки, І. Франко цікавився не лише процес зародження школи, а і її розвитком, встановлюючи головні вектори аналізу, які вона випрацьовувала. Відтак, дослідник систематично вивчав праці, на яких лежала виразна «печать» міфологічної школи. У статті «Дві школи в фольклористиці» І. Франко оцінив практичність антропологічного методу вивчення, а у підсумку «змушений додати»: «Все сказане досі про т. зв. антропологічну школу не має на цілі відмовити їй усякого значення в науці, а звернене було тільки против апріорному і догматичному прикладуванню її методи до явищ, котрі вимагають іншого трактування. В певних границях, поступаючи індуктивно і критично, школа ся має повне наукове значення і великі заслуги; досить буде сказати, що до її основателів належать такі корифеї сучасної науки, як Морган, Тайлор, Спенсер, Леббок і др. Та тільки ті вчені поступали індуктивно, обертали свій дослід головне на племена нецивілізовані та дикі, а, ствердивши у них більше або менше загальні певні звичаї, привички, погляди, вірування та встанови, зближували з ними аналогічні явища в житті цивілізованих народів, котрі назвали цивілізаційними пережитками (survivals), переносячи сей дарвінський термін у сферу історії цивілізації»².

Натомість всебічне обґрунтування спостерігаємо у працях І. Франка стосовно культурно-історичної школи. Вже починаючи з вислову самого вченого про цей напрям: «Уловити загальну фізіономію духовного життя епохи»³. Якщо інші школи цікавили І. Франка лише як предмет для поглибленого аналізу і науковець використовував їхні методи у разі необхідності, то положення культурно-історичної школи учений вважав універсальними та спирався на них повсякчасно. Зокрема, виступаючи проти «надмірного поспіху в тлумаченнях», «ненаукового підтягання фактів до теорій» (що було властиве міфологічній школі), І. Франко говорив про засади культурно-історичної школи, яка «радить застосовувати метод скоріше ретрогресивний, ніж апріорний, тобто дослідити передусім ті частини традиційної літератури, які належать до епох менш віддалених, починаючи від найсвіжіших, досліджувати їх у такий самий спосіб і з застосуванням тих самих засобів історичної критики, якими ми досліджуємо історичні документи і явища писемної літератури, художньої. Так, посуваючись назад, від явищ ближчих до дальших, від певніших до менш певних і не забуваючи ані на мить тієї засади, що цивілізація є справою міжнародною, є продуктом діяльності всіх віків і багатьох народів, які в різний спосіб

¹ Франко Іван. Що таке казковий мотив? // Вибрані статті про народну творчість. Київ. 1955. С. 205.

² Франко І. Дві школи у фольклористиці. // 36. творів у 50-ти томах. Т. 29. Київ: Наукова думка. 1981. С. 423.

³ Пилипчук С. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія: дис. док. філол. наук: 10.01.07 – Фольклористика. Київ. 2014. С. 11.

контактували між собою, а отже, продукти духовні є переважно витвором цієї діяльності та відлунням цих взаємин, ми можемо з часом сягнути й в сивину передісторії з більшою, ніж нині, надією дійти до якихось певних результатів»¹.

Сучасний франкознавець С. Пилипчук, пропонуючи провести демаркаційну лінію між міграційною та компаративістичною школами, зазначає, що «адептів міграційної школи передусім цікавило вихідне джерело певного сюжету, теми, ідеї, мотиву та можливі шляхи їхньої міграції, а для прихильників компаративістичної школи першочерговим стало питання синтезу «чужого і свого добра» у фольклорній традиції, збагнення дієвих критеріїв апперцепції генетично чужих елементів на національному ґрунті, окреслення етапів їх проникнення в духовну культуру етносу-реципієнта. Типологічний підхід до вивчення культурних феноменів загалом став інтегральною частиною усього фольклористичного доробку І. Франка («Старинна романсько-германська новела в устах руського народу», «Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта», «Жидівська війна», «Пісня про правду і неправду» та ін.), однак провідну, основоположну функцію вони відігравали не завжди, частіше виконуючи роль допоміжного компонента, використання якого необхідне для стереометричної оцінки предмета студії»².

І таких наукових спостережень стосовно застосування різних наукових шкіл до вивчення фольклорних явищ нашого народу знаходимо не мало. Слушними є думки стосовно цього професор М. Дмитренка, який вважає, що «позитивістська стадія вивчення фольклору особливо яскраво відображена у працях І. Франка та М. Драгоманова, котрі писали українською науковою мовою. Проте обидва вчені, сповідуючи ідеї поступу, розвою, віддали данину різним теоріям і методам, підпорядкованим об'єктивному науковому пізнанню явищ усної народної традиційної культури не лише в різноманітних зв'язках (проблем «національне та інтернаціональне», «фольклор і обряд», «фольклор і міф», «фольклор і ритуал», «фольклор і література» тощо), але й у саморозвитку, в еволюції, трансформації жанрів, динаміці, своєрідному «внутрішньому» і «зовнішньому» рухові як окремих зразків, так і всього масиву. А це відповідно й передбачало вивчення таких проблем, як хронологізація, класифікація та систематизація, конкретно-історична наповненість творів, художньо-естетична вартість (гармонійність), жанрова специфіка, стиль, структура, форма, ритміка твору тощо»³. Стосовно ж казкознавства, як однієї з гілок фольклористики, додамо, що навіть епізодичне звернення І. Франка до студій над народними казками, у підсумку, становить великий масив огляду казкових сюжетів (зокрема, це казки про тварин та соціально-побутові). Висловлені вченим думки підкріплені не лише історичним фактажем міжнародного рівня, а й теоретичним заповненням лакун у вітчизняній фольклористичній. Саме це є неоціненним спадком та потребує постійної популяризації через академічні видання. Вже у наш час було опубліковано «Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова»⁴.

¹ Франко І. Етнологія та історія літератури. // Зібрання творів у 50-ти томах. Київ. 1978. Т. 29. С. 279-280.

² Пилипчук С. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія: дисертація (автореф). Київ. 2014. С. 11.

³ Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої пол. XIX ст: школи, постаті, проблеми. Київ, 2004. С. 256-258.

⁴ Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 564 с.

З огляду на все зазначене вище, можемо зробити висновки, що казкознавчі праці І. Франка охоплюють різні способи роботи з текстом казки. Вони долучилися до методології вивчення жанру народної епіки та розкрили перед дослідниками минулого і нинішнього століття невичерпну тематику пошуку міфологічного мотиву казки та її історичну батьківщину. Особливе ставлення вченого до народної казки, її інформаційна значущість у духовному вимірі, сприяли формуванню філософії казки та розвитку наукових шкіл. Культурно-історична школа найширше представлена у казкознавчих розвідках вченого. Проте запропонований І. Франком компаративістський підхід до проблеми побутування та поширення казкових сюжетів та мотивів використовується і сучасними казкознавцями. Відкритими для дослідження лишаються погляди вченого на народну та літературну казку. Попри множину статей і монографій з цього питання, аналіз праць І. Франка, їх нове прочитання дає перспективи для подальшого розвитку українського казкознавства, а саме методології.

Активне вивчення спадщини вченого згодом перетворилося на серійне видання його праць у 50 томах. Так, у двадцятому томі зібрання творів І. Франка вміщено передмову до збірки «Коли ще звірі говорили. Казки для дітей»¹; у 26 томі – статтю «Старинна романсько-германська новела в устах руського народу», а у 27 т. – «Причинки до історії руської літератури XVIII віку» та німецькою мовою «Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu der Sagen und Märchen der Übrigen indogermanischen Völkergruppen, von Dr. Friedrich S.Krauss»²; у 29 т. вміщено важливі для казкознавства розвідки: «Дві школи в фольклористиці» та «Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта»³; у 34 т. – «Національний колорит у казках Бодянського»; у 33 т. вміщено рецензію І. Франка на книгу Б. Грінченка «Література українського фольклору 1777-1900. Досвід бібліографічного покажчика» (Чернігів, 1901, 320 с.). У 37 т. – стаття «Як творилася слов'янська міфологія»⁴. Про І. Франка та фольклористичну концепцію українських романтиків маємо допис Т. Комаринця, де обґрунтовано думку про спільне та відмінне у поглядах відомих діячів⁵.

Розвідка нашої сучасниці І. Грищенко «Дослідження української казки «Жидівська війна» у науковому доробку Івана Франка»⁶ присвячена розкриттю І. Франком національного питання, проблемі національної ідентичності, формуванню міжетнічних стосунків: «Ukraino irredenta» (у журналі «Життя і слово», 1895), нотатки,

¹ Франко І. Передмова до збірки «Коли ще звірі говорили. Казки для дітей» // Зібрання творів: у 50 т. Т.20. Київ, 1979. С. 76-80.

² Франко І. Старинна романсько-германська новела в устах руського народу // Там само. Т.26. Київ, 1980. С. 266-279; Франко І. Причинки до історії руської літератури XVIII віку // Там само. Т. 27. С.16-22; Франко І. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu der Sagen und Märchen der Übrigen indogermanischen Völkergruppen, von Dr. Friedrich S.Krauss // Там само. Т.27. С.285-288.

³ Франко І.Я. Національний колорит у казках Бодянського. // Там само. Т. 34. С.449-456; Франко І. Рецензія на книгу Б.Д.Грінченка «Література українського фольклору 1777-1900. Досвід бібліографічного покажчика» // Там само. Т.33. С. 444-449; Франко І.Я. Дві школи в фольклористиці // Там само. Т. 29. С. 416-424; Франко І. Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта // Там само. Т. 29. С.258-270.

⁴ Франко І. Як творилася слов'янська міфологія // Збірник творів у 50-ти томах. Т. 37. Київ, 1982. С. 425-432.

⁵ Комаринець Т. Іван Франко і фольклористична концепція українських романтиків // Українське літературознавство. Львів, 1984. Вип. 42. С. 24-32.

⁶ Грищенко І. Дослідження української казки «Жидівська війна» у науковому доробку Івана Франка // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. 36. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 123-129.

об'єднані однією темою, «Між своїми. Епізод із взаємин між галичанами й українцями» («Життє і слово» 1896-1897, «Молода Україна» 1910), «Двоязичність і дволичність» (1905) та ін. З. Франко у передмові до «Мозаїки із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах І. Франка» вказувала на неповну репрезентацію єврейської тематики у 50 томному виданні І. Франка, хоча «вона висвітлена різнобічно і представлена різножанровою продукцією». На її думку, більшість творів, які не потрапили до згаданого академічного видання, «так чи інакше й досі не втратили своєї актуальності, а в епоху привселюддя набрали ще й особливого звучання, бо багато в чому перегукуються з тими проблемами, що вимагають свого нового розв'язання»¹. Дослідниця звернулася до праці І. Франка «Жидівська війна. Причинок до порівняльних студій над народною літературою» (1892) і має доповнення «Ще «Жидівська війна» (1893) (вміщено у 53-му томі «Додаткових томів до Зібрання творів у 50 томах І. Франка»), що присвячена компаративному вивченню української народної казки з сюжетом СУС 1290 і зробила наступні висновки: «До проведення дослідження було залучено великий масив матеріалу (фольклору сусідніх народів та літературних творів за цією тематикою). У розумінні природи казки та закономірностей формування і розповсюдження окремих сюжетів та їх типів, виникнення та варіювання текстів казок більшу роль покликано відіграти порівняльно-історичне вивчення. І. Франко розглядав народні казки у річищі панівної в ті часи міграційної школи. Цінними є думки ученого про співвідношення національного та інтернаціонального елементів у цьому жанрі. Проте відзначаючи наявність запозичень, вказував на домінування національного начала в українській народній казці. Думка І. Франка, що «ся забавна анекдота, котра певно існує і по других закутинах нашого краю, має свою доволі інтересну історію», передувала науковим висновкам, що східнослов'янська етнокультурна спільність була складною за своєю структурою. За наявності спільного ядра, окремі групи сюжетів мали ареали різної конфігурації. Це, безсумнівно, відображає не лише тривалість історії східних слов'ян, але й їх розселення на величезній території, розмаїття контактів з сусідніми народами та інтенсивність їх міжетнічних стосунків.

Розмірковуючи над джерелами походження цього сюжету, І. Франко віднайшов джерела в індійському епосі, у біблійних оповідях, польському фольклорі та літературі, німецькій писемній та усній новелістиці, в українському фольклорі та українській літературі. У статті «Жидівська війна. Причинок до порівняльних студій над народною літературою» та доповненні до неї «Ще «Жидівська війна» І. Франко подав свої роздуми, «як одна тема незвичайної структури, поширюючись від краю до краю, переходячи від народу до народу, з народних уст до писемних творів і з писемних творів до народних уст, поступово мандруючи від царини релігії і космогонії в царину побожної легенди, казкової історії, сатиричної параболи і гумористично-ущипливого анекдота, зі збереженням своєї первісної структури служить найрізноманітнішим цілям, виявляє найрізноманітніші погляди та тенденції у сфері духовної творчості, робиться іноді дивно сформованою, але дивно посудиною, в

---

¹ Франко З. Передмова // Іван Франко. Мозаїка із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50-ти томах. / Упорядники: Франко Зіновія Тарасівна, Василенко Михайло Григорович. Львів: Каменяр, 2001. 434с.

яку найрізноманітніші народи й найрізноманітніші генерації вливають кожен свій зміст, своє вино. Сучасна фольклористика, вистежуючи та досліджуючи як виникнення й мандрівки отих міжнародних форм, легендарних посудин, так і властивий зміст, відмінний у кожного народу, у кожної генерації, зміст, котрий заповнює ті форми впродовж століть і на великих просторових відстанях подає, таким чином, важливі та цінні причинки, з одного боку, до історії загальнолюдської культури, а з іншого – до науки, котра ще не існує, але вже народжується, – психології народних мас, як національної, так і міжнародної»¹. Наукові ідеї І. Франка про жанрову специфіку української народної казки є цінними, становлять основу для найглибшого пізнання проблематики українського казкознавства. «Своєю діяльністю у цій галузі він намагався осмислити функціонування української народної казки у західноєвропейському контексті, продемонструвати її багатство та оригінальність. Його багатогранна творчість є визначним періодом в історії українського казкознавства. Наукові дослідження І. Франка не втратили своєї актуальності й на сучасному етапі. Зняття грифу секретності з багатьох його розвідок відкриває нові горизонти для фольклористики, зокрема у процесі дослідження міжетнічного полілогу у народній прозі України»².

3.5.2 Міркування М. Дикарева про народну оповідну традицію

Історія фольклористики найтісніше пов'язана з історією суспільства, оскільки «для української нації фольклор був потрібний як органічний вияв духовно-ідейного життя»³. Після закриття Південно-Західного відділу РГТ у 1876 р., історію української фольклористики творили подвижники-самоуки, борці за українську національну справу, які «працювали здебільшого з власної ініціативи, виходячи з власних, особистих мотивів або обставин життя»⁴. Діяльність **Митрофана Дикарева** (1854-1899) (детально висвітлена у статті Л. Козар⁵) – етнографа і фольклориста в осередках НТШ та Імператорському товаристві любителів природознавства, антропології і етнографії, характеризують як «глибокого знавця українського народного побуту»⁶. Збірник «Чорноморські народні казки й анекдоти, зібрані Митрофаном Дикаревим»⁷ презентував 39 казок. Як свідчить передмова вченого, це була тільки «мала частина зібраного ... казочного матеріалу». І далі він зазначав: «Далеко більше зібрано його мною з року 1892 по 1896 в Вороніжчині, й змістом той

¹ Грищенко І. Дослідження української казки «Жидівська війна» у науковому доробку Івана Франка // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. 36. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 123-129. С.128; Франко І. «Ше «Жидівська війна» // Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у 50-ти томах / І.Франко; редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876-1895 / ред. тому Є.К.Нахлік. С. 403-408.

² Міжетнічні стосунки в українських народних казках / Упорядкув., передмова, приміт., словник І.Грищенко. Київ: ЗАТ «Миронівська друкарня», 2009. 252 с.

³ Шаян В. Джерело споконвічної сили української культури // Народна творчість та етнографія. 2001. № 1-2. С.52.

⁴ Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // Етнографічний вісник. 1925. № 1. С. 2.

⁵ Козар Лідія. Місце Митрофана Дикарева в історії української фольклористики // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К.Дмитренка. Київ, 2008. С. 263.

⁶ Енциклопедія українознавства. Київ. 1994. Т.1. С.190.

⁷ Дикарев М. «Чорноморські народні казки й анекдоти // Етнографічний збірник, том II, Львів, 1896. С. 1-54. Окрема відбитка: Львів, 1896, 54 с.

матеріал далеко цікавіший від чорноморського. ...Маючи на меті видавати вороніжські матеріяли окремо, я їх не даю тут; та й з чорноморського матеріялу я вилучив усі легенди, котрі належать до св. Миколи, бо їх я маю видати в систематичній обробці, разом з иньшими однородними легендами». Казки за видами фантастичні та легендарні, наприклад: «Попівна-цариця, Іван Іванович, руський царевич і прекрасна Анастасія», «Про змія та цигана», «Про Ісуса Христа і апостола Петра». Паспортизуючи видання, М. Дикарев до кожного тексту подав «паралелі й уваги», де зіставив кубанські тексти з українськими та інших народів, а також покажчик «предметів і мотивів» казок. Серед своїх кореспондентів він відзначив Антона Суботу, Павла та Тихона Тарасевських, які постачали йому основний фольклорний матеріал. На працю була рецензія в часописі «Кубанские областные ведомости» (1897, № 4). Один рукописний зошит фольклорних матеріалів М. Дикарева зберігається у фонді І. Франка Інституту літератури НАНУ (ф. 3, № 40580, 304 арк.), де вміщено 36 казок записаних в основному Т. Тарасевським та ще кількома дописувачами. Ще про один рукописний зшиток згадує Л. Козар: «У фонді 77 № 175 Інституту літератури НАН України зберігається «Сборник сказок и статей из Воронежской губ., доставленный Тихоном Тарасевским» (214 четверток)»¹.

У передмові М. Дикарев (прихильник поглядів О. Потебні та О. Веселовського) висловив цікаві думки про класифікацію казок, їх модифікації, пристосування до нових умов побутування, зокрема змішування в них християнських та язичницьких елементів, потребу у фіксації всього матеріалу «всуціль, не гребуючи жодними варіантами». За спостереженнями вченого, народ поділяє казки на дві категорії: 1) побрехеньки; 2) «колись була правда». Беручи до уваги обов'язкову належність видавця до однієї з фольклористичних шкіл (міфологічна, історична, теорія запозичення), вчений вважав систематизацію і зіставлення видаваного матеріалу річчю цілком умовною.

Цікавою є теорія М. Дикарева про походження терміну «казка», що в народі є протилежним словам «бувальщина», «правда». Вчений доводить, що зміна вірувань, прихід християнства зробили оповіді поганської міфології, що колись були правдою – казками (брехнею). З цієї «брехні» одна частина стала «дитячим майном», друга ж перетворилася в правду відповідно нового світогляду. Також він розмірковує про шляхи переходу/перетворення поганських сюжетів на християнські та про етапи розвитку казкової прози: одні сюжети – дійшли краю (повністю трансформувалися з поганських у християнські), інші – спинилися на півдорозі (напів християнізувалися). Окрім цього, перетворення частіше відбувалося не своїх, а сусідських казок, запозичених, бо про свої ще жива була традиція, вірування, правда: «певна етнографічна група позичає від сусідів уже готові християнські мотиви й продовжує далі в тому ж напрямі, або-ж звертається до поганського першотвору, відповідно захованим забуткам поганської старовини». Наполягаючи на тотальному фіксуванні казкових сюжетів та їх варіантів, М. Дикарев пропонує заповнити ніші регіонального запису фольклору для кращого відстежування асиміляції чи трансформації казки у сучасній народній традиції: «казка може і надалі перероблюватися і до того не скрізь

---

¹ Там само. С. 270.

однаково, то вона повинна бути зазначена в кожній даній місцевості, хоч би вона нічого нового не давала в етнографічній літературі (кажу «нічого» згідно, бо абсолютної тотожності тут не може бути). В такому разі вона буде цінним матеріалом для дальшої історії народного світогляду і народної творчості в даній місцевості»¹.

Таблиця 18. «Класифікація казок за М. Дикаревим»

Група		Характерні елементи	Розгалуження
Міф	Побреженьки	Вигадка, розвага	Дитяче майно
			Правда відповідно до нового світу
	Колись була правда	Християнські мотиви (запозичені)	Повна трансформація
			Поганські мотиви (автохтонні)

1903 р. у «Звіті Імператорської Публічної Бібліотеки за 1899 рік» згадується про рукописний збірник «Народні казки» М. Дикарева, що «не дозволила до друку російська цензура, а Київський Цензурний Комітет передав на зберігання до Публічної Бібліотеки»². Отже, наразі невідомо скільки цінних для українського казкознавства рукописів ще чекає на публікацію в імперських архівах. Про деякі ось так згадують у звітах-описах фондів, а деякі розсипаються від часу або знищуються за непридатністю для користування.

3.5.3 Методика регіонального та локального вивчення казки

Методика вивчення традиційної манери казкаря оповідати казки досить поширена. Основними складовими фокусування на оповідачеві, було завдання розгледіти оригінальність казкаря, використання ним художньо-поетичних засобів, вміння вести комунікацію. Зумовлено це – особливим психологічним захопленням, враженням від способу розказувати, створенням атмосфери чарівності та святковості самого дійства оповідання казки. Декілька яскравих прикладів таких досліджень презентуватимуть методологічну гілку українського казкознавства.

У 1895 р. значною подією в науці про казку стала розвідка **Володимира Лесевича** (1837-1905) про Денисовського казкаря Р. Ф. Чмихала та його казки й приказки. Збірка «Казок діда Чмихала» була благодійною на користь незабезпечених студентів університету св. Володимира³. У передмові до збірника

¹ Дикарів М. Чорноморські народні казки й анекдоти // Етнографічний збірник, том II, Львів, 1896. С. 1-54. С. 2.

² Отчетъ императорской Публичной Библиотеки за 1899 годъ. СПб, 1903, С. 211.

³ Сказки и присказки деда Чмыхала. Записаны в селе Денисовке Полтавской губернии // Сборникъ въ пользу недостаточныхъ студентовъ университета св. Владимира. СПб, 1895, С. 211-234; Лесевич В.В. Денисовскій сказочник

В. Лесевич згадував, що в книзі хоча й немає нових казок, однак їх контамінації, те, як вони переходять одні в одні, доповнюють себе і переміняються є дуже цінним для фольклориста. Жанрово це – легенди, перекази, казки, анекдоти, усього 72 №№. Серед них маловідомі казкові сюжети: «Незнайко», «Сто сімдесят і один богатир», «Про Оха», «Царевичі-лебеді», «Про двох братів Єгорів і про залізну бабу», «Кам'яна-голова», «Царевичі Васильки», «Царівна-пастушка» та ін. У кінці збірника дослідник подав короткий зміст до кожної казки з посиланнями на паралелі в інших виданнях. Також ним засвідчено про випадки іншомовних вкраплень у тексти українських казок, як про негативне явище, на прикладах продемонстровано пристосування русизмів до української мовної системи. Прогнозуючи цінність свого збірника для української науки та культури, фольклорист зазначав, що значення записів обумовлене не сюжетами (більшість вже згадана у збірниках попередників), а тим, що вони зафіксовані в одному селі від одного народного оповідача, що має великий репертуар і є цінністю для фольклориста та історика літератури. В статті «Денисівський козак Р. Ф. Чмихало, його казки й приказки» подано короткий опис рідного села казкаря на Полтавщині, особистісні характеристики його як «сільського інтелігента», творчу майстерність: хороша пам'ять, манера оповіді, особливості репертуару, мова казок тощо. Збірник В. Лесевича важливий своїми акцентами на оповідачеві та його соціальному середовищі, ролі обдарованої особистості в оповідальній традиції, специфіці виконавства, мови, що певною мірою випереджало свій час.

У розвідці історика, дослідника українського козацтва **Дмитра Яворницького** (1855-1940) «Слідами запорожців» казки вміщено на сорока сторінках¹. Це 25 казок, почутих і записаних Д. Яворницьким від народного оповідача Хоми Провори із с. Богодар Олександрівського повіту Катеринославської губернії. Переважно це побутові та чарівні казки, такі як «Дурному ні в людях, ні дома», «Як чоловік висиджував лебедят», «Марко Багатий», «Немудрящий Хома і премудрі кацапи» та ін., більшість сюжетів пов'язана з народними віруваннями. У книзі, побудованій у формі подорожей місцями запорозьких поселень, зустрічаємо описи пригод оповідача, «живих сцен», місцевих мешканців, зразки фольклору. Один із розділів присвячений «сліпому Бояну» Фомі із с. Богодар Катеринославської губернії. Д. Яворницький описує його як талановитого пісняра та оповідача, сопілкаря, згадує обставини його життя, виконавську манеру, особливості мови творів.

Фольклористка, дослідниця весільної обрядовості та діяльності Д. Яворницького, М. Шубравська (співробітниця ІМФЕ), порівнявши вище згадані зразки із записами попередників, дослідила, що частина з цих казок цікава й оригінальна за сюжетом: «Чоловік на роботі у чорта», «Чудесна коробочка», «Щира любов», «Дуже розумний чоловік», «Як чоловік висиджував лебедята», «Премудрий Хома» та ін.; деякі казки є варіантами вже відомих зразків зі збірника М. Драгоманова «Малорусские народне предания и рассказы» (1876) та І. Рудченка «Народные

Р.Ф. Чмыхало. (Мелкія заметки). Его сказки и приказки // Міръ Божій, 1895, апрель. С. 9-22; також КСт., 1895, VII – VIII, С. 31-32.

¹ Эварницкій Д.И. По следамъ запорожцевъ. СПб., 1898, 324 с. (на с. 88-128 казки). Рецензії: Л.Ч. // ЗНТШ. 1900. Кн. II. Т. XXXIV («Бібліографія»). С.33; Б.Г. // ЛНВ. 1900. Т. 10. С.210.

южнорусские сказки» (1870). Значно поетичніший і повніший, ніж опублікований у М. Драгоманова, приміром, варіант Д. Яворницького «Із чого кукушка, ластівки та соловейко». А казка «Як чоловік клада собі знайшов» (С. 95-95 у розвідці «По следам запорожцев» СПб., 1898) є варіантом до казки «Болтливая жена» (відома як «Язиката Хвеська»), записаної Я. Новицьким у с. Ольгінське Маріупольського повіту Катеринославської губернії. Через наявність у книзі Д. Яворницького значної кількості антирелігійного фольклору (апокрифічні легенди й казки) та через те, що значна частина праці написана «малороссийским наречием», вона була на довгий час затримана цензурою і опублікована з вилученням деяких текстів. Книгу також прихильно зустріла критика, зокрема Б. Грінченко та М. Сумцов. «Записи його казок... можуть бути дуже корисні задля етнографії запорозького краю», – писав про Д. Яворницького рецензент під скрипторієм Л.Ч. із Записок Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. Б. Грінченко також позитивно оцінив працю, однак зауважив про безсистемність і розпорошеність матеріалу, що «вельми утруднює користування нею фахівців». Він висловив побажання Д. Яворницькому видрукувати усі фольклорні матеріали окремо «укупі з іншими своїми такими записами в одній систематично впорядкованій збірці». Однак, на той час, це було неможливо: Д. Яворницький, як і вся українська наука, культура, література, переживав тяжкі часи переслідувань і випробування (оголошений «політично неблагонадійним» (1891 р.) та засланий до Середньої Азії (м. Ташкент) ¹.

У праці В. Іванова під назвою «Життя і творчість селян Харківської губернії. Нариси з етнографії краю» ² вміщено 36 казок, переважно побутових. Метод збирання матеріалів фольклорист використав уже випробуваний – кореспондентська мережа, яка складалася з учителів народних училищ як представників найбільш освіченої верстви сільського населення. Серйозне ставлення записувачів до своєї діяльності, наявність професійно виписаної програми збирання та власне текстологічний аналіз записів засвідчували високий рівень їх автентичності.

У цей час на Слобожанщині збирацькою діяльністю займався і М. Васильєв. Він записав та опублікував 4 казки у журналах «Етнографическое Обозрение» та «Киевская Старина». 90-ті роки XIX ст. були найпліднішими у справі фіксації та видання народної казки на Слобожанщині. Головною причиною такої продуктивності стала узгоджена і скоординована діяльність збирачів, видавців і дослідників народної творчості. У зазначений період також було систематизовано значний за обсягом матеріал і закладено основи подальшого дослідження процесів міжкультурної взаємодії.

Дві діалектологічні експедиції на Пряшівщину здійснив галицький мовознавець, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові **Іван Верхратський** (1846-1919). Влітку 1987 р. він зробив записи у селах Ясінях, Квасах, Великому Бичкові, Луковому, Горонді, Клячанові, Страбичеві та ін., у м. Хуст. Їхнім результатом стала праця «Знадоби для пізнання угроруських говорів» (1899) опублікована на

---

¹ Іваннікова Людмила. Енциклопедист народного життя – академік Д.І. Яворницький // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К.Дмитренка. Київ, 2008. С. 211-212.

² Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. Дис. Київ, 2009. 16 с. С.11.

сторінках ЗНТШ¹, де як зразки говірок використані тексти казок. У другій частині, під назвою «Взорці бесід угорських руснаків» (1901) він умістив лемківський фольклор з 36 сіл Лабірщини, Бардіївщині і Спиша (65 казок, легенд та анекдотів, окрім цього, 257 пісень, 217 загадок, 14 прислів'їв, кілька народних оповідань та три описи народних обрядів). Фольклор його цікавив з мовознавчого погляду, що позначилося на відборі текстів – перевага надавалася коротким. Записи подано зі збереженням фонетики, з наголосами, зі вказівкою місцевості. Перша частина – оповідна, тут змішані казки, народні оповідки різного змісту, християнські легенди тощо. Вони не мають назв, а іменуються за початковими рядками твору. Серед казок можна назвати твори на поширені сюжети про бідного та багатого брата, чарівних помічників-богатирів героя, «Дівчину з яйця» тощо. Говіркам властиві численні словацькі, частково угорські мовні та інші запозичення. До прикладу, це назви персонажів – Еджі-баба, Язі-баба (баба-змія), Локті-брада та ін. Пізніше, продовжуючи публікувати філологічні розвідки, І. Верхратський написав праці «Про говір галицьких лемків» (1902)² та про говір батюків³, де також казки є зразками говірок⁴.

Спробою локального вивчення казкової традиції стала розвідка **Ол. Маркевича** «Огляд казок, що побутують серед одеського простого люду», зроблена за матеріалами його ж збірника «Нарис казок, які побутують серед одеського простолюдю»⁵. Дослідник систематизував і схарактеризував 50 казок, записаних від одеських школярів. У рецензії І. Франко зазначав: «Цікаво, що казки записані російською мовою, але з примішкою українських зворотів, а тези їх виявляють більше схожості з українськими, ніж з московськими казками». Ол. Маркевич активно співпрацював з Одеським товариством історії та старожитностей та Таврійською ученою архівною комісією, за інтенсивну наукову роботу він був обраний дійсним членом НТШ у Львові.

Фольклорист, етнограф і вчитель **О. Малинка** (1865-1941) (член етнографічної комісії при ВУАН) записував в Чернігівській, Київській, Подільській, Полтавській та ін. губерніях. У «Збірнику матеріалів з малоруського фольклору» (1902) він подав розділ «Оповідання і казки». Серед різних жанрів збірника 96 №№ репрезентовані казками (переважно чарівні та богатирські), переказами, анекдотами, легендами. У кінці твору вказано місце запису, без вказівки на оповідача. Додано також короткі фабули казок, вказівки на подібні мотиви. Збірник набув широкого резонансу, про що свідчать рецензії, відгуки та премія імені М. Костомарова. Так, в ЗНТШ маємо рецензію В. Гнатюка; Б. Грінченку у збірнику «Звіт про присвоєння премії імені М. В. Гоголя»

¹ Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. Б. Взорці бесіди угорських руснаків (Говори з наголосом джимимим). Подав Іван Верхратський. // ЗНТШ, 1899, т. XXIX. С. 127-200; 1901, т. XLIV. С. 113-224.

² Про говір галицьких лемків. Написав Іван Верхратський. // Збірник філолог. секції НТШ, Львів, 1902, т. V, с. 164-224.

³ Говір батюків. Написав Іван Верхратський. // Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1912, т. XV. С. 87-109.

⁴ Верхратський Іван. Про говір Долівський. // ЗНТШ, 1900, т. XXXV-XXXVI, с. 81, 82, 85-87, 91-93. Гнатюк Володимир. Русини Пряшівської єпархії і їх говори. // ЗНТШ, 1900, т. XXXV-XXXVI, с. 1-70. Франко І. Карпаторуська література 17-18 віків // ЗНТШ. 1900. Т. XXXVII. С. 1-91; Т. XXXVIII. С. 1-160.

⁵ Юбилейный сборник в честь В.Ф.Миллера, изданный его учениками и почитателями, под редакцией Н.А. Янчука. Москва, 1900. 368 с. Рецензії: Перетць В. // ЖС., 1901, вип. 1, с. 102-106; Франко І. // ЗНТШ, 1901, т. XLIII, с. 32-38; Маркевича Ол. Очерк сказок, обращающихся среди одесского простонародья // Юбилейный сборник в честь В.Ф.Миллера .... Москва, 1900. С.172-184.

належить «Відгук про видання О. Малинки «Збірник матеріалів з малоруського фольклору» (Чернігів, 1902)»¹. Цінність видання вчені віднайшли у тому, що О. Малинка досить сміливо подав не лише повноцінні тексти, а й варіанти, серед них ті, що могли викликати нарікання щодо їх естетичної вартості.

Отже, на межі ХІХ – ХХ століть українські казкознавці вже чітко уявляли проблеми методологічного вивчення народної казки, особистості казкаря та оповідної традиції загалом. Критерії вивчення цих питань були теоретично і практично апробованими, описаними у наукових статтях та супровідних матеріалах до регіональних етнографічних і фольклористичних збірників. Крім основних критеріїв методичної роботи з казкарем, що передбачала і психологічні підходи, кожен записувач намагався оригінально представити вивчене питання, що відобразилося у збірниках.

3.6 УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Багату наукову спадщину про українську казку залишив по собі чеський компаративіст, доктор Празького університету **Іржі Полівка** (1858-1933) (дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові). Він був прихильником зіставного методу вивчення фольклору різних народів і багато уваги приділяв типології казки. Разом з Й. Болте, він уклав коментарі до збірників казок братів Грімів у 5 томах (Bolte, Johannes und Georg Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Hildesheim : Georg Olms, 1913-1932)². Українська народна казка також часто фігурує в полі зору його досліджень. Зокрема, йому належить німецькою мовою розвідка про відомий міжнародний казковий сюжет «невільний знахар», де наведено українські паралелі та бібліографічні примітки³. Інша його порівняльна фольклорна студія із цитуванням українських казок «давніх і новітніх» називалася «Малгосникъть и неговиять ученикъъ» (Чарівник і його учень) була прорецензована В. Гнатюком (ЗНТШ) та Ю. Яворським (Живая Старина)⁴. Також у компаративістському дослідженні сюжету «Алі-баба і сорок розбійників» вчений подав 4 українські паралелі із збірників: Л. Семенського «Podania i legendy polskie, ruskie i litevskie», І. Рудченка «Южно-русские сказки», О. Роздольського «Галицькі народні казки», В. Гнатюка «Етнографічні матеріали з Угорської Русі»⁵. У статті німецькою мовою «Tom, Tit, Tot. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde» ним наведено казкову українську паралель (зі «ЕЗб» 1899, С.73) та казку № 208 зі збірника В. Гнатюка. Розвідка про жар-птицю чеською мовою «O zlatém ptáčku a dvou

¹ Сборник материалов по малорусскому фольклору. Собрал Ал.Н. Малинка. Чернигов: Отд. «Рассказы, сказки», 1902. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1902, т. XLVI, с. 37-43.

² Bolte, Johannes und Georg Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Hildesheim : Georg Olms, 1913-1932.

³ Polivka, dr. Slavische Beiträge zur vergleichender Märchenkunde // Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde, 1895.

⁴ Поливка І. Малгосникъть и неговиять ученикъъ. Сравнительна фольклорна студія отъ д-ръ І. Поливка, профессоръ въ Празкия университетъ // СбНУ, 1898, кн. XV. (Окрема відбитка: Софія, 1898, 56 с.) Рецензії: Гнатюк В. // ЗНТШ, 1900, т. XXXIII, с. 33-34; Яворський Ю. // ЖС, 1900, вип. IV, с. 589-591.

⁵ Polivka I., dr. Ali-Baba I četrdeset razbojnika. Prilog Komparativnome izučavánu narodnich pripovijedaka. Napisav dr. I. Polivka. (Preštampáno iz «Zbornika za narodni život i običajе južnich Slovena». Kniga XII, sv. 1). Zagrb, 1907, 48 s.

chuduch chlarcich» також була із залученням українського казкового матеріалу ¹. А дослідження «Lidové povídky o zkrocení zlé ženy» ² презентувало казки із мандрівним сюжетом про приборкання злої (норовливої) жінки. Посилання на казкознавчі студії українських вчених (зокрема на «Труди» П. Чубинського та збірника І. Рудченка) на сторінках праць І. Полівки ставали візитівками для популяризації народної української казки ³. Написані ним рецензії навіть на неукраїнські видання (наприклад, «Білоруський збірник казок» Е. Романова) обов'язково містили паралелі з українського казкового матеріалу та бібліографію ⁴. Чеською мовою «Казкознавчі студії» вченого здобули широку популярність та визнання. У праці він зіставив різні версії казкових мотивів, дослідив їх взаємну залежність, намагався гіпотетично та на підставі фактажу з'ясувати їх походження та батьківщину. Тут подано варіанти деяких українських казок та легенд. Рецензія В. Гнатюка на студії І. Полівки 1906 р. про українську казкову традицію значно розширила і доповнила положення вченого ⁵. Згодом, 1923 р. Він подав розвідку про типологію слов'янської казки ⁶, що стала підґрунтям до наступних досліджень казкознавства. У праці вчений посилався на здобутки фінської школи, але зазначав про особливий підхід до вивчення слов'янської казки, з огляду розвитку оповідної традиції та побутування великої кількості варіативних зразків, що можуть сприйматися як окремі типи.

Інший чех **Фр. Ржегорж** (1857-1899) вмів українські народні казки на сторінках своїх розвідок «Чорт. Мозаїка з народних оповідей галицьких» та про побут бойків і народознавство галицьких Карпат в цілому, де проводив паралелі між реаліями побуту та казковою оповідною традицією. У позитивній рецензії В. Гнатюка на розвідку «Kalendařik z narodního života Bojkův. Příspěvek k rusinskému narodopisu halických Karpat» було доповнено положення праці Фр. Ржегоржа та акцентовано на особливостях оповідної традиції бойків ⁷.

Чеською мовою вийшла праця доктора С. Чамбела «Словенська мова і її місце в родині слов'янських мов», де подано власноручні записи вченого в 73 селах. Українські оповідання він записав у 6 селах. Серед зразків, у другому розділі переважають чарівні та побутові казки. Праця видана власним коштом автора в Турчинском св. Мартіна та була прорецензована В. Гнатюком й І. Полівкою, де в паралелях згадувалися казки з українських збірників ⁸.

¹ Polivka G. Tom, Tit, Tot. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde // Zeit. d. Ver. f. Volkskunde, 1900, s. 254-272 i 382-396. Polivka Š. O zlatém ptáčku a dvou chuduch chlarcich. // NSb., 1900, VI 1-2, s. 94-143.

² Polivka J. Lidové povídky o zkrocení zlé ženy. // ЗНТШ., 1913, CXVII i CXVIII, c. 303-320.

³ Поливка Іржи, д-р, проф. Le Chat Botté, сравнительна фольклорна студія. // СБНУ, 1900, XVI i XVII, c. 782-841. (Паралелі українських казок з «Трудов» Чубинського с. 204, № 56; Рудченко, II, № 5; I, № 18, с. 31).

⁴ Рецензія: Polivka, I. на «Белорусский сборник». Выпуск шестой. Сказки Е.Р. Романова. Могилевъ, 1901, 258 с. // Известия, 1904, кн. 1, с. 424-447.

⁵ Polivka Jiří. Pohadkoslovné studie. Napsal Jiří Polivka. // NSb., svazek X, sei. 2. Окрема відбитка – V Praze, 1904, 211 s. Рецензія на Pohadkoslovné studie. Napsal Jiří Polivka // Wiśła, 1905, t. XIX, s. 107 – 113. Також Гнатюк В. // ЗНТШ, 1906, т. LXXI, с. 230-234.

⁶ Polivka J. Súpis slovenských rozprávok. I-V. Sv. Martin, 1923-1931.

⁷ Řehoř, Fr. 1) Čert. Mosaika z ludových podání halickoruských, sestavil Fr. Řehoř (Přiteli V.S. Ponci učiteli v Černilově). Zlata Praha, 1895, č. 34; 2) Kalendařik z narodního života Bojkův. Příspěvek k rusinskému narodopisu halických Karpat. – jbid., 1895. Рецензія В.Гнатюка на статті Řehoř, Fr. (1895) // ЗНТШ., 1896, т. XI, С. 41-42.

⁸ Czambel Sam. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Praca d-ra Sama Czambela. I oddelenie. Osnovy a iny material rečovy. 1. Čiastka. Vychodoslovenské narečie. Nakladom vlastnym. V Turčianskom sv. Martine. 1906, 624 s.; Рецензії: Гнатюка В. // ЗНТШ, 1907, т. LXXVIII, с. 220-223; Поливки І. // И., 1907, т. XII, кн. 3, с. 345-390.

У другому томі «Матеріалів антропологічно-археологічних та етнографічних» (1897) польською мовою подано «Байки (казки)» зібрані **Софією Рокосовською** (1856-1940) на Волині. У вступному слові авторка сформулювала характерні ознаки байки-казки. У збірнику переважно чарівні та соціально-побутові казки. Всього 89 №№, поділені на дитячі (казки №№ 8, 11, 12, 19, 20, 21) та для дорослих (казки №№ 22-89). Тексти збирачка записала від своєї прислуги. Про це вона зазначила в передмові до публікації: «казки записані від Хведька Баланьця, служника при різних дворах. Він розумний, добре розповідає те, що чув у світі від інших. Ще інші тексти – від няні і дівчат-покоївок». С. Рокосовська звернула увагу на зачини та кінцівки у записах українських казок, що обов'язково мають приказковий стиль, формульність для висловлювання, національний колорит гумору. Наприклад, «в якомусь царстві, в якомусь государстві, а саме у тому, де ми живемо; а в завтрашній день після обіду, наївшись макового хліба; буду казати казки, а сьогодні – приказки; і я там був, мед вино пив, по бороді тепло, а в роті не було; Як я там написвя, на гною спать положився, а на том гною оруді стояли, а тиі оруддя гнойом затикали. Як не стало гною, то заткнули мною. Як вистрелили з гармати, то я став аж тут брехати». Частина казок має назви: №3 «Дурна Хіма», № 8 «Правда і Кривда», № 9 «Прекрасна Олена», № 10 «Золота шуба і срібна корона», № 19 «Дитяча казка» (про курочку Рябу), № 20 (билинка), № 21 (про козу-дерезу); № 32 (дівка перебирає женихами), № 39 (про свекруху і невістку), № 40 (чорт-наймит), № 45 (про злодія Терешка), № 48 (анекдот), № 52 «Відчипна казка» («Був собі бай. Наніс копу яй. Кожному по яечку, а Катрусі – зносок, щоб поцілувала котка в носок»). Деякі казки, як-от №№ 5, 6 «Горохове зернятко» та №№ 7, 8 «Про двох братів: багатого і бідного» подано у двох варіантах ¹. Творчість С. Рокосовської не залишилася поза увагою тогочасних дослідників. Записи її казок згадані в рефераті великої студії німецького професора славіста Фридеріка Крауса. Щоправда, там вони помилково названі польськими казками ². Рецензія в одному з випусків ЗНТШ В. Гнатюка (1898) критично висвітлила збірник С. Рокосовської. Зокрема, було піддано критиці неточність запису, брак паралелей до казок, неточність авторських тлумачень, не красномовність відібраних інформаторів ³. Проте сьогодні дослідники не сперечаються про цінність записів польської пані. Визначаючи доречність праць С. Рокосовської, І. Коваль-Фучило зазначає, що «для нинішнього українського дослідника прозового фольклору чималий інтерес становлять саме помилки записувача, які виявляють мовні складнощі в українській лексиці для носія мови польської. Для дослідження структури та поетики казкового тексту важливі записи не лише від красномовних оповідачів, які

¹ Rokossowska Zofia. Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzny (powiatu Zwiąhelskiego, gubernii Wołyńskiej) // Materiały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne. T. II. Krakow, 1897. S. 14-118; Коваль-Фучило Ірина. Софія Рокосовська – збирач фольклорних скарбів Звягельщини // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К.Дмитренка. Київ, 2008. С. 316.

² Ludoznawstwo w latach 1897-1902 // Wisła. 1905. T. XIX. S. 73-94.

³ Рецензія В. Гнатюка на (Bajki (skazki, kazki) ze we wsi Jurkowszczyzny (pow. Zwiąhelskiego, gub. Wołyńskiej zebrala Zofija Rokossowska // Materyjaly antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. 1897. T. II. S. 14-118) // ЗНТШ. 1898. Т. XXV. С. 41-44.

часто переказують казки, а від носіїв, записи від яких виявляють стан, у якому фольклорний текст побутує, так би мовити, у головах загалу»¹.

Підбірку казок подав польською С. Здіарський «Garść basin ludu ruskiego ze wsi Nałuża w powiecie Trembowelskim» з Трембовецького повіту у збірнику «Матеріалів антропологічних, археологічних та етнографічних». Байки (казки) у виданні були записані 1897 р. 23-31 липня в с. Налужі від місцевого церковного служника (дяка) Сабатюка українською мовою в латинській транскрипції. Праця була видана окремо в Кракові та прорецензована В. Гнатюком², де зазначено, що в збірці подано казки (чарівні): «Заклятий двір»; «Ленора»; «Біда»; «Про вдовиного сина»; «Про злодія»; «Скляна гора»; «Заклята королівна»; «Про хлопця-сироту». У територіальних збірниках етнографічних матеріалів також знаходимо записи К. Мошинського, де вміщено 14 казок та легенд (матеріали записано в Бжезанах від селян околиць сіл, переважно русинів³) та Б. Сокальського, де українські казки вміщено у третьому розділі етнографічних матеріалів Сокальського повіту – історичному; частина українських казок написана польською мовою⁴.

Декілька розвідок з українського казкознавства маємо іноземними мовами: працю В. Вугела, присвячену сазі про Ленору (нім.) «Одна малоруська версія саги про Ленору», що в народній традиції звучить як «галицька казка про мерця»⁵; англійською мовою вийшла праця А. Гербера стосовно великоруських казок про тварин⁶, що відразу ж долучилася до трактування теорії мандрівних сюжетів (міграційна школа) та їх само породження (етнографічна школа). 1905 р. німецький дослідник К. Отто у науковому збірнику подав розвідку про саги, де навів паралелі з українського фольклору, зокрема це казкові сюжети зі збірників І. Манжури («Казки» № 7), Б. Грінченка («Етнографічні матеріали» 2, 10, № 16), та «Етнографічного збірника (5, 79)»⁷. Також німецькою вийшла праця П. Шуллеруса про румунські народні казки, де наведено українські паралелі та зроблено компаративістський аналіз деяких з них⁸.

Польський часопис «Lud» друкує розвідки: А. Фішера «Байка про козу обдерту», де зазначено відповідні українські варіанти з праці Ю. Мошинської «Байки і загадки люду українського» (1885)⁹ та А. Сівінського «Байки, легенди і оповідання народні зібрані в Сокальському повіті», де вміщено 26 казок, легенд і переказів, у яких

¹ Коваль-Фучило Ірина. Софія Рокосовська – збирач фольклорних скарбів Звягельщини // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К.Дмитренка. Київ, 2008. С. 318.

² Zdziarski Stanisław. Garść basin ludu ruskiego ze wsi Nałuża w powiecie Trembowelskim // Materiały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne, т. VI. W Krakowie, 1903. S. 153-173. Окрема відбитка – Krakow, 1903, 22 s. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1903, т. LIII, с. 45-47.

³ Moszyński K. Obrzędy, wiara i powieści ludu z okolic Brzeżan. // МААЕ, 1914, т. XIII, s. 152-198.

⁴ Sokalski Branisław. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Lwow, 1899, s. 270-297.

⁵ Bugiel W. Ein kleinrussische Version der Lenoren-sage // Arch. f. slav. Philol., 1891, Band XIV, s. 146-148.

⁶ Cerber A. Great russian animal tales. Baltimor, 1891.

⁷ Knoop Otto. Sagen aus Kujawen. // Zeit. d. Ver. f. Philol., 1905, XV, s. 102-104.

⁸ Schullerus P. Rumünische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale. // Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, 1905, 1906, XXXIII, Heft II, s. 302-466; Heft III, s. 467-602.

⁹ Fischer Adam. Bajka o kozie obdartej. // Lud, 1910, т. XVI, zes. 4, s. 347-357. Також див. праці Мошинської «Bajki i zagadki ludu ukraińskiego» // Zb., XI, 1885, s. 111.

дійовими особами виступають русини. На збірник була рецензія В. Гнатюка ¹, де наголошено про невичерпність українського народного джерела та позитивно оцінено матеріали збірника. У цьому ж часописі в декількох номерах Й. Шнайдер опублікував дві народні казки: «Про трьох братів: двох розумних, а третій дурень» та «Легенда про Довбуша-опришка». Українські оповідання записано в с. Ясіні, Калужського повіту. Перше – широко відома казка про трьох братів та скляну гору. Друге – легенда/міф про Мадея, в якій тільки його ім'я замінено, на ім'я Довбуша. В іншому номері маємо гуцульські казки «Ще про гуцулів Татровських» під рубриками: «Смішні казки» (6 казок), «Казка про дівку, що не хотіла вчитися прясти» та «Казка небилиця, більше брехні як половиці» ².

У довідникових виданнях європейських науковців визнається доцільність українських казкознавчих студій, що відобразилося у статтях до словників. Так, зокрема, Е. Бернекер у своєму словнику-хрестоматії з міфології у розділі «Ukrainica» подав казки: «Про Івана та відьму», «Про хлопця й цісаря» та «український словарець». Праця була прорецензована В. Гнатюком ³. Також Ф. Брокгауз та І. Ефрон у «Енциклопедичному словникові» вміщують статтю «Казки» в авторстві М. Сумцова (Т. 59) ⁴.

Казкознавчі матеріали зустрічаємо у монографії В. Клінгера «Тварини в античних та сучасних повір'ях» (1909-1911 рр.), куди увійшов багатий античний матеріал про світ тварин, що розглядався у співвідношенні з міфологічними уявленнями про них у різних європейських народів, насамперед у слов'ян ⁵ та у статті «Дві античні казки про орла... та пізніші відображення», де подано паралелі з українських казок зі збірника М. Драгоманова ⁶. Іноземними мовами маємо розвідки стосовно індексації казок, міфів та легенд М. Азадовського, М. Ейтмена, О. Лурітса про співвіднесення казок та саг, Я. Ганова ⁷. У 1925 р. виходять покажчики казок: А. Хрестінсен про мотив, І. Квігстад про казки та саги; укладений І. Вріз покажчик індонезійських казок, В. Вінерт про типи грецько-римських казок та їх поширення в Європі ⁸.

¹ Siewinski A. Bajki, legendy i opowiadania ludowe zebrane w powiecie Sokalskim // Lud, 1903, t. IX, zes. 1, str. 68-85. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1903, т. LXII, с. 30-31.

² Schnajder Jozef. 1) Baśń o trzech braciach, dwóch mądruch a jednym głupim. – 2) Podanie o Doboszu opryszku. // Lud, 1907, t. XIII, zes. 1, s. 34-36. Schnajder Jozef. Jeszcze o Huculach tatrowskich. // Lud, 1907, t. XIII, zes. IV, s. 338-341. (Зміст: 1. Kазka ne byłci, bilsze brechni jak połowyci. 2. Bajka za diwku, ktera ne хотіла ucyty sie priesty. 3. Smiszni kazkie (шість). 4. Przysłowia (два)).

³ Berneker, Erich. Slavische Chrestomatie mit Glossaren. Von dr. Erich Berneker, professor an der deutschen Universität Prag. – Strassburg, 1902, 484 s. Рецензія В.Гнатюка // ЗНТШ, 1902, XLIX, с. 10-13.

⁴ Сумцов Н. Сказки // Энциклопедический словарь. / Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 59 полутом. СПб., 1900.

⁵ Клингер В. Животное в античном и современном суеверии. Киев, 1909-1911 (Университетские известия. Киев, 1909, № 10, 11; 1910, № 1, 5, 11; 1911, № 3).

⁶ Клингер В.П. Две античные сказки об орле и ... познейшія отраженія // КВИ., 1913, № 1, с.1-25.

⁷ Asadowskij M. Eine sibirische Märchenerzählerin (FFC 68). Helsinki, 1926; Eastman M.H. Index to fairy tales, myths and legends. Boston. 1926; Gwara maloruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych. Napisal Jan Ganow. Lwow, 1926, s. 107-128; Looits O. Livische Märchen- und Sagenvarianten (FFC 66). Helsinki, 1926.

⁸ Christensen A. Motif et thème. Plan d'un dictionnaire des motifs de contes populaires, de légendes et de fables (FFC 59). Helsinki, 1925; Qvigstad J. Lappische Märchen- und Sagenvarianten (FFC 60). Helsinki, 1925; Vries de, J. Typen Register der indonesische Fabels «en Sprookjes» in Volksverhalen uit Oost-Indië. Leiden, 1925; Wienert W. Die Typen der griechisch-römischen Fabel. Mit einer Einleitung über das Wesen der Fabel (FFC 56). Helsinki, 1925.

Отже, початок ХХ століття в історії казкознавства позначений чіткими методологічними принципами щодо типології казки та сюжетотворення. Довідники, бібліографії та покажчики сюжетів дозволяли вченим рухатися вперед у своїх наукових пошуках, відповідно до наукової школи чи напряму. Вивчення казки відбувалося у наступних площинах: пошук прабатьківщини сюжету; психологічний підтекст, пов'язаний з архетипами та людською свідомістю; особливості побутування та поширення казок в оповідній традиції як окремого народу, так і певної географічної території, де проживали кілька етносів.

3.7 РОЛЬ ЧАСОПИСІВ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА (останні десятиліття ХІХ ст.)

Вже дещо згадувалося вище про роль часописів та періодики, що висвітлювала соціально-культурні події в регіонах та презентувала окремими рубриками «Із уст народу» фольклорну оповідну традицію, а серед усього і народну казку. Першою причиною появи великої кількості періодики було їх громадське утримання, що дозволяло менш затратно публікувати зібрані матеріали та наукові розвідки. Символічними назвами часописів обумовлювалася їх мета та тематика, редакторська колегія неодмінно мала у своєму складі фольклориста-професіонала, який доносив до широкого загалу наукові пошуки та спрямування, роз'яснював їх актуальність для громадськості. Як приклад, часопис «Народ. Орган русько-української радикальної партії» (Львів, 1890-1892), редакторами якого були М. Павлики та І. Франка (зокрема, із записів Ф. Колесси подано тут народну казку «Старий вовчище»¹); часопис «Харьковский сборник. Літературно-науковий додаток до «Харьковского календаря»; «Живая старина» (періодичне видання видавництва Відділу етнографії РГТ (1890-1916) та інші). Для дитячої аудиторії часописи мали дидактичний та патріотичний характер, зокрема, «Ластівка. Письмо для руських дітей, яко прилога до «Учителя»» (Львів, 1869-1881), «Дзвінок. Письмо ілюстроване для дітей і молоді» (Львів, 1890-1913) тощо. Народна казка у цих виданнях мала переважно літературну обробку, та яскраво виражену дидактичну мету. Проте ці джерела також є цінними для сюжетного фонду українського казкознавства, тому що часто казка, надрукована у такому часописі, більше могла не бути зафіксована ніде. Як приклад, «Дзвінок» на своїх сторінках розмістив казки: «Старий вовчище», «Лисиця і вовк», «Дивна хатка», «Страх має великі очі»; добірку Олени Пчілки «Милосердна. Полтавська приповідка», «Журавель та Чапля», «Цікава казочка. Безконечна», «Сосонка. Різдвяна казочка»; із записів П. Чубинського «Казочку про

---

¹ Колесса Філярет. Старий вовчище (народна казка) // Народъ, 1890, № 12, С. 185.

бабусю та курчат»¹; у редакції П. Рогача: «Казка про скромного батька» та «Анекдот про солдата, котрий стрибав вище Лаврської дзвіниці»².

Фольклористичні рубрики у періодичних виданнях наукового змісту адресувалися інтелігенції та освіченій громадськості. Мета таких публікацій була значною мірою наукова, тому опубліковані там казки зберігали народну говірку та авторський спосіб оповіді. Ці тексти й зараз є джерелом вивчення та копіювання при підготовці збірників казок. Як приклад, часопис «Київська старина» (1882-1906, 1907 був під назвою «Україна», заснований Київською громадою на її кошт) – це перший в Україні багатопрофільний журнал, який публікував роботи з історії, етнографії, фольклористики, археології, літературні матеріали, документи та наративні джерела. Видання стало своєрідним науковим центром, де розроблялися різні проблеми української культури. У ньому опубліковано підбірку «Дітський Едем до вкушення плода от древа познання добра і зла (Из детского міра деревенского мальчика), де на С. 395-400 (1894, XII) наведено казку під назвою «Съ паном не братайся, жинці правду не кажи и чужой дитини за свою не бери» та зредаговані В. Ястребовим «Варіанти казки про невірну дружину»³; «Казку про чоловіка, що розумів розмову тварин»; «Казку про котофея», записану Ф. Кудринським⁴. Серед науково-популярних розвідок з нашої тематики можемо назвати: М. Марковського «Мандрівний анекдот в малоруській народній словесності, де подано казку «Про пригоди хитрого брехуна (шахрая)»⁵; В. Ястребова «До бібліографії малоруських казок»⁶; П. Кузмичевського «Турецькі анекдоти в українській народній словесності», із зіставленням казкових мотивів⁷; казку «Закляті гроші», записану в Єкатеринославській губернії⁸; про малюнки на сюжети українських казок і пісень «Лубочния картинки на малорусскі теми»⁹. К. Грушевська неодноразово наголошувала, що часопис «Київська старина» на кілька десятиліть «узяв на себе місію культурно-національного речника і став приводом до досить живого українознавчого руху» (К. Грушевська, праці, т.1, с. СХІ).

Журнал-квартальник від Етнографічного відділу РГТ «Живая Старина» (1890-1916) вміщував програми збору, звіти й описи етнографічних експедицій, розглядав

¹ Лисиця и вовкъ (казка) // Дзвонוך, 1890, № 3; Народныя песни, сказки и рассказы: 1) Дывна хатка; 2) Лисичка и вовкъ; 3) Що до кого; 4) Страхъ мае вельки очи. // Дзвонוך, 1890, № 1; Пчилка Олена. 1) Милосердна. Полтавська приповідка. 2) Морквяный вовкъ. Волянська песенка. 4) Журавель та Чапля. 5) Цікава казочка. Безконечна. 6) Сосонка. Різдвяна казочка (з ілюстр.). // Дзвонוך, 1890, №№ 6, 13, 18, 21, 24; Чубинський П. Казочка про бабусю та курчатъ. Зъ народнихъ усть. // Дзвонוך, 1890, № 18.

² Казка // Дзвонוך, 1893, № 9; Народныя песни, сказки, рассказы и пр. Старий вовчище (казка). // Дзвонוך, 1893, № 2; Рогачъ П. І. Сказка о кроткому отце. II. Анекдотъ о солдате, который прыгаетъ выше Лаврской колокольни. // Дзвонוך, 1893, №№ 10, 13, 14.

³ Щ., М. Дітський Едемъ до вкушення плода отъ древа познання добра и зла (Изъ детского міра деревенского мальчика) // КСт., 1894, X, С. 48-61; XII, С. 388-401. Ястребовъ В. Варіанти сказки о неверной жене // КСт., 1894, IV, С. 159-165.

⁴ Ястребовъ В.Н. Сказка о человеке, понимавшемъ разговоръ животныхъ. // КСт., 1895, VI, С. 109-111; Кудринскій Ф. Сказка о котофеи // КСт., 1895, II, С. 59-64.

⁵ Марковскій М. Бродячий анекдотъ въ малорусской народной словесности // КСт., 1895, XII, С. 94-96.

⁶ Ястребовъ В. Къ библиографіи малорусскихъ сказокъ // КСт., 1895, V, С. 51-58.

⁷ Кузмичевскій П. Турецкие анекдоты в украинской народной словесности. // Киевская старина, 1886, № 2, с. 209-236, № 3, с. 445-466.

⁸ Закляти гроши. Сказка. Записала в Екатеринославской губ. Ольга Л-ье. // КСт., 1897, VII –VIII, С. 16-20.

⁹ Ж. Ир. Лубочныя картинки на малорусскія темы. // КСт., 1890, XII, С. 503-507.

побутову та матеріальну культуру слов'янських народів. На його сторінках маємо записи Ю. Яворського зі збірника галицько-руських казок: 1) «Казка про Поліфема»; 2) «Як дурня учили розуму»; 3) «Ох»¹; підбірку «Малоруські казки і байки з Галичини»². Тут друкувалися матеріали М. Сумцова, О. Малинки, Ю. Яворського, В. Шухевича та інших. У 1898 р. цей часопис подав переклад статті фінського фольклориста А. Аарне «Декілька паралелей фінських казок до російських та інших слов'янських»³, де наведено 4 типи казок і до них цитуються українські паралелі: «Три диковинки і до них чарівні яблука» (у Грінченка «Етногр. матер.», вип. 2, № 183, С. 247; № 184, С. 253; у Ястребова «Матеріали з етн. Новоросійського краю» № 16, С. 148); «Чоловік шукає свою жінку» (у Драгоманова «Малоруські народні приповідки та оповідання», С. 278; у Чубинського № 8, С. 37; № 14, С. 70; № 52, С. 172); «Королевич із золотим волоссям і руками» (у Чубинського т. 2, № 28, С. 88; у Рудченка, вип. 2, № 26, С. 85; у Кольберга «Покуття» частина 5, № 75; ЭО кн. XXII, С. 119). Збірник для народного читання «Описи Малоросії» під редакцією В. Шемякіна у розділі «Народна словесність» подавав уривки казок, або їх скорочені варіанти (перекази)⁴.

Науково-популярну основу мали «Вісники» та «Етнографічні огляди» різних університетів, де публікували наукові розвідки про казку. Матеріали у таких виданнях переважно були відповіддю на програми запропоновані вченими. Так, на сторінках Варшавського університетського вісника знаходимо розвідку І. Созоновича «Пісні і казки про жениха-мерця»⁵, де крім казок є й варіанти до них, записані в Городненській губернії, Пружанського повіту, на Волині, Київщині та на Полтавщині. Стаття О. Веселовського «Декілька нових даних у народних уявленнях про Долю», подавала українську казку «що поєднує зооморфні образи речі з ідеєю, що щастя можна порохувати»; дві праці М. Сумцова про зайця та мишу в народній словесності, де поряд із віруваннями, розкрито їх образи в українських казках⁶; розвідка М. Васильєва «Антропоморфні уявлення у віруваннях українського народу», де на 93 сторінках автор подав казки: «Доля» (5 оповідок), «Біда» (про одноокого велетня), «Мара», «Болізни», «Неділя й П'ятниця» та його ж казку «Дикі люди», записану 1889 р. від Степаниди Кошової в с. Дружкові, Бахмутського повіту, на Катеринославщині⁷; статтю Хр. Ящуржинського «Про перетворення в малоруських казках»⁸.

¹ Яворській Юліанъ. V. Изъ сборника галицко-рускихъ сказокъ, собранныхъ для предполагаемаго сборнаго изданія И.Р. Географическаго Общества. 1) Сказка о Полифеме. 2) Какъ дурня учили разуму. 3) Охъ. // ЖС., 1897, вып. III – IV, С. 441-445.

² Малорусскія сказки и байки изъ Галичины // ЖС, 1895, вып. III – IV, С. 453-466.

³ Аарне А. Несколько параллелей финскихъ сказокъ к русскимъ и прочимъ славянскимъ // ЖСтарина. 1898, В.1. С.105-110.

⁴ Очерки Малороссии. Сборникъ для народного чтенія («Приходская библиотека», издаваемая подъ ред. В.И. Шемякина). СПб., 1899.

⁵ Созоновичъ И. Песни и сказки о женихе-мертвецѣ. // ВаршУИ, 1890, №№ 1-3.

⁶ Веселовский А. Несколько новыхъ данныхъ къ народнымъ представленіямъ о Доле. // ЭО, 1891, № II, С. 20-29; № IX, С. 25-26; Потанинъ Г.Н. Восточные параллели к русскимъ сказкамъ. // ЭО, 1891, № 1, с. 137-167; Сумцовъ Н.Ф. Заяцъ в народной словесности // ЭО. кн. 10 - 1891, № 3 - С.69-84. Сумцовъ Н.Ф. Мышь въ народной словесности. // ЭО, 1891, VIII (№ 1), С. 49-93.

⁷ Васильевъ М.К. Антропоморфическія представленія въ верованіяхъ украинскаго народа. // ЭО, 1890, IV (№ 1), С. 7-100; Васильевъ М.К. Дикі люди. // ЭО, 1890, VII (№ 4), С. 266.

⁸ Ящуржинскій Хр. О превращеніяхъ въ малорусскихъ сказкахъ. // КСт, 1891, III, С. 445-462; IV, С. 82-96. Рецензія К.В. // ЭО, 1891, XI, С. 219-220.

Українським аналогом попередньому часопису був «Етнографічний збірник» (видавався у Львові упродовж 1895-1916 рр., мав 38 томів) від Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Етнолінгвістична модель, застосована В. Гнатюком при укладанні томів, була кроком уперед на шляху до вдосконалення точності фіксації текстів, оскільки давала змогу відтворити особливості не лише лексики, фонетики усного тексту, а й синтаксичної будови текстів. Прикладом видань ЗНТШ на кінець століття були: «Українські людські вигадки. Зібрані О. Шимченком»¹; «Галицькі народні казки», зібрані О. Роздольським в Берліні Бродського повіту. Над останнім виданням працював І. Франко, додавши примітки з паралелями до казкових сюжетів у інших збирачів². Видання ЗНТШ переважно представляло фольклорну традицію західних земель України, що становить зручну систему фондів для сучасних досліджень. Уже в першому томі «Етнографічного збірника» (1895), який почало видавати Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, з'явилася 25 галицьких народних казок в записах О. Роздольського. А в сьомому томі цього ж збірника (1899) – ще 51 казка. Непересічне значення збірок полягало, за твердженням І. Франка, у тому, що це, фактично, була перша значна комплексна публікація української прози в Галичині. Також у Львові упродовж 1895-1912 рр. на сторінках етнографічного квартальника польською мовою «Lud» (Народ), що був ораторською трибуною народознавчого товариства, також друкувалися казки. Ці матеріали нині є в електронному доступі архівних фондів Польської національної бібліотеки та використовуються науковцями.

У часописі «Наука» знаходимо декілька оригінальних народних казок: карпатську казку «Бабин-син дур-голова»; буковинську казку на тему: не можна вірити панській милості, жіночій правді та любові усиновленого «Про одного Мошка правди трошка»; буковинську казку про нестримну на язик жінку та хитрого чоловіка «Хитрий Андрійко і острій язик Ксенійки»; гуцульську космогонічну казку «Шестинеділька»³; два записи В. Козарищука: 1) «Жертва и жертвеннии дети» (Гуцульская сказка). 2) «Капшук». Гуцульська казка, записана в селі Черногуз⁴; а роком пізніше його ж казку «Царевич і дочка шевця-шваля», записану в с. Сергієві (запис має літературні підправки⁵).

Інший часопис – «Життя і слово» вміщував підбірку «Із уст народу: казки, легенди, новели, байки та міфи з казковими сюжетами»⁶. У літературній традиції М. Павлик видав тут казку Н. Кобринської «Відьма», складену за народними казками та оповіданнями⁷.

¹ Шимченко О. «Українські людські вигадки» // Етнографічний збірник, т. I. У Львові, 1895. С. 1-28.

² Галицькі народні казки. В Берліні повіту Бродського із уст народу списав Осип Роздольський; впорядкував і порівняння додав І. Франко. // Етнографічний збірник. Львів. Т.1, 1895. 120 с.; Т.4, 1899.

³ Бабинь-сынъ дуръ-голова (Карпатская сказка) // Наука, 1894, №№ 1, 2; Про одного Мошка правды трошка // Наука, 1894, № 5-6; Хитрый Андрійко і острый языкъ Ксенійки. Буковинско-малорусская сказка о болтливой жене и о хитрости мужа. // Наука, 1894, № 3-4; Шестинеділька. Гуцульская (космогонічна) сказка. // Наука, 1894, №№ 7-9.

⁴ Козарищукъ В.М. 1) Жертва и жертвеннии дети (Гуцульская сказка). 2) Капшукъ. Гуцульская сказка, записанная въ селе Черногузъ. // Наука (Вена), 1897, №№ 4-8.

⁵ Козарищукъ В.М. Царевич и дочь шевца-шваля, записаль въ с. Сергіеве В.М. Козарищукъ. // Наука, 1898, №№ 1-5.

⁶ Із уст народа: казки, легенди, новеллі і фаблю, пісні, міти і вірування // Ж і С, 1894, т. II, С. 179 і 346.

⁷ Кобринська Н. Відьма. По народним казкам і оповіданням зложила Наталія Кобринська. Видав М.Павлик. Львів, 1894. (передрук з «Народа»).

На сторінках «Місяцеслова» опубліковано записи І. Мигалка (казки: 1. «Сварливість мужа з женою». 2. «Як ся вигостіл циган у кума») та М. Немиша (казки: «Неприємний гість»; «Опять го побив»; «Царський суд») ¹.

Також казкознавчі матеріали бачимо й на сторінках регіональних «Губернських Відомостей...», що багатofункціонально презентували культурно-соціальне життя. Матеріали з них також ставали джерелом текстів під час укладання збірників та бібліографічних покажчиків. Як приклад, «Із подорожі колишніми запорізькими володіннями» Д. Яворницького, подано дві українські казки: «Дурному ні в людях, ні дома» та «Примовка для нюхарів» (ще відома як «Горезлощастя») ²; анонімно від дописувачів часопису опубліковано дві казки: «Хитрий чоловік» й «Правда та Неправда»; згадуються казкові сюжети й в описах народного побуту «Народний бит Волинского Полесья» та забобонів «Сказки и предрассудки Полесского народа»; а також у філологічних розвідках, що вивчали говірки чи діалектне мовлення (А. Тулубь «Матеріали для языка Черниговской губернии») ³.

На сторінках львівського часопису «Бесіда» маємо, у редакції О. Мончаловського, галицько-руську народну казку «Мороз і морозець» та дослідження І. Нодя, котрий зіставляє свою розвідку зі статтю Перфецького, де угро-руські казки приписуються А. Кралицькому (казки в його записах): 1) «Походження Карпат. Народна казка з угро-руських гір»; 2) «Св. Петро і колесар. Угро-руська народна казка» ⁴, в такий спосіб він порушив питання казки й казкарі, що й досі не втратило актуальності. А «Иллюстрований Библиограф» зафіксував дві казки: 1) «Точок і мужичок», записана в Воросовці, Радомисььського повіту, Київської губернії; 2) «Мужик і чорт», зредагована В. Сухоносом ⁵.

Залучення преси до збирацької активності розкрилося і таким способом. Часопис «Листок» (в Унгварі) оголосив про «Конкурс для збирання угро-руських народних казок» ⁶. Однією з умов конкурсу було віднайдення сюжетів, що ще не зустрічалися в жодному збірнику, не мали варіантів (збирачі мали знати опублікований сюжетний репертуар казок). Оцінювалася і повнота паспортизації казки, фіксування діалектизмів та приміток до тексту.

Діаспорні часописи також широко презентували казкову прозу. В Парижі упродовж 1898, 1901, 1902 рр. видавався збірник «Український фольклор», на

¹ Мигалко Иванъ. Казки: 1. Сварливість мужа зъ женою. 2. Якъ ся вигостиль циганъ у кума. // Месяцословъ, 1889, С. 117-119. Немешъ Михайло. Казки: Неприємный гость; Опять го побивъ; Царскій судъ. // Месяцословъ (Унгварь), 1889, С. 119-120.

² Эварницький Д.И. Изъ поездки по бывшимъ запорожскимъ владениямъ ... II. Дві молорусския сказки: 1) Дурному ни въ людяхъ, ни дома; 2) «Присказка для нюхарей» – своего рода малороссийское «Горезлосчастье». // Екатеринбург, 1889, №№ 49, 60, 63. Передрук – ЕлисВестн, 1889, № 182.

³ Две сказки: I. Хитрый чоловікъ. II. Правда та Неправда // ЧернГВ, 1860, № 15; Народный бытъ Волинского Полесья // ВолинГВ, 1859, №№ 15-20, 27 (сказки); Сказки и предрассудки Полесского народа // ВолинГВ, 1859, №№ 20, 37; Тулубъ А. Матеріали для языка Черниговской губернии. // ЧернГВ, 1852, № 26, с. 280-283 (подано дві казки народною мовою, пізніше увійшли до збірки Грінченка Б. «Із уст народа»)

⁴ Мончаловський О.А. Морозъ и морозецъ. Галицко-русская народная сказка. Пересказал М-ий О.А. // Беседа (Львовъ), 1892, № 22; Нодъ Иванъ. 1. Происхождение Карпатовъ. Народная сказка изъ угро-рускихъ горъ. 2. Св. Петръ и колесаръ. Угросурская народная сказка. // Беседа (Львовъ), 1892, №№ 12, 17, 18.

⁵ Точокъ и мужичокъ. Казка. Записана въ Воросовці, Радомысльскаго пов., Киевской губернии. // ИллюстрБибли., 1892, С. 140; Сухонось В. Мужикъ и чортъ. Казка. // ИллюстрБибли., 1892, С. 151.

⁶ О конкурсе для собранія угро-рускихъ народныхъ сказокъ. // Листокъ (Унгварь), 1892, №№ 18, 19.

сторінках якого редактори вміщували наші народні казки в перекладі ¹. Маловідома рукописна збірка казок О. Поповича (укладена в 50-х роках XIX ст.) послужила джерелом для німецькомовного видання К. Кайндла «Казки й міфи з Буковини», де подано 12 текстів і яке було прорецензоване в ЗНТШ (Кузеля) ².

Також видавництва популяризують окремі вподобані сюжети та видають їх самостійно у вигляді ілюстрованих книжок-метеликів. Це, зокрема, видавництво книгарні С. Гомолинського у Києві, яке передрукувало дві казки І. Рудченка «Брат і сестра» та «Кривенька уточка» ³, а також збірник «Казки та оповідання» ⁴.

Хрестоматії та шкільні підручники для читання неодмінно вміщували багато оригінальних народних казок, тому дослідникам-казкознавцям варто звертати увагу і на такі джерела. Як, приклад, на Закарпатті, що на той час входило до Австро-Угорщини, Є. Сабов видав «Хрестоматію церковнослов'янських та угроруських літературних пам'яток», де в додатках вміщено казки мовою оригіналу ⁵. Це 15 казок (переважно чарівні (богатирська «Світлий витязь», казка про царівну-відьму), кілька побутових, одна про тварин («Лиса і волк»)) із сіл Кальник Мукачівського, Ремети Березівського та Горінчево Хустовського районів (за нинішнім територіально-географічним поділом), тексти яких у процесі редагування були скорочені. На початку автор подав коментарі до фіксації казок, передачі їх фонетичної вимови. Біля творів зазначено час, місце запису та прізвище оповідача. У кінці вміщено словник до казок, де чимало угорських запозичень. Уснопоетичні твори Є. Сабов згрупував за місцевими говірками: наріччя лишаков, лемаков, верховинців, баварських руських, земплинських словаків. І. Франко, у рецензії на видання, позитивно оцінив розділ, де було вміщено казки, зазначивши, що збірка більш корисна лінгвістам, історикам літератури та фольклористам, ніж закарпатським школярам саме виписками з давніх грамот, стародруків і народнописаними творами. Інший приклад – 1892 р. О. Барвинський перевидав у Львові першу частину «Руської читанки для висших клас шкіл середніх» ⁶, де усна словесність представлена також народними казками. Видання мало позитивні рецензії М. Драгоманова (часопис «Народ») та І. Кукурудзя (часопис «Зоря»). Публікування народних зразків казок педагогічними осередками засвідчує прихильність до традицій народного виховання яскравими прикладами та добрим словом. Зокрема, збірник народних казок видало Руське педагогічне товариство у Львові ⁷, де у другій частині вмішено сюжети: «Батько й три сини» (с. 3-8); «Чоловік Болгарський, Богатир Бусурманський» (с. 9-17); «Чурило, Іван Царевич

---

¹ Folklore de l'Ukraine. Folklore de la Grand Russie. Anekdoten russie. Kruptadia. Recueil de documens servie à l'étude de traditions populaires. Vol. V, VII, VIII. Paris, 1898, 1901, 1902.

² Kaindl K. Ruthenische Märchen und Mythen in der Bukowina. // Zeit. d. Ver. f. Volkskunde, 1899.

³ Братъ и сестра. Кривенька уточка. Народни казки. Київъ. Вид. книгар. С.И.Гомолинського, 1890, 32 с.

⁴ Казки та оповідання. Київ, 1890. 180 с.

⁵ Хрестоматія церковнославянских и угрорусских литературных памятников. С прибавлением угро-русских народных сказок на подлинных наречиях. Сост. Евмений Сабов. Унгар, 1893; Рецензія І. Франка // Франко І. Вибрані статті про народну творчість / Упоряд. О.І. Дей. Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 290 с. С. 200.

⁶ Барвинський О. Руська читанка для высшихъ класъ шкіль середнихъ. Часть 1. Усна словесность. Друге видання. Львовъ, 1892. Рецензія: І. Кокорудзь // Зоря, 1892, № 20; М. Драгоманова // Народъ, 1892, № 11.

⁷ Народні казки. Видання Руського Товариства педагогічного, ч. 68. Часть перша і друга. Львів, 1899, с. 52 і 48 з 5-ма ілюстраціями.

та Олена Прекрасна» (с. 18-24); «Хлібороб» (с. 25-30); «Дурний Омелян» (с. 31-40); «Князь Данило-Гаврило» (с. 41-48).

Отже, періодика відіграла велику популяризаторську роль у збирацькій та дослідницькій роботі казкознавців, а для сучасного науковця стала джерелом віднайдення первинного запису.

Висновки. Підбиваючи підсумки цього розділу, зазначимо, що другий період розвитку українського казкознавства позначився формуванням методології записування та дослідження. Українські методологічні підходи до вивчення казки збіглися з діючими на той час науковими школами: міфологічною, етнографічною, історичною, компаративістською, психологічною та іншими. Вчені впритул підійшли до проблеми укладання міжнародних покажчиків сюжетів, створивши початковий реєстр казок, який можна було знайти не лише у збірниках, а і як складові окремих казкознавчих студій. Порушувалися проблеми: видової та жанрової належності; класифікації казок; критерії збору матеріалу; особистість казкаря; методика укладання збірника казок; мова збірників; стилізація та виправлення в текстах (заміна діалектизмів та жаргонної лексики на літературну); дидактична значущість казки та її використання під час навчання; належність сюжету до спадщини певного народу; переклад народних казок різними мовами, з метою популяризації етнічних звичаїв та традицій; рецензування збірників та наукових праць, з метою коригування науки та визначення перспектив розвитку.

РОЗДІЛ 4.

III ПЕРІОД. УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО ХХ СТ. : ВІД КОМПАРАТИВІСТИКИ ДО СТРУКТУРАЛІЗМУ

Вивчення фольклорних жанрів малої епіки не полишають науковці від покоління до покоління. Стартувавши в ХІХ ст. збірками з коментарями, жанр казки, зокрема, набув колосальних розмахів вивчення у синхронію та діахронію, зачепивши широкий спектр дотичних наук: філософії, історії, соціології, археології, антропології, біології, географії, культурології, психології, лінгвістики, педагогіки, фізики та ін. Сподвигнуті багатомою народнопоетичною спадщиною та науковими пошуками попередників ХІХ ст., фольклористи ХХ ст. підготували ґрунт для глибокого дослідження казки. Цей фольклорний пласт увібрав у себе всі історичні та доісторичні відгомони, розуміння яких першочергово покладається на науковців. Ще українські міфологи-казкознавці О. Потебня та М. Костомаров, свого часу, говорили про генетичний зв'язок казки з давніми формами оповіді, зокрема переходом міфів і легенд у казку за умов зміни культурної формації. Універсальність жанру казки полягає в утилізації фольклорної сировини в чітку структуру, нові казкові сюжети, органічне прийняття, поглинання сюжетоснови та створення новотвору. Віра в сакральність слова та словесної формули існує і до тепер та потребує подальшого вивчення на психокультурному рівні. В текстах казок (що видно з праць Л. Дунаєвської, О. Таланчук, Л. Мушкетик, В. Давидюка, О. Собецької та ін.) зафіксовані елементи міфологічного, ритуально-обрядового, релігійного, історичного, соціального характеру, відголоски давніх епох (зокрема культу прабатьків, обрядів ініціації та жертвопринесення), нашарування пізніших часів, запозичення та перегуки з ліричними героїчними чи іншими неказковими жанрами.

У цілому ж, у ХХ столітті народні казки вже не записувалися так активно, як у 90-х роках ХІХ ст. Кореспондентські мережі на місцях у другій половині століття практично перестали функціонувати. Надалі спроби спонукати оповідачів до створення нових «пожовтневих» казок стали виявом нехтування законами усної оповідної традиції. На зміну методологічним пошукам прийшло панування надмірно ідеологізованої моделі фольклору, тому збирацька робота не давала таких істотних результатів як у ХІХ ст., а в публікаціях переважали передруки. Поступово дослідження народної казки від компаративістики перейшло до структуралізму, як тотальної наукової школи радянського періоду. Проте застосування «нових» методів вивчення народної казки фактично було також запозиченим у фінських, французьких та американських вчених. Переклади їхніх праць ставали настільними книгами науковців та цитувалися на сторінках статей, монографій, довідників. Перша третина ХХ століття в історії українського казкознавства позначена продовженням традицій попереднього періоду (компаративістики) та появою значної кількості академічних збірників казок.

4.1 ПРОЄКТИ В КАЗКОЗНАВСТВІ

4.1.1 Б. Грінченко як казкознавець

Фольклористична діяльність **Бориса Грінченка** (1863-1910) безпосередньо пов'язана з громадськістю. Вона відбувалася в кількох напрямках – збирання і публікація усної словесності, видання записів фольклорного наративу для масового читача (віддавав перевагу «метеликовим» книжкам («Бідний вовк» (1885), «Довгоязика Хвеська» (1889), «Дівка-чорнобривка і сорок розбійників» (1890)) та написання наукових праць. Збирацькому методу Б. Грінченка властиве прагнення до збереження автентичності, дослідження варіантності, увага до новотвору, вичерпна паспортизація матеріалу. Вчений, разом з дружиною Марією, видав чотири томи українського фольклору. Першу працю – «Етнографічні матеріали зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях» (4 частини) Б. Грінченко опублікував упродовж 1895, 1897, 1900 рр. Репрезентовані тут Харківська, Катеринославська, Чернігівська та Київська губернії. 1-3 томи складали казки, легенди і повір'я. Частина записів зроблена Б. Грінченком, частина його учнями, дописувачами (М. Дикаревим, А. Русовим, В. Степаненком, В. Андрієвським та ін.), або взята з деяких інших джерел, усього 500 №№. У 1 і 2 томах казки вміщено під рубрикою «Казки фантастичні, гра слів та дотепу». До творів вчений додав короткий зміст казок, вказівку де й ким вони записані, з 2 випуску збільшено посилання на подібні варіанти переважно українських збірників. У передмові Б. Грінченко характеризує підбір матеріалу збірника, зокрема те, що частина його є новою. Зазначає він, що класифікацію запозичив зі збірника М. Драгоманова, децю змінивши кілька заголовків. Також він наголосив на колективності та традиційності уснопоетичних зразків: «Майже весь вміщений тут матеріал є набутком загальнонародним у тому сенсі, що ці оповідання, казки та інше можуть розповідатися кожним селянином, хоча є деякі з них, що мають особистісний характер (наприклад № 51), однак особисте тут лише форма, а погляди на факти, що складають зміст подібних оповідей, поширені в народній масі» (С. 5). До зібрання увійшли такі казки, як: «Ведмеже Вухо, Вернигора і Крутивус», «Нещасний Данило», «Іван царевич і залізний вовк», «Попівна в лісі», «Дванадцять братів», «Білий Рожанин», «Горошок до неба» та інші¹. Також додамо, що перший випуск «Матеріалів» (226 №№) вміщував записи Т. Зінківського. Зокрема: дві легенди про природу та прагнення людини розкрити її таємниці («Дві синиці та орел», № 9, С. 6; «Через що собака з кішкою гризуцця», № 13, С. 7-8), дві міфологічні легенди про чортів, в яких розповідається про спокусу людини до багатства («Не оддавши чортам душу, багатим не будеш», № 73, С. 38-39; «Чорти – слуги», № 74, С. 39-40), чотири побутові казки, які зображують стосунки між чоловіком і жінкою («Неохайна господиня», № 98, С. 77-78; «Хазяйновита жінка», № 99, С. 78; «Чоловік та жінка», № 100, С. 79; «Робоча жінка», № 103, I, С. 79-80), дві казки про життя різних суспільних верств, станів та народностей («Коваль», № 129, С. 108; «Циган косар»,

¹ Грінченко Б.Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Вып. I, Чернигов, 1895. 304 с.; Вып. II «Земский Сборник Черниговской губернии», Чернигов, 1897. 390 с.; Рецензія // КСт., 1895, № XII; 1896, № XI.

№ 133, С. 118-122), дві нісенітниці («Яко на небі і на землі», № 108, С. 83; «Горе», № 118, С. 91). Серед неопублікованих записів Т. Зінківського, що знаходяться у фондах ІМФЕ дві соціально-побутові казки, в яких змальовано стосунки між чоловіком і жінкою, між братами (ф.1 – к. 2/15)¹. Першу частину також було опубліковано у «Земському збірнику Чернігівської губернії» (1897). Другий випуск ішов як додаток до «Земського Збірника...» (1896). У другому томі видання Б. Грінченка вміщено записи В. Степаненка: народні оповідання з сільського життя, соціально-побутові та фантастичні казки – «Уперта жінка» (т. 2 № 113), «Удова, що хотіла заміж» (т. 2 № 114), «Син батька на лубку возить» (т. 2 № 115), «Як син заступився за батька» (т. 2 № 118), «Після меду» (т. 2 № 126), «Як невістка навчилася свекруху шанувати» (т. 4 № 252), «Як селянин піймав вовка» (т. 4 № 225), «Убогий за столом у попа» (т. 4 № 261), «Мудра дівчина» (т. 2 № 189)². Рецензії та схвальні відгуки на Матеріали опублікували: А. Кримський, В. Горленко, Л. Падалка («Этнографическое обозрение» (А.Кримський 1898), «Зорі» (1895 № 18, 1896 № 17), «Киевская Старина» (1895 № 12, 1896 № 11), ЗНТШ (1896 № 10, 1897 № 18, 1900), «Вестник Европы» (1897 кн.1), «Revue des traditions populaires» (1897 т. 12, № 2), «Archiv fur slavische philologie» (1899 т. 21)³.

Друга праця – збірник Б. Грінченка «З уст народу. Малоруські оповідання, казки та інше»⁴, що виходила упродовж 1895-1901 рр. як додаток до «Земського збірника Чернігівської губернії». Видання вміщувало 2500 №№ і мало безліч позитивних рецензій та відгуків. Рецензії: «Киевская Старина» (1902 № IV), «Літературно-науковий вісник» (1901, т.14), «Юг» (1902 № 1136), «Вестник юга» (1902 № 26). Високо оцінив збірник та й загалом всі фольклорні видання Б. Грінченка В. Гнатюк: «Матеріали, опубліковані д. Грінченком, стоять перші по «Трудах» Чубинського в Україні й належать до найповажніших видань на полі нашої етнографії, а навіть узагалі слов'янської. Велике число паралель, подавана до поодиноких номерів збірки, збільшує її вартість і улекшує порівнянні досліді» (ЛНВ, 1901). Такої ж думки тримався і М. Сумцов, який у листі до Б. Грінченка відзначив майстерність у записах. У збірнику зафіксовано 638 оповідань, казок, легенд, переказів, анекдотів, 733 приказки, 154 загадки, 222 зразки повір'їв та замовлянь (понад 800 порад), а також перелік слів, що вийшли з активного вжитку. Основу складають твори, які ще не були в друці, та цікаві варіанти. Важливе місце тут займає казкова проза та анекдоти: всі види казкового епосу – тваринний, міфологічний, новелістичний, казки-нісенітниці, кумулятивні та анекдотичні казки. Більшість із них зареєстровано в зіставному покажчику казкових сюжетів «Східнослов'янська казка» (СУС, 1979) – 123 казкових та 69 анекдотичних (21 з них як такі, що не мають паралелей в українському

¹ Козар Л. Фольклористично-етнографічна діяльність Трохима Зінківського в контексті українського національного відродження кінця XIX ст. // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ, 2008. С. 286-287.

² Козар Л. Василь Степаненко як громадський діяч і збирач фольклору // Там само. С. 310.

³ Рецензія А. Кримського на збірник Б. Д. Грінченка Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях // ЭО, 1898, XXXVI (№ 1), С. 168-178. Рецензія // ЗНТШ, 1896, т. X; 1897, т. XVIII; 1900, т. XXXIII. Рецензія // КСт., 1895, № XII; 1896, № XI.

⁴ Грінченко Б.Д. Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и пр. // Отдельное приложение кь «Земскому сборнику Черниговской губ.». Чернигов, 1900. № XII. 488 с. (Окремо видання датують 1901 р.) Рецензія: // Юг, 1902, № 1136; // ЛНВ. 1901. т. 14. кн. 5. с. 26.

фольклорі та східнослов'янському загалом)¹. У збірнику подано 5 текстів зі Слобідської України: анекдот, переказ і три казки. Також є соціально-побутові казки, записані В. Горленком (співробітник редакції журналу «Киевская Старина»), що стали оригінальними зразками і не мають паралелей в інших фольклорних виданнях².

А. Кримський високо оцінив казкові матеріали, вміщені в збірниках Б. Грінченка (200 №№): «...це дуже й дуже корисна вкладка до української казкової літератури. Вони становлять, мабуть, чи не найважливішу для нас частину Грінченкової двотомової книги. Здебільшого все це новини, опубліковані досі хіба у варіантах великоруських або білоруських, і то тільки почасти»³. Через двадцять років С. Савченко назвав видання «найзначнішим явищем в етнографічній літературі України». «Етнографічні матеріали...» мають більшу наукову вартість ніж Грінченкові збірки «Колоски» та «Веселий оповідач». У першому випуску (за спостереженням О. Кухаренка) міститься 40 слобожанських казок, записаних на Харківщині, Курщині та Воронежчині, у другому – лише 4 твори, зафіксовані у Зміївському та Сумському повітах⁴.

Третя праця – Бібліографічний покажчик Б. Грінченка. У 1901 р. важливим для подальшого розвитку фольклористики та літературознавства в цілому, а для українського казкознавства зокрема став бібліографічний покажчик Б. Грінченка «Література українського фольклору 1777-1900»⁵, що містив саме друковану продукцію з текстами казок та дослідженнями про них. Покажчик охоплював фольклорні записи, видані з науковою та популяризаторською метою, твори художньої літератури, хрестоматії, шкільні читанки й наукові праці, у яких є народні тексти, дослідження, присвячені українському фольклору та історіографії науки про народну творчість, різноманітні довідки про фольклористів тощо, – усього 1763 назви.

І. Франко, прорецензувавши книгу Б. Грінченка, зазначав: «Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було досі опубліковане з нашого народного словесного скарбу і що було писане з приводу його – се один із дезидератів не тільки українського патріотизму, але загалом слов'янської науки»⁶. Це видання було виявом готовності української фольклористики розпочати загальний науковий фронт досліджень із різних напрямів фольклорних видів та жанрів, не оминувши й казкознавства. Прискорене опанування науковцями джерельної бази досліджень сприяло входженню до загальноєвропейської наукової думки, розвитку вже чинних та прогнозуванню нових досліджень, охопленню увагою різно регіональних прогалин

---

¹ Козар Лідія. Фольклористична діяльність родини Грінченків в історико-культурному житті України на межі XIX-XX ст. // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією М.К.Дмитренка. Київ, 2008. С. 238-239.

² Козар Лідія. «Жив Україною і для України...» (Внесок Василя Горленка в історію української фольклористики) // Там само. С. 144.

³ Кримський А. До етнографії Чернігівщини. // Твори в 5-ти томах. Т.3. С.457.

⁴ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дисертації. Київ, 2009. 16 с.

⁵ Грінченко Б.Д. Литература украинского фольклора 1777-1900. Опыт библиографического указателя. Чернигов, 1901. 317 с.

⁶ Див. ЗНТШ. 1901. т. XLIV. С. 44-49.

чи лакун, для створення потужного, злагодженого механізму вивчення народної творчості (діалектика етносу/народу). Проте, у цього видання була своя історія.

Бібліографічні довідки про казки надсилалися до редакції «Етнографического обозрения» упродовж 90-х років XIX ст., а звіди потрапили до збірника Б. Грінченка. Так, використав дослідник бібліографічні огляди Катеринославських видань І. Манжури (1891), «Бібліографічні етюди за матеріалами казкових схем і мотивів» В. Каллаша (Ленора та Шемякін суд) і його ж огляд етнографічного матеріалу в «Киевской Старине» за 1882-1886 рр. Прислужився й доктор І. Полівка із казкою про віщуна та бібліографічними примітками (Polivka, dr. «Slavische Beiträge zur vergleichender Märchenkunde». Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde, 1895). Незамінними стали праці В. Ястребова, зокрема «До бібліографії малоруських казок» (КСт, 1895), праця М. Сумцова про жабу в казках, де вміщено бібліографічні дані. Отже, ці вчені побіжно стали учасниками створення бібліографічного покажчика Б. Грінченка. Пізніше матеріали увійшли до бібліографії М. Андрієвського (до 1916 р.).

Четвертою працею був «Словарь української мови» (т. 1-4, 1907-1909), де на перший план вчений поставив етнографічні матеріали, що збирав майже по всій Україні, а також записи багатьох збірників фольклору, тому словник був і залишається не тільки підручником для вивчення рідної мови, доказом її багатства, а й довідником з етнології та фольклористики.

Бувши одним із керівників нелегального гуртка інтелігенції Чернігівської громади (з 1894 р.), Б. Грінченко зумів в умовах жорстких цензурних заборон організувати видання бібліотеки української книги для народного читання (усього 45 видань накладом приблизно 200 тис. примірників). Серед них популярні збірники казок: «Книга казок віршем» (1894), «Веселий оповідач» (1898)¹, «Колоски» (1898), «Мудра дівчина» (1900), «Українські народні казки, вибрані для дітей» (1907)². Збірник казок та оповідань «Колоски» вміщував сюжети: «Милосердна» (№ 6); «Ківш лиха» (№ 15); «Перекотиполе» (№ 23); «Три брати» (№ 25). Передруки казок для народного читання в літературній редакції: «Мудра дівчина», «Два товариші», «Злидні», «Дурень», «Два приятелі», «Лисичка та журавель», «Циган-косар»³. Переймаючись українським шкільництвом, Борис та Марія Грінченки видали читанку «Рідне слово», на сторінках якої розмістили літературно адаптовані тексти народних казок⁴; окремо ними був упорядкований збірник «Українські народні казки для дітей»⁵.

І. Франко найбільше цінував Б. Грінченка як популяризатора, видавця народнопросвітительських книг, етнографа, мовознавця, бібліографа. М. Сумцов відводив йому найповажніше місце серед усіх фольклористів кінця XIX століття, наголошуючи, що «науковими працями Б. Грінченка могла б пишатися всяка нація, високу вартість його наукових розвідок визнають усі, навіть такі, цілком безсторонні

¹ Грінченко Б. Д. Веселий оповідач. Звісті оповідачів. Київ, 1910.

² Українські народні казки, вибрані для дітей. Упоряд. Б. Грінченко. Київ, 1907, 272 с. Рецензія Д. М. // РК., 1907, № 14, с. 12.

³ Мудра дівчина. Казка народня (та ынши). / Видання Б.Грінченка, № 44. Черниговъ, 1900, 32 с.

⁴ Рідне слово. Українська читанка. Перша після граматики книга до читання. Склали Б. та М.Грінченки. Київ, 1912.

⁵ Українські народні казки для дітей. / Упоряд. Б.Грінченко. Київ, 1917. 160с.

й авторитетні інстанції, як Харківський університет і російська Академія наук» і «в історії національного українського відродження імя колишнього народного вчителя буде записане золотими літерами»¹.

4.1.2 Внесок М. Грушевського в українське казкознавство

Михайлу Грушевському (1866-1934) належить питання виписування генези народної казки. Зважаючи на величезний досвід роботи вченого з першоджерелами та енциклопедична обізнаність у темі вивчення народної казки на міжнародному рівні, дуже цінними для сучасників є висновки вченого, що до казкознавства як галузі науки.

Фактично з 1914 р. М. Грушевський почав роботу над «Історією української літератури». Перший том її було видано у Львові 1923 р. Спираючись на метод історизму, у праці показано сприйняття, аналіз, інтерпретацію явищ літератури від давнини до сучасності. Перший том вміщує розвідку «Казки»², де означено генезу жанру, записування та дослідження про казку, перелік мотивів із паралелями до світових зразків, визначено видовий поділ казок та напрями дослідження. Стаття має присвяту М. Сумцову. З часом працю було перевидано Академією наук України у 6 томах (9 книг).

За М. Грушевським, казкою називають оповідання фантастичне, без виразної моралі. Таке визначення було запропоноване І. Франком у 1 томі Етнографічного збірника 1895 р., в якому М. Грушевський був редактором. За І. Франком, «казка – оповідання, в якому дійсність перемішана з чудесним елементом, так що цілість являється вільним виплодом фантазії без ніякої побічної, релігійної моралі. Крім цього окремо вирізняються байки звірячі, саги, міфічні оповідання, новели та легенди. Усі ці жанри народних оповідань можуть становити у збірниках окремі розділи, проте часто на практиці виникали труднощі із розподілом зразків такої словесності. Вчений звернув увагу на перспективи досліджень казкових мотивів, вказавши на доцільність такого поділу. Проте зважаючи на розвиток казки як словесного мистецтва, пропонував розрізняти групи: казки про звірів, казки про космічні сили, казки про надприродні пригоди («про щастя»), оповідання про подвиги, осягнені людськими здібностями, оповідання демонологічні». Вступаючи в дискусію, М. Грушевський звернув увагу, що всі ці групи у реальних умовах життя тісно сплітаються між собою, але перевага того чи іншого мотиву дає місце певній групі казок в еволюції окремої повісті.

У висновках М. Грушевського зазначено, що в українських народних казках вбачаються сліди архаїчних звичаїв, пам'ять про які майже не збереглася в інших європейських народів. Так, багатством в українських казках часто володіє не чоловік, як в інших народів, а жінка (дівчина) через практику материзми, коли спадок передається від матері до доньки. Суто негативні в інших народів персонажі, такі як Змій, можуть виявляти честь і гостинність: зустрічають героя, що прийшов з ними

¹ Українська фольклористична енциклопедія: у 2-х томах / упорядник М. Дмитренко. Київ: вид-во «Сталь», 2018. 740 с. Т.1. С.313.

² Грушевський М. Казки // Грушевський М. Історія української літератури: у 6 томах, 9 книгах. Київ, 1993. Т. 1. С. 330-368.

битися, застіллям, дають право першого удару. Підстави цього вбачаються у збереженні язичницького світорозуміння, де надприродні сили ще не поділяються на однозначно добрих і злих. Образи казкових тварин вважаються відгомонам тотемізму, коли ці тварини шанувалися як священні.

Класифікація казок вченого слідує за європейськими зразками, але враховує національну своєрідність, що обумовлена як оповідною традицією, так і історичним розвитком української мови. М. Грушевським було виділено головні мотиви українських народних казок, подані у певній ієрархічній послідовності, з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків між ними:

Космічні сили: сонце, місяць, вітер, мороз, град, яким людина протистоїть, змагається з ними, щоб досягти порядку.

Фантастичні надприродні земні сутності: дух землі, або лісовик, «Ох», водяний дід чи цар, або «дід кирничний», які силою чи хитрощами забирають до себе людей, котрих потім доводиться різним способом визволяти.

Баба-людодіда: лиха баба, особливо небезпечна для дітей, котрих хоче з'їсти, але ті різними способами рятуються від неї або обдурюють.

Змій: під нашаруванням мотиву святих змієборців (св. Юрія, Дмитра, Федора) і християнської демонології, де змії є звичайним втіленням нечистої сили, прослідковуються унікальні стародавні мотиви змія як сторожа дерева життя і безсмертя, живої води.

Коцїй Безсмертний: образ, паралельний Змієві, втім, в українській традиції він ослаб і казки про Коцїя значною мірою перейняті в росіян. В основі лежать мотиви знаходження душі персонажа у квітці, яйці, та образ персоніфікації смерті, кістяка.

Кобиляча голова: паралель до Коцїя, котра, втім не шкодить активно, хоча здатна згубити людину за непошану, або ж нагородити за пошану. Образ поза Україною мало відомий, але в українському фольклорі досить популярний.

Одноокий людодід, від котрого людина рятується, хитро вибравши йому останнє око.

Доля, Недоля, Злидні: комплекс образів, доволі хитких і складних, які то наближаються до чисто поетичних персоніфікацій людського життя і незрозумілого збігу обставин, то переходять в більш конкретизовані, фантастичні образи істот з самостійним існуванням. В казках людина різними способами змушує змінити їхній характер і поведінку, добивається поради або позбувається їх.

Фатальні, чудесно народжені герої: персонажі з особливою наперед визначеною долею, наділені чудесними рисами, що родяться незвичайним чином. Герої таких казок малолітні (наприклад, семиліток, дівка-семилітка), вони вирушають на подвиги, врятувати своїх батьків, братів або здобути жінку, вдаючись до допомоги чарівних сил, для чого повинні проявити моральні якості.

При цьому герой казки:

- часто має чудесного коня та товаришів з надзвичайними здібностями чи незвичайного походження;
- в подорожах йому допомагають чарівні звірі;

- нерідко зазнає метаморфоз – перетворюється на тварин аби втекти від переслідування чи досягти певного місця;
- користується чудодійними засобами – зіллями, показниками шляху, свідченнями правди на боці героя.

Родинні мотиви: ненормальні родинні відносини в патріархальній родині, котрі належить усунути. Такі казки пов'язуються з розпадом родоплемінного ладу і як наслідок зникненням моральних регуляторів, які давала родова солідарність. Особливо:

- Зла мачуха та її не рідна донька, де перша отримує покарання, а друга здобуває допомогу та винагороду.
- Недобра жінка або сестра, котра перебуває в змові з надприродними силами, хоче позбутися свого чоловіка або брата, проте її злочини викриваються і вона зазнає покарання.
- Добра, мудра помічниця, котра виправляє забуття зроблених героєм добрих справ, що сталося через недотримання ним заборони.
- Добра і вірна жінка, місце якої займає її недобра сестра, проте врешті справедливість відновлюється і лиходійка зазнає покарання, а скривджена отримує винагороду.
- Сватання або відшукування викраденої жінки — мотив, де доводиться добувати дівчину чи жінку, зняти чари, накладені на дівчину або викрадену жінку злими чарівниками.
- Засуджені на смерть, вигнані або чудесними й природними засобами урятовані й виховані діти, чия доля здійснюється попри всі намагання цьому завадити.
- Зневажені (упосліджені) діти: скривджені старшими молодші діти, які здобувають щастя і багатство.
- Три брати, менший брат: удачливий дурень, знехтуваний менший брат, що виявляє більше мудрості, моральності за старших, тому здобуває успіх.
- Суперництво двох братів: заздрісного й багатого старшого і бідного й доброго молодшого.

Поза колом родинних відносин лежать такі теми, як: немилосердний і гордий цар та його покарання; викрадачі, які виконують крадіжку в неможливих умовах; мудрий і сильний або наділений нелюдськими силами робітник, котрого бере скупий та заздрісний хазяїн і від того гине; розбійники - переважно дурні, від котрих рятуються вхоплені ними діти, дівчата і подібне; дурні народи і дурні взагалі ¹

---

¹ Грушевський М. Казки // Грушевський М. Історія української літератури: у 6 томах, 9 книгах. Київ, 1993. Т. 1. С. 330-368.

Таблиця 19. «Класифікація мотивів казок М. Грушевським»

Мотив	Персонажі	Обставини розгортання сюжету
Космічні сили	сонце, місяць, вітер, мороз, град	людина протистоїть, змагається з ними, щоб досягти порядку
Фантастичні надприродні земні сутності	дух землі, або лісовик, «Ох», водяний дід чи цар, або «дід кирничний»	силою чи хитрощами забирають до себе людей, котрих потім доводиться різним способом визволяти
Баба-людодідка	лиха баба, особливо небезпечна для дітей, котрих хоче зїсти	діти різними способами рятуються від неї або обдурюють її
Змій	змій є звичайним втіленням нечистої сили, прослідковуються унікальні стародавні мотиви змія як сторожа дерева життя і безсмертя, живої води	під нашаруванням мотиву святих змієборців (св. Юрія, Дмитра, Федора) і християнської демонології
Коцїй Безсмертний	образ, паралельний Змієві	в українській традиції він ослаб і казки про Коцїя часто запозичені. В основі лежать мотиви знаходження душі персонажа у квітці, яйці, та образ персоніфікації смерті, кістяка.
Кобиляча голова	паралель до Коцїя	не шкодить активно, хоча здатна згубити людину за непошану, або ж нагородити за пошану. Образ поза Україною мало відомий, але в українському фольклорі досить популярний.
Одноокий людодїд	Одноокий людодїд	від котрого людина рятується, хитро вибравши йому останнє око
Доля, Недоля, Злидні	Доля, недоля, Злидні – це комплекс образів, поетичних персоніфікацій людського життя і незрозумілого збігу обставин, фантастичні образи істот з самостійним існуванням	в казках людина різними способами змушує змінити їхній характер і поведінку, добивається поради або позбувається їх
Фатальні, чудесно народжені герої	персонажі з особливою наперед визначеною долею, наділені чудесними рисами, що родяться незвичайним чином. Герої таких казок малолітні (наприклад, семиліток, дівка-семилітка)	вони вирушають на подвиги, врятувати своїх батьків, братів або здобути жінку, вдаючись до допомоги чарівних сил, для чого повинні проявити моральні якості. В подорожах йому допомагають чарівні звірі; нерідко зазнає метаморфоз - перетворюється на тварин аби втекти

		від переслідування чи досягти певного місця; користується чудодійними засобами - зіллями, показниками шляху, свідченнями правди на боці героя.
Родинні мотиви	Мачуха та пасербиця, сестра та брат, чоловік та дружина, суперництво	ненормальні родинні відносини в патріархальній родині, котрі належить усунути.
	Зла мачуха та її не рідна донька	де перша отримує покарання, а друга здобуває допомогу та винагороду.
	Недобра жінка або сестра	котра перебуває в змові з надприродними силами, хоче позбутися свого чоловіка або брата, проте її злочини викриваються і вона зазнає покарання.
	Добра, мудра помічниця	котра виправляє забуття зроблених героєм добрих справ, що сталося через недотримання ним заборони.
	Добра і вірна жінка, місце якої займає її недобра сестра	врешті справедливість відновлюється і лиходійка зазнає покарання, а скривджена отримує винагороду.
	Сватання або відшукування викраденої жінки	мотив, де доводиться добувати дівчину чи жінку, зняти чари, накладені на дівчину або викрадену жінку злими чарівниками.
	Діти засуджені на смерть	засуджені на смерть, вигнані або чудесними й природними засобами урятовані і виховані діти, чия доля здійснюється попри всі намагання цьому завадити.
	Зневажені (упосліджені) діти	скривджені старшими молодші діти, які здобувають щастя і багатство.
	Три брати, менший брат	удачливий дурень, знехтуваний менший брат, що виявляє більше мудрості, моральності за старших, тому здобуває успіх.
Суперництво двох братів	заздрісного й багатого старшого і бідного й доброго молодшого.	

Поза колом родинних відносин лежать такі теми, як:

Немилосердний і гордий цар	Цар, король, пан	описано спосіб його покарання
Робітник та лихий господар	Робітник, пан	мудрий і сильний або наділений нелюдськими силами робітник, котрого бере скупий та заздрісний хазяїн і від того гине

Про злодіїв	Злодії, викрадачі, цигани	викрадачі, які виконують крадіжку в неможливих умовах
Про розбійників	Розбійники та їхні жертви (діти, дівчата)	розбійники - переважно дурні, від котрих рятуються вхоплені ними діти, дівчата і подібне
Про дурнів	дурні народи і дурні взагалі	вчинки дурнів, що заперечують здоровий глузд

З огляду на вищесказане можемо зробити висновки, що українське казкознавство було готове до участі у європейському контексті вивчення народної епіки та могло б багато усунути лакун у міжнародних показниках. Проте ці дані не були належно оцінені та використані міжнародною спільнотою. З огляду сучасного досвіду, можемо стверджувати, що причина тут не стільки в низькій якості знань українських казкознавців, скільки в упередженому ставленні до геополітичної належності України. Її виборі орієнтуватися на схід чи на захід. Українське казкознавство ХХ століття, а ні трохи не схибило на шляху розвитку в порівнянні з ХІХ ст. Про це можуть свідчити результати наступних описаних нами досліджень.

4.1.3 Роль В. Гнатюка у формуванні українського казкознавства

Постать **Володимира Гнатюка** (1871-1926) в українському казкознавстві помітна перш за все завдяки його збіркам казок та численним рецензіям на казкові видання. Знайомлячись із фольклористичною діяльністю вченого, кожен відкривав для себе В. Гнатюка не лише як сумлінного учня І. Франка та подвижника Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, а і як дбайливого поціновувача народної казки, відкривача її глибинної філософії та теоретика українського казкознавства. І. Франко писав про нього та інших тогочасних збирачів: «Виробляються збирачі нового типу, такі як Іван Колесса, Осип Роздольський, Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич, що, обіймаючи широкі наукові горизонти, рівночасно стараються вичерпати запас етнографічних фактів у певній околиці, подати, приміром, весь репертуар пісень, оповідань і т. ін. якогось незвичайного оповідача чи рапсода, вичерпати запас пісень, казок, обрядів даної околиці та, з іншого боку, обняти запас доступного однорідного матеріалу у цілім краю. У всіх тих оповідачів видно порядний метод; записи виходять стенографічно вірні; матеріали записуються від найліпших оповідачів, про яких подаються докладні відомості»¹.

Казкознавча діяльність В. Гнатюка охоплювала: проблему класифікації народних казок, методику записування казкових фольклорних нарративів, критерії укладання збірника казок, удосконалення тематики міжнародного сюжетного показника казок і це ще не весь спектр діяльності. Ставлячи за мету показати вибірково діяльність Гнатюка-казкознавця та осмислити вагу зробленого ним для сучасної науки, ми сподіваємося на порушення тих тем, що об'єднують науковців у співпраці над вивченням народної казкової традиції.

¹ Франко І. Вибрані статті про народну творчість / Упоряд. О.І. Дей. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. 290 с. С. 240-241.

В. Гнатюк, з феноменальними здібностями збирача, як визначив І. Франко, найбільше уваги приділив оповідним жанрам і досяг у цій ділянці унікальних успіхів не тільки на полі української, а й загальнослов'янської фольклористики. «Ніякі літературні твори не мали ніколи такого розповсюдження, як казка, а ні такого довгого життя»¹, – писав він в одній із праць. Вже під час експедицій на Закарпаття, будучи ще студентом університету, В. Гнатюк записав 470 творів народної прози, а в 1899 р., працюючи секретарем Етнографічної Комісії, він під керівництвом І. Франка і з його безпосередньою участю видав перше в українській фольклористиці окреме зібрання анекдотів, що містить 700 творів². І. Франко до анекдотів подав сюжетні паралелі у фольклорних збірниках європейських країн, за його висловом, «як причинки до порівняних студій на сему полі, доси ледво ще розпочатих» (примітка на прикінцевій сторінці видання). Сам же В. Гнатюк у «Передньому слові» висловив подяку І. Франкові «за цінні вказівки, якими я користувався при укладанню отсього тому».

Окрім проблеми поділу прозових нарративів на казкові й не казкові, постає ще й видова класифікація казок. Жанрово-видовий поділ стосується практичного боку використання, коли перед науковцем варіант казки і його потрібно підвести під рубрикацію майбутнього збірника. Звісно, в історії українського казкознавства ці теми неодноразово порушувалися ще з часів П. Куліша та М. Драгоманова, пропонуючи певні парадигми добору текстів казок. Звернувши увагу на цю лакуну, у передмові до збірника «Українська народна словесність» (1916), В. Гнатюк запропонував розрізняти серед прозових нарративів казки («фантастичні видання, в яких дійсність перемішана з чудесним елементом. Героями казок є люде, а як їх помічники, яким приналежить не раз головна роль, виступають звірі. Казки сягають дуже глибокої давнини та всі вони вандрівні та міжнародні»), байки («також фантастичні оповідання, в яких героями виступають звірі, а люди являються лиш епізодично і в підрядних ролях. Сі оповідання сягають також глибокої старинности й належать до вандрівних, міжнародних тем»), міфи («оповідання, в яких говориться про такі фантастичні постаті та явища, що творили або й досі творять предмет живого вірування простолюдина»), легенди («фантастичні оповідання, але оперті на основах християнської віри. Походять вони з різних джерел і з різних часів, від найдавніших до найновіших. Початок багатьох оповідань книжний. Більша часть тем належить до вандрівних, але є між ними й оригінальні») ³. Цієї класифікаційної схеми В. Гнатюк і притримувався у публікаціях наступних фольклорних збірників: «Українські народні казки»⁴; «Українська народна словесність»⁵; «Баронів син в Америці: вибір народних

¹ Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. Київ, 1966. С. 205.

² Гнатюк В. Галицько-руські анекдоти. // Етнографічний збірник., 1899, Львів, Т. VI. С. 1-2.

³ Гнатюк В. М. Українська народна словесність. (В справі записів українського етнографічного матеріалу). Відень, 1916. 48 с.

⁴ Гнатюк В. М. Українські народні казки. Львів: накладом українсько-руської видав. спілки, 1913. 168 с.

⁵ Гнатюк В. М. Українська народна словесність. (В справі записів українського етнографічного матеріалу). Відень, 1916. 48 с.

казок»¹, «Галицько-руські народні легенди»², «Українські народні байки (звіриний епос)»³. А у передмові до збірки «Народні казки» він писав: «Які народні оповідання називаємо новелами і чим вони різняться від казок? Кождий, хто хоче відповісти на се питання, повинен тямити, що 1) всі казки дуже старинні й поставали в часах на кілька тисяч літ перед Христом; 2) всі казки мандрівні; 3) всі казки пересипані фантастичним елементом і коли б його вилучено з них, вони перестали би бути казками. До новел не можна сих прикмет прикласти... Найважлиша, одначе, прикмета новел, яка відрізняє їх рішуче від казок, се - їх реальність»⁴.

Таблиця 20. «Види народної прози за В. Гнатюком»

Вид	Характеристика
Казка	фантастичні видання, в яких дійсність перемішана з чудесним елементом. Героями казок є люде, а як їх помічники, яким приналежить не раз головна роля, виступають звірі. Казки сягають дуже глибокої давнини та всі вони вандрівні та міжнародні.
Байка	також фантастичні оповідання, в яких героями виступають звірі, а люди являються лиш епізодично і в підрядних ролях. Сі оповідання сягають також глибокої старинности й належать до вандрівних, міжнародних тем.
Міф	оповідання, в яких говориться про такі фантастичні постаті та явища, що творили або й досі творять предмет живого вірування простолюдина.
Легенда	фантастичні оповідання, але оперті на основах християнської віри. Походять вони з різних джерел і з різних часів, від найдавніших до найновіших. Початок багатьох оповідань книжний. Більша часть тем належить до вандрівних, але є між ними й оригінальні.

¹ Гнатюк В. Баронівський син в Америці: Вибір народних казок з образками Юліана Панькевича. Львів: Вид-во «Українська книжка»; Київ: Книгарня видавничого товариства «Вернигора», з друкарні НТШ, 1917. XI. 136 с.

² Галицько-руські народні легенди. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 1, 2 // Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1902. Т. 12; Т. 13.

³ Гнатюк В. Українські народні байки (звіриний епос). Том I, II // Етнографічний збірник, т. XXXVII-XXXVIII, Львів, 1916. 559 с. Окрема відбитка – Львів, 1918, 280 с., з малюнками.

⁴ Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість / Упор., вст. стаття та прим. М. Т. Яценка. Відп. ред. О. І. Дей. Київ, 1966. С. 200-202.

Неоціненної наукової вартості мають «Українські народні байки (звіриний епос)», що довели значущість в народній пам'яті українців епосу про тварин. Зважаючи на актуальність теми, у передмові В. Гнатюк звернувся до популярної на той час праці Л. Колмачевського «Епос про тварин» і дав їй відповідну оцінку. Збірка містить 400 народних казок про тварин, 39 з яких є передруками з інших видань, а решту складають записи самого видавця і його кореспондентів. Бажаючи надати виданню наукової філологічної вартості, вчений зумисно уникав редакцій, подаючи тексти у первинній мовній фіксації. І. Полівка високо оцінив Гнатюкове видання, вказавши на його феноменальність у слов'янській літературі. Не даремно, саме цей збірник нині є прикладом роботи справжнього принципового фольклориста.

Методика записування казкових фольклорних наративів поставала із практичних потреб науковців у процесі укладання збірників. Зібраний у різні часи фольклорний матеріал, як писав пізніше В. Гнатюк, показував, що серед оповідачів, як і записувачів, були люди різного обдарування, у т.ч. й дуже примітивні, які, оповідаючи, спотворювали річ, а записувачі те редагували не кращим способом. «Доброго оповідача можна порівняти з артистом малярем, а злого – з малярем богомазом, – писав Гнатюк. – Як тут штука не винна, що до неї присусіджуються богомази, так і твори народної літератури не відповідають за те, що їх обезобразжують злі оповідачі. Коли хочемо любитися народними творами, звертаймося до добрих оповідачів і тільки від них записуймо». Не випадковий той факт, що вчений з перших експедицій продемонстрував високий рівень наукової фіксації текстів. Ним обґрунтовано критерії укладання наукового видання текстів казок, де неодмінними мали бути такі пункти: 1) докладна паспортизація запису з усіма обов'язковими елементами (місце, дата запису, збирач, інформатор, його рік народження, освіта, заняття), про більш помітних носіїв фольклору рекомендувалося подати докладні відомості; 2) поклики, примітки, коментарі редактора стосовно кожного випадку виправлень, уточнень чи елементів реконструкційної роботи, пояснення незрозумілих слів і виразів; 3) вказівки на паралелі й аналогії в інших публікаціях, джерелознавчу базу фольклорного твору¹. Така широта наукового апарату збірників вимагала від фольклористів певної теоретичної підготовки. Так, відомо, що між О. Кольбергом та В. Гнатюком навіть розпалася дискусія з приводу вказування у примітках інформації про оповідача. Проте саме від публікацій В. Гнатюка та І. Франка в «Етнографічному збірнику» починається відлік систематичних спроб українських фольклористів подавати у примітках не лише паспорти до опублікованих текстів, а й інші відомості, зокрема вказівки на сюжетні паралелі та літературу з питання. Ці плідні тенденції не набули належного розвитку, адже упродовж всього ХХ ст. переважала тенденція до видання науково-популярних та популярних видань народної прози і казки зокрема. «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» В. Гнатюка з'явилися як наслідок трьох експедицій фольклориста Закарпаттям у 1895-1896 рр. Збірник вміщував 480 казок, із яких 148 – з території теперішньої Закарпатської області (2, 4, 5, 6 томи)². Вчений звертав увагу на особистості казкарів. Уже в

¹ Кирчів Р. Текстологія публікації фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ // Народознавчі зошити. 1996. № 4. С.216.

² Гнатюк В.М. «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» // ЕЗБ., Львів, 1897. Вип. III. 236 с.

першому томі він визначив двох кращих – Михайла Пустая із с. Збуй та Михайла Фотула із с. Стройне – і подав їхні біографії. Про казкарів В. Гнатюк писав: «Одна тільки тема полишається без зміни, а всі подробиці, групування, комбінування, розвиток подій, викінчення, полишені індивідуальності оповідача. Чим ліпший оповідач, тим краще передасть народний твір, а не раз зрівняє його під артистичним оглядом із першорядним літературним твором... (Т. 3, С. VIII).

Таблиця 21. «Критерії укладання наукового видання текстів казок за В.Гнатюком»

№ п/п	Критерій
1	докладна паспортизація запису з усіма обов'язковими елементами (місце, дата запису, збирач, інформатор, його рік народження, освіта, заняття).
2	поклики, примітки, коментарі редактора стосовно кожного випадку виправлень, уточнень чи елементів реконструкційної роботи, пояснення незрозумілих слів і виразів.
3	вказівки на паралелі й аналогії в інших публікаціях, джерелознавчу базу фольклорного твору.

У «Етнографічних збірниках» вміщено казки, легенди, оповідання, анекдоти, записані в різних місцях Угорської Русі. Перший том (1897) – легенди і новели; другий (1898) – казки (38 одиниць), байки, оповідання про історичні особи й анекдоти (на цей том були рецензії у чеському Народознавчому збірнику та польському «Wisła» (Zdzjarski St.)¹; а також коментарі І. Франка до казки «Чоловіка не наситиш»²); третій (1900) – прозові твори із західних угорських комітатів: Земплєнського, Шаришського, Спішського та пісні з Бач-Бодроґського, записані 1897 р. останні три томи – записи з Бачки (Керестура і Коцура), а саме: четвертий том – казки, легенди, новели, історичні спомини з Банату (1909); п'ятий – казки з Бачки (1910); шостий – байки, легенди, історичні перекази, новели, анекдоти з Бачки (1911) (ряд розвідок у цих томах стосуються українського казкознавства («Переднє слово», «Казки», Словник місцевих виразів, «Казки з Бачки (50 №№)») та були прорецензовані: І. Полівкою у «Народознавчому Віснику», Ф. Колесою у ЛНВ та В. Даніловим на сторінках ЖС³). До текстів додано солідний науковий апарат, паралелі до творів, взяті з українських та закордонних видань, у чому В. Гнатюку допомагав І. Франко, який і сам розшукав деякі відповідники. Вказівками письменника В. Гнатюк користувався під час впорядкування текстів, що й зазначив у передмові до 3 тому, присвятивши перші два М. Грушевському та І. Франку. До 1, 2 томів українською і до 3, 4 німецькою мовами він додав покажчики мотивів. До кожного тому – словнички місцевих говірок з

¹ Гнатюк В.М. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Том.2. Казки, байки, оповідання про історичні особи й анекдоти // Етнографічний збірник. Львів, 1898, т. IV. 252 с. Рецензія: // Narodopisny sbornik Českoslowacky. Svarek IV i V; Zdzjarski St. // Wisła, 1899, t. XIII, s. 316-317.

² Франко І. Коментарі до казки «Чоловіка не наситиш» // Етнографічний збірник. Львів, 1898, т. V. С.116.

³ Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. IV і V. // ЕЗБ., 1909, т. XXV, 248 с.; 1910, т. XXIX, 318 с.; 1911, т. XXX, 350 с. (Переднє слово, Казки, Словник місцевих виразів, Казки з Бачки (50 №№). Рецензії: Polivka I. // NarVestn., VII, 1910, s. 86-90. Колесса Ф. // ЛНВ, 1910, кн. II, с. 475-476. Данилов В. // ЖС, 1912, вып. II-IV, с. 513-514.

незнайомими виразами переважно іншомовного походження. У випуску «Галицько-руські народні легенди» у 2-х томах, де є і казкові сюжети¹, в основу класифікації художніх зразків В. Гнатюк, як упорядник збірників казок, фактично поклав ту ж саму загальну схему, що й фінський казкознавець А. Аарне, проте у межах кожного окремого розділу групував матеріал не за сюжетами та мотивами, а за образами звірів, вважаючи цей критерій більш продуктивним. У випуску «Етнографічного збірника» під назвою «Галицько-руські анекдоти», зібрані В. Гнатюком, вміщено 30 казок соціально-побутового змісту². Тексти подано з передачею діалектних особливостей мови та манери виконання казкарів. Такий підхід закріплював не лише теоретичні положення наукового методу вченого, а й був прикладом для наслідування наступниками.

У полі досліджень В. Гнатюка³ постійно перебував ідейно-тематичний склад жанру казки. Зокрема у передмові до збірників «Народні казки» (1913 р.) та «Галицько-руські анекдоти» він зосередив увагу на соціально-побутовій специфіці, простежив відображення людської свідомості в казковому епосі, зробив важливі спостереження над оповідальним стилем народних майстрів. У праці «Деякі уваги над байкою» подано авторську класифікацію байок за різними критеріями (дикі-домашні, біологічні види: ссавці, птаці, плазуни, земноводні, риби, шкаралупники, павуків ці, комахи; голоси звірів)⁴. Також дослідник високо оцінив українські народні казки про тварин, розкрив їх своєрідність, заперечивши деякі положення авторитетної на той час праці Л. Колмачевським⁵ стосовно їх поверхової суб'єктивності.

Таблиця 22 «Класифікація байок за В. Гнатюком»

Дикі								Домашні			
Ссавці	Птаці	Плазуни	Земноводні	Риби	Шкаралупники	Павуківці	Комахи	Голоси звірів	Ссавці	Птаці	Голоси звірів

Окремими виданнями з'являлися фольклорні матеріали В. Гнатюка: накладом української видавничої спілки у Львові «Українські народні казки» (1913)⁶;

¹ Галицько-руські народні легенди. Т. I-II. Зібрав Вол. Гнатюк. // Етнографічний збірник, Львів, 1902, т. XII, XIII. (1902, т. II, 287 с.)

² Гнатюк В. Галицько-руські анекдоти. // Етнографічний збірник., 1899, Львів, Т. VI. С. 1-2.

³ Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. Київ, 1966; Гнатюк В. М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків // Вибрані статті про народну творчість. Записки наукового товариства імені Шевченка. Нью-Йорк, 1981, Т. 201. С. 85-86; Гнатюк В. М. Українська народна словесність. Львів, 1916.

⁴ Гнатюк В. «Українські народні байки (звіриний епос)». Том I, II // Етнографічний збірник, т. XXXVII-XXXVIII. Львів, 1916. 559 с.

⁵ Колмачевский Л. Животный эпос на Западе и у славян. Казань, 1882.

⁶ Гнатюк В. М. Українські народні казки. Львів, 1913. 168 с.

«Українська народна словесність» (1916)¹; роком пізніше – «Баронів син в Америці: вибір народних казок» (1917)².

Цікаві відомості про загублений збірник В. Гнатюк повідомляє у статті «Запропашена збірка угорських казок»³. Від німецького фольклориста Йогансена Болте (за порадою І. Полівки) він отримав збірник українських казок німецькою мовою з тогочасних комітатів Унгвар, Земплен та Шарош. На думку В. Гнатюка, їх зібрав німецький дослідник Ігнац Германн Бідерманн, який професорував тоді в Угорщині. Матеріали становлять 32 одиниці, це – чарівні, побутові, та легендарні казки, що переважно становили зовсім новий матеріал. Деякі тексти, на думку вченого, лишалися невідомі і в час написання статті, а значить і цінними, і якби книга свого часу була опублікована, то стала б першим збірником українських казок взагалі.

Ще однією сторінкою Гнатюка-казкознавця стала активна співпраця з фінськими казкознавцями Міжнародної Федерації фольклористів (Folklore Fellows). Зокрема із професором Гельсінського університету Ю. Кроном і його сином К. Кроном та з членом згаданої федерації А. Аарне, якому В. Гнатюк висловив у листі свою готовність співпрацювати. Засновник фінської школи Ю. Крон (1835-1888) намагався, застосовуючи географічно-історичний метод, встановити початкову форму фольклорної оповіді на основі фінського епосу «Калевала». Відкинувши ідею антропологічної школи про самозародження сюжетів у різних географічних точках, Ю. Крон підтримав теорію запозичень саме через епічний елемент народних творів, через наявність сюжетики. Географічно ближчі зразки, як правило, будуть і більш спорідненими, а відповідно географічно віддалені – менш схожі між собою. Отож, аналізуючи шляхи поширення епосу від найбільш географічно віддалених до ближчих, можна, на думку Ю. Крона, з'ясувати ступінь національної автентичності та міжнародних впливів того чи іншого сюжету⁴. Його методику удосконалив син Каарле Крон, який дійшов висновку, що виявити початкову форму легенди, розповіді не головне в історико-географічному дослідженні. Натомість суттєвішим варто вважати простеження змін, що їх зазнала ця первісна форма в різних варіантах у часі та просторі. Учень Кронів, Анте Аарне, упорядкував та опублікував напрацювання своїх вчителів, таким чином створивши «Покажчик казкових типів» (1910). Успіх А. Аарне був обумовлений двома моментами. По-перше, позитивну роль відіграв орієнтир фінської школи на вичерпний (а не вибірковий) облік варіантів казкових сюжетів, що були на той час у розпорядженні науки (з'ясування їх прототипів та прабатьківщини – методологічно спірне питання). По-друге, А. Аарне поклав в основу своєї (і це його заслуга) класифікації принцип поділу текстів за жанровими різновидами, а всередині них – за сюжетними типами (а не за персонажами). В результаті покажчик вийшов достатньо пластичним, відкритим для розширення та доповнення, які й зробив американський фольклорист С. Томпсон. Багаторазові доопрацювання «Покажчика» Аарне під його керівництвом (1928, 1961, 1964, 1973) зробили цю книгу

¹ Гнатюк В.М. Українська народна словесність. Львів, 1916.

² Гнатюк В. Баронівський син в Америці: Вибір народних казок з образками Юліана Панькевича. Львів: Вид-во «Українська книжка» Київ: Книгарня видавничого товариства «Вернигора», з друкарні НТШ, 1917. XI. 136 с.

³ Гнатюк В. Запропашена збірка угорських казок. // ЗНТШ, 1913, CXVII і CXVIII, с. 235-243.

⁴ Этнография и смежные дисциплины. Этнографические субдисциплины. Школы и направления. Методы. М.: Наука, 1988. С. 145-146.

універсальним міжнародним каталогом казкових сюжетів, без використання якого не міг обійтися жоден дослідник усної оповідної традиції (остання редакція: Aarne – Thompson 1981 р.). В сучасному вигляді «Показчик» Аарне – Томпсона (AaTh) має також посилання на основні оповідні мотиви (для кожного сюжетного типу) – за 6-томним «Індексом мотивів» С. Томпсона (Thompson 1955-1958). Крім цього, в ньому зазначено не лише найбільші збірники казок, але й десятки регіональних каталогів, що описують (за системою AaTh, чи якимось інакше) ту, чи іншу національну казкову традицію; регіональні ж каталоги (як і спеціальні показчики до окремих збірників казок) і собі обов'язково мають посилання на AaTh¹.

Проте у показчику казкових типів, укладеному А. Аарне «Verzeichnis der Märchentypen mit Hilfe von Fachgenossen ausgearbeitet von Antti Aarne» (Helsinki, 1910) було багато недопрацювань. Зокрема, поділивши казки на групи (I. Казки про тварин; II. Власне казки: А) Чарівні казки, В) Легендарні казки, С) Новелістичні казки і D) Казки про дурного чорта (велетня); III. Анекдоти) та закріпивши за рубриками кількість номерів, не всі вони були заповнені фінським вченим із причин відсутності у європейській традиції множинності варіантів (у I групі з європейських фондів знайшлося тільки декілька десятків казок про тварин, а інші номери з 299 на цю групу залишились незаповненими). Збірник «Українських народних байок (звіриний епос)» (1916), упорядкований В. Гнатюком, фактично усував проблему показчика А. Аарне. Пізніший показчик українських народних казок М. Андреева (опублікований нами у 2015 р.) став прикладом казкового багатства українського народу. У статті про наміри публікації показчика М. Андреев писав, що його український матеріал, далеко ще не повний, є майже в три рази більшим за основний каталог С. Томпсона². Якщо в цьому показчику вміщено 118 типів казок про тварин, то в українському – 314. Чисельність чарівних казок відповідно становила 162 та 187, легендарних – 47 та 196, новелістичних – 58 та 154, анекдотів – 291 та 1350 відповідно. У підсумку типологічна казкова номенклатура українців складала 2277 одиниць, а в показчику С. Томпсона вона становила всього 291 одиницю. Все це, вважає М. Андреев, є свідченням того, що український матеріал за кількістю сюжетів значно перевершує всі інші. Замість того, щоб заповнити наукові лакуни, в науці цього періоду спостерігається ідеологічне упереджене ставлення до української казки, зокрема. Про цей нігілізм і нерозуміння естетичної сутності народної казки писав пізніше і В. Гнатюк: «Із сього бачимо одначе, як нестійкі закиди деяких одиниць, що виступають проти читання й ширення казок, особливо серед молоді, буцімто вони фальшивим представленням речі привчають молодь до неправди. Дивно, що такі люди не подумують, що не можна відноситися до ніякої казки, як до математичної формули та розкласти її на правду й неправду, тим більше, що й нині ще не всі правди відомі, і не раз трудно означити, де й яка саме правда»³. Саме збагнути народну казку як мистецький витвір, як феномен мистецтва, як єдність реального і нереального, а не як примітивну

¹ Неклюдов С.Ю. Указатели фольклорных сюжетов и мотивов: к вопросу о современном состоянии проблемы // Проблемы структурно-семантических указателей. / Сост. А.В. Рафаева. М.: РГГУ, 2006. С. 32.

² Андреев Н. П. К характеристике украинского сказочного материала. // К пятидесятилетию научно-общественной деятельности С.Ф.Ольденбурга (1882-1932). Сборник статей. Ленинград: Изд-во АН СССР, 1934. С. 61-72. Див. також часопис «Народна творчість». 1938. № 5.

³ Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. Київ: Наукова думка, 1966. С. 158.

ілюстрацію до життєвих явищ було не під силу не те що простакові-обивателю, а й багатьом фахівцям-фольклористам. Заслуга В. Гнатюка у формуванні казкознавчої методології записування та вивчення народної казки досить вагома за тих обставин, що його діяльність випала не лише на вершину розвитку української фольклористики, а й не припиняла, не спрощувала наукових критеріїв у оформленні збірників казок.

Отже, українське казкознавство на сьогодні має досить конкретну методологічну структуру. Тісний зв'язок із практикою дозволяє вирішити не лише питання жанрово-видової розбіжності текстів казок, а й виокремити їх культурологічне підґрунтя. Якщо казку розглядати як філософію народу та його духовність, то не має значення кількість запозичених сюжетів, адже вони пройшли витримку не лише часом, а й пам'яттю народу.

Наукова та фольклористична спадщина В. Гнатюка актуальна і в нашому сьогоденні. Про це свідчить зокрема і те, що львівське наукове товариство видало бібліографічний покажчик «Володимир Гнатюк: 1871-1991»¹, а «Записки НТШ» вміщують «Галицькі казки в запису початку 30-х років XIX ст.» Казки записував ще у 30-х рр. XIX ст. М. Кульчицький (в ньому 22 №№). Підготував збірник казок М. Возняк, а передмову написали О. Дзьобан та Р. Кирчів², відзначивши необхідність публікації архівних фондів та продовження справи фольклористів-казкознавців XIX – XX ст.

***

Про діяльність **Осипа Роздольського** (1872-1945) як дослідника галицьких народних казок та новел у дисертації «Фольклористична діяльність Осипа Роздольського» та однойменній монографії (Львів, 1996)³ розповіла Г. Сокіл. Казкознавча спадщина фольклориста становить три збірники «Галицькі народні казки (№ 1–25). В Берліні повіту Бродського із уст народа списав Осип Роздольський. Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко» (1895), «Галицькі народні казки (№ 26-77)» (1899) та «Галицько-руські народні новели» (1900)⁴. Г. Сокіл торкнулася багатьох теоретичних проблем: уточнення термінології, жанрової класифікації, варіантності, трансформації сюжетів, мотивів, образів, стильової поетики, мови фольклору, тлумачення символічних кодів тощо. На широкому порівняльному тлі публікацій усної народної прози в XIX ст. авторка дисертації виявила ряд оригінальних знахідок у доробку О. Роздольського, відзначила спільне й відмінне в записах, здійснених як у різних місцевостях, так і в тій самій місцевості. Г. Сокіл прийшла до висновків, що: 1) казки в записах О. Роздольського – досить цікаві

¹ Володимир Гнатюк: 1871-1991: Бібліографічний покажчик / НТШ у Львові / Упоряд. М.Мороз, М.Мушинка. Львів: Вид-во НТШ, 1992. 152 с.

² Возняк М. Галицькі казки в запису початку 30-х років XIX ст. [Додаток: тексти казок] // Записки товариства імені Шевченка. Т. ССХХІІІ: Праці Секції етнографії та фольклористики / Редактори тому Роман Кирчів, Олег Купчинський. Львів, 1992. 463 с. С. 233-270.

³ Сокіл Ганна Фольклористична діяльність Осипа Роздольського. Львів, 1996. 186 с. Рецензія М.К. Дмитренко // Дмитренко М.К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ, 2001. С. 402.

⁴ Галицькі народні казки (№ 1–25) / В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський. Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник / за редакцією М. Грушевського. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1895. Т. 1. С. 1-96. Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. Львів: Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, 1899. Том 7. 182 с. Галицько-руські народні новели / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. Львів: Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, 1900. Том 8. 166 с.

варіанти сюжетів загальноукраїнського і міжнародного казкового репертуару з оригінальним галицьким колоритом. Своєрідного забарвлення надають їм різні фабульні елементи, реалії місцевого народного побуту і природно-географічного довкілля; 2) в усій казковій прозі, записаній О. Роздольським, є сюжети, які не мають паралелей в інших українських варіантах; 3) О. Роздольський поповнив легендарну традицію невідомими до того часу варіантами.

4.1.4 Внесок М. Левченка в українське казкознавство

Учень А. Кримського **Микола Левченко** (1903-1934) відомий у казкознавстві низкою статей та наукових збірників казок. Це зокрема статті «Богатир Ілля Муромець в старій українській казці»¹, де доведено існування на Поділлі народної казки про Іллю Муромця та однойменної билини (як жанру давньоруського періоду), а також повідомлення про готовність до друку матеріалів рукописів А. Димінського та С. Руданського, над яким працював три роки, «Збірка подільських казок 1850-1860-х рр. волосного писаря Димінського»² та інші.

1928 р. М. Левченко упорядкував та видав два випуски згаданих «Казок та оповідань з Поділля» у записах А. Димінського та С. Руданського 1850-1860 рр.³, що належать до важливих академічних видань українського казкознавства. Цей збірник сьогодні вже став рідкісним, тому вважаємо за потрібне зробити його детальний опис. Праця присвячена А. Кримському, як взірцевому керівникові, духовному наставникові, що усіляко «пособляв» та був уважним до наукової роботи упорядника. Збірники готувалися у важкі часи для української інтелігенції. Радянська влада постійно шукала підстави для арешту М. Левченка й А. Кримському доводилося писати листи у відповідні органи з поясненням, що М. Левченко не становить загрози для чинного режиму. Але повернемося до згаданого збірника. У вступному слові очільник Етнографічної комісії УАН академік А. Лобода здійснив історіографічний огляд українського казкознавства, вказавши на значення публікованої праці для казкознавства. «Велика збірка подільських казок, які видаються отут, належить до найстаріших наших записів казкового фольклору, до тих часів, коли українських казок видано було ще зовсім небагато. Тепер справа стоїть у нас інакше. Недавній дослідник історії казок Східної Європи Степан Володимирович Савченко 1914 р. зазначав, що на той час, так мовити на початку ХХ ст., українського наукового матеріалу надруковано було вже понад 2000 номерів⁴. Але ж якщо ми звернемо увагу не на остаточні, найновіші моменти, а на те, коли саме почалися записування чи друкування казок, то побачимо, що тут чималу перевагу матиме ніяк не Україна. ...українські записи стають відомі й друкуються трохи чи не допіро з другої половини ХІХ в.» Серед негативних наслідків пізньої фіксації казок А. Лобода називав

¹ Левченко М. Богатир Ілля Муромець в старій українській казці // Ювілейний збірник на пошану академіка Д.І. Багалія, 1927, Т.1.

² Левченко М. Збірка подільських казок 1850-1860-х рр. волосного писаря Димінського // Етнографічний вісник. 1927. Кн. 4. С. 160-172.

³ Казки та оповідання з Поділля. В записах 1850-1860-х рр. Вип. I-II. Упоряд. Микола Левченко. // Збірник Історично-філологічного відділу Української Академії Наук, № 68. Київ, 1928. 598 с.

⁴ Савченко С.В. Русская народная сказка (история собирания и изучения). Киев. 1914. С. 219, 174, 245.

відмирання традиції оповідання казок, заміну усної оповіді книжкою. «Наслідок цього факту був для нашої етнографії не абиякий, і то в гіршому напрямі. Адже казкарі вмирають як і вмирають самі казки (далі за С. Савченком). Немає вже мандрівних потішників, відмирає разом із кріпосним правом традиція няньок, діти їх не потребують, бо у них є збірник казок з малюнками. Найшвидше зникають чарівні казки, в Україні (місцево) переважають гумористичні казки та про нечисту силу. Окрім того, молоде покоління (навіть серед селян) віддає перевагу книжним оповіданням та повістям. Книга витісняє народну казку»¹. За підрахунками С. Савченка, найбільше записів казок зроблено у Київській, Харківській, Катеринославській, Полтавській, Волинській та Чернігівській губерніях. Кожна губернія може мати понад 100, а іноді й 200 варіантів до певного сюжету. З Поділля такої цифри не було зібрано. Значно менше зроблено записів у інших губерніях, де переважає українська мова. Подільська губернія у С. Савченка потрапляє до списку з кількістю казок лише 50 варіантів на губернію². «Після виходу у світ теперішнього збірника, – зазначає А. Лобода, – всеняк справа радикально зміниться. Оця, що друкується, збірка Димінського, ретельно зібрана почасти ще з 1849 р., багато дасть цінного матеріалу і для фольклору Поділля (він стане тепер на найпершому місці), і для старішої української казки взагалі. Корисний додаток являють собою і записи Руданського: в них ми маємо, порівнюючи, теж старі-таки етнографічні українські записи»³. У вступному слові від редактора, М. Левченко (науковий секретар Філологічної Катедри, дійсний член Етнографічної Комісії), зупинився на аспектах структури збірника та історії його створення. Зокрема він визнавав три важливі для українського казкознавства збірники казок – «Народні южноруські казки» І. Рудченка (1869-1870, 2 томи, 137 №№); «Малоруські народні предання і рассказы» М. Драгоманова (1876) – казки нумерувалися за розділами, всього 712 №№; та II том «Трудов...» П. Чубинського 1878 р., де вміщено близько 300 №№ казок та оповідок. Окрім того, вчений зазначив, що ранні (до 1850-х рр.) публікації казок були в «Молодику», «Чтениях...» 1847 р. за сприяння О. Бодяньського як редактора часопису видано частину записів П. Куліша, - і тут додав – та їх до уваги можна не брати. Відомо з яких причин цензура затримала надісланий збірник П. Куліша, їх декілька – першість, висміювання церкви та царату, великий масив казок про нечисту силу, відсутність чіткої структури та ін. Описуючи енергійність записування казок в Україні у другій половині 50-х рр., редактор наголошує, що саме записи цього, найдавнішого, періоду, здійсненні С. Руданським та А. Димінським, презентуватимуть академічний збірник подільських казок та оповідок. Також він зазначив про легкість роботи з рукописами С. Руданського (розбірливий почерк) та тематично – записи всі космогонічного характеру, типу т.зв. «народної біблії», зроблені записувачем у с. Хомутинях Вінницького повіту від наймита Вакули бл. 1852 р. Частина матеріалів увійшла до 2 тому львівського видання «Творів Ст. Руданського» (Львів, 1896), проте, як зазначає дослідник, «у львівському виданні суто подільський характер говірки Руданського

¹ Там само. С. 33.

² Там само. С. 219-220.

³ Казки та оповідання з Поділля. В записях 1850-1860-х рр. Вип. I-II. Упоряд. Микола Левченко. // Збірник Історично-філологічного відділу Української Академії Наук, № 68. Київ, 1928. 598с. С. V-VI.

добре затерто, в дусі галицько-літературного правопису 1890-х рр. тепер – то увесь той матеріал друкується у нас з усіма фонетичними особливостями оригіналу». Натомість характеризуючи рукописи А. Димінського, М. Левченко зазначає колосальну множину зразків, проте критикує хаотичність подання матеріалу, зразу ж виправдовуючи збирача, що, ймовірно, дотримувався хронології записів (за часом записування). «Ніякого порядку, ніякої системи в цій величезній (620 фоліантових «конторських» аркушів, списаних з обох боків, тобто 1240 великих сторін, розміром 34 на 41 см) рукописній збірці А. Димінського немає: порядок, як видно, диктувався хронологією, – запевне найдавніші записи ідуть попереду, найпізніші – на кінці. Найдавніші датуються 1849 р. Записи робив А. Димінський недбалим, аж на диво нечітким скорописом, здебільша геть без усяких розділових знаків, найчастіше – то навіть без точок. Завдячує упорядник «друкарщиці» О. Бухтевій, що була родом із західної Волині та добре знала свою рідну говірку. На неї покладено було відповідальність за розшифрування рукописів (переписування), а потім вже упорядник редагував та звіряв записи з оригіналом. Останню коректуру М. Левченко вчитував спільно з А. Кримським, котрий і надав рукопис до друку зі своїх фондів. Також подав упорядник відомості про входження незначної частини записів А. Димінського до видань П. Чубинського та М. Драгоманова без вказівки на записувача або неправдиві приписи іншим. Найвагомішою причиною, ймовірно, були нечіткість, нерозбірність записів А. Димінського, що у розшифруванні призводило до грубих текстових помилок та нонсенсів.

Методику укладання збірника М. Левченко перейняв у М. Драгоманова (за цими принципами укладені й збірники Б. Грінченка), згідно з якою матеріал розподілявся на тринадцять відділів: 1) уявлення та оповідання про явища природи та винаходи; 2) прикмети та повір'я; 3) знахарювання та замови; 4) оповідання про чортів та за різні прояви; 5) оповідання про мерців; 6) оповідання про людей з надприродною силою; 7) про скарби; 8) оповідання релігійні, церковні та про духовних осіб; 9) оповідання про родинне та громадське життя; 10) оповідання про історичних осіб та історичні події; 11) оповідання про місцевості; 12) билини; 13) казки фантастичні, жартівливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я. Зважаючи на іноді нелегкий присуд упорядника занести оповідь до певної групи, увага акцентувалася на основному сюжеті, менше звертаючи уваги на додаткові мотиви в оповіданні чи казці. Коли все ж додатковий мотив яскраво проступав, упорядник у кінці твору робив припис, що «те чи інше оповідання стосується і до такого-то відділу, або що воно нагадує такий-то номер в нашій збірці». Торкаючись питання заголовків творів, вчений зазначив, що власноруч подав заголовки до казок та інших творів літературною мовою, а не діалектною, щоб зручніш було користуватися збіркою кожному українському читачеві. Проте, назви запропоновані А. Димінським залишилися (вони дуже підходять до формулювання назв сюжетів за матеріалами покажчиків), також подано вказівку на номер листа за рукописом. Наприклад, 140. Бог у бідної вдови (л. 284 зв.) («Сказка, що Бог прийшов до багатого чоловіка на двір на вісіля, і богач его псами закровив»); 527. Вітер дає чоловікові чарівну кізоньку, скатертину та бубон (л. 321) («Сказка, що чоловік позивав вітра до Бога, що му пашню

розсипав»); 596. Як німці-школярі дістали: один їсти, другий вина, а третій грошей (Чуб. Т. II, ст. 585: «Німці»).

Таблиця 23 «Групування текстів казок у М. Левченка»

№	Групи казок
1	Уявлення та оповідання про явища природи та винаходи
2	Прикмети та повір'я
3	Знахарювання та замови
4	Оповідання про чортів та за різні прояви
5	Оповідання про мерців
6	Оповідання про людей з надприродною силою
7	Про скарби
8	Оповідання релігійні, церковні та про духовних осіб
9	Оповідання про родинне та громадське життя
10	Оповідання про історичних осіб та історичні події
11	Оповідання про місцевості
12	Билини
13	Казки фантастичні, жартівливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я

Окремо у передмові є підрозділи: про квадратні дужки у тексті, якими упорядник обрамлює літери, слова чи речення, яких немає в оригіналі: «Я їх мусив пододавати сам, щоб читач не мав гаяти часу на зрозуміння того чи іншого запису, який через поспіх або недогляд містить у собі неясність, або де живовидячки щонебудь пропущено»; про систему правопису у виданні (переважно за рукописами); про нечіткі місця (стосовно вживання м'якого знака в іменниках чоловічого роду: купец чи купець тощо. У післяслові зазначено, що упорядник трудився над збірником три роки. Окрім того, книга охоплює розлогі детальні дані з біографії А. Димінського, його внесок у збирання фольклору, а також статтю про фольклористичні інтереси С. Руданського. У двох випусках видання представлено народну прозу: перекази, легенди, казки, анекдоти. Казки – звіриний епос, фантастичні та побутові – переважно подано у другому випуску під рубрикою «Казки фантастичні, жартівливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я». У першому томі маємо сюжети, що названі А. Димінським казками, але М. Левченко відносить їх до тематично інших груп (з огляду на тематику сюжету, наприклад, про нечисту силу, про мерців, про створення світу тощо). Казкова палітра нараховує 206 №№, серед яких трапляються й варіанти до певного сюжету (471. «Покоти-горошок», 513. «Як Покоти-горошок змія переміг і врятував свою сестру та королівну і одружився», 514. «Як Покоти-горошок, забивши чорта, врятував сестру і братів»). Подібні сюжети та варіанти часто не йдуть поряд, а вперемішку у розділі, але за ключовими словами легко даються до знаходження та

аналізування. Серед казок про тварин маємо 3 кумулятивні – 437. «Зайчик та билінка», 438. «Горобчик та билінка», 448. «Дідів півник та бабина курочка». Казка 449. «Пиріжок-утікач, лисиця і вовк» поєднує традиційно знані сюжети «Колобок» і «Лисичка-сестричка та вовк-панібрат». Деякі казки записано латиницею, але вони добре читаються (452. «Циган та лев»). Традиційно знані казки: про Козу-Дерезу (454. «Хлопчик та Коза-Дереза», 455. «Як дід через кози родину свою вигубив»); про Івасика-Телесика (465. «Іванко-Балабанко та Язя», 466. «Івасик-Кутасик»); про хитрунів, про злодіїв, про злу дружину тощо. Окрім того, часто незвична назва, запропонована упорядником, приховує досить відомі сюжети. Це такі як «Царевич Плакида», «Не можна з розуму збагатіти, тільки з щастя», «Як Ян-Фабіян розбійників переміг», «Царівна-рибка», «Як дурний Бартко з королівною одружився», «Як Іван-королевич од Кашея свою дружину врятував», «Як хлопчик напився води і перекинувся золотим баранцем», «Пригоди Матея-батьковбивника» та ін.

Своїм збірником М. Левченко хотів довести неподільність і цілісність України: «Велику лепту вклало Поділля в українську національну скарбницю. Такі літературні імена, як Руданський, Свидницький, Коцюбинський – це ж краса й гордості всенього українського письменства. Такі етнографи, як Шейковський та Димінський, то краса всенюї української етнографії. І мені, що довелося цілою істотою заринути в фольклорну скарбницю західної України, може ближче ніж кому пощастило відчувати, що духовні скарби нашої західної України творять єдине національне ціле з духовними скарбами моєї рідної Наддніпрянщини. Та не тільки з Поділлям я відчував увесь час повну національну близькість: всією душею відчував я якнайдрібнішу близькість і з іншою частиною нашої України – Галичиною. Скільки всяких клевет і видумок пускали вороги української національності на Галичину! Це, мовляв, не «Малоросія», це щось чуже, спольщене; хто перечитає оцей том подільського фольклору, що я випускаю у світ, той наочно побачить, що «галицька» мова ані одним слівцем, ані одним звуком не відділяється од мови Подолля. Кожен безсторонній читач наочно побачить, що ніякі політичні кордони не розбили вікової одности в мові нашої України по цей бік Збруча і по той його бік: це нерозривно одна-єдина Україна»¹.

Опис праці М. Левченка: Присвята; Вступне слово від голови Етнографічної Комісії Української Академії Наук акад. А. Лободи; Вступне слово від редактора: з чого склалася ця стара збірка і як її писано; система за якою редагували матеріали; що визначають квадратів дужки в тексті; система правопису у виданні; дещо про нечіткі місця; післяслово од редактора. Далі Андрій Іванович Димінський 1829-1905 (біографія). Її пункти: 1) якого роду Димінський; дитячі та шкільні літа; Димінський на хвершальстві в с. Гаврилівцях (1848-1850) та на писарстві в Пукляку 1850-1854; Димінський стає етнографом (з 1849). Перші роки його етнографічної праці на Кам'янеччині. Звідки у нього взяли ці інтереси; 2) Димінський на Проскурівщині (1854-1860). Зносини з РГТ; Димінський знову в Гаврилівцях на Кам'янеччині (1860-1863) і в Струзі Новоушицького повіту; дальша його етнографічна праця. Зв'язки з

¹ Казки та оповідання з Поділля: в записках 1850-1860 рр. / Упоряд., вступ. сл. М. Левченко, передмова А. Лободи. Київ: з друкарні Української Академії Наук, 1928. Вип. I-II. 598 с. С. XIX.

«Вольным Экономическим Обществом» (з 1960), Подольским Статистическим Комитетом (з 1862), з П. Чубинським (1869), з київським «Юго-Западным Отделом» з 1873; якими способами збирав свої етнографічні записи Димінський? 3) нещасливий перелім у житті А.І. Димінського з 1876 р. звільнення та перекидання з посади на посаду – до повіту Могилівського, знов до Ушицького, до Лятичівського. Зносини з київським професором Ол. Хв. Кістяківським і праця Димінського над звичаєвим правом. Остаточне звільнення з посади 1882 р.; матеріальне зруйнування Димінського. Він живе як сільський хлібороб у Струзі Новоушицького повіту і терпить од політичних доносів. Писаний заповіт Димінського 1883 р. 4) Марні шукання посади у 80-х роках; характеристичне листування Димінського з І. Рудченком 1884 р.; новий політичний донос на Димінського (1885); родинні нещастя (1885); незломний Димінський знов береться за працю над етнографією Поділля та загибель зібраних матеріалів у Подільським Статистичним Комітеті (1889) кладе його етнографічній енергії край. 5) Невдала спроба Димінського перейти з Поділля на службу до Шполи на Звенигородщині (1891) і поворот до Струги. Старість. Слабкість очей. Зустріч Димінського в Струзі з Є. Сіцінським 1896 р. 6) Сумні останні роки життя сліпого Димінського і його смерть. Загибель його паперів. Післяслово. У додатках: Спогади Йосипа Антоновича Бржосньовського про А.І. Димінського; Оповідання старих селян с. Гаврилівці про Димінського; Спомини етнографової внучки Марії Остапівни Кришньовської; Заповіт А.І. Димінського р. 1883-го. (серед поділу майна та землі між дітьми, є у заповіті прохання зберегти усі рукописи одним зі спадкоємців та опублікувати їх при можливості, а також заповіт нащадкам Димінського служити словом і ділом владі та не вдаватися у протиурядові інтриги під страхом загробного його прокляття). Наступний розділ «Дещо про Степана Васильовича Руданського як етнографа».

Перший випуск вмішує:

Оповідання про явища природи та про винаходи (20 №№); додаток до розділу – записи С. Руданського (15 №№); приміти та забобони (3 №№); знахарювання та замови (8 №№) та додатково 3 номери записів С. Руданського; оповідання за чортів та за різні прояви (62 №№) (серед них: «Як можна чорта побачити», «Як біс чоловікові мішок грошей дав», «Як музика чортам грав», «Як москаль у пеклі був», «Мара», «Холера викликає на імення»); оповідання за мерців (15 №№) (серед них: «Як убитий примусив скарати свого вбивцю», «Недоношені діти літають і просять хреста», «Як умерлий парубок засватав живу дівку», «Як москаль вмерлу заклітану панну врятував»); оповідання за людей з надприродною силою (11 №№) (серед них: «Як парубок позбувся дівки-відьми», «Як чоловік вовком перекидався»); про скарби (2 №№); оповідання релігійні, церковні та про духовних осіб (116 №№) (серед них: «Оповідання про Кирика», «Які карі за різні гріхи терпітимем», «Попа не нагодувати», «Дурний на вінчанні», «Мазурова молитва»), додатки до цього розділу із записів С. Руданського (16 №№) (серед них: «Соломон», «Крашанки», «П'ятниця і неділя»); оповідання про життя родинне та громадське (192 №№) («Дружина не приятель», «Язиката жінка», «Лінива господиня», «Жіночі хитрощі», «Дядькова наука», «Мандрівка на той світ», «Як Іванко ошукав орендаря»); оповідання про історичні

особи та історичні події (1 номер) «Як піп царя Петра канчуком бив»; оповідання про місцевості (1 номер); билини «Ілля Мурин».

Другий випуск вміщує:

Казки фантастичні, жартівливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я (206 номерів, у тому числі й варіанти деяких сюжетів). По два варіанти мають сюжети: «Дідів півник та бабина курочка», «Як ведмедиця од попа сина мала», «Зачарований королевич-рачок стає за приймака дідові й сватає королівну», «Як чарівний мурга ласого до чужих жінок короля покарав», «Як хлопчик напився води й перекинувся золотим баранцем», «Як хитрий мужик пана перемудрував»; по три варіанти мають сюжети: «Які на світі дурні люди є», «Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла», п'ять варіантів має сюжет «Шукай-біда».

Отже, опублікований збірник казок з Поділля поповнив казковий сюжетний та варіативний фонд та відкрив можливості для написання нових досліджень. Робота М. Левченка у розбудові українського казкознавства полягала у розшифруванні архівів рукописних збірників відомих збирачів фольклору та підпорядкуванні матеріалів вже визнаним методикам компонування збірників казок (зокрема, метод М. Драгоманова). Паспортизація казкових одиниць та детальна інформація про збирачів (І. Руданського та А. Димінського) стали неоціненним внеском до української школи казкознавства та зразком для наслідування.

4.2 ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ НАРОДНОЇ КАЗКИ ПЕРШОГО ТРИДЦЯТИЛІТТЯ ХХ ст.

Перша третина ХХ ст. в українському казкознавстві стала періодом здійснення комплексних досліджень та формування наукових осередків з вивчення казки як частини не лише етнографічної, а й культурно-історичної спадщини народу. Представниками різних наукових шкіл, а це психолого-міфологічна, історико-етнографічна, філологічна, компаративістська, вивчалися процеси фіксації, побутування, символіки казки, а також особистість казкаря як зберігача та творця сюжетів. Європейська наука на той час вже сформувала ідею систематизації казкових сюжетів. Авторами покажчиків були: Р. Боггс (1930, Іспанія), Дж. Болте та І. Полівка (1913-1930, казки братів Грималь), німецькою мовою – А. Хрістенсен (1925), О. Гакмен (1911), Г. Гонті (1928), О. Луріц (1926), А. Шулерус (1928), Е. Свейнсон (1929); М. Ейстмен (1926, Англія), В. Тіллі (1929-1937, Чехія), Дж. де Врайс (1925, Франція)¹ та інші. В покажчиках дотримано було принцип перерахунку сюжетів та тематики народних оповідань жанрів споріднених з казками, що бралися із саг, давнього епосу, народних книг тощо. Проте жоден з них не був завершений та науково апробований. Успішним виявився лише «Покажчик казкових типів» фінського вченого А. Аарне (у вітчизняній фольклористиці згадану працю пристосував до

---

¹ Enzyklopaedie des Maerchens. Goettingen: Akademie der Wissenschaften. Bd. 1-... Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1977, 8. XII-XX; Konkordanz zwischen AaTh und "Enzyklopaedie des Maerchens". Berlin; New York: Walter de Gruyter, (s.a.).

східнослов'янського казкознавства М. Андреев, де вона називалася «Показчиком казкових сюжетів Аарне-Андреева»¹).

Не зважаючи на множину думок та поглядів, науковці розуміли, що мають прийняти за зразок один варіант класифікації казкових сюжетів, щоб зрушити з місця загальноєвропейський пласт вивчення епосу та епічної традиції загалом. Одним з активних прихильників історичної школи був фінський фольклорист Анте Аарне, який у 1910 р. запропонував міжнародний каталог сюжетного репертуару казок, вивчаючи їх технічним зіставним методом². Активність створення показчиків казок не була випадковою. Як тільки в Гельсінкі вийшли праці А. Аарне про фінські казкові варіанти³, типології східної казки та саги⁴, про формули завершення народних казок⁵, слідом за нею було опубліковано «Типологічний каталог шведських казок» О. Гакмена, побудований за принципами каталогу Аарне⁶. Надалі підпорядковуються поглядам А. Аарне та доповнюють висунуті ним наукові положення⁷ праці з зіставних студій німецьких та руських казок⁸; розвідки Р. Хрестінсена, М. Меєра, В. Тілея щодо типології казки; Р. Хрестінсена про норвезькі чарівні казки⁹; М. Андреева про легенди; К. Плензата про типи казок та народних оповідок (шванків)¹⁰ тощо. Про порівняльний аспект народних казок Польських та Руських (українських) подає статтю Й. Янова. Типологія казки вивчається у публікаціях: Г. Лапорт та Г. Мейер¹¹, Г. Гонті та А. Шуллеруса; С. Томпсона¹², показчик іспанських казкових сюжетів Р. Боггса¹³. Типологію народних казок обґрунтували у своїх розвідках В. Еберхард та В. Хоттгес¹⁴. Упродовж 1936-1940 рр. І. Баліс видавав показчик литовських казкових сюжетів¹⁵, на основі якого у 90-х рр. з'явилося й дослідження Б. Кербеліте. У її показчику багато сюжетів українських казок, зокрема про вовка та лисицю, що ловили рибу,

¹ Андреев Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Ленинград: Издание Государственного Русского географического общества, 1929. 118 с.

² Аарне А. Несколько параллелей финских сказок к русским и прочим славянским // Живая старина. 1898, Вып.1. С.105-110.

³ Aarne A. Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten (FFC 8). Hamina, 1912.

⁴ Aarne A. Estnische Märchen- und Sagenvarianten. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen (FFC 25). Hamina, 1918.

⁵ Aarne A. Finnische Märchenvarianten. Ergänzungsheft I. Verzeichnis der in den Jahren 1908-1918 gesammelten Aufzeichnungen (FFC 33). Hamina, 1920.

⁶ Aarne A. Finnische Märchenvarianten. Verzeichnis der bis 1908 gesammelten Aufzeichnungen (FFG 5). Helsinki, 1911; Hackman O. Katalog der Märchen der finnländischen Schweden mit Zugrundelegung von Aarnes «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC 6). Leipzig, 1911.

⁷ Christiansen R. Norske eventyr utgit av den Norske historiske kildeskriftskommission. Kristiania, 1921; Meyer de M. Les contes populaires de la Flandre (FFC 37). Helsinki, 1921; Tillel V. Verzeichnis der böhmischen Märchen. I. (FFC 34). Helsinki, 1921.

⁸ Lewis of Menar Der Held im deutschen und russischen Märchen. Jena, 1912.

⁹ Christiansen R. Th. The norwegian fairytales. A short summary (FFC 46). Helsinki, 1922.

¹⁰ Andrejev N. P. Die Legenden vom Räuber Madej (FFC 69). Helsinki, 1927. Plenzat K. Die ost- und westpreußischen Märchen und Schwänke nach Typen geordnet. Elbing, 1927.

¹¹ Laport G. Les contes populaires wallons (FFC 101). Helsinki, 1932. Meyer G.F. Das Volksmärchen in Schleswig-Holstein. Verzeichnis der Märchentypen. - Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde, 1932, Bd 10, S. 196-223.

¹² Honti H. Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 81). Helsinki, 1928; Schullerus A. Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten (FFC 78). Helsinki, 1928; Thompson S. The Types of the Folk-Tale. Helsinki, 1928. FFC. № 74.

¹³ Boggs R, S. A comparative survey of the folktales of ten peoples (FFC 93). Helsinki, 1930; Boggs R. S. Index of spanish folktales (FFC 90). Helsinki, 1930.

¹⁴ Eberhard W. Typen chinesischer Volksmärchen (FFC 120). Helsinki, 1937. Höttges V. Typenverzeichnis der deutschen Riesen- und riesischen Teufelssagen (FFC 122). Helsinki, 1937.

¹⁵ Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas. T. I-II. Kaunas, 1936-1940.

майстрували сани, змагалися у хитрощах тощо. «Номо Narrans» став у центрі уваги багатьох німецьких, угорських, фінських учених, зокрема М. Люті, Д. Ортутая, Л. Дег, Ю. Пентікяйнена, А.-Л. Сіікалі та інших. Серед казкових каталогів 40-х років, що стали матеріалом для міжнародних показчиків, можемо назвати: латвійські щоденники пов'язані з казковими сюжетами А. Медне¹; каталог нідерландських казок та іншого подібного матеріалу І. Сіннінге та каталог казок північних народів С. Солейм²; показчик італійських новел в прозі видає Д. Ротунда³; Е. Свенсона – показчик ісландських казок; В. Тілла про чеські казкові сюжети⁴; про китайські народні казки дізнаємося зі статті В. Еберхарда⁵. Національний елемент згаданих видань дозволяв проводити компаративістські дослідження та дискутувати щодо створення міжнародних об'ємних видань. Е. Ольденбурга про проблематику та методологію вивчення народної епіки (про роботу Казкової Комісії, очільником якої він був); І. Поливки – казкознавчі студії⁶.

Отже, можемо говорити про досить об'ємну та розгалужену мережу сюжетно-мотивних каталогів, впорядкувальним центром якого стала система Аарне-Томпсона (AaTh). Завдяки її існуванню практично встановлено різноманітні внутрішні зв'язки між одиницями світового сюжетно-мотивного фонду (як всередині окремих традицій, так і між ними). Проте зроблено це суто емпірично – шляхом постійного внесення новонакопиченого матеріалу у вигляді відповідних доповнень і коректив до первинної схеми, що була з самого початку досить не досконалою. Основним недоліком фінської школи було те, що її представники вважали казку культурною спадщиною високорозвинених народів, яка перейшла до народів «культурно відсталих». Натомість вітчизняні науковці вважали по іншому. Так, О. Потебня ще у своїй ранній праці «Думка і мова» висловив концептуальне положення щодо життя традиції: «фольклорні твори живуть у віках не тільки заради свого буквального смислу, а й заради того змісту, що може бути в них закладений (виявлений)»⁷. Порівняльний метод, до якого вдавалися дослідники цього напрямку, був підґрунтям літературознавчих текстологічних методик, спрямованих на те, аби шляхом зіставлення численних варіантів віднайти первісний текст твору. Аналогічним шляхом рухалася й думка фольклористів, які застосовували історико-географічний метод. За такого розуміння процесів, що відбуваються у фольклорі, закономірним було панування так званої літературної моделі тексту, де увага дослідника зосереджувалася передусім на змістових моментах (сюжетах, епізодах та мотивах), а особливості й умови виконання, соціальний контекст і функції твору, його аудиторія не вважалися істотними (за Р. Фінеганом). Розвиток ідей фінської школи сприяв подальшому осмисленню проблем специфіки усної трансмісії та ролі носіїв у цьому

¹ Medne A. Latviešu dzivnieku pasakas. Riga, 1940.

² Sinninghe J.R.W. Katalog der niederländischen Märchen-, Uhr- sprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten (FFC 132). Helsinki, 1943. Solheim S. Register til norsk folkminnelags skrifter. Oslo, 1943.

³ Rotunda D.P. Motif-index of the italian novella in prose. Bloomington, 1942.

⁴ Sveinsson E.O. Verzeichnis isländischer Märchenvarianten mit einer einleitenden Untersuchung (FFC 83). Helsinki, 1929. Till V. Soupis českých pohádek. I-II. Praha, 1929-1937.

⁵ Eberhard W. Volksmärchen aus Südost-China (FFC 128). Helsinki, 1941.

⁶ Oldenbourg E. La conte populaire: problèmes et méthodes. Revue des études slaves, 1929, № 3-4, p. 221-231 ; Polivka J. Pohádkoslovne Studie. Praha, 1929.

⁷ Потебня А.А. Мысль и язык. С.130.

процесі, а відтак і вивченню міри текстової наслідувальності різних виконань традиційного твору. Як зазначає Л. Дег¹, запропоноване А. Ольриком поняття «біологія» казки та саги стало центральним у концепції учених багатьох країн, діяльності яких властиве перенесення фокуса наукових інтересів із тексту на контекст його функціонування та фігуру виконання. З методологічного погляду вивчення біології традиції поєднує здобутки етнологічних, антропологічних, соціологічних та психологічних методик і, на відміну від інших напрямів вивчення виконавства, зорієнтоване на самого оповідача, його особистість, мистецьку практику та її роль у суспільстві й культурі. Тому таке дослідження часом дістає й інші назви, як ось «соціологія нарації» тощо (Degh L. *Narratives in Society...* Helsinki, 1995). Наголошуючи на необхідності вивчення «біології традиції», К. фон Сідов застосував поняття «активні» й «пасивні» носії традиції, чия творча діяльність забезпечує її функціонування (Копенгаген, 1948)². Представники цього наукового напрямку цікавилися насамперед особистістю оповідача, його репертуаром, особливостями формування репертуару окремого виконавця та всього осередку, характером трансмісії творів і значенням їх для оповідачів та їхніх слухачів. Вивчення виконавців у такому аспекті було певною мірою започатковане ще братами Грімм, що вказує на повернення до початкових методів та їх удосконалення.

Наукові надбання українського казкознавства першої третини ХХ ст. все ж визначалися пошуком соціологічних методів вивчення казкової епіки. Це зокрема розвідки: К. Грушевської «Спроби соціологічного пояснення народної казки» (як коментар до праці француза П. Сантівес)³; Ф. Колесси «Головні напрями й методи в дослідках українського фольклору»⁴; колективна монографія педагогів-практиків (В. Арнаутов, Н. Миронов, І. Соколянський, Е. Яновська) «Гра, казка і романтика в роботі з дітьми»⁵; І. Колесницької «Загадка в казці»⁶. В цей час не припиняються дослідження стосовно типології та сюжетики казки. Це Б. Варнеке «Міт про Медею та українські казки»⁷; «Міжнародна казка про щасливого самозванця-угадька: «Попався, Жучку, цареві у ручку» А. Кримського; стаття І. Поливки «Перевірка правдивости одержаного поденного» (тема казки – перевірка того, чи людина чесно заробила гроші); «Прилюдна оборона праці П. Глядківського «Казка про вдячного мерця» в часописі «Україна» (1929); розвідка В. Адріанової-Перетц «Казки про Лисицю-сповідницю»⁸. Спадщина фольклористів-казкознавців з'являється у вигляді збірників праць, зроблених вдячними учнями-послідовниками на пошану вчителя (1929 р. НТШ видав «Збірник праць, присвячених пам'яті В. Гнатюка», упорядкований

¹ Degh L. *Narratives in Society...* Helsinki, 1995.

² Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ: ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с.

³ Грушевська К. Спроби соціологічного об'яснення народної казки. З приводу книги: P. Saintyves. *Les contes de Parrault et les recits paralleles*. Paris, 1926 // *Первісне громадянство*. 1926. Вип. 1-2. С. 96-111.

⁴ Колесса Ф. Головні напрями й методи в дослідках українського фольклору // *Sbornik 1 sjezdu slovanskych geografu a etnografu v Praze 1924*. Praha, 1926. s. 319-329. Окреме видання: Прага, 1927. 10 с.

⁵ Арнаутов В. и др. *Игра, сказка и романтика в работе с детьми: сб. статей*. Киев-Харьков, 1927. 63 с.

⁶ Колесницкая И.М. *Загадка в сказке*. // *Учен. зап. Ленингр. ун-та*, 1941, № 81. Сер. филол. наук, вып. 12, с. 98-142.

⁷ Варнеке Б. *Міт про Медею та українські казки* // *Записки Одеського наукового товариства при ВУАН*. Одеса, 1928, ч. 1. С. 5-8.

⁸ Адріанова-Перетц В. *Казки про Лисицю-сповідницю* // *Етнографічний вісник*. 1932. Кн. 10. С. 27-45.

Ф. Колессою¹). Також Ф. Колесса опублікував працю «Українська усна словесність»², коментарями до якої В. Петров подав статтю «Академік Ф. М. Колесса і його книга «Українська усна словесність»»³. Оповідну народну традицію та особливості творчої манери казкаря досліджував у цей період О. Бандурко (його розвідка «Донбаський казкарь К.К. Дерев'янченко») ⁴. Міжнародного звучання набули розвідка «Українські казки в англійському перекладі з-перед 40 літ», присвячену книзі «Kossack Fairy Tales and Folk-Tales by Nisbet Bain» та стаття Г. Виноградова «Дитяча казка»⁵. Серед казкознавчих праць цього періоду ще згадаємо: розвідку А. Кадлубовського «Галицько-руський варіант сказання про похресника», де наведена народна казка про новонароджене дитя, до якого закликають за хрещеного батька першого стрічного подорожнього⁶; «Огляд літератури про казку»; статтю І. Каліннікова «Казкарі та їх казки»⁷; «Українська казка у фонетичній транскрипції» В. Ярошенка, де за зразок подано казку «Злидні»⁸.

Також варто зазначити, що українське казкознавство перших десятиліть ХХ ст. розвивалося за осібною траєкторією, що була прокладена компаративістами на зламі віків та полягала у публікації зібраних записів накопичених у наукових фондах під умовною категорією «етнографічні матеріали» губерній. Такі праці могли мати кілька номерів, що дозволяло укладачеві все ж вдаватися до сортування матеріалу. Наприклад, Е. Романов казки подав у другому випуску «Етнографічних матеріалів Городненської губернії»⁹; І. Бесараба подав розділом у «Матеріалах до етнографії Херсонської губ.»¹⁰; І. Панькевич опублікував малохудожні зразки казок як приклади говорів у праці «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей» (охоплено 109 сіл)¹¹. Етнограф П. Мартинович опублікував «Українські записи» зроблені у м. Вереміївці, Золотоношенського повіту, Полтавської губернії. Зважаючи на інтерес науки до творця та процесу створення, матеріали збірника він вже поділив за оповідачами: Кирило Васильович Сайко, Созон Лукаш, козак Грицько Гончар. Вони відкрили для українського казкознавства сюжети: «Про правду», «Два з торби», «Про запорожця», «Мара», «Два брати», «Відьмач», «Харциз»¹². Як бачимо, публікації текстів казок традиційно фольклористи подають у масиві етнографічних матеріалів, переважно відводячи для них певний підрозділ. Проте навіть такий спосіб акцентування на казкових сюжетах свідчить про науковий підхід до вивчення

¹ Збірник праць, присвячених пам'яті В.Гнатюка | упоряд. Ф.Колесса. Львів: Друкарня НТШ, 1929. 360 с.

² Колесса Ф. Українськ усна словесність. Львів, 1938.

³ Петров В. Академік Ф.М.Колесса і його книга «Українська усна словесність» // НТЕ. 1940. № 6. С. 17-27.

⁴ Бандурко О. Донбаський казкарь К.К.Дерев'янченко // Народна творчість. 1941, № 2. С. 36-42.

⁵ Виноградов Г. Дитяча казка // Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН. К., 1930. - № 14. С. 17-30.

⁶ Кадлубовський А. Галицько-руський варіант сказання о крестнике. // СБХИО, 1914, т. XXI, с. 682-692.

⁷ Обзоръ литературы о сказке. // ЖС, 1915, вып. 1-2, с. 180-204; Калинин И. Сказочники и их сказки. // Живая старина, 1915, вып. I, с. 245-272.

⁸ Ярошенко В.Г. Украинская сказка въ фонетической транскрипції // И., 1909, т. XIV, кн. 1, с. 237-240. Окрема відбитка – СПб., 1909, 4 с. Рецензія С.Г. // ЗНТШ, 1910, т. ХСVI, с. 194.

⁹ Романов Е.Р. Материалы по этнографии Городненской губ. Вып. II. – Вильно, 1912, с. 358-390.

¹⁰ Материалы для этнографии Херсонской губернии. Собрал И.В.Бессараба. // Сборник ОРЯС, 1916, т.ХСIV, №4 568 с. (С.48-86 – казки).

¹¹ Панькевич Иван. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Прага, 1938.

¹² Мартинович Порфирій. Украинськи запъсы Порфирія Мартиновича (етнограф) // КСт., 1904, №№ II-XI. Окрема відбитка (перевидання) Київ, 1906, 317 с.

фольклору. Окрім того, часто записувачі публікують популярні статті про процес своєї роботи. Так, М. Козирев подав нотатки фольклориста «Як я збирав народні казки (в селі Уласово, Лисинської волості, в 16-ти верстах від м. Острова по Київському шосе)» з метою популяризації експедиційної роботи та взірця для наслідування й аналізування. Тут згадується про місцевих казкарів: Єфима, Олександра Петрова (I), Івана Васильова, Василя Тимофеева, Олександра Петрова (II), Павла Севастьянова, Ганну Агееву, Параску Васильову, від яких і було здійснено записи¹.

Серед наслідувачів фольклористичних методів В. Гнатюка, можемо назвати фольклориста та етнографа, діалектолога, фундатора товариства дослідників Волині та Волинського краєзнавчого музею (1900), члена НТШ та Етнографічної комісії ВУАН **Василя Кравченка** (1862-1945). Серед перших записів казок етнографа знаходимо сюжет «Як почали робити горілку», записану В. Кравченком в м. Червоному, Житомирського повіту². «Етнографічні матеріали, зібрані В. Кравченком у Волинській та сусідніх губерніях»³ можна вважати взірцевими у наслідуванні методики фіксації фольклорних наративів В. Гнатюка. Окрім цієї публікації В. Кравченку належать збірники: «Етнографічні матеріали, зібрані Василем Кравченком в Україні, а більшістю – в межах Волині» (Т. 1) та «Народні оповідання й казки (етнографічні матеріали). Зібрані В. Кравченком» (Т. II). Казки в першій книзі опубліковано серед інших прозових жанрів у наступних рубриках: IV. Вірування й оповідання про надприродні істоти; V. Оповідання про мерців; VI. Вірування й оповідання про людей з чарівною силою (Відьми, ворожки, ворожбити); VII. Про скарби; VIII. Апокрифічні й мітичні оповідання та легенди (перекази); IX. Богатирі; X. Перекази про місцевості; XI. Оповідання про з'явища життя родинного й суспільного: а) різні народи; б) духовенство; в) злочини; г) солдатські; д) розумні й дурні; е) дрібниці; ж) небилиці, нісенітниці; з) приказки; и) загадки⁴. Серед казок знаходимо назви: «Іван Знайда», «Іван Вечірній, Іван Північний, Іван Зорьовий», «Про Горішка», «Про Семилетка й Смерть», «Іван-Білокрис», «Про Жарптіцу», «Святе подриганіє», «Розумна дівка», «Іван – Мужичий Син» та ін. У передмові мовознавець, співробітник ВУАН, автор українського правопису 1929 р. М. Гладкий звернув увагу на якісному відтворенні записувачем всіх діалектичних особливостей текстів та пояснив окремі позначки використані у тексті збірника тощо. Сам В. Кравченко вважав: «Щодо самого запису, то всякий дослідник мусить собі поставити за правило: ніколи й нічого не пропускати, записувати діалектично з того, що записує з губи оповідача – казка, оповідь, звичайна розмова й т.п.»⁵. У 2008 р. особистість вченого та його

¹ Козыревъ Н.Г. Как я собиралъ народные сказки (въ деревне Уласово, Лисинской волости, въ 16 верстахъ отъ г. Острова по Киевскому шоссе). // ЖС., 1914, вып. 3-4, с. 271-294.

² Кравченко В. Якъ почалы робыты горилку. // Волинь, 1901, № 279.

³ Етнографические материалы, собранные В. Гр. Кравченко в Волинской и соседних с ней губерниях // Труды Общества Исследователей Волины, т. V. Житомир, 1911; т. XII. Житомир, 1914.

⁴ Етнографічні матеріали, зібрані Васильом Кравченком на Україні, а більшістю – в межах Волині. Т. 1. Житомир [б.п.]. IV. 312 с. С. 1-7.

⁵ Лобода Т.М. Василь Кравченко. Громадська, наукова та просвітницька діяльність. К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 238 с. С. 124.

напрацювання висвітлено Т. Лободою у монографії «Василь Кравченко. Громадська, наукова та просвітницька діяльність»¹.

Таблиця 24 «Рубрикація фольклорного наративу В. Кравченком»

№	Групи наративів	Підгрупи
1	Вірування й оповідання про надприродні істоти	
2	Оповідання про мерців	
3	Вірування й оповідання про людей з чарівною силою	- відьми, - ворожки, - ворожбити
4	Про скарби	
5	Апокриптичні й мітичні оповідання та легенди (перекази)	
6	Богатирі	
7	Перекази про місцевості	
8	Оповідання про з'явища життя родинного й суспільного:	- різні народи; - духовенство; - злодії; - солдатські; - розумні й дурні; - дрібниці; - небилиці, нісенітниця; - приказки; - загадки

У Роменському повіті Полтавської губернії збирав матеріали фольклорист та етнограф **Павло Гнідич** (1884-1919). Згодом він опублікував їх у кількатомній праці «Матеріали з народної словесності Полтавської губернії, Роменського повіту». Більшість томів містила пісенний матеріал, а четвертий том мав назву «Казки, легенди, оповідання» (1915-1916 рр.) сюди увійшло 113 зразків народної прози, які розподілені за розділами «Казки», «Легенди», «Оповідання»². У передмові П. Гнідич схарактеризував вміщений матеріал, принципи класифікації, наголошуючи на умовах фіксації, локальних особливостях мовлення, пояснив умовні позначки. У збірнику простежується прагнення до максимально точної передачі знову ж таки говірки, що може бути цінним для діалектологів. В кінці книги подані покажчики: виконавців, ілюстрацій, жанровий та алфавітний. Перший випуск, окрім усього, вміщував мапу із

¹ Там само.

² Гнедич П.А. Материалы по народной словесности Полтавской губернии, Роменский уездъ. Издание Полтавской Ученой Архивной комиссии. Полтава, 1915. Вып 1, 150 с. + мапа; Вып. 4, 128 с. Рецензія Васильєва Н. // ЭО, 1915, CV-CVI (№ 1-2) С. 157-158.

позначками місцевостей, де проводилися записи. Другий і третій випуски не містили казкового матеріалу. У четвертому випуску (який також був опублікований окремо) записи казок переважали¹. Про діяльність вченого маємо працю С. П'ятаченка «Фольклористична діяльність Павла Гнідича» (2004)². У вступному слові до видання С. Мишанич зазначив, що «протягом багатьох років дослідник вивчав не стільки п'ятитомове видання записів фольклору П. Гнідича, скільки по крупинці збирав відомості про вченого, записував спогади старожилів Сумщини про цю скромну і водночас видатну людину, і, головне, записував фольклор слідами вченого». Окремий розділ «Сюжетні групи казок» деталізує вивчення казкової традиції, звертає увагу на позначені П. Гнідичем форми запису текстів. «Більшість казок записана з голосу оповідача, незначна частина була записана самими селянами з-поміж письменних і передана збирачеві, зустрічаються також поодинокі тексти, переказані збирачем своїми словами, або із фрагментами цитат оповідачів. Не всі казки записані повністю. Деякі з них становлять собою фрагменти, зіпсовані чи контаміновані тексти. Подібні записи відбивають реальну, не прикрашену картину побутування казок в українському селі початку ХХ ст.». Така уважність до тексту, з одного боку, є заслугою вченого, а з іншого, це стало причиною того, що казки у записах П. Гнідича практично були відсутні у збірниках, антологіях, хрестоматіях. Винятком став збірник «Україна сміється» (К., 1960), куди була включена одна казка у його запису – № 1525, названа «Як кучер і лакей пана провчили». Цю ж казку передруковано у збірнику «Соціально-побутова казка» (К., 1987).

В праці П. Гнідича скрупульозно витримано вимогу щодо вказівки віку оповідачів та рівня їхньої освіти. Такий, на перший погляд, не значний нюанс точності віку оповідачів у загалі наукових коментарів дозволяє проникнути у соціум села, переконатися, що казка живе у кожному поколінні, є улюбленою формою оповіді та жанрово різномірна. «Серед інформаторів, від яких були записані казки, – люди різного віку. Серед наймолодших - 14-річна Палашка Рудичева та її сестра 9-річна Параска, від яких було записано по три казки (№ № 1472-1477). Від 13-річного Петра Бабака, який більшість своїх казок перейняв від стариків у волості, було записано три казки. Від «школьниці 2-ї групи» Параски Гусакової було зафіксовано дві казки. Від випускників школи 15-річного Дмитра Юрка та 14-річного Івана Ткаченка було записано по одній казці. Характерно, що казковий репертуар дітей складають переважно казки про тварин та чарівні, на відміну від дорослих, яким більше до вподоби казки побутові і новелістичні.

Серед носіїв казок були й дівчата. 16-річна Мар'я Гаценкова розповіла 5 казок, а той факт, що вона була «гарно освічена», як пише збирач, вплинуло на її репертуар, куди забрів і варіант східної казки із «Тисячі й однієї ночі». Євдоха Редькова «гарно і жваво розповіла на досвітках під шум прядки й сміх інших дівчат кілька казок»³. Від 16-річної Ганни Антоненко, про яку зазначає, що вона «дуже гарна оповідачка» було

¹ Гнідич П. А. Матеріали по народній словесности Полтавской губернии. Роменский уезд. Вып. 4. Сказки, легенды, рассказы. Полтава, 1916. 65 с.

² П'ятаченко С. В. Фольклористична діяльність Павла Гнідича. Суми: Видавництво "МақДен", 2004. 196 с.

³ Гнідич П. А. Матеріали по народній словесности Полтавской губернии. Роменский уезд. Вып. 4. Сказки, легенды, рассказы. Полтава, 1916. 128 с. С. 19. П'ятаченко С. В. Фольклористична діяльність Павла Гнідича. Суми: Видавництво "МақДен", 2004. С. 128.

записано 6 досить повних варіантів казок. 18-річна Ганна Усова свій репертуар перейняла від матері. Від неї була, зокрема, записана надзвичайно велика за обсягом і кількістю мотивів казка-небилиця.

Серед казкарів трохи старшого віку – Тетяна Гаценкова (близько 25 років), Роман Мищенко (25 років), Пармен Трощенко (25 років), Григорій Гапоненко (близько 26 років), Оксеня Сорока (близько 33 років), Трохим Саєвський (близько 35 років), Симеон Потій (близько 40 років), Свирид Башта (близько 40 років). Більшість із них – місцеві селяни, які усе життя прожили на одному місці. Проте є і винятки, як, скажімо, Дмитро, Дубина (28 років), який служив у гвардії, і цим, ймовірно, пояснюється специфіка його репертуару. Від нього записані казки, які не мають варіантів в інших оповідачів.

Серед оповідачів старшого віку – Мотрона Трушова (близько 55 років), Мотрона Пасишниченкова (65-70 років), Матвій Запорожченко (близько 65 років), Яків Коляда (близько 70 років). Роман Праско (близько 65 років), від якого було записано шість казок, вказував на те, звідки формується і поповнюється їх репертуар: «Вийдем, знаєте, на улицю, так той тії, а той тії» [Гнедич, Матеріали, с. 61]. Антон Михно (близько 60-70 років), за свідченням збирача, напевно знав багато казок, але соромився розказувати («син прийде – сміятиметься»).

За висновками С. П'ятченко, «серед носіїв казкової традиції досліджуваного регіону – практично усі вікові категорії, що свідчить про глибоку вкоріненість даного жанру в місцеву культуру. Казка жила повнокровним життям, звучала і в дитячій аудиторії, і на дівочих досвітках, і в старечій компанії. Казковий репертуар був переважно місцевого характеру, на що вказували самі селяни. Казкова традиція виявила велику життєвість, що довели фольклорні експедиції слідами Павла Гнідича, які були проведені в середині 90-х років під керівництвом автора та О. Ю. Бріциної, яка на місце не виїжджала, проте надавала необхідні консультації. Зокрема, значний казковий репертуар був записаний від Ольги Тарасівни Канівець (1943 р. н.) із с. Малі Бубни та Ольги Юхимівни Косаренко (1930 р. н.) із с. Бацмани»¹.

Розділ «Казки» у збірнику П. Гнідича містить 71 текст (№ № 1472-1542), жанрово-тематична специфіка яких дозволяє виділити серед усього загалу традиційні групи казок про тварин (9), чарівних (10) і побутових (52). Серед казок у збірнику є наступні: «Про лисичку-сестричку і одуреного нею вовчика-братика» (№ 1508); «Про kota серед лісових звірів» («Пан Коцький») (№ 1511); «Про kota й півника, якого вкрала лисиця» (№ 1496); «Про собаку й півня у лісі» (№ 1531); «Про лисицю, яка попадає в капкан, а потім боїться скрипки, що, на її думку, схожа на капкан» (№ 1532); «Про собаку, якого через старість виганяють з двору» (№ 1542), «Про невдячного вовка, який хоче з'їсти чоловіка» (№ 1515). У чотирьох варіантах подано казку «Про дідову дочку, бабину дочку й Кобилячу голову» (№ № 1475, 1481, 1489, 1497). Казка № 1497 є варіантом попередніх, за винятком того, що Кобилячу голову тут заступає ведмідь, який теж випробовує дівчину, а ранком нагороджує її. Ведмідь дає дівчині завдання грати з ним вночі у піжмурки. Миша допомагає дівчині, і та перемагає та отримує від ведмедя «брочку золота і стадо коней» (№ 1497).

---

¹ П'ятченко С. В. Фольклористична діяльність Павла Гнідича. Суми, 2004. С. 129.

Цікавий варіант відомої казки про Котигорошка, його братів та сестру, яку вкрав змій, був записаний від 13-річного Петра Бабака, що почув від старших селян багато казок, щоправда, він зазначив: «Я багацько знаю казок, так там нехороші слова». Головний герой згаданої казки має ім'я Синко-Кленко (як говорить казка, тому, що «ріс не по дням, а по часам»), а брати тут названі братами Кондратами. «Казка про Івашка» була записана від 55-річної Мотрони Трутової (№ 1480). Це варіант відомої казки про Івасика-Телесика. Не менш цікавим і давнім є варіант казки, записаної від 14-річної Палашки Рудичевої. Це казка про чарівні завдання, які дає цар солдатіві, котрий хоче одружитися з його дочкою.

Інші три казки зафіксовані фрагментарно. Перша (№ 1474) – це короткий фрагмент казки про золоту птицю, що крала яблука з царського саду, і цар посилає синів стерегти яблуню. Текст № 1477 – це скорочений варіант сюжету про обмовлену жінку, яку виганяють з дому за те, що вона народила не дитя, а ніби-то щеня. Їй відрубують руки, а потім чарівне джерело повертає їх їй. Вона проситься на ніч до брата і розказує казку, в якій оповідає свою історію. Її упізнають, бачать, що в її дитини «місяць на лобі й звізда в потилиці, як і писано йому». Третя казка (№ 1494) складається з двох сюжетів – про подарованого сина, якого батько віддає Залізному ракові, не знаючи, що у нього вдома народився син, і про виконання магічних завдань, втечу від чарівника та одруження з дочкою чарівника.

За жанровими ознаками, до соціально-побутових казок належать лише 13 текстів. Інші 23 тексти зближені з анекдотами (6 текстів), з народними оповіданнями (13 текстів), 2 тексти є прикладом гумористичного народного віршування і 2 є переказами літературної східної казки і байки І. Крилова. Серед них: «Казку про дурного чоловіка, який усе робить не так» (№ 1493), «Як солдат викрив проти себе змову зрадливої дружини і матері й покарав їх за це» (№ 1513), «Казка про пригоди чоловіка, який найнявся до купця працювати» (№ 1524), супроводжується приміткою: «У такому вигляді С. Потій склав це оповідання (на основі кількох оповідань, почутих ним раніше), коли розповів його іншим під час співанки, видаючи його за справжню пригоду, пережиту ним»¹, «Казка про Шутилка» (№ 1518), який обдурює чумаків, видаючи свій бриль за чарівний, оскільки він дає змогу їсти у «лавушника» і не платити, «Казка про чоловіка, який захотів стати ворожбитом» (№ 1507). Тип казок про «іронічного щасливця» реалізовано у найбільшій із записаних групі казок. До них слід віднести «Казку про дурного Хвесака, який усе робить не так, як каже йому жінка» (точніше, робить все так, як сказано, але із запізненням на одну дію) (№ № 1517, 1487); «Казку про дурного чоловіка і дурну жінку, які розлили квашу» (№ 1493); «Про дурнуватою чоловіка, який їхав на базар і забув слово "шахран" та й купив "шпегенар"» (№ 1495); «Про трьох дурників, які навчились "по-панськи" балакати і через свої недоречні відповіді потрапили під арешт» (№ 1490); «Про діда і бабу, які віддають в науку бичків» (№ 1484); «Як син шукав дурніших за свою матір і перехитрив пана» (№ № 1499, 1500); «Про діда і бабу, які на старості вирішили переженитися» (№ 1483); «Про дідів, які вирішили говорити по дитячому і спалили

---

¹ Гнедич П. А. Материали по народной словесности Полтавской губернии. Роменский уезд. Вып. 4. Сказки, легенды, рассказы. Полтава, 1916. С. 57.

через це кожух» (№ 1521); «Про бабу, яка перевертає горщик з молоком і втрачає надумане багатство» (№ 1534), «Про дурня, який перемагає своїх розумних братів» № № 1519 та 1520, «Живая кожа» (№ 1540), в якій двоє дурнів обдурюють один одного по черзі, «Казка й про цигана, який наймався косити» (№ 1473).

Група казок присвячена темі подружнього життя: про те, як жінка обдурює і виставляє повним дурнем чоловіка ("дурманом зробила") йдеться у казці № 502; цю тему продовжує казка № 1501, у якій жінка не лише виставляє чоловіка дурнем, а й виганяє його з дому; «Казка про ліниву жінку, яка не хотіла жати і вклалася спати, а чоловік відрізав їй уві сні волосся й поділ» (№ 1516); «Про балакучу жінку, яка не могла втримати язика за зубами» (№№ 1492, 1506); «Про чоловіка та жінку п'яниць» (№ 1491), «Про чоловіка, який не зміг виконати жінчиної роботи» (№ 1478). Своєрідним поєднанням казки про тварин і побутової на сімейну тематику є казка № 1529, герой якої, наслуховавшись розмов тварин (бика й осла, півня та собаки), дізнається, як треба виховувати свою жінку.

Соціальна група казок у збірнику П. Гнідича має тематику: про суддів (№ 1533), герої якої йдуть до судді, щоб той розсудив, чи кобила привела лоша, чи віз; «Про дідів, які заговорили по-дитячому» (№ 1521); про попів «Казка про те, як піп і попадає найняли в робітники дурня, який по-дурному виконував усі їх завдання» (№ 1488); про пана і наймита «Казка про те, як кучер і лакей навчили пана брати хліб у дорогу» (№ 1525).

До зразків, які межують з народним оповіданням, у збірнику П. Гнідича варто віднести такі оповіді, як № № 1509, 1510, 1524, 1535. Це варіанти одного тексту про пригоди чоловіка (хлопця), який іде з заробітків (з Криму, з Одеси) і потрапляє до розбійників і має ряд інших пригод. Цим текстам характерна значна установка на правдивість, у двох з них оповідь ведеться від першої особи. Сюди ж можна віднести й історію про те, «Як вовк заліз у хату до людей» (№ 1536), «Про вовка, який крав горіхи» (№ 1539), «Про гусей, яких напоїли горілкою» (№ 1538), та близька до неї історія «Про п'яних журавлів» (№ 1538).

Як про справжню пригоду розказувалось про текст № 1513 (про те, як солдат вбиває свою жінку і матір, що хотіли його отруїти). Установка на правдивість характерна і для історії про служницю Дашу, яка залишилась сама в панському маєтку, коли туди вдерлись злодії, і так налякали її, що вона наступного дня померла (№ 1503). Близький до цього сюжет казки № 1504 про дівчину, яка переживає напад розбійників і потім змушена виходити заміж за розбійника. Текст № 1541, складений і записаний Д. Дубиною, має авторський заголовок «Правда», що зайвий раз повинно було підтвердити реальність зображуваних подій. Сам текст становить собою народне оповідання-меморат про зустріч з нечистою силою – паничами, які завели чоловіка до себе в гості, надавали грошей, а на ранок виявилось, що він серед лісу, а в кишені лежить березова кора.

Якщо включення вище перерахованих текстів до розділу «Казки» можна якось пояснити, то тексти №№ 1527, 1528, 1505, 1530 до українських народних казок віднести важко. Текст № 1527 – це віршована пародія на молитву: «Горілко, горілко, пресвятая горілко, великогрішниця!» № 1528 – це фрагмент гумористичного віршування про те, як «був собі Сверидко і Терешка». За художньою формою цей

текст близький до місцевих «протоколів», які будуть розглядатися нижче. Обидва тексти є продовженням давньої традиції гумористичного віршування мандрівних спудеїв, початково пов'язаних Різдом і Великоднем, оскільки на ці свята вони мали вакації і присвячували їм свої вірші. «Можливості євангельського змісту різдвяних і великодніх віршів, – пише М. Возняк, – були обмеженими. Щоб чимось новим здобути собі прихильність жертводавців, автори й декламатори віршів націоналізували епізоди біблійних оповідань про Різдво й Великдень, пародіювали їх і, пов'язуючи з сучасним собі громадським життям, вносили сатиричний елемент. Початки пародії й жарту були в мандрівних студентів готові: вони мали більше чи менше знання церковнослов'янської мови, тут і там засвоїли дещо з латини, знали добре живу українську мову, словом, були здатні писати народною мовою на важливі теми, а церковнослов'янською – про неважливі речі»¹. Серед таких текстів вчений називає гумористичні вірші про «вареників-мучеників» та «горілицю-мученицю».

Казка № 1505 про розбійників і Сезот-гору є малохудожнім переказом казки про Алі-бабу і 40 розбійників зі східного циклу, об'єднаного в книзі «Тисяча і одна ніч». Таким же зіпсованим і переказаним крученою мовою є текст № 1530 про те, як «асьол, і казьол, і мартишка, і криволапий мишка совітуються бути музикантами»². Про цю «казку» 65-річний Роман Праско сказав, що знає її «років два», хоча не вказав, звідки йому відома байка І. Крилова.

Загалом розділ «Казки» IV випуску «Матеріалів з народної словесності» представив широку і реальну панораму тогочасного побутування народної казки. Так чи інакше тут представлені не лише усі види та жанри казок, але й зафіксовані досить типові зразки казок про тварин, чарівних і побутових. Завдяки комплексному дослідженню нашого сучасника Сергія П'ятаченка, який не ставив собі на меті дослідити саме казку, ми маємо можливість ознайомитися з рідкісними матеріалами, описом П. Гнідича народної словесності Полтавщини.³

***

Казки цілим розділом подано у «Пам'ятках галицько-руської народної словесності. Казки. Оповідання та анекдоти. Випуск 1», зредагованих доктором філософії, фольклористом, літературознавцем **Юліаном Яворським** (1873-1937)⁴. Це був лише перший том. Наступні випуски, через складні обставини, так і не вийшли. Матеріали цього видання зафіксовано (переважно, з фонетичною точністю) на Галичині у Доброгостові Стрийського й Борусові Борецького повітів від казкарів Г. Трача, І. Зінка, Ф. Химчука та ін., незначну кількість взято з періодики з посиланнями на джерело. Видання складало три розділи: I. Легенди; II. Казки; III. Оповідання та анекдоти. Також у ній наявний додаток зі зразками демонологічних вірувань та статтю «Систематичний огляд літературних тем і мотивів з

¹ Возняк М. С. Історія української літератури: У 2 кн.: Навч. вид. - 2-ге вид., випр. Львів: Світ, 1994. Кн. 1. 530 с.; Кн. 2, 560 с. Кн. 2. С. 257.

² Гнедич П. А. Материали по народной словесности Полтавской губернии. Роменский уезд. Вып. 4. Сказки, легенды, рассказы. Полтава, 1916. С. 63.

³ П'ятаченко С. В. Фольклористична діяльність Павла Гнідича. Суми, 2004. 196 с.

⁴ Яворський Ю. А. Памятники галицко-русской народной словесности. Вып. 1. // Записки ИРГО по отделению этнографии. Том XXXVII. Вып. 1. Киев, 1915. 336 с.

бібліографічним зведенням паралелей», де подано короткий зміст та варіанти (українські та європейські) до 37 казок. До другого і третього розділів увійшли чарівні, побутові та кілька казок про тварин (№№ 21-105). У книзі знаходимо такі сюжети: «Джунджалович і сиротка», «Мудра дівка-семилітка», «Чарівний вовк», «Медвеже вушко», «Скляна гора», «Невірна дружина», «Чарівна риба», «Чарівна свіча», «Ох» та ін. Планувався також другий випуск, тому книга вийшла без передмови і змісту. Також Ю. Яворський написав розвідку «До історії казок Пушкіна», де він проаналізував українські казкові сюжети запозичені О. Пушкіним, зокрема казку про чарівну липку трансформовану поетом у «Казку про золоту рибку»¹.

Видатний громадський діяч, педагог, етнограф, дійсний член НТШ, а також австрійського товариства народознавства і чеського етнографічного товариства **В. Шухевич** (1849-1915) став упорядником 5-томної етнографічної праці «Гуцульщина». Зокрема, п'ята частина «Гуцульщини»² представила апокрифічні легенди, вірування про рослини і звірів, народну медицину, народні казки: «Вдячний мрець», «Заклятий цар», «Набожний віт в пеклі», «Про золотоволосого хлопця і царівну», «Сватання в поганого царя» та ін. І. Франко зараховував вченого до когорти професіоналів, які знають методику і розуміють цінність етнографічних фактів³, тому його праця стала надійним джерелом для черпання фактажу в процесі написання досліджень науковцями наступних поколінь та формування збірників казок й показників сюжетів.

Можливість самостійно публікувати зібрані фольклорні матеріали і заохочення до такої діяльності сприяли появі великої кількості праць. Проте такі видання були малотиражними й часто не потрапляли до великих наукових бібліотек, а лишалися надбанням місцевих науково-освітніх осередків. Саме за цих причин важливими для казкознавства стають бібліографічні показники, що дозволяють знайти та вивчити рідкісні видання. Як приклад, популярний збірник М. Лободовського «Дітські пісні, казки й загадки»⁴, що серед записів має велику кількість нині загально знаних сюжетів. Вони переходили від видання до видання, передаючи традиційну народну мудрість і дидактику. Це такі казки: «Горобець та Билина», «Рукавичка», «Колобок», «Лисичка, Котик і Півник», «Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Івашко», «Солом'яний Бичок», «Кривенька Уточка», «Лисичка-Сестричка й Вовк-Панібрат», «Яйце Райце», «Царівна-Жаба». Біля кожного зразка упорядник вказав місце запису. Також до аналогічних попередньому виданню можна віднести «Збірник малоруських казок» Г. Стрижевського (27 казок), які фольклорист зібрав на Полтавщині, Київщині та Катеринославщині⁵ та «Нашим дітям на забаву» О. Півня⁶ тощо.

У бібліографічному показнику Грінченка-Андрієвського (1901, 1930) знаходимо безліч зарубіжних праць, автори яких використовують українські казкові сюжети як ілюстративний матеріал, або й присвячені їх дослідженню (Гр. Потанін,

¹ Яворський Ю. Къ истории Пушкинских сказокъ. // ЖСл., 1899. Окрема відбитка Львовь, 1899, 17 с.

² Гуцульщина. Пята часть. Написав проф. Володимир Шухевич. Львів, 1908.

³ Франко І. Вибрані статті про народну творчість / Упоряд. О.І. Дей. Київ, 1955. С. 240-241.

⁴ Лободовський М. Дітські пісні, казки й загадки. Київ, 1917.

⁵ Стрижевській Гавриіль Сборникъ малоруськихъ сказокъ // КСт., 1905, VII-VIII, с. 117-165. Окрема відбитка – Київь, 1905, 49 с. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1906, т. LXXIII, с. 222-224.

⁶ Пивень Александр. Нашим дитям на забаву. Москва, 1907.

А. Смірнов, Е. Пезанов, А. Сержпутовский, Д. Зеленин та інші). У контексті, посиленнях чи зносках до статей вони згадують назви українських казок різних регіонів України. Для нас цінним є саме назви сюжетів та регіони побутування, що вказують науковці і за якими можна розробити наступні дослідження. Як приклад, Гр. Потанин у розвідці «Відголоски казки про Єруслана» подав наступні паралелі: на С. 29-34 наведено угро-руську казку «Про одного м'ясорощського сина»; на С. 40 – казку «Про золоту гору» (із Чубинського, т. II, № 167); на С. 15-18 інші казкові паралелі також із праці Чубинського (т. II, № 4)¹. У іншій його статті «Св. Касьян та казка про білу царівну» в додатку розміщено казку «Про козака Мамаригу»². Цікавлячись числовою символікою у казковому епосі, Гр. Потанин також опублікував підбірку сюжетів, де присутні 12 персонажів, пропонуючи наступні типи казок: 1) «Дванадцять учнів»; 2) «Дванадцять дочок у морського царя»; 3) «Дванадцять змовників»; 4) «Дванадцять азів». Найпоширенішими серед українських стали казки 1 та 3 типів³. «Силу українського казкового матеріалу» (за Андрієвським) вміщувала праця В. Боброва стосовно казок про тварин. У рецензії В. Гнатюка (ЗНТШ, 1912) подано її зміст та зроблено висновки про значення для фольклористики в цілому⁴. У трьох узагальнювальних розвідках А. Смірнова також спостерігається використання українського казкового матеріалу. Це такі як: «Систематичний покажчик сюжетів та варіантів народних казок» (у рецензії В. Гнатюка акцентовано на залученні в дослідженні великої кількості український казковий матеріал (ЗНТШ, 1912)); «Сучасний стан питання про народну казку та завдання її наукової обробки» (пов'язано із діяльністю Казкової комісії РГТ). Особливо цінною стали довідкові матеріали зібрані А. Смірновим «Схематичний перелік варіантів казок Архіву ІРГТ», де серед архівних фондів названо нотатки: «I. Казки П. Я. Литвинової, 1897 р. (Чернігівської губ.) 1-й зошит (8 казок), 2-й зошит (6 казок) – VIII. Казки записані А. Васильєвим (6 казок – Київська і Смоленська губ.) – X. Казка, записана поручиком Лебединець (Полтавської губ.)»⁵. Велика кількість архівних матеріалів з українського казкознавства у цього товариства пояснюється тим, що Казкова комісія РГТ, яка почала діяльність фактично із 1896 р., а у 1911 р. була реформована (поновлена), мала величезні поклади неопублікованих аматорських матеріалів, що поповнювалися надходженнями ще із 1845 р. До часу відкриття української філії товариства, всі українські матеріали (рукописи казок) надсилалися до вищевказаного фонду. Якраз місцеві дослідники, що мали більше пільг у доступі до фондів архіву, у

¹ Потанин Гр. Отголоски сказки объ Еруслане. // ЭО, 1900, XLVI (№ 3), с. 14-65 і XLVII (№ 4), с. 1-34.

² Потанин Г. Св. Касьянъ и сказка о белой царевни. // ЭО., 1902, № 2, с. 116-124.

³ Потанин Г. Сказка съ двенадцатью персонажами. 1) Двенадцать учеников; 2) Двенадцать дочерей у морского царя; 3) Двенадцать заговорщиков; 4) Двенадцать азоев // ЭО, 1903, LVI (№ 1), с. 124; LVII (№ 2), с. 1-37; LVIII (№ 3), с. 1-26; LIX (№ 4), с. 28-54.

⁴ Бобровъ Владимиръ. Русские народные сказки о животных // РФВ. Варшава, 1906, т. LVI, № 3-4 С. 247-283; 1907, т. LVII, № 1. С. 84-99 і № 2. С. 339-350; т. LVIII, № 3. С. 154-189; 1908, т. LIX, № 1-2. С. 217-250; т. LX, № 3. С.50-66. Окрема відбитка: Варшава, 1906. 121 с. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1912, СІХ, с. 205-207.

⁵ Смирновъ А. Современное положение вопроса о русской народной сказке и задачи ея научной обработки. // ИГО, 1911, т. XLVII, вып. VII-X, с. 371-372, 379-381, 387. Окрема відбитка: СПб., 1911, 17 с.; Смирновъ А.М. Систематическій указатель сюжетовъ и вариантовъ русскихъ народныхъ сказокъ // И., 1911, XVI, кн. 4, с. 95-124; 1912, т. XVII, кн. 3, с. 131-175; 1914, т. XIX, кн. 4, с. 103-130. Окрема відбитка: СПб., 1912, 194 с. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1912, т. СХІІ, с. 228-229.; Смирновъ А.М. Схематическій перечень вариантовъ сказокъ Архива императорскаго Русскаго Географическаго Общества. // ЖС., 1911, вып. 1, с. 96-97, 103, 104.

своїх статтях і згадували про українські матеріали на які наштовхувалися і які ніхто не досліджував і не публікував. Тому акцентування бібліографа О. Андрієвського на таких джерелах не випадкове. Переглядаючи праці з фольклористики та натрапляючи на цінні для науки матеріали, вчений зробив велику послугу, вказавши місце знаходження неопублікованих збірників казок. Серед «Матеріалів з етнографії Курської губернії», зібраних та опублікованих Е. Пезановим, знаходимо записи зібрані в українському селі Суджанського повіту. Це казкові сюжети: «Про свиню»; «Про Єлену, прекрасну дівицю»; «Про царівну»; «Про царя Додона»; «Про священника і монаха». На працю була рецензія Д. Зеленина¹. Також останній використав українські казкові матеріали у рецензії на збірник казок та оповідань поліщуків А. Сержпутовського, де, як приклад, наводить три українські варіанти казки про «ручного бичка і ручного вовка»². Широкого визнання в українському казкознавстві здобули праці Д. Зеленина. Зокрема, його розвідка «Тотеми-дерева в казках і обрядах європейських народів»³ була позитивно сприйнята українськими фольклористами з огляду на те, що вчений використав і український матеріал, зібраний О. Потебнею, М. Сумцовим, П. Івановим та ін.

4.3 ПОПУЛЯРНІ ВИДАННЯ КАЗОК ТА ІХ ДЖЕРЕЛА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Знайомство дитини з народною чи літературно обробленою казкою починалося з яскравої книжки-метелика, що була за доступною ціною і прикрашала дозвілля дитини. Можливості друку таких видань були обумовлені прибутками для друкарень та попитом. Паралельно до такого виду популяризації казки, іншим джерелом ставали часописи для дітей. Наприклад, упродовж 1908-1912 рр. та 1914-1915 рр. виходив додатком до «Рідного краю» часопис для дітей старшого й меншого віку «Молода Україна», на сторінках якого публікувалися казки. Упродовж 1920-1939 рр. у Львові видавався ілюстрований часопис для українських дітей та молоді «Світ дитини» на сторінках якого також вміщували народні казки. У 20-х роках ХХ ст. на Закарпатті видано дитячі книжечки-метелики казок: «Багатий Марко», «Царівна жаба», «Казки. Переповів О. Маркуш»⁴, «Народні казки». Три популярні видання народних казок зредаговані В. Тодосівим «Бідний Вовк», «Вовк і козенята» та «Коза-Дерева»⁵.

Фактично, до середини ХХ ст. помітно припиняється наукове публікування записів народних казок. Все частіше збірники не містять паспортів казкових текстів, узагальнюються за сюжетною структурою (обирається найкращий, проте не

¹ Пезановъ Е.И. Матеріали по етнографіи Курской губ. // ТкурАК, 1911, вып. 1, с. 172-249. Рецензія: Зеленина Д. // ЖС., 1911, с. 507-508.

² Рецензія: Зеленина Д. на «Сказки и рассказы Белоруссовъ-полещуковъ» А.К. Сержпутовскаго // СПб., 1911, с. 188; ЖС., 1912, вып. II-IV, с. 508.

³ Зеленин Д.К. Тотем-дерева в сказках и обрядах европейских народов. М.-Л.: АН СССР, 1937. 78 с.

⁴ Казки. Переповів А.М. Ужгород, 1923. 62 с.

⁵ Бідний Вовк. Народна байка. Зредагував В.Тодосів. Київ: Укр. акад. наук, 1924. 7 с. Вовк і козенята. Народна байка. Зредагував В.Тодосів. Київ: Укр. акад. наук, 1924. 7 с. Коза-Дерева. Народна байка. Зредагував В.Тодосів. Київ: Укр. акад. наук, 1924. 15 с.

найцінніший зразок), набувають літературної обробки чи взагалі перероблювання за художністю та популярністю (зокрема, Катеринославське видавництво пропонує читачам народні казки зі збірників І. Рудченка ¹; накладом Української видавничої спілки Львова видано 8 випуск «Народних байок» В. Гнатюка ²). Як приклад, маємо збірники «Казки та легенди для дорослих» (Київ) та «Українські народні казки» (Полтава) ³.

Популяризаторська робота стосовно народної казки проводилася як науковцями, так і видавцями, що пропонували масовому читачеві книжки-метелики з яскравими ілюстраціями та оригінальним оформленням. Часто такі видання вміщували літературно оброблені тексти казок, з урахуванням аудиторії потенційного читача та вік. Проте такі окремі та підібрані тематично тексти також мають наукову цінність та можуть бути використані при дослідженні українського казкового нарративу, тому що мають науково-популярні рецензії відомих казкознавців та фольклористів. До прикладу, київський книгопродавець Т. Губанов видав «Казки діда Хоми про чудне та химерне», де подано колекцію із 6 казок: «Медвідь Іванко та Сучимотузок»; «Про царя Ворона та його вояків: Голода, Мороза, Студинь та Тепло»; «Про стрільця, що розумів бесіду усякої животины»; «Про сімох братів Гайворонів та їх сестру»; «Летючий корабель»; «Чоловіка не наситиш» ⁴; а збірку «Стародавні казки та оповідання» пропонує видавництво ім. А. Бончевського⁵. Приклади окремих видань сюжетів: збірка народних казок «Звірячі пригоди»⁶; «Казки і оповідання, записані в Лубенщині В. Милорадовичем (рецензія Д. Зеленина (ЖС) та Д. Д-ко (УкрЖизнь))⁷; дві українські казки записані у Полтавській губернії М. Самсоновим – «Казка про горошину» та казка «Мороз»⁸; «Казки про суддю й суддиху», записані на Полтавщині, в Роменському повіті, в Красній Слободі⁹ О. Ярешенко; казку з оповідань старого діда «Як вродився тютюн» зафіксував К.П. ¹⁰. Також маємо А. Бобульського збірник народних казок «Відьма або проклята дівчина» ¹¹. Діаспорне видання у Німеччині презентувало видання «Наші казки»¹².

Серійні видання казок планували В. Винниченко та Ю. Сірий. За спостереженнями О. Андрієвського, у книзі «Українські казки: Випуск 1» подано тексти 7 казок без приміток (видання мало популярний характер) і без вказівки на рік

¹ Народні казки. Із зб. Рудченка. Катеринослав: Укр. вид-во, 1917. 120 с.

² Гнатюк В. Народні байки. З образками Микити Вихора. Львів: Накладом Української видавничої спілки, 1919. VIII. 280 с.

³ Казки та легенди для дорослих. Казки, 1918. 128 с.; Українські народні казки. Вип. 1. Полтава, 1918. 19 с.

⁴ Казки діда Хоми про чудне та химерне. Видання книгопродавця Т.А. Губанова. Київ, 1905, 107 с.

⁵ Стародавні казки та оповідання. Робітничі пісні. (Слово, Видавництво ім. А.Бончевського. Ч. 16) Scranton, Pa., 1905, 32 с.

⁶ Bonkalo S. Huczul nempese // Nyelvtudomány, 1911, s. 197-201; Звірячі пригоди. Народні казки. Катеринослав, 1911.

⁷ Милорадович В.П. Казки і оповідання, записані в Лубенщині // ТПолтАК, 1912, вип. VIII, с. 1-24; вип. IX, с. 25-72. Окрема відбитка: Полтава, 1913, 73 с.; Рецензії: Зеленин Д. // ЖС, 1912, вип. II-IV, с. 504-505; Д-ко Д. // УкрЖизнь, 1913, № 3, с. 101-105.

⁸ Самсонов Н.Ю. Дві малорусскія сказки Полтавской губ.: 1. Казка про горошину. 2. Казка (Морозъ) // ЖС, 1912, вип. II-IV, с. 315-318.

⁹ Ярешенкова Олександра. З народних уст. Казка про суддю й суддиху (Записано на Полтавщині, в Роменському пов., в Красній Слободі). // РК, 1912, № 12, с. 19-21.

¹⁰ К.П. Як вродився тютюн. Казка. (З оповідання старого діда) // ДиХв., 1913, № 13-14, с. 208-209.

¹¹ Відьма или проклятая девушка: Народные сказки / Издал А. Бобульский. Ужгород, 20-е годы XX ст. 32 с.

¹² Наші казки. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1919. 44 с.

(ймовірно, 1917 р.)¹ Доктор медицини Ю. Сьомченко-Гребенюк опублікував записи «Татові казочки. Як бабуся розказували»², де на 63 сторінках вміщено 17 дитячих українських казок, варіантів до виданих раніше. Також товариством «Руська школа» (Чернівці) видано збірку І. Синюка «Десять казок для діточок. Збірка з уст народу на Буковині»³. В. Чередниченко упорядкував збірку казок про тварин, символічно назвавши її «Перша в'язочка бубликів». Ймовірно, упорядник мав на меті видати й чарівні та побутові казки під умовними назвами «в'язочок бубликів»⁴. Збірник «Українських народних казок, вибраних для дітей» мав обсяг майже двісті сторінок⁵. Письменник О. Маркуш був редактором журналу «Наш рідний край» (1923-1939), що видавався у м. Тячеві. На початку 40-х рр. трьома випусками вийшов збірник записів О. Маркуша «Прикарпатські народні казки» (Унгар, Прикарпатського товариства науковців, 1941, ч. 1; 1942, ч. 2; 1943, ч. 3)⁶. Тексти подано в літературному опрацюванні. У трьох частинах надруковано 20 №№ – 1 про тварин, 14 чарівних, 5 новелістичних. Також у цьому регіоні маємо «Прикарпатські казки» (1930), укладені вчителем Б. Мартиновичем. Хоч тексти казок мають літературну редакцію, однак за побудовою сюжетів лишилися народними. 7 казок є записами з Ужгородського, Воловецького, Мукачівського, Іршавського та Хустського районів. Казки високохудожні, стрункі за композицією. Упорядник вказує також імена казкарів: Георгій Угрин із с. Горян, Михайло Русинко із с. Доманинці, Карел Левдар та інші.

Оригінальні тексти знаходимо на сторінках періодики. Так, в додатках до часопису «Свобода» подано «Казка про єврея та інші оповідання й вірші»⁷; «Київська Старовина» вміщує українську казку, записану учнем Ново-Єкатеринославського 2-х класного училища А. Кочергою та зредаговану Ц. Нейманом «Три сестри, царевич, степ і море»⁸. В. Щепотєв опублікував казку «Про Песиголовця та коваля»⁹, записану в м. Великі Будища на Полтавщині від Тимофія Гармати. Часопис «Повчальне читиво» – добірку «Сорок казок»¹⁰, зібраних А. Волошиним; «Жива Старовина» – подає запис з с. Ледянці, Заславського повіту Ів. Аврамова «Волинська казка про жадібного попа і бідного Кирика» та М. Коробки «Малоруська казка про вбивство старих та міф про походження свині у туземців», запис зроблено у с. Біловеже, Обручського повіту, Волинської губернії¹¹. Під редакцією Ю. Насальського побачили світ в Коломиї у серії «Бібліотека для руской молодежи» «Народні казки. Зобравъ о. Михайль

¹ Українські казки. Вип. 1. / Зредагували В. Винниченко і Юр. Сірий. Київ-Харків: Вид. «Дзвін» 1917. 24 с.

² Татові казочки. Як бабуся розказували. Записав дохтор медицини Юхим Сьомченко-Гребинюк. СПб, 1908, 63 с.

³ Синюк Іван. Десять казок для діточок, збірка з уст народу на Буковині. Видання Товариства «Руська школа». Чернівці, 1900, 40 с.

⁴ Перша в'язочка бубликів. Збірник казок. Тварини. Упоряд. В. Чередниченко. Київ: Держ. вид-во, 1921. 64 с.

⁵ Українські народні казки, вибрані для дітей. Харків-Липськ, 1922. 194 с.

⁶ Маркуш А. Подкарпатські народні казки. Ч. 1-3. (Ч.1., 1941, 64 с.; Ч.2., 1941, 87 с.; Ч.3., 1943, 85 с.)

⁷ Казка про єврея та инши оповидання та вирши. (Вывадицтво часопису «Свобода», ч. 18). Olyphant, Pa. 1902, 32 с. (казки на с. 1-5).

⁸ Нейманъ Ц.Г. Три сестры, царевичъ, степь и море. (Украинская сказка, запис. ученикомъ Ново-Екатеринославского 2-х класснаго училища А. Кочергою). // КСт., 1902, с. 282-300.

⁹ Щепотъевъ Влад. Про Песыголовця та коваля (Записано въ м. Великихъ Будищахъ, Зиньковскаго уезда, Полтавской губ., отъ мещанина Тимохвия Гармата) // КСт., 1903, X, с. 16-18.

¹⁰ Сорок сказок. Собрал А. Волошинъ // Поучительное чтение, № 3, Унгарь, 1904, 32 с.

¹¹ Аврамовъ Ив. Волинская сказка про жадного попа и беднаго Кирика (Записано въ с. Ледянке, Заславскаго уезда) // ЖС, 1908, вып. 3, с. 351; Коробка Н. Малорусская сказка объ убіеніи стариковъ и мифъ о происхожденіи свиньи у туземцевъ. (Сказка запис. въ с. Беловеже, Обручскаго у., Волинской губ.) // ЖС, 1908, вып. 2, с. 155-158.

Мосора, парохъ Поручина». Серед текстів подано 4 казки: «Про чарівницю і її роги», «Два приятелі», «Як виходить ся на проводника злодіїв», «Убивство чоловіка кличе до неба про помсту»¹.

Передвоєнний період розвитку видавничої продукції про народну казку представлений особливим формуванням ідеології. Народна казка для дітей набуває популярності завдяки підтримці науковців та попиту пересічних читачів. Довівши нейтралітет народної казки, акцентування відбувається на казковій дидактиці. Виховна та пізнавальна палітра сюжетів доволі класична. У цьому легко переконатися побачивши перелік видань. Наприклад, виходили: в Ужгороді за сприяння Товариства «Просвіта» «Казки. 1. Казка про відьму-бусурманю; 2. Червоношейка»; у Києві в серії «Казки для дітей дошкільного віку» - «Коза та семеро козенят», «Хатка-хатинка» (переспів «Терем-Теремок»), «Червона курочка»². Окремими публікаціями видавалися серійні збірники чи просто казки: в серії «Для дітей дошкільного віку» казки: «Колобок», «Ріпка», «Шакали та слон. Собака та півень»³; у серії «Казки всіх народів» - «Українські народні казки» П. Чубинського. Збірник мав передмову О. Грицяя з присвятою «Тіням Володимира Гнатюка» (С. V-XXXII) та тексти 50 казок⁴. Вибірка казок із «Трудов...» П. Чубинського дозволяла краще уявити напрацювання вченого. Проте не відомо чи всі казки вибрано, адже багато зразків жанру схожі на оповідання.

З'являються популярні видання: «Підкарпатські казки», зібрані В. Гренджа-Донським та «Українські народні казки», упорядковані Г. Волковою та Є. Городецькою⁵; «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей», підібрані та впорядковані М. Нагорним, М. Ісірович, Г. Сухобрус та А. Данилюк; «Чарівна сопілка й інші казки», зібрані й переказані Ф. Гай-Гаєвським; «Як піп Рябка ховав. Народна казка» (популярне видання)⁶. З 1941 р. видається часопис гумору та сатири «Перець». На його сторінках публікувалися народні казки, байки та оповідки на казкові сюжети.

Сюжети збірників цього періоду підібрані відповідно до дидактичної мети освіти, що обмежила використання оригінальних записів, а тяжіла до редакції казок, усуненні «некрасивих» місць, наданні народним казкам художності внаслідок використання літературної мови. Зокрема, у збірнику «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей», підібрані та впорядковані М. Нагорним, М. Ісірович, Г. Сухобрус та А. Данилюк є казка «Як псові очі

¹ Народні казки. Зібравъ о. Михайль Мосора, парохъ Поручина. Часть 1. (Библиотека для русской молодежи под. ред. Юліяна Насальського. Т. XLIV) Коломыя, 1900, 32 с.

² Казки. 1. Казка про відьму-бусурманю; 2. Червоношейка. Ужгород: Видання Товариства «Просвіта», 1927. 15 с.; Коза та семеро козенят. (Казочка для дітей дошкільного віку). Київ, 1927. 12 с.; Хатка-хатинка. (Казочка для дітей дошкільного віку). Київ, 1927. 12 с.; Червона курочка. (Казочка для дітей дошкільного віку). Київ, 1927. 12 с.

³ Колобок. Казочка для дітей дошкільного віку. Київ, 1928. 12 с.; Ріпка. Казка для дітей дошкільного віку. Київ, 1928, 12 с.; Шакали та слон. Собака та півень. Казки для дітей дошкільного віку. Київ, 1928, 12 с.

⁴ Чубинський П. Українські народні казки. / В редакції Антона Крушельницького. З передмовою Остапа Грицяя. Київ-Відень: вид-во «Чайка», (орієнтовно кінець 20-х рр.) т. 1-2. (Т.1, 171 с.; Т. 2, 201 с.)

⁵ Підкарпатські казки / Зібрав В. Гренджа-Донський. Прага, 1937. 146 с.; Українські народні казки / Упоряд. Г. Волкова та Є. Городецька. Харків-Одеса, 1937. 69 с.

⁶ Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей. Підібрали і впорядкували: М.В. Нагорний, М.Ф. Ісірович, Г.С. Сухобрус, А.К. Данилюк. Київ: Вид-во акад. наук, 1939. 400 с.; Чарівна сопілка й інші казки. / Зібрав і переказав Федір Гай-Гаєвський. Львів, 1939. 62 с.; Як піп Рябка ховав: Народна казка. Київ, 1939. 20 с.

посоловіли». Цей сюжет досить популярний як у збірниках, так і у покажчиках. Так, казку «Як псові очі посоловіли» знаходимо у виданнях: В. Гнатюка, Б. Грінченка, Ю. Кржижановського¹. Ця ж казка з незначними відмінностями була записана й на Донеччині (Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР., ф. 1-6, од. зб. 642, арк. 176-178; од. зб. 643, арк. 188, 373), Полтавщині (Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР., ф. 1-7, од. зб. 809, арк. 107-109), Гуцульщині (Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР., ф. 28-3, од. зб. 47, арк. 37), Галичині (Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР., ф. 3, од. зб. 544, арк. 2). Див. також: Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР., ф. 1-3, од. зб. 326, арк. 149-150; ф. 1-7, од. зб. 736, арк. 82-83; Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей. (Підібрали і впорядкували М. В. Нагорний, М. Ф. Ісірович, Г. С. Сухобрус, Л. К. Данилюк, К., 1939., стор. 220-221); у покажчиках: М. Андреева (Покажчик казкових сюжетів за системою Аарне, 1929. С. 119); О. Афанасьєва (с. 84-85); К. Кабашнікаў (1971, с. 109-111). Таке спостереження вдалося здійснити завдяки чинному сьогодні сайту <https://proridne.org>, де поряд з текстом казки розміщено такі цінні для науковця коментарі. Сучасні інтернет-можливості по новому формують простір для вивчення казки, що є позитивним явищем розвитку казкознавства як науки²

4.4 УКРАЇНСЬКІ КАЗКОЗНАВЧІ МАТЕРІАЛИ У БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКАХ

Вивчення народної казки українськими вченими має понад півторастолітню традицію. За цей час було напрацьовано безліч матеріалів, які безпосередньо або частково торкалися й бібліографій про українську народну казку. З огляду на це, джерельна база казкознавства включає не лише монографії, дослідження, статті та передмови до збірників казок, а й бібліографії з української літератури або фольклору, де вміщено джерела з окремої теми та дуже стисло подано інформацію про їх наповнення. Окремих бібліографічних видань з українського казкознавства не існує, тому вважаємо доцільним детальніше оглянути деякі з них.

Не зважаючи на множину бібліографічних джерел з фольклористики, для казкознавства найголовнішими стали бібліографічні покажчики Б. Грінченка (Чернігів,

¹ Зап. І. Волошинський в 1913 р. у с. Репужинці Городенківського пов. (Гуцульщина). Українські народні байки (звірний епос). Т. I-II. Зібрав Володимир Гнатюк. («Етнографічний збірник», т. XXXVII-XXXVIII, Львів, 1916., стор. 228-229); паралелі: Б. Д. Грінченко, Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях, вып. 2, Чернигов, 1897., с. 240-242; Українські народні казки, вибрані для дітей. Упорядкував Б. Грінченко, К., 1907., с. 66-68; Julian Krzyżanowski, Polska bajka ludowa w układzie systematycznym, Wrocław – Warszawa-Kraków, t. I, 1962., с. 59.

² <https://proridne.org/Українські%народні%казки.html>

1901)¹, О. Андрієвського (Київ, 1930)² та М. Мороза (Львів, 1999)³. Якщо бібліографія О. Андрієвського використовує структуру видання Б. Грінченка (за роками), то М. Мороз поділив джерела на тематичні блоки з наскрізною нумерацією, в середині яких подав списки праць в алфавітному порядку. Такий підхід полегшує роботу науковців за певною тематикою, проте ускладнює історіографічний огляд матеріалу.

Зупинимось на докладнішому огляді довідників. 1901 р. у Чернігові було надруковано бібліографічний покажчик Б. Грінченка «Література українського фольклору 1777-1900. Досвід бібліографічного покажчика»⁴, що охоплював фольклорні записи, видані з науковою та популяризаторською метою, твори художньої літератури, хрестоматії, шкільні читанки і наукові праці, в яких подано народні тексти, дослідження, присвячені українському фольклору та історіографії науки про народну творчість, різноманітні довідки про фольклористів тощо, – усього 1763 назви. І. Франко у рецензії на бібліографічний покажчик Б. Грінченка (1906 р. було вміщено у 33-му томі 50 томного видання творів І. Франка) писав: «Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було доси опубліковане з нашого народного словесного скарбу і що було писане з приводу його – се один із дезидератів не тільки українського патріотизму, але загалом слов'янської науки» (ЗНТШ. 1901. Т. XLIV. С. 44-49). Це видання стало виявом готовності української фольклористики до різновекторного вивчення фольклорних видів та жанрів, не оминувши й казку. Прискорене опановування науковцями джерельною базою досліджень сприяло входженню до загальноєвропейської наукової думки, розвитку вже наявних та прогнозування нових досліджень, охопленню увагою різно регіональних прогалін чи лакун, щоб створити потужний, злагоджений механізм вивчення народної творчості. Що ж стосується казкознавства, то упродовж 90-х років XIX ст. бібліографічні довідки про казки надсилалися до редакції «Етнографічного обозрєнія», а звітди, за сприяння М. Драгоманова, потрапили до збірника Б. Грінченка. Укладач використав бібліографічні огляди Катеринославських видань І. Манжури (1891), вміщених на сторінках вищезгаданого часопису, В. Каллаша (Ленора та Шемякін суд)⁵ і його ж огляд етнографічного матеріалу в «Киевской старине» за 1882-1886 рр., В. Ястребова⁶, М. Сумцова⁷, чеського науковця І. Полівки⁸, польського – Р. Подбереського⁹. Джерела у покажчику датуються 1777-1900 рр.

¹ Гринченко Б. Литература украинского фольклора 1777-1900. Опыт библиографического указателя / Сост. Б. Гринченко. Чернигов, 1901. 524 с.

² Бібліографія літератури з українського фольклору / Упор. О. Андрієвський. Матеріали до історії української етнографії за ред. акад. А. Лободи. Том 1. Київ: Вид-во АН УРСР, 1930. XXVIII. 822 с.

³ Бібліографія українського народознавства: У 3-х т. Т. 1; Кн. 1, 2: Фольклористика / Упоряд. М. Мороз. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. Т. 1. Кн. 1 – 496 с.; Т. 1. Кн. 2. – 1097 с.

⁴ Гринченко Б. Литература украинского фольклора 1777-1900. Опыт библиографического указателя / Сост. Б. Гринченко. Чернигов, 1901. 524 с.

⁵ Каллаш В. Библиографические этюды по литературе сказочных схемь и мотивовъ. 1. Ленора (женихъ или брать-мертвецъ). 2. Шемякинъ судъ / В. Каллашъ // Живая Старина. 1892. Вып. 2. С. 142-145.

⁶ Ястребовъ В. Къ библиографіи малорусскихъ сказокъ // Киевская Старина. 1895. Т. V. С. 51-58.

⁷ Сумцов Н. Сказки // Энциклопедический словарь. / [Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон]. 59 полутом. СПб., 1900; Сумцов Н.Ф. Жаба и лягушка въ народныхъ поверьяхъ и сказкахъ (Къ предметной фольклорной библиографіи) / Н.Ф. Сумцов // СбХИО, 1896, т. IX, С. 242-243. Окрема відбитка – Харьков, 1896. 10 с.

⁸ Polivka I. Slavische Beiträge zur vergleichender Märchenkunde. // Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde, 1895.

⁹ Podbereski Romuald, Źródła tekstów, krótkie obejrzenie i spis ruskich skazek. // Atheneum, I. 1842. S.169-177.

Між виданнями Б. Грінченка та О. Андрієвського був ще один бібліографічний покажчик, про який згадує вже М. Мороз. У 1915 р. Ю. Яворський видав «Пам'ятники Галицько-Руської народної словесності»¹, де був розділ присвячений казці та бібліографічні відомості. Матеріали з цього джерела увійшли до праці М. Мороза.

У 1926 р. О. Андрієвський у часописі «Етнографіческий вестник» опублікував статтю «До історії видання «Літератури українського фольклору» Б. Д. Грінченка»². У статті подано лист В. Доманицького Б. Грінченку, в якому є доповнення до його праці «Література українського фольклору» (1901). Фактично з цього і почалася праця О. Андрієвського над бібліографічним виданням з фольклористики.

Видана 1930 р. Етнографічно-фольклорною Комісією ВУАН у серії «Матеріали до історії української етнографії» «Бібліографія літератури з українського фольклору» упорядкована О. Андрієвським, за редакцією академіка А. Лободи збудила нову хвилю інтересу до узагальнених фольклористичних, а в тому числі й казкознавчих досліджень. У першому томі, присвяченому фольклористиці, вміщено «Передмову» акад. А. Лободи та «Вступ» наукового співробітника і дійсного члена Етнографічної Комісії О. Андрієвського. Фундаментальна бібліографія з українського фольклору О. Андрієвського охоплює літературу від 1800 р. до 1916 р. включно. Крім того, у вступі автор подає джерела датовані XVII-XVIII ст. з якими упорядникові пощастило ознайомитися в архівних фондах бібліотек м. Києва. Хоча прямого відношення до казки ці видання не мають, проте є яскравим виявом пояснення генези деяких елементів казкових тем та мотивів. Це граматика чеської мови Я. Благослава (1571), де у розділі про діалекти вміщено народну пісню «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш», що О. Потебня визначив як українську; збірник народних звичаїв Лазіцького 1582 р., де описано українське весілля; праця Сарніцького 1587 р., де згадано сюжет збереженої думи про загибель від волохів братів Струсів; нотатки мандрівника Баплана (1660) з подорожі Україною, де він представив широке народне тло з віруваннями, вподобаннями та соціальним устроєм; згадано збірник Л. Барановича (1676) з народними псалмами, прислів'ями та приказками; український збірник народних легенд про Богородицю Д. Ростовського (1689); огляди про чумаків у праці В. Рубанова (1773) та про козаків, зібрані професором Георгієм упродовж 1776-1779 рр., 1796-1799 рр. Позитивні відгуки науковців сприяли популяризації видання та визначали його наукову вартість. Це статті-рецензії: І. Огієнка («Наша культура», 1935); В. Перетц («Труды института славяноведения АН СССР», 1932); Ф. Колесси («Slavia», 1934-35).

Зважаючи на стрімкий науковий злет української фольклористики, появу нових наукових шкіл та велику кількість збірників зразків поетичного та прозового народного слова, що відбувся у перші п'ятнадцять років ХХ ст., академік А. Лобода у «Передмові» зазначив, що «дослідники українського фольклору давно вже відчували потребу у більше-менше вичерпливому бібліографічному покажчику. Єдиний до цього часу покажчик Б. Грінченка давно перестав задовольняти спеціалістів, а до

¹ Памятники галицко-русской народной словесности. Вып. 1. / Ю. А. Яворський // Записки Императорского Русского Географического Общества по отделению этнографии. Том XXXVII. Вып. 1. Киев, 1915. 336 с.

² Андрієвський О. До історії видання «Літератури українського фольклору» Б. Д. Грінченка / О. Андрієвський // Етнографічний вісник. 1926. Кн. 2. С. 131-135 та 1927. Кн. 4. С. 135-141.

того ще й саме видання те стало мало не бібліографічним раритетом. Думка про те, щоб за всяку ціну заповнити цю лякуну в нашій етнографічній літературі, виникла ще на самому початку існування Етнографічної Комісії ВУАН. У своїй програмовій статті «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії», прочитаній на засіданні Етнографічної Комісії ВУАН 21/XI 1920, а опублікованій у доповненому вигляді тільки року 1925, я, підкреслюючи потребу в новому бібліографічному покажчикові, так уявляв план цієї праці: «Повстає нове завдання перевірити (видані раніше) покажчики, доповнити і звести до купи в один систематичний покажчик української етнографії в її цілому. Спочатку можна обмежитися хоча б тільки простішими бібліографічними завданнями, а далі треба поширювати їх» (Етнографічний Вісник, I, С. 3. «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії»). Академік визнає кропітку працю, що чекає на науковця, який вирішить зробити неоцінений вклад в українську фольклористику та літературознавство загалом, наголошує на вагомості результатів: «Випускаючи в світ перший том бібліографічного покажчика, який охоплює літературу українського фольклору за XIX та передреволюційні роки XX ст., мушу зазначити, що в успішному переведенні й закінченні праці чимало важив ентузіазм самого складача. Критичний розгляд усякої бібліографічної праці насамперед ставить питання про вичерпливість її та повноту». Видання, не зважаючи на завершеність, все ж лишалося відкритим для доповнення та, можливо, передбачало перевидання: «Певна річ, що і в цьому покажчику не перебудеться без огріхів. Ми проситимемо дослідників не відмовити вказати на них, щоб огріхи ті можна було виправити при другому виданні. А тим часом проти Грінченкового покажчика ця книжка – великий крок уперед. Сподіваємося, що вона стане в пригоді не тільки українському спеціалістові, але й усім тим, хто цікавиться етнографією східного слов'янства взагалі»¹.

У «Вступі» О. Андрієвський зазначив, що «спеціально бібліографії українського фольклору до цього часу було присвячено тільки одну роботу – Б. Д. Грінченка. До і після того український фольклор бібліографи заводили до покажчиків спорадично, випадково, пристосовуючи його до оглядів української літератури»². Наголошуючи на цінності роботи Б. Грінченка, що «безперечно надзвичайно прислужилася дослідникам українського фольклору», автор вступної статті зауважує на її пережитковості: «...вже пережила себе. Тридцять років після виходу її у світ уже дають себе в знаки. Без певного бібліографічного покажчика працювати над українською народною творчістю чимдалі стає важче; наспіла пекуча потреба в повніших покажчиках літератури українського фольклору. Задовольнити цю потребу й ставить своїм завданням Етнографічна Комісія ВУАН, за ініціативою й з доручення якої виконано цю працю». В основу покажчика покладено зазначену працю Б. Грінченка, взявши її за вихідний пункт. Бібліографія подавала нові віднайдені матеріали попереднього століття, не позначені у Б. Грінченка й продовжує його покажчик, закінчуючи літературою передреволюційної доби – 1916 роком включно. «Кінчиться наш бібліографічний огляд літератури українського фольклору на 1916

¹ Бібліографія літератури з українського фольклору / Упор. О. Андрієвський. Матеріали до історії української етнографії за ред. акад. А. Лободи. Том 1. Київ: Вид-во АН УРСР, 1930. XXVIII. 822 с. С. VI.

² Там само. С. VI.

році, себто на межі двох епох. Цим роком заокруглюється попередня доба українського культурного життя. Дальший том бібліографії починатиметься з літератури року Жовтневої Революції»¹.

Зазначається у вступі й про проблеми роботи над покажчиком: «Опрацьовуючи матеріали до покажчика, зрозуміла річ, прагнув складач можливої повноти й вичерпливості, яких, на жаль, не завсіди можна було досягнути з причин од автора незалежних, головне ж – з бібліотечних нестатків. Так, прикладом, автор не мав змоги опрацювати вичерпливо джерела до української етнографії до XIX віку; в київських умовах він міг обізнатися тільки з незначущою частиною їх...» та термін виконання: «Віддавши збиранню та впорядкуванню бібліографії українського фольклору чотири роки впертої, важкої та невдячної праці, автор далекий від думки, що він вичерпав усе можливе. Без сумніву ще залишилося чимало незачеплених матеріалів, але це вже залежало не від упорядника, а від обставин, що перемагали його добру волю»². Також у своїй статті О. Андрієвський зазначив спосіб подання джерел: «Метода розкладу матеріалів ми застосували Грінченкового – хронологічного, бажаючи зберегти момент історичний, щоб дослідникові ясні були шляхи розвитку української етнографічної науки» та вказав на роль допоміжних покажчиків: «Щоб полегшити користування з нашого покажчика в разі потреби зорієнтуватися у матеріалі спеціально з тої чи тої теми, ми в кінці додали низку допоміжних покажчиків». Такі як: «Пояснення скорочень назов використаних періодичних видань та збірників» (С. XIV); «Уваги до користування покажчиком» (С. XXVII) (1. Зіркою (*) відзначені ті джерела, що з ними складач покажчика не міг обізнатися *de visu*. 2. Чотирикутником - матеріали у літературній обробці. 3. Дві цифри з зазначками: диви або порівн., напр. 1855-4, 1875-15, 1900-89 указують на рік та номер, під якими треба шукати дану статтю чи автора); «Допоміжні покажчики до бібліографії українського фольклору» (С. 696); «Покажчик предметів» (перша цифра вказує сторінку, друга – порядковий номер на цій сторінці: наприклад, казки 44-23) (С. 697); «Покажчик власних імен» (як дослідників, так і персонажів) (С. 737); «Покажчик географічний» (міста, села, повіти, волості, місцини, територіальні назви) (С. 779); «Покажчик періодичних видань» (різними мовами) (С. 795); «Corrigenta» (надруковано і слід читати) (С. 815); в кінці видання є зміст.

Казкознавчі матеріали упорядник подав за хронологічним принципом класифікації фольклористичних видань. У додатках є жанрова класифікація казок із паспортизацією джерел. Так, у рубриці казки налічується 344 одиниці; за різновидами: галицькі – 1, дитячі – 4, історичні – 1, кубанські – 1, мітичні – 2, побутові – 3, українські – 6 (всього 360 одиниць); окрім того, тут же окремо зазначено збірники, де йдеться про Бабу-ягу та інших персонажів, байки та байкарів, біографії дослідників, збирачів, оповідачів, а також бібліографії (!) та казкознавство (одне джерело німецькою мовою доктора Полівки, де термін казкознавство використано у назві: Polivka, dr. Slavische Beiträge zur vergleichender Märchenkunde. – Zeitschrift für

¹ Там само. Том 1. Київ, 1930. С. VII.

² Там само. С. VIII.

oesterreichische Volkskunde, 1895. Загалом у виданні нараховується до 500 одиниць літературних джерел, пов'язаних з українською народною казкою.

Також упорядники звернули увагу на періодичні матеріали, які повніше за багатосторінкові дослідження розкривають працю фольклористів, етнографів, істориків, мистецтвознавців як казкознавців у вітчизняній науці. Виходячи з умов функціонування та поширення української науки (мається на увазі – несприятливих), такий підхід був абсолютно виправданим. «Застосовуючи до історії української етнографії й питання про популяризацію фольклорного матеріалу, ми заводили до нашої бібліографії часом і періодичні ілюстровані часописи, як от «Всемірная Иллюстрація», «Родина», «Дзвінок», «Kłosy» та інші, тим більше, що там не тільки передруки траплялися, а й автентичний матеріал, цілком певний і придатний до досліджу». На завершення вступної статті, автор висловив подяку помічникам проекту, що брали активну участь у редагуванні, керуванні, впорядкуванні, правці коректури (акад. А. М. Лобода, керівник Комісії, др. В. П. Петров, н.с., секретар Комісії В. В. Білий). «Складаємо їм на цій місці свою найсердешнішу подяку. Цінними порадами в галузі музичної етнографії й пісенної творчості ми користувалися від керівничого музично-етнографічного кабінету К. В. Квітки, а в розшукуванні матеріалів по місцевих бібліотеках від наукового співробітника ВБУ Ф. Ф. Максименка, за що їм теж щиро дякуємо. Допомічні покажчики до збірника спільно з нами складав П. І. Демидко»¹.

Проміжними до бібліографічного покажчика М. Мороза були довідкові видання з літературознавства, куди фольклористика входила як філологічна дисципліна. Такими стали: бібліографічні огляди «Етнографія і фольклор»² Ф. Савченко; «Анотований бібліографічний покажчик Х. Наделя «Художня література і фольклор народів СРСР» (1939)³; «Слов'янська філологія на Україні (1958-1962 рр.)», укладену співробітниками АН УРСР Н. Королевич та Ф. Сарана (1963) (рубрика «Фольклор» розміщена на С. 509-534)⁴. У аналогічному наступному виданні за 1963-1967 рр. розділу про фольклор не має. Про це пояснено у передмові до видання. Важливим бібліографічним джерелом стала «Бібліографія фольклору Пряшівщини, 1945-1969» (1970) М. Гиряка⁵. Довідник про джерела регіонального фольклору вміщував 498 одиниць, що були детально описані. Схвальна рецензія О. Дея в часописі «Народна творчість та етнографія» за 1971 р. підкреслювала важливість видання для фольклористики та прогнозувала появу такого видання у всеукраїнському масштабі.

Періодичним став з 1978 р. бібліографічний покажчик «Слов'янська філологія на Україні (1968-1976 рр.)». Мовознавство. Фольклористика. Частина 1», укладачами

¹ Бібліографія літератури з українського фольклору / Упор. О. Андрієвський. Том 1. Київ, 1930. С. VIII.

² Савченко Ф. Етнографія і фольклор // Україна. 1928, кн. 3. С. 123-128; Савченко Ф. Етнографія і фольклор // Україна. 1929, кн. 36. С. 120-130. (огляд за 1928 р.)

³ Художня література і фольклор народів СРСР. Анотований бібліографічний покажчик / Упор. Х. Надель. Ред. Д. Альхін. Вип. 1. Київ: Радянська школа, 1939. 88 с.

⁴ Марченко М.Г. Корисний бібліографічний покажчик. Рецензія на «Слов'янська філологія на Україні (1958-1962 рр.)». Бібліографія / Склали Н.Ф. Королевич, Ф.К. Сарана // Народна творчість та етнографія. 1964. № 1. С. 98-99.

⁵ Бібліографія фольклору Пряшівщини, 1945-1969 / Упор., вс. ст. М. Гиряк. Пряшів: ЦК КСУТ, 1970. 60 с.

якого були Л. Беляєва, Н. Деркач, А. Невольниченко¹. Далі збірник видавався як «Філологічні науки на Україні», де в кожному щорічному випуску був розділ «Фольклористика». Існують випуски за 1980-1987 рр. (наприклад, 1983 р. «Слов'янська філологія на Україні (1977-1981). Частина 1. Мовознавство, фольклористика», укладачі Л. Беляєва, Н. Деркач, Ю. Гунченко, О. Устіннікова). Міжнародні наукові взаємини представило київське академічне видання «Балканістика в Українській РСР: бібліографічний покажчик 1917-1980 рр.» укладачі Д. Димчева-Вирчева, Т. Балабушевич, М. Киреєнко. У книзі є бібліографія літератури з фольклору та літературно-фольклорних зв'язків України і Болгарії, Румунії, Югославії. Тематичні довідники укладав відомий казкознавець І. Хланта. Зокрема це «Український фольклор Великої Вітчизняної війни (1945-1985) та «Бібліографічний покажчик праць Петра Васильовича Лінтура», укладений І. Хлантаю та І. Сеньком, де подано біографію П. Лінтура, бібліографію його праць (157 одиниць), літературу про життя і творчість дослідника (36 одиниць). Окремі довідкові статті-огляди з'являються на сторінках часопису «Народна творчість та етнографія»: «Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1987 рік» (1989) О. Роєнко. У бібліографії праці не тільки з української, але й з іноземної фольклористики. Продовженням цього видання стала «Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1988 рік», в цьому ж часописі (1990) (без вказівки хто склав цей покажчик). Пізніше видання такого типу стали називати «путівниками». До прикладу, «Бібліографічні джерела українського літературознавства. Путівник» (1990) Л. Гольденберга, де вміщено «Бібліографічні покажчики з української фольклористики». Усі ці видання стали безпосередньою інформативною та джерельною основою для укладання покажчика «Бібліографія українського народознавства у 3-х томах. Т. 1. Фольклористика (у 2-х книгах)», зібраного й упорядкованого Мирославом Морозом 1999 р.² Про нього детальніший огляд.

Бібліографічний матеріал у згаданому вище виданні розташований за темами, у темах порядок праць за алфавітом. Зручно для дослідження конкретної теми, та не дає уявлення про історичність та послідовність появи праць. Розділ XX «Казка» поділений на підрозділи: «Видання текстів казок», «Українські казки у перекладах іноземними мовами», «Дослідження казки». Розділ XXX «Фольклор слов'янських народів» вміщує збірники казок цих народів у перекладі українською. Розділ XXXI «Фольклор народів колишнього СРСР» презентував видання казок різних республік у перекладі українською. Розділ XXXII «Фольклор народів світу» – те ж саме. Кожній книжці присвоєно порядковий номер (нумерація наскрізна). У «Іменному покажчику» біля кожної позиції зазначено номери книжок, в яких зустрічається певна назва (прізвище, жанр чи вид фольклору, назва збірника).

Не зважаючи на велику кількість праць, українське казкознавство все ще не має окремого бібліографічного покажчика. Обумовлено це відсутністю не тільки конкретизації поставлених завдань перед науковими відділами інститутів,

¹ Слов'янська філологія на Україні (1958-1962 рр.). Бібліографія / Склали Н.Ф. Королевич, Ф.К. Сарана. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 615 с. (фольклор на с. 509-534).

² Бібліографія українського народознавства: У 3-х т. Т. 1; Кн. 1, 2: Фольклористика / Упоряд. М. Мороз. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. Т. 1. Кн. 1, 496 с.; Т. 1. Кн. 2, 1097 с.

спеціалізованими кафедрами та молодими науковцями, а й недалеким минулим, коли фольклор чітко не відокремлювався від літературознавства як науковий напрям та спеціалізація. Можливість створення такого видання для сучасного казкознавства постала із загалу української фольклористики та розвитку її структури, що реально існує, але розпорошена між різними напрямками науки, досить велика. Отже, з метою подальшого розвитку цього напрямку фольклористики, перспективною вбачається робота над бібліографічним покажчиком з українського казкознавства.

4.5 ВНЕСОК М. АНДРЕЄВА В УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО

Свого часу І. Франко писав, що О. Пипін зробив для розвитку української фольклористики більше, ніж будь-який український дослідник. Так можемо сказати й про **Миколу Андрєєва** (1892-1942). Про нього в енциклопедіях та довідниках мало інформації: «радянський фольклорист, літературознавець, професор Ленінградського державного педагогічного інституту». Окрім цього – вказівки на десяток його праць: «Покажчик казкових сюжетів по системі Аарне» (1929), «До характеристики українського казкового матеріалу» (1934), «Фольклор та його історія» (1936), «Фольклор та література» (1936), «Твори Пушкіна у фольклорі» (1937), хрестоматія з фольклору (1936), антологія «Билини» (1938). Далі згадується, що в часописах «Український фольклор» та «Народна творчість» впродовж 1938-1941 років він публікував дослідження з теорії народної поетичної творчості в радянських умовах. Надто замало для професора. Ще один скупий рядок із довідників: «основні праці присвячені ... українській казці». Науково-дослідна робота М. Андрєєва була тісно пов'язана з Фольклорною комісією Академії наук СРСР, що працювала спочатку при Інституті з вивчення народів СРСР, потім при Інституті антропології, археології та етнографії і, нарешті, при Інституті російської літератури. Окрім того, в другій половині 20-х років він був членом Казкової комісії при Етнографічному відділі РГТ, а на початку 30-х років очолював фольклорну групу в Державному інституті матеріальної культури. «Він був у перших рядах вчених, що підіймали та висвітлювали важливі питання фольклористики, був серед найактивніших учасників конференцій та диспутів тих років, організовував розробку проєктів значних спільних колективних праць», – писала дослідниця спадщини вченого А. Астахова¹. В кінці 30-х рр. М. Андрєєв був залучений до Фольклорної секції Союзу радянських письменників.

Діяльність М. Андрєєва як казкознавця багатостороння: від упорядкування збірників казок, до покажчиків сюжетів. Йому належать огляди видань², праці про методи вивчення народної словесності³; про зв'язок легенди й казки⁴. Вчений вказував на необхідність дослідження казкового матеріалу за принципами фінської

¹ Астахова А. Николай Петрович Андреев в истории советской фольклористики 20-30-х годов // Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии. Выпуск 5. Труды института этнографии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. М., 1969. С.112-127.

² Андреев Н.П. Издания сказок (русских или на русаком языке) за последнее пятилетие // Советский фольклор. Сборник статей и материалов. № 2-3. М.; Л., 1936.

³ Андреев М.П. К методологии и технике изучения народной словесности // Новое дело, Казань, 1922, № 3. С.19-20.

⁴ Andrejev N.P. Die Legende von den zwei Erzsündern (FFC 54). Helsinki, 1924.

школи, створивши покажчик казкових сюжетів за системою А. Аарне (1929)¹. Як вже згадувалося вище, радянська фольклористика користувалася варіантом покажчика А. Аарне, зробленим М. Андреевим (1929). Також варто вказати, що яскравий представник фінської школи Вальтер Андерсон був професором Казанського університету та безпосереднім керівником М. Андреева. Ідея упорядкування фонду записів казкового матеріалу шляхом видання каталогу сюжетів виникла у 20-ті роки ХХ ст. в Казковій комісії РГТ як одна із нагальніших у вивченні казки. М. Андреев вивчив досвід створення покажчиків типів казкових сюжетів у міжнародному фольклорі і запропонував покласти в основу покажчика слов'янських казок найвдаліший досвід каталогізації – фінського вченого А. Аарне. Дослідник знав недоліки цієї праці, про які, до речі, говорив і сам Аарне². Проте він вважав необхідним систематизувати матеріал саме на основі каталогу Аарне, що вже широко застосовувався у міжнародному казкознавстві. «Єдина інтернаціональна система, – писав він, – дозволить нам легко здійснювати пошук іноземного матеріалу та порівнювати іноземний репертуар зі своїм, а з іншого боку – й наш каталог такого типу може бути засвоєним західною наукою»³. Переймаючись актуальністю покажчика, М. Андреев упродовж 30-х рр. всіляко корегував збірники матеріалів казок, що видавалися, вносив правки та робив примітки й посилання у своїх статтях, рецензіях, а у випадку відсутності сюжету в покажчику, доповнював власними зносками⁴.

На початку 30-х рр. М. Андреев почав роботу над створенням покажчика українських казок, про що повідомив у розвідці «До характеристики українського казкового матеріалу»⁵. За матеріалами статті відомо, що вчений визначив характер поділу сюжетів за розділами в майбутньому покажчику, зіставляючи їх з розподілом у своєму каталозі 1929 р. та в міжнародному (Aarne-Thompson. F.F. Communications, № 74, 1928). За його проєктом, покажчик мав слугувати не лише як бібліографічний довідник, але і для ширшого узагальнення. До часу написання статті, М. Андреевим було напрацьовано, за словами дослідника, понад 5 тисяч текстів українських казок, легенд та анекдотів, що презентували близько 2300 різних сюжетів та їх варіантів. Про це свідчить реєстр використаних збірників казок під час укладання покажчика: О. Афанасьєв (казки та легенди), І. Головацький (зб. «Вінок Русинам на обжинки»), В. Гнатюк (анекдоти, байки та легенди), П. Гнедич, Б. Грінченко (зб. «Із уст народу» та «Веселий оповідач»), М. Дикарев, М. Драгоманов, декілька випусків «Етнографічного збірника» та «Харківського збірника», М. Левченко, В. Лесевич, О. Малинка, два збірники І. Манжури, казки та новелі О. Роздольського, І. Рудченко, «Труди...» П. Чубинського, К. Шейковський, О. Шимченко, Ю. Яворський,

---

¹ Андреев Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Л., 1929.

² Аарне А. Несколько параллелей финских сказок к русским и прочим славянским // Живая старина. 1898, Вып.1. С.105-110.

³ Андреев Н.П. Система Аарне и каталогизация русских сказок // Сказочная комиссия в 1924-1925 гг. Обзор работ. Л., 1926. С.18.

⁴ Андреев Н.П. Издания сказок (русских или на русаком языке) за последнее пятилетие // Советский фольклор. Сборник статей и материалов. № 2-3. М.; Л., 1936.

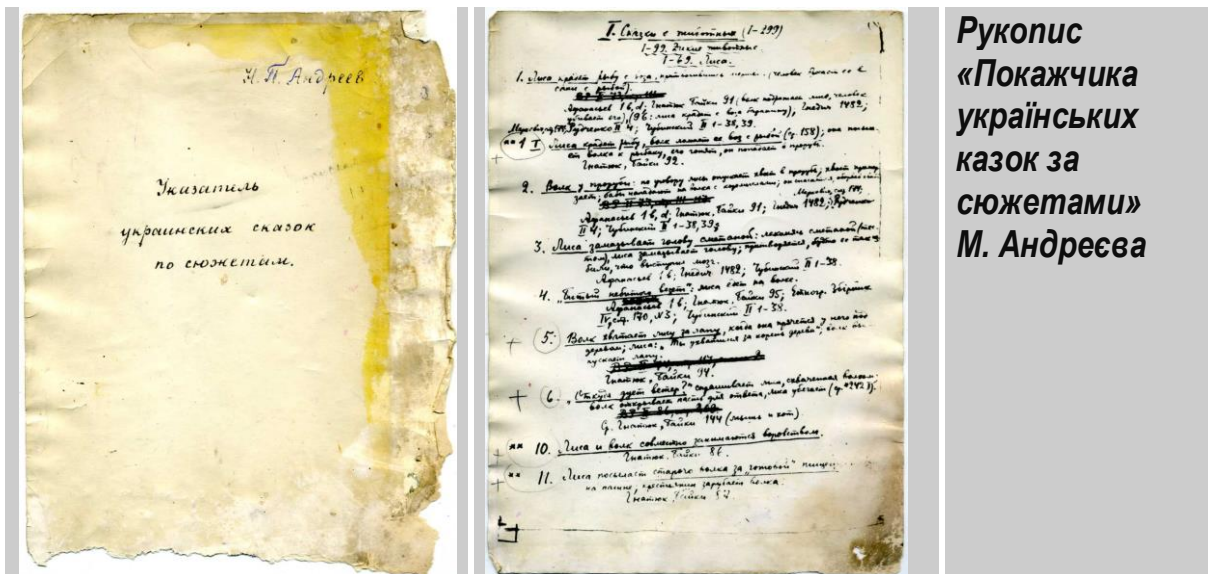
⁵ Андреев Н. П. К характеристике украинского сказочного материала // К пятидесятилетию научно-общественной деятельности С.Ф.Ольденбурга. Л., 1934. С. 61-72.

В. Ястребов, а також польські джерела: А. Новосельський, С. Рокосовська, Ч. Нейман, Й. Мошинська, Ст. Здзірський, О. Кольберг, С. Баранч.

На разі невідомо чи ця робота вповні, бо, як видно буде далі, побутові сюжети фігурують у наявних розділах казок про тварин та чарівних казках (окремо не винесено). Рукопис «Сюжетного покажчика українських казок» М. Андреева нібито, зберігався до 1980 р. в Державному архіві літератури та мистецтва Грузії (м. Тбілісі). Проте за результатами запиту архів не знайшов цього рукопису серед паперів фонду № 153¹. Отже, доля його невідома. Відомо, лише, що І. Березовський мав фотокопію праці М.П. Андреева та використав її коли укладав українську частину матеріалу «Порівняльного покажчика сюжетів. Східнослов'янська казка» (СУС) (1979)² (підставою для цього є позначки олівцем на полях фотокопії, що збігаються з покажчиком 1979 року).

Таблиця 25. Рукопис «Покажчика українських казок за сюжетами» М. Андреева

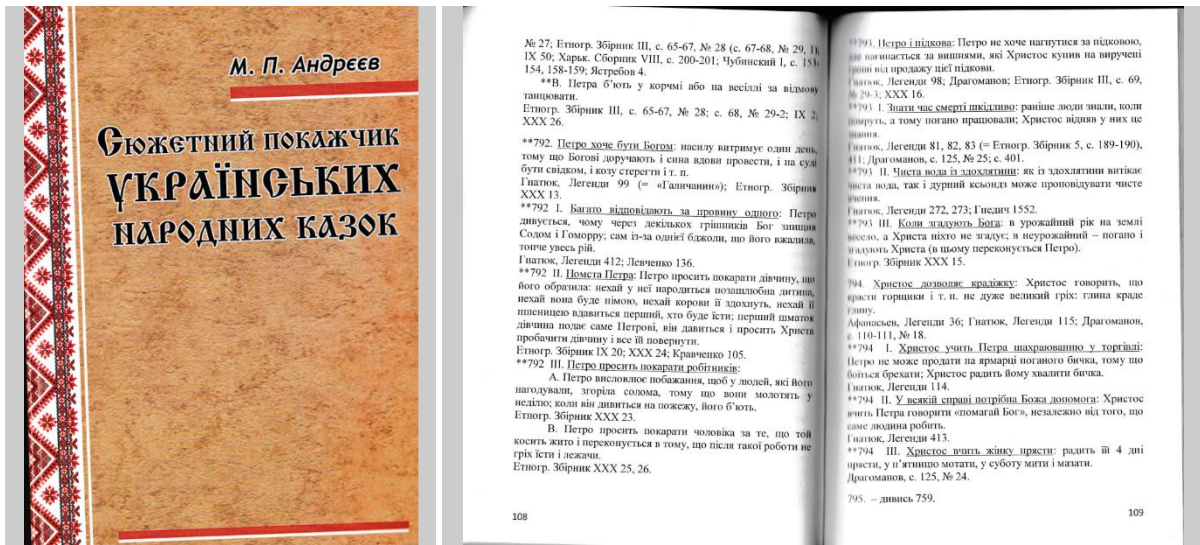
**Рукопис
«Покажчика
українських
казок за
сюжетами»
М. Андреева**

Наразі, наше видання зберегло й позначки олівцем, зроблені І. Березовським, що співвідносяться з покажчиком СУС. При зіставленні українського покажчика Андреева та СУС, звертає увагу порушення в рубрикації (які через декілька позицій номерів знову збігаються) та посилання на джерела (трапляється, що на один сюжет Андреев дає одні, а Березовський – інші). У будь-якому випадку, покажчики співвіднесені між собою (укр. Андреева – з АА, а СУС – з АА, АТ та укр. Андреева), навіть є позначки типу АА*282 – см. 283В* («Терем мухи») або 282А* = АА*284 = К299 «Блоха і муха».

¹ 3 листа-відповіді: «В ответ на Ваше письмо о предоставлении описи рукописи Н.П. Андреева «Указатель сюжетов украинских сказок» фонд 153, сообщаем, что в пересмотренных документах (издания, Союз работников деятелей культуры и искусства, Союз писателей Грузии и т.д.) за 1930-1940 гг. хранящимися в Национальном архиве Грузии, истребуемого Вами материала не оказалось». Начальник отдела Г. Сопромадзе.

² Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка / Барак Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. Л.: Наука, 1979.

Таблиця 26. «Сюжетний покажчик українських народних казок» М. Андреева, видання 2015 р. С. Карпенко

Подібно до покажчика Аарне-Андреева, та й пізнішого СУС, у цьому рукописі перший розділ – «Казки про тварин», де автор відразу зазначає наявність 299 сюжетів (що збігається з СУС). Проте майже кожен номер має варіанти, що позначено зірками (*), римськими цифрами (I, II, III) чи латинськими буквами (A, B, C). Окрім цього, нумерація іноді переривається (напр. 6, наступний – 10), що свідчить про взірцевий варіант покажчика Аарне-Андреева. Тобто, сюжети, що не мають місця в українській казковій традиції, випускаються, а додаткові – варіативні – вписуються з відповідними позначками згаданими вище. У будь-якому випадку, М. Андреев залучив до покажчика велику кількість казкових сюжетів, оперуючи матеріалами збірників казок, байок, легенд, новелій та анекдотів.

Розділ «Казки про тварин» (№№ 1-299) поділяється на підрозділи: «Дикі тварини» (№№ 1-99), куди увійшли цикли: «Лисиця» (№№ 1-69), «Інші дикі тварини» (№№ 70-99); «Дикі і домашні тварини» (№№ 100-149), «Чоловік і дикі тварини» (№№ 150-199), «Домашні тварини» (№№ 200-219), «Птахи, риби» (№№ 220-274), «Інші тварини» (№№ 275-294), «Varia» (№№ 295-299) – тут М. Андреев зазначив лише дві позиції: «Біб, соломинка і вуглина» (інші герої: пузир, соломинка та личак (лапоть) – рос. казка) та «Колобок».

Другий розділ – «Власне казки» (№№ 300-1199) поділено на підрозділи: А «Чарівні казки», В «Казки-легенди», С «Новелістичні казки», Д «Казки про дурного чорта». Підрозділ «Чарівні казки» (№№ 300-749) поділено на цикли: А «Чарівний супротивник» (№№ 300-399) із вказівкою зіставлення наведених варіантів до казок; Д «Про дурного чорта». Ці сюжети мають велику кількість варіантів та масові посилання на збірники. Наступні цикли – «Чарівний чоловік (дружина, брат та ін.)» (№№ 400-459); «Чарівне завдання» (№№ 460-499); «Чарівний помічник» (№№ 500-559); «Чарівні предмети» (560-699); «Інші чарівні моменти» (№№ 700-749).

Підрозділ В «Казки-легенди (легендарні казки)» (№№ 750-849) містить тематику: «Нагорода і покарання» (№№ 750-779), «Правда викривається» (№№ 780-789),

«Повчальні історії» (№№ 790-799), «Чоловік на тому світі» (№№ 800-809), «Запроданий чортові» (№№ 810-814), «Про чортів» (№№ 815-825), «Varia» (№№ 826-849).

Підрозділ С «Новелістичні казки» (№№ 850-999) вміщує такі групи казок: «Герой одружується з царівною» (№№ 850-869), «Дівчина виходить заміж за царевича» (№№ 870-879), «Вірність і невірність» (№№ 880-899), «Чоловік виховує або карає дружину» (№№ 900-909), «Добрі поради» (№№ 910-915), «Розумний хлопець або дівчина» (№№ 920-929), «Сила долі» (№№ 930-934), «Varia» (№№ 975-999). Саме у цьому розділі велика кількість соціально-побутових казок.

Підрозділ Д «Казки про дурного чорта (велетня та ін.)» (№№ 1000-1199) об'єднує групи казкових сюжетів: «Договір про службу; умова не сердитися; робітник (дурень) завдає шкоди чортові (велетню, селянину, попові та ін.), виконуючи дослівно його накази» (№№ 1000-1029); «Сумісна (спільна) робота чорта і чоловіка (та ін.); чоловік дурить чорта» (№№ 1030-1059); «Змагання чоловіка з чортом: чоловік дурить чорта» (№№ 1060-1114); «Невдалі спроби чорта вбити чоловіка» (№№ 1115-1129); «Наляканий чорт (змій та йому подібні)» (№№ 1145-1154); «Varia» (№№ 1159-1164); «Чоловік продає чортові свою душу; рятується хитрощами, зазвичай, загадавши чортові завдання, яке той не може виконати» (№№ 1170-1199).

Отже, покажчик поділено на п'ять груп: казки про тварин, власне казки (чарівні), казки-легенди, новелістичні казки, казки про дурного чорта.

Таблиця 27. Групування казок у покажчику М. Андреева

№	Групи казок
1	Казки про тварин
2	Власне казки (чарівні)
3	Казки-легенди
4	Новелістичні казки
5	Казки про дурного чорта

Групування казок в покажчику відзначено різними критеріями. У казках про тварин виділено сюжети про лисицю (найпопулярнішу героїню українських казок), а у «Власне казках» – про чорта (також популярного персонажа в народній оповідній традиції). Традиційно обрамлено стосунки між дикими тваринами (серед яких персонажі одного простору чи історичного періоду), між домашніми та дикими (як приклади переваги домашніх), між домашніми (як з'ясування хто розумніший, IQ домашніх тварин), окрема група сюжетів – «Чоловік і дикі тварини», де чоловік виступає в ролі судді над дикими тваринами, потерпілого від них; того, хто шукає вигоду (легку наживу) у тваринному світі; далі – «Птахи, риби» – як істоти дещо відмінні, їх роль у сюжетах переважно дидактична. Спостерігається байкарський підтекст і в групі «Інші тварини» – комахи корисні та шкідливі: бджола, шершень, муха, блоха, мурашка, бабка. «Колобок» у покажчику має лише один варіант. Відомий сюжет «Пузир, соломинка і личак (лапоть)» має український варіант «Біб,

соломинка та вуглина» – сюжет про маніпуляцію з ігровими предметами (діти часто гралися квасолею, соломою, вугіллям) і могли розігрувати (театралізувати) певні казки. Так само варіант «Колобок» має відповідника «Коржик», де спостерігається ритуальна гра з хлібом. Якщо у «Колобкові» герої тварини, то у «Коржику» – люди. Наявність казок-легенд, про які писав ще В. Гнатюк, свідчить про дидактику щодо виконання (дотримання) соціальних максим та правил поведінки у світі мертвих. Тут розкрито багато вірувань, що закріплені як етнічно, так і регіонально (територіально, по місцеві).

Група «Новелістичних казок» означена жанровими особливостями: новела = оповідання = легенда – оповідь про випадок із життя, ідеальний спосіб розв'язання певної ситуації, що часто має чарівні ознаки (Доля, збіг обставин, природне везіння, Божа воля, Щастя тощо).

Велика кількість сюжетів про демонічні істоти, переважно чорта, обумовлює об'єднання в окрему групу казок про дурного чорта або велетня. Такими ознаками наділяли «чужого» (представника іншого етносу, іновірця) та оповідали про зіткнення різних культур, різних світів (живих і мертвих). Об'ємною є група варіантів про розбійників та злодіїв. У казках подано способи запобігання зустрічі з ними, а у випадку зіткнення – методи боротьби чи порятунку. Часто згадуються причини за яких чоловік стає розбійником (психологічний аспект).

Перед Великою Вітчизняною війною покажчик було завершено, але виданий він не був. В архіві М. Андреева А. Астахова виявила три машинописні копії розділу казок про тварин (але не повного) (ГПБ. Отдел рукописей. Ф. 20. Оп. 13, № 17). «Повний» варіант цього покажчика зберігався в Грузії, в архіві Тбіліського державного літературного музею імені Георгія Леонідзе, фонд 153. Проте є свідчення, що і тут присутні лише два розділи: казки про тварин та чарівні казки. Маючи фотокопію рукопису для аналізу, на жаль, важко сказати про її завершеність. За описом Астахової, розділу «Соціально-побутові» казки в архівах Росії та Грузії немає. Можливо, його й не було, тому що велика кількість зразків згаданого жанру описана у циклах казки-легенди та новелістичні казки. Проте в рукописі зустрічаються примітки біля сюжетів казок типу див. № 2011, чого за фотокопією не можна прокоментувати: чи дивитися у рукописі, чи у покажчику Аарне-Андреева. Опубліковані нами у 2015 році матеріали рукопису покажчика сюжетів казок М. Андреева¹ дозволили не лише заповнити одну з лакун українського казкознавства, а й практично сприяти паспортизації казкових сюжетів у науково-популярних збірниках казок, що готуються до видання. Покажчик використовується фольклористами та казкознавцями як довідник для написання наукових статей та дисертацій про народну казку, як допоміжний систематизатор сюжетів у науково-популярних збірниках.

Отже, українське казкознавство не отримало покажчика в силу об'єктивних причин, проте не відставало від світового наукового річища. Так, наприклад, покажчик Аарне-Томпсона ліг в основу систематизації польських народних казок, яку

---

¹ Андреев М. П. Сюжетный покажчик українських народних казок / Упоряд. С. Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М. П. Андреева / За редакцією М. К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. 184 с.

здійснив Ю. Кржижановський¹. Порівняльний показчик сюжетів східнослов'янських казок (СУС) виданий радянськими фольклористами (Л. Бараг, І. Березовський, К. Кабашніков, Н. Новиков, 1979) не відходив від принципів будови вже названих показчиків². Додатково він містив бібліографію показчиків казок, легенд, бувальщин та перелік казкових сюжетів за певними архівними фондами, а також ряд статей, де йдеться про стан показчиків та певні зауваги науковців у їх розробці (154 позиції).

Як констатує А. Астахова, М. Андреев готував до видання ґрунтовні погляди на казку, як розділ колективної праці з фольклористики. У архівах вченого в ГПБ зберігаються машинописні копії двох початкових розділів роботи «Казка»: перший під назвою «Матеріал» (46 сторінок), другий – «Визначення казки» (47 сторінок) (ГПБ. Отдел рукописей. Ф. 20. Оп. 13, № 8). Перший розділ вміщує інформацію про збирання та публікацію казки, другий – простежує історію терміну «казка» та спроби його визначення за особливостями змісту, за характером героїв, за функціями та ін. Також другий розділ вміщує спостереження що до існування різних типів усної оповіді на певних етапах суспільного розвитку, виокремлення казки з-поміж жанрів (повір'я, легенди, билини, анекдоти), зв'язок казки з іншими жанрами: пісні, загадки, прислів'я, замовляння та обряди. В підсумку подано варіанти визначення жанру казки.

Трохи із запізненням, 1958 р. часопис «Фабула» опублікував на своїх сторінках статтю М. Андреева «До характеристики українських казкових сюжетів» англійською мовою, де змістово повторено варіант попередньої статті³, зазначено перспективу створення сюжетного показчика українських народних казок, способи упорядкування матеріалу, та кількість дібраних варіантів – понад 5 тисяч. Така публікація відкривала можливість входження даних українського казкознавства у англійськомовний науковий світ.

4.6 УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ: ШЛЯХИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СВОГО

Зміна політичної мапи Євразії, зокрема поява ознак нової держави, що поєднала ідеологічно Україну у складі союзу республік (СРСР), зумовила пошук шляхів міжреспубліканської співпраці над науковими проєктами та темами. Увесь радянський період в українському казкознавстві позначений спробами виокремитися, заявити про свою ідейність. Проте централізоване цензурування московськими авторитарними установами (типу академій наук і наукових спілок) та науковцями нових ідей призводило до їх викрадення, фальсифікації або нівелювання. Вивчення народної казки відбувалося з урахуванням надбань попередників, але з цитуванням авторитетів нової ідеології. Зокрема, упродовж 1912-1914 рр. Київський університетський вісник публікував працю С. Савченка про історію, збирання та вивчення народної казки, що фактично підбивала підсумки досягнень казкознавства як галузі науки, інформувала про українські казки та казкарів, збірники українських

¹ Krzyzanowski J. Polska bajka ludowa w ukladzie systematycznym. T. I-II. Wyd. 2. Wroclaw- Warszawa- Krakow, 1962-1963.

² Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка / Сост. Бараг Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. Л.: Наука, 1979.

³ Andrejev N. A characterization of the Ukrainian tale corpus. // Fabula, Bd I, 1958, S. 228-238.

казок, розглядала їх зміст та давала характеристику; також праця прояснювала погляди І. Срезневського на пам'ятки української народної словесності та казки; згадувалося про праці над казкою О. Котляревського, О. Міллера, О. Потебні, Д. Щепкіна; наводилися паралелі з українського казкового фольклору; про М. Драгоманова як дослідника українського казкового епосу. Дослідження С. Савченка було прорецензоване ученицею міфолога В. Міллера О. Єлеонською (1914)¹. У пізнішій статті «Фольклор і етнографія» С. Савченко зробив «Бібліографічний огляд літератури, фольклору та етнографії України за 1926 рік»². Праці цього вченого аналітично оцінювали надбання українського казкознавства та виписували основні методичні критерії її вивчення. Визначення вченим основних термінів стосовно жанру та його підгруп увійшли до енциклопедичних статей про казку тощо.

Зважаючи на традицію історичної фольклористичної школи, науковці цього періоду віддавали перевагу ґенезі казки та типології сюжетів. Так, Т. Рильський опублікував тематичну розвідку «До вивчення українського народного світогляду»³, де об'єктом дослідження стали казки «про правду». М. Дашкевичу належить праця «Питання про походження і розвиток епосу про тварин за дослідженнями останнього тридцятиліття»⁴, де здійснено історіографічний огляд питання та висловлено критичні зауваги стосовно праці Л. Колмачевського «Звіриний епос на заході та у слов'ян». Та його ж «До питання про заложних тварин в уявленнях українського народу. З поля вивчення народного світогляду»⁵, де запропоновано нові погляди на здобутки міфологічної школи, а також поєднано фольклор, етнографію та археологію у методах вивчення.

Одним з напрямків дослідження казкового нарративу стала поетика та художність жанру, що розглядалися як частина національної літератури. Наприклад, стаття А. Сонні «Горе і доля в народних казках», де долучено матеріали казок і погляди вчених зі збірників П. Іванова («Народні оповідки про Долю»), П. Чубинського (Т. II), М. Драгоманова, І. Манжури, В. Ястребова. Вона була прорецензована В. Гнатюком в ЗНТШ (1907)⁶ та неодноразово передруковувалася окремо, або у складі збірника (як от, на честь професора М. П. Дашкевича (Київ, 1906)). Розвідка Д. Дмитрієва «Дослідження про походження та поширення

---

¹ Савченко С.В. Русская народная сказка (История собирания и изучения). // КУИ, 1912, № 10, с. 1-73; № 11, с. 75-137; № 12, с. 139-173. 1913, № 2, с. 175-220, № 6, с. 221-268; № 7, с. 269-334; № 9, с. 335-379; № 11, с. 381-400. 1914, № 2, с. 509-547. Окрема відбитка – Київ, 1914, с. 539. Рецензія Єлеонської Е.Н. // ЭО, 1914, СIII-СIV (№ 3-4), с. 217.

² Савченко Ф. Фольклор і етнографія // Україна. 1927, кн. 3. С. 159-162.

³ Рильський Ф. (Тадей) Къ изучению украинскаго народнаго мировоззрения. // КСт., 1903, IV, с. 1-23; V, с. 161-191. Окрема відбитка – Київ, 1903, 53 с.

⁴ Дашкевич Н.П. Вопрос о происхождении и развитии эпоса о животных по исследованиям последнего тридцатилетия. Киев, 1904. 168с.

⁵ Дашкевич В.Я. До питання про заложних тварин в уявленнях українського народу. З поля вивчення народного світогляду. Харків, 1927. 275с.

⁶ Сонни А.И. Горе и доля в народных сказках // Киевские университетские известия, 1906, № 10, с. 1-64. Окрема відбитка – Київ, 1906, 64 с. або ЧОНЛ, 1907, кн. XIX, вып. IV, отд. 1, с. 88-92; «Еранос». Сборникъ въ честь проф. Н.П. Дашкевича. Київ, 1906. Використано український казковий матеріал із Іванова «Народные рассказы о Доле» // СБХИО, 1892, т. IV, с. 82, № 7; Чубинського, II т.; Драгоманова, Манжури, Ястребова. Рецензія Гнатюка В. // ЗНТШ, 1907, т. LXXV, с. 203-205.

європейських народних казок»¹ покликана аналізуванню здобутків міграції школи у фольклористиці. Розвідка К. Грушевської «Казки і байки Африки та Америки»² (щодо «примітивних оповідань») презентувала результати праці Українського соціологічного інституту.

Радянський період казкознавства позначений структуралістськими підходами до вивчення явищ сюжетобудови, типології, закономірностей розвитку. З 1926 р. представники партійної радянської ідеології (її очільники) на з'їздах з питань освіти та культури виголошували промови про негативний вплив казки на радянську дитину. Наприклад, у Харкові вийшла пропагандистська праця на сотню сторінок Е. Яновської «Чи потрібна казка пролетарській дитині?» (переклад українською здійснила А. Панова). Друге видання книжки – «Казка, як чинник класового виховання», було дещо перероблене і доповнене. Таким чином здійснювалася спроба викоринити українську народну казкову традицію та насадити штучні ідеологічні авторські сюжети або іноземні заміники. Матеріалами наради при ЦБКДР (грудень, 1929) у Харкові (ДВУ, ЦБКДР при ЦК ЛКСМ) став збірник статей зредагований М. Мироновим та Р. Гуревичем «Ми проти казки», де вміщено опозиційні нотатки літературознавця О. Білецького «Дещо з казкової тематики можна використати» та розвідку А. Попова «Радянський письменник казки не напише»³. До кінця 1940-х рр. гаряча дискусія щодо правомірності казки як фольклорного та літературного жанру продовжувалася на сторінках періодики. Так, часопис «Дитячий рух» подав статтю О. Білецького «Не можна відкинути казку», а «Життя і знання» – розвідку В. Барагури «Значення казки в житті дитини»⁴. Проте часопис «Народна творчість та етнографія» надрукував ідеологічну статтю П. Павлія «Образ Леніна в казках і легендах»⁵.

4.6.1 Науковий та популяризаторський контекст українського казкознавства радянського періоду

Казкознавство радянського періоду (1920 – 1980 рр.) позначалося ідеологією служіння науці народів, відкидання традиційних методологій (часто правильних, ефективних, перевірених часом) і пошук нових (експериментальних, не ефективних для української фольклорної традиції), прославлення робочого класу (радянський фольклор як перелицювання традиційних текстів у «нові», наповнені сучасним змістом життя, лексикою тощо) та оптимістичними настроями стосовно перспективного майбутнього (комунізму). Як приклад, стаття О. Кульчицького «Казка

---

¹ Дмитриев Д. Исследование о происхождении и распространении европейских народных сказок. Киев, 1907.

² Грушевська К. Примітивні оповідання: Казки і байки Африки та Америки. Київ-Відень, 1923. 192 с. (Український соціологічний інститут).

³ Миронів М., Гуревич Р. Ми проти казки. // Матеріали наради при ЦБ КДР (грудень 1929 р.) Харків: ДВУ, ЦБ КДР при ЦК ЛКСМ, 1930. 72 с.; Білецький О.І. Дещо з казкової тематики можна використати // Там само. С. 16-19; Попов А. Радянський письменник казки не напише // Там само. С. 39-41.

⁴ Барагура В. Значення казки в житті дитини // Життя і знання. 1939. № 7-8. С. 217-218; Білецький О.І. Не можна відкинути казку // Дитячий рух. 1939. № 1. С. 48-50.

⁵ Павлій П. Образ Леніна в казках і легендах // Народна творчість та етнографія. 1939. № 1. С. 10-18.

в світовідчужанні дитини: з матеріалів з'їзду дитячих письменників»¹, І. Кравченка «Радянська українська народна проза»². Такі погляди змушували науковців-фольклористів шукати нові способи популяризації народної традиції.

Так, як проти українських науковців були запроваджені репресивні заходи, аматорська фольклористична діяльність у радянські часи велася студентами, вчителями, викладачами, журналістами. Їхні записи частково були опубліковані у часописах «Український фольклор» (1937-1939), «Народна творчість» (1939-1941) тощо. Як зазначав львівський музикознавець-фольклорист **Філарет Колесса** (1871 – 1947) у неопублікованій свого часу статті про поновлення етнографічної та фольклористичної діяльності в Західних областях УРСР, тогочасна наука акцентувала на вивченні колгоспного та робітничого побуту «української соціалістичної нації», передусім на тих змінах, що відбулися за роки радянської влади. Такі дослідження здійснювалися із використанням двох методик: 1) монографічне вивчення окремого підприємства, колгоспу чи артілі задля показу соціально-культурних явищ у взаємозв'язках, осягнення їхнього розвитку, а також зв'язку з історією краю; 2) розробка окремих тем, переважно тих, що стосуються різних ділянок народної культури (сільські поселення, житло, сімейний побут, промисли колгоспників тощо. Учені намагалися показати колосальні зміни, що сталися в житті області за радянський час³. У збірнику фольклористичних праць подано розвідку Ф. Колесси «Про вагу наукових дослідів над усною словесністю»⁴.

Неопублікована М. Азадовським стаття Ф. Колесси про діяльність Наукового Товариства імені Т. Шевченка у галузі історії та філології, вміщувала правдиву інформацію про причини несистемної роботи наукових осередків. Так, з 1892 р. впродовж тридцяти років було видано 40 томів «Етнографічного збірника» і 22 томи «Матеріалів до етнології». Спілка створена на пожертви патріотів Подніпров'я й об'єднала науковців Галичини, України, Буковини та Західної України. НТШ мало власну типографію, книжковий магазин та власне приміщення, що мінімально задовольняло потреби. Описуючи стан української науки, Ф. Колесса змальовував перспективи її розвитку, сподіваючись на розуміння свого колеги як науковця та інтелігента. Вже з 1939 р. НТШ стає центральною філією наукових інститутів Західної України. Та пустка, що виникла в українській фольклористиці від 1916 по 1945 р. відобразилася й на казкознавстві. З діяльністю М. Возняка та особливо П. Лінтура зародилася нова хвиля публікацій записів казок та наукових розвідок на Західній Україні.

Отже, казка мусила служити ідеалам радянського народу, а тому перелицьовувалася в нові образи, щоб підкреслити свою сучасність.

---

¹ Кульчицький О. Казка в світовідчужанні дитини: (з матеріалів з'їзду дитячих письменників) // МУР. Збірник літературно-мистецької проблематики. Мюнхен-Карльфельд, 1946. 36. 2. С. 69-74.

² Кравченко І.І. Радянська українська народна проза // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Київ, 1947. Т. 1-2. С. 116-127; 1954. Т.3. С. 85-93.

³ Колесса Філарет. Обнова української етнографії й фольклористики на Західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Упорядкування, підгот. тексту, передм., комент., додатки, покажчик Ірини Коваль-Фучило. Київ: Логос, 2011. 239 с. С. 8.

⁴ Колесса Ф.М. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю / Філарет Михайлович Колесса // Фольклористичні праці. Київ: Наукова думка, 1970. С. 17-33.

Компаративістські дослідження цього періоду фактично обмежувалися темою подібності казкових сюжетів та мотивів радянського простору. Зокрема, як приклад, 1950 р. у збірнику Інституту етнографії АН СРСР вміщено тези прибалтійських учених Р. Вийдалепп та М. Вимеріте стосовно подібності естонської та литовської казки до російської¹. Але ці дослідження відкривали й багато оригінальних особливостей жанру казки національної, в якій вбачалася як спорідненість певних сюжетів, так і їх неповторність. Проте наукова спільнота ставила перед собою завдання, що продовжували вивчення казкового епосу, змінивши контекст збірників із наукових на науково-популярні, для широкого загалу, диференціювавши тексти для вікової аудиторії. Прикладом цьому може стати робота ІМФЕ АН УРСР під керівництвом М. Рильського.

4.6.2 Казкознавчі праці Р. Волкова та проблеми новаторства поглядів на казку

Наукові титули **Романа Волкова** (1885-1959) як українського літературознавця, фольклориста, мистецтвознавця, педагога, доктора філологічних наук, професора говорять багато, проте додамо ще один – казкознавець. Його діяльність у сфері вивчення народної казки складалася під впливом переконання досліджувати малодосліджуване, обділене увагою науковців, часто складне і проблематичне. Перебуваючи на посаді ректора Одеського Інституту народної освіти (з 1920 р.), Р. Волков розпочав дослідження структури та поетики народної казки. Проблематика охоплювала розгляд сюжетів та сюжетотворення, мотивів, формул, стилю і мови фантастичних казок, їх форми та композиції. З 1925 р. він очолив Етнографічно-діалектологічну секцію Одеської комісії краєзнавства при ВУАН та всіляко заохочував студентство до активного збирання фольклору. Результатами такої діяльності стали опубліковані у «Віснику Одеської комісії краєзнавства» (1925 р.) записи, зроблені студентами, програми з опису сіл та збору фольклорного й етнографічного матеріалів, створення бібліографічних покажчиків з української етнографії. Також він був редактором двох серій книг для дітей: «Дитяча бібліотека» та «Детская Библиотека». Лише 1922 року вийшло вісім книг з цієї серії, серед них казки: «Коза-Дереза. Мальовані казки під редагуванням Р. Волкова», «Українські казки», «Бичок-Третячок», «Лисичка, Котик і Півник» та інші.

1924 р. в Одесі була надрукована фундаментальна праця Р. Волкова, що ґрунтувалась на східнослов'янському матеріалі: «Казка: розвідки з сюжетобудови народної казки»². Автор дослідив методи казкового стилю та деталізував мотиви. Звісно, думки Р. Волкова охоплювали напрацювання українських казкознавців ХІХ ст. (П. Куліш, О. Потебня, М. Сумцов та інші), що вже вирішували проблематику казкового типу та мотиву, тому вирішення наукових завдань вченого було покликане

---

¹ Вийдалепп Р.Я. Отражение эстонско-русских отношений в народных сказках // Кратк. сообщ. Ин-та этногр. АН СССР, 1950, XII. С. 83-86. Вымерите М. Идеиная и тематическая общность литовских и славянских сказок // Там само. С. 87-89.

² Волков Р.М. Сказка: Разыскания по сюжетосложению народной сказки. Т.1. Сказка великорусская, украинская и белорусская. Одесса: Гос. изд. Украины; Одесский госуд. ун-т, 1924. 238 с.

бажанням удосконалити, осучаснити твердження попередників стосовно структури казки та її специфіки як епічного жанру фольклору. Запозичення методики вивчення казки з ботаніки чи інженерії породило стійкий інтерес науковців. Не зважаючи на критику, у якій говорилося, що вчений підмінив вивчення архітектури як мистецтва на інженерні трактати про каркасні конструкції та вивчення людини як живого організму на описи рентгенівських знімків або розгляд скелета. Роль таких досліджень ще не зовсім усвідомлювалася, що стало причиною побіжної уваги українського казкознавства до праць Р. Волкова.

Структуруючи чарівну казку, Р. Волков помітив у ній наявність особливих формульних елементів, що нагадують мотиви. Останні набули широкої популярності у вивченні семантики казки. Так, мотиви чи сюжетні ходи у чарівній казці мають чітку послідовність, що забезпечувала можливість розгортання сюжетної канви («чоловік у отлучці» (відсутність чоловіка вдома) (С-6-1), «порушення заповіту» (f-1), «зустріч чарівного помічника» (x-1); «вирішення неможливих завдань» він відносить до типових мотивів. Розглядаючи мотив впізнавання речей та осіб, він звернув увагу на мотив «дружина на весіллі чоловіка». Також ним детально проаналізований образ Баби-Яги як господарки лісового будинку, яка обов'язково викрадала дітей (s-1) (міфічна ознака персонажа). Інші мотиви, згадані Р. Волковим: «вдячний мрець», «батьки віддають дитину на навчання до чарівника» (С-10), «продати з дому те, про що не знає» (f-11), «покарання недоброго персонажа» (d-2) та інші лише переконують у ознайомленні вченого з німецькими працями Р. Меєра та француза Ж. Бедьє («Les Fabliaus», 1893 р.), що присвячувалися проблемі структури казки. Оскільки це була перша спроба такого дослідження казки, то праця більше ставила проблем, аніж вирішувала. Однак вона започаткувала загальний напрям семіотичних досліджень, визначила характерні риси підходу до вивчення структури казки, які згодом було зреалізовано В. Проппом (за О. Бріциною). Рецензентами цієї праці стали: А. Нікіфоров (1926); Е. Кагаров (1924), С. Савченко (1925), німець А. Морарал (1927), чех І. Поливка (1926)¹, що говорить про широке визнання та перспективність поглядів вченого. Так, зокрема подібні до ідей Р. Волкова думки стосовно структури чарівної казки зустрічаються в О. Нікіфорова та В. Проппа. Останній у праці «Морфологія казки» (1928)² застосував лінгвістичні методи до народної епіки, запропонувавши головними структурними одиницями народної казки вважати функції персонажів. Вчений доводив, що казки містять змінні та сталі елементи, що основними частинами казки є функції дійових осіб і саме їх треба виділяти як домінуючу характеристику сюжету і жанру. Класична казка, на думку В. Проппа, членується на 31 можливу функцію, послідовність яких у різних творах переважно однакова, але сума може бути різною.

Прикладами неупередженого ставлення до проблем казкознавства, проблематика та сфера вивчення якого не окреслювалася кордонами держав на мапі

---

¹ Волков Р.М. Сказка: Разыскания по сюжетосложению народной сказки. Т.1. Сказка великорусская, украинская и белорусская. Одесса: Гос. изд. Украины; Одесский госуд. ун-т, 1924 – 238 с. Рецензії: Кагаров Е. // Червоний шлях. 1924, № 3. с. 289-290; Савченко С. // Етнографічний вісник. 1925, кн. 1. С. 78-84; Polivka J. // Narodopisny vestnik Československý. Roč. 19. Praha, 1926; Moraral A. // Revue des etud. slaves. 1927. № 3-4. P. 276.

² Пропп В. Морфология сказки. Изд. 2-е. Москва: Наука, 1969. 168 с.

світу, а є міжнародною в культурному та соціальному контекстах, можуть бути праці Р. Волкова. Статті вченого присвячені також вивченню ще П. Кулішем порушеної проблеми казка та казкар, здійснено розробку казкового стилю, мови, казкової обрядовості. А саме: казкова обрядовість та роль казкаря у її створенні¹. Порівняльні дослідження Р. Волкова стосувалися казкової та неказкової усної традиції виконавців («Епічна традиція та особиста творчість майстрів народного слова» (1947)), стилістики («Дослідження стилю народного слова. Стилістика казок, билин і дум» (1944-1945, цикл статей)), літературної та народної казкової традиції у взаємодії («Народні джерела поеми-казки «Руслан і Людмила» О. Пушкіна» (1955)), мови («Словесне оформлення ... казки»², куди українські матеріали входили на підставі загальнослов'янських. Не зважаючи на таку кількість праць, постать Р. Волкова та його спадщина практично випала з уваги фольклористів радянського періоду³.

Як зазначив пізніше К. Чистов у передмові до посмертного збірника тез та статей про казку В. Проппа, що погляди вченого на морфологію казки могли бути запозиченими. Працю Р. Волкова В. Пропп вважав невдалою і полемізував з нею, але визнавав її теоретично близьку подібність. Одночасно ідею морфології казки обстоював і третій фольклорист О. Нікіфоров у статті «До питання про морфологічне вивчення народної казки» (написана у 1926 р.). У огляді «Казкова комісія 1926 року» В. Пропп попередньо повідомив про підготовку ним до друку книги. Стаття ж О. Нікіфорова вийшла 1928 р., одночасно з проппівською монографією «Морфологія казки» та розвідкою «Трансформація чарівних казок». Пізніше В. Пропп постійно ніби просив вибачення в О. Нікіфорова, констатує, що їхні дослідження були самостійними та паралельними. З цього постає думка про вторинність досліджень цих вчених відносно одесита Р. Волкова (його не перепрошували). Навіть згадав К. Чистов про вчених, що в ті роки жили в Чехословаччині – П. Богатирьов та Р. Якобсон, які 1929 р. в статті німецькою мовою «Фольклор як особлива форма творчості» також обстоювали функціонально-структурний підхід до вивчення фольклору та традиційної народної культури загалом⁴. У ХХІ ст. проведено ряд досліджень, що вказують на подібність роботи Р. Волкова та В. Проппа (зокрема, розвідка О. Кирилюка⁵).

***

Вплив радянських фольклористичних шкіл на українське казкознавство досить помітний. Зумовлено це було існуванням академічних центрів з вивчення народної казки (Інститути казки у Москві та Петербурзі, наприклад), які керували загальною мапою казкознавчих досліджень та публікуванням наукових та популярних збірників.

---

¹ Волков Р.М. К вопросу о сказочной обрядности русской народной сказки // Труды Одесского государственного университета. Филология. Т.1. 1940. С. 5-27; Волков Р.М. Русская сказка. К вопросу о роли сказочника в создании сказочной обрядности // Научные записки Одесского педагогического института. 1941, Т.6. С.29-58.

² Волков Р.М. Словесне оформлення великоруської казки // Записки Одеського інституту народної освіти. Одеса, 1927, т. 1. с. 97-122. Окрема відбитка – Одеса: Друкарня «Известия», 1927, 30 с.

³ Волков Р. // Українська фольклористична енциклопедія: у 2-х томах / упорядник М. Дмитренко. Київ: вид-во «Сталь», 1 т. 2018. 740 с. С. 236-238.

⁴ Чистов К. В.Я. Пропп – исследователь сказки // Пропп В.Я. Русская сказка. Л.: Наука, 1984. 216 с. С. 10-11.

⁵ Кирилук, Олександр. Р.М. Волков та В.Я. Пропп: питання пріоритету та впливу німецької фольклористично-нараторологічної традиції на дослідження ними структури казки // Дбѡа / Докса. Збірник наукових праць з філології та філології. Вип. 12. Одеса, 2008. С. 308-317.

Зокрема, захист наукових робіт кандидатів та докторів відбувався саме у згаданих центрах. Використання у наукових працях посилання на такі джерела забезпечували визнання периферійних досліджень. З іншого боку, використання структуралістських методів вивчення народної казки, що було новим у науці, відрізнялося від компаративізму та дозволяло визначити морфологію казкового нарративу на компонентному рівні. У монографії В. Проппа наводилися паралелі з українського казкового матеріалу, тому що в політиці радянської науки передбачався об'єднувчий аспект вивчення фольклору народів СРСР. Експеримент В. Проппа був підхоплений багатьма вченими, знайшов чимало послідовників. За ним закріпилося визнання першості дослідження морфології казки. Надалі його праці були перекладені англійською мовою, що зумовило визнання у світовій фольклористичній практиці. Спроба розвинути вчення В. Проппа, повернути його в «ширше річище» належить американському вченому К. Пайку, який запропонував тримодальне структурування епічних елементів для аналізу казок: спосіб зображення, спосіб вияву та спосіб дистрибуції через дослідження мінімальних одиниць способу зображення (мотифему та аломотив). Метод К. Пайка, його ідея мотифем та аломотивів у межах певного жанру дозволяла визначити рівень майстерності чи пам'яті окремого оповідача, аудиторії, в якій звучить фольклорний твір, історичні (часові) та географічні (просторові) особливості тексту. Однак слід зазначити, що застосування епічних одиниць придатне лише для граматичного (структурного) вивчення жанрової природи фольклору, епіки зокрема, зовсім не зручне для спостереження естетичної природи народної оповідної традиції взагалі¹. Українські фольклористи з обережністю ставилися до структуралістських методів, вважаючи їх мало результативними у вивченні фольклорних традицій (до прикладу, як рецензія на працю В. Проппа, стаття В. Перетц «Нова метода вивчати казки»²).

Іншу проблему В. Пропп порушив у роботі «Історичні корені чарівної казки» (1939), яка стала настільною книгою не одного покоління радянських казкознавців³. В українському казкознавстві ця праця здобула більше прихильників, адже була суголосною з культурно-історичною, компаративістською, психологічною, етнографічною та іншими школами. Вивчення поетики фольклорних жанрів у радянський період не мало належної підтримки та вважалося формалізмом (зокрема критика від школи Азадовського-Соколовських). В дослідженні «Історичні корені чарівної казки» вчений показав застосування історико-генетичного методу вивчення фольклорних явищ через аналіз їх етнографічних зв'язків (так званий метод «етнографізму», запозичений у фінів та відомий в Україні з досліджень П. Куліша, О. Потебні, М. Сумцова, І. Франка, М. Гнатюка та інших). На явищі типології зв'язків казок з соціальною і побутовою дійсністю поза ними, вчений виділив *чотири типи сюжетів*. До першого типу віднесено випадки прямого відображення в казках дійсних колись інститутів та повного накладання обрядів та звичаїв на казковий сюжет. Найчастішим, на думку дослідника, є другий тип – переосмислення, коли

¹ Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987. 127 с., С. 10-13.

² Пропп В.Я. Морфология сказки. Вопросы поэтики. Л., 1928; 2-е изд. М., 1969; Рецензія: Перетц В.Н. «Нова метода вивчати казки» // Етнографічний вісник. 1929, кн. 9, С. 187-195.

³ Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Ленинград: Изд-во Ленингр. гос. ордена Ленина ун-та, 1946. 340 с.

замінюються окремі елементи обряду або мотивація. Третій тип пов'язаний із запереченням дійсності, рухом від супротивного: форми обряду в сюжеті нібито збережено, але обряд має протилежне значення. І четвертий тип названо «гібридним поєднанням», коли сюжет складається шляхом перенесення нового на старе. Результати цього дослідження надалі були використані В. Давидюком, С. Карпенко та іншими казкознавцями.

Свого часу ця робота була засуджена радянською фольклористикою за внесення шкідливих теорій в галузь вивчення казки. Так, С. Лазутін у статті «Реставрація відживших теорій» («Литературная газета», М., 12 липня 1947 року (№ 29), с. 4) нівелює думку В. Проппа, що визначальним фактором ідейно-змістової і художньої суті народних казок є реальна дійсність, а не обряди, міфи, форми первісного мислення та деякі соціальні інститути; історія розвитку казки не повинна зводитися до безперервного самодостатнього переусвідомлення раз назавжди створених (на основі міфу та обряду) сюжетно-композиційних схем. За словами критика, така концепція є суто ідеалістичною. Вона «виразно змикається не тільки з теорією міфологів, але й з ворожою реакційною концепцією французької соціологічної школи». Ідеї згаданої школи ще у 1920-х роках в Україні активно використовували у дослідженнях з фольклористики М. та К. Грушевські. В. Жирмунський («Советская книга», 1947, № 5, с. 97-103), як рецензент, також упереджено поставився до авторського виведення змісту усіх казок із обряду ініціації, зазначивши, що під таку методу потрапляють лише казки з сюжетом про подорож героя або його перебування у лісовій хатинці, та нагадав, що подібну ідею висловлював француз П. Сентив, досліджуючи казки Ш. Перро (1923). Е. Мелетинський у праці «Герой чарівної казки», виводячи типи героїв – молодший брат, пасербиця, «плюгавий негідник» та ін. – продовжив і одночасно обмежив універсальність висновків В. Проппа, збудив інтерес до історичних варіантів не лише типів героя, але й самої структури казки.

Домашній архів вченого потрапив у серійне видання. Так, під редакцією К. Чистова та В. Єрьоміна опубліковано узагальнену працю В. Проппа про казку¹, взятую із домашнього архіву вченого та підготовлену до друку його дружиною О. Антиповою-Пропп. У посиланнях вченого згадуються розвідки українських вчених-фольклористів: І. Срезневського «Погляди на пам'ятки української народної словесності», О. Потебні «Про Долю та подібних до неї істот», «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв», П. Куліша «Записки о Южной Руси», М. Сумцова (типологічні дослідження про слов'янську та монгольську казку), М. Драгоманова «Розвідки про українську народну словесність та письменство», чотири томи (Київ, 1899-1907) це такі статті, як: «Корделія-Замурза», «Шолудивий Буняка в українських народних казаннях», «Турецькі анекдоти в українській народній словесності», «Лучший сон», «Слов'янські повісті про жертву своєї дитини», «Слов'янські перероблення історії Едіпа», «Слов'янські повісті про народження Константина Великого»; С. Савченка тощо. Дослідження вплинуло на формування теоретичних положень українського казкознавства.

---

¹ Пропп В.Я. Русская сказка. Ленинград: Наука, 1984. 216 с.

4.7 ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ КАЗОК ПРИ УКЛАДАННІ ЗБІРНИКІВ У ХХ СТОЛІТТІ

З огляду на вимоги до наповнення збірників, упорядники намагалися самостійно здійснити записи, що дозволило б відповісти на ряд запитань стосовно біографічних даних казкарів, побутування самої казки, мовних особливостей (говірки, наголосів, місцевих назв) тощо. Чужі ж записи для публікації обиралися переважно із тих регіонів, звідки казкознавці-упорядники самі були родом, та говіркою якого володіли. Прагнення проникнути у «життєве начало» казки, наочно показати її зв'язки з дійсністю, підштовхнуло збирачів до розв'язання питання «казка та її виконавці». Критерій групування казкових матеріалів за виконавцями набув популярності та отримав подальший розвиток у збірниках і наукових розвідках українських вчених другої половини ХХ ст. та й до сьогодні (збірники упорядковані П. Лінтуром¹, В. Бесарабою², І. Неїло³ та ін.). Публікація рукописного казкового матеріалу здійснювалася (безпосередньо після експедиції) через: 1) включення його у загальнофольклорні зібрання на правах самостійних, і часто очільних, частин збірника. Як приклад, «Мудрий оповідач: українські народні казки, байки, притчі та анекдоти» І. Березовського⁴. Почерговість видів оповіді свідчить про те, що в збірнику найбільше казок, потім за кількістю байки, притчі, анекдоти; 2) створення спеціальних збірників казок за різними принципами (географічний, тематичний, виконавський). Наприклад, «Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати. Закарпатські народні казки. Гумор та сатира» П. Лінтура, або «Гора до неба: Українські народні казки Східної Словаччини» М. Гиряка та Н. Гиряка⁵ укладені за географічним (Закарпаття, Східна Словаччина) та тематичним (гумор і сатира – у першому, та чарівні казки – у другому збірнику) принципами. Також упорядники зазначають імена казкарів, що й відповідатиме третій складовій – за виконавцями.

Поряд із публікаціями новозаписаних чи вибраних з архівів текстів, проводилася робота із перевидання збірників казок. Перевидання могло бути: 1) цілісним збірником, що складався цілком чи частково з казок; 2) збірником окремих казкарів; 3) зведеними збірниками; 4) антологією – загально казковою та тематичною. Також популярними стають серійні видання казок, на добірки яких читач міг підписатися («Казки народів світу», «Казки народів СРСР» та ін.). Наприклад, за редакцією А. Крушельницького видано у двох томах збірник П. Чубинського «Українські народні казки». Праця мала передмову О. Гриця з присвятою «Тіням Володимира Гнатюка», у кожному томі – тексти 25 казок (разом 50 казок). Видання не містить року публікації (приблизно О. Андрієвський визначив час публікації як кінець 20-х рр. ХХ ст.), проте

¹ Казки зелених гір. Закарпатські казки Михайла Галиці / Запис., упор. та ред. П.В. Лінтур та І.М. Чендей. Ужгород: Карпати, 1965. 285 с.

² Дванадцять братів. Закарпатські казки Андрія Калина / ред. та впор. В.С. Бесараби. Ужгород: Карпати, 1972. 156 с.

³ Народні казки Куп'янщини / Упор. І.В. Неїло. Київ: «Country Life», 2004. 215 с.

⁴ Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти / Упор. І. Березовський. Київ: Держвидав, 1962. 240 с.

⁵ Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати. Закарпатські народні казки. Гумор та сатира / Упоряд. П.В. Лінтура. Ужгород: Карпати, 1966. 170 с.; Гора до неба: Українські народні казки Східної Словаччини / Упоряд. М. Гиряка та Н. Гиряка. Ужгород: Карпати, 1968. 136 с.

підписано серією «Казки всіх народів»¹. Інший приклад, 1976 р. у 16-й книзі серії «Українська народна творчість» І. Березовський оприлюднив науково оформлене і паспортизоване видання «Казки про тварин» (усього 506 №№). У передмові до збірника вчений вказав низку своєрідних ознак, характерних для казок про тварин, зокрема: а) образна система; б) характер художньої вигадки; в) тематика; г) ідейно-художні риси; д) генетичні джерела (первісна доба, вплив історії, зміна функцій казок, переосмислення образів та мотивів, спостереження за звірами, культу тварин, первісна магія); е) аналогічність із творами інших народів. Основу книги становлять твори зі збірників В. Гнатюка².

Поповнюючи науковий обіг сотнями казкових текстів, переважно варіативно-традиційного характеру, українські казкознавці постійно працювали над пошуком нових шляхів та можливостей їх оприлюднення. Це відобразилося на множині різнотипових видань, та головним лишилося питання текстології, а звідси й питання ідеального збірника казок. Теоретичні положення щодо казкового збірника запропоновані були ще у 30-х рр. М. Андреєвим та А. Никифоровим (перший у статтях подавав критично-бібліографічні описи збірників казок, а другий практикував вироблення єдиного критерію до укладання збірників казок та піддавав критиці вже наявні збірники), проте не зазнали належної підтримки. Така практика невдовзі згасла, поступившись розлогим відгукам на окремі видання, що мали стихійний характер та здійснювалися похапцем, некваліфіковано і вміщували нечіткі та помилкові рекомендації.

Казкова активність тривала до початку Другої Світової війни. У повоєнний час збірники казок інколи мали кваліфіковану передмову. Переважно це були роздуми відомого письменника про народну казкову традицію із дидактичною метою, своєрідні рецензії-реклами. Тематично казки поділялися на чарівні, побутові та про тварин, що обов'язково мали ідеологічний підтекст, де прославлявся робочий люд, висміювалася церква та віряни, а також суспільні вади (неробство, лінощі, пияцтво тощо). Мова їх відповідала літературному стандарту (тогочасному правопису), діалектизми або опускалися, або вміщувалися у відповідний словничок. Популярними ставали авторські тексти на мотиви народних, віршовані перероблювання (своєрідне повернення до епохи романтизму). Літературна казка з елементами народної потрапляла до дитячої періодики, окремих ілюстрованих видань, шкільних підручників.

Причини цього досить зрозумілі. Не всім бути казкознавцями, не всім цікаво читати поспіль у збірнику десятки варіантів однієї казки. А саме за таким принципом варіативності і вдається зробити наукові висновки. Часто збірник, над яким працює упорядник має обмежений обсяг, а матеріалу цінного для упорядника у два чи й три рази більше. Постає проблема відбору за вподобанням упорядника. Одні тексти добре розказані, та мають посередній сюжет, а інші – розказані невдало, а сюжет цікавий. Науковці усвідомлюють важливість показу матеріалу, що лишився поза

¹ Чубинський П. Українські народні казки / Ред. А. Крушельницького. Київ-Відень: вид-во «Чайка», б.р. Т. 1-2. Т.1 – 171 с.; Т. 2 – 201 с.

² Казки про тварин / Упор. І.П. Березовський. Київ: Дніпро, 1976. 574 с.

збірником (єдиний вихід – коментарі та примітки із посиланням на архівні джерела). Проте практичні кроки у цьому напрямку якщо й робилися, то як виняток, не маючи послідовності та відповідної мотивації. У практиці укладання збірників траплялися посилання, де упорядник у примітках подавав назви казок за певним рукописом (архівом), та вони мало про що говорили науковцю. Щоб заголовок говорив потрібно супроводити його коротким викладом казки, що найчастіше ставало неможливим, тому що вимагало додаткових сторінок та коштів.

Отже, казкознавці з 30-х рр. ХХ ст. укладали збірники двома способами: за репертуаром казкарів і за жанрово-видовим поділом. Перший тип збірника вважався традиційним і характеризувався пошуком джерел та причин породження казки (життєвого начала). Другий – відображав сучасний науково-культурний попит, глибше проникнення у процес казкотворчості (механізм створення казки та можливість пересічної людини продукувати казку). Найпридатнішими для наукового дослідження стають збірники казок укладені за виконавцями. Вони мають науковий апарат та фольклорні тексти. Проблема з якою зустрілися науковці, продовжуючи роботу з одним (певними) казкарем – це нове продукування казок. Це вже не були казки які він знав від дідів, а імпровізація на нові сюжети, часто літературного характеру. Так, наприклад, могли переказуватися казки народів СРСР із використанням українського тла. Слабкі та недосконалі новотвори на радянську тематику розглядалися як щось цінне, та потрапляли на сторінки збірників. Все це призвело до обурення науковців та дискусії у 50-60-х рр. щодо відмови від укладання збірників за репертуаром казкаря. Протиставлення колективного та індивідуального у фольклорі вилилося рядом праць та наукових статей, а тип збірника за репертуаром казкаря став крамолою, що негативно відобразилося на публікації вже готових до друку видань (вони не отримали рекомендації) та звузило, стандартизувало предмет вивчення казки (як приклад, «Біля райських воріт. Збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат» (1980), упорядкований І. Сеньком) ¹.

Також з 1940-х рр. у збірниках спостерігалася проблема жанрового поділу казок. Найстійкішою стала група казок про тварин, куди долучалися байки та повір'я про тварин (пізнавального характеру). Чарівні казки у збірниках називали по різному: чарівні, чарівно-фантастичні, фантастичні, героїко-фантастичні тощо. Проблема об'єднання текстів казок у цю групу постала на межі з легендою (останні потрапляють до розряду чарівних чи фантастичних казок). Жанрова група побутових казок (як за назвою, так і за змістом) була дуже не стійка. Казки цієї групи називали: побутові, соціально-побутові, сатирично-побутові, сатиричні, новелістичні тощо. Така неоднорідність у назві групи казок вплинула і на добір упорядником варіантів до збірника. Неприйняття жодного з термінів на позначення групи казок сприяло виробленню укладачем збірника власної назви для груп: епічні, легендарні, анекдотичні казки та підгруп: антипанські, антипопівські, антирелігійні, казки про бідних та багатих тощо.

---

¹ Біля райських воріт. Збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат / Упоряд. І. Сенько. Ужгород: Карпати, 1980. 271 с.

Пропонувався також розподіл казок у збірниках за тематикою (тематичні гнізда): 1. Казки про тварин; про тварин і людей; сатиричні про тварин тощо; 2. а) боротьба з нечистою силою; здобування чарівних предметів; звільнення викрадених жінок; виконання складних завдань; чарівні тварини – помічники людини тощо; б) мачуха і падчірка; оббредана сестра; жінка і слуги-зрадники; жінки – помічниці чоловіків; 3. Казки про солдата, розбійників, злодіїв, шахраїв; 4. а) легенди, оповідання про відьом, лісовиків, чортів; б) анекдоти, небилиці, примовки, докучні казки. Схема громіздка та й досить умовна, тому не мала загального визнання й застосування. Також маємо окремі добірки, на зразок «Змієборець», де в основі варіантно-тематична ознака. Збірники часто мали експериментальний характер. Найуживанішими серед названих тематик стають побутові казки антипанської, антипопівської та антирелігійної тематики. Сюди входять варіанти казок усіх трьох груп (про тварин, чарівні, побутові) й групування у збірниках не спиралося на єдину, чітко продуману і науково обґрунтовану систему. Кожен укладач керувався індивідуальними вподобаннями, роблячи деякі доповнення до чинної традиції у передмові та варіантах казок (наприклад, статті П. Лінтура «Антирелігійні та антипопівські мотиви в казках Андрія Калина» (1962); М. Гиряка «Багатство бережене віками» (1964); Ф. Ващука «Про художні особливості української народної казки» (1966); І. Хланти «Принципи класифікації і наукового видання соціально-побутових казок» (1975) та інші)¹.

Що стосується подання текстів казок, то проблема, як зазначалося, полягає у повноті друку рукописного варіанту, мовній редакції (особливості мови та способи її відтворення). Відсутність науково обґрунтованих текстологічних принципів редагування фольклорних зразків у 1960-х рр. зумовлювало роботу упорядника з текстом виходячи із власного досвіду та переконань. Також враховувалися й побажання видавництва (притримуватися ними розроблених вказівок). З огляду на це, відбувалося нівелювання мовою оповідача, діалектною говіркою (наближення до літературної мови). Як приклад, «Українську народні казки, легенди, анекдоти» упорядковані Г. Сухобрус та В. Юзвенко (1957); «Чарівне горнятко. Казки Івано-Франківщини» (1971) С. Пушика; «Дивна сопілка. Українські народні казки» (1972) В. Бойка; «Дерев'яне чудо: народні казки» (1981) О. Дея і подібні².

Наступна проблема збірників – різночитання текстів у перевиданнях. Під час перевидання текстів варто розрізняти спеціальні та мимовільні помилки. Спеціальні – коли упорядник свідомо йде на виправлення тексту, не попереджаючи про це читача; мимовільні – це помилки від недоглядів, неувважності, котрі хоча й знижують якість видання, проте є природними, від них не застрахований жоден видавець. Тому при перевиданні перевидання варто мати для зіставлення перший варіант збірника.

---

¹ Лінтур П.В. Антирелігійні та антипопівські мотиви в казках Андрія Калина // НТЕ. 1962. № 1. С. 94-97; Гиряк М. Багатство бережене віками // Дружно вперед. 1964. №№ 1-12; Ващук Ф.Т. Про художні особливості української народної казки // НТЕ. 1966, №1. С.78-80; Хланта І.В. Принципи класифікації і наукового видання соціально-побутових казок // НТЕ. 1975. № 5. С. 54-63.

² Українську народні казки, легенди, анекдоти / Упор. Г. Сухобрус і В. Юзвенко. Київ: Держлітвид., 1957. 544 с.; Чарівне горнятко. Казки Івано-Франківщини / Упор. С. Пушик. Ужгород: Карпати, 1971. 259 с.; Дивна сопілка. Українські народні казки / Упор. В.Г. Бойко Київ: Веселка, 1972. 247 с.; Дерев'яне чудо: народні казки / Упор. О.І. Дей. Ужгород: Карпати, 1981. 208 с.

Помилки спеціальні опираються на художньо-образне, емоційне сприйняття тексту з урахуванням особи майбутнього читача. Коли у руках перевидавця опиняються збірник і рукопис, то упорядник повторного видання постає перед проблемою не просто невідповідності, а повної невідповідності рукопису й тексту казок у збірнику. Тоді він має можливість наблизити матеріали збірника до рукопису. Винними у різночитанні можуть бути: цензура (для дореволюційних текстів), сам збирач-видавець або його редактор-видавець. Прикладом способів усунення різночитань можуть бути перевидання записів казок зі збірників І. Рудченка, П. Чубинського та двотомне видання М. Левченком записів С. Руданського та А. Димінського, коли всі різночитання у рукописі та збірнику подають у коментарях. Іншим способом усунення різночитань є повна заміна варіанта у збірнику на варіант із рукопису (із вказівкою на цю заміну в коментарях).

Повторно публікуючи казкові тексти, важливо вносити до них правки, зроблені записувачем-упорядником, тому що це допоможе поновити місця казки спотворені цензурою. Основна мета перевидання сучасних збірників – покращення текстів, що має на меті зближення з польовими записами варіантів. Також, поновлені перевидання казок потребують наскрізної нумерації текстів (що спростить їх наукове використання) та подання у квадратних дужках у самому тексті так званих «темних» місць – поновлених окремих частин оповіді.

Отже, формування збірників казок упродовж майже двох століть на сьогодні у казкознавстві презентує неоціненний досвід, що має засвоюватися укладачами/упорядниками. Склад, зміст і спрямування наукового апарату збірника казок визначаються типом видання. Апарат фольклорного збірника радянського періоду переважно складався зі вступної статті (передмови, післямови) та приміток (коментарів) до текстів; рідше до нього входили покажчики (сюжетів, місць запису, виконавців), словники місцевих та маловживаних слів і виразів, варіанти до окремих текстів та деякі інші матеріали.

Вступна стаття становить об'єктивно-суб'єктивне уявлення про казку, умови її побутування та виконання. Нажаль вступні статті до збірників, написані не фахівцями, часто не пов'язані з матеріалом, що публікується, не стосуються оцінки збірника в цілому. Тут трапляється помилкова оцінка традиційно облаштованого збірника за новаторство, авторське відкриття. До типових недоглядів статей належить і відсутність інформації про походження збірника, його склад, умови й методи польової роботи тощо.

Примітки (коментарі), зазвичай, виносяться у прикінцеві розділи збірника (іноді їх розташовують після розділу казок, якщо у збірнику декілька видів фольклору), або ж після кожного варіанту казки. Найзручнішим є перший метод (прикінцевий), що дозволяє збірнику бути цікавим пересічному читачеві та корисним для дослідників казок (наприклад, «З живого джерела» Л. Дунаєвської¹ (1990)). Як таких вимог до подання та укладання коментарів не існує, проте існує ряд правил, врахування яких дозволить безпомилково укласти якісні примітки (тобто науково значущі). По-перше,

---

¹ З живого джерела. Збірник казок у записах українських письменників XIX-XX ст. / Упор. Л.Ф. Дунаєвська. Київ: Рад. школа, 1990. 511 с.

це елементарні анкетні дані: від кого, де, коли й ким записано варіант. Окрім цього вказують ще вік виконавців, рід занять, професію, освіту тощо. Такі примітки обростають подробицями, розкриваючи творчу лабораторію казкаря, склад і характер його репертуару, манеру виконання, а також специфічні особливості коментування текстів шляхом зіставлення їх з іншими варіантами. Важливим елементом приміток є посилання на покажчики сюжетів. Більшість збірників казок радянського періоду ігнорують посилання на покажчики. З одного боку – це остерігання помилитися у виборі рубрики, з іншого – розглядалося як прояв буржуазного компаративізму, формалізму у фольклористиці, бажання бути «жерцем науки». Для нашого часу таке посилання має стати правилом, адже подібна вказівка не лише полегшить роботу дослідника у відшукуванні варіантів, а й вводить варіант казки у мережу світового казкознавства. Кількість покажчиків – достатньо СУС або АТУ. Окремо для українських казок опубліковано покажчик укладений у 30-х рр. М. Андреевим (2015). Паспортизування казки за цими трьома покажчиками було б ідеальним. Серед додатків до збірників казок вирізняють: іменні та предметні покажчики, що не знайшли наукової підтримки та не переросли у традицію. Як приклад, вони є у збірниках І. Хланти, антологіях О. Бріциної, Г. Довженок, С. Мишанич¹ та багато інших.

Під час публікації цілих рукописних збірників важливо, по-перше, зберігати ідеї та принципи, закладені в них самим збирачем-укладачем, по-друге, доповнити їх супровідним апаратом, виконаним на рівні сучасних наукових вимог. Збірники, скомпоновані з передруків різних видань та періодики, повинні мати посилання на першоджерело та відповідний опис. Перевидання наукових збірників має здійснюватися так, щоб у дослідника не виникало потреби звертатися до попереднього видання. Публікація антологій має популяризаторську, навчальну та ідейно-просвітницьку мету, тому до них мають входити дійсно кращі та типові зразки казкової творчості народу (як приклад, антологія «Калинова сопілка» (1998)²).

Отже, серед основних наукових проблем та принципів укладання збірників казок ми означили: текстологічні вимоги до редагування фольклорних зразків, різночитання текстів у перевиданнях, створення ідеального збірника, що характеризується повнотою друку рукописного варіанту, наявністю наукового апарату. На прикладі українських видань ХІХ-ХХ ст. досить детально видно повноту подання у збірниках супровідного наукового апарату до варіантів казок та важливість такої інформації для сучасних та майбутніх досліджень у сфері казкознавства. Факторами впливу на генезу становлення збірника казок були: царської цензури, традиції казкарів, діалектні та жанрово-видові особливості.

Рецензування збірників казок у цей період мало елементи ідеології, що неодмінно підкреслювала політичні лозунги робітничо-селянського спрямування. Проте після вступних цитат давалася оцінка наукової вартості збірника, відмічався внесок упорядника до розвитку української фольклористики та казкознавства. Як приклад, збірники народних казок П. Лінтура, С. Пушика, Л. Дем'яна, друге видання

¹ Калинова сопілка: Антологія української народної творчості / Упор. О. Бріцина, Г. Довженок, С. Мишанич. Вид. 2-е. Київ: Веселка, 1998. 430 с.

² Там само.

І. Березовського «Мудрий оповідач»¹, Г. Ігнатовича² та інших. Видання казок переважно представляють збирацьку діяльність упорядників. Так, наприклад, М. Івасюк (1917-1995) – письменник, фольклорист, збирав народну творчість Буковини. Він упорядкував збірники: «Казки Буковини. Казки Верховини» (1968), «Чарівне горнятко» (казки Покуття, співупорядник С. Далавурак, 1971), «Казки Буковини» (разом з В. Бесарабою, 1973)³.

Сприятливі умови для розвитку вітчизняної науки про казку створювали й відгуки-рецензії науковців сусідніх республік. Авторитетні науковці-рецензенти підвищували рейтинг наших казкознавців, популяризували збірники. Наприклад, академічний збірник І. Березовського «Казки про тварин» мала рецензію К. Кабашникова «Книга казок про тварин»; на п'ятий том «Українських народних казок Східної Словаччини. Репертуар П. Ілька» М. Гиряка, була рецензія Л. Барага⁴ та інші.

Серійні видання збірників відрізнялися критеріями упорядкування, обумовленими метою та завданнями видавців-науковців. Серія «Українська народна творчість» презентувала популярні, класичні, широко відомі сюжети, що витримали випробування часом та читачем. На них робили замовлення освітні заклади, бібліотеки, колекціонери-аматори. Як приклад, збірник казок «Царівна жаба»⁵. А у серії «Казки народів світу» – «Українські народні казки» та «Таджицькі народні казки»⁶, «Польські народні казки» із вступним словом М. Пригари, «Англійські народні казки»⁷, «Болгарські народні казки»⁸. Також, в серії «Казки народів СРСР» виходить збірка «Казки Чукотки», упорядкована М. Сидоренком та Н. Забілою, що знайомила українського читача з коряцькими, чукотськими та ескімоськими казковими сюжетами⁹. У такий спосіб відбувалася популяризація культур інших народів, долучалася діяльність перекладачів. Це також мало позитивні впливи на компаративістські дослідження казкового пласта фольклору. Як приклад, збірник «70 казок народів світу», зредагований В. Луганським та К. Никоненком, зі змістом: Казки

---

¹ Дідо-всевідо. Закарпатські народні казки. Запис текстів та впоряд. П.В. Лінтура. Ужгород: Карпати, 1969. 239 с.; Казки Підгір'я. / Упор. С.Г.Пушик. Ужгород: «Карпати», 1969. 206 с.; Казки. Для молодшого шкільного віку / Упоряд. Дем'ян Л. Київ: Веселка, 1969. 32 с. Рецензія П. Пойди «Подарунок дітям» // Закарпатська правда. 1969, 1 верес.; Мудрий оповідач. Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти. Упоряд. І.П. Березовський. Вид. 2-е. Київ: Наукова думка, 1969. 240 с.

² Легенди Карпат. / Упоряд., заг. ред. та підгот. текстів Г.Г.Ігнатовича. Ужгород: Карпати, 1968. 220 с.

³ Казки Буковини. / Запис та літературна обробка текстів М.Г. Івасюка. Редакція В.С. Бесараби. Упоряд. М.Г. Івасюк та В.С. Бесараба. Ужгород: Карпати, 1973. 240 с.

⁴ Казки про тварин / Упоряд., вступне слово І.П. Березовського. Київ, 1976. 574 с. Рецензії: // Молодь Закарпаття. 1976. 21 груд.; К.П. Кабашников «Книга казок про тварин» // Народна творчість та етнографія. 1977. № 4. С. 95-97; // Початкова школа. № 4. 1977. С. 91-92; Українські народні казки Східної Словаччини. У 5 томах. Т. 5. Репертуар П.Ілька / Упоряд., післямова та коментар Михайла Гиряка. Братіслава-Пряшів, 1976. 302 с. Рецензія Л.Г. Барага // Советская этнографія. 1978. № 4. С. 182-184. (переклад // Дуля. 1979. № 1. С.77).

⁵ Царівна жаба. Київ: «Веселка», 1971. 159 с.

⁶ Українські народні казки. Київ: Веселка, 1975. 77 с.; Таджикицькі народні казки / Упоряд., перекл. із таджицької Лідії Тоцької. Київ: Веселка, 1975. 111 с. Серія «Казки народів світу».

⁷ Українські народні казки. / Упор. Н.Тищенко. Київ: Веселка, 1980. 135 с. Серія «Казки народів СРСР»; Польські народні казки / Вступне слово М. Пригари. Київ, 1980; Англійські народні казки / Упоряд., переказ з англ. О.І. Тереха. Київ: Веселка, 1980. 152 с. Серія «Казки народів світу».

⁸ Болгарські народні казки / Пер. з болгар. Н. Шумада та ін.; упоряд. О. Кеткова; передмова Є. Огнянової. Київ: Веселка, 1979. 189 с. Серія «Казки народів світу».

⁹ Казки Чукотки. / Переклад з рос. М. Сидоренка та Н. Забіли. Київ: Веселка, 1972. 119 с. Серія «Казки народів СРСР».

народів Близького та Далекого Сходу; Казки народів Азії; Казки народів Африки; Казки народів Європи; Казки народів СРСР¹.

4.8 ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ УСТАНОВ ХХ ст. У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА

Українське казкознавство радянського періоду представлене діяльністю таких визначних науковців як Р. Волков, М. Возняк, Г. Сухобрус, П. Лінтур, І. Хланта, І. Березовський, С. Пушик, І. Сенько, В. Бессараба, І. Чендей, О. Дей, В. Бойко, М. Зінчук, В. Давидюк, М. Дмитренко, Л. Дунаєвська, О. Бріцина та інші. Всі вони працювали у складі кафедр університетів, відділів наукових інститутів або освітніх осередків. Окреслимо (де це можливо) умови роботи та напрями що стосуються вивчення народної казки.

У повоєнний час українська фольклористика продовжувала ставити перед собою перспективи та малювала дорожні карти подальшого руху. Так, М. Плісецький окреслив «Основні лінії розвитку українського радянського фольклору», де згадується і про жанр казки². Згодом, ці матеріали були розширені та як розділ «Український фольклор» увійшли до «Нарису історії української літератури», за редакцією С. Маслова та Є. Кирилюка. За змістом, цей розділ поділявся на: Фольклор первісно-родового суспільства; Фольклор Київської Русі і періоду феодальної роздробленості; Український фольклор XV-XVII ст.; Український фольклор ХУІІІ – першої половини ХІХ ст.; Фольклор часів капіталізму; Радянський фольклор³. Структурно тут скопійовано працю з історії фольклористики, упорядковану М. Азадовським, М. Андрєєвим та ін. І такий спосіб уподібнення українських праць за структурою до російських став одним зі способів наукового «виживання».

Централізовані завдання та директиви стосовно збирання народної творчості, що спускалися на місця виконавців (освітні установи, школи, мистецькі осередки), супроводжувалися інструктажем з метою отримання рівносильної за повнотою інформації про фольклорний наратив. Розроблені пам'ятки для збирачів фольклору містили розпорядження про обов'язкове записування місцевого фольклору вчителями, учнями та працівниками культури, а також подальше передавання зібраних даних у відповідні наукові установи (регіональні архіви). Таким чином, бачимо, що фольклористика постійно накопичувала у своїх фондах записи зразків народної творчості із перспективою їх наукового опрацювання та введення для користування у вигляді збірників зразків народної творчості, або як наукові порівняльні студії тощо. Те, що ці записи лишилися у місцевих архівах музеїв та не стали надбанням всього народу, обумовлено рядом об'єктивних та суб'єктивних причин. Це і централізація науки, і привілеювання одного народу над іншими, і

¹ 70 сказок народов мира. 2-е изд. / Сост. В.Л. Луганский, К.Г. Николенко. Донецк: Обл. кн. изд., 1961. 370 с.

² Плісецький М.М. Основні лінії розвитку українського радянського фольклору // Ювілейний збірник. Куйбишев, 1944. Т.2. С. 43-61. (жанри).

³ Плісецький М.М. Український фольклор // Нарис історії української літератури. / За ред. С.І. Маслова та Є.П. Кирилюка / АН УРСР Інститут мови й літератури. Київ: Вид-во АН УРСР, 1945. С. 5-33.

зумисне викривлення та замовчування української традиційної творчості з метою вироблення синдрому меншовартості та культурної неспроможності до окремого існування.

Основними центрами вивчення народної казки у другій половині ХХ століття стають спеціальні відділи Академія наук та кафедри університетів. Робота їх полягала у вивченні та популяризації фольклору та етнографії. Спеціально виділені (хоч і не значні) державою кошти дозволяли здійснювати публікацію авторських та колективних досліджень, збірників, довідників та енциклопедій. Зупинимося на окремих постатях науковців, що зробили свій внесок у розбудову українського казкознавства цього періоду.

Діяльність поета, фольклориста, літературознавця, мистецтвознавця, публіциста, перекладача, державного, громадського і культурного діяча **Максима Рильського** (1895 – 1964) у казкознавстві не обмежувалася написанням передмов до збірників казок, рецензій на видання та коментарів у часописах. Методологічна та організаторська робота вченого як очільника Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (упродовж 1942-1964 рр.) передбачала загальне розуміння напряму розвитку української фольклористики. Його бажання створити сильну самодостатню українську науку відобразилося у роботі над методологією та термінологією фольклористики, а також тяжінні до порівняльних досліджень (компаративістики), що неодмінно переважали над структуралістськими підходами до вивчення народної творчості. Розлогі статті на цю тематику (Н. Широкова, Т. Руда, М. Вовк та інші) підтверджують внесок М. Рильського у розбудову фольклористики як самостійної науки та формування методології, а зв'язок літератури з народною творчістю стає невіддільною проблемою дослідження вченого (М. Рильський «Література і народна творчість» (збірник статей, 1956 р.)). Практично ж, ці напрацювання реалізувалися у навчальних курсах запропонованих Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнографії для університетів та педагогічних інститутів (зокрема, «Програми з усної народної творчості (для факультетів мови й літератури педагогічних інститутів та філологічних факультетів університетів), розроблені П. Поповим, Г. Сухобрус, Г. Сидоренко та ін. у 1950, 1955, 1956 роках). Перший підручник «Українська народна поетична творчість» для вищої школи (для студентів філологічних факультетів університетів і педагогічних інститутів) з'явився завдяки кропіткій роботі науковців ІМФЕ та підтримки М. Рильського у 1965 р. На його сторінках знаходимо характеристику жанру казки ¹. До ювілеїв фольклористів ХІХ століття традиційно організовуються конференції та видаються збірники статей (П. Павлій «Письменник, фольклорист, вчений. До 120-річчя з дня народження І. Рудченка»²). Опубліковано «Вибрані статті про народну творчість» В. Гнатюка, з передмовою М. Яценко. До збірника увійшли вступні статті В. Гнатюка до збірників казок «Народні казки» (Львів, 1913), «Баронський син в Америці»³ та інші цінні праці.

¹ Українська народна поетична творчість. Підручник для студентів філол. фак. ун-тів і пед. ін-тів. / ІМФЕ УАН, відпов. ред. М.Т. Рильський. Київ: Радянська школа, 1965. 418 с. Рецензія Jakobiec M., Semkova M. // *Slavia Orientalis*. 1968. № 4. s. 520-525.

² Павлій П. Письменник, фольклорист, вчений: До 120-річчя з дня народження І.Я. Рудченка // Літературна Україна. 1965. 7 верес.

³ Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. / Упоряд., передм. М.Яценко. Київ: Наукова думка, 1966. 247 с.

Надбання вчених XIX – початку XX ст. (П. Куліш, М. Костомаров, О. Потєбня, І. Франко, В. Гнатюк та інші) у теоретичних методах вивчення народної казки вже мали чіткі напрацювання, але зміна устрою суспільства, перехід до соціалізму, наклали упереджене ставлення на дослідження українських вчених як представників «старого часу». Наука на новий лад, що першочергово розгорнулася критичними статтями, на зразок «Чи потрібна казка радянській дитині?» та директивами Н. Крупської, фактично завела у безвихідь наукові пошуки, а метод структуралізму не завжди виправдовував себе у поясненні явищ фольклорної дійсності. Проте з кінця 1950-х років в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН створено комісію з фольклористики та етнографії, яку очолив М. Рильський. Її завданням було координування роботи різних наукових та творчих осередків України. Налагодження експедиторської роботи та упорядкування збірників за архівами фольклористичних записів минулої та сучасної народної поетичної творчості, вплинуло на формування ідеї про публікацію серії «Українська народна творчість». Заплановане п'ятдесятитомне видання вдалося здійснити частково, проте, завдяки цьому проєкту, побачили світ цінні для науки збірники українського фольклору.

Розпочавши у повоєнні роки роботу в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР, М. Рильський згуртував навколо себе науковий потенціал, плеяду фольклористів, що вивчали українську народну казку в національній традиційній методиці. Так, результатом діяльності П. Попова, Г. Сухобрус та В. Юзвенко став збірник «Українські народні казки, легенди, анекдоти» (1957 р.), тираж якого сягав 20 000 екземплярів¹. Видання групувало народні казки, легенди, небилиці, анекдоти за такими блоками: казки про тварин; фантастично-пригодницькі казки; героїчні казки та легенди; соціально-побутові казки та перекази; анекдоти та небилиці. Обстоювалася думка упорядників, зокрема П. Попова, Г. Сухобрус та В. Юзвенко, про жанрово-видову специфіку народного наративу, підкреслювалася взаємна проникність окремих груп текстів, подорожування мотивів. У такий спосіб упорядники уникнули проблеми конфліктних текстів, що знаходилися на межі жанрів та могли бути віднесені як до одного, так і до іншого виду оповіді.

Таблиця 28. Класифікація народної прози із врахуванням видового взаємопроникнення (за збірником П. Попов, Г. Сухобрус та В. Юзвенко)

№	Назва
1	казки про тварин
2	фантастично-пригодницькі казки
3	героїчні казки та легенди
4	соціально-побутові казки та перекази
5	анекдоти та небилиці

¹ Українські народні казки, легенди, анекдоти // Упорядники П. Попов, Г. Сухобрус, В. Юзвенко. Передмова Г. Сухобрус. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1957. 543 с.

У вступній статті Г. Сухобрус обґрунтувала професійну особливість добору та подання текстів, визначила перспективи розвитку українського казкознавства. Проте не легким був шлях до читача, а за відсутності особливої авторитетної підтримки і зазнав би невдачі. М. Рильському довелося відстоювати вищезгадане видання, тому що у 1958 році навколо нього розгорнулася дискусія на сторінках газети «Літературна Україна» (1958 р., 25 лют.). Основна причина її полягала у питанні доцільності збереження у виданнях фольклорного спрямування діалектної особливості мови народних текстів. «Репліка фольклористам» від Л. Горового про засудження практики публікації фольклорних матеріалів, де відтворено «суржик» її носіїв, свідчила про нерозуміння специфіки наукової галузі та тенденцію до оптимізації й стандартизації досліджень. Продовження розгляду цього питання у «Ще одній репліці фольклористам» Л. Горового («Літературна Україна» від 1958 р., 4 квіт.) про уважне ставлення фольклористів до мови публікації, виглядало як напад на методологію. У тому ж номері М. Рильський виступив на захист методичної правомірності збереження у виданнях відступів від літературної мови, що відображали специфіку побутування фольклору. «Кілька зауважень» М. Рильського як реакція на звинувачення Л. Горового стали резонансними у фольклористиці й укріпили методологічні основи фольклористики та казкознавства як галузі науки.

Спадщина М. Рильського в казкознавстві досить скромна. Проте його переклади народних та авторських популярних казкових сюжетів свідчать про: обізнаність у проблематиці інтернаціоналізації; компаративістське споглядання природного руху казки від одного народу до іншого; розуміння своєї місії у цій справі. Так, йому належать переклади О. Пушкіна «Казка про золотого півника» та «Казка про попа та наймита його Балду»¹, П. Єршова «Горбоконики»², В. Одоєвського «Мороз Іванович»³; твори інших жанрів з казковими мотивами («Трістан та Ізольда» Ж. Бедьє, «Руслан та Людмила» О. Пушкіна, «Слово о полку Ігоревім»). Всі зазначені твори мають в основі мандрівні сюжети. Також, він був редактором російськомовного збірника українських народних казок⁴. У вступному слові до колективної монографії «Міжслов'янські фольклористичні взаємини» (1963) вчений вказав на особливості відносин між слов'янськими культурами, які мають стати дороговказом для науковців: «Я не помилюся, коли скажу, що українська славістика віддавна жила і окрилювалася ідеєю слов'янської єдності, прибічниками якої були свого часу Пушкін і Міцкевич, Коллар і Шафарик, Петко Славейков і Любен Каравелов, Вук Караджич і Петро Негош – і наш Тарас Шевченко»⁵.

За період очолювання М. Рильським ІМФЕ та після нього, було створено академічну школу сучасного казкознавства (Г. Сухобрус, В. Юзвенко, О. Дей, І. Березовський, О. Бріцина, Л. Мушкетик та багато інших), що виписала (на жаль, не

¹ Пушкін О. «Казка про золотого півника» та «Казка про попа та наймита його Балду» / Переклад М. Рильського // Пушкін О. Твори в чотирьох томах. Том 2. Поєми, казки. 1952 р. 404 с. С. 331-338, 395-402.

² Єршов П. «Горбоконики» // Рильський М. Твори у 20 томах. Київ: Вид-во АН УРСР, Том 5. Поетичні переклади

³ Одоєвський В. «Мороз Іванович» // Одоєвський В. Ф. Мороз Іванович: казка / пер. з рос. М. Рильського. Київ, 1982. 15 с.

⁴ Украинские народне сказки: / Переводчики Е. Благина, Г. Петников; Под ред. М. Рильского. М.; Л.: Гос. изд-во детской лит., 1950. 128 с.

⁵ Рильський М. Зібрання творів у 20-ти томах. Київ, 1987. Том 16. С. 164.

окремою монографією, а в епізодах наукових публікацій) методика вивчення народної казки, напрями її дослідження, відображені в тематиці захищених дисертацій, монографій, підручників та посібників, програм. Наприклад, у 1958 році Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР розроблено проєкт «Основні проблеми розвитку фольклористики та етнографії в українській РСР: Проєкт для обговорення». Тут проаналізовано стан фольклористики та етнографії того часу. Названо теми, над якими рекомендовано працювати¹; у 1960 р. запропоновано проєкт видання «Українська народна творчість» у 40 томах, який підготували: М. Гордійчук, Ф. Лавров, П. Павлій (АН УРСР). Про це була пізніша розвідка в часописі «Народна творчість та етнографія» (1970, № 4, С. 52) під назвою «Проєкт видання пам'яток українського фольклору у 40-ка томах»². Подібне рішення мали видання І. Березовського («Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти», тут переважають побутові казки та казки про тварин³; спільно з Ф. Лавровим, І. Березовським видано перший том академічного збірника «Україна сміється. Сатира та гумор» (дожовтневий період)⁴).

Отже, зорганізована М. Рильським робота у відділах ІМФЕ надалі продовжувала давати позитивні результати у розвитку українського казкознавства. На сьогодні, ми можемо зазначати про існування фольклористичної школи казкознавства в ІМФЕ, куди належать своїми напрацюваннями відомі вчені: О. Дей, І. Березовський, М. Дмитренко, О. Бріцина, Л. Мушкетик та інші.

З діяльністю двох академіків – М. Рильського та М. Возняка – у радянський час пов'язують продовження традицій української фольклористики ХІХ ст. Про внесок першого вже було сказано вище, на діяльності другого зупинимось.

Микола Возняк (1881 – 1954) відомий як літературознавець, мовознавець та фольклорист. З 1911 р. він був дійсним членом НТШ, з 1939 – професор львівського університету. Академік АН УРСР М. Возняк є автором багатьох наукових праць присвячених життю і творчості українських письменників, давньої української літератури, українського театру, культурних взаємин слов'янських народів. Для українського казкознавства вчений прислужився тим, що упродовж 1946-1947 рр. ним було опубліковано тритомне зібрання «Українські народні казки»⁵. Майже сотню текстів казок взято з архівних фондів Академії наук та приватних колекцій фольклористів. Територіально, записи охоплювали всі області України. Проте упорядник не подав жодних паспортів, що стало недоліком при залученні текстів до досліджень. Мету видання М. Возняк зазначив у післямові до першої книги «Від упорядника»: «Зладити кілька томиків українських народних казок для ширших читацьких кіл, а не для наукового користування». Для цієї мети було відібрано

¹ Основні проблеми розвитку фольклористики та етнографії в Українській РСР: Проєкт для обговорення / АН УРСР Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. 52 с.

² Українська народна творчість. Багатотомне видання. Проєкт / Підгот. М.М. Гордійчук, Ф.І. Лавров, П.Д. Павлій. Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. 16 с.

³ Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти / Упоряд. і передм. І. Березовського. Київ, 1962. 240 с.

⁴ Україна сміється. Сатира та гумор. В 3-х томах. Т.1. Народна сатира та гумор дожовтневого періоду. / Упоряд. Ф.І. Лавров, І.П. Березовський. Київ, 1960.

⁵ Українські народні казки. В 3-х книгах. / Упоряд. акад. М.Возняк. Київ: Держвидав, 1946-1948. Кн. 1., 1946. 123 с.; Кн. 2., 1947. 131 с.; Кн. 3., 1948. 135 с.

«найпоширеніші варіанти» казок. Упорядник зазначив: «З кількох чи кільканадцятьох варіантів текстів я брав один, найкращий з якого-небудь погляду, особливо з погляду мови, по змозі вільної від діалектизмів та говіркових особливостей»¹. Тексти казок у виданнях поділено за трьома різновидами: *чарівні, соціально-побутові, кумулятивні, казки про тварин та притчі*. Діяльність М. Возняка розкрили у дослідженнях М. Мороз (М. Возняк як фольклорист) (1967), В. Сокіл (написав передмову до збірника «Українських переказів», зібраних М. Возняком) (1993), О. Мишанич (біографію та діяльність вченого) (2006), Л. Клебан (наукова та громадська позиція М. Возняка) (2010)².

***

Галина Сухобрус (1912 – 1980) залишилася відомою в українському казкознавстві як дослідниця народної соціально-побутової казки та упорядник науково-популярних збірників казок. Методологія вченої спиралася на теоретичні дослідження казкознавців XIX ст., проте вміщувала елементи сучасної їй зідеологізованої науки. У післявоєнний час вона захистила кандидатську дисертацію на тему «Гене́за і розвиток народних уявлень про долю у східних слов'ян»³ та працювала старшим науковим співробітником ІМФЕ АН УРСР з 1944 р. Дослідниця була упорядником та автором передмов до кількох збірників українських народних казок (1951, 1953, 1957)⁴, де обстоювала думку щодо публікації текстів зі збереженням говірки та манери оповіді респондентів. Заслуга Г. Сухобрус також була у порушенні питання удосконалення класифікації українських народних казок. У праці «Українські народні казки» (1951 р.) вона віддала переваги у розкритті соціально-побутових та пригодницько-фантастичних казок, проте змістовно схарактеризувала і казки про тварин. На її думку, первинна основа цього жанру давно втрачена, уподібнення тварин до людей вчена вважала привабливою художньою вигадкою. Г. Сухобрус визначила діалог як засіб типізації персонажів, коло популярності жанру (дитячий фольклор), його типи (притчі та байки), тематику (соціально-побутова). Дослідниця підтримувала думку, що в українських казках про тварин правдиво й образно змальовано народний побут, звичаї, різні сторони громадської та господарської діяльності людей⁵. Підсумовуючи думки попередників щодо жанровидового поділу казок, дослідниця запропонувала вирізняти *основні групи: казки про тварин, фантастично-пригодницькі, героїчні та соціально-побутові*. Казки про тварин Г. Сухобрус розділила на суто для дітей та для дорослих (*казки типу притч і байок*)⁶. Працюючи над наповненням скарбниці опублікованих

¹ Возняк М. Від упорядника // Там само. С. 123.

² Возняк М. // Українська фольклористична енциклопедія: у 2-х томах / упорядник М. Дмитренко. Київ: вид-во «Сталь», 1 т. 2018. 740 с. С. 235-236.

³ Сухобрус Г.В. Гене́за і розвиток народних уявлень про долю у східних слов'ян: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1945, 18 с.

⁴ Сухобрус Г.С. Казки. // Українська народно-поетична творчість. В 2-х томах. Київ: Радянська школа, 1958. 813с., Т.1. С.353-388; Українські народні казки / Ред. П.М.Попова, вступна стаття Г.Сухобрус (с. 3-24). Київ, 1951; Сухобрус Г.С. Українські народні казки. Київ: Держвидав України, 1953. 331 с.; Українську народні казки, легенди, анекдоти. / За ред. П.М. Попова. Упоряд. Г. Сухобрус і В. Юзвенко. Київ: Держлітвидав. України, 1957. 544 с. (у книзі стаття Г.Сухобрус «Українська оповідальна народна творчість»).

⁵ Сухобрус Г.С. Казки // Українська народно-поетична творчість. В 2-х томах. Київ, 1958. Т.1. С. 353-388; Сухобрус Г.С. Українські народні казки. Київ, 1953.

⁶ Сухобрус Г.С. Казки // Українська народно-поетична творчість. В 2-х томах. Київ, 1958. Т.1. С.367.

казкових сюжетів з архівних фондів ІМФЕ, Г. Сухобрус стала упорядником збірника народних казок з атеїстичними мотивами для молодшого шкільного віку «Святий осел»¹. У передмові вчена звернула увагу на те, що поділ сюжетів за віковим критерієм досить складний і має цілу низку умовностей. Так, сюжети у підбірці компонуються за проблематикою зрозумілою читачеві, дійовими особами, метою висловлення тощо. Все це підпорядковується основним цілям вікової педагогіки. Отже, фольклорист-казкознавець має бути й педагогом та психологом. Проте докторська дисертація Г. Сухобрус (1965), що отримала популярність у вигляді монографії «Українсько-російські фольклорні зв'язки в освітленні вітчизняної науки першої половини ХІХ ст.» (1963) стала зразком заідеологізованої радянської методології. В праці висловлено неадекватні оцінки стосовно класичних фольклористичних праць таких видатних українських діячів, як М. Костомаров, П. Куліш, О. Бодяньський. У пізніших публікаціях Г. Сухобрус намагалася послабити критичний струмінь в оцінках української фольклористики («Видатний дослідник фольклору» (1967 – про М. Костомарова), «Павло Михайлович Попов» (1970), зважаючи на наукову значущість напрацювань фольклористів для вітчизняної науки. Пізніше ідеї її праць були розвинені О. Бріциною (дослідження про соціально-побутову казку).

Співупорядниця збірників Г. Сухобрус – **Вікторія Юзвенко** (1924-2015) фольклорист-славист. З 1958 р. почала працювати в ІМФЕ АН УРСР, 1961 р. захистила кандидатську дисертацію з фольклористики, автор монографій «Українська поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст.» (1961), «Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору» (1973, у співавторстві), «Слов'янська фольклористика. Нариси розвитку. Матеріали» (1988, у співавторстві). Проблематика її наукових публікацій: міжслов'янські фольклорні та фольклористичні зв'язки, історія фольклористики, поетика фольклорних жанрів. Серед її учнів нині відомі науковці-казкознавці: В. Шабліовський, Л. Мушкетик та інші. В. Юзвенко була серед упорядників збірника «Українські народні казки, легенди, анекдоти» (1957, 1988). Їй належать розвідки «Специфіка художніх засобів слов'янської фантастичної казки» (1978), «Взаємозв'язок і взаємодія жанрів як основа історико-фольклорного процесу» (2006), «Фантастичні казки у системі жанрів фольклору», «До проблеми жанрової системи сучасного фольклору»².

---

¹ Святий осел. Народні казки. Для молодшого шкільного віку / Упоряд. Г. Сухобрус. Київ: Молодь, 1964. 92 с.

² Юзвенко В. Українська поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 132 с.; Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору / Відп. ред. В.А. Юзвенко. Київ: Наукова думка, 1973. 150 с.; Юзвенко В. Слов'янська фольклористика. Нариси розвитку. Матеріали / М. М. Гайдай, В. А. Юзвенко та ін. Київ: Наук. думка, 1988. 448 с.; Українські народні казки, легенди, анекдоти / Упоряд., передмова та примітки В. А. Юзвенко. Київ: Молодь. 1989р. 432с.; Юзвенко В. Специфіка художніх засобів слов'янської фантастичної казки. Київ, 1978, 23 с.; Юзвенко В. Взаємозв'язок і взаємодія жанрів як основа історико-фольклорного процесу // Слов'янський світ, 2006, вип. 4, С.15-23; Юзвенко В.А. Взаємозв'язки фольклорних жанрів у їх історичному розвитку // Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору. Київ, 1973. С. 3-21; Юзвенко В.А. Фантастичні казки в системі жанрів фольклору // Слов'янське літературознавство і фольклористика. 1975. Вип. 10. С. 76-82; Юзвенко В.А. К проблеме жанровой системы современного фольклора // Современные славянские культуры. Київ, 1982. С. 155-157.

4.8.1 Внесок І. Березовського в українське казкознавство

Поле діяльності **Івана Березовського** (1923-1991) досить велике: фольклорист, етнограф та літературознавець, дослідник історії фольклористики, упорядник збірників та збирач фольклору. В серії «Українська народна творчість» йому належать декілька видань, зокрема «Казки про тварин» (1976, 1979, 1986), окрема збірка «Мудрий оповідач: казки, байки, притчі, анекдоти» (1962, 1969), «Героїко-фантастичні казки» (1984). Працюючи над казкою, на жаль, І. Березовський власної класифікації цього жанру не запропонував. Проте наголошував на історичній правдивості казки та закликав дослідників використовувати її як історичне джерело. Він був співукладачем української частини «Порівняльного покажчика сюжетів східнослов'янської казки (СУС)» (1979), співавтор словника наукової та народної термінології «Східнослов'янський фольклор» (1993). Монографії вченого («Українська радянська фольклористика: етапи розвитку і проблематика» (1968), «Українська народна творчість (20-30 роки ХХ ст.)» (1973), «Іван Манжура» (1962)). Його учні, кандидати наук, захищали дисертації переважно з історії фольклористики та казкознавства. Увага вченого була скерована на розвиток прозової традиції, зокрема казки, питання її класифікації, типологізації, видів та досліджень. Казкознавчій проблематиці була присвячена й одна з останніх неопублікованих робіт І. Березовського.¹

1976 р. у 16-й книзі серії «Українська народна творчість» І. Березовський оприлюднив науково оформлене і паспортизоване видання «Казки про тварин» (усього 506 №№) із великою передмовою, де здійснено огляд не лише історії жанру, а й поетики та дидактики. Як представник порівняльно-історичного напрямку казкознавства, І. Березовський зауважував, що казки про тварин можуть претендувати на звання «найдавнішого жанру народної прози»². Він вказав на низку своєрідних ознак, що сприяють виокремленню їх серед інших казкових жанрів, це: а) образна система; б) своєрідність художньої вигадки; в) тематика; г) ідейно-художні риси; д) генетичні джерела (первісна доба, вплив історії, зміна функцій казок, переосмислення образів та мотивів, спостереження за звірами, культу тварин, первісна магія); е) аналогічність із творами інших народів. Основу книги становлять твори зі збірника В. Гнатюка. Розташування упорядником посліпль кількох варіантів казок було досить зручним для спостережень (35 казок із цього збірника проаналізовано нами у дослідженні «Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин» (2008))³. Фольклорні зразки, взяті з різних збірників, стали однією

¹ Казки про тварин/ передмова І. П. Березовський. Київ : Дніпро, 1986. 237 с. (1976, 1979, 1986), Мудрий оповідач: казки, байки, притчі, анекдоти. / Упорядник І. Березовський. Київ: Вид-во Академії наук Укр. РСР, 1962 239 с. (перевидання 1969); Героїко-фантастичні казки / упор. І. П. Березовський. Київ : Дніпро, 1984. 366 с.; Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка / АН СССР. Отд-ние лит. и яз. Науч. совет по фольклору; Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая; Сост. Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабашников, Н. В. Новиков. Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 1979. 437 с.; Українська народна творчість (20-30 роки ХХ ст.): літературний огляд / І. П. Березовський. Київ : Наукова думка, 1973. 152 с.; Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика. Літературний огляд / Іван Павлович Березовський. Київ : Наукова думка, 1968. 343 с.

² Березовський І. Розкішна гілка казкового епосу на Україні // Казки про тварин. Київ, 1986. С. 5.

³ Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин : монографія. Біла Церква: ВАТ «Білоцерківська друкарня», 2008. 168 с.

родиною і відкрили для читача існування самотнього і самодостатнього жанру – казки про тварин. Перерахування сюжетів дозволить краще усвідомити це. Ось вони: «Лисичка-Сестричка і Вовк-Панібрат», «Про Вовчика-Братика й Лисичку-Сестричку», «Лисичка-Кума», «Лисиця на зимівлі у Вовка і Ведмедя», «Лисичка, Вовчик, Ведмедик, Свинка, Зайчик і Кішечка», «Лисичка, Котик і Півник», «Кіт, Кріт, Курочка і Лисиця», «Війна Пса з Вовком», «Пан Коцький», «Лисиця та Кіт», «Козел і Баран», «Кіт, Цап та Баран», «Віл, Баран та Півник», «Як звірі хату будували», «Волик, Баранчик, Півник і Качечка», «Як звірі зимували у лісі», «Звірі в хатинці», «Телятко, Кабан, Півник, Качур та вовки», «Як Музика змудрував звірів», «Солом'яний Бичок», «Дід, Баба, Куріпка, Зайчик, Лисиця, Вовк та Ведмідь», «Лисичка-Сестричка», «Як Чоловік з Ведмедем газдували», «Ведмідь і Дід», «Про Козу-Дерезу», «Коза ярая, пів бока драная», «Кіт і граф Попеловський», «Котофей і пан Печерицький», «Котик», «Як Лисиця зробила чоловіка багачем», «Казка про Дідового Півника і Бабину Курочку», «Рукавичка», «Кінська Голова», «Колобок», «Коржик».

В серії «Народна творчість» видавництва «Дніпро», І. Березовському належить упорядкування тому «Героїко-фантастичні казки» (1984), з передмовою та примітками, словничком маловживаних слів. До книги увійшли популярні казки про богатирів та звитяжців (48 текстів): «Ілля Муромець та Соловей-розбійник», «Буха Копитович», «Козак Мамарига», «Кирило Кожум'яка», «Цар дикого лісу», «Ведмідь-Іванко, Товчикамінь і Сучимотузок», «Іван-Вітер», «Чабанець», «Сон Герасима», «Летючий корабель», «Яйце-райце», «Про бідного чоловіка і воронячого царя», «Телесик», «Залізний вовк», «Солдат та Смерть», «Щастя», «Царівна Жаба», «Ох» та ін. Казкові богатирі втілюють ідеали перемоги добра над злом і перебувають поза ідеологічною нашарованістю. У передмові до видання І. Березовський вказав на місце казки у становленні таких жанрів, як пригодницький роман, повість, новела, байка, літературна казка-алегорія, віршована казка, дитяча література загалом. Записи ХІХ століття потрапляють до збірників та наукових статей, презентуючи неповторність народного мислення, дидактики, неперервності традицій та вірувань народу.

Працюючи над українською частиною зіставного покажчика сюжетів казок (відомого як СУС)¹, І. Березовський використав матеріали рукописного «Покажчика українських сюжетів казок» М. Андреева, що зберігався в архівних фондах Грузії. Фотокопія рукопису М. Андреева, зроблена ним, прислужилася у виданні україномовного варіанту покажчика зредагованого нами у 2015 р. Зупинимось детальніше. 1979 р. за сприяння наукової ради з фольклору у Відділі літератури і мови Інституту етнографії ім. М.М. Міклухо-Маклая АН СРСР було видано «Порівняльний покажчик сюжетів. Східнослов'янська казка» (437 с.), укладачі якого (Л. Бараг, І. Березовський, К. Кабашников, М. Новиков) мали окремі завдання (вибрати збірники з народними казками та внести казкові сюжети до реєстру відповідно удосконаленого покажчика Аарне-Андреева; потім сформовано спільне видання). На видання була позитивна україномовна рецензія В. Качкана «Як казку

¹ Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. / Состав. Бараг Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. Ленинград: Наука, 1979. 437 с.

склали» (1980) ¹. Цінною є бібліографія покажчиків та індексів казкових сюжетів, подана в кінці покажчика (200 позицій). Покажчик «Східнослов'янських казок» (1979), так званий СУС, обслуговував лише три національні системи (слов'янські) казок із 15, що входили до СРСР. Штучно створений науковий мікропростір із дослідження сюжетів казок використовувався лише у науковопопулярних збірниках. Переважна кількість популярних видань казок була без посилання на покажчик.

З постаті І. Березовського в українському казкознавстві починається нова хвиля академічного розвитку. Його методологічні принципи спиралися на досягнення О. Потебні, М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка, М. Левченка та ін. та сформували дослідження наступного покоління казкознавців: Л. Дунаєвської, В. Давидюка, О. Бріциної, Н. Смагло, Л. Мушкетик, С. Карпенко та ін. Бувши аналітиком, І. Березовський наголошував на вагомому впливі на казку писемної традиції, яка надала цьому виду фольклорного мислення нового розвитку. «Жанру літературної казки не чужі традиції народної казки, усної, проте з появою писемності казкова творчість дістала характерне, яскраво нове джерело для свого збагачення, поширення й функціональних виявів»². У монографії «Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика»³ вченим зроблено нотатки й про українські народні казки. У статті «Українські народні казки про тварин і східнослов'янська казкова традиція»⁴ ним визначено перспективні теми для порівняльного вивчення та проблеми циклізації «звіриного епосу». «Зіставлення, порівняльне вивчення казкового епосу можливі за багатьох його ознак. Проте чи не найбільш виправданим з погляду історичного розвитку народної оповідної творчості є порівняльний розгляд творів окремих специфічних груп та жанрових різновидів. Характерною рисою, наприклад, «звіриного епосу» є тенденція до епічної циклізації у розробці деяких сюжетів та мотивів, що своєрідно відлунує у казках східнослов'янських народів», – пише він. «Проблема циклізації у східнослов'янському «звіриному епосі» щільно переплітається і з питанням виникнення та утвердження у казках даної групи різних стильових ліній, що своєю чергою зумовлювало появу своєрідних жанрових різновидів. Усе це так само цікаво було б розглянути в загальному контексті народної оповідальної творчості східних слов'ян». І продовжує: «Порівняльне вивчення східнослов'янських казок про тварин могло б також сприяти з'ясуванню процесу складання їх характерної поетики, особливостей їх взаємодії з літературною традицією, зрештою, – їх загальної специфіки». Особливості вияву цієї тенденції в оповідальній творчості кожного народу зокрема могли б стати предметом спеціального, широкого дослідження. Також І. Березовський висловив думку про здійснення наукової класифікації фольклору, що має передусім пізнавальне значення. Класифікація такого типу розкриватиме особливості жанрової системи

¹ Качкан В. Як казку склали // Друг читача. 1980. 7 лют. С. 7.

² Березовський І.П. Українські народні казки про тварин / Упоряд., передм, прим., словник І.П. Березовського. Київ: Наукова думка, 1979. С. 15.

³ Березовський І.П. Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика. Київ: Наукова думка, 1968. 343 с.

⁴ Березовский И.П. Украинские народные сказки о животных и восточнославянская сказочная традиция // Прозаические жанры фольклора народов СССР: тезисы докладов на Всесоюзной научной конференции, 21-23 мая, 1974 г., г. Минск, 1974. С. 149-151 с.

фольклору на кожному історичному етапі, відтворюючи історію виникнення, складання та розвитку кожного жанру зокрема, повинна сприяти з'ясуванню закономірностей його розвитку й характеру зв'язку з тим конкретним соціальним і етнокультурним середовищем, в якому він виникав і потреби якого був покликаний задовольняти; класифікація повинна допомогти збагнути характер взаємодій жанру з різними видами та формами художньої й історично-побутової практики народу¹. Завдання, що здавалися нереальними для фольклористів часу І. Березовського, намагалися здійснити В. Давидюк, Л. Дунаєвська, О. Бріцина та інші казкознавці останньої третини ХХ ст. та наші сучасники. Вузкопрофесійні аспекти проблем, порушених І. Березовським, знайшли продовження у вже згаданому нашому дослідженні «Міфологічні мотиви казок про тварин» (2008), де вивчено міфологічну поетику групи «звіриний епос» з опертям на європейську й слов'янську міфологію та сучасну світову едиційну практику щодо фольклорних наративів.

Отже, вчений чітко бачив шлях розвитку українського казкознавства і всіляко долучався до методів консультування науковців молодшої генерації. Беручи участь у конференціях, І. Березовський виносив на обговорення питання місця вивчення казкової традиції в українській фольклористиці: «Народна оповідна творчість в культурному процесі на Україні»², «Принципи видання казкового епосу в багатотомній серії «Українська народна творчість»³. Питання єдності оповідної традиції слов'ян вчений порушив у статті «Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція»⁴, а проблему актуальності напрямів вивчення казки – у статті «Міфологічна школа»⁵, у співавторстві з В. Горленком. Тематиці впливу народного гумору та сатири на життя українців присвячене видання Ф. Лаврова та І. Березовського «Україна сміється. Сатира та гумор» (дожовтневий період)⁶.

Отже, І. Березовський за своє життя зреалізував задум – показати народну оповідну традицію у всій повноті. Тісне контактування народної прози, у міжвидовому відношенні, ставало причиною переходу сюжету від жанру до жанру, набуваючи форми балади, казки, анекдоту тощо. За спостереженням вченого, казкова оповідна традиція нашого народу має три види: казки про тварин, побутові та чарівні, де взаємодія між сюжетами має циклічну чи валентну взаємодію на рівні сюжетних типів.

---

¹ Березовський І. П. Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція // НТЕ. 1974. № 4. С. 36-43. С. 41.

² Березовский И.П. Народное повествовательное творчество в культурном процессе на Украине // Международная научная конференция «Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контекст». Тезисы докладов и сообщений / АН УССР Ин-т лит. им. Т.Г.Шевченко. Киев, 1979. С. 72-75.

³ Березовський І.П. Принципи видання казкового епосу в багатотомній серії «Українська народна творчість» // IX Міжнародний з'їзд славистів: Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів. Київ: Наукова думка, 1983. С. 281-294.

⁴ Березовський В.Н. Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція // Народна творчість та етнографія. 1994. № 5. С. 36-43.

⁵ Березовський І. Міфологічна школа / І. Березовський, В. Горленко // Українська літературна енциклопедія: в 5 т. Т.3. Київ, 1995. С. 385.

⁶ Україна сміється. Сатира та гумор. В 3-х томах. Т.1. Народна сатира та гумор дожовтневого періоду. / Упоряд. Ф.І. Лавров, І.П. Березовський. Київ: Радянський письменник, 1960. 394 с.

Таблиця 29. «Схема циклічної або валентної взаємодії видів казок»
за І. Березовським

***

Серед напрямів вивчення народної казки вітчизняними науковцями у другій половині ХХ ст. вирізняються філологічний та історико-етнографічний. Казковий пласт ідеально підходив для філологічних досліджень, зокрема статистичних. Матеріал для таких досліджень можна було взяти не лише зі збірників, а й зі словників та подібних видань, де цитати використовувалися для ілюстрації мовного явища. Вивчення фразеологічної системи в казках лежало на поверхні. Сюжети не лише показували кількість використаних фразеологічних одиниць, а й пояснювали способи використання їх у мовленні народу. Як приклад, стаття В. Мариниченко «Використання фразеологічних одиниць у новому українсько-російському словнику (на матеріалі українських казок ХІХ ст.)»¹; дисертація Н. Дніпровської «Синтаксис сполучникового складного речення української народної казки. (На матеріалі казок у збірниках І. Рудченка та П. Чубинського)»². Фразеологізми у казках вивчав В. Хоменко: «Значення казкових фразеологізмів для розвитку мови у дітей», «Фразеологічний склад української народної казки» та дисертація «Фразеологічний склад українських народних казок, записаних на Полтавщині» (1962)³.

Провідною темою казкознавства цього періоду стало співвіднесення казки з дійсністю, пошук ідеологічних народних символів та мотивацій. Паралельно продовжувалася робота над структурою казки та поетикою. В. Кнейгер «Поетичні

¹ Мариниченко В.Г. Использование фразеологических единиц в новом украинско-русском словаре (на материале украинских сказок XIX в.) // Лексикографический бюллетень. Киев: АН УССР, 1951. 106 с.

² Днепро́вская Н.Я. Синтаксис союзного сложного предложения украинской народной сказки: (На материалах сказок, помещенных в сборниках Ив.Рудченка и П. Чубинского). Автореф. дис... канд. филол. наук. Харьков, 1955. 16 с.

³ Хоменко В. стаття «Значення казкових фразеологізмів для розвитку мови у дітей», «Фразеологічний склад української народної казки» та дисертація «Фразеологічний склад українських народних казок, записаних на Полтавщині» (1962)

формули зачинів і кінцівок фантастичної казки»¹. Традиційно висвітлювалися на сторінках наукових видань розвідки про природу казки та її творців: В. Поп «Закарпатські казки А. Калина»²; О. Мишанич «Казкар Юрій Ревть»³; Ф. Лавров «Творці та виконавці українського епосу»⁴.

Тема сатиричного зображення у казках правди була позитивно прийнята ідеологами радянського періоду. Висміювання негативних рис характеру, поведінки, представників певних прошарків населення, типів у прямому і переносному казковому контексті виховувала молоде покоління, формувала стереотипи. Порівняльні міжжанрові дослідження набули популярності серед науковців, адже взаємодія фольклорного наративу була очевидною. Міжжанрові переходи сюжетів обумовлювали появу нового контексту з елементами доповнення та уточнення. Це, зокрема, дослідження П. Лінтура «Антирелігійні та антипопівські мотиви в казках Андрія Калина»; Л. Солодченко «З того світу», як рецензія на Харківське видання «З того світу. Антираелігійні казки народів СРСР» (1959); І. Кишинського «Казкар Василь Гредінаров» (проживав у Полтаві)⁵ та багато інших.

4.8.2 П. Лінтур як казкознавець

Петро Лінтур (1909 – 1969) – культурний діяч, літературознавець, письменник, збирач і дослідник фольклору, казкознавець. Казки почав записувати ще школярем на прохання вчителів від своєї бабусі, мами, сусідок, що приходили до них на вечорниці. Під час навчання в Карловому університеті у Празі був делегований на навчання до Югославії, де записався на прослуховування спецкурсу сербської казки від відомого славіста П. Поповича. Свою роботу проводив на Закарпатті, докладаючи зусиль до популяризації місцевої народної творчості. Він працював у обласних відділах освіти, вчителював. Заохочуючи до запису фольклору своїх учнів, він ставив перед ними проблемні завдання, на зразок: «Які обряди справляють в селі?», «Що розповідають люди про панщину?», «Як виникло наше село?». За 35 років науково-творчої діяльності він видав 18 окремих книг, опублікував 43 журнальні та кілька десятків газетних статей. Популярність вченого була обумовлена його життєвою позицією – не стояти осторонь, братися за, переважно, безкорисні справи заради збереження фольклорної пам'яті свого народу. У його бібліотеці, на подарованих книгах – численні адресування із побажаннями від українських, болгарських, угорських та інших колег-фольклористів (О. Дей, Г. Сухобрус, К. Горалек, Д. Ортутай та ін.).

---

¹ Кнейгер В.Н. Поетичні формули зачинів і кінцівок фантастичної казки // Народна творчість та етнографія. 1963. № 2. С. 54-59.

² Поп В. Закарпатські казки А.Калина // Радянське Закарпаття. Ужгород, 1956. № 1. С. 136-144.

³ Мишанич О. Казкар Юрій Ревть // Закарпатська правда. 1957. 28 лип.

⁴ Лавров Ф.И. Творцы и исполнители украинского эпоса // Основные проблемы эпоса восточных славян. М.: Изд-во АН СССР, 1958. С. 217-239.

⁵ Лінтур П.В. Антираелігійні та антипопівські мотиви в казках Андрія Калина // Народна творчість та етнографія. 1962. № 1. С. 94-97. Кишинський І.О. Казкар Василь Гредінаров // Народна творчість та етнографія. 1962. № 4. С. 98-100. Рецензія Солодченко Я. «З того світу» на книгу «С того света: Антираелигиозные сказки народов СССР» (Харьков, 1959) // Народна творчість та етнографія. 1962. № 3. С. 139-140.

Коли Академії наук СРСР та УРСР, Київський, Львівський, Ужгородський та Московський університети проводили низку комплексних експедицій щодо збирання фольклору Закарпаття, П. Лінтур безпосередньо працював у складі групи, що вивчала села Хустського та Міжгірського районів. Його справедливо вважають найпродуктивнішим у справі збирання та вивчення казок Закарпаття після В. Гнатюка. Починаючи з років викладання в Хустовській гімназії (1940-ві рр.), дослідник, разом зі студентами, провів кілька експедицій, у яких виявив на Закарпатті понад 80 казкарів та записав від них 1300 сюжетів казок. Так, в селах Хустського району записано 344 казки, Іршавського – 264, Мукачівського – 275, Перечинського – 104, Тячівського – 79, Виноградівського – 80 казок. Тут сформувалися як фольклористи Дмитро Вакаров, Іван Чендей та ін. З теоретичних положень П. Лінтура постають два основних завдання: 1) записати якомога повніше репертуар казкарів одного села; 2) виявити якомога повніше казковий репертуар області. Так, в с. Горінчево він виявив 9 народних казкарів, серед них: Андрій Калин, Фома Плешинець, Дмитро Петрик, Іван Ділінка. П. Лінтур уважно вивчав життя казкарів, їх біографії, репертуар, велику увагу приділяючи ролі казкаря у побутуванні казок, їх психологічній та виконавській майстерності. Серед публікацій вченого: «Казкар із села Горінчево А. Калин», «Поети – оповідачі Закарпаття», «Казкар Андрій Калин», «Закарпатський казкар А. Калин: (до проблеми традиції і новаторства в усній народній творчості)», «Казкар Іван Іванович Ільтьо», «Народний казкар з Берегова» (про казкаря Ю. Тегзу), «Казкар Михайло Галиця», «Майстри народної творчості», де йдеться про творчість Закарпатських казкарів і співаків¹, «Сучасні казкарі Закарпаття: нотатки збирача», «Закарпатський казкар Юрій Ревть», «Збирання і деякі проблеми вивчення фольклору Радянського Закарпаття»² та інші. І. Хланта у передмові до збірника «Закарпатські народні казки у записах Петра Лінтура» (2007)³ зазначав, що книга була схвально прорецензована не тільки у місцевій періодиці, але і в республіканській (газета «Советская Украина» рецензія І. Березовського), та союзній (журнал «Советская этнография» (1958. № 3), рецензія Е. Померанцевої), здійснено її переклад чеською мовою.

Отже, діяльність П. Лінтура як казкознавця почалася задовго до захисту кандидатської дисертації «Закарпатський казкар Андрій Калин: проблема традиції і особистісного начала у творчості казкаря» (1953) та виходу укладених ним збірників: «Закарпатські казки Андрія Калина» (1955), «Майстер Іванко» (1960), «Казки зелених гір» (1965, казки Михайла Галиці), «Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив

---

¹ Лінтур П.В. Сказочник из села Горинчево А. Калин // Закарпатская Украина. 1947, 27 апр. Лінтур П.В. «Поэты – повествователи Закарпатья» // Советское Закарпатье. Литературный альманах. 1947; Лінтур П.В. Закарпатський сказочник А.Калин: К проблеме традиции и новаторства в устном народном творчестве // Научные записки Ужгородского ун-та. Серия историко-филол. Т. 24. Ужгород, 1957. С. 45-73; Лінтур П.В. Сказочник Иван Иванович Ильтьо // Советское Закарпатье. 1959. 20 дек.; Лінтур П.В. Народний казкар з Берегова // Ленінська правда (м. Хуст на Закарпатті) 1962. 20 лют.; Лінтур П.В. Сказочник Михаил Галиця // Закарпатская правда. 1964. 1 февр.; Лінтур П. Майстри народної творчості // Закарпатська правда. 1966. 23 лист.

² Лінтур П. Сучасні казкарі Закарпаття: (Нотатки збирача) // Народна творчість та етнографія. 1967. № 1. С. 79-82; Лінтур П.В. Закарпатський сказочник Юрій Ревть // Советское Закарпатье. 1955. 3 сент.; Лінтур П.В. Собирання и некоторые проблемы изучения фольклора Советского Закарпатья // Карпатский сборник. М., 1972. С. 81-94.

³ Закарпатські народні казки у записах Петра Лінтура. Вступ. стаття, примітки та слов. Івана Хланти. Ужгород: Карпати, 2007. 232 с.

працювати» (1966, побутові казки), «Три золоті слова» (1968, казки Василя Короловича), «Дідо-всевідо» (1969), антології казкарів Закарпаття «Зачаровані казкою» (1984), що її уклали вже після смерті вченого І. Сенько та В. Лінтура¹. Антологія цінна не лише об'ємними відомостями про кожного казкаря, а й паспортизацією сюжетів за покажчиком СУС, посиланнями тощо. У спогадах про те, як П. Лінтурові доводилося збирати казки І. Сенько пише: «Від Ужгорода до Страбичева, де живе казкарь Василь Королевич, 54 кілометри. До села Люта, зовсім у протилежний бік, але там живе казкарь Юрій Гебрян, – 75 кілометрів. До гуцульського села Богдан, де мешкає співачка Ганна Юрашова-Дем'янчук – 224 км, а це ще в іншому напрямку від Ужгорода. Або ж такі факти: у липні 1963 р. в с. Синевичі казкарь Ледней Федір одну казку «Про Івана Спудзаря» розповідав три години; при першому знайомстві у 1958 р. із казкарем Іваном Лазарем із с. Макарова фольклористові довелося цілий день умовляти старого, щоб він продиктував три замовляння при лікуванні корів». За підрахунками самого П. Лінтура, від середини ХІХ ст. до 1945 р. в книгах і періодичних виданнях опубліковано 1200 казок українського населення Карпат – менше ніж ним одним записано. Кращі казки вченого було видано у Києві, Празі та ін. На прохання Академії наук НДР Лінтур упорядкував антологію «Українські народні казки» (1972) з передмовою². Ця антологія мала 800 сторінок, де подано 123 №№ казок. Янко Мегела у часописі «Всесвіт» (1973. № 9. С. 186-187) зазначав: «Німецький читач дістав змогу познайомитися не тільки з величезним багатством українського казкового епосу, але й з побутом народу». Прикметно, що над завершальним елементом книги – укладання коментарів – після смерті П. Лінтура працював білоруський вчений Л. Бараг. Продовженням традиції став збірник «Українські народні казки», виданий у середовищі української еміграції Західної Німеччини. До видання увійшли казкові сюжети, що сприяли освоєнню дітьми як мовного колориту, так і культурному збагаченню³.

Серед видавців спадщини П. Лінтура відзначимо І. Хланта, І. Сенька та В. Лінтура. Їм належать статті «Щире слово збирачеві казок: Три листи М.Т. Рильського до П.В. Лінтура»⁴; «Знав і казки, і життя»⁵. 1988 р. І. Хланта та І. Сенько уклали «Бібліографічний покажчик праць Петра Васильовича Лінтура» (56 с.). У книзі подано біографію П. Лінтура, бібліографію його праць (157 №№), літературу про життя і творчість дослідника (36 №№)⁶. І. Сенько – «Заповнена анкета або життєпис П. Лінтура» (193 с)⁷.

¹ Закарпатські казки Андрія Калина / Упоряд. Г.Ігнатович. Ужгород, 1955. 216 с.; Лінтур П.В. Закарпатський сказочник Юрій Ревть // Советское Закарпатье. 1955. 3 сент.; Казки зелених гір. Закарпатські казки Михайла Галиці. / Запис., упоряд. та ред. П.В.Лінтур та І.М.Чендей. Ужгород: Карпати, 1965. 285 с.; Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати. Закарпатські народні казки. Гумор та сатира. Запис текстів та впоряд. П.В.Лінтура. Ужгород: Карпати, 1966. 170 с.; Дідо-всевідо. Закарпатські народні казки. Запис текстів та впоряд. П.В.Лінтура. Ужгород: Карпати, 1969. 239 с.; Зачаровані казкою. Українські народні казки Закарпаття в записах П.В.Лінтура. / Післямова «Казкарі Закарпаття і їх репертуар» (с. 496-510) П.В. Лінтура; упоряд. І.М. Сенько та В.В. Лінтур. Ужгород: Карпати, 1984. 526 с.

² Lintur P. V. Nachwort. // Ukrainische Volksmärchen. Herausgegeben von P. V. Lintur. Berlin, 1972, S. 691-743.

³ Українські народні казки: Збірник. Гайденав: Вид-во «Заграва», 1947.

⁴ Сенько І.М., Лінтур В.В. Щире слово збирачеві казок: Три листи М.Т.Рильського до П.В.Лінтура // Відлуння: Творчість молодих. Ужгород: Карпати, 1985. С. 118-120.

⁵ Сенько І. Знав і казки, і життя // Закарпатська правда. 1984. 4 трав.

⁶ Хланта І.В., Сенько І.М. Петро Васильович Лінтур: Бібліографічний покажчик. Ужгород, 1988. 56 с.

⁷ Сенько І.М. Заповнена анкета або життєпис П.В. Лінтура. Ужгород, 1999. 193 с.

Багато у справі видання народних скарбів зробив завідувач кафедри російської літератури Ужгородського національного університету, відомий літературознавець, фольклорист, популяризатор доробку П. Лінтура – **Іван Сенько (1937 р.н.)**. Крім згадуваної антології казкарів Закарпаття за матеріалами П. Лінтура «Зачаровані казкою» (1984), він умістив казки у своїх збірниках «Біля райських воріт: Збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат» (1980)¹, «Ходили опришки» (2000), «І завтра сонце зійде. Казки і притчі» (2000), «Чарівна торба: Українські народні казки, притчі, легенди, перекази, пісні та прислів'я, записані від М. Шопляка-Козака (1988), «Три золоті слова» (2008) та ін. І. Сенько займається дослідженням закарпатського фольклору, є в нього й праці, присвячені угорсько-українським взаємовпливам. Його книги: «Усна творчість народів світу: мистецтво слова, казкарі і співаки, фольклористи» (2001), «Ментальність русинів-українців», де розглянуто закарпатський фольклор у всеукраїнському контексті (136 с)², вже згаданий нарис «Заповнена анкета, або Життєпис Петра Лінтура» (1999), статті, зокрема «Щоб зрозуміти бесіду звірів: фольклор і питання екології»³ – все свідчить про внесок вченого до розбудови українського казкознавства.

4.8.3 М. Гиряк як казкознавець

Микола Гиряк (1933-2007) відомий як фольклорист, упорядник серії збірників народних казок Східної Словаччини за географічним принципом. Вчений оприлюднив експедиційні матеріали казок у семитомному виданні «Українські народні казки Східної Словаччини» (Пряшів 1965-1979), що охоплював зразки народної прози українців-русинів з усіх регіонів Пряшівщини. У текстах упорядник зберіг діалектні особливості казок, подано біографії казкарів та вказано дату запису. Про це М. Гиряк у передмові зазначав: «Мова казок, які пред'являємо нашим читачам, не зазнали майже ніяких втручань з боку збирача. Нашою метою є публікувати місцеві народні казки такими, якими вони побутують в народі, згідно з вимогами сучасної фольклористики... Зберігаємо фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні та інші особливості говірок сіл, в яких проводили дослідження» (т. 3, с. 5). Наприкінці кожного тому вміщено примітки з індексацією сюжетних типів казкової прози та стислий зміст кожної казки, а також словник діалектних слів. Видання здобуло особливої популярності та вимагало перевидання. Згодом, під однойменною назвою було видано 5-томне видання казок, вибраних із семитомника (1968, 1979, 1982, 1985, 1986). На працю були рецензії: М. Мушинки в часописі «Дружно вперед» та Й. Дзєндзелівського «Важливе філологічне видання» на Том 2 в «Дуклі»⁴; на 3 том були позитивні рецензії: «Казки Снинщини» в «Дуклі»;

¹ Біля райських воріт. Збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат / Упоряд., передм. та прим. І. Сенька. Ужгород: Карпати, 1980. 271 с.

² Сенько І. Ментальність русинів-українців. Ужгород, 1996. 136 с.

³ Сенько І. Щоб зрозуміти бесіду звірів: (фольклор і питання екології) // Зелені Карпати. 1994. № 1-2. С. 97-99.

⁴ Українські народні казки Східної Словаччини / Упоряд. М. Гиряк. Томи 1-7. Братіслава: Словацьке пед. вид-во. Відділ української літератури в Пряшеві, 1965-1979; Українські народні казки Східної Словаччини. Т. 1-5. Упоряд., післямова та коментар М. Гиряка. Братіслава-Пряшів: Словацьке пед. Вид-во, 1965-1976. 1368 с. Рецензії: М. Мушинки «Кілька

Н. Шуркалова в «Slovenský Narodopis»; В. Плачинди під назвою «Вдовольнити спрагу» у часописі «Народна творчість та етнографія»¹. У четвертому томі вміщено післямову М. Гиряка «До питання про казкову традицію на Свидничині». У 1976 р. на чотири томи збірника була рецензія Л. Барага українською в «Дуклі»². Намагаючись максимально популяризувати записи казок, М. Гиряк та Н. Гиряк видали збірник українських народних казок Східної Словаччини «Гора до неба» зі статтею М. Гиряка «Українські народні казки Східної Словаччини» (С. 134-135). На це видання була рецензія М. Мушинки в «Дуклі»³. Також, казки зібрані М. Гиряком публікувалися у додатку до часопису «Нове життя»⁴ та у перекладі словенською мовою⁵.

Теоретичний доробок вченого можна поділити на історико-бібліографічний («З історії вивчення українських народних казок Східної Словаччини», «До питання про дослідження народних казок Межилабірщини»⁶), структурний аналіз казки («Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини», «Заключні формули українських народних казок Східної Словаччини»), стильові особливості («Епітети як засіб стилю казок Петра Ілька», «До питання стилю побутових казок українців Східної Словаччини»), постаті казкарів («Казкарі Межилабірщини», «До казкового репертуару Петра Ілька», «Наші казкарі – наші митці», «Казкар Степан Полянський», «Носії народного художнього слова») та бібліографічні розвідки («Бібліографія фольклору Пряшівщини, 1945-1969» (налічує 498 одиниць, прорецензована О. Деєм)⁷). Значним узагальненням поглядів вченого на казкознавство стала праця

думок до виходу збірника казок» на Том 1: Українські народні казки Східної Словаччини / Упоряд. М.Гиряк // Дружно вперед. 1965. № 12. С. 22; Й. Дзензелівського «Важливе філологічне видання» на Том 2: Українські народні казки Східної Словаччини / Упоряд. М.Гиряк // Дукля. 1967. № 4. С.65-67.

¹ Українські народні казки Східної Словаччини. У 5 томах. Т. 3. Казки Снинщини / Упоряд., післямова та коментар Михайла Гиряка. Братіслава-Пряшів, 1969. 278 с. Рецензії: «Казки Снинщини» // Дукля. 1969. № 4. С.62-63); Šurkalova N. // Slovenský Narodopis. XVII. 1969. № 4. S. 649-651; В. Плачинда «Вдовольнити спрагу» // Народна творчість та етнографія. 1969. № 3. С.93-96.

² Дванадцять братів. Закарпатські казки Андрія Калина. / Літ ред. та впор. В.С.Бесараби. Ужгород: Карпати, 1972. 156 с.; Дивна сопілка. Українські народні казки / Упоряд. та передм. В.Г. Бойка. Київ, 1972. 247 с.; Українські народні казки Східної Словаччини. У 5 томах. Т. 4. Казки Свидниччини / Упоряд., післямова та коментар Михайла Гиряка. Братіслава-Пряшів, 1972. 260 с. (Післямова М. Гиряка «До питання про казкову традицію на Свидничині» С. 243-254). М., 1975. 192 с. Рецензія Л.Г. Барага // Советская этнография. 1975. № 3. С.182-185. (переклад // Дукля. 1976. № 1. С.76-79).

³ Гора до неба: Українські народні казки Східної Словаччини / Запис текстів, упоряд. і заг. редакція М.Гиряка та Н. Гиряка. Ужгород: Карпати, 1968. 136 с. Рецензія М.Мушинки «Казки Пряшівщини» // Дукля. 1969. № 2. С. 74.

⁴ Казки / Зібрав М.Гиряк // Нове життя. 1963. № 51-52. Додаток. 16 с.

⁵ Pomeranzeva E. Der Einfluss der Stadt aus das Zaubermärchen des 19 und 20 Jahrhunderts. // Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte 18 (NF 3). Berlin, 1975; Hirjak Michal. Zakliaty les: Z ukrajinskeho originalu "Hora do neba" vydaného Nakl. Karpaty v Užhorode r. 1968 preložil Marian Heveši; Doslov napisala Viera Gasparikova. Košice: Vychodoslovenské vydavateľstvo, 1975. 88 s.

⁶ Гиряк М. З історії вивчення українських народних казок Східної Словаччини // Дукля. – 1975. - № 2. – С. 73-79; Гиряк М. До питання про дослідження народних казок Межилабірщини // Записки наукового товариства – Пряшів: Видавництво Культури союзу українських трудящихся, 1975 – Т.3. – С. 85-94.

⁷ Гиряк М. Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини // Дукля. 1970. № 1. С. 78-80; № 2 – С. 78-80; № 3 – С. 78-80; № 4 – С. 78-80; № 5 – С.78-80; № 6 – С. 74-77; Гиряк М. Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Пряшів, 1976. № 7. С. 481-508; Гиряк М. Гиряк М. Заключні формули українських народних казок Східної Словаччини // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. 1972. Т. 6. Кн. 1. С. 201-226. Епітети як засіб стилю казок Петра Ілька // Дукля. 1972. № 5. С. 76-77; Гиряк М. До питання стилю побутових казок українців Східної Словаччини // Записки Наукового товариства. Пряшів: Вид-во Культури союзу українських трудящихся, 1979. Т. 7. С. 147-159; Гиряк М. Казкарі Межилабірщини // Народний календар, 1977. Пряшів, 1976. С. 117-119; Гиряк М. До казкового репертуару Петра Ілька // Записки наукового товариства. Пряшів: Видавництво Культури союзу українських трудящихся, 1972. Т.1. С. 67-80;

на 300 сторінок «Народна проза Старинської Долини», де розкрито жанрову характеристику, стильові особливості місцевої народної прози; умови побутування та процеси казкотворення текстів; також подано бібліографію народної прози; список казкарів тощо¹. Часопис «Дружно вперед» впродовж року друкував статті М. Гиряка під рубрикою «Багатство бережене віками»: № 1 «З історії збирання...», № 2 «Казкар і його творчість», № 3 «Талановита жінка-казкар», № 4 «Казки Ольги Дем'ян», № 5 «Казкар Андрій Кимак», № 6 «Березівський казкар», № 7 «Розповідає Іван Станко», № 8 «Інтерпретація народних казок», № 9 «Носії народної культури», № 10 «З рядів народних митців», № 11 «Родинно-побутові казки», № 12 «З уст народного митця»². Вже за цими назвами можна судити про той великий внесок до розвитку українського казкознавства, який здійснив талановитий фольклорист та казкознавець. Едиційна практика вченого дозволила зробити висновки стосовно казкової традиції нашого народу західної України, побутування сюжетів, їх регіональних особливостей та індивідуальної творчості казкарів, оригінальності їх оповідної манери.

4.8.4 «Усе підряд жав» : М. Зінчук – казкознавець

Микола Зінчук (1925 – 2012) відомий як фольклорист, письменник, педагог, історик. Його внесок в українське казкознавство неоціненний. Про світове визнання праці М. Зінчука свідчить отримана ним 2-га премія фонду Воляників-Швабських при Фундації УВУ (Нью-Йорк, 2009) за збірник «Чарівні казки» (Львів, Тернопіль, 2007).

Біографія вченого досить скромна. Під час війни М. Зінчук був на примусових роботах в Німеччині. Після повернення, вчителював у Львівській та Чернівецькій області. З 2004 року був старшим науковим співробітником Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (у Києві). Фольклор почав записувати з 1974 року. Як зазначав про нього М. Дмитренко, М. Зінчук став справжнім фольклористом з 1974 р., коли зі збіркою власних фольклорних записів відвідав Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського НАН України. Відтоді записування фольклорних зразків стало його доленосною місією.

Визнання праці М. Зінчука в казкознавстві полягає у формуванні та упорядкуванні збірок казок із сучасних записів не тільки Буковини й Гуцульщини, а й майже всіх регіонів України. Під час зустрічі у відділі фольклористики 1986 р., дослідник поділився секретами своєї методики записування фольклору: «Я жну все підряд». Упродовж кількох десятиліть він записав 8300 казок, що стало основою

Гиряк М. Наші казкарі – наші митці // Народний календар, 1975. Пряшів, 1974. С. 138-139. Гиряк М. Казкар Степан Полянський // Народний календар, 1964. Пряшів, 1964. С. 107-109. Гиряк М. Носії народного художнього слова // Народний календар, 1967. Братіслава: Словацьке пед. вид-во. Відділ української літератури в Пряшеві, Пряшів, 1966. С. 116-119. Гиряк М. Бібліографія фольклору Пряшівщини, 1945-1969. Пряшів, 1970. 60 с.; Рецензія О. Дея // Народна творчість та етнографія 1971. № 3. С. 102.

¹ Гиряк М. Народна проза Старинської Долини // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. 1979. Т. 9. Кн. 2. – С. 303-617.

² Гиряк М. Багатство бережене віками // Дружно вперед. 1964. №№ 1-12. (Статті про казки Східної Словаччини: № 1, с. 28 – «З історії збирання...»; № 2, с. 27 – «Казкар і його творчість»; № 3, с. 27. – «Талановита жінка казкаря»; № 4, с. 27 – «Казки Ольги Дем'ян»; № 5, с. 21 – «Казкар Андрій Кимак»; № 6, с. 29 – «Березівський казкар»; № 7, с. 29 – «Розповідає Іван Станко»; № 8, с. 30 – «Інтерпретація народних казок»; № 9, с. 29. – «Носії народної культури»; № 10, с. 30. – «З рядів народних митців»; № 11, с. 29 – «Родинно-побутові казки»; № 12, с. 29. – «З уст народного митця»).

фундаментального видання українських народних казок у 40 томах (2003-2018 рр.). Методику роботи з респондентами та й самими текстами вчений використав відповідно свого фаху – історик. Саме історичний підхід вплинув на сприйняття фольклорних оповідей як історичних пам'яток. Тому записи казок М. Зінчука паспортизовані, в окремих випадках подано інформацію про талановитих оповідачів, вміщено коментарі, посилання на Показчик сюжетів східнослов'янської казки (СУС). Проте упорядник намагався наблизити мову казок до літературної, тому для дослідження говірки ці видання не підійдуть. Таке рішення було обґрунтоване ним, як бажання донести кожному, хто володіє українською мовою ідею і цінність кожної казки, незалежно від місця її фіксації.

Безперечним досягненням М. Зінчука як записувача та упорядника великої кількості фольклорних текстів є й сама структура видань, що відображає регіональний поділ українських земель. Публікацію корпусу українських народних казок у 40 томах на різних етапах здійснювали 8 видавництв з 6 різних міст (зокрема, львівське «Світ», тернопільське «Богдан», чернівецьке «Букрек»). Видання «Українських народних казок» у 40 томах відобразило казкову традицію другої половини ХХ ст. таких регіонів: 1-8 томи «Казки Гуцульщини» (2003-2009); 9-11 томи «Казки Буковини» (2006-2009); 12-13 томи «Казки Покуття» (2005); 14-17 томи «Казки Бойківщини» (2006, 2012, 2015); 18-23 томи «Казки Закарпаття» (2007-2009); 24-25 томи «Казки Галичини» (2009, 2014); 26 том «Казки Волині» (2009); 27-31 томи «Казки Поділля» (2010, 2013, 2016, 2018); 32-35 томи «Казки Наддніпрянщини» (2009, 2011, 2015); 36 том «Казки степової Кіровоградщини» (2011); 37-38 томи «Казки Полтавщини» (2010); 39-40 томи «Казки Чернігівщини» (2012, 2018) ¹. Як видно з переліку, томи виходили друком не за порядком, а їх публікування різними видавництвами відобразилося на дизайні всього зібрання (дизайн відрізняється), що втім не позначилося на змісті багатотомника. Дослідник використав історико-географічний принцип подання тематики томів із заходу на схід; ймовірно, з огляду на обсяг фольклорного матеріалу наявного у фондах фольклориста. У кожному томі

---

¹ Українські народні казки / Запис., упоряд. і літ. опрац. М. Зінчук : 1 том. Казки Гуцульщини. Львів: Світ, 2003. 384 с.; 2 том. Казки Гуцульщини. Львів: Світ, 2004. 312 с.; 3 том. Казки Гуцульщини. Львів: Світ, 2008. 328 с.; 4 том. Казки Гуцульщини. Тернопіль: Богдан, 2006. 456 с.; 5 том. Казки Гуцульщини. Тернопіль: Богдан, 2006. 464 с.; 6 том. Казки Гуцульщини. Снятин: ПрутПринт, 2008. 428 с.; 7 том. Казки Гуцульщини. Київ: Просвіта, 2009. (2-е вид., Чернівці: Букрек, 2017) 440 с.; 8 том. Казки Гуцульщини. Чернівці: Прут, 2006. 424 с.; 9 том. Казки Буковини. Тернопіль: Богдан, 2006. 456 с.; 10 том. Казки Буковини. Тернопіль: Богдан, 2006. 496 с.; 11 том. Казки Буковини. Чернівці: Прут, 2009. 508 с.; 12 том. Казки Покуття. Тернопіль: Богдан, 2005. 416 с.; 13 том. Казки Покуття. Тернопіль: Богдан, 2005. 512 с.; 14 том. Казки Бойківщини. Тернопіль: Богдан, 2006. 496 с.; 15 том. Казки Бойківщини. Тернопіль: Богдан, 2006. 440 с.; 16 том. Казки Бойківщини. Чернівці: Букрек, 2012. 488 с.; 17 том. Казки Бойківщини. Чернівці: Букрек, 2015. 472 с.; 18 том. Казки Закарпаття. Тернопіль: Богдан, 2007. 424 с.; 19 том. Казки Закарпаття. Чернівці: Прут, 2009. 376 с.; 20 том. Казки Закарпаття. Чернівці: Прут, 2007. 384 с.; 21 том. Казки Закарпаття. Чернівці: Прут, 2008. 432 с.; 22 том. Казки Закарпаття. Чернівці: Прут, 2008. 384 с.; 23 том. Казки Закарпаття. Чернівці: Букрек, 2009. 456 с.; 24 том. Казки Галичини. Чернівці: Букрек, 2009. 500 с.; 25 том. Казки Галичини. Чернівці: Букрек, 2014. 372 с.; 26 том. Казки Волині. Чернівці: Наші книги, 2009. 432 с.; 27 том. Казки Поділля. Чернівці: Наші книги, 2009. 376 с.; 28 том. Казки Поділля. Чернівці: Наші книги, 2019. 424 с.; 29 том. Казки Поділля. Чернівці: Букрек, 2013. 368 с.; 30 том. Казки Поділля. Чернівці: Букрек, 2010. 424 с.; 31 том. Казки Поділля. Чернівці: Букрек, 2016. 400 с.; 32 том. Казки Наддніпрянщини. Чернівці: Букрек, 2015. 364 с.; 33 том. Казки Наддніпрянщини. Вишніця: Черемош, 2009. 424 с.; 34 том. Казки Наддніпрянщини. Вишніця: Черемош, 2011. 479 с.; 35 том. Казки Наддніпрянщини. Чернівці: Букрек, 2011. 520 с.; 36 том. Казки степової Кіровоградщини. Чернівці: Букрек, 2011. 504 с.; 37 том. Казки Полтавщини. Чернівці: Прут, 2010. 376 с.; 38 том. Казки Полтавщини. Чернівці: Прут, 2010. 440 с.; 39 том. Казки Чернігівщини. Чернівці: Букрек, 2012. 452 с.; 40 том. Казки Чернігівщини. Чернівці: Букрек, 2012. 504 с.

тексти погруповано згідно з чинним адміністративно-територіальним устроєм: за областю, районом, населеним пунктом, а тексти з одного населеного пункту подано за оповідачами. Всі тексти видання мають нумерацію, відповідно до тому, а також наскрізну. У текстах упорядник зберіг найхарактерніші діалектизми та оригінальні мовні конструкції. Для кожного тому складено словник маловживаних слів. М. Зінчук як фольклорист теоретик та казкознавець, висловив ряд цікавих узагальнень і зауважень у передмовах і коментарях до текстів, що стосуються як спорідненості фольклорної традиції українців, так і особливостей сюжетного, мовностилістичного характеру казок українців різних регіонів. На думку фольклориста, казка виховує націю з колиски, формує її менталітет. Свій внесок до дидактики казки фольклорист додав передмовами до збірників, розкриваючи перед читачем не лише історію запису текстів, а й висловлюючи власне шанобливе ставлення до народного слова, пам'яті народу, простої людини праці, українця. Так, у вступному слові до 5 тому «Казок Гуцульщини», він пише: «Березуни й текучани (село Нижній Березів та село Текуча на Косівщині) залюблені у фольклор. Там записано мною багато творів різних жанрів, а особливо казок. Найбільше серед них фантастичних і найменше казок про тварин. Ці останні вже повсюдно зникають з побутування. Книга подає казковий репертуар, який побутував у цих краях в середині 80-х років. Звісно, що сьогодні він вже значно бідніший, бо багато оповідачів казок старшого покоління вже пішли з життя. Крім загальноукраїнських сюжетів тут трапляються і місцеві. Але й загальновідомі сюжети на тутешньому ґрунті так обросли місцевими етнографічними реаліями, що фактично стали оригінальними місцевими фольклорними творами. З цих казок можна багато довідатися про місцевий побут березунів та текучанів у минулому. І при тому місцевий репертуар нерозривно пов'язаний з казковим епосом усієї України і є його невіддільною частиною» (із вступного слова до 5 тому «Казки Гуцульщини»).

Окрім переважно казкової, у виданнях вміщено зразки не казкової прози, що названі упорядником «Суміжним фольклорним матеріалом» і становлять цінний фонд, що потужно доповнює казковий вміст кожного тому, унаочнює регіональне розмаїття українських оповідок (топонімічні легенди, перекази, демонологічні легенди, релігійні легенди, зразки народного гумору та сатири, оповідання-спогади про події ХХ ст., Голодомор 1932-1933 рр. тощо).

Отже, фольклорні матеріали 40 томів зібраних і упорядкованих М. Зінчуком демонструють стан побутування народної казки українців на сучасному етапі від кінця 1970-х до 2010-х років. На сьогодні в Інтернеті розміщено сайт зі збірниками казок упорядкованими вченим (<https://proridne.org/Український%фольклор%Казки%Микола%Зінчук/>), що робить їх доступними пересічному читачеві. Завдяки вченому, у казкознавстві з'явилися імена талановитих оповідачів, таких як: Григорій Колобейчук (т. 1), Одокія Гаврилюк (т. 3) з Гуцульщини, Гаврило Боднар (т. 9), Дьордій Скаженюк (т. 10) з Чернівецької Бессарабії, Катерина Дуб'як (т. 13) з Покуття, Василь Лучкашин (т. 14), Федь Бренич (т. 15), Ніколай Залуг (т. 17) з Бойківщини, Дмитро Юрик (т. 18), Олена Пінцак (т. 23) з Закарпаття, Юлій Квіт (т. 24) з Галичини, Ольга Комарницька (т. 27) з Кам'янецьчини, Степан Мотозюк (т. 29) зі Старокостянтинівки на Поділлі, Євдокія Компанець (т. 29) з Плоского на Чернігівщині та інші. Записи казок М. Зінчука в центральних та східних регіонах України засвідчили живучість епічної

фольклорної традиції і в умовах радянського часу, а також стали своєрідним продовженням до збірників П. Чубинського, В. Милорадовича, В. Ястребова, Б. Грінченка, В. Кравченка та інших.

Видання українських народних казок М. Зінчука позитивно оцінили наші сучасники. Так, М. Дмитренко у другому томі «Української фольклористичної енциклопедії» (2020) засвідчив виданням М. Зінчука унікальність здобутку української фольклористики (точніше казкознавства) початку ХХІ ст., назвавши його «безпрецедентним видавничим проєктом в Україні, видатним явищем культури українського народу, гідним визнання на світовому рівні» (т. 2, С. 497). Окрім цього видання, М. Зінчук упорядкував низку популярних збірників казок: «Чарівна квітка» (Ужгород, 1986), «З невичерпної криниці» (Львів, 1994), «Казки Буковини (у 2-х томах, 1999, 2008), «Дерево до неба», «Казки та легенди Сколівщини», «Казки та легенди Турківщини» (всі видано у Львові 2002 р.), «Чарівна скринька» (Львів 1998), «Дарунок веселки» (Львів, 2003), «Чарівні казки» (Львів, Тернопіль, 2007 – 2-га премія фонду Воляників-Швабських при Фундації УВУ, Нью-Йорк, 2009). Йому належить книга «Скарбниці пам'яті: спогади» (2014). Його внесок в українську науку та культуру неоціненний і чекає на своє визнання нащадками. Про нього маємо статті в енциклопедіях (ЕСУ та УФЕ) ¹, про осмислення казкознавчої спадщини вченого свідчить стаття Світлани Корженко «Микола Зінчук зібрав вісім тисяч казок» (2011) ² та інші.

***

На Івано-Франківщині казки збирав письменник, літературознавець та фольклорист, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Степан Пушик** (1944-2018). Оpubліковані ним збірники народних та літературних казок: «Чарівне горнятко» (1971) (із записами текстів С. Далавурака, М. Івасюка, В. Бандурака, С. Пушика) ³, «Казки Підгір'я» (1976), «Золота вежа» (1983) презентують Івано-Франківщину в казковій традиції слова, вимислу і манери оповіді. Збірник «Золота вежа», зокрема, презентував творчість талановитої оповідачки – Доні Юрчак із села Полик, яку – як і інших самобутніх казкарів – укладач детально схарактеризував у вступній статті та наукових публікаціях. «Казки Підгір'я» із власних записів С. Пушика прорецензовано І. Хлантою⁴.

Діяльність фольклористів другої половини ХХ ст. була націлена на вивчення поетики народного слова різних жанрів. Традиційно сприймаються збірники казок із записами наративів ХХ ст., що пропонують варіативний спектр сюжетики зафіксований у покажчику СУС. Особливо помітними стають збірники, що презентують казки у записах ХІХ і ХХ століть. Наприклад, фольклорист, літературознавець, громадський діяч **М. Мушинка** (1936 р.н.) відомий у казкознавстві

¹ Українська фольклористична енциклопедія у 2-х томах (2018, 2020). Т.1 / Упорядник М.Дмитренко, Київ, 2018. Т.1. 740 с. С. 495-497.

² Корженко Світлана. Микола Зінчук зібрав вісім тисяч казок // Газета по-українськи, 2011, 26 жовт. № 156, с.12; Зінчук Олександр. Як була написана ця книга // Зінчук Микола. Скарбниці пам'яті: спогади. Чернівці: Букрек, 2014. С. 12-14.

³ Чарівне горнятко. Казки Івано-Франківщини / Запис текстів С. Далавурака, М. Івасюка, В. Бандурака, С. Пушика. Ужгород: Карпати, 1971. 259 с.

⁴ Казки Підгір'я / Запис, літ. підгот. текстів та упоряд. С.Г. Пушика. Ужгород, 1976. Рецензія Хланти І.В Перлини фольклору / Упор. С.Г.Пушик // Прикарпатська правда. 1976. 25 лип.

завдяки антології усної народної творчості українців Східної Словаччини «З глибин віків», де подано 40 казок. На неї були рецензії: Н. Шурпала «Очікуване видання», О. Мишанич «З глибин віків: (Замість рецензії)», Р. Климаш, Д. Струк «Огляд різних фольклорних жанрів»¹. Зважаючи на специфіку цільового читача, антологія розглядала питання термінології («фольклор» та «фольклористика»), наголошувала на специфічних рисах фольклору Пряшівщини та всеукраїнських паралелях, на взаємовпливах словацьких, угорських, польських та чеських традицій. Антологія побудована за жанрово-тематичним принципом організації матеріалу. У розділі про казку подано коротку довідку про генезу, функціональність, наведено класифікацію, окреслено тематичний та мотивний фонди, композиційну будову. Зокрема, в характеристиці жанрового складу усної творчості, М. Мушинка подав характеристику соціально-побутових та пригодницько-фантастичних казок Закарпаття і Пряшівщини, наголошуючи на локальній специфіці сюжетів, пов'язаних з народними віруваннями, звичаями, традиціями, манерою виконання оповідачів. М. Мушинка – автор розвідок про В. Гнатюка «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття» (1975), «Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце в українській науці та культурі» (1992) та інші. Його дослідження заповнюють лакуну генези, історіографії про діяльність фольклористів, зокрема В. Гнатюка, розкривають широкому загалу читачів та науковців архівні сторінки життя та діяльності вченого-казкознавця. Так, питання каталогізації казок порушував у статті М. Мушинка «Казки русинів з Бачки в Ленінградському каталозі»².

Відомий фольклорист, літературознавець та мистецтвознавець **О. Ошуркевич** (1933 – 2010), вболіваючи про те, що «народний казковий епос Західної Волині продовжував залишатися поза увагою науковців» зібрав у різних місцевостях Волині та Полісся 250 №№ казок. Його книжка «Чарівне кресало: Українські народні казки з Волині і Полісся» (1995)³ містить 76 №№ казок від 37 оповідачів. У вступній статті «У дивосвіті казки» О. Ошуркевич описав найвідоміших казкарів краю та їх внесок у розвиток народної культури. Загалом, він записав майже тисячу зразків оповідного фольклору. Фольклорист приділяв увагу реліктовим явищам традиційної культури, фіксував документально точно, подавав коментарі, паспорти, необхідну інформацію, словники тощо. Також йому належить методична праця «Пам'ятка збирача фольклору» (1981).

Академічний вчений **О. Дей** (1921 – 1986) прислужився українському казкознавству як теоретик, наставник (керівник дисертаційних досліджень та проєктів), поширювач матеріалів про казку з архівних фондів. Йому належать розвідки про І. Франка, де висловлено думки стосовно класифікації казок («Іван Франко і народна творчість» К., 1955; «Іван Франко: Життя і діяльність» К., 1981),

¹ «З глибини віків». Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини. / Склав М.Мушинка. Братіслава-Пряшів: Словацьке пед. вид-во. Відділ укр. літ-ри, 1967 – 397с. Рецензії: Н.Шурпала «Очікуване видання» // Дукля. 1967. № 4. С. 68-69; О.Мишанича «З глибини віків: (Замість рецензії)» // Вітчизна. 1968. № 8. С. 201-203; Р. Климаш, Д. Струк «Огляд різних фольклорних жанрів» // Сучасність. 1968. № 12. С. 105-106.

² Мушинка М. Казки русинів з Бачки в Ленінградському каталозі // Нова думка. 1980. № 26. С. 62-63.

³ Чарівне кресало. Українські народні казки з Волині і Полісся / Упоряд., вступна ст. «У дивосвіті казки» (с. 3-7), запис та примітки О.Ф.Ошуркевича. Львів: «Каменярь», 1995. 158 с. С. 4.

«Сторінки з історії української фольклористики»¹. Важливим внеском став упорядкований ним збірник «Дерев'яне чудо: народні казки»², куди увійшли рукописні записи казок закарпатських учителів Георгія Боднара, Івана Мигалки, Стефана Марини та Ілька Калиняка (зроблені 1892 р. і зберігалися в архіві РГТ). До згаданого видання увійшли казки «Фаралампас», «Босоркун – одного великого пана син», «Чингилинги катуна», «Силувана віддача», «Шаркань купила хлопця», «Борбіль», «Циган як косар у кума», «Дві тайстри», «Чорт і катуна» та подано словник діалектизмів. Тексти казок відзначаються гостротою соціального звучання, своєрідним стилем оповіді, дивовижним багатством художнього домислу. У передмові «Дивовижний світ народної казки» О. Дей зазначав, що жодний жанр усної народної творчості не давав такої можливості людині до фантазування як казка, називаючи її безкраїми просторами людської уяви, яка, проте, виступає моралізуючим, стримуючим світом, що здатний регулювати закони соціуму.

4.8.5 Казкознавча діяльність І. Хланти

Іван Хланта (1941 р.н.) відомий як фольклорист, знавець соціально-побутових казок, літературознавець, педагог, бібліограф, краєзнавець. Його праці переважно висвітлюють казкознавство західних регіонів України. Свого часу, був аспірантом Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН України, у 1976 р. захистив кандидатську дисертацію «Українська соціально-побутова казка»³ під керівництвом О. Дей. Він автор понад 100 окремих книг та понад 1000 статей у різних часописах та газетах (серед них «Місце Наукового товариства імені Шевченка у вивченні української народної казки» (Пряшів, 1992), «Сучасний стан побутування казки на Закарпатті», «Художні особливості героїко-фантастичних казок Карпатського регіону» (Ужгород)). Його визнано як фольклориста міжнародного значення завдяки збирацьким польовим роботам, дослідницькій теоретичній праці, участі у міжнародних форумах, конференціях, конгресах. Вченому вдалося зафіксувати до 10 тисяч зразків народної прози, серед них і казки. Його книга «До джерел» (1994)⁴ містить студії з казкознавства, розвідки про відомих фольклористів Оскара Кольберга, Володимира Гнатюка, а також про зв'язок Панаса Мирного, Івана Білика з усною творчістю, народною піснею, про драматургію Івана Кочерги і фольклор. «Слово про автора» з бібліографією праць про нього та доробок належить перу Й. Федаса. Серед наукових розвідок за темою народна казка, фольклор та література можемо назвати: «Особливості східнослов'янської соціально-побутової казки», «Мотив шукання правди в казках східних слов'ян», «Бідні і багаті в казках», «Нищівний сміх казки», «Жінка в народній казці», «Оскар Кольберг і казки покуття», «Володимир Гнатюк і казки Закарпаття», «Роль учених Центральної України та Галичини у розвитку фольклористики на Закарпатті», «Панас Мирний про народну

¹ Дей О. Сторінки з історії української фольклористики / О. Дей. Київ: Наукова думка, 1975. 272 с.

² Дерев'яне чудо: народні казки. / Вступна ст. «Дивовижний світ народної казки» (С. 3-10), упоряд., підг. текстів та прим. О.І. Дей. Ужгород: Карпати, 1981. 208 с.

³ Хланта І. Украинская социально-бытовая сказка: Автореф. дис... канд. филол. наук. Київ, 1976, 23 с.

⁴ Хланта І. До джерел. Фольклористичні статті. Післямова Й. Федаса. Ужгород, ВВК «Патент», 1994, 236 с.

творчість», бібліографічні покажчики «Літературне Закарпаття у ХХ ст.»¹, «Український фольклор Великої Вітчизняної війни (1945-1985)² та інші. Разом з передмовами до збірників казок, ці студії збагатили українське казкознавство. Професор М. Дмитренко красномовно називає І. Хланта невсипущим («Цей невсипущий Іван Хланта» (1995)³), що вказує на зроблену ним велику роботу, визнану серед науковців та громадськості.

Як професійний рецензент, І. Хланта також сприяв розвитку вітчизняного казкознавства. Зокрема, йому належить рецензія під назвою «Видання білоруських народних казок»⁴ на книги «Казки про тварин і чародійні казки» (Мінськ, 1971), «Соціально-побутові казки» (Мінськ, 1976), «Чародійні казки» (Мінськ, 1973, 1978) та на монографію Л. Барага⁵. Таке рецензування свідчило про особливу увагу казкознавців до своєї галузі, обізнаність у її проблематиці, володіння науковим апаратом та методологією вивчення, а також відсутність кордонів у поглядах на казкову традицію слов'янських народів. Особливий інтерес вченого до соціально-побутової казки покликаний практикою. Це видовий наратив перебуває у репродуктивному стані. Тематика сучасних соціально-побутових казок має реалії вчорашньої дійсності. На ці аспекти звертає увагу вчений у своїх статтях «Дослідження соціально-побутової казки у вітчизняній фольклористиці (На матеріалі східнослов'янського казкового епосу)»; «Принципи класифікації і наукового видання соціально-побутових казок» та «Збирання та публікація українських соціально-побутових казок за радянського часу»⁶.

Серед упорядкованих ним збірників із записами на західній Україні назвемо: «Правда і кривда: українські народні соціально-побутові казки» (1981)⁷, «Казки Карпат» (1989), «Оскар Кольберг. Казки Покуття» (1991), «Золота пшениця» (1992), «Розумниця» (1992), «Мамине серце: українські народні героїко-фантастичні казки» (1993), «Трапила коса на камінь: українські народні соціально-побутові казки» (1993), «Казки про бідних і багатих» (1994), «Казкар» (1996), «Дарунки груші» (1997), «Зайчиків дзвіночок: українські народні казки про тварин» (1997), «Золотий птах: українські народні казки, записані від М.С. Майора» (1998), «Усі скарби з лісу йдуть: українські народні казки, записані від Петра Куртанича» (1999), «Володимир Гнатюк. Казки Закарпаття» (2001), «Народні казки Закарпаття у записах Петра Лінтура» (2007), «Казки Карпат про тварин» (2008), «Казкар» (2012), «Казки та легенди з-під

¹ Хланта І.В. Особливості східнослов'янської соціально- побутової казки // НТЕ 1974. № 4. С. 68-73; Хланта І. Мотив шукання правди в казках східних слов'ян // НТЕ, 1973, №3. С. 37-41; Хланта І. Панас Мирний про народну творчість» (Українське літературознавство, вип. 10. Львів, 1970. С. 51-56.; Літературне Закарпаття у ХХ ст.: бібліографічний покажчик / Укладач І.Хланта. Ужгород: Закарпаття, 1995. 967 с.

² Український фольклор Великої Вітчизняної війни: Бібліографічний покажчик (1945-1985). / Укладач І.В. Хланта. Ужгород: Карпати, 1985. 75 с.

³ Дмитренко М.К. Цей невсипущий Іван Хланта. Рецензія // Народознавство. 1995. № 22-23. Травень-Червень. С. 8.

⁴ Хланта І.В. Видання білоруських народних казок // Народна творчість та етнографія. 1980. № 5. С. 88-90.

⁵ Рецензія: Хланти І. Енциклопедія беларуской казкі на Бараг Л.Г. Белорусская казка: Питанні вивучення яе нацыанальнай самобытнасці параўнальна з іншымі усходнеславяескімі казкамі. // Польша. 1979. № 12. С. 241-243.

⁶ Хланта І.В. Принципи класифікації і наукового видання соціально-побутових казок // Народна творчість та етнографія. 1975. № 5. С. 54-63. Хланта І.В. Дослідження соціально-побутової казки у вітчизняній фольклористиці: (на матеріалі східнослов'янського казкового епосу) // Слов'янське літературознавство і фольклористика. 1975. Вип. 10. С. 96-112.

⁷ Правда і кривда: Українські народні соціально-побутові казки / Упоряд., перелм та прим. І. Хланти. Ужгород: Карпати, 1981. 352 с.

Хустського замку» (2016), «Як чоловік кішку вчив працювати» (2017)¹. Збірники «Добра наука» (1995) та «Казкар» (1996) вміщують тексти казок записані І. Хланти від казкаря Д. Юрика (підготовка текстів М. Хланти-Офіцинської, передмова І. Хланти «Вучківський казкар») ².

Вагомими у розкритті завдань збірників казок І. Хланти були й рецензії. Так, «Розумниця» з передмовою І. Хланти «Жінка в українських соціально-побутових казках» мала рецензії: О. Довганич «Слідами мудрої дівки»³, К. Лечинського «Тематика – жіноча», В. Пагирі «Шукайте жінку» та І. Лучок «Ви читали «Розумницю»?»; на книжку панораму казки «Золота пшениця» – рецензія: «І у казки є щаслива доля» (1994)⁴; «Трапила коса на камінь» зі вступною статтю «Нищівний сміх казки» – рецензія І. Гарастей «Гостре жало народної сатири» (1994); збірник героїко-фантастичні казки «Мамине серце» (зі вступною статтю «Жіночі образи в українській героїко-фантастичній казці») мав рецензії: В. Вовчок «Мамине серце» (1994), Л. Іваннікова «Закарпатські скарби» (1994), П. Угляренко «І перед нею помолюся» (1994) ⁵. І таких прикладів можна наводити на кожне видання вченого. Заголовки рецензій розкривають ключові аспекти, якими захопився рецензент, на які звернув увагу і розвинув у студію. Заслуга фольклориста прослідковується у справедливому визнанні жіночої тематики в українських народних казках, належному її опрацюванню та гідному презентуванню. Доля жінки у народній казці сповнена символіки і вчений детально простежив розвиток цих символів як у збірниках казок, так і наукових та науково-популярних статтях.

---

¹ Хланта І. Збірники казок: «Правда і кривда: українські народні соціально-побутові казки» (Ужгород, 1981, 352 с.), «Казки Карпат» (Ужгород, 1989 418 с.), «Оскар Кольберг. Казки Покуття» (Ужгород, 1991, 327 с.), «Золота пшениця» (1992), «Розумниця» (Ужгород, 1992, 251 с.), «Мамине серце: українські народні героїко-фантастичні казки» (Ужгород, 1993, 280 с.), «Трапила коса на камінь: українські народні соціально-побутові казки» (Ужгород, 1993, 220 с.), «Казки про бідних і багатих» (Ужгород, 1994, 328 с.), «Добра наука: українські народні казки, записані від Д.І.Юрика» (Ужгород, 1995, 184 с.), «Дарунки груші» (1997), «Зайчиків дзвіночок: українські народні казки про тварин» (1997), «Золотий птах: українські народні казки, записані від М.С.Майора» (1998), «Усі скарби з лісу йдуть: українські народні казки, записані від Петра Куртанича» (1999), «Володимир Гнатюк. Казки Закарпаття» (2001, 382 с.), «Народні казки Закарпаття у записах Петра Лінтура» (2007, 232 с.), «Казки Карпат про тварин» (2008, 368 с.), «Казкар» (2012), «Казки та легенди з-під Хустського замку» (2016 914 с.), «Як чоловік кішку вчив працювати» (2017, 392 с.).

² Добра наука: Українські народні казки, записані від Д.І. Юрика / Запис текстів, упоряд., вступна стаття «Вучківський казкар» (с. 3-12) І.В. Хланти; підготовка текстів та словник М.І. Хланти-Офіцинської. Ужгород: «Патент», 1995. 170 с.; Казкар: Народні казки Українських Карпат / Упоряд., підгот. текстів, прим., словник І.В.Хланти; вступна ст. І.В.Хланти, Р.А.Офіцинського. Ужгород: Карпати, 1996. 280 с.

³ Довганич О.Слідами мудрої дівки // Тиса. 1994. № 3-4. С. 134-135.

⁴ Розумниця: українські народні казки / Упоряд., вступ. ст. «Жінка в українських соціально-побутових казках» (С. 3-14), примітки та словник І.В. Хланти, М.І. Хланти. Ужгород: «Патент», 1992. 251 с. Рецензії: Лечинський К. Тематика – жіноча // Закарпатська правда. 1993. 1 черв.; Пагиря В. Шукайте жінку // Карпатський край. 1993. № 9-11. С. 55.; Лучок І. Ви читали «Розумницю»? // Закарпатська правда. 1993. 7 серп.; Золота пшениця. Українська народна казка. Книжка-панорама / Подав І.В. Хланта. Київ: СМП Фоліант, 1992. 14 с. Рецензія: І у казки є щаслива доля // Новини Закарпаття. 1994. 17 груд. (подано також текст казки, без підп.)

⁵ Трапила коса на камінь. Українські народні соціально-побутові казки / Упоряд., підгот. текстів, вступна ст. «Нищівний сміх казки» (с. 3-24), прим. та словник І.В.Хланта. Ужгород: «Патент», 1993. 220 с. Рецензії: Гарастей І. Гостре жало народної сатири // Закарпатська правда. 1994. 13 серп.; Довганич О. // Народознавство. 1994. № 16. Листопад.; Мамине серце. Українські народні героїко-фантастичні казки / Упоряд., підгот. текстів, вступна ст. «Жіночі образи в українській героїко-фантастичній казці» (с. 3-12), прим. та словник І.В. Хланти, М.І. Хланти. Ужгород: «Патент», 1993. 280 с.; Рецензії: Вовчок В. Мамине серце // Закарпатська правда. 1994. 4 черв.; Іваннікова Л. Закарпатські скарби // Жива вода. 1994. № 3. Березень.; Угляренко П. І перед нею помолюся // Закарпатська правда. 1994. 15 січ. Дивосвіт казки: Збірка казок / Упоряд. Ірина Сидоренко та Володимир Романець. – 2-е вид. Київ: Веселка, 1993. 423 с.; Чарівна скринька: 3 джерел народного. Кн. 2. / Упоряд. Л.Є. Яремко. Чернівці: Ред.-вид. комплекс «Деснянська правда», 1993. 56 с.

Кожен збірник казок І. Хланта наділяв певною місією, що проглядалася і в передмові, і в доборі поданих текстів, і в супровідному наповненні додатків. Як приклад, збірник «Народні казки Закарпаття у записах Петра Лінтура» компонувався із кращих, оригінальних за змістом та художністю текстів з таких видань, як: «Закарпатські казки Андрія Калина» (1955), «Казки зелених гір» (1965), «Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати» (1966), «Три золоті слова» (1968), «Дідо-всевідо» (1969), «Зачаровані казкою» (1984) та адресувався як широкому колу читачів, так і професійним дослідникам казкового епосу. У додатках, видання має примітки з паспортизацією текстів казок та посиланням на покажчики сюжетів (СУС). Інший приклад, збірник соціально-побутових казок «Казки про бідних і багатих» вмщував вступну статтю «Бідні і багаті в казках», примітки і словник І. Хланти. Упорядником детально відпрацьовано тематику творів за типовими сюжетами, що може бути використаним при укладанні покажчика: два брати; пан і селянин; багатий і бідний; бідна виходить за багатого; про дурних багачок; гроші – смерть; як кум кума обдурив. На видання була позитивна рецензія В. Марка «На захист високих ідеалів справедливості» («Дзвін», 1995).

Передмови до збірників, фактично, ставали розвідками не лише тематики, поетики казки, а й інформаційними джерелами про обдарованих виконавців-оповідачів. У методологічній роботі над народною казкою, І. Хланта спирався на традиції школи компаративістики. Тематично записи поділяв на *казки про тварин, героїко-фантастичні та соціально-побутові*. Стосовно розуміння казки як фольклорного масиву народної епіки, вчений писав: «Основною рисою казки є вигадка, творча мрія, фантазія. Все це має глибоко реалістичні підвалини, бо ж є відображенням правдивих мрій, сподівань і прагнень наших далеких предків... Казки є уособленням житейської мудрості, мають логічну й художню довершеність..., є оберегом добрих традицій». За висловом І. Хланти, «казки – унікальний пам'ятник минулого, де закодовані релігійні, моральні, естетичні норми і цінності наших пращурів»¹.

Йому належать різнопланові видання, зокрема:

- присвячені творчості одного казкаря, одній місцевості, регіону («Добра наука: Українські народні казки, записані від Д.І. Юдика» (1995), «Казкар. Народні казки Українських Карпат» (1996));

- жанрово-тематичні збірники (видання соціально-побутових казок «Правда і Кривда» (1982), а також «Трапила коса на камінь: Соціально-побутові казки» (1999), «Казки про бідних і багатих» (1994), «Мамине серце: українські народні героїко-фантастичні казки» (1993) «Казки Карпат про тварин» (2008));

- експедиційні збірники на пошану відомих казкознавців (В. Гнатюка «Казки Закарпаття»², а також вже згадані збірники записів П. Лінтура та О. Кольберга – усі з ґрунтовними примітками й передмовами, діалектними словничками тощо).

Таблиця 30. «Різновиди видань І. Хланти»

¹ Хланта І. Передмова до збірки «Закарпатські народні казки у записах Петра Лінтура», Ужгород, 2007. С. 11.

² Гнатюк В.М. Казки Закарпаття / Упорд, підг. текстів, вступна ст., прим. та словник Івана Хланти. Ужгород: Карпати, 2001. 382 с.

Тематика	Приклад
Присвячені творчості одного казкаря, одній місцевості, регіону	«Добра наука: Українські народні казки, записані від Д.І. Юдика» (1995), «Казкар. Народні казки Українських Карпат» (1996)
Жанрово-тематичні збірники : казки про тварин, соціально-побутові та героїко-фантастичні	Видання соціально-побутових казок «Правда і Кривда» (1982), а також «Трапила коса на камінь: Соціально-побутові казки» (1999), «Казки про бідних і багатих» (1994), «Мамине серце: українські народні героїко-фантастичні казки» (1993), «Казки Карпат про тварин» (2008)
Експедиційні збірники на пошану відомих казкознавців	На пошану В. Гнатюка «Казки Закарпаття», «Народні казки Закарпаття у записах Петра Лінтура» (2007), «Оскар Кольберг. Казки Покуття» (1991),

Українська уснопоетична творчість повсякчас стає візитівкою українського народу. Попри історичні несприятливі умови для народної творчості, незбагненним феноменом лишається етнічна та національна свідомість українського народу. Неоціненним спадком передається вона від покоління до покоління, про що засвідчує і рецензоване нами видання видатного діяча науки і культури І. Хланти «Казки та легенди з-під Хустського замку»¹.

Збірник народної прози І. Хланти «Казки та легенди з-під Хустського замку» (2016)² об'єднує такі фольклорні роди: казка, легенда, бувальщина, билиця, анекдот. Казки у збірнику становлять найбільший масив і покласифіковані упорядником на: казки про тварин, героїко-фантастичні та соціально-побутові. Найбільше вчений роздрібнив соціально-побутову групу казок, умовно класифікувавши на: антипанські; про попів, котрі заблудили від правди; антицаристські; про бідних і багатих та родинно-побутові (не подрібнюючи на підгрупи).

Дібраний матеріал збірника становлять записи І. Хланти 1982 року від Юрія Баняса із села Бороняво Хустського району Закарпатської області. У великій, ґрунтовній передмові, що має риторичну назву «Для всіх і на всі часи», упорядник детально робить виклад обставин запису текстів від Юрія Баняса, подає інформацію про географічне розташування села Бороняво, історію його назви. Цінною є інформація й про інших казкарів села (Іван Тимко, Михайло Пуравець, Михайло

¹ Казки та легенди з-під Хустського замку / Іван Хланта. Ужгород: ТДВ «Патент», 2016. 919 с.

² Там само.

Тимишин, Іван Крюка, Петро Ковчар, Мирослав Росоха, Сергій Клованич), зупиняючись на особливостях їхньої оповіді, улюбленій тематиці казкарів.

З передмови І. Хланти, казкар Юрій Баняс постає перед нами з усіма манерами виконання (голос, міміка, жести, улюблене місце для оповіді тощо), з тематикою та проблематикою народної прози. Звернуто увагу на представництво казкарем свого краю, уособлення духовного багатства рідного народу, його великих творчих можливостей, потягу до високого і прекрасного, символізування сили розуму та людської доброти. У тематиці, казкар віддав перевагу тим сюжетам, де різко протиставляється матеріальне і духовне. Духовність для Ю. Баняса, як і для упорядника, є тією незамінною рисою особистості, яка здатна націлювати людину на подвиги, робити правильний вибір на користь добра і справедливості.

Характерною рисою казок Ю. Баняса, відзначає І. Хланта, є надзвичайно розвинений діалог. Короткими репліками героїв казок казкар досягає максимально швидкої течії дій (динамізму). У діалозі обов'язково відбувається боротьба ідей, поглядів, розкриваються певні риси натури, що згодом становлять детальний портрет персонажів, а також розв'язується конфлікт. У позитивних персонажах казок упізнається й сам казкар, що вирізняється неабияким почуттям гумору, дотепу, доброзичливістю, життєрадісністю. Прочитавши передмову, складається враження ніби сам добре знаєш казкаря Ю. Баняса, чув його манеру оповіді, спостерігав за тим, як він вміло користується словом і мімікою, психологічними паузами, керуючи одночасно почуттями та помислами своїх слухачів.

Записи текстів І. Хланта здійснював впродовж шести тижнів, зафіксувавши від Ю. Баняса 210 №№ казок різних видів, велику кількість легенд, переказів, анекдотів, бувальщин, притч, коломийок та пісень. До збірника потрапило: 29 №№ казок про тварин, 81 №№ героїко-фантастична казка, 64 №№ соціально-побутові казки (17 №№ антипанських, 13 №№ – про попів, котрі заблудили від правди, 10 №№ – антицарських, 24 №№ – про бідних і багатих), 41 №№ родинно-побутова казка, 26 №№ легенд та переказів, 11 №№ бувальщин, 12 №№ билиць, 48 №№ анекдотів.

Казки становлять більшу частину збірника, є основним його жанром, що дозволяє стверджувати про поповнення скарбниці українського казкознавства та відкритті нових казкових сюжетів і мотивів, що не визначені порівняльним показником сюжетів (СУС). З огляду на це, упорядник зробив спробу каталогізації казок, про що інформує в об'єднаному додатку «Примітки. Зміст». Крім назви казки, вказівки на показник СУС та сторінки, маємо інформацію про збірники, де вперше упорядник подавав той чи інший текст. Таких одиниць не багато. В основному тексти подано у першодруці. Як додаток, збірник має словник маловживаних слів, що значно полегшує прочитання і розуміння глибинного, самотнього змісту казок чи інших видів народної прози жителями інших регіонів України.

Серед казок про тварин зустрічаємо традиційні тексти: «Ріпка», «Рукавичка», «Коза-дереза», які подано у новому звучанні, цікавому для сучасної дитини. Наприклад, ріпку лишають до весни, «коли скінчаться всі продукти» (за рішенням діда), нахабна миша виїдає ріпку з середини. Розчарований дід на завершення казки каже: «От, бабо, не тому ся калач пече, кому ся нарече, а тому, хто його з'їсть». До нових сюжетів можемо віднести «Як рубали в Бороняві гриба», що оповідає про час

появи у Бороняві грибів та «Коза Береза», яка сама дала собі раду, поки дід і баба вимірялися кому її гонити пасти. Традиційні сюжети мають нове мовне забарвлення, діалектні особливості. Манера оповіди казкаря, як зазначав І. Хланта, насичена діалогами, емоційна, забарвлена народними прислів'ями та приказками, що створюють підтекстові смисли і роблять казку цікавою й для дорослого.

Героїко-фантастичні казки особливо приваблюють у цій збірці не тільки нечуваними назвами, а й самобутніми сюжетами. Ніби знайомий казковий мотив про змієборців, а відкриваєш – і поринаєш у світ прекрасної індивідуальної фантазії оповідача. Досить специфічними є вкраплення до казкових обставин чи описів порівнянь з сучасними реаліями (наприклад, у кімнаті безлад, ніби після повені, ніби річка змила; сплели гілля, утворивши майданчик як на американській повітряній базі; подивився у бінокль, під лупу; цар вирішує всі питання по телефону тощо). Як приклад, це казки: «Юрко, велетень, принцеса і капітан», «Як баба-яга стала дівці за маточку». Проте у жодному сюжеті не порушено принципів побудови казкової композиції, видових ознак, структури. У деяких зразках спостерігаємо описи із використанням методів таких літературних жанрів як трилери, жахи тощо («Чоловік-змій», «Про бабу повітрулю», «Вірний слуга», «Хлопець-рачок»). По-новому прочитуєш традиційні для цієї групи твори: «Дівчина-жаба», «Івасик-Телесик», «Сучий син», «Майстер Юрко». Іменна палітра героїв казок досить розширена. У казковій традиції ім'я не було об'єктом індивідуалізації та особистісним фактором. Загально сприймаються рольові вказівки: бідна дівчина, бабина дочка, мужичий син тощо. Натомість казки у записах І. Хланти заблищали іменами з нашої реальності (Петрусь, Юрко, Василько, Грицько, Штефан, Максим, Руслана, Ілона, Оленка, Дуляна), в такий спосіб наблизивши казкову реальність до нашого сьогодення. Проголосивши істину, що всі ми живемо у казці, варто лише її побачити.

Великий масив побутових казок у збірнику поділено на соціальні та родинні. Проте частина текстів, за порушуваними темами, може претендувати на місце в обох групах («Спритний злодій», «Про дурних людей», «Чоловік без професії, як риба без води», «Про бідного і багатого брата», «Дід-школяр», «Шепелява Анця»). Тематично, у казках порушуються питання взаємодії різних прошарків населення, гендерні конфлікти, викриваються вади як суспільства в цілому, так і окремих індивідів, пропонується поглянути на себе і своє оточення неупереджено, щиро, по-людськи.

Що до інших жанрів. Легенди й перекази у збірнику подано однією групою, що за тематикою поєднує історичні («Про воєводу Хуста»), побутові («Як дівчина стала зозулею»), релігійні («Христос і Петро») випадки. Серед тематики бувальщин домінує знахарство («Як вилікуватися від опіків», «Про чоловіка, якому підкорялися змії»). Серед билиць переважають випадки чаклунства («Як нечисте ганялося за чоловіком», «Як молоко текло з-під воза», «Про вовкуна»). Серед анекдотів спостерігаємо різну життєву тематику: філософську («Із мавп виходять люди»), курортну («Чоловік і жінка на курорті»), гендерну («Чоловікові не догодиш», «Хоче сісти на шию», «Все життя млинці готую»), професійну («Комірником потягну», «Прийду, коли лікар протверезіє»), расову та міжнародну («Хоч чорне, зате не москаль») тощо.

У анотації до збірника зазначено, що видання пропонуване для учнів, учителів, науковців, працівників культури та всіх шанувальників народнопоетичної творчості. Насамперед книжка є цінною для фольклористів, науковців своїми автентичними записами, адже ми (науковці) так прагнемо нині відновити звучання архівних записів М. Костомарова, І. Срезневського, а ці вже опубліковані у першій редакції і через покоління також будуть раритетом. Для вчителів, наставників дитячих колективів видання корисливе метою сповідування як казкарем, так і упорядником ідеї добра і справедливості у світі. Мистецтвознавці, філологи, культурологи відкриють для себе побутові реалії, місцеву говірку, звичаї і традиції Хустщини. З огляду на все це, зазначимо, що видання І. Хланти суттєво доповнило культурну спадщину українського народу, відкрило нові можливості для наслідування молодшому поколінню науковців, фольклористів, мистецтвознавців. Сподіваємося, що матеріали збірника будуть враховані при написанні дисертацій та оглядових наукових статей.

***

Ще одне питання, яке цікавило академічну українську науку цього періоду, – це кількість українських казок у радянських збірниках, що побутують далеко від материкової України в різних куточках як СРСР, так і світу. Про це свідчить кандидатська дисертація про сатиричні казки Сибіру в записах XIX-XX ст. **Н. Соболевої**, захищена в ІМФЕ АН УРСР у 1984 р. В дисертації здійснено аналіз збірників казок Сибіру і встановлено, що казкові сюжети в основному записано від українців. Серед українських переселенців Сибіру багато талановитих знавців сатиричних казок. Особливо колоритні твори українців М.Ф. Литвиненко, В.Г. Клочья, С.П. Скагеневського і багатьох інших. Їх виконання відмічено українським впливом, який найбільше виявляється у мові, тому що в казковому репертуарі важко відокремити українські сюжети – казковий фонд східнослов'янських народів спільний. Автором виявлена ціла група українських сюжетів, що не мають паралелей в російському матеріалі за СУС, але представлені в казково-сатиричному репертуарі Сибіру. За походженням ці сюжети українські, вони принесені до Сибіру і асимільовані. Таких сюжетів дослідниця знайшла 15 №№. В роботі подано їх аналіз. Побутування українських сюжетів на сибірському ґрунті є прикладом домінантного змішування культур, вони наклали на місцеву культуру певну своєрідність». У додатках до дисертації вміщено: 1) покажчик сюжетів; 2) перелік сюжетів, варіантів, мотивів, які не зафіксовані в СУС (1979); 3) контамінації сюжетів-мотивів; 4) географічний покажчик. На її монографію була рецензія І. Березовського «Дослідження сатиричної казки Сибіру» (1986)¹.

---

¹ Соболева Н.В. Русские народные сатирические сказки Сибити в записях XIX-XX веков: Автореф. дис... канд. филол. наук 10.01.09 – фольклористика / АН УССР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Ф. Рильского. Киев, 1984. 28 с. С. 13-14; Соболева Н.В. Типология и локальная специфика русских сатирических сказок Сибири. Новосибирск, 1984. Рецензія І.П. Березовського «Дослідження сатиричної казки Сибіру» // Народна творчість та етнографія. 1986 № 3. С. 69-70.

4.9 АСПЕКТИ ВЗАЄМОВПЛИВУ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО КАЗКОЗНАВСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Динаміка досліджень народної казки у світі сприяла формуванню об'єктивного погляду вітчизняних науковців на потребу і своєчасність наукових праць про казку. Проте зарубіжний досвід засвоювався академічними фольклористичними школами (зокрема, компаративістикою та школою структуралізму) лише за потреби продукування нових дисертаційних робіт і аж ніяк не відображав налаштувань досвідчених науковців на роботу над народною казкою. Обумовлено це було рядом об'єктивних причин, що полягали у «неспроможності» української науки створити щось нове. Натомість народна казка у нас ставала практичним матеріалом для досліджень мовознавців, літературознавців, психологів та соціологів, що формувало неупереджене сприйняття її природи. Міждисциплінарний рівень досліджень казки відкривав нову тематику казкознавства майбутнього, ХХІ ст.

Один з аспектів популяризації народної казкової прози можемо спостерегти у європейському науковому контексті, що позначився спробами узагальнення знань про українську спільноту. Так, 1951 р. в Мюнхені вийшла «Енциклопедія українознавства. Тематична частина», де вміщено розділ «Народна усна словесність», а в ньому статтю про казку¹. Як і будь-яка енциклопедія, тут подано українознавчі студії науковців, що співпрацювали з європейськими науковими осередками та були зацікавлені у публікації таких видань.

Також зарубіжними вченими розглядалася поетика української народної казки. Як приклад, розвідки, що акцентували на інтернаціональній природі жанру (рецензія Б. Галащука «Словацькі народні казки в українських перекладах» на книгу П. Добшина «Словацькі народні казки» (Пряшів, 1960)²; статті К. Горалека з порівняльної фольклористики (компаративістика) і казкознавчі студії та розвідку про слов'янські казки³; І. Джах – про інтернетні впливи на порубіжжі культур⁴; бібліографічні матеріали про покажчики С.К. Строску⁵. До 1940-х років у Німеччині видавалася енциклопедія казки (Handwörterbuch des Märchens), вийшло декілька томів. З 1977 року розпочато новий проєкт згідно з новими науковими вимогами – «Енциклопедію казок» обсягом 12 томів під редакцією Курта Ранке (Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Herausgegeben von Kurt Ranke. Bd. 1-3. – Berlin-New York, 1975-1981 (завершено видання у 2015 р.). який об'єднав наукову спільноту казкознавців у написанні статей до словника⁶. Розвідку до неї про українську народну казку написала О. Бріцина. При Берлінській академії наук існує Інститут німецького народознавства, який видає

¹ Народна усна словесність // Енциклопедія українознавства. Тематична частина. Мюнхен, 1951-1952.

² Рецензія Галащука Б.І. «Словацькі народні казки в українських перекладах» на книгу Павла Добшинського «Словацькі народні казки» (Пряшів, 1960) // Міжслов'янські літературні взаємини. Київ, 1963. Вип. 3. С. 229-233.

³ Horálek K. Pohádkoslovné studie. Praha, 1964; Horálek K. Slovanské pohádky. Praha, 1964. Horálek K. Studie ze srovnávací folkloristiky. Praha, 1966.

⁴ Jech J. Wpływy internetne na ziemiach odzyskanych. // Lud Wroclaw, 1963.

⁵ Stroescu S. C. La typologie bibliographique des facettes roumaines. V. 1-2. Bucaresti, 1969.

⁶ Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Herausgegeben von Kurt Ranke. Bd. 1,2. Berlin-New York, 1977.

щорічник «Deutschen Jahrbuch für Volkskunde». В ньому, починаючи з 1955 р., подають огляди всього, що в країнах Європи робиться із дослідження казки (у 1985 р. вивченням казки займався відділ етнографії та історії культури Центрального інституту історії Академії наук НДР (Wissenschaftsbereich «Volkskunde und Kulturgeschichte» des Zentralinstituts für Geschichte der Akademie der Wissenschaftler der DDR), а щорічник називався «Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte»). Існує Міжнародне товариство вивчення прозового фольклору, що періодично організовує міжнародні конгреси та видає журнал під назвою «Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung. Journal of Folktale Studies»¹.

Окремо зазначимо про розвиток покажчиків та індексування казок на міжнародному рівні. Традиційно, покажчики мотивів казок, у європейській та американській едиційній практиці, спрямовувалися на розвиток вже відомої системи Аарне, доповнюючи конкретні позиції видання та ускладнюючи цифрове нумерування сюжету чи мотиву буквеними символами та знаками. Потреба науковців у створенні міжнародного покажчика не завжди спрацьовувала, враховуючи специфіку як оповідної традиції певного народу, так і сферу застосування довідникового видання на практиці. Масова поява *покажчиків мотивів-індексів та сюжетних покажчиків* (два види) спостерігалася у другій половині ХХ ст. і обумовлювалася індексуванням давніх та фольклорних текстів з метою збереження, або занесення їх у комп'ютерні системи (реєстри). Прикладами цьому можуть стати наступні видання. Так, покажчики мотивів-індексів уклали: Т. Кросс – давня ірландська література²; І. Келлер – іспанські середньовічні тексти, що могли бути запозичені народною казкою; В. Ліунгмен – шведські народні казки³; О. Нейман по талмудичних текстах⁴; П.-Л. Раусмаа – каталог анекдотів; С.Л. Робе – індекс мексиканських народних казок⁵. Ф. Гаркорт, К.-Г. Поллок здійснили аналіз народних казок зі збірника О. Афанасьєва, а М. де Меєр уклали каталог мотивів-індексів європейських народних казок⁶.

Широкого визнання набули серійні покажчики С. Томпсона (мотив-індекс фольклорної літератури), що видавався упродовж 1955-1958 рр. (6 №№ випусків) та був перевиданий у 1966 році⁷. С. Томпсон своєю працею зробив підсумок надбання казкознавства за 50 років індексації сюжетів. Саме цей аспект став основним для використання у наукових збірниках казок. Проте вчений під час створення каталогів, керувався географічним принципом з метою зручного їх використання. Сюжетні покажчики мали на меті фіксацію наративу за локальною специфікою, що сприяло подальшому вивченню народної оповідної традиції. Результатом співпраці

¹ Чистов К. В.Я. Пропп – исследователь сказки // Пропп В.Я. Русская сказка. Ленинград: Наука, 1984. 216 с. С. 10-11.

² Cross T.P. Motif-index of early irish literature. Bloomington, 1952.

³ Keller J.E. Motif-index of mediaeval spanish exempla. Knoxville, Tennessee, 1949. Liungman W. Sveriges samtliga folksagor. I-III. Stockholm, 1949.

⁴ Neuman O. Motif-index to the talmudic-midrashic literature. Michigan, 1954.

⁵ Rausmaa P.-L. A catalogue of anecdotes. Turku, 1973; Robe S.L. Index of mexican folktales. Berkeley, 1973.

⁶ Harkort F., Pollok K.-H. Übersetzungen russischer Volksmärchen aus der Sammlung von A. N. Afanas'ev. // Slavistische Studien zum VI Internationalen Slavisten Kongress in Prag 1968, München, 1968, S. 591-630; Meyer de M. Le Conte populaire flamand. Catalogue analytique et repertoire des épisodes et éléments des contes «Motif-index» (FFC 203). Helsinki, 1968.

⁷ Ranke K. Schleswig-Holsteinische Volksmärchen. Bd I-III. Kiel, 1955-1962. Thompson S. Motif-index of folk-literature. V. 1-6. Copenhagen, 1955-1958; second revision: Bloomington (London), 1966.

С. Томпсона та В. Робертса став показчик типів казок індійського ареалу (Індія, Пакистан, Цейлон) ¹. За цим принципом створені сюжетні показчики турецьких казок В. Еберхарда та П. Боратава, індійських – Г. Фловенса ², німецьких – П. Недо (німецька міфологія і казки) ³. Індексція епічного фольклору нараховувала по декілька томів: І. Берзе Наги (два томи «Угорських фольклорних типів» упродовж 1957-1958 рр.), Л. Бодкер (індійські казки про тварин), П. Деларуе, М.-Л. Тенезе (французький фольклор, 3 томи упродовж 1957-1976), Т. Л. Гансен (типи фольклору на Кубі, Пуенто Ріко, Домініканській Республіці та Іспанському Півдні Америки) ⁴.

Досвідом класифікації обмінювалися науковці різних країн під час зустрічей на конференціях та через приватне листування, пропонуючи окремі аспекти удосконалення інвентаризації казкознавства. Як приклад, розвідка Р. Хрестінсена про легенди що мігрують, спроби типізації та систематизації норвезьких фольклорних текстів; А. Ковача про румунські фольклорні тексти; А. Бязирова про спробу каталогізації осетинських казок за системою Аарне-Андреєва; У.С. Коннка «Фінська школа» про казку» ⁵. Така фіксація була покликана проблемою зникнення фольклору з ужитку та старінням її носіїв. Спосіб обліку сюжетів та мотивів дозволяв науковцям проводити суто теоретичні дослідження, без аналізу поетики тексту. Розгалуження тематики та персонажів казок вплинуло на появу показчиків за різновидами фольклорних жанрів та сюжетикою. Це показчики: М. Бошковиц-Стуллі про народні притчі, Б. Вудс – типи американських легенд про диявола в образі пса ⁶; П.-Л. Раусмаа – каталог історичних та місцевих легенд фінів; Ф.К. Тубач – показчик релігійних казок ⁷. Типологічні класифікації пропонують: Е. О. Арева (казки Північно-Східної Африки), Е. В. Баугмен (казки Англії та Північної Америки), І. М. Боберг (мотиви-індекси до давньої літератури). Компаративістика також торкалася показчиків: К. Хоралек та О. Сіроварка зіставили словацькі та чеські казки; Д. Клімова – каталог народних словацьких оповідок; А. Ковакс – румунські казки за показчиком Аарне-Томпсона; К. Секі – показчик японських казок ⁸. Важливими також стали видання показчикового типу: А. Коетзі, С. К. Хаттінг, В. Дж. Г. Лутс,

¹ Thompson S. Fifty years of folktale indexing. Humanoria, New York, 1960, p. 49-57. Thompson S., Roberts W. Types of indie oral tales. India, Pakistan, and Ceylon (FFC 180). Helsinki, 1960.

² Показчики: Eberhard W., Boratav P.N. Typen türkischer Volksmärchen. Wiesbaden, 1953. Flowers H.L. A classification of the folktales of the West Indies by types and motifs. Ann Arbor, Michigan, 1953.

³ Nedo P. Sorbische Volksmärchen. Systematische Quellenausgabe mit Einführung und Anmerkungen. Bautzen, 1956.

⁴ Berze Nagy I. Magyar népmesetipusok. I-II. Pecs, 1957-1958; Bodker L. Indian animal tales. A preliminary survey (FFC 170). Helsinki, 1957; Delarue P., Tenéze M.-L. Le conte populaire francais. I-III. Paris, 1957-1976; Hansen T.L. The types of the folktale in Cuba, Puerto Rico, the Dominican Republic and Spanish South America. Berkeley - Los Angeles, 1957.

⁵ Коннка У.С. «Финская школа» о сказке // Вопросы литературы и народного творчества. Труды Карельского филиала АН СССР, Вып. 20. Петрозаводск, 1959. С. 3-29.

⁶ Boškovic-Stulli M. Istarske narodne priče. Zagreb, 1959. Woods B. A. The devil in dog form. A partial type-index of devil legends. Berkeley-Los Angeles, 1959.

⁷ Rausmaa P.-L. Historical and local legend catalogue in the Folklorearchives of the Finnish literature society. Helsinki, 1969; Tubach F.C. Index exemplorum. A handbook of medieval religious tales (FFC 204). Helsinki, 1969.

⁸ Arewa E.O. A classification of the folktales of the Northern East African cattle area by types. Berkeley, 1966; Baughman E.W. Type and motif-index of the folktales of England and North America. The Hague, 1966; Boberg I.M. Motif-index of early icelandic literature. Kobenhavn, 1966; Horálek K. Studie ze srovnávací folkloristiky. Praha, 1966; Klimova D. Katalog hornáckých lidových vyprávění. // Hornácko, Brno, 1966, s. 549-576; Kovács A. Arátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai (AaTh 1200-1349). Budapest, 1966; Seki K. Types of Japanese folktales. Tokyo, 1966; Sirovátka O. K pomeru slovenské a české pohádkove radice. // Slovensky narodopis, ročník 14, Bratislava, 1966, s. 361-377; Thompson S. Motif-index of folk-literature. V. 1-6. Copenhagen, 1955-1958; second revision: Bloomington (London), 1966.

П. О. Сварт (африканські народні оповідки); естонські матеріали без авторства; В. Ламбрехт – типи індексів казок Центральної Африки; І. Мюллер, Л. Рьохріх – каталог німецьких саг¹; покажчик типів ірландських народних казок С. О'Сулебгана та Р. Хрістінсена²; У. Новак – типи арабських казок³; К. Арайс, А. Медне – латвійський покажчик типів казок; Т. О. Курдованідзе – покажчик «Сюжети і мотиви грузинських чарівних казок» за системою Аарне-Томпсона⁴.

Масова поява таких видань впливала на теоретичний супровід та облаштування збірників казок, на детальне вивчення структури казкового сюжету. Так, Е. Вірсаладзе у восьмому томі книги «Літературні розвідки» подав грузинською мовою «Покажчик епосу про тварин»⁵; Г.А. Ікеда – покажчик японської фольклорної літератури⁶; В. Даггл – систематизацію північних саг⁷; Л. Бараг та К. Кабашников – покажчики казок білорусів за Аарне (ці матеріали увійшли у відомий покажчик СУС (1979))⁸; В. Ліунгмен – покажчик шведських народних казок; Л. Сімонсуурі поділив фінські міфічні саги за типами та мотивами народних казок; С. Томпсон подав класифікацію та бібліографію типів народних казок враховуючи дані покажчика Аарне (стереотипні видання були у 1964 та 1973 рр.)⁹. Покажчик польських народних казок (байок) у двох частинах уклав І. Крзижанівський, а німецькомовне довідкове видання з літератури (2 томи, 1962-1967) запропонував Л. Рогріх¹⁰.

Особливість сюжетики фольклорних жанрів мігрувати між собою сприяла появі покажчиків, що об'єднували декілька видів прози: Д. Клімова-Рихнова – каталог народної прози чеських оповідних жанрів¹¹; А. М. Ціресе, Л. Серафіні – типи і мотиви

---

¹ Coetzee A., Hattingh S.C., Loots W.J.G., Swart P.O. Tiperegister van die afrikaanse volksverhaal. // Tydskrif vir Volkskunde en volkstaal, 1967, v. 23, p. 1-90; Eesti muinasjutud. Tallinn, 1967; Lambrecht W. A tale type index for Central Africa. Berkeley, 1967; Müller I., Röhrich L. Deutscher Sagenkatalog. X. Der Tod und die Toten. // Deutscher Jahrbuch für Volkskunde, 1967, Bd XIII, H. 2, S. 346-397.

² Ó'Súilleabháin S., Christiansen R.Th. The types of the irish folktale (FFC 188). Helsinki, 1963.

³ Nowak U. Beiträge zur Typologie des arabischen Volksmärchens. Freiburg, 1969;

⁴ Aaraj K., Medne A. Latviešu pasaku tipu raditajs. Riga, 1977; Курдованідзе Т. О. Сюжеты и мотивы грузинских волшебных сказок (Систематический указатель по Аарне-Томпсону). // Литературные взаимосвязи. Тбилиси, 1977, С. 240-263.

⁵ Вірсаладзе Е.Б. Указатель по животному эпосу // Литературные разыскания. Т. 13. Тбилиси, 1961. С. 333-363. (на грузинском языке).

⁶ Ikeda H. A type and motif-index of japanese folk-literature (FFC 209). Helsinki, 1971.

⁷ Dahll V. Nordiske sagnregistre og sagnsystematik. Kobenhavn, 1972; Lintur P. V. Nachvort. // Ukrainische Volksmärchen. Herausgegeben von P. V. Lintur. Berlin, 1972, S. 691-743.

⁸ Бараг Л. Р. Сюжеты і матывы беларускіх народных казак. Сістэматычны паказальнік. Мінск, 1978; Бараг Л. Г. Сюжеты и мотивы белорусских волшебных сказок (Систематический указатель). // Славянский и балканский фольклор. М., 1971, с. 182-235; Кабашнікаў К.П. Паказальнік сюжэтаў беларускіх казак. // Чарадзейныя казкі. Частка II. Мінск, 1978. С. 603-686.

⁹ Liungman W. Die schwedischen Volksmärchen. Berlin, 1961. Simonsuuri L. Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen (FFC 182). Helsinki, 1961. Thompson S. The types of the folktale. A classification and bibliography. Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC N № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). Helsinki, 1961. (Стереотипні видання у 1964 та 1973 рр.)

¹⁰ Krzyżanowski J. Polska bajka ludowa w układzie systematycznym. T. I-II. Wyd. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962-1963. Röhrich L. Die Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart. 1-2. Bern-München, 1962-1967.

¹¹ Klimová-Rychnová D. Katalog lidové prózy Nove Lhoty na Hornacku. // Český lid, 1963, с. 4, s. 213-230. Klimová-Rychnová D. Příprava katalogu českých pověstních žánrů. // Slovenský národopis, 1963, e. 2-3, s. 439-484.

італійських байок, легенд, анекдотів та інших прозових жанрів¹; Е. Мосер-Рас – каталог типів і мотивів шванків, анекдотів та інших народних прозових жанрів; Л. Раудсер – типи антирелігійних народних оповідань². Також маємо бібліографічні матеріали про покажчики С. К. Строску³. Слов'янська народна проза у покажчикових виданнях переважно використовувала метод локалізації сюжетних типів, подаючи у паралелях покликання на побутування певної оповіді у сусідів. Як приклад, «Типологія словацького фольклору» В. Гаспарікової; типи словенського фольклору З. Кумер⁴; сербська народна оповідна традиція М. Бошковіц-Стуллі⁵.

Отже, покажчикові видання суттєво розвинули казкознавчі студії, активізували роботу науковців з архівними фондами та уможливили доступ спільноти до зразків народної оповідної традиції на міжнародному рівні. Створення покажчиків сприяло організації науки навколо народної казки, вивченню її природного начала, національної специфіки. Ідея відшукування праоснови, прабатьківщини та інших пра- змінюється на завдання підрахувати кількість наявних в народній традиції сюжетів, створити підґрунтя для дослідження нових, сучасних записів казок.

Інший аспект діяльності не українських вчених виявлявся через наукові статті, монографії, доповіді на міжнародних конференціях, що відображають казкознавчу тематику досліджень. Зокрема, великої популярності в українському казкознавстві набувають публікації Л. Барага, який порушував міжнаціональну (слов'янську) природу народної казки⁶, розширив специфіку дослідження жанру з урахуванням національної оповідної традиції та культури. Прикладом можуть бути його дисертація «Взаємозв'язки і національна своєрідність східнослов'янських казок» та монографія «Білоруська казка: питання вивченні її національної самобутності у порівнянні з іншими східнослов'янськими казками» (рецензії: «Slovensky Narodopis» (М. Мошинка, 1971); І. Хланта «Енциклопедія білоруської казки», (1979)); а також статті «Про своєрідність української богатырської казки», «Про особливості української казкової героїки у порівнянні...», «Східнослов'янські казки, їх взаємозв'язки і національна своєрідність»⁷. Відомими у вітчизняному казкознавстві цього періоду були

¹ Boškovic-Stulli M. Usmene pripovijetke i predaje s otoka Braia. // Narodna umjetnost, Zagreb, 1975, broj 11-12, s. 5-159; Cirese A.M., Serafini L. Tradizioni orali non cantate. Primo inventario nazionale per tipi, motivi o argomenti di fiabe, leggende, storie e aneddoti, indovinelli, proverbi, notizie sui modi tradizionali di espressione e di vita ecc. Roma, 1975.

² Moser-Rath E. Schwank, Witz, Anekdote. Entwurf zu einer Katalogisierung nach Typen und Motiven. Göttingen, 1969; Raudsep L. Antiklerikale estnische Schwänke Typen und Variantenverzeichnis. Tallinn, 1969.

³ Stroescu S. C. La typologie bibliographique des facéties roumaines. V. 1-2. Bucaresti, 1969.

⁴ Gasparikova V. Types of slovak folktale. // Abstracts, Helsinki, 1974; Kumer Z. Vsebinski tipi slovenskih pripovednih pesmi. Typenindex slovenischer Erzähllieder. Ljubljana, 1974.

⁵ Boškovic-Stulli M. Usmene pripovijetke i predaje s otoka Braia. // Narodna umjetnost, Zagreb, 1975, broj 11-12, s. 5-159.

⁶ Барэг Л.Г. Взаимосвязи украинских, русских и белорусских волшебных сказок // Українська культура в її інтернаціональних зв'язках: Тези доповідей і повідомлень УІІІ української славістичної конференції 21-24 жовтня, 1971 р. Київ, 1971. С. 209-211.

⁷ Барэг Л.Г. Взаимосвязи и национальное своеобразие восточнославянских сказок: Автореф. дис...д-ра филол. наук / АН СССР Ин-т этнографии. М., 1968. 34 с.; Барэг Л.Г. Белорусская казка: Питанні вивчення яе нацыянальнай самобытнасти параўнальна з іншымі усходнеславянскімі казкамі. Мінск, 1969. 255 с. Рецензії: Мушінка М. // Slovensky Narodopis. 1971. № 3. s. 515-517; Хланта І. Энциклопедія беларускай казкі // Польша. 1979. № 12. С. 241-243; Барэг Л.Г. О своеобразии украинской богатырской сказки // Научные доклады литературоведов Поволжья. Материалы VI зональной конференции кафедр ун-тов и пед. ин-тов. Астрахань, 1967. С. 190-192; Барэг Л. Г. Об особенностях украинской сказочной героики сравнительно с белорусской и русской. // Русский фольклор. Т. XI. Исторические связи в славянском фольклоре. М.-Л., 1968. С. 159-176.

Є. Мелетинський, К. Кабашнікаў, А. Фядосік, Б. Кербеліте, Н. Рошіяну¹. Великий інтерес до скандинавського епосу як джерела породження казкових сюжетів слов'ян відобразився у дослідженнях Є. Мелетинського «Едди» та ранніх форм епосу. Праці цього вченого (такі як «Міф і казка», «Поетика міфу», «Палеоазійський міфологічний епос. Цикл Ворона» та про застосування у фольклористиці структурно-семіотичного методу²) належать до взірцевих при вивченні народної казки в українській науці. Окрім згаданих, активно цитувалися українськими фольклористами праці з теорії казки: Г. Пермякова «Від прислів'я до казки», П. Богатирьова «Питання теорії народного мистецтва», В. Бахтіної про естетичну функцію казкової фантастики (на прикладі казок про тварин)³. Впливовими на українське казкознавство були праці Н. Ведернікової, В. Аникина, О. Новик. З їхніми іменами пов'язана експериментальна структуралістська школа у казкознавстві, що долучала до своєї практики дослідження європейських та американських вчених. Казка розглядалася комплексно і як культурний феномен, і як традиційно непорушна система сталих складових типу зачин, кульмінація, розв'язка, прикінцева формула тощо, а також використання поетичних засобів, описаних літературознавством. Наукові публікації на кінець ХХ ст. ставили казкознавство на перетині філології, культурології та мистецтвознавства, що позитивно вплинуло на формування нової проблематики вивчення народної казки, але було не новим, мало традицію ще з ХІХ ст. Очевидними стають погляди на фольклорний наратив як джерело вигадки, уявлень, світосприйняття народу, з акцентом на людиноцентричності буття в цілому. Проте теоретичні аспекти жанру народної казки набувають нового прочитання і проблематики. Так, прикладами можуть послужити розвідки Н. Ведернікової⁴, Г. Пермякова «Витівки хитрунів» (про природу трикстера у казках)⁵, М. Новикова «Образи східнослов'янської чарівної казки». У останній книзі використані українські матеріали. На працю була позитивна рецензія в часописі «Народна творчість та етнографія» І. Березовського «Внесок у вивчення казки» (1975)⁶, де сформульовано основні напрямки дослідження народної казки, її місце у фольклорній традиції та значення монографії М. Новикова для східнослов'янських казкознавчих досліджень.

Діяльність наукових осередків та установ, де вивчалися народні казки, традиційно популяризувалася через видання наукових збірників матеріалів конференцій. Звісно, не було спеціально відведених секцій для їх вивчення, проте

---

¹ Кабашнікаў К.П. Беларуская казка у казачным эпасе славян. Мінск, 1968; Фядосік А.С. Беларуская народная сатырычная проза. Мінск, 1969; Кербеліте Б. Историческое развитие структур и семантики сказок (на материале литовских волшебных сказок). Вильнюс, Изд. АН СССР Институт литовской литературы и фольклора, 1991.- 381 с.; Рошіяну Н. Традиционные формулы сказки. М.: Наука, 1974. 216 с.

² Мелетинский Е.М. «Эдда» и ранние формы эпоса. М.: Наука, 1968. 364 с.; Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. 2-е изд. М.: Вост. лит. РАН, школа "Языки русской культуры", 1976. 407 с.; Мелетинский Е.М. Палеоазиатский мифологический эпос. Цикл Ворона. М.: Наука, 1979. 229 с.

³ Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки. М.: Наука, 1970. 240 с.; Богатырёв П.Г. Вопросы теории народного искусства. М.: Искусство, 1971. 544 с.; Бахтина В. Эстетическая функция сказочной фантастики: наблюдения над русской народной сказкой о животных. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. 152 с.

⁴ Ведёрникова Н.М. Русская народная сказка. М.: Наука, 1975. 135 с.

⁵ Пермяков Г.Л. Прodelки хитрецов. М.: Наука, 1972. 559 с.

⁶ Новиков Н.В. Образы восточнославянской волшебной сказки / АН СССР. Ин-т русс. лит-ры (Пушкинский дом) – Ин-т этнографии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. 255 с. Рецензія І.П. Березовського // Народна творчість та етнографія. 1975. № 6. С. 80-81.

постійна присутність досліджень про казку на сторінках збірників статей типу «Фольклор народів СРСР» вказувала на актуальність та безперервність казкознавчих студій, їх необхідність та конкурентоздатність. Тематика порушувала інтернаціональні аспекти жанру та особливості проявів. Не зважаючи на множину досліджень про народну казку, науковці постійно дискутують у своїх публікаціях стосовно складових, що виявляються під час роботи із фіксованими наративами.

Методи вивчення казки К. Чистовим, Е. Померанцевою, В. Івановим, В. Топоровим¹ та іншими радянськими вченими позитивно впливали на розвиток казкознавства, зокрема його інтернаціональний характер. Такі дослідження переважно використовувалися в історіографічних оглядах для окреслення меж дослідження та його актуальності. Проте не могли заперечити траєкторії національного розвитку наукового напрямку. Так, у нашому попередньому дослідженні «Міфологічні мотиви українських народних казок про тварин» (2008) було розглянуто методику роботи з казками про тварин запропоновану І. Круком. Його монографія «Східнослов'янські казки про тварин»² присвячена порівняльному аналізу епосу про тварин східних слов'ян, дослідивши генезис та еволюцію системи образів, місце казок у житті суспільства в різні історичні епохи. Також автор розглянув особливості композиції казок про тварин, специфіку використання поетичних засобів. Зокрема, в системі образів східнослов'янських казок про тварин він зупинився на образах диких та свійських тварин, а також місці людини у східнослов'янських казках цього жанру. В композиції епосу про тварин східних слов'ян вчений розглянув прийоми композиції та елементи композиційної структури. За його спостереженням, дійство у казці зароджується, набуває динамізму, розгортається як у площинному просторі, так і в часовій площині. Закономірністю сюжетів І. Крук вважає послідовне зіткнення героя з багатьма іншими персонажами, дії та вчинки яких мають комічне забарвлення, хоча героєм сприймаються серйозно. Також ним визначено трикратність повторень однотипних дій, прийом останнього бажання (мрія Вовка зустрітися з Людиною), прийом магічного використання слова, побудова сюжету за певними діями персонажа: прикидання, невдале копіювання, підроблювання голосу, невпізнаний супротивник. Крім цього, автор визначає композиційні елементи: зачин, кінцівку, діалоги, монологи, авторські оцінки-судження.

***

Особливої популярності в українському казкознавстві набула праця литовської казкознавиці **Б. Кербеліте** (1935 р.н.) «Історичний розвиток структур і семантики казок (на матеріалі литовських чарівних казок)». Її праця вплинула на подальший розвиток українського казкознавства (всі намагалися зрозуміти теорію вченої та використати її, проте не всім це вдавалося, тому українське казкознавство стало цікавитися поетикою жанру, мовностилістичними структурами побудови тексту

---

¹ Чистов К.В. О принципах классификации жанров устной народной прозы. М., 1964; Померанцева Э.В. Судьбы русской сказки. М: «Наука», 1965. 429 с.; Иванов В.В., Топоров В.Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы: (древний период). М.: Наука, 1965. 246 с.

² Крук И.И. Восточнославянские сказки о животных. Минск: «Наука и техника», 1989. 159 с.

казки, перекладацькими трансформаціями, а казку як культурне та фольклорне явище особливо глибоко не досліджували).

У авторефераті до докторської дисертації на тему «Історичний розвиток структур і семантики казок (на матеріалі литовських чарівних казок)»¹ Б. Кербеліте зазначала, що «успіхи порівняльних досліджень фольклору прямо залежні від розробки наукової класифікації. Загальноприйнята система класифікації казок (створена на початку нашого століття фінськими вченими Кроном та Аарне та її розвиток – каталог Аарне-Томпсона (АТ), а згодом Аарте-Томпсона-Утера (АТУ)) сприяла розвитку використання методів компаративістики та обрахунку кількості наявних сюжетів казок (основних стійких сюжетних утворень), поширених в репертуарі одного народу, а також знаходження відповідних до них текстів у фольклорі того ж регіону. Проте популярні методи формалізму, застосовані до вивчення казкового епосу, не могли вповні спиратися на чинний покажчик. Про недосконалість системи Аарне-Томпсона ми писали раніше. Вчені на практиці довели неспроможність міжнародного покажчика класифікувати казкові сюжети. Завдання створення строгішої класифікації казок і розробка принципів формалізації текстів тісно взаємопов'язані: для їх вирішення потрібні чіткі описи семантики і структури кожного тексту» (що й зробила Б. Кербеліте)². Вчена запропонувала використати для аналізу казки пазловий підхід, що ділив її на елементарні сюжети (ЕС). Поєднання формалізму, структуралістського та математичного методів дослідження дозволило Б. Кербеліте створити схеми казкових сюжетів. Проте, як вже було сказано вище, ця методика не здобула широкого використання у вітчизняній науці з об'єктивних причин – це відсутність потреби таких досліджень. Сперечаючись з покажчиком сюжетів Аарне-Томпсона, Б.Кербеліте запропонувала альтернативний покажчик, розвинувши свої спостереження над чарівною казкою. На її погляд, головне призначення цих текстів – закріпити інформацію про інший світ, переконати, що він дійсно існує; сюжет чарівної казки – це чітко організована система; існує поєднання (нанизування) елементарних сюжетів (ЕС) у текстах чарівних казок. Типи зв'язку ЕС: 1) логічно сильний причинонаслідковий зв'язок, коли результат попереднього викликає приєднання наступного (не обов'язково сусіднього) з певним результатом; 2) логічно вмотивований зв'язок, коли результат попереднього ЕС обумовлює головну акцію наступного ЕС; 3) логічний пояснювальний зв'язок, коли результат попереднього ЕС обумовлює лише початкову ситуацію наступного; 4) асоціативний зв'язок (в складних сюжетах казок між двома ЕС); 5) механічний зв'язок (в складних сюжетах казок між двома ЕС); 6) деталізація (коли один ЕС є частиною іншого); 7) сума структурних елементів, що повторюються³.

Проаналізувавши понад 11,5 тисяч текстів литовських казок (серед яких багато аналогічних до українських) Б. Кербеліте спочатку намагалася поділити їх за рубриками покажчика АТ. Потім вона під'єднала до поділу ЕС і стала групувати казки

¹ Кербеліте Б.П. Историческое развитие структур и систематики сказок (на материале литовских волшебных сказок). Вильнюс: Вага, 1989. 20 а.л.; Кербеліте Бронислава Пятровна Историческое развитие структур и систематики сказок (на материале литовских волшебных сказок). Автореф. дис... док. филол. наук. 10.01.09 – фольклористика. М., 1989. 44 с. С.1

² Там само. С.1.

³ Там само. С.13, 14-15.

за подібними ЕС. Групування за семантичною подібністю головного (або декількох головних) ЕС з'ясувало, що далеко не завжди одним і тим самим номером АТ позначено споріднені тексти. В додатку до роботи «Покажчик співвідношення сюжетного типу казки до системи Аарне-Томпсона зі структурно-семантичними типами варіантів» (створений Б. Кербеліте) детально показано, які головні ЕС знайдено у варіантах кожного аналізованого сюжету АТ. Це дозволяє виявити деякі закономірності та тенденції. Вона помітила, що один з головних ЕС чарівних литовських казок присутній і в інших текстах (не чарівних). У варіантах декількох рубрик АТ присутні такі поєднання двох чи трьох головних ЕС, коли один з них присутній у всіх або в більшості текстів, а інший (або два інших) міняються. Наприклад, АТ 671 Д* «Господар підслуховує розмову тварин (худоби)». За АТ – це магічна казка; характеристика: за формою схожа на казку, а за семантикою і призначенням – це логічна задача і головоломка + вірування українців, що на Різдво худоба говорить людською мовою і пророкує долю господаря на цілий рік. Почувши сказане, господар має зробити певні висновки. Це може бути й ЕС для побутової казки або казки про тварин ¹.

Підбиваючи підсумки дослідження, Б. Кербеліте вдалося довести, що сюжети чарівних казок складаються із плетива взаємодійних частин. Знайдено такі частини – ЕС, які мають деяку автономність. Впродовж історичного розвитку цього жанру ЕС були основою самостійних творів, поєднувалися в різні комбінації, а іноді й роз'єднувалися знову. Для з'ясування ступеня спорідненості ЕС у казках одного або декількох народів, створено спеціальну семантичну мову і введено рівні опису. Знайдено найважливіші віхи розвитку ЕС – утворення складових ЕС і зрощень, що сприяли розкриттю складніших взаємовідношень персонажів та суперечностей у вчинках героїв. Виділення п'яти класів і вивчення особливостей ЕС кожного класу дозволило зробити висновок, що найдавнішою основою чарівних казок є зображення взаємовідносин людини з чужим оточенням ². Результати семантичної інтерпретації всіх елементів литовських чарівних казок представлені в «Класифікації елементарних сюжетів», а на основі аналізу структури та семантики текстів в цілому створено «Покажчик структурно-семантичних типів литовських чарівних казок». Класифікацію типів ЕС можна розглядати як деякий перелік правил, що були відкриті давніми людьми на досвіді спілкування з чужими та між собою. Ці правила визначають поведінку людини й сьогодні. Тому, елементи казок дуже багато повідомляють про сутність людини, допомагають зрозуміти причини труднощів, що виникають при взаємодії людей у сучасному реальному світі ³. На працю Б. Кербеліте «Історичний розвиток структур і семантики казок» О. Бріцина подала рецензію у часопис «Народна творчість та етнографія» «Структура та семантика казки: можливості методики дослідження»⁴, де вказала способи та шляхи ефективного

¹ Кербеліте Бронислава Пятровна. Историческое развитие структур и систематики сказок (на материале литовских волшебных сказок). Автореф. дис... док. филол. наук. 10.01.09 – фольклористика. М., 1989. 44 с. С. 30.

² Там само. С.39.

³ Там само. С.41.

⁴ Кербеліте Б. Историческое развитие структур и семантики сказок (на материале литовских волшебных сказок). Вильнюс, Изд. АН СССР Институт литовской литературы и фольклора, 1991.- 381 с.; Рецензія Бріциної О. Структура та семантика казки: можливості методики дослідження // Народна творчість та етнографія. 1992, №2. С.89-90.

застосування методів дослідниці у вітчизняному казкознавстві. 2005 р. Б. Кербеліте опублікувала працю «Типи народних казок: структурно-семантична класифікація литовських народних казок» у 2-х книгах (724 с.)¹.

Окремої уваги заслуговує праця Є. Костюхіна «Типи і форми епосу про тварин»². У книзі вміщено велику бібліографію, покажчик мотивів казок. Зокрема, ним використано праці українських вчених: О. Потебні «Із лекцій по теорії словесності. Байка. Прислів'я. Приказка», збірники І. Рудченка, В. Ястребова, П. Чубинського, І. Березовського, історіографічні дослідження про народні казки О. Котляревського та С. Савченка. Автор розглянув основні проблеми походження, розвитку й особливостей сучасного стану епосу про тварин. Розкриваючи зміст «мисливської теорії» у прочитанні наскельних малюнків палеоліту, вчений доводить, що їх тематика зумовлена безпосередньо міфологічними уявленнями наших пращурів. За його словами, мистецтво не стільки вчило, як потрібно полювати, скільки стверджувало людину у світі. Що ж до казки, то Є. Костюхін вважає, що вона глибоко пододала те, у що вірили і чого боялися. Епос про тварин ним вивчено у трьох площинах: ранні форми (ґенеза), жанрове розмаїття у фольклорі та літературна інтерпретація. Це – типологічне дослідження, побудоване на матеріалі з використанням міфів, казок та байок багатьох країн і народів.

Наукові положення розвідки О. Новик «Обряд і фольклор в сибірському шаманізмі: досвід порівняння структур»³ було використано нами у праці «Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин» (2008), зокрема у зіставленні шаманських ритуалів та поведінки окремих персонажів у казках про тварин.

Дослідження народної казки в закордонних джерелах досить розмаїте як за методологією, так і за способом вивчення. Від пошуку давнього ритуалу до філософської теорії, казка стає постійним ілюстративним джерелом, підтвердженням усіх можливих людських думок. Важливими для формування методології дослідження в українському казкознавстві стали праці: М. Еліаде «Космос та історія»; Е. Тайлора «Первинна культура»; француза Р. Барта «Вибрані роботи: Семіотика. Поетика»; німця Е. Фромма про розуміння снів, казок та міфів; польською маємо дослідження Й. Касяна про репертуар українських народних байок (казок) та його ж збірник фольклорних творів; А. Голана «Міф та символ», куди залучено й український матеріал; Й. Хейзінга «Гомо люденс»; енциклопедія «Міфи народів світу», де є матеріали й про українську казку; К.Г. Юнга «Душа і міф», О. Фрейденберг «Поетика сюжету і жанру»⁴, праця М. Фон-Франц «Психологія казки: тлумачення чарівних

¹ Кербеліте Б. Типы народных сказок: структурно-семантическая классификация литовских народных сказок: в 2 кн. М.: Изд-во РГГУ, 2005. 724 с.

² Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса. М.: Наука, 1987. 270 с.

³ Новик Е.С. Обряд и фольклор в сибирском шаманизме: опыт сопоставления структур. М.: Наука, 1984. 304 с.

⁴ Элиаде М. Космос и история. М.: Прогрес, 1987. 312 с. Тайлор Э. Первобытная культура. М.: Политиздат, 1989. 573 с. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с франц. М.: прогресс, 1989. 615 с. Фромм Эрих Забытый язык. Введение в науку понимания снов, сказок и мифов // Душа человека. М.: Республика, 1992. С.180-298. Kasjan Jan Mirosław. O repertuarze gatunkowym ukraińskich bajek ludowych // Kasjan J.M. Usta i pioro: Studia o literaturze ustnej i pisemnej. Toruń, 1994. S. 47-49; Na przełęczu śwsatow: 150 ukraińskich basin, gadek, humoresek i podań ludowych / Wybrał, przełożył i opracował Jan Mirosław Kasjan. Toruń, 1994. 438 s.; Голан А. Миф и символ. Иерусалим: Тарбут, 1994. 403 с.; Хейзінга Й. Homo ludens. Київ: Основи, 1994. 493 с.; Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах. М.: «Большая российская энциклопедия», 1997. 1390 с. Юнг К.Г. Душа и миф. Киев: Port-Royal, 1996. 384 с. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы. Л.: Лабиринт, 1997. 448 с.

казок»; також маємо переклад праці Е. Нормана «Походження і розвиток свідомості»; переклад праці Дж. Фрезера «Золота гілка»¹. У цей час видано збірники творів М. Сумцова та О. Веселовського (зокрема «Статті про казку»)², що дозволило зняти із досліджень вчених гриф рідкісних видань.

Важливими були й дисертаційні розвідки. Так, Т. Зуєва захищає докторську дисертацію «Східнослов'янська казка в аспекті історичного розвитку». Історичний розвиток східнослов'янської казки виводиться нею із давньоруських пам'яток, до розкриття питань залучено українські матеріали, в структурі чарівної казки вона виокремлює сімейно-побутові обряди³; А. Рафаєва досліджує семантику структур традиційних сюжетів і мотивів; філософські тріади «Фольклор-обряд-вірування: досвід структурно-семіотичного вивчення текстів усної культури» простежує у дисертації О. Новик та інші.

Отже, закордонне казкознавство проникало своїми ідеями в українське, формуючи нові завдання для досліджень, пропонуючи апробовану методика вивчення казкового епосу через структуралізм, формалізм та традиційну компаративістику. Все це позитивно впливало на розвиток вітчизняного казкознавства, створюючи власні наукові підходи до розуміння народної казки, її генези як виду народної прози та способу збереження історичної пам'яті.

4.10 ПУБЛІКАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ І СУЧАСНИХ ЗАПИСІВ ТЕКСТІВ КАЗОК у 1960-1990-х роках

Народна українська казка упродовж 1960-1990-х років набула нового статусу. Радянські ідеологи, нарешті, розгледіли в ній дидактичне начало та можливість впливу на дитину, виховання в її характері позитивних моральних якостей. З огляду на послаблення русифікації та зміни політики уряду СРСР у ставленні до національних культур, їх самобутності та оригінальності, збірники народних казок цього періоду досить різноманітні: популярні видання під загальними назвами жанру «Українські народні казки» (упорядники Г. Паперна та Ф. Науменко); могли бути адресованими за віковими категоріями (дітям молодшого шкільного віку «Українські народні казки», «Рукавичка»); науково-популярні («Закарпатські казки Андрія Калина», упорядковані Г. Ігнатовичем, «Біда і Щастя», записи від Ю. Ревтя М.І. Рішко та М.В. Рішко) та перекладні (англійською «Українські народні казки. Казки про тварин», зредагував І. Рахов, угорською, польською – казка «Котигорошко», «Золотий черевичок» в упорядкуванні Е. Бойтара, румунською). У Парижі французькою видано збірник українських народних казок в обробці В. Чалі (124 с.); у

---

¹ Фон-Франц Марія-Луїза Психологія сказки: Толкование волшебных сказок; Психологический смысл мотива искупления в волшебной сказке. / пер. с англ. СПб: Б.С.К., 1998. 362 с.; Фрезер Дж. Золотая ветвь. М.: Издательство АСТ, 1998. 784 с.

² Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды / РАН Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. М.: Восточная литература РАН, 1996. 296 с.; Веселовский А. Статьи о сказке. // Веселовский А.Н. Избранные труды и письма. СПб., 1999.

³ Зуева Т. Восточнославянская сказка в аспекте исторического развития. Автореф. дис... док. филол. наук. М., 1995. 24 с.; Зуева Т.В. Волшебная сказка и семейно-бытовые обряды в системе восточнославянского фольклора // Поэзия и обряд. М., 1989. С. 50-79.

Бухаресті у видавництві Іона Кринге опубліковано українські народні пісеньки та казки для дошкільного віку «Два півники» (79 с), де тексти подано англійською та румунською мовами. Українська діаспора у Канаді видала у «Рік Дитини» збірник «Народні казки»¹. Інтернаціоналізація казки в останні десятиліття ХХ ст. відбувалася також через популярні видання у серії «Казки народів світу». Зокрема, видані в Україні збірники: німецьких казок у записах братів Грімів; словацькі, французькі, югославські народні казки, упорядковані та описані І. Ющуком (1984 р. на збірник була рецензія Я. Пилинського під назвою «Казки народів Югославії»); тематичні «Джерельце: Казки народів СРСР про музику та музичні інструменти»²; українські «Жартівливі казки», «Два півники» українські народні пісеньки й казки для дошкільного віку у перекладі лужицькою мовою та в оригіналі³. Теоретичне дослідження Л. Вахніної «Видання казок народів світу»⁴ підсумовувало значення подібних серійних видань для української науки та культури, акцентуючи на інтернаціональній тематиці та культурній цінності казкового жанру загалом.

Книжками-метеликами популяризували ілюстровані видання: «Лисичка-сестричка і вовчик-братик. Українська народна казка» та «Пан Коцький. Українська народна казка. Для дошкільного віку»⁵. Всі вони свідчили про особливий інтерес вітчизняної та міжнародної спільноти до народної казки, її мудрого, дидактичного начала, участь упорядників у певних проєктах.

На рубежі століть, народна казка набула нового звучання, за умов розуміння науковцями-упорядниками та видавцями значущості збереження автентики тексту. Роз'яснювальні наукові статті з цього питання сприяли не лише перевиданню збірників (В. Гнатюк «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» «Казки з Бачки»⁶), а також якісній роботі над доббором казок до нових видань («Героїко-фантастичні

---

¹ Українські народні казки. / Упоряд. Г.О. Паперна та Ф.І. Науменко. Львів, 1949. 100 с. Українські народні казки. Київ, 1953, 188 с.; Українські народні казки / Упоряд. Н.Тищенко. Київ, 1990. 166 с.; Рукавичка. Українські народні казки. Київ: «Веселка», 1990. 94 с. Закарпатські казки Андрія Калина / Упоряд. Г.Ігнатович. Ужгород, 1955. 216 с. Біда і Щастя. Казки. / Записали від Ю.Ревтя М.І. Рішко та М.В. Рішко. Ужгород: Закарпатське обл. кн.-газ. Вид-во, 1962. 72 с. Ukrainian folk tales. Tales about animals. / Draw, by J.Rachow. Moskow, Foreign languages publ. house, 1955. Російські та українські народні казки (угорською мовою). / Пер. Ш.Ласло. Ужгород: Книжкове вид-во, 1949. 96 с. Turligroszek: Ukraińskie baśnie ludowe / Tłumaczyła z ros. W.Grodzieńska. Warszawa, 1961 98 s. Basne populare ukrainene (Українські народні казки) - București, 1953. 139 p. Basne populare ukrainene. Bucuresti, 1953. 246 s. Два півники: Українські народні пісеньки та казки. Для дошкільного віку / Пер. з укр. Л.Титар. Київ: Веселка; Бухарест: Вид-во Іона Кринге, 1978. 79с. Народні казки. Дітям у році Дитини (1979) Торонто у Канаді, 1981. 33 с. Серія «Казки дітям».

² Німецькі народні казки, записані братами В. та Я. Грім / Упоряд. і ступ. слово Є.Поповича; пер. з нім. С.Сакидона. Київ: Веселка, 1982. 159 с. Серія «Казки народів світу»; Словацькі народні казки / Упоряд., вступне слово та переклад зі словацької Д.Чередниченка, вид. 2-ге. Київ: Веселка, 1990. 139 с. Серія «Казки народів світу». (1-е видання у 1982 р.); Французькі народні казки / Упоряд. О.Хатунцева; пер. з франц. І.Сидоренко та ін.; вступне слово М.Гайдая. Київ: Веселка, 1982. 151 с. Серія «Казки народів світу». Казки народів Югославії / Упоряд, вступне слово та переказ із сербохорв., словен. і македон. мов І.Ющука. Київ: Веселка, 1983. 159 с. Серія «Казки народів світу» Рецензія Я.М. Пилинського Казки народів Югославії // Народна творчість та етнографія. 1984. № 5. С. 81-82; Джерельце: Казки народів СРСР про музику та музичні інструменти. Вип. 2. / Редактор-упорядник С.В. Жилітова. Київ: Музична Україна, 1983. 36 с.

³ Жартівливі казки. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1982. 47 с.; Два півники – Dwaj honašej: Українські народні пісеньки та казки. Для дошкільного віку / Пер. з укр. Кіто Лоренц. Київ: Веселка – Будишин: Домовіна, 1982. 79 с.

⁴ Вахніна Л.К. Видання казок народів світу // Там само. С. 67-68.

⁵ Українські народні казки: Для дітей / Пер. з укр. Т.Барзо. Київ – Ужгород: Рад. школа, 1959. 232 с.; Лисичка-сестричка і вовчик-братик. Українська народна казка. Київ: Дніпро, 1959. 12 с.; Пан Коцький. Українська народна казка. Для дошкільного віку. Київ: Дніпро, 1959. 15 с.

⁶ Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. III: Казки з Бачки. Нови Сад: Руске слово, 1986. 319 с.

казки», з передмовою І. Березовського «Невичерпна криниця»; упорядковані В. Бойком народні антирелігійні казки «Як дядько чорта дурив»; закарпатські казки у записах П. Лінтура, упорядковані І. Сеньком та В. Лінтур «Зачаровані казкою» із післямовою П. Лінтура «Казкарі Закарпаття і їх репертуар»; популярні видання казок «Колобок», «Рукавичка», «Яйце-райце»¹). Друге видання витримують «Казки про тварин» І. Березовського із фаховою передмовою «Розкішна гілка казкового епосу на Україні»; яскравою автентикою сповнений збірник «Чарівна квітка: українські народні казки з-над Дністра» у записах М. Зінчука², традиційними для видавництва стають збірники під назвою «Українські народні казки» та «Казки народів СРСР», що відрізняються художнім оформленням та добром текстів³; румунське видання українських народних казок «Летючий корабель» видано у серії «Торбина з казками»⁴. У романі з народних уст «Страж-гора», С. Пушик залучив фольклорні архівні та власні матеріали (наприклад, образ збирачки казок Марії Іванівни Марчак). Як зазначають критики, в інших оповіданнях, що увійшли до збірки, сильна фольклорна основа⁵.

Збірники казок народів світу, в цей період, продовжують традиційні методики подання. Це переклади текстів українською зі збереженням національної лексики для назв культурних реалій та легка адаптація казкової канви оповіді до української уснопоетичної традиції. Зокрема, видано індійські народні казки (упорядковані С. Наливайком); в'єтнамські (зі вступним словом Г. Халимоненка); тибетські «Кам'яний лев»; арабські «Тисяча і одна ніч» (з передмовою Є. Микитенка); афганські «Чи солодкий мед»; грецькі (з передмовою Т. Чернишової); угорські (з передмовою І. Мегели); узбецькі (з передмовою В. Гримича) та румунську казку «Фет-Фрумос» як популярне видання⁶. У серії «Казки народів СРСР» вийшли «Алтайські народні

¹ Героїко-фантастичні казки / Упоряд., передм. та прим. І.П.Березовського Київ: Дніпро, 1984. 366 с.; Як дядько чорта дурив: українські народні антирелігійні казки / Упоряд. В.Г.Бойко. Київ: Веселка, 1984. 54 с.; Зачаровані казкою. Українські народні казки Закарпаття в записах П.В.Лінтура. / Післямова «Казкарі Закарпаття і їх репертуар» (с. 496-510) П.В. Лінтура; упоряд. І.М. Сенько та В.В. Лінтур. Ужгород: Карпати, 1984. 526 с.; Колобок. Українська народна казка. Київ, 1984. 16 с. Рукавичка: Українська народна казка. Для дошк. віку / Пер. з укр.. К. Лоренц. Будишин: Домовіна, 1988. 20 с. Яйце-райце. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1986. 93 с. (2-е видання у 1990 р.)

² Казки про тварин. / Упор. і передм. І.П. Березовського «Розкішна гілка казкового епосу на Україні». Київ: «Дніпро», 1986. 237с.; Чарівна квітка: українські народні казки з-над Дністра / Запис. та упоряд. Микола Зінчук. Ужгород, 1986. 301 с.

³ Українські народні казки. Випуск 2. Львів: Каменяр, 1970. 279 с.; Шмайда Михайло. З народної пам'яті. II. Народна проза. Додаток до журналу «Дукля». Пряшів, 1970; Казки народів СРСР / Упоряд. та передмова «З чистої криниці народного генія» В.Г. Гримича (С. 5-22) Київ: Веселка, 1970. 222 с. (у книзі «Українські казки» - С. 33-44); Українські народні казки. / Упоряд. Н.Тищенко. Київ: Веселка, 1985. 166 с. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1987. 496 с.; Українські народні казки. Для дошкільного і молодшого шкільного віку. Київ, 1987. 168 с. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1988. 168 с.

⁴ Briggs K.M. A dictionary of british folktales in the english language. Part A: Folk narratives, 1-2. London, 1970. Part B: Folk legends, 1-2. London, 1971; Corabia flutrateoare: Povesti ucrainene / I romaneste de loon Rebusarca si Stelian Gruia. Bucuresti: Editura „Ion Creanga”, 1970. 148 s. («Летючий корабель». Українські казки. Видано у серії «Торбина з казками»).

⁵ Пушик С. Страж-гора: роман з народних уст // Пушик С. Страж-гора. Роман. Повість. Оповідання. Київ: Дніпро, 1988. С. 3-186.

⁶ Індійські народні казки / Упоряд. та переказ з хінді С.Наливайка; вступне слово Ю.Покальчука. Київ: Веселка, 1984. 151 с. Серія «Казки народів світу»; В'єтнамські народні казки / Упоряд. та пер. з в'єтнам. М. Кошель; вступне слово Г. Халимоненка. Київ: Веселка, 1984. 135 с. Серія «Казки народів світу»; Кам'яний лев. Тибетські народні казки / Складач Ю.М.Парфіонович; пер. з рос. А. Балаша. Ужгород: Карпати – Будапешт: Вид-во ім. Ф. Мори, 1984. 143 с.; Тисяча і одна ніч: Вибрані казки / Передм. і пер. з араб. Є. Микитенка. Київ: Веселка, 1984. 259 с.; Чи солодкий мед: Афганська народна казка / Пер. з рос. М. Шумила. Київ: Веселка, 1984. 32 с.; Казки народів СРСР // Ред. кол.: Н.С. Грищенко та

казки», а у серії «Казки народів світу» – норвезькі (зі вступним словом О. Сенюк), італійські (з передмовою І. Корунця) та японські (з передмовою І. Дзюби) ¹. Серед збірників казок інших народів, українською мовою маємо грузинські та турецькі казки (з передмовами Г. Халимоненка) ²; болгарські (зі вступним словом Є. Огнявої); кубинські (з передмовою М. Литвинця); литовські (у перекладі О. Градаускене) ³.

Тексти казок цього періоду у часописах мають науково-популярне забарвлення. Вони доносять до читача нові записи сюжетів, пропонують тематику дискусій. Наприклад, часопис «Дукля» подав О. Фаринич «Чотири народні казки Закарпаття у літературній обробці: «Василиса Премудра», «Чортовий камінь», «Красуня та зла баба», «Дівця із Шаришського замку». Також, збірники українських народних казок та казок про тварин поповнили бібліотеки школярів ⁴; часопис «Народна творчість та етнографія» опублікував дві народні казки, записані в с. Вишівська Долина на Мараморощині В. Кордуном (Бухарест) та добірку народних казок із примітками М. Родіної ⁵.

Популярні збірники народних казок цього періоду різнилися обсягами, оформленням, авторськими ілюстраціями художників, мовою (народна чи літературна), часто без вказівки на упорядника (ймовірно, видані за ініціативи видавництва). Проте їхня кількість задовольняла попит споживачів-читачів, доступ у бібліотеках, використання для позакласного читання в школі. Серед них: збірники «Царівна жаба», «Золотий черевичок», «Коза Дереза», «Летючий корабель», «Рукавичка»; велика кількість видана видавництвом «Веселка» ⁶.

ін.; упоряд. та передм. «З чистої криниці народного генія» (с. 5-22) В.Гримича. 2-е вид. Київ: Веселка, 1984. 223 с. Грецькі народні казки / Упоряд. В.І. Степаненко, передм. Т.Чернишової. Київ: Веселка, 1985. 159 с. Серія «Казки народів світу». Угорські народні казки / Упоряд. та перекл. з угор. К.А. Бабікова; вступне слово І.П. Мегели. Київ: Веселка, 1985. 151 с. Серія «Казки народів світу»; Узбецькі народні казки / Упоряд. та пер. з узбек. В. Гримича. Київ: Веселка, 1985. 222 с. Серія «Казки народів СРСР»; Фет-Фрумос: румунська народна казка / Переказ В.П'янова. Київ: Веселка, 1985. 16 с.

¹ Алтайські народні казки: збірка казок / Запис і переказ рос. Г.Гарф, П.Купчіяка. Упоряд. і пер. з рос. О.Орача. Київ: Веселка, 1986. 186 с. Серія «Казки народів СРСР»; Норвезькі народні казки / Упоряд., вступне слово та переказ із норв. О.Сенюк. Київ: Веселка, 1986. 159 с. Серія «Казки народів світу»; Італійські народні казки / Упоряд., вступне слово та переказ з італ. І.Корунця. Київ: Веселка, 1986. 151 с. Серія «Казки народів світу»; Японські народні казки / Упоряд., вступне слово та переказ із японської І.Дзюби. Київ: Веселка, 1986. 151 с. Серія «Казки народів світу».

² Грузинські народні казки: збірка казок / Упоряд., вступне слово Г.Халимоненка. Київ: Веселка, 1986. 229 с. Серія «Казки народів СРСР»; Турецькі народні казки / Упоряд., вступне слово та переказ із тур. Г.І.Халимоненка. Київ: Веселка, 1987. 142 с. Серія «Казки народів світу».

³ Болгарські народні казки: переклад з болг. / Упоряд. О.Д. Кеткова, вступне слово Є. Огнявої. Київ: Веселка, 1988. 282 с. Серія «Казки народів світу»; Кубинські народні казки: переклад з ісп. / Упоряд. Л.Олевського, вступне слово М. Литвинця. Київ: Веселка, 1988. 135 с. Серія «Казки народів світу»; Литовські народні казки: збірка казок / Упоряд., переклад з литов. О. Градаускене. Київ: Веселка, 1988. 215 с. Серія «Казки народів СРСР».

⁴ Фаринич О. Чотири народні казки Закарпаття у літературній обробці: Василиса Премудра, Чертов камінь, Красавица и злая баба, Девця из Шаришского замка // Дукля. 1954. № 2. С.74-97; Українські народні казки. Для молодшого та середнього шкільного віку. Київ: Дніпро, 1954. 296 с.; Казки про тварин. Київ, 1954. 84 с.

⁵ Дві народні казки / Запис В.Кордуна (Бухарест) // Народна творчість та етнографія. 1958. № 4. С. 126-137. (Записи із села Вишівська Долина на Мараморощині); Народні казки. / Добірка, вступ, замітка та примітка М.С.Родіної // Народна творчість та етнографія. 1958. № 3. С. 126-132.

⁶ Казки Царівна жаба. Київ: «Веселка», 1971. 159 с. Казки Верховини. Закарпатські українські народні казки. Склав І.Чендей. Ужгород: Закарпатське обл. вид., 1960. 391 с. Казки Два півники – Двај половина; Українські народні пісеньки та казки. Для дошкільного віку / Пер. з укр. Кіто Лоренц. Київ: Веселка – Будишин: Домовіна, 1982. 79 с. Казки Два півники: Українські народні пісеньки та казки. Для дошкільного віку / Пер. з укр. Л.Титар. Київ: Веселка – Бухарест: Вид-во Іона Крянге, 1978. 79 с. Казки Золотий черевичок: Українські народні казки. Для молодшого та середнього шкільного віку / Пер. Т.Барзо та ін.; Упоряд. Е.Бойтар. Ужгород: Карпати – Будапешт: Молодіжне вид-во ім. Ф.Мори, 1976. 208 с. Казки Коза-Дереза. Київ: «Веселка», 1989. 93с. Казки Летающий корабль: Украинские народне сказки. Для дошкільного

Збірники казок народів СРСР також включали українські казки різних видів, проте часто уподобання сюжету залежало від ідеологічних завдань видання та місця укладання. Так, українська казка представлена записами Західної України у збірниках: «Казки народів СРСР» (Львів)¹, «Слов'янські народні казки» (зокрема, українські, сербські, польські, словацькі) (Ужгород)². Особливої патетики набувають сатиричні соціально-побутові народні казки, тому що весела історія про витівки хитрунів та кмітливців закріплювала радянську ідеологію «вся влада народу». Це збірники антирелігійних українських казок «Були б гроші...»³ та казок народів СРСР «З того світу»⁴; «Давній український гумор і сатира» Л. Махновця зі вступною статтюю і примітками⁵. Експедиційні записи закарпатських казок маємо у збірниках з науковим апаратом: «Зачарована підкова» Л. Дем'яна та М. Пригари⁶.

***

Українська фольклористика знає два Дем'яни:

1 – **Григорій Дем'ян** (1929 – 2013) фольклорист, історик, етнограф, краєзнавець, громадський діяч. З 1945 р. почав записувати фольклор. Один з найвизначніших збирачів фольклору другої половини ХХ – поч. ХІХ ст. Він записав декілька тисяч казок, легенд, переказів; 6 тисяч пісень, тисячі прислів'я та приказок; велику кількість етнографічного матеріалу. Автор понад 1500 публікацій, значна частина яких присвячена дослідженню історії фольклористики та фольклорним жанрам. Серед його монографій, відома «Українська фольклористика в Галичині кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.» (Львів, 2004. 224 с). Зроблені ним фольклористичні записи знаходяться в архівних фондах НАФРФ ІМФЕ НАН України.

2 – **Лука Дем'ян** (1894 – 1968) письменник, збирач фольклору, громадський діяч. Він автор численних творів на теми народного побуту: «Чорт на весіллю» (1920), «Відьма» (1924), писав твори народною мовою. На анекдотичній народній основі побудовано його оповідання «Той, щез би...» (1937), «Чорний цап» (1937), «Чиє сіно?». Почав записувати фольклор з 1908 року (передусім пісні, а потім казки, анекдоти). Серед його записів близько 150 №№ казок, легенд і переказів, з яких він

и младшего школьного возраста / Пер. с укр. Р.З.Заславского и др. Сост Я.Горевая. Київ: Веселка, 1981. 164 с.; Казки Українські народні казки. Київ: Веселка, 1985. 166 с.; Казки Українські народні казки. Київ: Веселка, 1987. 496 с.; Казки Українські народні казки. Київ: Веселка, 1988. 285 с.; Казки Українські народні казки. Київ: Веселка, 1989. 412 с.; Казки Рукавичка: Українська народна казка. Для дошк. віку / Пер. з укр.. К.Лоренц. Будишин: Домовіна, 1988. 20 с.; Казки Сказки Верховини: Закарпатские украинские народне сказки / Пер. И.Игнатович и др. Ужгород: Карпати, 1976. 383 с.; Казки Українська байка / Упоряд. і вступ. ст. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка. Київ: Дніпро, 1983. 463 с. Казки Українські народні казки. Львів: Каменяр, 1970. 279 с.; Казки Українські народні казки. / Упор. С.Ф.Зайков. Харків: Сварог, 1998. 128 с.; Казки Українські народні казки. / Упор. Н.Тищенко. Київ: Веселка, 1980. 135 с.; Казки Чарівна скринька. Київ: «Веселка», 1977. 78 с.

¹ Казки народів СРСР / Упоряд. О.Сусловський. Львів: Кн.-журн. Вид-во, 1956. 103 с. (2-е видання 1959, 103 с.)

² Слов'янські народні казки: (російські, українські, білоруські, сербські, польські, словацькі) / Тексти переклали й опрацювали Г. Паперна, Ф.Науменко. Ужгород: Закарпатське обласне вид-во, 1957. 109 с.

³ Лишь бы деньги... Украинские антирелигиозные сказки / Пер. Н.Пастушенко. Симферополь: Крымиздат, 1958. 55 с.

⁴ «С того света: Антирелигиозные сказки народов СССР» - Харьков, 1959. Рецензія Солодченко Я. «З того світу» // Народна творчість та етнографія. 1962. № 3. С. 139-140.

⁵ Давній український гумор і сатира. / Упорядник текстів, вступна стаття і примітки Л.Є.Махновця. Київ: Вид-во Укр. акад. наук, 1959. 264 с.

⁶ Зачарована підкова. Закарпатські народні казки. / Упоряд. Лука Дем'ян. Обробка Луки Дем'яна та Марії Пригари. Київ, 1959. 43с.

уклав збірники «Зачарована підкова» (1959), «Чарівне серце» (1964), «Казки» (1969). Записи Л. Демяна відзначаються особливою професійністю, збереженням мовного колориту. Їх вміщено упорядниками (зокрема, І. Березовським) у видання «Казки Верховини» (1960), «Закарпатські сміховинки» (1966, 1967), «Легенди Карпат» (1968), «Мудрий оповідач» (1969), «Легенди нашого краю» (1972). Записи Л. Демяна зберігаються у фондах архіву НАФРФ ІМФЕ НАНУ.

В українській науці, виявляється, так багато казкознавців, що про них та їхню діяльність можна написати не один том енциклопедії. Робота, яку виконували ці люди, починалася від фіксації казки у найвіддаленішому селі чи хуторі нашої країни та завершувалася яскравим поліграфічним збірником українських народних казок на полицях бібліотеки ім. Вернадського чи НАНУ, або в книгарнях. А ще частіше – у колекціях колег-науковців, яким ці видання просто дарували на згадку, на подяку тощо.

4.11 УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст.

Українська народна казка, як складова традиційної культури, носій мови й світогляду, належить до одного з універсальних засобів вираження ментальності українців та важливий чинник формування національної самосвідомості, формування духовного світу особистості, її морально-естетичного розвитку, психологічної самодостатності. Вивчення української народної казки в останню третину ХХ ст. особливо пожвавилось завдяки літературознавчим студіям. Особливої уваги науковців вимагала поетика казки та її персонажів. Часто дослідники намагалися пояснити імена та символічне значення героїв (В. Коломієць «Чому коза-дереза?»¹, Г. Фалькевич «Пояснення казкового персонажа Івасика-Телесика», П. Доценко «Ще раз про Івасика Телесика»²), умови та причини породження фантастики (О. Воропай «Про українські народні казки. Анекдоти»³; Ю. Ярмиш «У фантастичному світі казки»). Монографічні дослідження про народну казку тематично поєднувалися з літературознавством та вирішенням проблематики останнього (як приклад, монографія Ю. Ярмиша «У світі казки: літературно-критичний аналіз», де розкрито жанр літературної казки та її зв'язок з народною⁴); дослідження М. Грицяя «Українська література XVI – XVII ст. і фольклор»⁵; А. Мордвинцева «Слов'янська антирелігійна казка»⁶; О. Мишанича «Українська література другої половини XVIII

¹ Коломієць В.Т. Чому Коза-дереза? // Мовознавство. 1968. № 3. С. 41-45.

² Доценко П.П. Ще раз про Івасика-Телесика // Мовознавство. 1970. № 4. С. 88-90.

³ Воропай О. Про українські народні казки. Анекдоти. (Виклад змісту статей на таку тему) // Визвольний шлях. 1968, №11-12. С.1437-1441. (У тексті статті «В дорозі на Захід»).

⁴ Ярмиш Ю. У світі казки: літературно-критичний аналіз. Київ, 1975. 143 с. Рецензії: «Радянське літературознавство» (А.Р.Волков, 1977); «Народна творчість та етнографія» (Л.М.Сікора «Нарис про літературну казку», 1976)

⁵ Грицяй М.С. Українська література XVI-XVII ст. і фольклор. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1969. 114 с.

⁶ Мордвинцев А. Славянская антирелигиозная сказка. / АН УССР Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии имени М.Ф. Рильского. Київ: Наукова думка, 1970. 136 с. Рецензія А.Кінько «Змістовність художніх форм слов'янської казки» // Слов'янське літературознавство і фольклористика. Київ, 1971. Вип. 7. С. 126-127.

століття і усна народна творчість»¹, де простежено ґенезу вмісту фольклору у літературних жанрах.

Наукові розвідки порушували проблеми фольклорних взаємин із сусідніми народами та особливі підходи до жанрового визначення наративу, з огляду на літературознавство. Як приклад, це праця Р. Кирчіва «Український фольклор у польській літературі (Період романтизму)»²; статті Є. Козак «Про деякі шляхи вивчення жанру казки в радянському літературознавстві»³; П. Волинського «Методи літературознавчого дослідження в працях І. Франка»⁴.

Залишається актуальною тематика постаті казкарів. Це наукові та науково-популярні студії, що презентували не лише манеру оповідача з народу, а й ставали візитівками для краєзнавчих подорожей на сторінках газет та освітянських журналів: С. Панько «Казкар Василь Королевич: нарис»⁵ та «Закарпатські казкарі»⁶; М. Сиваченко «Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок»⁷; Н. Вітковської, А. Щербо, Д. Джола «Вивчення казок як засіб естетичного розвитку молодших школярів»⁸; С. Пушик «У Прикарпатських казкарів»⁹; М. Гиряк «Про народну етику у фольклорі»¹⁰. Новою була тема розпізнавання дослідниками в казці елементів науково-технічного прогресу (К. Яковлева «НТР і казка»¹¹, В. Близнець «Казка у нашому житті»¹²), що постала як перспективна для вивчення й формування тематичних збірників казок. Особливого інтересу набуло питання театралізації народної казки (М. Боженко «Народна казка в українській радянській драматургії»¹³).

Проблематика міжжанрових та міждисциплінарних зв'язків у філології презентує народну казку як постійне джерело поетики, дидактики (А. Щербо «Казка у духовному розвитку дітей»¹⁴), мовностилістичних одиниць для мовознавчих досліджень (як приклад, праці М. Венгренівської «Лінгвостилістичні питання перекладу на французьку мову ... українських казок»¹⁵ та «Перекладати казку казкою

---

¹ Мишанич О.В. Українська література другої половини ХУІІІ ст. і усна народна творчість. Київ: Наукова думка, 1980. 344 с.

² Кирчів Р.Ф. Український фольклор у польській літературі (Період романтизму). Київ: Наукова думка, 1971.

³ Казак Е.В. О некоторых путях изучения жанра сказки в советском литературоведении // Проблемы взаимодействия прозаических жанров. Днепропетровск, 1971. С. 139-144.

⁴ Волинський П. Методи літературознавчого дослідження в працях І.Франка / П. Волинський // 3 творчого доробку: Вибрані статті / П.Волинський. Київ, 1973. С. 230-254.

⁵ Панько С. Казкар Василь Королевич: Нарис // Закарпатська правда. 1970. 6 верес.

⁶ Панько С. Закарпатські казкарі // Вітчизна. 1971. № 6. С. 216-218.

⁷ Сиваченко М. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок // Народна творчість та етнографія. 1970 № 5. С. 12-26.

⁸ Вітковська Н.С., Щерба А.Б., Джола Д.М. Вивчення казок як засіб естетичного розвитку молодших школярів // Початкова школа. 1970. № 7. С.16-22.

⁹ Хланта І. В. Мотив шукання правди в казках східних слов'ян. // Народна творчість та етнографія, 1973, № 3, с. 37-41; Пушик С.Г. У Прикарпатських казкарів // Народна творчість та етнографія. 1973. № 5. С. 108-109.

¹⁰ Гиряк М. Про народну етику у фольклорі // Дукля. 1973. № 3. С. 73.

¹¹ Яковлева К. НТР і казка // Прапор. 1979

¹² Близнець В. Казка у нашому житті // Література. Діти. Час. Київ, 1982. 36. 7. С. 148-151.

¹³ Боженко М.К. Народна казка в українській радянській драматургії // Народна творчість та етнографія. 1979. № 6. С. 61-66.

¹⁴ Щербо А.Б. Казка у духовному розвитку дітей // Початкова школа. 1980. № 12. С. 18-23.

¹⁵ Венгренівская М.А. Лингво-стилистические вопросы перевода на французский язык русских и украинских сказок. Автореф.дис... канд.филол. наук. Київ, 1981. 23 с.

(переклад кращих зразків українських народних казок на французьку мову)»¹, О. Домбровського «Способи відтворення демінутивів у французьких перекладах з української мови: (на матеріалі перекладу українських народних казок)»², В. Васовчик «Лексичні мадяризи у збірнику українських казок «Біля райських воріт» під редакцією І. Сенька», О. Фединашенець «Західнослов'янські мадяризи в українському казковому антропоніміконі району Карпат»³). Заслужують на увагу лінгвістичні праці Р. Зорівчак. У своїх дослідженнях вона розглянула збірник «Козацькі казки та народні оповіді», перекладені Р. Н. Бейном (видані в Лондоні 1894 року). Хоча у розвідках акцентовано на особливостях перекладу, проте Р. Зорівчак вказує і на умови, що призвели до популярності збірника, його історію. Це статті Р. Зорівчак «Козацькі казки» Роберта Нізбета Бейна та «Українські народні казки в перекладі Роберта Нізбета Бейна»⁴. Про інше видання вчена згадала у статті «Український казковий епос англійською мовою» (про збірник казок слов'янських народів, перекладених англійською мовою А. Вратіславом (Лондон, 1889))⁵. Серед інших лінгвістів можна назвати Л. Пащина з розвідкою «Українська казка німецькою мовою»⁶, М. Венгренівську зі статтею «Деякі зауваження з приводу перекладу українською мовою французьких народних казок»⁷, В. Бабич «Відтворення колориту української казки» (про переклади українських казок англійською мовою)⁸, дисертація С. Лавріненко «Мовна картина світу в українській фантастичній казці»⁹ та інші.

За спостереженнями М. Дмитренка, необхідність пізнання фольклору детерміноване передусім гуманістичними устремліннями, спрямованими на збереження людини, нації, людства загалом. Бурхливий розвиток інформаційних технологій забезпечує великі можливості обміну культурними цінностями, знанням традицій, звичаїв, усної творчості народів світу. Пам'ять з високо розвинутою традиційною культурою може стати гідним репрезентантом своїх надбань, у діалозі культур і традицій продемонструвати справжній атракціон унікального мистецтва, що творилося протягом тисячоліть¹⁰.

¹ Венгренувская М.А. Переводить сказку сказкой (Перевод лучших образцов украинских народных сказок на французский язык) // Теорія і практика перекладу. Київ, 1982. Вип. 7. С. 72-77.

² Домбровський О.Ю. Способи відтворення демінутивів у французьких перекладах з української мови: (на матеріалі перекладу українських народних казок) // Вісник Львівського політехнічного інституту. Мова та стиль зарубіжної літератури. 1981. № 157. С. 104-107.

³ Васовчик В.Ю. Лексичні мадяризи у збірнику українських казок «Біля райських воріт» під редакцією І. Сенька // Лексика української мови. Ужгород, 1982 – С. 121-122; Фединашенець О.С. Західнослов'янські мадяризи в українському казковому антропоніміконі району Карпат // Там само. – С. 124-125.

⁴ Зорівчак Р. «Козацькі казки» Роберта Нізбета Бейна на збірку «Козацькі казки та народні оповіді», перекл. Робертом Нізбетом Бейном англійською та видані у Лондоні 1894 р. // Всесвіт. 1982. № 2. С. 166-168; Зорівчак Р. Українські народні казки в перекладі Роберта Нізбета Бейна // Теорія і практика перекладу. 1982. Вип. 10. С. 40-47.

⁵ Зорівчак Р. Український казковий епос англійською мовою // Вітчизна. 1984. №12. С. 156-158.

⁶ Пащин Л.В. Українська казка німецькою мовою // Теорія і практика перекладу. 1982. Вип. 5. С. 14-19.

⁷ Венгренівська М.А. Деякі зауваження з приводу перекладу українською мовою французьких народних казок // Теорія і практика перекладу. Київ, 1985. Вип. 12. С. 74-79.

⁸ Бабич В.М. Відтворення колориту української казки // Теорія і практика перекладу. Зб. наук. пр. Київ, 1987, Вип.14. С.94-99.

⁹ Лавріненко С.Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: Автореф. дис... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1995. 20 с.

¹⁰ Дмитренко М.К. Українська фольклористика: проблеми методології. Київ, 2014. 364 с. С.176-177.

У казкознавстві 1990-х років спостерігаємо ряд досліджень, що розширюють знання про народну казку та вивчають її на межі з іншими жанрами, науковими теоріями та міждисциплінарно. Яскравими прикладами цьому є: монографія В. Кречотня «Оповідання Антонія Радивиловського: З історії української новелістики XVII ст.» (408 с.)¹, збірник українських байок, упорядкований Б. Деркачем та В. Косяченком, зі вступною розвідкою про природу, особливості та історію української байки², статті Є. Фединишенець «Відображення культури природи в казках народів Карпатського регіону»³, І. Ребошапки «Осучаснення традиційних народних казок»⁴, М. Дочинець «Казкар» (про оповідача казок та приповідок Ю. Баняса із с. Боронява на Закарпатті⁵), С. Якименко «Казки у навчально-виховному процесі»⁶, В. Трохименко «В. О. Сухомлинський про роль казок у духовному збагаченні учнів»⁷, Ю. Клованича «Зачарований казкою (П. В. Лінтур у спогадах сучасників)»⁸, В. Бахно «Ковалева казка» (про казкаря із села на Закарпатті Ю. Митровича⁹). Нариси розвитку слов'янської фольклористики вміщено у спільному проєкті М. Гайдая, В. Гусєва, К. Кабашнікова, Н. Шумади, В. Юзвенко¹⁰ та статті О. Роєнко «Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1987 рік». У бібліографії не тільки праці з української фольклористики, але й інших народів. Продовженням цього видання стала розвідка «Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1988 рік», в цьому ж часописі (1990), без вказівки хто склав цей покажчик¹¹.

Висновки. Підбиваючи підсумки третьому періоду українського казкознавства, можемо зазначити, що динаміка розвитку науки про казку упродовж ХХ ст. отримала можливість рухатися кількома шляхами: традиційним українським, європейським та радянським. Кожен з напрямків відбувся через низку досліджень і завершився знаходженням раціональних способів вивчення казки як художньо-поетичної системи, артефакту, фольклорної традиції. Школи компаративістики та структуралізму мали ряд прихильників. Проте переважним способом вивчення казки стають регіональні збірники, що могли конкретизуватися тематикою, метою видань, видавничими серіями. В цей період маємо вчених, що опублікували під своєю редакцією до сотні збірників: П. Лінтур, М. Зінчук, І. Хланта. Тема героя-богатиря у

¹ Кречотень В.І. Оповідання Антонія Радивиловського: З історії української новелістики XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1983. 408 с.

² Українська байка / Упоряд. і вступ. ст. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка. Київ: Дніпро, 1983. 463 с.

³ Фединишенець Е.С. Отражение культа природы в сказках народов Карпатского региона // Всесоюзная сессия по итогам полевых этнографических и антропологических исследований 1982-1983 годов. Черновцы, 1984. Ч. 2. С. 333-334.

⁴ Ребошапка І. Осучаснення традиційних народних казок // Обрії. 1984. С. 160-175.

⁵ Дочинець М. Казкар // Україна, 1984. № 9. С. 18.

⁶ Якименко С.І. Казки у навчально-виховному процесі // Початкова школа. 1988. № 2. С. 31-35.

⁷ Трохименко В.О. В.О. Сухомлинський про роль казок у духовному збагаченні учнів // Початкова школа. 1986. № 32. С. 61-64.

⁸ Клованич Ю. Зачарований казкою (П.В. Лінтур у спогадах сучасників) // Молодь Закарпаття. 1986. 1 квіт.

⁹ Бахно В. Ковалева казка // Україна. 1986. № 29. С. 9.

¹⁰ Словянська фольклористика. Нариси розвитку. Матеріали / Автори: М.М. Гайдай, В.С. Гусєв, К.П. Кабашнікова, Н.С. Шумада, В.А. Юзвенко. Київ: Наукова думка, 1988. 447 с.

¹¹ Роєнко О.О. Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1987 р. // Народна творчість та етнографія. 1989. № 2. С. 74-79. Продовження: Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1988 р. // там само. 1990. № 4. С. 77-83. Без вказівки хто склав цей покажчик.

казках розширилася темою жіночих образів. Значного вивчення набув міжнародний аспект казкознавства та виокремлення його термінологічного апарату у словниках, довідниках та енциклопедіях. Теорія казки спостерігалася в міждисциплінарному аспекті, що фактично й було надалі розвинуто в четвертому періоді.

РОЗДІЛ 5.

IV ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО КАЗКОЗНАВСТВА : СУЧАСНИЙ

Четвертий період казкознавства ми умовно назвали «пострадянським», який розпочинається з відкриття кафедр фольклористики у КНУ ім. Т. Шевченка (1991) та ЛНУ ім. І. Франка (1990), але який триває і зараз, що пояснює його в заголовку розділу як «сучасний». Професійна підготовка фольклористів сприяла формуванню в Україні міцного наукового, методологічного та практичного підґрунтя. Упродовж останнього десятиліття ХХ ст. було заплановано та зреалізовано безліч освітніх та творчих фольклорних проєктів, видано наукові та популярні книги різних фольклорних видів та жанрів. Вивчення народної казки переросло з наукових статей у кандидатські дисертації, де враховувався новий світовий досвід. У першій третині ХХІ ст. з'явилося багато досліджень про казку різної проблематики. Авторами їх стали студенти (учні Малої академії наук), аспіранти та докторанти. На аспектах їхніх досліджень зупинимося детальніше далі. Як відомо, на кінець ХХ – початок ХХІ століття в українській фольклористиці існувало багато білих плям у вивченні тих чи інших жанрів фольклору, власне, і напрями дослідження почасти були хибно визначені. Посттоталітарне відновлення в гуманітарній науці розвивалося доволі стрімко і фольклористичні школи Києва, Львова, Одеси та Харкова відкривали нові перспективні теми для сучасних досліджень.

5.1 МІСЦЕ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ШКОЛИ Л. ДУНАЄВСЬКОЇ У КАЗКОЗНАВСТВІ

Лідію Дунаєвську (1948 – 2006) сучасники справедливо вважають відновлювачем традицій українського казкознавства, реформатором методологічної та едиційної практики. Вона, як провідний фахівець школи фольклористики в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, організатор і завідувач кафедри фольклористики (1991), доклала чимало зусиль для відновлення і розвитку традицій національної фольклористичної школи, яку свого часу започаткував Михайло Максимович. Тематика досліджень Л. Дунаєвської – українські казки, народна проза, фольклорно-літературні зв'язки, історія розвитку української фольклористики, зокрема наукова спадщина М. Максимовича, М. Костомарова, М. Номиса, братів Рудченків, П. Чубинського, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського та інших загальновідомих попередників. Дослідниця не лише поглибила їхні традиції, а й виробила власну концепцію міфологічних засад, розуміння фольклорних універсалій, розробила теорію фольклорно-літературних зв'язків. Вона сформувала цілісний погляд на такі питання

сучасної науки, як: архетипні образи, світові фольклорні універсалії та елементи праслов'янської міфології в українській уснопоетичній словесній творчості, типологію та еволюцію фольклорних жанрів, особливості побутування фольклору в сучасних цивілізаційних умовах тощо. Загалом, у доробку Л. Дунаєвської 120 різножанрових публікацій. Перші розвідки її з українського казкознавства – «Поетика української героїчної казки»¹, «Нові елементи традиційної поетики сучасної української чарівно-фантастичної казки»² та «Про поетику українських народних казок про тварин»³. Визнання в науці отримали її монографії «Українська народна казка» (1987)⁴, «Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій» (1997, 2000)⁵, «Персонажна система української народної міфологічної прози. Аспекти поетики» (2000)⁶. Мають численні цитування статті: «Український фольклор в контексті міфології світу» (1996), «До проблеми світоглядної природи легенди» (2000), «Типологія моделюючих елементів легенди і казки» (2001), «Легенда і казка» (2001), «Проблеми конгруентності легенди і казки» (2002)⁷; «Число-символ в українській народній прозі»⁸; «Про ідейно-художню структуру української народної новелістичної казки: (казки гумористичні і сатиричні)»⁹, «Мудрі джерела» (ця ж стаття вміщена у збірнику «Казки народів СРСР», видані видавництвом «Веселка») та «До питання про тематичну і сюжетну структуру новелістичної казки»¹⁰ та інші праці. Питання вивчення казки в школі відображені в її уроках, виступах на радіо та телебаченні (наприклад, «Казка не дидактична, а мудра» (урок у 5-му класі)¹¹). Як педагог-методист, вона уклала близько 20 навчальних програм для вищих навчальних закладів, створила оригінальну методику викладання фольклористики, поєднавши традиції академічного викладу з різноманітними формами безпосереднього спілкування студентів з живою уснопоетичною традицією. За краще наукове дослідження у галузі фольклористики та філології, Л. Дунаєвська стала

---

¹ Дунаєвська Л.Ф. Поетика української героїчної казки. // Вісник Київського університету. Серія філологія. 1975, №17 С. 53-58.

² Дунаєвська Л.Ф. Нові елементи традиційної поетики сучасної української чарівно-фантастичної казки // Вісник Київського ун-ту. Українська філологія. 1981. Вип. 23. С. 81-88.

³ Дунаєвська Л.Ф. Про поетику українських народних казок про тварин. // Вісник Київського університету. Серія філологія. 1976, №18. С.43-52.

⁴ Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987. 127с.

⁵ Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1997. 447 с.

⁶ Дунаєвська Л.Ф. Персонажна система української народної міфологічної прози. Аспекти поетики. Київ: Бібліотека українця, 1999.

⁷ Дунаєвська Л.Ф., Таланчук Р.М. Український фольклор в контексті міфології світу // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. Київ, 1996. № 6. С. 48-74; Дунаєвська Л.Ф. До проблеми світоглядної природи легенди // Вісник. Літературознавчі студії. Міжнародний інститут лінгвістики і права. Київ: МІЛП, 2000; Дунаєвська Л.Ф. Проблеми конгруентності легенди і казки // Сторінки з україністики. Київ, 2002.

⁸ Дунаєвська Л. Число-символ в українській народній прозі // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. Вип.3. Київ, 1996. С.10-18.

⁹ Дунаєвська Л.Ф. Про ідейно-художню структуру української народної новелістичної казки: (Казки гумористичні і сатиричні) // Українське літературознавство. 1982, Вип.39. С.25-32.

¹⁰ Дунаєвська Л.Ф. Мудрі джерела // Література. Діти. Час. Київ, 1980. С.136-146; Дунаєвська Л.Ф. До питання про тематичну і сюжетну структуру новелістичної казки // Вісник Київського ун-ту. Українська філологія. Київ, 1980. Вип. 22. С. 42-46.

¹¹ Дунаєвська Л.Ф. «Казка не дидактична, а мудра»: Урок у 5-му класі // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. 2000. № 9. С. 11-13.

лауреатом премії ім. Ф. Колесси НАН України (2001), а по смерті – лауреатом премії ім. П. Чубинського (2007) ¹.

Л. Дунаєвська у своїх дослідженнях звернула увагу на концепцію міфологічних образів, еволюцію фольклорних жанрів, обґрунтувала теорію фольклорно-літературних зв'язків з урахуванням універсального коду культурних явищ, чим спонукала до пошуку нових напрямків у фольклористиці. Як зазначала сама дослідниця: «Проблеми української міфології, магії в контексті традицій фольклору, філософської антропології, літератури, народного мистецтва... є провідними сьгоднішніми науковими інтересами...» (стаття «Вербальна магія українців» Київ, 1998). Як викладач, вона пропагувала серед студентів інтерес до фольклору всіх народів світу. З її ініціативи, студенти вивчали народну творчість поляків, угорців, чехів, словаків, виявляючи як універсальну єдність культур, так і їхню етнічну специфіку. Такий підхід ученої засвідчив новаторство у вітчизняній фольклористиці, вихід на міжнародний рівень компаративістики ². З огляду на наукову тематику праць та переконань, Л. Дунаєвська належить до науковців європейської орієнтації. Поетика казки була визнана нею як методика виховання. Вона уклала і впорядкувала збірники для дітей за віковими категоріями (молодшого, середнього та старшого шкільного віку): «З живого джерела», «Золота книга казок», «Семиліточка» ³ та інші.

Напрацювання з теорії казки Л. Дунаєвської були викладені нею у розділі «Казка» підручника «Українська народнопоетична творчість» ⁴. Тут вперше фахово та змістовно розкривається питання історії казкознавства, сучасний підхід до жанрового розподілу текстів казок, методика записування та імена провідних вчених з наряду й талановитих оповідачів. Крім цього дослідниця також підготувала до підручника параграфи «Загадки», «Пісні-балади», «Коломийки та частівки», «Анекдоти», «Легенди і перекази». Як сформований науковий аналітик, вона прогнозувала та утверджувала розвиток фольклористики у Київському національному університеті, висловлювала власну думку щодо перспектив розгортання наукових студій для майбутнього фахівця з цілісного вивчення історії розвитку фольклору, характеристики жанрів, їх типології, структури. Підручник «Українська народнопоетична творчість» у співавторстві В. Бойка, М. Грицай, Л. Дунаєвської ⁵ на довгий час став настільною книгою студентів-фольклористів. Три академічні постаті української фольклористики у цьому виданні сформулювали поняттєвий апарат народних жанрів, не оминувши й казкознавство. Єдиний недолік статті про українську казку Л. Дунаєвської – це не достатньо повна історіографія

---

¹ Гарасим Я.І. Слово про Лідію Дунаєвську // Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської» - К., 2011. – 64 с. - С. 26-28.

² Борисенко В.К. Лідія Дунаєвська. Казка, що стала життям // Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської. Київ, 2011. 64 с. С. 16-19.

³ Дунаєвська Л. Ф. З живого джерела. Українські народні казки в записках, переказах та публікаціях українських письменників. Київ, 1990. 512 с.; Золота книга казок. Українські народні казки. Для старшого шкільного віку. Упор., передмова та прим. Л.Ф.Дунаєвської. Київ: Веселка, 1990. 430 с. ; Семиліточка. Українські народні казки у записках та публікаціях українських письменників XIX- поч. XX ст. / Упоряд., передм. та примітки Л.Ф. Дунаєвської. Київ: «Веселка», 1990. 318 с.

⁴ Українська народно-поетична творчість. Підручник для студентів філологічних факультетів університетів / Укладачі: Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Київ: Вища школа. 1983. 360 с.

⁵ Українська народнопоетична творчість. / В.Г. Бойко, М.С. Грицай, Л.Ф. Дунаєвська. Київ: Вища школа, 1983. 259 с.

щодо сучасного періоду. Якщо XIX ст. в історії казкознавства починається з альманаху «Галатея», де І. Срезневський публікує кілька казок (1839), а далі – традиційний виклад, то у XX ст. згадано Р. Волкова (1924), як такого, що «зробив спробу» розглянути стиль, художні засоби й мотиви східнослов'янської фантастичної казки, зокрема й української (але ж він розглянув і був першим у застосуванні методу морфології у казкознавстві), то своїх сучасників названо без характеристики їх внеску у розвиток науки про казку. Лише окремі прізвища: Г. Сухобрус, І. Березовський, В. Бойко, В. Юзвенко, І. Хланта, М. Грицай, М. Сиваченко, згадано про сюжетний показник казок (СУС) – і все. Без вказівки методів вивчення народної казки (нехай, навіть і наслідування). Науковий апарат, запропонований студентам: визначення казки, напрямки дослідження, епічне оповідання, художній вимисел, ідейно-тематична структура казки (трикатегорійна система персонажів: злотворці, добротворці, знедолені), жанровий поділ: чарівні (героїчні, фантастичні), про тварин (тотемна основа, байкарський підтекст, структурна близькість до чарівної, кумулятивність), побутові (за характером головного конфлікту: дидактичні, сімейно-антагоністичні, гумористичні, сатиричні). Визначення: казка – це «епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру зі своєю традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії».

Для формування якісно нових підходів у фольклористиці України, Л. Дунаєвська поглиблено розвивала прогресивні традиції вітчизняного та зарубіжного досвіду. Методичний орієнтир вивчення історії фольклорних процесів та персоналій спрямовувався на широке використання джерельної бази, на синкретичний та аналітичний аналіз від давнини до сучасності. Прикладом може бути розроблена у співавторстві з В. Бойком «Програма української народнопоетичної творчості», яка успішно була зреалізована під час читання курсу з фольклористики на філологічних факультетах університетів (українських і слов'янських відділень).

Сучасники належно оцінили внесок Л. Дунаєвської у розбудову фольклористики та казкознавства. Адже, у час формування вітчизняної вищої освіти нового типу з опануванням досвіду Болонської системи, вона занепокоєно популяризувала думку, що самобутні традиції мають синкретизуватися, розвиватися, щоб духовні ресурси України могли вистояти у процесі неминучого зіткнення з раціоналізмом, американізацією та русифікацією масової культури¹. Дисертаційні роботи, якими керувала Л. Дунаєвська, були спрямовані на дослідження образно-символічної системи або міфологічних мотивів у фольклорі, базувалися на дослідженні окремих жанрів (напр., Т. Полковенко «Міфологічні образи народної прози: еволюція художнього мислення» (2003), С. Карпенко «Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин» (2005) та інші). Комплексний підхід у дослідженні окремих жанрів українського фольклору був, на думку Л. Дунаєвської,

---

¹ Шевчук С.І. Від народної казки до всеукраїнських та європейських обріїв. // Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської. Київ, 2011. 64 с. С.21-26.

важливою складовою у вивченні народної творчості загалом. Тому наукові пошуки аспірантів вона скеровувала саме на дослідження фольклорного жанру.

Видавнича діяльність вченої була результатом науково-методичних пошуків. Саме це дозволило оприлюднити фольклорні тексти як «національні коди, які закладені українською природою» (Дунаєвська, 1997), що допомагають, за словами вченої, «скласти уявлення про минулий люд України, про його духовність, національну сутність» (Дунаєвська, 1995)¹. Зредаговані Л. Дунаєвською збірники казок заслуговують окремого розгляду. Так, 1990 року видавництво «Веселка» (дослідниця була в складі його редколегії) відкрило багатотомну серію «Золота бібліотека учня» «Золотою книгою казок»², упорядником якої була Л. Дунаєвська. Казки у виданні дібрано відповідно до класичної класифікації за тематичними групами: про тварин, чарівні (фантастичні), соціально-побутові. Тексти взято із різних збірників, з архівів або давніх джерел. Дослідниця наполягала на обережній, мінімальній обробці граматичних форм і лексичного матеріалу фольклорних текстів, що готувалися до друку. Про те, що правки зроблено надзвичайно обережно, зі збереженням характерних лексичних і морфологічних особливостей, засвідчують тексти укладених книг і словнички, які укладачка подала до них. Зразки текстів добиралися найдовідченіші з погляду змісту, художньої реалізації ідеї, композиційного вирішення, оригінального лексичного й граматичного оформлення. Частина її поглядів викликала невдоволення й заперечення з боку науковців з ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Однак вона стояла на своєму, мотивуючи позицію, що «автентичність треба зберігати в наукових збірниках, а сучасна дитина має читати казки сучасною українською мовою» (подібної думки дотримувався й академік М. Возняк у своєму тритомному виданні казок). І саме такими бачимо збірники укладені Л. Дунаєвською. У передньому слові визначено перспективу наступним дослідникам усної народної творчості: «Ученим ще належить зібрати ті розсіяні по земній кулі скарби, щоб вони стали надбанням якнайширшого загалу» («Золота книга казок», 1990), оскільки «фольклор кожного народу глибоко національний і водночас всесвітньо універсальний» (Дунаєвська, 2003).

Ще два збірники Л. Дунаєвської «Українські народні казки»³ з передмовами стали неоціненним скарбом, який супроводжують наукові коментарі щодо розвитку українського казкознавства. У коротких коментарях вступної статті звертається увага на значення національних образів-символів, які є органічними в українському народному житті та зустрічаються відповідно в казковому тексті, як-от елементи вишивки на рушниках, сорочках, хустках. Ця інформація дає поживу для глибшого зацікавлення сучасників своїми джерелами, підказує шлях до осмислення й розуміння морально-етичних засад українського етносу: «Вишивки на рушниках, сорочках, хустках мали орнаменти, що символізували магічні знаки, іноді відомі лише вишивальниці, позначки, в які вкладався смисл оберегів од хвороб, «навроків»,

¹ Конончук Т.І. Лідія Дунаєвська як укладач фольклору для дітей // Там само. С.28-30.

² Золота книга казок. Українські народні казки. Для старшого шкільного віку. Упор., передмова та прим. Л.Ф.Дунаєвської. Київ: Веселка, 1990. 430с.;

³ Українські народні казки / Упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. Київ, 1990. 271 с.; Українські народні казки / Упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. Сімферополь, 1990. 172 с.

смерті, викрадення тощо. Таїна цих знаків викликала зачудування і ставлення до рушників, як до чогось незвичайного, можливо, й небезпечного для чужинця»¹.

До збірника «З живого джерела. Збірник казок у записах українських письменників XIX-XX ст.» (1990)² увійшли українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників. Л. Дунаєвська в передмові простежила історію використання фольклору у творчості українських письменників. До книги включено казки з архівних фондів М. Максимовича, Марка Вовчка, М. Костомарова, А. Свидницького, І. Рудченка, П. Чубинського, І. Манжури, Л. Глібова, І. Франка, Ганни Барвінок, Софії Тобілевич, М. Стельмаха та інших українських діячів словесності. «Збираючи серед народу пісні, казки, легенди, перекази, думи, загадки, письменники і вчені того часу прекрасно розуміли, яку велику користь вони роблять для наступних поколінь», – писала Л. Дунаєвська у передмові «Напиймося з живого джерела». Тут здійснено аналіз українського казкового матеріалу за збірниками, збирачами та українськими казкознавцями, визначено роль казки у житті українців: дидактика, філософія, віра у кращу долю народу тощо. Розглянуто наукові підходи збирання фольклору залучених до книги записувачів, дано оцінки їхньої діяльності, максимально збагачено текст інформаційним матеріалом, що підвищує інтелектуальний зміст видання. Така навіть коротка інформація дає певний простір і для молодих науковців, відкриваючи теорію та практику методики роботи з фольклорними матеріалами. У виданні 133 №№ казок із 37 збірників. Сюжети подано за репертуаром записувачів та укладачів збірників, із дотриманням хронології. Жанрово-видовий поділ відсутній, переважають чарівні казки та побутові (має паспортизацію сюжетів: із якого збірника взято та від кого й коли записано, також у посторінкових примітках подано пояснення діалектизмів). Актуальні й самовизначальні думки про працю збирачів та дослідників фольклору: «Пам'ять багатьох людей приховує велике духовне багатство. І завдання фольклориста – записати перлини народної творчості й популяризувати їх». Що власне й робила Л. Дунаєвська своєю укладацькою діяльністю.

Збірник «Семиліточка» (1990)³ був продовженням записів народних казок XIX та XX ст. до сучасників. Її традиційно склали три групи казок (23 №№ казки про тварин, 25 №№ чарівних та 33 №№ побутових сюжети), проте тексти були у новому звучанні. Серед них: «Довгомудик», «Як лисичка Івана баштанника зробила багатцем», «Як півник до моря по воду ходив», «Мурашок сильніший від орла», «Змій», «Покотигорошко», «Про золоту гору», «Телесик», «Нещасний Данило», «Про царевича Івана і чортову дочку», «Казка про красуню і злу бабу», «Ріпка», «Чортова матір», «Ківш лиха», «Гостинець батькові», «Чоботи» та інші. Зумовлено це було тими завданнями, які ставила Л. Дунаєвська перед собою: подавати у кожному

---

¹ Золота книга казок. Українські народні казки. Для старшого шкільного віку. Упор., передмова та прим. Л.Ф.Дунаєвської. Київ: Веселка, 1990. 430 с. Передмова С. 6.

² З живого джерела. Збірник казок у записах українських письменників XIX-XX ст. / Упоряд., літ. обробка, вступна стаття «Напиймося з живого джерела» (с. 5-17) та примітки Л.Ф. Дунаєвської. Київ: «Радянська школа», 1990. 511с.;

³ Семиліточка. Українські народні казки у записах та публікаціях українських письменників XIX- поч. XX ст. / Упоряд., передм. та примітки Л.Ф.Дунаєвської. Київ: «Веселка», 1990. 318 с.

збірнику нові записи, варіанти казки, представити українську народну казку іншого регіону нашої країни.

1982 р. Л. Дунаєвська захистила кандидатську дисертацію «Поетика української народної казки»¹. У вступній частині праці «Українська народна казка»² вона детально виписала історіографію, акцентуючи на вітчизняних дослідженнях та запозиченні визнаних у європейській науці методик вивчення казкових нарративів. Глибина розуміння природи казки дослідницею стала підставою для створення авторських класифікацій типів персонажів, композиційної будови, розпізнавання множини казкових конфліктів, що зумовлені типами та мотивами казок.

Спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід, Л. Дунаєвська в українських казках виокремила три типи персонажів: добротворці, злотворці, знедолені. За цими типами можливо встановити відсоток співвідношень в казках; визначити який персонаж у якій ролі найчастіше перебуває. Помічаючи суттєві відмінності казки, записаної від різних оповідачів та в різних регіонах, дослідниця констатує наявність у всіх варіантах спільного мотиву, який і групує навколо себе казкові наративи.

Також вона помітила композиційну близькість українських варіантів казок про тварин та соціально-побутових, що різняться лише категоріями персонажів (людина / тварина). Така єдність композиції уможлиблює групування казок без урахування специфіки персонажів і тяжіє до використання у казці байкарського підтексту. Багато уваги Л. Дунаєвська приділяла вивченню казкового конфлікту, що є умовою існування сюжету (тема оповіді). Діалектичне поєднання зав'язки та розв'язки накладається на народні звичаї та традиції, вірування українського народу. Наприклад, у казках про тварин вона досліджує алегорію персонажів, роль в традиційних мотивах. У поетичній системі повчально-розважальних казок вчена спостерегла головні художні засоби, притаманні жанру в цілому: ретардація, градація, гіпербола, числова символіка. Окремо висвітлила формульність кумулятивної (докучної) казки, її поширенні серед народної сюжетики. Вона подала складнішу класифікацію казок та зупинилася на жанрово-видовій палітрі казок попередників. Серед казок про тварин нею виділено дві групи сюжетів: *алегоричні казки* та *повчально-розважальні* (критерій виокремлення один – за метою висловлювання). В групі алегоричних казок виділено *байки*, а повчально-розважальні розгалужуються на *докучливі* (кумулятивні). «Чистим» жанром казок про тварин вона вважає саме повчально-розважальні, але ті, що мають пісні-сигнали («Колобок», «Рукавичка», «Коза-Дерева» та подібні). Художніми засобами сюжетів є: ретардація, градація, гіпербола та числова символіка. Чарівна казка має 3 основні категорії, що поєднують системи В. Проппа та М. Новикова: *злотворці*, *знедолені*, *добротворці*. За спостереженнями Л. Дунаєвської, конфлікт є характерною ознакою не лише соціально-побутових казок. Він присутній у всіх казках, тому що це тема оповіді. Зав'язка діалектично пов'язана з розв'язкою, що є ще однією ознакою дотримання теми оповіді. Соціально-побутові казки вона поділила за темою провідного конфлікту:

¹ Дунаевская Л.Ф. Поэтика украинской народной сказки: Автореф. дис. на степень канд. филолог. наук. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1982. 23с.

² Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. / Лідія Дунаєвська. Київ: Вища школа, 1987. 127 с.; Рецензії: Федас Й. // Друг читача. 1987. 30 лип. С.8; Давидюк В.Ф. // Народна творчість та етнографія. 1989. № 3. С. 71-73.

1) про бідних і багатих; 2) антипанські; 3) антицарські; 4) антипопівські; 5) антирелігійні. Реалістичне відображення дійсності за допомогою фантастичної вигадки розглядається як основна сутність ідейно-художнього складу соціально-побутової казки. За характером головного конфлікту Л. Дунаєвська поділяє казки на 1) *дидактичні* (залежність героя від надприродних сил: Доля, Щастя, Злидні); 2) *сімейно-антагоністичні* (старший/менший, мачуха/пасербиця); 3) *гумористичні* (про дурнів, ледарів, брехунів, п'яниць, витівки солдат); 4) *сатиричні* (трудящі/панівна верхівка, духівництво) ¹. У цих казках діють три смислові групи образів: добротворці, злотворці, знедолені. Окрему групу становлять *дидактичні* казки – як про антропоморфні істоти, від яких залежить життя кожної людини (Доля, Щастя, Смерть, Біда). Подібні думки розглядалися у працях та передмовах до збірників І. Рудченка, П. Чубинського, В. Гнатюка, П. Лінтура, В. Бойка та інших.

Розглядаючи чарівні казки, Л. Дунаєвська застосувала методіку попередників (зокрема, вчених Тартуської школи та В. Проппа) для поділу текстів за наявністю в їх основі обряду ініціації; вказала на традиційність ініціальних і фінальних формул; встановила міжнаціональні формотворчі ознаки, наявність міфологічного персонажа, котрий переважно перебуває у контрадикторній позиції до головного героя. Дослідниця вказує на існування певних систем на різних рівнях казки. Зокрема, перший рівень антропоцентричний – «Головною темою народної казки є становлення людини як особистості, її боротьба проти сил, що заважають її гармонійному розвитку, за створення таких умов суспільного життя, в яких вона могла найімовірніше виявити свої здібності, почувати себе вільною і щасливою» ²; другий рівень – персонажний (7-персонажну систему: злотворці, дарівники, помічники, царівна, отруйник, герой, псевдогерой, плюс проміжні персонажі для зв'язки дії – донощики, скаржники, оббріхувачі, радники – невраховані у системах В. Проппа та М. Новикова), що в українській казці має 3 основні категорії: злотворці, знедолені, добротворці. У чарівних казках образів злотворців мало. Є. Мелетинський пояснює це тим, що соціальне зло рано одержало в казці реальне втілення в образах злих братів, мачухи та ін. Виникнення образів знедолених або пригнічених у чарівних казках вона співвідносить з історичним періодом розкладу роду та історичним переходом до сім'ї як осередку класового суспільства. Найбільше образів знедолених у соціально-побутових казках, що зумовлено новими соціально-економічними умовами та появою нового типу героя-борця у класовому суспільстві (М. Кравцов, В. Гусєв). До категорії добротворців віднесено героїв-богатирів (поняття богатирства поєднує силу і розум, саме тому Кирило Кожум'яка відмінний від Ведмедя-Іванка, Івана Голика. Різна і портретна характеристика – Іван-Побиван, Чабанець, Котигорошко (В. Вундт, С. Савченко, І. Франко). Третій рівень – групування казок за темою і характером провідного конфлікту.

Продовжуючи наукові пошуки Л. Дунаєвська у дисертаційному дослідженні «Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій» (1997,

¹ Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987. 127 с. С. 89-90.

² Там само. С. 18-19.

2000)¹ вказала на особливості подібності та розмежування між казкою й легендою, побіжно звернувши увагу на відсутність єдиних підходів наукової класифікації народної прози взагалі, фантастичної зокрема. Новизна досліджень вченої була спрямована на створення функціональних орієнтирів у вивченні естетики легенди та казки, розмежованість яких є питанням розвитку первісної синкретичної ідеології, що мала різну еволюцію. На її переконання, ці жанри відображають історичний процес різними художніми методами, незалежно від періоду творення і побутування. Крім диференційних ознак легенди та чарівної казки, дослідниця вивчала міжнаціональні формотворчі ознаки, що споріднюють міфологічну легенду та казку. Вона вважала, що сюжетно-тематичний склад міфологічної легенди поліфункціональний, тому здійснення класифікації за типами сюжетів, як у казках, тут неможливе. І запропонувала авторське бачення поділу міфологічної легенди за типами персонажів: тотемічна легенда, анімістична, космогонічна, релігійно-магічна, богатирська. Аналізуючи персонажну систему легенди й казки, Л. Дунаєвська вважала архетип однією з основних репродуктивних досліджуваних одиниць як категорію праобразу та його мотивемну позицію в сюжеті, спираючись на вчення К. Г. Юнга, Е. Дюркгейма, О. Веселовського, О. Потебні та інших.

Таблиця 31. «Напрями вивчення народної казки Л. Дунаєвською»

Вид казки	Особливості виду
Казки про тварин	алегорія персонажів; перенесення соціальної ролі тварина/людина казкового героя в традиційних мотивах; композиційна близькість казок про тварин до побутових (тварина/людина); комізм
Соціально-побутові казки	за темою провідного конфлікту: 1) про бідних і багатих; 2) антипанські; 3) антицарські; 4) антипопівські; 5) антирелігійні; за характером головного конфлікту: 1) дидактичні (залежність героя від надприродних сил Доля, Щастя, Злидні); 2) сімейно-антагоністичні (старший-менший, мачуха-пасербиця); 3) гумористичні (про дурнів, ледарів, брехунів, п'яниць, витівки солдат); 4) сатиричні (трудящі/панівна верхівка, духівництво).

¹ Дунаєвська Л.Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. Київ: Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1997. 447 с.

	Тип дурня (жартівника); комізм (блазнювання, блюзнірство)
Чарівні казки	<p>Рівні казки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) антропоцентричний; 2) персонажний: злотворці, знедолені, добротворці; 3) групування за темою та характером провідного конфлікту. <p>Присутній у казці:</p> <p>обряд ініціації; традиційні ініціальні і фінальні формули; міжнаціональні формотворчі ознаки; міфологічний персонаж у контрадикторній позиції до головного героя; тип героя-дурня.</p>
Спільне для всіх казок	<p>три типи персонажів: добротворці, злотворці, знедолені; спільний мотив у варіантах; присутність казкового конфлікту; діалектичний зв'язок зав'язки та розв'язки накладається на народні звичаї, традиції та вірування; головні художні засоби, притаманні жанру в цілому: ретардація, градація, гіпербола, числова символіка</p>

***

Школу Л. Дунаєвської фактично створили викладачі кафедри фольклористики – В. Бойко, О. Таланчук, Н. Малинська, Н. Лисюк, Л. Копаниця, С. Росовецький, О. Івановська та інші.

Зокрема, **Олена Таланчук** (1943 – 2003) – фольклористка, доктор філологічних наук, професор, членкиня спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка (1992 – 2002), була активною учасницею формування наукової школи Л. Дунаєвської. Тема її студій – фольклорна традиція та імплементація її в сучасному соціумі. Докторська дисертація «Українська народна космогонія: специфіка міфологічного мислення» (1999)¹ порушувала проблеми ментального світопоняття українців. Визначаючи основою

¹ Таланчук О. Українська народна космогонія. Специфіка міфологічного мислення. Київ: Бібліотека українця, 1998. 309 с.; Таланчук О. М. Українська народна космогонія. Специфіка міфологічного мислення : дис. ... д-ра філол. Наук : 10.01.07. Київ, 1999. 42 с.

елементарного сприйняття людиною світу міфологічне мислення (примітивне), дослідниця на українському міфологічному фольклорному матеріалі проілюструвала наявність у нашого народу понять-символів, що розкривають свої значення у народних казках, легендах, переказах, віруваннях, піснях та інших видах фольклору. У колі наукових зацікавлень О. Таланчук – проблеми поетики різних жанрів фольклору, міфологічної антропології, української космогонії, історія та сучасні тенденції розвитку української фольклористики, взаємозв'язки літератури і фольклору. Як професор, вона читала курси з усної народнопоетичної творчості, спецкурси «Основи історичної та філософської антропології», «Мотиви давніх вірувань в українському фольклорі». Наукова спадщина вченої нараховує понад 100 праць. Серед них: монографія «Українська народна космогонія. Специфіка міфопоетичного мислення» (1998) та словник «Сто найвідоміших образів української міфології» (1998, у співавторстві), стаття «Сльози-перли: символіка сліз у міфопоетичному комплексі людини»¹. Її посібник «Українознавство: усна народна творчість» (1998) визнаний одним із найкращих у конкурсі програми фонду «Відродження». Серед її дисертанток були І. Грищенко (І. Неїло) (автор досліджень про збірники казок П. Іванова), С. Карпенко (дослідження міфології казок про тварин) та інші нині відомі науковці. У співавторстві Л. Дунаєвська та О. Таланчук опублікували наукові статті з компаративістики (стосувалися саме формульності українських народних казок)², що суттєво вплинули на формування національного казкознавства.

Володимир Бойко (1929 – 2009) відомий в науці як фольклорист і літературознавець. За професійними обов'язками був членом Спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій КНУ ім. Т. Шевченка (1976 – 2000), Експертної ради ВАК з літературознавства та фольклористики (1999 – 2002), мав ряд державних нагород. Він брав безпосередню участь у створенні кафедри фольклористики в КНУ ім. Тараса Шевченка, був її першим професором. Зі своїх студентських років запам'ятала професора В. Бойка як особливо гармонійну людину, уважного вчителя та порадника. Його дисертаційні дослідження «Проблема сатири в літературно-естетичних поглядах Івана Франка» (1956) та «Поетичне слово народу і літературний процес. Проблема фольклорних традицій у становленні української радянської поезії» (1969)³, підтвердили належність наукових інтересів вченого до взаємозв'язків фольклору та літератури, теоретичних аспектів розвитку народної творчості, зосередив увагу на особливій ролі народнопоетичної традиції у формуванні літературно-естетичної концепції багатьох українських письменників. Надалі він досліджував походження та специфіку жанрів народної творчості,

---

¹ Таланчук О.М. Сльози-перли: Символіка сліз у міфопоетичному комплексі людини // Українська мова та література. 2001. червень (№ 22). С.10-12.

² Дунаєвська Л.Ф., Таланчук О.М. Про типологію російської та української народної казки: (Традиційні формули) // Братнє єднання літератур народів СРСР. Київ, 1982. С. 91-98; Дунаєвська Л.Ф., Таланчук О.М. Функція типологічних ініціальних і фінальних формул російських та українських чарівно-фантастичних казок // Вісник Київського ун-ту. Серія Літературознавство. Мовознавство. 1983. Вип. 25. С.92-98.

³ Бойко, Володимир Григорович. Поетичне слово народу і літературний процес. Проблема фольклорних традицій в становленні української радянської поезії. Академія Наук Української РСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ: Наук. думка, 1965. 336 с.

динаміку розвитку фольклорного процесу, був упорядником фольклорних збірників казок тощо.

В. Бойко був співавтором підручника «Українська народно-поетична творчість» для вищої школи (1983) та упорядником збірників «Українська народна творчість» I том, «Український дитячий фольклор» II том (1962), «Українські народні казки» (1976), «Дивна сопілка» (1989)¹, «Скарби мудрості українського народу: казки, легенди, анекдоти, загадки, прислів'я та ін.» (1966)². Упорядкований ним збірник «Українські народні казки» (1976) здобув міжнародне визнання та був перекладений англійською, німецькою, французькою мовами та 7 мовами народів Індії. До книги «Дивна сопілка» увійшли широковідомі українські народні казки «Колобок», «Солом'яний бичок», «Коза-дереза», «Царівна-жаба», «Летючий корабель», «Мудра дівчина» та інші. У збірнику «Українські народні казки» за розділами: про тварин – 14 №№, чарівних – 43 №№; про правду і кривду – 26 №№, аби гроші – гріха не буде (про духовенство) 19 №№, ленінська правда (ідеологічні, нового часу) – 3 №№ та словничок діалектних слів. До збірника увійшли традиційні (саме для збірників радянського періоду) зразки українських народних казок, в яких відображено світогляд українського народу, мрії про вільне, щасливе життя. Викривально-сатиричний зміст соціально-побутових казок змальовує проблеми соціуму та способи боротьби з ними (соціальна несправедливість, паразитування панівних класів, зажерливість та аморальність служителів церкви), казки утверджують кращі риси народного характеру: мужність, витривалість, оптимізм, кмітливість, благородство простих трудівників. Весь матеріал збірника пронизує ідея перемоги правди над кривдою. Останній розділ книги «Ленінська правда» і три «казки» є не народними комуністичними примітивними агітками. Збірник «Скарби мудрості українського народу: казки, легенди, анекдоти, загадки, прислів'я та ін.» вміщує фольклорні твори адресованих школярам. Сюди увійшли вибрані зразки українських народних загадок, казок, легенд, переказів, анекдотів, байок, притч, прислів'їв та приказок, ігор, скоромовок, примовок, які вчитель зможе запропонувати учням для прочитання, вивчення напам'ять та аналізу, як додатковий або ілюстративний матеріал до навчальної програми. Такий збірник засвідчує бажання В. Бойка популяризувати народну дидактику. Як вчитель, він вбачав можливості використання народної усної творчості на уроках літератури і для позакласного читання. Упорядник відібрав для збірника зразки, які, відповідаючи віковим особливостям школярів, сприяють завданням естетичного та морально-етичного виховання людини, що має жити у суспільстві.

Різноманітність досліджень викладацько-професорського складу кафедри фольклористики КНУ під керуванням Л. Дунаєвської була одним з позитивних факторів впливу на студентів, адже спілкування з представниками різних шкіл формувало універсальне сприйняття фольклору як об'єкту вивчення. Напрацювання

---

¹ Бойко В.Г., Грицай М.С., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. Київ: Вища школа, 1983 - 259 с.; Дивна сопілка. Українські народні казки. Упор. та передм. В.Г.Бойка. Вид. 2-е. Львів: Каменяр, 1989. 280 с.; Українські народні казки. / Упор. В.Г.Бойко. Київ: "Дніпро", 1976. 430 с.

² Скарби мудрості українського народу: казки, легенди, анекдоти, загадки, прислів'я та ін. / Упоряд., передм., примітки В.Г. Бойка. Київ, Рад. школа, 1966. 219 с.

Станіслава Росовецького (1945 – 2022) торкалися переважно теорії фольклору. Його посібник «Український фольклор у теоретичному висвітленні». Частина 1 «Теорія фольклору» (2005), частина 2 «Жанри» (2007)¹, зокрема, розглядає проблему поетики часу і простору в жанровій структурі фольклору. На думку вченого, саме художній час і художній простір можуть бути основою для відтворення художньої системи фольклору. Узагальнюючи свої спостереження над особливостями художнього часу і простору в деяких жанрах українського фольклору, учений запропонував схеми, у яких відображено особливості категорій художньо засвоєних часу і простору.

Неоміфологічні погляди на народну творчість та філософію знаходимо у працях **Наталії Лисюк**. Упорядкований нею навчальний посібник «Міфологічний хронотоп: матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова» (2006)² презентував низку авторських поглядів на міфологію, що збереглася у різних жанрах. Аналізуючи хронотоп в міфологічній моделі світу, Н. Лисюк зазначала, що він загалом є наджанровою категорією, пояснює такі часопросторові моделі, як міфічна, календарна, родинна, казкова, вертепна, баладна та інші. З поміж студій, популярними стали її монографія «Постфольклор в Україні» (про міський фольклор), серед її статей відомі: «Поняття архетипу в народній культурі», «Замість рецензії: деякі зауваги на берегах новітніх "палеонтологічних" досліджень»³. Як дослідниця сучасного фольклору, Н. Лисюк сформувала поняття постфольклору та постфольклорного простору (монографія «Постфольклор в Україні», стаття «Фольклор як політична зброя»). Сучасний інтерес до міфології вона пов'язує з намаганням соціуму адаптуватися до нового економічного простору, де діють електронні ресурси: «Пов'язано це з історичною драмою *homo economicus*, *homo scientis*, *homo technologicos* – людини-творця, не залежної від жодних обмежень, крім матеріальних, яка перемогла і реалізувалася в цій своїй якості, створивши для цього відповідну «економіко-науковотехнологічну цивілізацію». Працюючи з архетипами, варто зважати принаймні на дві їх різнонаправлені проєкції. Міфологічна одноманітність тем, ідей, сюжетів, героїв, зрештою, архітектоники фольклорних творів зумовлюється втіленням у міфах певних архетипів, які відображають певний етап психічного розвитку людини та соціуму, а етнічне розмаїття їх форм в окремій народній культурі – «зацикленістю» того чи іншого етносу на певній стадії психічного розвитку і характером взаємодії його з довіллям. Ці процеси отримали найяскравіший прояв у первісних міфах, цих колективних мареннях-сновидіннях, які мають потрійне підґрунтя і є психоментально-соціальним феноменом. Міф, побудований на архетипах – «культурі попереду нас» – проростає зсередини людини

---

¹ Росовецький С.К. Український фольклор у теоретичному висвітленні: посібник для університетів. Київ: Фітоцентр, 2005. Ч. 1. Теорія фольклору. 232 с.; 2007. Ч. 2. Жанри. 236 с.

² Лисюк Н.А. Міфологічний хронотоп: матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова». Київ: Український фіто-соціологічний центр, 2006. 200 с.

³ Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні. Київ: Агентство "Україна", 2012. 348 с.; Лисюк Н.А. Замість рецензії: деякі зауваги на берегах новітніх "палеонтологічних" досліджень // Мова та історія. Зб. наук. пр. Вип 68. Київ, 2004. С.99-103. Лисюк Н. Поняття архетипу в народній культурі («Дух і література» № 7-8) <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64a40c19-c1f7-43be-baae-bb216b1dc35d/content>; Лисюк Н. Фольклор як політична зброя // Слово і Час, 2005, № 11. С.65-71.

та, проєктуючись на світ, програмує в остаточному підсумі сам цей окультурений світ, та, зокрема, наперед визначає долю етносу. Визначення ранніх національних архетипів матиме «діагностичне» і теоретичне значення для усвідомлення етнічної міфопсихоеволюційної ситуації й подальшої направленості еволюційного процесу окремого етносу»¹. Безпосередньо народну казку розглянула Н. Лисюк у статті «Жіночі казки» у світлі концепції В. Проппа (за книгою «Історичні корені чарівної казки»). Генетичним витком казки дослідниця вважає ініціаційні обряди, чотири типи яких за книгою Проппа представлено в чарівній казці (вона розглянула два з них – дівочу та жіночу ініціацію на прикладі українських казок). Проте її ранні публікації не менш інформативні. Так, у статті «Ой, на морі, на мар'яні...» простежено велику кількість фольклорних атрибутів у видовому розмаїтті, що показує зв'язок символів на індоєвропейському ґрунті. Це казкові уявлення про воду, море, жіночі образи, обряд весілля тощо².

Наукові пошуки **Олени Івановської** (вона очолила кафедру фольклористики по смерті Л. Дунаєвської) стосувалися народного права. Велика кількість статей (зокрема, «Фольклор як реалізація суб'єктності етносу», «Становлення функціонально-контекстного методу в вітчизняній фольклористиці», «Суб'єктивна інтерпретація як вид образної трансформації в фольклорному тексті», «Українська весільна драма: Міфологічні витки, звичаєво-правові основи сімейного права», «Вивчення звичаєвості як сегмента фольклорної культури» тощо) та дослідження вченої «Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності» дозволяють зрозуміти природу фольклорного наративу. Вона вдало поєднала ідеї споріднених гуманітарних наук – лінгвістики, семіотики, культурної антропології, соціології. У праці «Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів»³ запропоновано вивчення українського фольклору як синкретичного семіотичного тексту у його функціональній парадигмі. Структурований матеріал уможливіє інтерпретацію фольклору як суб'єктно-образної системи та дає теоретичне обґрунтування його онтологічних категорій. Інший аспект наукового пошуку О. Івановської – це комунікативна природа фольклорного тексту, аналіз досліджень П. Чубинського, М. Рильського, фольклористична школа в КНУ, магічний

¹ Лисюк Н. Поняття архетипу в народні культурі // Дух і література. № 7-8. С. 275. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64a40c19-c1f7-43be-baae-bb216b1dc35d/content>

² Лисюк Н. Жіночі казки в світлі концепції В. Проппа (за книгою «Історичні корені чарівної казки») // Фольклор. Література. Проблеми поетики. Зб науку праць Київ ВПЦ КНУ 2002. С. 23-33; Лисюк Н. Ой на морі, на мар'яні... // Язык и культура. III международная конференция. Т. 1: Доклады. Київ: Ин-т международных отношений, 1994. <https://www.academia.edu/>

³ Івановська О. Фольклор як реалізація суб'єктності етносу // Наукові записки Інституту журналістики. Київ: Вид-во Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, 2003. Т.13. С. 6-11; Івановська О. Становлення функціонально-контекстного методу в вітчизняній фольклористиці // Літературознавчі студії. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2005. Вип. 14. С.153-157; Івановська О. Суб'єктивна інтерпретація як вид образної трансформації в фольклорному тексті // Вісник Київського славістичного університету. Київ: КСУ, 2005. № 25. С.76-81; Івановська О. Українська весільна драма: Міфологічні витки, звичаєво-правові основи сімейного права // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. Вип. 17. С. 10-18; Івановська О. Вивчення звичаєвості як сегмента фольклорної культури // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Літературознавство, мовознавство, фольклористика. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. Вип. 15. С.56-58; Івановська О. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності: Монографія. Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. 228 с.; Івановська О.П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 335 с.

фольклор, гендерні особливості народної творчості. Безпосередньо казки стосується стаття вченої: «Звичаєво-правові інклюзії у жанрах казки та легенди»¹.

Також покликання на народні казки присутні у її монографії «Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів»². Зокрема, розглядаючи звичаї нашого народу, вона простежує зв'язок дійсності з міфом. Обряди переходу (ініціації) насамперед втілювали ідею духовного дозрівання людини. Аналогія казкових сюжетів та обрядів простежується у розповіді про те, що потрібно було пройти реальній людині під час ритуальних випробувань. Серед використаних нею мотивів – мотив «розпущеного волосся» (розплітання, чесання, пускання коси за водою), система «гість – господар» (обрядова гостинність). «Ця модель трансформована в обрядодії гостинності: запрошенням гостя до дому, засвідчення влади гостя і господаря, їхнього впливу на господарство і дім. Найдавніші рольові правзірці зберегли казкові тексти. Так, у казці «Дід-старець і вітер» статусну роль господаря виконує Баба Яга: «Увійшов у ту хатку – сидить Баба Яга, кістяна нога, половина голови стриженої, а половина – бритої. Він поздоровкався з нею; вона запитала його, куди йде... Нагодувала, напоїла і спати поклала. На другий день уранці дід встав, Баба Яга нагодувала його на дорогу... Він подякував їй і пішов» (див. Народні казки, зібрані П. Івановим. Упорядник І. Неїло. Київ, 2003. С. 101). Як приклад семантики транзитності життєвого і смертного локусів від характеру подолання кордонів між ними (перевезення, перельоту, перетинання, досягання), О. Івановська згадує казки «Котигорошко», «Біда», «Ведмеже-вушко, Розколидуба і Вернигора», «Три сестри-сироти». Звертаючи увагу на метафоричність мови казок, вчена вважає, що використання їх залежить від особистих переживань оповідача. «Метафора взагалі й фольклорна зокрема є знаком, що фіксує результати зусиль індивіда із конкретизації важкодосяжних для думки об'єктів. Однак у фольклорі припускається і свідоме перенесення значення з одного предмета на інший у зв'язку з табуваністю первинної назви. Така метафора пов'язана зі свідомим ігноруванням прямої назви і несе особистісний смисл самозахисту. Вона цілковито узгоджена з міфологічним світосприйняттям і актуалізує реальність насамперед як міфологічну. Прикладом такої метафори може бути казковий чаклун Ох, „нечистий“, „лукавий“, „клятий“, „хвостатий“, „рогатий“, „куцак“, „рябий“, „чорний“ – як наслідок табу на слова „чорт“, „сатана“, „диявол“ (легенди «Про те, як один пан необережно згадав чорта», «Коваль та чорт», «Музика у чортів (око, що баче чорта)»). Узгоджена номінація, яка декларується персонажами і не потребує додаткового тлумачення, свідчить про стабільне функціонування наведеної метафори самозахисту». Стосовно знаків-символів у фольклорі, О. Івановська зазначає про їх накладання на речі дійсності або розщеплення на риторичний план. «У казці «День, ніч і смерть», записаній П. Івановим, навпаки, знак розщеплюється на риторичний план означеного та „ідеологічний“ – означника. Семіозис фольклорного тексту – це не лише перехід від одного знака до іншого, а більшою мірою поглиблення і розширення знака. Цим

¹ Івановська О.П. Звичаєво-правові інклюзії у жанрах казки та легенди // Вісник Київського міжнародного ун-ту (Літературознавчі студії). Вип. 5. Київ: Вид-во Київського міжнародного ун-ту, 2003. С. 297-308.

² Івановська О. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 335 с.

пояснюється використання складних і синкретичних знаків, вторинних порівняно з елементарними. Такий синкретизм притаманний, наприклад, образу яйця, з яким асоціюються смисли народження і смерті, людського і космічного. Яйце як певний знак впорядкованості й перетворень, самоорганізації сюжету постає в кумулятивній казці «Мирове горе. (Яєчко рябеньке)». Мотив розбитого яйця розгортає мотивему своєрідного апокаліпсиса: із розбитого яйця починається руйнування збалансованого стану речей. Яйце не лише синтезує зміст початку, народження, прихованого потенціалу життя, але й, на противагу цьому, означає кінець стабільності, розпад цілого на частини. «Традиційний смисл білого та чорного, залежно від контексту, може бути кодований через іконічний знак, індекс або символ, як це спостерігається у конотації демонологічної істоти в казці «Чорненьке, волохатеньке – на гроші багатеньке». У результаті досліджень вчена встановила, що у фольклорній системі три типи елементарних знаків: іконічні знаки (копії); знаки-індекси (прикмети); знаки-символи.

5.2 ПРОДОВЖЕННЯ СІМЕЙНОЇ ТРАДИЦІЇ КАЗКОЗНАВЦІВ (О. НАУМОВСЬКА)

Продовження школи казкознавства Л. Дунаєвської можемо спостерегти в напрацюваннях її доньки, **Олесі Наумовської**. Активна діяльність вченої у річці розбудови методології українського казкознавства суттєво доповнює науковий напрям та усуває ряд білих плям на його сторінках. О. Наумовська – фахівець із фольклору й міфології, зокрема українського та фольклору народів світу, поетики фольклорних жанрів, усної народної прози, ритуально-міфологічних засад формування та еволюції поетичного мислення. Вона захистила кандидатську дисертацію на тему «Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова» (1999) та докторську «Міфологічна тріада “життя → смерть → безсмертя” у народній прозі» (2021). З жовтня 2020 вона очолила кафедру фольклористики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коло наукових інтересів О. Наумовської (фольклор, фольклористика, міфологія, народна культура, народна проза, казкознавство, фольклор народів світу) простежується у її статтях, виступах на радіо та телебаченні («Українське радіо». Програма «Загадки мови». – «Українські казки з Олесєю Наумовською: Що ми знаємо про українське народне фентезі або Колобок як таємна зброя у гібридній війні»; Громадське радіо «Ранкова хвиля» – «Як обрати для дитини супергероя? Читати їй казки! Чому українські казкові «дурні» виявляються найрозумнішими та навіть створювати комікси про українських народних супергероїв?»; Радіо «Аристократи» – «Українські казкові супергерої»; Телеканал ICTV. Факти. Інформаційний випуск. – «День українського казкового супергероя»; Телеканал ICTV. «Ранок у великому місті». – «Котигорошко VS Супермен!»), освітніх спецкурсах та програмах (Наумовська О., Салтовська Н. «Українська народна проза. Поетика жанрів. Навчальний посібник»), добродійних лекціях (відкрита лекція «Ідеальний герой українського казкового епосу» для Волонтерського культурного проєкту; лекція-зустріч про мотив перемоги світла над темрявою в українській міфології та у

фольклорі.) тощо ¹. На її глибоке переконання, «пройшовши шлях у щонайменше кількадесят тисяч років, народна казка стала конденсатом життя народу-творця, увібравши дух епох, риси етнографізму, звичаєвості, етнопсихології тощо, найбільшою ж мірою – світоглядні уявлення, прагнення, устремління» ².

Серед її численних публікацій, розвідки, присвячені постатям фольклористів, знавців народної прози (««Подарунча» – казка Кирила Сойка (до перевидання українських записів Порфирія Мартиновича)»; «Павло Чубинський та фольклористика другої половини XIX століття»; «Духовна та моральна сутність українців з погляду на їх творчість (в науковій оцінці М. Драгоманова)»; «Історичні легенди та перекази в «Малорусских народных преданиях и рассказах» М. Драгоманова»; «Антропологічні студії Михайла Драгоманова та Федора Вовка»; «Михайло Драгоманов – упорядник та дослідник народної прози»; «Персонажна система української чарівної казки у дослідженнях Лідії Дунаєвської»; «Потойбічна орнітосимволіка зозулі в українському фольклорі: дослідницькі інтенції М. Костомарова») ³ та студії про народну казку у філософському («Художнє моделювання простору у народній прозі») ⁴, культурно-історичному (««Ліс» – рубіж життя і смерті»; «Парадигма жіночих образів української чарівної казки»; ««Добрий козак усе по волі ходить!»: типологія героїчних образів чарівної казки»; «Відьми, чорти, вовкулаки: що наука знає про лихих персонажів казок і фентезі (матеріали

---

¹ Наумовська О. (у співавт. з Салтовською Н.). Українська народна проза. Поетика жанрів. Навчальний посібник (Із грифом МОН України). Харків: Видавець Савчук О.О., 2010. 220 с.; 06.2016 «Українське радіо». Програма «Загадки мови». – Українські казки з Олесяю Наумовською: Що ми знаємо про українське народне фентезі або Колобок як таємна зброя у гібридній війні.; 22 травня 2016. Як обрати для дитини супергероя? Читати їй казки! — фольклористка. Чому українські казкові «дурні» виявляються найрозумнішими та навіть створювати комікси про українських народних супергероїв? Ранкова хвиля. Громадське радіо.; 05.2016. Радіо Аристократи. – Українські казкові супергерої. – 30 хв. Прямий ефір. 05.2016. Телеканал ICTV. Факти. Інформаційний випуск. – День українського казкового супергероя. – Запис; 05.2016. Телеканал ICTV. Ранок у великому місті. – Котигорошко VS Супермен! – 10 хв. Прямий ефір 05.2016. Добродійна лекція «Супергерой в українських казках». Відкрита лекція «Ідеальний герой українського казкового епосу» для Волонтерського культурного проєкту «Від прадідів нащадкам». 12 вересня 2022. <https://t.me/c/1730996387/12>. Про сучасну фольклористику, етнокультурологію, народні традиції та сучасність, а також — про волонтерство. Третій випуск подкасту «ГутіФка» (Наукове товариство студентів та аспірантів ННІФ КНУ). 18 листопада 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=36-BL-VMW_o. Лекція-зустріч про мотив перемоги світла над темрявою в українській міфології та у фольклорі. Національний центр «Український Дім». 22 листопада 2022. URL: <https://www.facebook.com/ukrdim/videos/893407808705861>

² Наумовська О. Мотивами подорожі міфічного й казкового героя до потойбіччя // Science and Education a New Dimension. Philology, VII(63), Issue: 212, 2019 Nov. www.seanewdim.com С. 47-51.

³ Наумовська О. «Подарунча» – казка Кирила Сойка (до перевидання українських записів Порфирія Мартиновича). // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 11. Київ, 2001. С. 3-10; Наумовська О. Павло Чубинський та фольклористика другої половини XIX століття. // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип.29. Київ, 2007. С. 45-50; Наумовська О. Духовна та моральна сутність українців з погляду на їх творчість (в науковій оцінці М. Драгоманова). // Там само. Вип.31. Київ, 2009. С. 361-368; Наумовська О. Історичні легенди та перекази в «Малорусских народных преданиях и рассказах» М. Драгоманова. // Там само. Вип. 6. Київ, 2000. 107-112; Наумовська О. Антропологічні студії Михайла Драгоманова та Федора Вовка. // Там само. Вип.32. Київ, 2009. С. 312-317; Наумовська О. Персонажна система української чарівної казки у дослідженнях Лідії Дунаєвської. // Там само. Вип.34. Київ, 2010. С. 298-304; Наумовська О. Михайло Драгоманов – упорядник та дослідник народної прози. // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». Вип. 45. Львів, 2009. С. 3-30; Наумовська О. (у співавт. з Наумовська Н.) Потойбічна орнітосимволіка зозулі в українському фольклорі: дослідницькі інтенції М. Костомарова. // Костомаров і його епоха: текст і контексти : зб. наук. праць / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Інститут мистецтв РДГУ; РОКМ. Рівне: Волинські обереги, 2017. 172 с. С. 83-91.

⁴ Наумовська О. Художнє моделювання простору у народній прозі. // Літературознавчі студії. Вип. 7. Київ. 2004. С. 32-235; Наумовська О. Межа між просторами як етап на шляху до вічного. // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип.30. Київ, 2007. С. 190-197.

інтерв'ю); «Не з тим добрий молодець ходить, щоб мириться, а з тим, щоб битися»: українські казкові супергерої»¹, компаративістському («Японські та українські чарівні казки: образна парадигма у компаративному аспекті»; «Сюжет «АА*2140» в інтернет-комунікації великоднього періоду»; «Мотивема катабасису в українській чарівній казці»)², міфологічному («Мотивема анабасису в українській чарівній казці»; «Міфічні істоти «підземного світу» в українській чарівній казці»; «Мотивеми подорожі міфічного й казкового героя до потойбіччя (вертикальна проєкція)»; «Концепт «смерть» в українській народній казці»; «У пошуках безсмертя: шлях міфічного й казкового героя (вертикальна площина)»; «Баба-Яга»)³, психологічному («Лісовий цар Ох»: парадигма різночасових модифікацій семантики і функцій казкового образу потойбічного духа), міжнародному етносоціальному контексті наукових шкіл («10 фактів, які ви не знали про українські казки»)⁴.

Серед аспірантів та докторантів О. Наумовської – Л. Гуманенко («Казкова традиція кримського регіону України»), А. Определянська («Мотивема “андрогінність” в українській чарівній казці»).

5.3 КАЗКОЗНАВЧІ СТУДІЇ В. ДАВИДЮКА

З ім'ям професора з Волині **Віктора Давидюка** (1956 р.н.) у фольклористиці ХХ ст. з'явилося нове бачення у дусі культурно-історичної концепції вивчення народної творчості крізь призму археології та антропології, із широким залученням

¹ Наумовська О. «Ліс» – рубіж життя і смерті. // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 7. Київ, 2000. С. 93-104; Наумовська О. Парадигма жіночих образів української чарівної казки. // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. Випуск 38. Київ: Національний авіаційний університет, 2018. С.88-94; Наумовська О. «Добрий козак усе по волі ходить!»: типологія героїчних образів чарівної казки. // Наукові праці Кам'янець-подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Випуск 42. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 2016. С.227-231; Наумовська О. Відьми, чорти, вовкулаки: що наука знає про лихих персонажів казок і фентезі (матеріали інтерв'ю). // Читомо. Казкарка. Випуск 28.07.2016. URL: <http://www.chytomo.com/tag/olesya-naumovska>; Наумовська О. «Не з тим добрий молодець ходить, щоб мириться, а з тим, щоб битися»: українські казкові супергерої. // Матеріали Дев'ятих всеукраїнських наукових фольклористичних читань, присвячених професору Лідії Дунаєвській. Київ: 2016. С.34-37.

² Наумовська О. Японські та українські чарівні казки: образна парадигма у компаративному аспекті. // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип.36. Київ, 2012. С. 194-199; Грищенко І. В., Наумовська О. В. Сюжет «АА*2140» в інтернет-комунікації великоднього періоду. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71). № 6. 2021. Частина 2. С. 238-244. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-2/40>; Наумовська О. Мотивема катабасису в українській чарівній казці. // Матеріали Десятих всеукраїнських наукових фольклористичних читань, присвячених професору Лідії Дунаєвській. Київ, 2016. С.58-60.

³ Наумовська О. Мотивема анабасису в українській чарівній казці. // Studia methodologica. Issue 45, Autumn 2017. Ternopil-Kielce: 2017. С. 89-96; Наумовська О. Міфічні істоти «підземного світу» в українській чарівній казці. // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Випуск 42. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. С.88-96; Наумовська О. Мотивеми подорожі міфічного й казкового героя до потойбіччя (вертикальна проєкція). // Science and Education a New Dimension. Philology, VII(63), Issue: 212, 2019 Nov. P. 47-52 (Budapest, Hungary); Наумовська О. Концепт «смерть» в українській народній казці. // Bibliotekarz Podlaski 4/2020 (XLIX). С. 69-86. <https://doi.org/10.36770/bp.546> ISSN 1640-7806 (druk) (Poland). ISSN 2544-8900 (online) bibliotekarzpodlaski.pl.; Наумовська О. У пошуках безсмертя: шлях міфічного й казкового героя (вертикальна площина). // Окриленість словом. Збірник наукових праць на пошану професора Степана Хороба. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. С. 648 – 656; Наумовська О. Баба-Яга. // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Баба-Яга>.

⁴ Наумовська О. «Лісовий цар Ох»: парадигма різночасових модифікацій семантики і функцій казкового образу потойбічного духа. // Література. Фольклор. Проблеми поетики. № 40. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2014. С. 155-171; Наумовська О. 10 фактів, які ви не знали про українські казки (матеріали інтерв'ю). // Українська правда. Випуск 05.2016. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2016/05/19/212506/>

етнографічних, лінгвістичних, культурологічних методів вивчення. Серед основних напрямів наукової діяльності вченого – генеалогія українського фольклору, еволюція міфологічного мислення, інтерпретація фольклорних мотивів, природа видозмін композиційних засобів уснословесного тексту, жанрова класифікація наративу, історія поетики українського фольклору, антропологія казки. Його розвідка «Первісна міфологія українського фольклору»¹ презентувала казку із семантико-палеонтологічного погляду. Вчений приймає порівняльно-історичний і типологічний підходи, але жодного не абсолютизує, аргументуючи це тим, що вирішальну роль може відігравати не тільки тип сюжету, відображення способу виробництва та господарських відносин, а навіть окрема деталь. У центрі його уваги постає мотив, або, за визначенням Б. Кербеліте, «елементарний сюжет»². В. Давидюк зауважував, що найчастіше саме на цьому рівні знаходиться конкретна архаїчна інформація, яка робить доступною семантику казки. За його словами, «тільки на основі такого підходу виявляє свою інформативність міфологія казки. Адже вона є не чим іншим, як конкретним історичним світоглядом, вираженим у властивій для свого часу образній формі, що виступає рушійною силою сюжетної динаміки»³. Крім цього, автор вважає казки про тварин найбільш неоднорідною групою як за походженням, так і з функціонального погляду. Навіть не заглиблюючись у семантику їхніх головних мотивів, дослідник спроможний вичленити серед них казки, що могли мати колись певний ритуально-утилітарний зміст. Головною функціональною прикметою вчений вважає кумулятивність, а жанровою – семиперсонажність і наявність ритмізованих рефренів, що могли колись виконувати роль ритуальних молитов («Колобок», «Коза-Дерева», «Рукавичка»). Він називає їх ритуально-тотемістичними і єдиними в жанрових відгалуженнях казок про тварин, що належать до міфологічних різновидів. Інші ж казки про тварин вчений систематизував у такі групи: алегорична казка-байка («Лисичка і Журавель»), авантюристична («Пан Коцький»), дидактично-табуїтивна («Котик і Півник»), казки-притчі («Куликове болото»), казки-потішки («Розкажу вам казочку...»).

Таблиця 32. «Класифікація казок про тварин за В. Давидюком»

Група	Назва	Особливості
1	Ритуально-тотемістичні казки	єдині в жанрових відгалуженнях казок про тварин, що належать до міфологічних різновидів («Рукавичка»)
2	Алегорична казка-байка	яскраво виражене алегоричне начало («Лисичка і Журавель»)

¹ Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Вежа, 1997. 296 с.

² Кербеліте Б. Историческое развитие структур и семантики сказок. Вильнюс, 1991.

³ Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 1997. С. 26.

3	Авантюристична казка	в основі сюжету авантюрна пригода («Пан Коцький»)
4	Дидактично-табуїтивна казка	дидактика накладається на культурні та етнічні табу («Котик і Півник»)
5	Казки-притчі	в основу сюжету покладено притчу («Куликове болото»)
6	Казки-потішки	сюжет має яскраво виражене розважальне начало («Розкажу вам казочку...»)

Інші праці В. Давидюка («Історична символіка української кумулятивної казки», «Чи казка справді небилиця?») опрацьовують окремі групи казок, зокрема ритуально-тотемістичні¹. Хоча об'єктом спостережень вченого стала переважно неказкова проза міфологічного характеру («Українська міфологічна легенда», «Первісна міфологія українського фольклору»²), проте на тлі ґрунтовно проаналізованих сюжетних оповідей міфологічного характеру з'ясовується ґенеза, становлення окремих композиційних прийомів, інтерпретуються основні образно-мотивні вузли на яких тримається жанровий різновид. У «Первісній міфології українського фольклору» автор за матеріалами фольклорних жанрів та в контексті різнопланової позавербальної інформації реконструював семантику основних українських образів та мотивно-сюжетних комплексів первісної міфології, розгортаючи динамічну картину руху уявлень у часі та просторі. В. Давидюк є автором понад 300 наукових публікацій, ним організовано десятки фольклористичних експедицій у селах Волині, Рівненщини, Тернопільщини, Хмельниччини, Житомирщини, Закарпаття, Івано-Франківщини, а також в Білорусії та Польщі. Теоретичні положення праць вченого були використані нами в дослідженні «Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин» (2008) з метою створення авторської класифікації жанру та деталізованому аналізі окремих казкових сюжетів³. В. Давидюк прихильно ставився до ідей казкознавчої школи Л. Дунаєвської та всіляко підтримував науковців кафедри фольклористики КНУ ім. Т. Шевченка (надаючи консультації аспірантам та рецензуючи наукові розвідки).

Серед праць вченого – «Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі)»⁴, «Концепція і рецепція», де вміщено його статтю «Фольклористичні

¹ Давидюк В. Історична символіка української кумулятивної казки // Фольклористичні зошити. Луцьк, 1996. Вип.1. С.13-35; Давидюк В. Чи казка справді небилиця? Луцьк: Надстир'я, 1993. 29 с.

² Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів: Світ, 1992. 176 с.; Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 1997. 296с.

³ Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква, 2008. 186 с.

⁴ Давидюк В.Ф. Вибрані статті з українського фольклору (в авторському дискурсі). Луцьк, 2009. 436 с.

методи Івана Франка»¹, розвідка «Національна культура в умовах плебеїзації»². Явище спрощення дії соціальних інститутів та інтернаціоналізація культури, за спостереженнями вченого, привели до зубожіння духовності цілого покоління, а забуття народних традицій має згубну дію на етнічну та національну ідентифікацію. Вчений наводить приклади появи негативних факторів у сучасній культурі та застерігає від подальших необдуманих кроків у її модернізації.

5.4 ШКОЛА КАЗКОЗНАВСТВА В ІМФЕ НАН УКРАЇНИ

Академічна школа казкознавства радянського періоду мала осередок у відділах фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук. Простежуючи історію її формування, зазначимо, що починаючи з діяльності А. Кримського, М. Левченка, а далі М. Рильського, М. Возняка, Г. Сухобрус, І. Березовського, О. Дея, і до нині – О. Бріцина, М. Дмитренко, Л. Мушкетик – кожна постать написала свою сторінку у книзі під загальною назвою – казкознавство. Частково діяльність згаданих вчених було розглянуто у третьому розділі. Детальніше зупинимось на сучасниках. Адже вони визначають теперішній стан дослідження української народної казки. Як вже згадувалося, між академічним та університетським осередками була своєрідна дискусія стосовно особливостей проведення досліджень та принципів укладання збірників казок. Тому процес підготовки публікацій та тематика дисертаційних досліджень аспірантів та докторантів дещо трималася в секреті. Оприлюднені результати наукових студій часто мали резонанс у вигляді рецензій та коментарів зрілих науковців.

5.4.1 Внесок О. Бріциної до вітчизняного казкознавства

Олександра Бріцина (1951 р.н.) відома в Україні та за її межами як філолог-фольклорист, казкознавець, активний учасник вітчизняних та міжнародних проєктів з фольклористики (брала участь в укладанні «Порівняльного покажчика сюжетів: Східнослов'янська казка» (СУС) (1979), автор статей до словника наукової та народної термінології «Східнослов'янський фольклор» (Мінськ, 1993), «Енциклопедії казки» (Німеччина, 2015), «Фольклористичної енциклопедії» (Київ, 2020)), автор ряду досліджень поетики побутової казки, міжетнічної взаємодії у сфері прозової традиції, типології сюжетів тощо. Дотримуючись структуралістських поглядів, О. Бріцина вивчала методологію та теорію усної традиції, текстологію народної прози (зокрема, казки), виконавство та методику польової роботи. В кандидатській дисертації «Поетика східнослов'янської соціально-побутової казки: проблеми варіювання» (1983)³ нею було продовжено вчення Г. Сухобрус стосовно жанрових особливостей української соціально-побутової казки. Вона автор статей та рецензій: «До питання

¹ Давидюк В. Фольклористичні методи Івана Франка // Канцепція і рецепція. Луцьк: Твердиня, 2007. 288 с. С.170-184.

² Давидюк В.Ф. Національна культура в умовах плебеїзації // Фольклористичні зошити. / 36. наук. пр. / Вип.7. Луцьк: Полісько-Волинський народознавчий центр, 2004. 348 с. С.3-13.

³ Брицына А. Поэтика восточнославянской социально- бытовой сказки: Проблема варирования. Автореф. дис... канд. филол. наук / АН УССР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Т. Рильского. Київ, 1983. 25 с.

про визначення сюжетних типів у казках східних слов'ян», «Традиційні персонажі соціально-побутової казки», «Неповторність мови народної казки», «Особливості варіювання казки у східнослов'янській оповідній традиції: (Казка про пана та фурмана АТ 1775)», «Українські етнічні прозові наративи», рецензія «Казкова традиція і сучасність» на білоруський збірник «Казки у сучасних записах»¹. Як науковий співробітник ІМФЕ (з 1974 р. і до сьогодні), О. Бріцина взяла участь у 35 наукових фольклористичних експедиціях до різних регіонів України; є членкинею Міжнародного товариства дослідників народної прози (з 1995) (ISFNR – International Society for Folk Narrative Research); фольклорної комісії Міжнародного комітету славістів, дорадчої комісії журналу «Folklore» (Великобританія). Упорядкований нею науковий збірник «Соціально-побутові казки» (1987)² виконаний з дотриманням усіх методичних вимог (вміщує науково-популярну передмову, у примітках кожна казка маркована номером за СУС із зазначенням (по можливості) часу, місця, оповідача та фіксатора запису; наявні словник маловживаних слів та алфавітний покажчик творів). Універсальне видання для школярів «Калинова сопілка. Антологія української народної прозової творчості» (1989, 1998)³, куди ввійшли й казки, було підготовлене О. Бріциною, Г. Довженок та С. Мишанич.

Аналізуючи згадане видання (антологія «Калинова сопілка»), зазначимо, що воно має академічну структуру: від упорядника (де вказано відмінності із попереднім виданням антології 1989 р., зокрема, іншу підбірку варіантів казок; наголошено на збереженні діалектної природи мови із наближенням окремих лексичних та морфологічних форм до норм сучасної української літературної мови; матеріали упорядковано відповідно до перевидання збірника «Українські народні казки», упорядковані Б. Грінченком і перевидані О. Бріциною у 1994 р., зазначено обсяг роботи кожного з упорядників збірки: О. Бріцина, Г. Довженок – казки, С. Мишанич – легенди, оповідання; передмова «Українська народна проза» написана упорядниками спільно (має науково-популярний характер)); до кожного виду казок подано невелику передмову щодо видового розмаїття; тексти казок мають назву та безпосередній виклад; у примітках подано перелік казок із вказівкою на номер у покажчику СУС та місце запису і записувача (або збірник звідки взято запис); умовні скорочення використаних джерел; словник маловживаних та діалектних слів; алфавітний покажчик творів із вказівкою сторінки у збірнику; збірник поділено на розділи: казки про тварин, фантастичні, побутові казки та анекдоти, небилиці, легенди та перекази, оповідання.

---

¹ Бріцина О.Ю. До питання про визначення сюжетних типів у казках східних слов'ян // Народна творчість та етнографія. 1981, №5. С.52-57; Бріцина О.Ю. Традиційні персонажі соціально-побутової казки // Там само. 1983. № 1. С. 29-36; Бріцина О.Ю. Неповторність мови народної казки // Українська мова і література в школі. 1983. № 5. С. 48-54; Бріцина О.Ю. Особливості варіювання казки у східнослов'янській оповідній традиції: (Казка про пана та фурмана АТ 1775) // Слов'янське літературознавство і фольклористика. Київ, 1984, Вип.14. С.77-85. Бріцина О. Українські етнічні прозові наративи (Електронний ресурс) // Режим доступу: <http://ukrainaforever.narod/ukrproza.html>; Рецензія: Бріцина О.Ю. Казкова традиція і сучасність // Народна творчість та етнографія. 1989, №5. С.72-74.

² Бріцина О.Ю. Українська народна соціально-побутова казка: специфіка та функціонування. Київ: Наукова думка, 1989. 152 с.; Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ: ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с.

³ Калинова сопілка: Антологія української народної прозової творчості. Для старшого шкільного віку / Упоряд., передм., прим. О.Ю. Бріциної, Г.В. Довженок, С.В. Мишанича. Вид. 2-е доповнене. Київ: Веселка, 1998. 430 с.

Монографія О. Бріциної «Українська соціально-побутова казка (Специфіка та функціонування)» (1989) презентувала жанрову природу та поетичну специфіку української народної соціально-побутової казки, вивчала її тематику і сюжетний склад, фольклорні особливості поетики. Українська казка розглядалася в контексті східнослов'янської оповідної традиції. Особлива увага приділялася традиційному персонажу, сюжету казки, її мотивам, варіантам словесного тексту. У роботі О. Бріцина посилається на праці таких українських вчених: І. Березовський (нарис про І. Манжуру та статтю про принципи видання казкового епосу у серії «Українська народна творчість»), Р. Волков (монографія та дві статті), М. Гиряк (про казкарів та збірники їх казкового репертуару), М. Грицай, Б. Грінченко, О. Дей, Г. Довженко, М. Драгоманов, Л. Дунаєвська, В. Кречотень, В. Лесевич, П. Лінтур, С. Мишанич, М. Пазяк, М. Сиваченко, М. Сумцов (2 розвідки), Г. Сухобрус, І. Франко (3 студії), І. Хланта (про соціально-побутову казку його дисертація (1976)), В. Шаблювський, Т. Шевченко, В. Юзвенко, О. Потебня (1 праця «Естетика і поетика слова»). Праця була прорецензована А. Федосик «Нове дослідження про казку»¹.

Дослідниця наголошувала, що зміст поняття соціально-побутової казки вже достатньо вивчений у працях вітчизняних вчених (говориться про радянських): Барабанова (1980), Вавилова (1972), Фядосік (1978), Хланта (1975), Юдин (1979); історіографічний характер – Хланта (1975). На її переконання, в науці існує два погляди на казку: 1. Казка як вид, що охоплює ряд жанрів (М. Андреев, В. Пропп); 2. Як окремих жанр, представлений різновидами (М. Кравцов, В. Анікін, Л. Бараг, М. Новиков, К. Кабашников, В. Юзвенко).

О. Бріцина виносить на рівень наукової дискусії питання: чи варто зразки казкової прози, що не входять до числа фантастичних та казок про тварин зараховувати всі (без винятку) до соціально-побутових? Вона наводить приклади поділу радянськими вченими соціально-побутових казок на групи: *побутові* (Анікін 1977, Бараг 1969, Сухобрус 1958, Хланта 1976); *новелістичні: побутова, авантюрна, сатирична* (Соколов 1930, Новиков 1974, Дунаєвська 1982, 1980, 1987); *новелістичні (авантюрні) і побутові* (Померанцева 1965, Кабашников 1979, Юдин 1979, Барабанова 1980); *сатиричні* (Каргаполов 1956, 1960, Соболева 1984); *побутові і сатиричні* (Конкка 1965, Фядосік 1969). О. Бріцина вважає, що розподіл казок на новелістичні і побутові найбільш науково обґрунтований². Спостерігаючи за природою соціально-побутової казки, дослідниця стверджує, що варто окремо групувати казки *про спритних злодіїв та мудрих відгадників*. «Поряд з широко розповсюдженими у світовому масштабі казками, в українському репертуарі є і ряд сюжетів або окремих мотивів (що виступають у ролі основних сюжетотворчих), які можна вважати унікальними, оскільки досі вони зафіксовані лише в українській оповідальній традиції. Зокрема, це стосується казок про двох злодіїв, що обідають в шинку, але не платять, видаючи себе за чарівників (СУС - 1525 М***). Варіантом цього сюжету є казка про Шутилка (№ 1518), який обдурює чумаків, видаючи свій бриль за чарівний, оскільки він дає змогу їсти у "лавушника" і не платити». Стосовно ж сюжету

¹ Бріцина О.Ю. Українська народна соціально-побутова казка: специфіка та функціонування. Київ: Наукова думка, 1989. 152 с. Рецензія Федосик А.С. Нове дослідження про казку // Народна творчість та етнографія. 1990. № 2. С. 85-87.

² Бріцина О.Ю. Українська народна соціально-побутова казка: специфіка та функціонування. Київ, 1989. С. 4.

про мудрих відгадників, О. Бріцина відзначає: «Найбільш характерними з них є казки про мудрі відповіді та інакомовлення... Певною мірою до них близька і казка про хитруна-ворожку (АТ 1641), героєві якої, щоправда, вдається знайти відповідь здебільшого випадково». Зразком подібного виду казок є казка про чоловіка, який захотів стати ворожбитом (№ 1507) ¹. За жанровою природою та сюжетним складом соціально-побутова казка: 1) від інших різниться специфікою відображення дійсності, характером зображення героїв, особливостями художнього часу та простору; 2) тематика та форма соціальних конфліктів певної епохи (загальне для всіх).

Таблиця 33. «Соціально-побутова казка за жанровою природою та сюжетним складом»

№	Жанрова природа та сюжетний склад с/п казок
1	від інших різниться специфікою відображення дійсності, характером зображення героїв, особливостями художнього часу та простору;
2	тематика та форма соціальних конфліктів певної епохи (загальне для всіх).

Дослідниця пропонує кілька рівнів побутової казки: 1) рівень загальних закономірностей сюжетотворення; 2) сюжетно-композиційний рівень; 3) варіативність способів відтворення сюжетних елементів; 4) рівень мотиву (крадіжка, заздрість); 5) рівень словесного тексту (базика); 6) топографічні формули (в одному селі, у пана тощо).

Таблиця 34. «Рівні побутової казки за О. Бріциною»

Рівень	Особливості рівня
1 рівень	загальних закономірностей сюжетотворення
2 рівень	сюжетно-композиційний
3 рівень	варіативності способів відтворення сюжетних елементів
4 рівень	мотиву (крадіжка, заздрість)
5 рівень	словесного тексту (базика)
6 рівень	топографічних формул (в одному селі, у пана і т.д.)

У передмові «Світ мрій і сподівань» до збірника «Соціально-побутових казок» ² О. Бріцина обґрунтувала основну мету публікування наукових збірників казок (і це стосується для всього 4 періоду казкознавства) – це збереження фольклорного

¹ Бріцина О.Ю. Українська народна соціально-побутова казка: специфіка та функціонування. Київ, 1989. С. 16-17.

² Бріцина О. Світ мрій і сподівань // Соціально-побутові казки / Упоряд., передм. та прим. О.Ю.Бріциної. Київ: Дніпро, 1987. С. 5-16.

зразка, який сприймають як археологічну знахідку (артефакт). І так як археолог не міг удосконалити знайдене, окрім його дбайливого очищення від бруду, так і фольклористи-казкознавці повинні не лише слідкувати за збереженням автентичного запису, уникати зайвого редагування, а й вести облік знахідок за паспортизацією та сюжетними показниками. Ставлення до казки не як до історичної пам'ятки, а до художнього вимислу, фантазування, безперервної творчості, зводить нанівець усю працю збирачів, тому що редактори й упорядники шліфують сюжет до непізнаваності, компонують, об'єднуючи декілька казок в одну тощо. Недоторканна народна казка може надати інформацію не лише для фольклористики, а й для етнографії, археології, історії, філософії, економіки та інших наук.

Подальші дослідження вченої торкаються текстологічних проблем фольклору. Зокрема, у монографії «Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства»¹ О. Брицина розглянула проблеми текстології прозового фольклору (зокрема, казки) у поєднанні з виконавською специфікою усної традиційної творчості; історичні та теоретичні питання текстології традиційних прозових наративів, особливості збирацької та едиційної практики, питання історії та критики текстів народної прози, звернула увагу на експериментальне вивчення природи усної трансмісії прозових текстів творів різної жанрової належності. Цікавими для досвіду методології стали її статті «Фольклорна проза у зібранні П. Чубинського: історичні здобутки і сучасні проблеми дослідження»², «Українська фольклористика початку ХХІ ст.: проблеми методології вивчення та методики польової роботи»³, де вчена зазначає про плачевний стан, зокрема, українського казкознавства, про відсутність цілісності та системності дослідження української народної казки, зауважуючи й на відсутності національної методологічної школи. З такими думками варто не погодитися, зважаючи на обставини, переважно, аматорського дослідження фольклорних жанрів та мізерність державного фінансування саме фольклористики.

5.4.2 М. Дмитренко – продовжувач традицій академічного казкознавства

Микола Дмитренко (1956 р.н.) відомий завдяки своїй активній соціальній, науковій, публікаційній та міжнародній діяльності, професор, провідний науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії НАН України, член спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій (Київ, Львів), Національної спілки письменників України, редколегій видавництва та наукової фахової періодики («Фольклористичні зошити», «Народознавчі зошити», «Міфологія і фольклор», «Київська старовина», «Наука і суспільство», «Народна творчість та етнографія» та інші), має державні нагороди, лауреат премії імені Д.І. Яворницького НСКУ (2015) та інше. Про його

¹ Брицина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ: ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с.

² Брицина О.Ю. Фольклорна проза у зібранні П.Чубинського: Історичні здобутки і сучасні проблеми дослідження // Народна творчість та етнографія. 2004, № 3. С. 24-29.

³ Брицина А.Ю. Украинская фольклористика начала ХХІ века: проблемы методологии исследования и методики полевой работы // Навстречу третьему всероссийскому конгрессу фольклористов: Сборник научных статей. М.: Государственный Республиканский Центр русского фольклора, 2013. С.98-112.

визнання свідчать статті в енциклопедіях, рецензії, відгуки, подяки. М. Дмитренко можна зарахувати до історичної та психологічної школи фольклористики. Саме тому першочергово вкажемо, що він провідний спеціаліст з історії фольклористики, казкознавець, краєзнавець, етнограф, літературознавець. Його внесок до науки розпочався з кандидатської дисертації «Теорія народної словесності як напрям вітчизняної філологічної науки 60-80-х рр. XIX ст. (Фольклористичні праці О.О. Потебні)» та докторської «Українська фольклористика другої половини XIX ст.: методологічний дискурс» (2006). Відомими стали розвідки вченого, що впливають на формування як української фольклористики, так і казкознавства («Українська фольклористика: історія, теорія, практика» (2001), «Українська фольклористика другої половини XIX ст.: школи постаті проблеми» (2004), «Українська фольклористика: акценти сьогодення» (2008), «Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме» (2008) (у співавторстві), «Символи українського фольклору» (2011), «Олександр Потебня як фольклорист» (2012), «Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування» (2014) (у співавторстві), «Українська фольклористика: проблеми методології» (2014) ¹). Фольклористика в іменах представлена його доробком: ранньої праці про О. Потебню як збирача і дослідника фольклору (1985) ² (де М. Дмитренко використав архівні розвідки про діяльність вченого, якого більше сприймали як філолога, історика мовних явищ, розглянув постать вченого у динаміці фольклористичних шкіл (міфологічної, історико-філологічної, психологічної), пізнішої «Олександр Потебня як фольклорист» (2012) ³, «Олексій Іванович Дей» (1987), «Збирачі народних перлин» (1989), «Гнат Танцюра – до 100-річчя від дня народження» (2001), «Іван Франко як фольклорист» (2006) ⁴. М. Дмитренко – автор статей в енциклопедіях: «Східнослов'янський фольклор: Словник наукової та народної термінології» (Мінськ, 1993), «Українська літературна енциклопедія» (1988-1995), «Українська-фольклористика: словник-довідник» (2008); упорядник збірників казок «Де живе жар-птиця?» (1991), «Українські міфи, демонологія, легенди» (1992), «Українські народні казки» (2005), «Народні байки» (2003) та ін. Зокрема, у колективні монографії присвячені О. Дею «Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме» ⁵ на архівних матеріалах зроблено розвідки про життя та діяльність видатних вчених української фольклористики XIX – початку XX століть, проблеми теорії та історії. В цих розвідках багато інформації про записи казок та рукописні збірники, що й досі лежать у фондах архівів. Колектив науковців (М. Дмитренко, О. Бріцина, І. Грищенко, Л. Іваннікова, І. Коваль-Фучило, Л. Козар, В. Новійчук, О. Шалак, Т. Шевчук, А. Ясенчук) визначив мету збірника – «започаткувати системне осмислення історії

¹ Дмитренко М.К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ, 2001. 576 с.; Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX ст.: школи постаті проблеми. Київ, 2004. 384 с.; Дмитренко М.К. Українська фольклористика: акценти сьогодення. Київ, 2008. 236 с.; Дмитренко М.К. Символи українського фольклору. Київ, 2011. 400 с.; Дмитренко М.К. Олександр Потебня як фольклорист. Київ, 2012. 536 с.; Дмитренко М.К. Українська фольклористика: проблеми методології. Київ, 2014. 364 с.

² Дмитренко Н.К. А.А.Потебня – собиратель и исследователь фольклора. Київ: Знання, 1985.

³ Дмитренко м. К. Олександр Потебня як фольклорист. Київ: Сталь, 2012. 536 с.

⁴ Дмитренко М. Іван Франко як фольклорист // Слово і час. 2006. № 1. С. 51-56.

⁵ Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія / За редакцією доктора філологічних наук М.К.Дмитренка. Київ: Видавець Микола Дмитренко, 2008. 384 с.

української фольклористики в аспекті виявлення та оприлюднення невідомих архівних матеріалів та маловідомих сторінок життєдіяльності вчених минулого, що, зрозуміло, розкриє чимало нового і уможливить переоцінку зробленого внеску до вітчизняної скарбниці, а також стане підставою для підготовки до видання «Історії української фольклористики», енциклопедій, численних розвідок». До монографії, що побудована за хронологічним принципом розгляду персоналій, увійшли матеріали про представників української фольклористики доби романтизму (О. Бодяньського, М. Білозерського, А. Димінського); більша за обсягом частина видання присвячена постатям другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (О. Потебня, М. Халанський, Г. Залюбовський, В. Горленко, П. Іванов, М. Дикарів, Я. Новицький, Д. Яворницький, Б. Грінченко та його родина, Т. Зіньківський, В. Степаненко, С. Рокосовська, П. Мартинович, Є. Кагаров, В. Данилов, І. Єрофіїв). Досліджуючи питання формування академічних шкіл у фольклористиці, М. Дмитренко наголошував, що «матеріали монографії, загалом тяжіють до методу персонцентризму, вперше оприлюднюють десятки, сотні нових даних з історії української фольклористики, порушують ряд теоретичних проблем, пов'язаних із методологією та інструментарієм фольклористичних студій на різних етапах становлення та розвитку науки про народну традиційну творчість; акцентовано на методиці записування фольклору, на текстології епіки тощо. В розвідках зустрічаємо дані, що стосуються роботи фольклористів як записувачів казок та упорядників збірників. Наводяться відомості щодо кількості рукописних фондів у архівах ІМФЕ НАНУ; пропонуються ідеї щодо нової тематики наукових проєктів, обумовлені потребою подальшого опрацювання архівних джерел, стародруків, публікацій у періодиці, нових оцінок.

Як вже зазначалося вище, М. Дмитренко працював над статтями до видання «Східнослов'янський фольклор. Словник наукової та народної термінології» (Мінськ, 1993). Цей словник охоплює великий термінологічний спектр понять казкознавства: школи, жанрово-видовий розподіл та характеристики, окремі визначні постаті. В ньому вміщено статтю В. Гусева «Теорія самозародження сюжетів» та статтю про казку¹. У розвідках М. Дмитренко неодноразово порушував питання завдань фольклористики, над якими варто працювати науковій спільноті. Зокрема, це стаття «Завдання збирачів фольклору по збереженню духовних пам'яток народу»².

Українські казки у збірнику М. Дмитренка «Де живе жар-птиця? Фольклорні записи Івана Гурина»³ подано серед інших жанрів (народні казки, легенди, бувальщини, анекдоти, загадки, скоромовки, лічилки, прислів'я, приказки, постійні народні порівняння). Вченим дотримано принципу публікації записів одного респондента, з метою подальшого їх вивчення. Видання опубліковано тиражем триста тисяч. Тоді ж, І. Гуринов став одним із перших лауреатів престижної премії імені Павла Чубинського. За поетичним визначенням М. Дмитренка, «казки – нев'янучі

¹ Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии. Минск, 1993. С. 355-357. (термін «Казка»); Гусев В. Теория самозарождения сюжетов // Там само. С.360.

² Дмитренко М.К. Завдання збирачів фольклору по збереженню духовних пам'яток народу // Програма обласної науково-практичної конференції збирачів фольклору та тези доповідей. Кіровоград, 1988. С. 8-15.

³ Де живе жар-птиця? Українські народні казки, легенди, бувальщини, анекдоти, загадки, скоромовки, лічилки, прислів'я, приказки, постійні народні порівняння: Записав Іван Гуринов / упорядкування й передмова М. Дмитренка. Київ: Веселка, 1991. 206 с.

духовні квіти народу, що полоняють своєю красою кожного, хто слухає, читає звабливу їх мову. Казки нашого дитинства – це й молодильна, жива вода, яка ніколи не застоюється, споживається як малюками, так і дорослими»¹.

Безумовно, вплинула на формування сучасної методології вивчення казки монографія М. Дмитренка «Українська фольклористика: історія, теорія, практика»², де розглядається казка у розділі «Види, жанри фольклору». Вчений підтримує поділ казкового епосу на три основні великі масиви: казки про тварин, чарівні (героїко-фантастичні) та соціально-побутові (за розподілом І. Березовського). На думку вченого, «казки про тварин – великі помічники в справі пізнання дітьми навколишнього світу», «чарівні (героїко-фантастичні) казки розлогіші від попередніх». Ним висловлено думки з приводу казкових персонажів. Зокрема, герої-богатири постають «у сюжетно-тематичних циклах про тернисті шляхи історії рідного народу». Термін герої-добротворці він вважає класичним, таким, що не потребує пояснень. Головний позитивний персонаж у чарівних казках – чоловічої статі, що може означати належність цієї групи оповідань до чоловічого фольклору. За спостереженнями вченого, в українській казковій традиції найбільшу групу становлять соціально-побутові та реалістичні казки. Персонажами в них часто стають Доля, Щастя, Злидні, Біда, Горе. «Основний пафос казок соціально-побутової тематики спрямований на викриття і заперечення несправедливого суспільного ладу, потворних відносин, експлуатації людини людиною чи народу народом». Серед головних *мотивів* казок, М. Дмитренко виокремлює *правдошукання* як мрію, а серед їхніх художніх засобів – алегоричність, гіперболізацію, ретардацію, числову символіку 3, 7, 9, 12. Серед збирачів, що сформували джерельну основу жанру він називає: І. Рудченка, П. Чубинського, І. Манжуру, А. Димінського, Д. Яворницького, В. Гнатюка, Б. Грінченка, П. Лінтура, І. Гурина, М. Зінчука, Г. Дем'яна, І. Безручко, С. Пушика, І. Хланту, П. Медведика. Також в монографії зазначено про рукописні збірники казок у фондах ІМФЕ³: Настя Присяжнюк записала 4500 казок, легенд, переказів, усмішок, гуморесок, оповідань (фонди АН ІМФЕ, Вінничина); Іван Гурин майже 27 тис. записаних зразків усної народної творчості різних жанрів (Полтавщина); Михайло Мишастий – близько 100 казок, переказів, дотепів, анекдотів (Чернігівщина) (у фондах ІМФЕ НАНУ 14-3 (Збірники); Мирослав Мицик в 1956-му записав близько 100 казок, легенд, переказів (ІМФЕ, ф.14-3, од. зб. 214, арк. 255 (Черкащина)). Аналізуючи записи М. Мицика, М. Дмитренко вказав, що в ІМФЕ НАНУ зберігаються вісім загальних зошитів автора. Перший зошит М. Мицика «Казки, приказки та загадки. 1954-1958 рр. Рукопис 66 арк.» (ф. 14-3, од.зб. 214) вміщує казки про тварин, соціально-побутові («Як поспішала черепаха», «Вовк і чапля», «Вовк і лисиця», «Іван і піп», «Три сини і старий батько», «Три торбинки» та ін.). Збирацька спадщина М. Мицика опублікована частково в томах академічного зводу фольклору «Казки про тварин» І. Березовського. Рецензентами видання були: Л. Дунаєвська, М. Кодак, Н. Пазяк. Така інформація є цінною для наступних казкознавців, що можуть звернутися до зазначених фондів і вивчити їх.

¹ Там само. – С. 196.

² Дмитренко М. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ: «Народознавство», 2001. 575 с.

³ Там само. С. 86, 94, 106, 127, 132, 186-196.

Аналізуючи праці М. Дмитренка, зазначимо, що його монографія «Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми»¹ знайшла багато прихильників та стала настільною книгою сучасних фольклористів. З огляду на аналіз напрацювань науковців XIX та XX ст., у книзі окреслено основні фольклористичні школи: міфологічну, історичну та психологічну; детально подано матеріал про роль О. Потебні у формуванні кожної з названих шкіл; визначено шляхи подальшого розвитку української фольклористики у контексті європейської наукової думки.

Інша колективна монографія (М. Дмитренко, Л. Іваннікова, І. Кімакович, І. Коваль-Фучило, Л. Козар, О. Шалак) «Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування»² вміщує дослідження казки, прямо чи опосередковано, у статтях: М. Дмитренка «Фольклор: категорія жанру (критико-аналітичний огляд)», Л. Іваннікової «Фольклоризація усної історії як механізм збереження історичної пам'яті народу» та «Українська фольклористика середини XIX ст.: теорія та практика», І. Коваль-Фучило «Сучасна українська оповідальна традиція: особливості функціонування», Л. Козар «Київська громада як центр розвитку української фольклористики в 60-70-х рр. XIX ст.», О. Шалак «Каленик Шейковський – фольклорист: проблеми текстології та едиції».

У теоретичних висновках до праць, неможливо означити одну фольклористичну школу, до якої б долучити напрацювання вченого. М. Дмитренко прихильно ставиться до вчень О. Потебні, якого вважає засновником української психологічної школи. Сам же використовує надбання міфологічної, психологічної, філологічної та історичної шкіл з однаковою пошаною, оцінюючи ефективність застосування тієї чи іншої методики у дослідженні фольклорного наративу, залежно від умов та мотивації вивчення артефакту. І сьогодні в перспективах вченого вивчення сучасної фольклористики, виявлення методологічних огріхів, лакун, формування збірників з фольклору (казки, легенди, вірування тощо).

***

Звертаючи увагу на розвідки **Володимира Шабліовського** (1956 р.н.) – філолог, фольклорист, журналіст, науковий співробітник ІМФЕ НАНУ (1978 – 1999), зазначимо про належність йому дисертаційного дослідження «Поетико-стильові традиції східнороманської та східнослов'янської фантастичної казки (Спільне та специфічне. Контактні зв'язки)» (1997)³. Народна казка вивчена ним на рівні жанрових особливостей, генези, національних традицій; у порівняльному аспекті, вивчає він румунський фольклор і літературу, східнослов'янські-східнороманські фольклорні взаємозв'язки, фольклорні комунікації, інформаційні процеси в суспільстві та механізми соціальної пам'яті. Напрацювання у фольклористиці, проблематиці

¹ Дмитренко М.К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ: Вид-во «Сталь», 2004. 384 с.

² Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією доктора філологічних наук, професора М.К. Дмитренка. Київ: ПАЛІВОДА А.В., 2014. 252 с.

³ Шабліовський В.Є. Поетико-стильові традиції східнороманської та східнослов'янської фантастичної казки (Спільне та специфічне. Контактні зв'язки). Автореф. дис... канд. філол. наук. Спеціалізація 10.01.07 – фольклористика. Київ, 1997. 23 с.;

сприйняття та відтворення тексту, вивченні чарівної казки відобразилися у статтях: «Слов'янська народна казка і сучасний світ: інтегральні аспекти взаємодії», «Міжнародний сюжет «Юнак у пошуках безсмертя» (АТ 470 С*)», «Один з найдавніших міжнародних казкових сюжетів» (розглянуто тему «життя і смерть» у казках різних народів), «Збирання і видання казок у Румунії», «Ідеал соціальної справедливості в народній казці», «Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок)»¹.

Проблемою, що послабила роботу над казкою, стало перепрофілювання дослідника, зміна місця роботи, викладання навчальних дисциплін. Нині його увага звернута на рекламу, редакційний менеджмент та маркетинг, журналістику, безпеку інформаційного простору та інше.

5.4.3 Казкознавчі пошуки Л. Мушкетик

Леся Мушкетик (1955 р.н.) філолог-фольклорист, перекладач, співробітник ІМФЕ НАНУ, президент Національної асоціації українців, член-кореспондент НАНУ, іноземний член Угорської академії наук та Міжнародного угрознавчого товариства (Будапешт), редактор наукових часописів з фольклористики «Міфологія і фольклор», «Народна творчість та етнологія». В казкознавстві дослідниця відома статтями, кількома монографіями та перекладним збірником угорських казок (2010)².

Докторська дисертація Л. Мушкетик «Антропоцентризм народної казки Українських Карпат: оповідна традиція українців та угорців»³ стала першою працею в українській фольклористиці, де на порівняльному українсько-угорському регіональному матеріалі висунуто й обґрунтовано тезу про *антропоцентризм казки як основоположну ознаку, на противагу космологізму інших жанрів*. Не беручи до уваги зв'язок з ритуалом ініціації, чарівна казка досить далеко відходить від обряду, вже переосмисленого в гру, що підтверджує висвітлена в роботі дидактична спрямованість казкового жанру. Дослідниця наводить конкретні приклади казкових антропокомпонентів на рівні феноменів казкаря та казкарства.

Вже своїм формулюванням теми Л. Мушкетик актуалізувала проблему людини, що постала з особливою гостротою в час постіндустріальних технологій, пов'язаних зі створенням віртуальних світів та віртуальних образів, Інтернет-мережі без цензури та без кордонів. Відтак, потребує системного вивчення тріада (тіло, душа, дух), що відрізняє людину від тварин і виокремлює її в «людину розумну». Це

---

¹ Шабліовський В.Є. Слов'янська народна казка і сучасний світ: інтегральні аспекти взаємодії // Слов'янський світ, 2002, вип. 3. С. 67-85; Шабліовський В.Є. Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок) // Там само. 2009. Вип. 7. С. 81-109; Шабліовський В.Є. Міжнародний сюжет «Юнак у пошуках безсмертя» (АТ 470 С*) // Слов'янське літературознавство та фольклористика. 1990. Вип. 18. С. 95-105. Шабліовський В.Є. Один з найдавніших міжнародних казкових сюжетів // Народна творчість та етнологія. 1990. № 4. С. 36-41; Шабліовський В.Є. Збирання і видання казок у Румунії // Там само. 1985. № 6. С. 54-57; Шабліовський В.Г. Ідеали соціальної справедливості в народній казці // Там само. 1987. № 3. С. 59-64.

² Угорські казки / Упор., вступн. ст. Л. Мушкетик. Київ: «Етнос», 2010. 128 с. Серія «Чарівний світ».

³ Мушкетик Л. Г. Антропоцентризм народної казки Українських Карпат: оповідна традиція українців та угорців: автореф. дис. Київ, 2011. 40 с.

виокремлення відбувалося безпосередньо з формуванням мови, мислення, першоелементів світогляду. Однією з найважливіших рис світогляду (не зважаючи на різні моделі: космоцентричну, геоцентричну, антропоцентричну) протягом тисячоліть була й залишається сфера уявного, бажаного, пов'язана з духовно-практичним освоєнням довкілля. Це фантастичне уявне та бажане формувало сферу довершеного, ідеального, яка спочатку стосувалася богів, духів, тотемів, а згодом старійшин роду, потім тих, хто приносив найбільше користі племені, роду, був найсильнішим, найпрудкішим, з часом – найкмітливішим, найрозумнішим тощо. У фольклорі ця сфера заповнила увесь простір, пов'язаний як з образами природи, речей, так і з людиною. В українській фольклористиці спеціальних досліджень антропоцентризму майже немає. Зусилля науковців були зосереджені на пізнанні далеких минулих епох, міфів і легенд, у яких шукали джерел формування народностей та націй з метою самовизначення, самоідентифікації¹.

За спостереженнями Л. Мушкетик, «морально-етичні та філософські поклади казки, збережені та відшліфовані традицією, демонструють загальнолюдські цінності та взірці, які в усі віки були і залишаються орієнтиром людства. «Антрополізується» сама наука як така, у своїх принципових підходах, методах та конкретному інструментарії»². Розкриваючи антропоцентризм чарівних та побутових казок регіону Українських Карпат, а саме українських та угорських, вчена виокремила і розглянула кілька антропоцентрів: герой, персонажі – казкар – слухач (читач), а також основні антропологічні концепти та бінарні опозиції мовно-фольклорної картини світу. Серед завдань, які вона ставить для вирішення: розгляд гуманістичних форм антропоцентризму народної казки, як взірцевої моделі людської екзистенції; показ універсальної значущості казкових мотивів; вияв та опис основних антропоцентрів народної казки регіону, простеження їх вербального оформлення; показ образів героя (героїні) казки як морально-етичного канону, розкриття його основних чеснот як реалізації казкового ідеалу; подання характеристики антагоністів героя; розпізнавання шляхом фольклорно-лінгвістичного аналізу статусу казкаря, як одного з епіцентрів казки; показ автофункції в тексті казки. Через посередництво та в категоріях мовно-фольклорної картини світу, нею описано основні антропологічні концепти та бінарні опозиції казки, виокремлено й схарактеризовано інтенціональні характеристики – основні бажання та прагнення героїв. Також Л. Мушкетик проаналізувала концепти «природи», «родини», «релігії» та окреслила їх специфіку в народній казці, виявила й описала типи і форми угризмів у фольклорі регіону, зокрема Закарпаття.

Аналізуючи роботи, що вивчають явище антропоцентризму у казках, Л. Мушкетик акцентує на вітчизняних та угорських джерелах (В. Юзвенко, О. Бріциної, Л. Дунаєвської, В. Шабліовського, угорців: Я. Гонті, А. Ковач, В. Фойкта, Дь. Ортутаї, І. Болдіжар та інші). Завдяки дослідженню, в науковий обіг вперше введено значний угрознавчий матеріал, наукові погляди угорських вчених,

¹ Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія / За редакцією М.К. Дмитренка. Київ, 2014. С. 261-262.

² Мушкетик Л. Г. Антропоцентризм народної казки Українських Карпат: оповідна традиція українців та угорців: автореф. дис. Київ, 2011. С.1.

бібліографічні дані, матеріал з багатотомного угорського покажчика казок, енциклопедичного словника угорського фольклору та етнографії тощо. Вперше зібрано і проаналізовано розлогий регіональний матеріал про феномен казкаря та казкарства (казкотворчості), свідчення багатьох фольклористів, подано типи та портрети оповідачів регіону, наведено конкретні приклади казкових антропокомпонентів. Ці дані розглянуто з поглядів лінгвопрагматики, що теж не було зроблено раніше. Щодо взаємовпливів і запозичень у фольклорі регіону, зокрема Закарпаття, то вони привертали увагу лише спорадично, а зараз майже не вивчаються, у жанрі казок такий огляд становить принципово нове слово в дослідженнях словесності Карпатського регіону, оскільки обстеження контактів таких віддалених мовних родин, як фіно-угорська та слов'янська, на казковому матеріалі ще не здійснювалися.

Спираючись на дослідження сучасників, Л. Мушкетик простежила генезу казкознавства за темами та персоналіями науковців, що можна зобразити так:

- опис персонажів, дійові особи, їх роль в сюжетах та мотивах (Б. Кербеліте, Л. Дунаєвська, В. Юзвенко, В. Шабліовський, М. Демедюк, Я. Гонті, Ш. Браун, А. Ковач, В. Фойкт, І. Болдіжар);
- герої побутової казки (І. Хланта, О. Бріцина);
- казкові імена та назви у світлі сучасної лінгвофольклористики й етнолінгвістики (М. Редьква, О. Порпуліт, М. Морозова);
- умови виконання наративних творів та персоналії респондентів (казкарів) (А. Лорд, П. Куліш, В. Гнатюк, П. Літур, Дь. Ортутаї, А. Ковач, Й. Фараго, Л. Шандора, Ю. Раффаї, Н. Рошияну);
- концепти та бінарні опозиції (К. Леві-Строс); концепт «доля» в усній словесності (О. Потебня, П. Іванов);
- хронотоп у фольклорі (Н. Лисюк, Н. Герасимова, І. Бано, Ф. Вамош);
- гендерні аспекти фольклорних творів (А. Дандес, Ш. Браун, В. Буряк, О. Тиховська);
- міфологічні джерела фольклору (Е. Тайлор, І. Нечуй-Левицький, М. Костомаров, Я. Гонті, Я. Беже Надя, Ш. Шоймошш);
- міфологічні джерела української чарівної казки (В. Петров, Л. Дунаєвська, В. Давидюк, Т. Андрєєва);
- міфологічні джерела казок про тварин (І. Березовський, В. Давидюк, С. Карпенко);
- про людські бажання у казках (О. Дей).

У роботі Л. Мушкетик використала покажчики сюжетів казок: східнослов'янські казки – СУС (1979), угорські MNK (1978-2001), міжнародний покажчик ATU (2004), що покращило науковий рівень дослідження та конкретизувало казкові сюжети, використані для аналізу та іншого ілюстрування теоретичних положень.

Важливим дослідженням стала монографія Л. Мушкетик «Персонажі української народної казки»¹, де розглянуто персонажну систему чарівної та побутової казок, в яких, згідно з дидактичною, аксіологічною спрямованістю жанру, образи-персонажі розмежовані віссю добра і зла: протагоністи, помічники, антагоністи та соціальні типи побутових казок. За спостереженням вченої, протагоністів у чарівних казках репрезентують безіменні герої, богатири, приховані герої (попелюхи), жінки-чарівниці, сирітки тощо, у побутових – хитрун і дурень, розумниці та інші. До добротворців належать також помічники героя (люди, звірі, чарівні предмети). Серед його антагоністів зустрічаються фантастичні істоти (відьма/баба-Яга, чорт, змії, Ох тощо), а також дійові особи в межах діяди: бідний/багатий (цар, пан, піп, корчмар), які уособлюють найгірші людські якості (скупість, брехливість, лінь). У монографії простежено ґенезу образів-персонажів, їх основні функції, номінацію та атрибути, морально-етичні якості; з'ясовано художньо-стилістичні, мовні засоби оформлення казкових постатей.

Методологію вченої стосовно вивчення народної казки на межі антропології та психології знаходимо у працях: «Українські та угорські народні казки про «рождений» та «вчений» розум»; «Місце і значення автохтонної традиції в жанрі народної казки»; «Антропокомпоненти ініціальних блоків української та угорської народної казки Закарпаття»². У статті: «Як бажаєш – бажай мудро»: інтернаціональні виміри народної казки» Л. Мушкетик здійснила дослідження на матеріалі українських і угорських казок Українських Карпат. На її переконання, людські мрії у казках реалізуються у формі казкової фантастики. Світ людських бажань у народній казці відбиває основні загальнолюдські мрії та сподівання, зокрема прагнення щастя, за яким розуміють різні речі: життєві блага, владу, одруження, встановлення соціальної справедливості, збереження молодості та здоров'я³. Інша розвідка Л. Мушкетик «Міжнародні мотиви та локальні версії української народної казки «Про короля Матяша та Поган-дівча» торкається міжнародного мандрівного мотиву та локальних версій західноукраїнського фольклору про відомого угорського правителя середньовіччя короля Матяша Корвіна. Зокрема, на прикладі чарівної казки «Про Матяша і Поган-дівча» вчена простежила окремі сюжети і мотиви, їх трансформації та місцеві варіанти⁴

Публікації Л. Мушкетик розміщуються у тематичних та зарубіжних часописах, що презентують дослідження про слов'янську фольклористику. Це, зокрема, статті «Демонічні персонажі української чарівної казки Закарпаття (Відьма)»; «Український

¹ Мушкетик Леся. Персонажі української народної казки. Монографія. Київ: Український письменник, 2014. 360 с.

² Мушкетик Л.Г. Антропокомпоненти ініціальних блоків української та угорської народної казки Закарпаття // *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia* (In memoriam István Udvari (1950-2005)). 2011. № 27. Р. 289-305; Мушкетик Л.Г. Місце і значення автохтонної традиції в жанрі народної казки // Літературознавчі студії. Інститут філології КНУ. Київ: ВПЦ Київський університет, 2011. Вип. 33. С. 247-259; Мушкетик Л.Г. Українські та угорські народні казки про «рождений» та «вчений» розум // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 35. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2011. С. 362-371.

³ Мушкетик Л.Г. Як бажаєш – бажай мудро: інтернаціональні виміри народної казки // *Міфологія і фольклор*. № 4(12) Львів, 2012. С. 5-17.

⁴ Мушкетик Л.Г. Мандрівні мотиви в українському фольклорі про угорського короля Матяша Корвіна (казка "про Матяша та Поган-дівча") // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2013. Вип. 21. С. 259-268.

фольклор в угорському оточенні», «Слов'яно-неслов'янська та міжслов'янська взаємодія в стильовій структурі народної казки: (Лімітрофні території)¹ у співавторстві В. Юзвенко, Ф. Євсєєв, Л. Мушкетик, В. Шабліовський. Також маємо її розвідку «Славістична фольклористика в Угорщині»² та статтю про український фольклор³ вміщену у французькому міжнародному науковому виданні.

Цитованими стали розвідки Л. Мушкетик, опубліковані в різних часописах: «Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі української та угорської оповідальної традиції»; «Етнолокальна специфіка народної казки Українських Карпат»; «Світ людських бажань у народній казці Українських Карпат»; «Герой народної казки у світлі категорій добра і зла»; «Українські казкарі Закарпаття та питання двомовності»; «Антропокомпоненти фінальних формул українських та угорських народних казок»; «Збирання та публікація казкової прози Закарпаття»; «Слов'янські та неслов'янські казкові антропоніми»; «Древні витоки екологічності української народної казки»⁴; «Внутрішній світ людини в народній казці Українських Карпат»; «Концепт «долі» у народних казках Українських Карпат»; «Людина та її доля в народних казках Українських Карпат»; «Хронотоп народної казки Українських Карпат»⁵.

5.5 Казкознавчі студії на кафедрі фольклористики Львівського національного університету імені І. Франка

Кафедра української фольклористики імені академіка Філярета Колесси створена на філологічному факультеті Львівського університету імені Івана Франка у 1990 році. Попередниками її були Кафедра усної словесності філософського

¹ Мушкетик Л.Г. Демонічні персонажі чарівної казки Закарпаття // Слов'янське літературознавство та фольклористика. 1990. Вип. 18. С. 87-95; Мушкетик Л.Г. Український фольклор в угорському оточенні // Фольклор українців поза межами України. Київ: Наукова думка, 1992. С. 60-74; Юзвенко В.А., Євсєєв Ф.Т., Мушкетик Л.Г., Шабліовський В.Є. Слов'яно-неслов'янська взаємодія в стильовій структурі народної казки (лімітрофні території) // Мистецтво, фольклор та етнографія слов'янських народів. IX Міжнародний з'їзд славістів. Братислава, 1993. Київ: Наукова думка, 1993. С. 98-110.

² Мушкетик Л.Г. Славістична фольклористика в Угорщині. Київ, 1992. С.42-43.

³ Мушкетик Л.Г. Les Croyances démonologiques du folklore de la contrée limitrophe de l'Ukraine et de la Hongrie // Acta Ethnographica. 1991/1992. Vol. 37. P. 201-215.

⁴ Мушкетик Л.Г. Антропокомпоненти фінальних формул українських та угорських народних казок // Мова і культура. Київ: Вид. дім Д.Бурого, 2010. Вип. 13. Т. VII (143). С. 358-364; Мушкетик Л.Г. Герой народної казки у світлі категорій добра і зла // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: зб. наук. праць. 2010. Вип. 11. С. 377-386; Мушкетик Л.Г. Древні витоки екологічності української народної казки // Вісник Черкаського ун-ту. 2010. Вип. 188. С. 118-124 (Серія: Філологічні науки); Мушкетик Л.Г. Етнолокальна специфіка народної казки Українських Карпат // Studia Slavica. 2010. 55/1/ С. 123-135; Мушкетик Л.Г. Збирання та публікація казкової прози Закарпаття // Мова і культура. Київ: Вид. дім Д.Бурого. 2010. Вип. 13. Т. VIII (144). С. 294-300; Мушкетик Л.Г. Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі української та угорської оповідальної традиції. Київ: ДСГ, 2010. 320 с.; Мушкетик Л.Г. Світ людських бажань у народній казці Українських Карпат // Народна творчість та етнографія. 2010. № 1. С. 100-109; Мушкетик Л.Г. Слов'янські та неслов'янські казкові антропоніми Українських Карпат // Слов'янський світ. – 2010. № 8. С. 108-127; Мушкетик Л.Г. Угорські казкарі Закарпаття та питання двомовності // Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. Ужгород: Патент, 2010. С. 388-405.

⁵ Мушкетик Л.Г. Внутрішній світ людини в народній казці Українських Карпат // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 31. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. С. 343-352; Мушкетик Л.Г. Концепт «долі» у народних казках Українських Карпат // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 30. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2008. С. 182-190; Мушкетик Л.Г. Людина та її доля в народній казці Українських Карпат // Народна творчість та етнографія. 2007. № 5. С. 4-11; Мушкетик Л.Г. Хронотоп народної казки Українських Карпат // Мова і культура. Київ: Вид. дім Д.Бурого, 2007. Вип. 10. Т. XII (112). С. 169-176.

факультету Українського (таємного) університету у Львові (1921 – 1923) та Кафедра фольклору й етнографії Львівського університету імені Івана Франка (1939 – 1947). У 1995 році тут започатковано спеціальність «фольклористика». Традиційно, кафедра щоліта виряджає три експедиційні групи студентів-фольклористів у різні етнографічні райони, переважно, західноукраїнського регіону, для польового дослідження фольклорної традиції українського народу. Упродовж останнього часу, викладачі й студенти побували: на Бойківщині, Гуцульщині, Опіллі, Поділлі, Покутті, Волині, Поліссі, Слобожанщині та в інших регіонах, де записали чимало цінних зразків народнопоетичної творчості. Викладачі кафедри керують фольклористичною практикою студентів інших спеціалізацій філологічного факультету, яка проходить у формі стаціонарного польового дослідження (за місцем проживання студента). У результаті багаторічних фольклорних експедицій різних поколінь викладачів і студентів-фольклористів, на кафедрі нагромадилося безліч цінних фольклорно-етнографічних матеріалів, які становлять джерельну базу для системних фольклористично-етнологічних досліджень. Сьогодні у її архівних фондах близько 35 тис. аудіо-, відео-, фото- і текстових документів, зокрема, понад 3500 годин звукозаписів.

Науковий потенціал кафедри у напрямку дослідження народної казки презентований як підсумовуванням спадщини відомих фольклористів, так і зосереджений на вивченні, так званих, білих плям казкознавства. Так, в авторстві В. Івашківа маємо нові висновки про «Записки о Южной Руси» П. Куліша ¹, Г. Сокіл – про О. Роздольського «Осип Роздольський: Життя і діяльність», методичку «Методичні принципи і прийоми записування усної словесності» та історію фольклористики на західних землях «Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс» ², Я. Гарасима – історія та естетика фольклористики ³, Л. Яремко – методологія М. Костомарова ⁴,

---

¹ «Записки о Южной Руси» П. Куліша як унікальне явище в історії української фольклористики середини XIX століття // Зап. НТШ. Пр. секції етнографії і фольклористики. Львів, 2001. Т. 242; Український фольклор у записах і дослідженнях Куліша (1840-ві роки) // Хроніка-2000: Укр. культурол. альманах. Київ, 2009. Вип. 78.

² Сокіл Г. Осип Роздольський: Життя і діяльність. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 164 с.; Сокіл Г. Методичні принципи і прийоми записування усної словесності (для студ. 1-3-х курсів спеціальності «фольклористика»). Львів, ЛДУ, 1998. 24 с.; Сокіл Г.П. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX ст.: історико-теоретичний дискурс. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2011. 588 с.

³ Гарасим Я.І. Нариси до історії української фольклористики. Київ: Знання, 2009. 301 с. Гарасим Я.І. Естетика українського фольклору. Львів: НВФ «Українські технології», 2010. – 376 с.; Гарасим Я.І. Культурно-історична школа в історії української фольклористики [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.01.07; Львівський держ. ун-т ім. І.Я.Франка. Львів, 1997. 196 л.

⁴ Яремко Лілія. Фольклористична діяльність Миколи Костомарова (методологічний аспект). Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2006. 18 с.

А. Вовчака, І. Гунчика – про принципи документування фольклору ¹, І. Денисюк, М. Чернопиский, С. Пилипчук – концепції Івана Франка ².

Вже згадані раніше праці **Святослава Пилипчука** (1980 р.н.) – докторська дисертація й монографія «Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія» та статті «Компаративістичні студії Франка-фольклориста», «Казкознавство Івана Франка» ³ – розкривають комплекс напрацювань ученого у сфері вивчення народної казкової прози. Аналізуючи розвідки І. Франка, С. Пилипчук розкрив деталі роботи вченого з текстами казок, пошук варіантів сюжетів у різних вітчизняних та зарубіжних збірниках, врахування здобутків європейського казкознавства тощо. «Те, як уміло І. Франко оперував українським фольклорним матеріалом, свідчить про дуже кропітку та вельми тривалу підготовчу роботу. Він брав до уваги й спеціальні розлогі видання І. Рудченка, П. Чубинського, І. Манжури, і принагідні публікації у періодиці. Учений пропонував докладний текстологічний аналіз усіх доступних варіантів казки, аби вловити тенденції розгортання теми, принципи засвоєння популярних мотивів. Він виразно наголошував на важливій особливості казки, жанру, який не знає напівтонів, який однозначний у питаннях розмежування добра і зла, який не зосереджується на внутрішніх ваганнях, а безапеляційно виводить на авансцену ідеального головного героя, цілеспрямованого, впевненого, непідкупного, чистого помислами, в образі якого змодельовано варту наслідування поведінку. У фольклористичних студіях І. Франка помітна тенденція вивчати казковий репертуар за мотивами. При застосуванні такої методології вкрай важливо, як застерігав учений, правильно визначити цей структурний елемент твору, бо його хибна ідентифікація негативно впливає на якість студії. Дослідник намагався збагнути, добір яких елементів у своїй сукупності дає підстави стверджувати саме про казковий мотив, а не епізод, що не вирізняється жодним жанровим маркуванням. Франкові казкознавчі спостереження спрямовані й на те, аби встановити рівень популярності досліджуваних мотивів, з'ясувати

---

¹ Вовчак Андрій. Документування фольклору // Українська фольклористика. Словник-довідник / Укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 82-84; Вовчак А., Довгалюк І. Документування фольклорної традиції. Засади організації і проведення фольклористичного польового дослідження, транскрибування й архівування зібраного фольклорного матеріалу: Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету спеціальності 6.020303 – філологія (українська мова та література). Львів, 2014. 52 с.; Гунчик Ігор. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.; Давидюк Віктор, Гунчик Ігор та ін. Автентика фольклору: традиція і сучасність. Питальник для польових досліджень. Луцьк, 1996. 30 с.

² Денисюк І. Казковий чудесний покажчик у новелі І. Франка «Неначе сон» // Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т.2. Франкознавчі праці. Львів: ЛНУ ім. І.Я.Франка, 2005. С. 107-118; Чернопиский М. «Царівна родом із високого, блискучого замку». Іван Франко про естетичну сутність народної казки. // Вісник львівського університету. Серія філологія, 2006. Вип. 37. С. 3-30; Чернопиский М. Франкова концепція народної казки у контексті казкознавства ХХ ст. // ЗНТШ. Львів, 2006. Т. 250. С. 376-405. Пилипчук С. М. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : [спец.] 10.01.07 "Фольклористика" / Пилипчук Святослав Михайлович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, [Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка]. Київ, 2014. 40 с

³ Пилипчук С. М. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія : автореф. дис. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, [Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка]. Київ, 2014. 40 с. Пилипчук С. «Безпристрасне вистудювання тексту...»: методологія філологічної школи у фольклористичній праці Івана Франка // *Studia methodologica*. – Тернопіль, 2014. № 37. С.123-129; Пилипчук С. Компаративістичні студії Франка-фольклориста // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур; пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць*. Київ: Освіта України, 2014. Вип. 24. С. 362-378; Пилипчук С. Казкознавство Івана Франка // *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Київ: КНУ ім. Т.Шевченка, 2012. Вип. 37. С.110-122.

«культурний круг» їхнього поширення та частотність повторення. У процесі аналізу казок, І. Франко прискіпливо ставився до текстологічного опрацювання зразків. Чимало зусиль фольклорист спрямував на належне наукове представлення українських казок на сторінках авторитетних видань. Його цікавив не лише сам факт виходу у світ «сирого усно словесного продукту», тому до кожного опублікованого зразка подавав коментар. У ремарках до українських творів, І. Франко наводив докладні паралелі з фольклорної традиції інших етносів, систематично інтегрував наше «народне добро» у загальноєвропейську джерельну базу. ...Якщо перші розвідки («Старинна романсько-германська новела в устах руського народу») ґрунтувалися винятково на інтуїтивному опрацюванні матеріалу без залучення багатой літератури з предмета, то пізніші праці («Пісня про правду і неправду») позначені посиленням інтересом до казкознавчої проблематики. І. Франко суттєво розширив обрій українського казкознавства, вивів його із вузької орбіти замкнутого дослідження «продуктів власного поля» і, взоруючись на досвід знаних європейських колег (Т. Бенфея, Ф. Лібрехта, Дж. Данлопа, Г. Паріса, Я. та В. Грімів та ін.), апробував дієві схеми аналізу казкового епосу у значно ширшому масштабі. Загалом, Франків досвід вивчення казок свідчить про те, що учений глибоко розумів суть жанру, бачив нові шляхи його студіювання та контурно окреслив перспективний план розвитку українського казкознавства»¹. І далі продовжував: «У казкознавстві, приміром, І. Франкові належить ініціатива вивчати твори «за мотивами», себто виокремлювати злітовані смислогенеруючі компоненти казки, відстежувати обставини їхнього комбінування з іншими. Не заперечуючи міжнародної сутності жанру, учений доклав чимало зусиль, аби довести значну трансформацію загальновідомих мотивів на національному ґрунті відповідно до характеру, світоглядних переконань народу-реципієнта. Не раз І.Франко у своїх казкознавчих пошуках зв'язався зі знаними європейськими фольклористами (Т. Бенфей, В. А. Клоустон, Ж. Масперо та ін.), доповнював їхні твердження власними слушними спостереженнями, заснованими на глибокому досліді тривалий час ігнорованих українських народних казок»². Продовженням цієї теми є статті С. Пилипчука: ««Велика психологія цивілізованої душі»: антропологічна школа в оцінці Івана Франка» та ««Галицько-руські народні приповідки» Івана Франка: пареміологічний та пареміографічний аспекти, поетика текстів»³.

Оригінальними за стилістикою та концепцією є розвідки **Михайла Чернопиского** «Царівна родом із високого, блискучого замку. Іван Франко про естетичну сутність народної казки» та «Франкова концепція народної казки у контексті казкознавства ХХ ст.». Не менш важливими є його словник-довідник «Українська фольклористика» та компаративістська студія «Українська усна народна

---

¹ Пилипчук С.М. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія. Автореферат дисертації. 2014. С.24-25.

² Там само. С.35.

³ Пилипчук С. «Велика психологія цивілізованої душі»: антропологічна школа в оцінці Івана Франка // Українське літературознавство. 2008. Вип. 70. С.263-269; Пилипчук С. "Галицько-руські народні приповідки" Івана Франка, пареміологічний та пареміографічний аспекти, поетика текстів [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Пилипчук Святослав Михайлович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. 20 с.

словесність. Прозові жанри, паремії і драма»¹. Зокрема, у розвідці «Царівна родом із високого, блискучого замку. Іван Франко про естетичну сутність народної казки» М. Чорнопиский прослідковує генезу української науки, фольклористики та казкознавства зокрема. Його об'єктивна оцінка перепон, що негативно відобразилися на дослідженнях вітчизняних науковців імперських та радянських часів, дозволяє побачити шляхи подальшого розвитку казкознавства та науки загалом. Підсумовуючи феномен творчості Франка-казкознавця, М. Чорнопиский зазначає: «І все ж Франкове визначення сутності власне казки як цілісного фантастичного художнього феномена, вільного від моралізаторства і прямого дидактизму, на ціле століття випередило погляди більшості фольклористів, які не змогли осмислити в казці ні сенсу чудесної фантастики, ні сенсу щасливої розв'язки конфлікту, ні причин відсутності алегоризму та подібності мотивів у казках навіть досить віддалених географічно і культурно-цивілізаційно етносів, які врешті розгубилися у домислах про час появи казок, підмінили осмислення філософії народного казкового епосу примітивним етнографізмом, вульгарним соціологізмом або розпорошили своє шукання естетичного сенсу мистецького витвору народного генія у фасетковому структурному членуванні та каталогізації його елементів». Підтримуючи погляди вченого, М. Чорнопиский засуджує «нігілістичне ставлення до фольклору вчених-консерваторів», що не здатні розгледіти в народній казці феноменальної краси епічного жанру. За І. Франком: «Наша нинішня байка і казка, се та сама Попелюшка, що заклята живе в брудній одежі, в душній кухні, але на правду вона царівна родом із високого, блискучого замку»². Про цей нігілізм і нерозуміння естетичної сутності народної казки писав пізніше і В.Гнатюк: «Із сього бачимо одначе, як нестійкі закиди деяких одиниць, що виступають проти читання й ширення казок, особливо серед молоді, буцімто вони фальшивим представленням речі привчають молодь до неправди. Дивно, що такі люди не подумують, що не можна відноситися до ніякої казки, як до математичної формули та розкласти її на правду й неправду, тим більше, що й нині ще не всі правди відомі, і не раз трудно означити, де й яка саме правда»³. Здійснивши детальний аналіз генези та методології українського казкознавства упродовж двох століть, М. Чорнопиский підсумував, що «народна казка не ілюструє людське життя, не є алегорією в буквальному розумінні, як це видається деяким фольклористам і педагогам (про це вони пишуть навіть у шкільних підручниках) за аналогією з літературною, авторською казкою, не має подвійного плану зображення. Народна казка, краще сказати, в елементарних художніх образах моделює людську поведінку і мислення без конкретики часу і простору, у самодостатній мистецькій цілості. Висловлюючись Франковою метафорою, вона красуня-царівна у чудесному сяючому замку на видноколі, що вабить, манить, як

¹ Чорнопиский М. «Царівна родом із високого, блискучого замку». Іван Франко про естетичну сутність народної казки. // Вісник львівського університету. Серія філологія, 2006. Вип. 37. С.3-30; Чорнопиский М. Франкова концепція народної казки у контексті казкознавства ХХ ст. // ЗНТШ. Львів, 2006. Т. 250. С. 376-405; Українська фольклористика: словник-довідник / укладач і редактор М.Чорнопиский. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.; Чорнопиский М.Г. Українська усна народна словесність. Прозові жанри, паремії і драма. Львів, 2005. 64 с.

² Франко І. Коли ще звірі говорили. Передмова // Франко І. Збір. творів: У 50 т. Київ, 1979. Т. 20. С. 74-172. С.74.

³ Гнатюк В. Українські народні казки. Передне слово. Львів, 1913. Цит. за виданням: ЗНТШ. Нью-Йорк, 1981. Т. 201. С. 164.

солодкий сон, своєю ірреальністю»¹. Тематиці казкового покажчика присвячена стаття І. Денисюка «Казковий чудесний покажчик у новелі І. Франка «Неначе сон»².

У дисертації **Оксани Олійник** (1975 – 2016) «Антиномія категорій «свій» – «чужий» у просторі української народної чарівної казки»³ комплексно вивчено художній простір українських народних чарівних казок. На матеріалі текстів чарівних казок, записаних переважно в другій половині ХІХ – поч. ХХ ст., крізь призму категорій модельованої бінарної опозиції «свій-чужий» проаналізовано особливості структурної поетики їх художнього простору. Для з'ясування семантики антиномії «свій» і «чужий» простір досліджено специфіку функціонування ритуалу переходу в українських народних чарівних казках. Особлива ознака казкового часопростору – чітке протиставлення «свого» і «чужого» простору⁴. На переконання вченої, фольклорний хронотоп поділяється на жанрові різновиди, серед яких казковий часопростір, що тісно пов'язаний із побудовою сюжету та образною системою жанру народної казки. Також, казка як «закрита» структура, зважаючи на її сюжетну завершеність, має значний вплив на зміни просторово-часової зображальності, тому що художній час і простір у ній набувають інших форм відповідно до типів традиційної композиційної структури жанру. Авторський підхід О. Олійник не порушує єдності казкового хронотопу, йому не властиві соціально-історичні та географічні чинники, перешкоди у зміні часу і простору, дія у казці відбувається легко й невимушено. У своїх численних статтях О. Олійник торкається питань казкового мотиву, обряду жіночої ініціації та ритуалів переходу в чарівних казках, компаративістики: «До питання про «свій» – «чужий» простір в українських та сербських народних чарівних казках»; «Роль просторових елементів у сюжетотворенні української народної чарівної казки»⁵; «Амбівалентність образу мерця в українській народній чарівній казці»; «Мотив ритуалу переходу в казкових сюжетах про шлюб з тотемною істотою»; «Обряд переходу у структурі чарівної казки» та «Архаїчне значення жіночої ініціації (на матеріалі українських народних чарівних казок)»; «Специфіка функціонування ритуалу переходу в контексті української народної чарівної казки»⁶.

¹ Чернопиский М. «Царівна родом із високого, блискучого замку». Іван Франко про естетичну сутність народної казки. // Вісник львівського університету. Серія філологія, 2006. Вип. 37. С. 3-30. <https://ukrlit.net/5klas/4/fairytales.html>

² Денисюк І. Казковий чудесний покажчик у новелі І. Франка «Неначе сон» // Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т.2. Франкознавчі праці. Львів: ЛНУ ім. І.Я.Франка, 2005. С. 107-118.

³ Олійник Оксана Григорівна Антиномія категорій «свій»/ «чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика». Львів, 2007. 19 с.

⁴ Там само. С.5.

⁵ Олійник О.Г. До питання про «свій»/ «чужий» простір в українських та сербських народних чарівних казках // Матеріали міжнародної славистичної конференції пам'яті професора Костянтина Трофимовича: У 2 т. – Львів: Літопис, 1998. Т. 2. С. 299-303; Олійник О.Г. Роль просторових елементів у сюжетотворенні української народної чарівної казки // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: 36. наук. парць Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському ун-ті. Львів: Світ, 1999. Ч. 2. С. 554-558.

⁶ Олійник О. Обряд переходу у структурі чарівної казки // Матеріали Міжнародних науково-практичних читань «Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків», присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. Київ: Інститут математики НАНУ, 2000. С. 193-195; Олійник О.Г. Архаїчне значення жіночої ініціації (на матеріалі українських народних чарівних казок) // Фольклористичні зошити. 2000. Вип. 3. С. 106-110; Олійник О.Г. Специфіка функціонування ритуалу переходу в контексті української народної чарівної казки // Народознавчі Зошити. 2006. № 1-2. С. 139-151.

Вивчення фольклору передбачене в курсі філологічних факультетів університетів, а тому вагомою складовою навчальної дисципліни є фольклорна практика студентів. Ця складова має певні стандартизовані методологічні підходи, в основі яких лежать принципи застосування частини теоретичних знань на практиці, а відтак, і специфічне поглиблення пізнавальних потенцій безпосередньо в умовах польової роботи. Для успішного здійснення навчально-педагогічного виду роботи зі студентами, доктор мистецтвознавства М. Хай уклав програму «Фольклорна практика» (Дрогобич, 2010), що подає основну інформацію щодо практичного збору фольклорних матеріалів. Питання методики збирання фольклору упродовж останніх двох десятиліть досить добре висвітлено у працях: М. Паньків «Програма-запитальник для збирачів етнографічних пам'яток» (Івано-Франківськ, 1991), Г. Танцюра «Записки збирача фольклору» (К., 1958, перевид. 2001), В. Сидорова «Порадник для збирачів усної народної творчості на Південній Слобожанщині» (Слов'янськ, 2003), «Фольклористична експедиційна практика: організаційні засади проведення практики, документування й архівування матеріалів» (Львів, 2005), М. Глушко «Методика польового дослідження: навч. Посібник» (Львів, 2008), С. Садовенко, З. Босик «Пам'ятка-запитальник на допомогу збирачам традиційної культури на Україні» (К., 2009) ¹. Такий обсяг методичних видань свідчить про широку регіональну експедиційну роботу, фіксування фольклорних наративів нашого сьогодення, живучість народної поетичної традиції і самого українського народу.

5.6 ДИДАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОЇ КАЗКИ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Використання народної казки у дидактиці завжди було актуальним. За спостереженнями, дидактика народної казки насамперед полягала у символічності її героїв та образів, філософському розумінні добра й зла. Сучасне ставлення батьків і педагогів до народної казки набуває повторної сакралізації. Стаючи рідкісним явищем, казка переживає новий виток популярності, на зразок європейських хвилювань навколо казок братів Гріммів. З цікавістю сприймає молодь наукову інформацію про міфічну природу казки, про приховані смисли та символи. Їхня ерудованість не дасть впасти в забуття народним сюжетам, а сприйняття казки як сакрального тексту не дозволить зруйнувати її структуру. Теоретичне обґрунтування жанру народної казки створює передумови для розуміння текстів як смислових конструкцій народної філософії. Про дидактику казки говорять: М. Шульгіна «Підсумковий урок з теми «Казка» у 5-му класі»; О. Кобзар «Чи знаєте ви казки та їх героїв: літературна вікторина» ². Психологічного аспекту казкознавства торкаються у

¹ Хай М. Програма «Фольклорна практика». Дрогобич, 2010. 15 с.; Паньків М. Програма-запитальник для збирачів етнографічних пам'яток. Івано-Франківськ, 1991; Танцюра Г. Записки збирача фольклору. К., 1958 (перевид. 2001); Сидорова В. Порадник для збирачів усної народної творчості на Південній Слобожанщині. Слов'янськ, 2003; Фольклористична експедиційна практика: організаційні засади проведення практики, документування й архівування матеріалів. Львів, 2005; Глушко М. Методика польового дослідження: навч. Посібник. Львів, 2008; Садовенко С., Босик З. Пам'ятка-запитальник на допомогу збирачам традиційної культури на Україні. К., 2009.

² Шульгіна М. Підсумковий урок з теми «Казка» у 5-му класі // Українська мова і література в школі. 2000. № 4. С. 40-42; Кобзар О.І. Чи знаєте ви казки та їх героїв: Літературна вікторина // Розкажіть онуку. 2000. № 9. С. 16-17.

статтях О. Лаврова «Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки дитини»; Г. Кандиба «Казкотерапія (Роль казок у вихованні дітей)», А. Шостак «Як Котигорошко самого себе шукав: аналітична психологія і фольклор», С. Ройз «Казкотерапія», А. Осипчук «Казка допомагає подолати страх і позбутися самотності». О. Прокопова «Українська народна казка як ефективний засіб навчання і виховання»¹. Естетики казки торкалися: Л. Ходанич «Барви народної казки: естетичний вимір», О. Вертій «Діалектика жанру у нових вимірах», М. Гагарін «Критерії добору народної казки для виховання морально-етичних почуттів», О. Гарачковська «Жанр казки в дослідницькому дискурсі», Т. Колотило «Міфологічні календарно-тематичні межі в народних казках», Г. Кузишин «Казка як засіб формування творчої особистості дитини в полікультурному середовищі», Г. Беленька «Казка як засіб екологічного виховання дітей»².

Казка у сучасному освітньому процесі продовжує виконувати виховну, моралізаторську та етичну функції. Такі часописи, як: «Дивослово», «Початкова школа», «Українська мова та література у школі», «Педагогіка і психологія», «Дошкільне виховання» та інші стають популяризаторами дидактичної гілки казкознавства. До прикладу, на сторінках згаданих видань було опубліковано статті: В. Пабат «Чарівний світ казки» та «Естетична палітра казок про тварин»³; В. Литвинової «Малюнок і казка»; С. Литвиненко «Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників»⁴; Н. Грицак «З живого джерела», де йдеться про програмне вивчення казки в школі (їй також належить дисертаційне дослідження «Традиційні комплекси казки в сучасній українській літературній мові»⁵); О. Криворучко «Урок узагальнення за темою «Українські народні казки»; С. Лавріненко «Казка як засіб виховання національного менталітету»; В. Братко «Казка як спосіб розвитку особистості»; І. Панченко «Міф і казка»⁶; С. Захаркін «Ритм

---

¹ Лаврова О. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки дитини // Світло. 2003. № 2. С. 48-49; Кандиба Г. Казкотерапія (Роль казок у вихованні дітей) // Початкова освіта. 2003. № 12. С. 1-2; Шостак А. Як Котигорошко самого себе шукав: Аналітична психологія і фольклор // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2003. № 4. С. 190-191; Ройз С. Казкотерапія // Дзеркало тижня. 2005. 21-27 грудня. С. 22; Осипчук А. Казка допомагає подолати страх і позбутися самотності // Освіта. 2007. 19(26) грудня. С. 6-7; Прокопова О. Українська народна казка як ефективний засіб навчання і виховання // Українська література в загальноосвітній школі. 2004. № 4. С. 25-27.

² Ходанич Л. Барви народної казки: естетичний вимір // Зарубіжна література в навчальних закладах. 2004. № 10. С. 11-13; Вертій О. Діалектика жанру у нових вимірах // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2008. № 6. С. 123-125; Гагарін М. Критерії добору народної казки для виховання морально-етичних почуттів // Початкова школа. 2006. № 1. С. 55-58; Гарачковська О. Жанр казки в дослідницькому дискурсі // Київська старовина. 2007. № 6. С. 129-137; Колотило Т. Міфологічні календарно-тематичні межі в народних казках // Берегиня. 2005. № 1. С. 20-27; Кузишин Г. Казка як засіб формування творчої особливості дитини в полікультурному середовищі // Вісник Прикарпатського ун-ту. Педагогіка. Вип. 19-20. Івано-Франківськ, 2008. С. 259-262; Беленька Г. Казка як засіб екологічного виховання дітей // Вісник Прикарпатського ун-ту. Педагогіка. Вип. 17-18. Івано-Франківськ, 2008. С. 167-175.

³ Пабат В. Чарівний світ казки // Початкова школа. 1994. №11. С.21-23; Пабат В.В. Естетична палітра казок про тварин // Там само. 1994. № 5. С.28-30.

⁴ Литвинова В. Малюнок і казка // Дошкільне виховання. 1994. № 5-6. С. 11-13; Литвиненко С.А. Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників // Педагогіка і психологія. 1996. № 1. С. 16-22.

⁵ Грицак Н. З живого джерела // Дивослово. 1994. № 7. С. 39-41; Грицак Н.В. Традиційні комплекси казки в сучасній українській літературній мові: Автореф. дис... канд. філол. наук / НАН Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ, 1993. 16 с.

⁶ Криворучко О. Урок узагальнення за темою «Українські народні казки» // Дивослово. 1996. № 4. С. 38-40; Лавріненко С.Т. Казка як засіб виховання національного менталітету // Класична педагогіка і філософія в світлі сучасних

української народної казки»; Ф. Поляченко «Казка – мудрий учитель»; К. Родер «Чому казки лікують?»; Л. Шаповал «Казка як засіб формування екологічних знань»¹ та інші. З метою популяризації народної прози, педагогічні часописи вміщують статті про фантастику у фольклорі та літературі авторів Р. Левин та І. Мехеда; В. Скуратівського «Про бабусині казки: народознавство»; Д. Федоренко «Казки народів України: Ассирійська парость загальнолюдської культури»; запозичують методу казкової оповіді на уроках, під час пояснення навчального матеріалу (В. Шевцова «У країні казкових іменників»²).

М. Чумарна у серії «Українські вартості» (Авторська народознавча школа. Центр традиційної етнопедагогіки «Родина») друкує працю «Мандрівка в українську казку: приказкове коло», що також була надрукована у кількох числах часопису «Початкова школа»³. В. Кошова у часописі для бабусь і дідусів «Розкажіть онуку» подає статтю «Будуємо музей казок: творча гра для учнів 2-3 класів». Також там подано статтю Л. Письменної «Як зажурився веселий казкар»⁴.

Використання народної казки у навчанні та задля розваги поживало інтерес видавців до цього виду тексту. Гарно ілюстровані популярні видання швидко розкуповувалися. Відомі сюжети переходили від збірника до збірника, часто у варіантах з архівних записів. Як приклад, видання «Коза-Дерева»; «Українські народні казки, легенди, анекдоти» упорядковані В. Юзвенко; збірник народних казок О. Яремійчук; «Котигорошко»; «Казка про коржика» (із записів Олени Пчілки); збірник Головної спеціалізованої редакції літератури мовами нацменшин України⁵.

Записи автентичних казкових сюжетів із різних регіонів України поєднуються у книгах «Майстер Іванко» упорядкований Ю. Туряницею (Рецензія: П. Угляренко «У сині гори» (1994)); «Срібний волосок» М. Буджака; «Срібні воли: казки гір і Підгір'я» в записах С. Пушика; «Українські релігійні казки та легенди» у часописі «Київська старовина»⁶.

завдань шкільної і вузівської словесності. Одеса, 1993. Ч. 2. С. 121-122; Братко В. Казка як спосіб розвитку особистості // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 1997. № 7. С. 26-27; Панченко Ірина Міф і казка // Зарубіжна література. 1997. № 34. С. 1-3.

¹ Захаркін С. Ритм української народної казки // Сучасність. 1997. № 6. С. 116-122; Поляченко Ф. – Казка – мудрий учитель // Рідна школа. 1998. № 1. С. 79-80; Родер К. Чому казки лікують // Шкільний світ. 1999. № 24. С. 11; Шаповал Л. Казка як засіб формування екологічних знань // Початкова школа. 1999. № 1. С. 24-25.

² Левчин Р., Мехеда І. Загадки «паралельної реальності»: фантастичні світи у фольклорі та літературі // Людина і світ. 1989, № 7. С. 35-39; Скуратівський В.Т. Про бабусині казки: народознавство // Радянська школа. 1990. № 7. С. 26-31; Федоренко Д.Т. Казки народів України: Ассирійська парость загальнолюдської культури // Початкова школа. 1991. № 5. С. 35-38; Шевцова В.О. У країні казкових іменників // Початкова школа. 1992. № 3-4. С. 25-26.

³ Чумарна М.І. Мандрівка в українську казку // Початкова школа. 1994. № 2. С. 46-49; № 1. С. 9-13; № 5 С. 49-55; Чумарна М.І. Мандрівка в українську казку: приказкове коло. Львів: Каменяр, 1994. 79 с.

⁴ Кошова В. Будуємо музей казок: творча гра для учнів 2-3 класів // Розкажіть онуку. 1997. № 6. С. 27; Письменна Л. Як зажурився веселий казкар // Розкажіть онуку. 1997. № 21. С. 12.

⁵ Коза-Дерева. Українські народні казки. Київ: «Веселка», 1989. 93с.; Українські народні казки, легенди, анекдоти. / Упоряд., передм., примітки В.А. Юзвенко. – К., 1998; Українські народні казки. / Упоряд. О.С. Яремійчук. Київ: Веселка, 1989. 412 с.; Котигорошко: Українські народні казки. 3-е вид. Київ: Веселка, 1996. 47 с.; Казочка про коржика: Із фольклорних записів Олени Пчілки. Київ: Вид-во «Гроно», 1996. 12 с.; Українські народні казки. Київ: Головна спец. ред. літ-ри мовами нац. меншин України, 1996. 238 с.

⁶ Майстер Іванко: українські народні казки / Упоряд. Ю.Д. Туряниця. Ужгород: Карпати, 1992. 46 с.; Рецензія: Угляренко П. У сині гори // Новини Закарпаття. 1994. 13 серп.; Розумниця: українські народні казки / Упоряд., вступ. ст. «Жінка в українських соціально-побутових казках» (С. 3-14), примітки та словник І.В. Хланти, М.І. Хланти. Ужгород: «Патент», 1992. 251 с.; Рецензії: Лечинський К. Тематика – жіноча // Закарпатська правда. 1993. 1 черв.; Пагіря В. Шукайте жінку // Карпатський край. 1993. № 9-11. С. 55.; Лучок І. Ви читали «Розумницю»? // Закарпатська правда. 1993.

Символічні назви для книг («Дивосвіт казки» І. Сидоренко та В. Романця; «Чарівна скринька» М. Яремко ¹) обумовлювали розмаїтість видань та фантазію оформлення. Тексти українських казок популяризували казкові сюжети, сприяли відродженню багатьох культурних явищ: «Дарунки груші» та «Золотий птах» зібрані І. Хлантаю; «Народні байки» упорядковані М. Дмитренком; два популярні збірники «Українські народні казки» видано у Києві й Харкові; «Українські народні казки» упорядковані А. Соколом та О. Конечною; «Про котика, півника та інших»; два харківські збірники «Українські народні казки»; «Візок казок із Незвиська»².

Дидактичні збірники фольклору, такі як: «Календарик-дошколярик» В. Тереха, «Слово до слова – весела розмова» Б. Чайковського, «Твоя читаночка: Альманах для дітей» під редакцією П. Мовчана; «Райський Сад» В. Туркевича, де подано народні казки релігійної тематики ХІХ – поч. ХХ століть ³. Регіонально забарвлені видання: антологія казок Західного Поділля упорядкована П. Медведиком (рецензія М. Сердечного (1995)); «Українські народні казки. У 2 книгах», зредаговані В. Шклярем; казки з Волині і Полісся «Чарівне кресало» О. Шуркевича (з його ж передмовою «У дивосвіті казки»). У рецензії на цей збірник О. Опіллянський (1995) ⁴ вказав на невичерпність джерела творчості на Волині та Поліссі, дбайливе ставлення казкарів до оповідної традиції свого краю.

Мають попит казки інших народів українською мовою, у серії «Казки народів світу» та «Казки народів СРСР»: іспанські зі всупною статтею В. Харитонова та таджицькі з передмовою О. Шокала; киргизькі, чеські (передмова О. Микитенка); азербайджанські (вступне слово В. Ціпка), китайські з передмовою І. Чирки,

---

7 серп.; Срібний волосок: казки / Записав М.Буджак. Івано-Франківськ: Галичина, 1992. 264 с.; Срібні воли: казки гір і Підгір'я в записах С. Пушика. Київ: Веселка, 1992. 398 с.; Українські релігійні казки та легенди // Київська старовина. 1992. № 5. С. 117-122. Золота пшениця. Українська народна казка. Книжка-панорама / Подав І.В. Хланта. Київ: СМП Фоліант, 1992. 14 с. Рецензія: І у казки є щаслива доля // Новини Закарпаття. 1994. 17 груд.

¹ Дивосвіт казки: Збірка казок / Упоряд. Ірина Сидоренко та Володимир Романець. 2-е вид. Київ: Веселка, 1993. 423 с.; Чарівна скринька: 3 джерел народного. Кн. 2. / Упоряд. Л.Є. Яремко. Чернігів: Ред.-вид. комплекс «Деснянська правда», 1993. 56 с.

² Дарунки груші. Українські народні казки / Запис текстів та упоряд. І.Хланти. Ужгород, 1997. 43 с.; Золотий птах: Українські народні казки, записані від М.Майора / Запис, упоряд., вступне сл., словник І.Хланти. Ужгород: Патент, 1998. 124 с.; Народні байки / Упоряд. М.К. Дмитренко. Київ, 1997. 43 с.; Українські народні казки. Київ: Гроно, 1997. 110 с.; Українські народні казки. Харків: Український фонд міжнародного молодіжного співробітництва, 1997. 111 с.; Українські народні казки. / Упор. А.В.Сокол, О.М.Конечна. Чернігів: Деснянська правда, 1997. 94 с.; Про котика, півника та інших. Харків: КВЦ "Сварог", 1998. 127с.; Українські народні казки. Харків: Гриф, 1998. 416 с.; Українські народні казки. / Упор С.Ф. Зайков. Харків: Сварог, 1998. 128 с.; Візок казок із Незвиська. Снятин: ПрутПринт, 1999. 32 с.

³ Календарик-дошколярик / Упоряд. В. Терех. Київ: Веселка, 1994. 169 с.; Слово до слова – весела розмова / Упоряд. І. Артемчук, Т. Качалова; передм. Б. Чайковського. Київ: Веселка, 1994. 222 с.; Твоя читаночка: Альманах для дітей / Ред. П.М. Мовчана. Дніпропетровськ: Тов. «Росток», 1994. 155 с.; Райський Сад: Перша книжка українських релігійних казок. Народні казки релігійної тематики ХІХ – поч. ХХ ст. / Переказав Василь Туркевич. Київ, 1995.

⁴ Добра наука: Українські народні казки, записані від Д.І. Юрика / Запис текстів, упоряд., вступна стаття «Вучківський казкар» (с. 3-12) І.В. Хланти; підготовка текстів та словник М.І. Хланти-Офіцинської. Ужгород: «Патент», 1995. 170 с.; Казкар: Народні казки Українських Карпат / Упоряд., підгот. текстів, прим., словник І.В.Хланти; вступна ст. І.В.Хланти, Р.А.Офіцинського. Ужгород: Карпати, 1995. 280 с.; Казки Західного Поділля: Антологія. / Зібрав і уклав П.Медведик. Тернопіль, 1994. 350с. (Рецензія: Сердечний М. Казки Західного Поділля // Народознавство. 1995. № 22-23. Травень-червень. С. 8); Українські народні казки. У 2 книгах. / Упоряд. В.М. Шкляр. Київ, 1994. Кн. 1. 318 с.; Кн. 2. 334 с.; Чарівне кресало. Українські народні казки з Волині і Полісся / Упоряд., вступна ст. «У дивосвіті казки» (с. 3-7), запис та примітки О.Ф.Шуркевича. Львів: «Каменярь», 1995. 158 с. Рецензія: Опіллянський О. // Записки НТШ. 1995. Т. 230. Праці секції етнографії та фольклористики. С. 573-578.

кримськотатарські «Мудра Джиранча» (до читача звернувся А. Григоруk), арабські «Тисяча і одна ніч» (передмова Ю. Кочубея), естонські ¹.

З років незалежності України змінилися назви серій популярних видань – «Світ казки» та «Казки, на які ми чекали». Серед збірників згадаємо: англійські «Бабусин дідусь»; казки народів світу з передмовою В. Гримича; корейські; збірник «Чортів млин»; «Старі, добрі казки (різних народів світу, які живуть на Україні та за її межами)»; казки народів світу та болгарські казки; чеські казки «Чарівна сопілка» (подано українською й чеською паралельно) ².

Збірники українських казок, переважно, не мають супровідного наукового апарату, подані літературною мовою, адаптовані до вікового рівня читача, дидактичної мети, ілюстровані. Таких видань багато: «Казки Бойківщини»; в авторському упорядкуванні – два збірники Ю. Чорі «Рослинно-тваринний дивосвіт» (легенди, перекази та оповідання про флору та фауну) та «Не без лукавого», де вміщено легенди, перекази та оповіді про нечисту силу, різні містичні створіння та їх діяльність ³; Л. Диркавець «Славний князь Словосил: казки»; В. Пачовський «Золота гвіздка: віршована казка на десять сурм (на давню тему народних казок)»; Я. Левкун «Жбан казкових перлів Городенківщини (Надністрянського Покуття)», вступну статтю «Багатство народної казки» до неї написав О. Добржанський; М. Зьомковська презентує «Казки та легенди бабусі Марусі» ⁴; В. Багірова уклала збірник «Ялинка», де вміщено вірші, казки, оповідання, невеличкі п'єси, пісні для малят та школяриків та «Анелі: феєрії та казки»; Б. Цюцяк упорядкував збірку «Квіти для дітей: оповідання, казки, загадки»; Н. Скоморовська пропонує збірку новел і казок; «Про лисичку-сестричку та вовчика братика», де казки погруповано за головним героєм

¹ Казки народів Іспанії: переклад з баск., галісійс., ісп., каталон. мов / Упоряд. Л.Б. Олевський, вступне слово В.С. Харитонова. К.: Веселка, 1989. 159 с. Серія «Казки народів світу»; Таджикицькі народні казки: збірка казок / Упоряд., переклад з тадж. О. Шокала, В. Рутковського. Передм. та мпиміт. О. Шокала. К.: Веселка, 1989. 247 с. Серія «Казки народів СРСР»; Киргизькі народні казки: збірка казок / Упоряд. та пер.з киргизьк. П.Г.Гордійчука. К.: Веселка, 1990. 222 с. Серія «Казки народів СРСР»; Чеські народні казки. / Упоряд., вступ. слово та пер. з чеськ. О.Микитенка. 2-е вид. К.: Веселка, 1990. 143 с. (1-е вид. 1980 р.); Азербайджанські народні казки: збірка казок / Упоряд. та пер.з азерб. В. Ціпка. К.: Веселка, 1991. 237 с. Серія «Казки народів СРСР». 1-е вид. 1978 р.; 3-е вид. 1995 р.; Китайські народні казки. / Упоряд., вступ. слово та пер. з кит. І. Чирка. К.: Веселка, 1991. 158 с. Серія «Казки народів світу»; Мудра Джиранча: Кримсько-татарські казки. Для молодшого шкільного віку / Пер. з кримськотатар. С. Тельнюк. К.: Веселка, 1991. 44 с.; Тисяча і одна ніч: Вибрані казки й повісті / пер. з араб. та упоряд. Й. Брояна, В. Рибалкіна. Вступна стаття Ю. Кочубея. К.: Дніпро, 1991. 410 с.; Эстонские народные сказки / Сост. Л.Е. Власов. К.: Киев. обл. орг. книголюбов; МКП «Пикуль», 1991. 120 с.

² Англійські казки. К.: МП «Синопис», 1992. 93 с. Серія «Казки народів світу» вип. 3.; Бабусин дідусь: Англійські народні казки / Пер., упоряд. Л.М.Ліщинська. К.: Фірма «Довіра», 1992. 165 с. Серія «Казки, на які ми чекали»; Казки народів світу: збірка казок // Упоряд. та передм. В.Г. Гримича. К.: Веселка, 1992. 446 с.; Корейські народні казки. К.: Інф.-вид. фірма «Компас», 1992. 142 с. Серія «Світ казки». Чортів млин: Казки народів світу / Упоряд. Г.М. Ремізовська. К.: Фірма «Довіра», 1992. 157 с. Серія «Казки, на які ми чекали»; Старі, добрі казки (різних народів світу, які живуть на Україні та за її межами). К.: Головна спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1992. 414 с.; Казки народів світу: Збірка казок / Упоряд. І. Сидоренко, В. Романець. К.: Веселка, 1993. 3-е вид. 429 с.; Болгарські народні казки / Упоряд. Н.П. Дойчева, І.І. Христензен. Одеса: Маяк, 1993. 52 с.; Чарівна сопілка. Чеські народні казки. / Пер. з чес. Н.Б. Турченко. К.: Головна спец. ред. літ-ри мовами нац. меншин України, 1994. 152 с.

³ Казки Бойківщини. Рожнятів, 2003. 35 с.; Чорі Ю. Рослинно-тваринний дивосвіт: легенди, перекази та оповідання про флору та фауну. Мукачево: Елара, 2003. 200 с.; Чорі Ю. Не без лукавого: легенди, перекази та оповіді про нечисту силу, різні містичні створіння та їх діяльність. Ужгород: Госпрозрах. ред.-видав. відділ у справах преси та інформ., 2004. 208 с.

⁴ Жбан казкових перлів Городенківщини (Надністрянського Покуття) / Упоряд., передм. Я.Левкуна; вступна ст. О. Добржанського «Багатство народної казки» (с. 10-12). Снятин: ПрутПринт, 2005. 260 с.; Казки та легенди бабусі Марусі / Переказ. М. Зьомковська. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. 88 с.

(про вовка, про лисицю і т.п.); збірка популярних казок про тварин «Рукавичка» та й просто збірники під заголовком українські народні казки різного обсягу ¹.

Перевидання із науково-популярних збірників казок сприяє популяризації фольклорних текстів та доступність їх вивчення школярами (написання робіт МАН). До прикладу, І. Сеньком укладено збірники «І завтра сонце зійде» та закарпатські народні казки Андрія Калина, Михайла Галиці, Василя Короловича в записках Петра Лінтура «Три золоті слова»; збірка з архівних фондів І. Франка «Казки: Лис Микита; Коли ще звірі говорили» ².

5.7 КАЗКА НА ЗЛАМІ ВІКІВ: НАУКОВІ РОЗВІДКИ В КОНТЕКСТІ КАЗКОЗНАВСТВА ТА КАЗКОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ ФІЛОЛОГІЇ

Узагальнюючи досягнення попереднього періоду, зазначимо, що українське казкознавство ХХ ст. сформувалося під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників, що передбачали взаємодію фольклористичних шкіл та методологій між собою та у міждисциплінарному контексті. Роль М. Рильського у формуванні термінологічної основи етнографії, фольклористики та мистецтвознавства, встановленні орієнтирів для розвитку та перспективному зростанні кількості напрацювань на зразок підручників, посібників, монографій, а також збірників зразків народної творчості, а саме казок, досить суттєва. Хоча й не все заплановане вдалося зреалізувати, але велика частка була зроблена, й казкознавство отримало шанс виокремитися у галузь фольклористики. Починаючи з напрацювань Г. Булашева, Р. Волкова, М. Грушевського, М. Драгоманова, Є. Кагарова, М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, І. Франка та інших, простежуються головні теоретичні висновки: жанр казки – архаїчний, має тісний зв'язок з дохристиянськими віруваннями, календарними обрядами; в ньому можна простежити подібність мотивів і сюжетів казок різних народів світу; є джерелом до розуміння характеру нації. Так, у дослідженнях Л. Дунаєвської розглядалася генеза сюжетів, образів та мотивів казки в контексті світоглядних, естетичних та етнічних традицій. Акцентувалася увага на розвитку архетипного мислення українців та простежувалася художня система казки на тлі світового міфологічного епосу. У працях В. Давидюка дослідження казкових сюжетів та образів проводиться із залученням археологічних артефактів. О. Бріцина враховувала соціально-історичний контекст виникнення образів і мотивів народної казки. У дослідженнях О. Таланчук та Ж. Янковської зосереджувалася увага на

¹ Ялинка: вірші, казки, оповідання, невеличкі п'єси, пісні для малят та школярів. / Упоряд. В. Багірова. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 144 с. Анелі: феєрії та казки / В. Багірова. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 128 с.; Цюцяк Б. Квіти для дітей: оповідання, казки, загадки. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 31 с.; Новели. Казки / Н. Скоморовська. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 47 с.; Про лисичку-сестричку та вовчика братика. Донецьк: Сталкер, 2000. 336 с.; Рукавичка. Українські народні казки про тварин. К.: Лелека, 2002. 92 с.; Казки Про котика, півника та інших. Харків: КВЦ "Сварог", 1998. 127с.; Казки. Рукавичка. К.: «Веселка», 1990. 94 с.; Казки Українські народні казки. К.: Гроно, 1997. 110 с.; Казки Українські народні казки. Харків: Гриф, 1998. 416 с.; Казки Українські народні казки. Харків: Український фонд міжнародного молодіжного співробітництва, 1997. 111 с.; Казки Чарівне кресало. / Упор. О.Ф. Шуркевич. Львів: «Каменяр», 1995. 158 с.

² І завтра сонце зійде: казки і притчі / Упоряд. І.М.Сенько. Ужгород, 2000. 80 с.; Три золоті слова: Закарпатські народні казки Андрія Калина, Михайла Галиці, Василя Короловича в записках Петра Лінтура / Упоряд., передм., словник та примітки І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2008. 304 с.; Франко І. Казки: Лис Микита; Коли ще звірі говорили / Іван Франко. К.: Веселка, 2008. 215 с.

відображенні космогонічних поглядів пращурів та їх функціонуванні в поетичній системі казкотворчості. Наукові студії О. Івановської у царині казкового епосу розгортаються у площині пошуку інклюзії, які є рефлексіями прадавньої звичаєво-правової культури. Я. Гарасим наголошував на потребі розширення сучасної теоретичної парадигми науки про народну творчість дослідженнями етноестетичної домінанти фольклорного явища. О. Тиховська проаналізувала семантику персонажів українських народних чарівних казок у контексті психоаналізу. Таким чином, українська народна казка, як складова традиційної культури, носій мови і світогляду, належить до одного з універсальних засобів вираження ментальності українців і є важливим чинником формування національної самосвідомості, формування духовного світу особистості, її морально-естетичного розвитку, психологічної самодостатності. Вона постає як мудрість нації, що її створила, як філософія народу, що має глибоке коріння, як духовне джерело, здатне зростити ще не одне покоління українців.

Дослідження сучасного стану українського казкознавства не можливо уявити без праць з історії філологічних, літературознавчих шкіл. Адже фольклористика, переважно, користувалася їхньою методологією, адаптуючи теорію під практичний досвід існування казкового нарративу. Зокрема, це праці: Л. Білецького «Основи української літературно-наукової критики», де здійснено опис досліджень українських фольклористичних шкіл у світовому науковому контексті; М. Наєнка «Українське літературознавство: школи, напрями, тенденції», де розділ 4 присвячено психоаналізу в контексті історичної школи та пізніша «Історія українського літературознавства» з доповненнями, де (як і Л. Білецький) вчений схарактеризував наукові дослідження за школами, вказуючи шляхи розвитку української фольклористики (зокрема)¹, а також праці Я. Гарасима «Культурно-історична школа в українській фольклористиці», І. Денисюка «Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.», Р. Кирчіва «Текстологія публікації фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ»² та інші. Важливими для розвитку досліджень з казкознавства стали видання та перевидання праць Д. Чижевського «Історія української літератури (від початків до реалізму)», Г. Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях», Митрополита Іларіона (І. Огієнко) «Дохристиянські вірування українського народу. Історико-релігійна монографія», Ф. Колесси «Історія української етнографії»³.

Казкознавство враховує методологічні напрацювання, що сприяють пошуку нових підходів до вивчення малої епіки: С. Грица «Фольклор у просторі і часі»;

---

¹ Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ: Либідь, 1998. 408 с.; Наєнко М.К. Українське літературознавство: школи, напрями, тенденції. Київ: Академія, 1997 (Розділ 4: Психологічний напрям в історичній школі). С. 109-129; Наєнко М.К. Історія українського літературознавства: Підручник. Вид. 2-е, доповн. Київ: ВЦ «Академія», 2001. 360 с.

² Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. Львів, 1999. 142 с.; Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів: Академічний експрес, 1999. 280 с.; Кирчів Р. Текстологія публікації фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ // Народознавчі зошити. 1996. № 4. С.214.

³ Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до реалізму) Тернопіль, 1994. 480 с.; Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ: Либідь, 1992. 368 с.; Митрополит Іларіон Дохристиянські вірування українського народу. Історико-релігійна монографія. Київ: «Обереги», 1992. 423 с.; Колесса Ф. Історія української етнографії. Київ, 2005. 336 с.

М. Гримич «Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців: (Когнітивна антропологія)»; В. Табачковський та С. Туслук «Антропоцентризм і віталізм: сучасний синтез»; Ф. Євсєєв «Світоглядні основи архаїчної культури: теоретичний аспект», К. Богданов «Повсякденність і міфологія: дослідження з семиотики фольклорної дійсності»¹ та багато інших.

Академічними осередками створюються дорожні карти, що сприяють злагодженій роботі науковців та аматорів. Так, Н. Шумада komponує таку карту для фольклористики у праці «Фундаментальне керівництво до дії» (2000). У рецензії на неї, М. Дмитренко зазначив: «Фольклористика – унікальна у світі наука, без якої неможливо пізнати народний світогляд, архаїчні образи, символічну картину космічного і земного, Божого і людського». Також вчена стала автором «Розширеної програми курсу «Український фольклор» (2000), де подано нове осмислення українського фольклору та враховано здобутки фольклористики попередніх століть. Серед тематики занять курсу – «Народна проза – казкова епічна і неказкова». «Таким чином, – зазначає рецензент, – навчальна програма курсу «Українська фольклористика» Н. Шумади – фундаментальне керівництво до дії, до впровадження спеціальних знань у процес вивчення народної традиційної культури, культури не законсервованої, «мертвої», а живої, відкритої до сучасних поколінь і такої, що твориться й нині, залишається важливим чинником формування національної самосвідомості, високих етико-естетичних ідеалів, а також чинником формування яскравого професіоналізму»².

Значного розвитку досягла сучасна міфологічна школа, що в XXI ст. нараховує досить різнобічні підходи для об'єктів вивчення. Зокрема, пріоритет методам міфологічної школи віддають М. та С. Мишаничі (праця «Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять»), В. Войтович «Українська міфологія», І. Зварич «Міф у генезі художнього мислення», Н. Лисюк «Три витоки міфу»³, де висвітлено теоретичний підхід до міфотворення та ін.

Інші школи фольклористики також мають висвітлення у дослідженнях сучасних казкознавців. Умовами для цього стали публікації розвідок магістрів та аспірантів в матеріалах конференцій. Тезові обґрунтування нових експериментальних досліджень науковців суттєво розвинули науку про казку, зробили її популярною. Як приклад, статті: Н. Кухти «Михайло Драгоманов – дослідник народної казки» (про укладання збірника «Малоруських народних переказів та оповідань» (1876)) та

¹ Грица С.Й. Фольклор у просторі і часі. Тернопіль: Астон, 2000. 225 с.; Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців: (Когнітивна антропологія). Київ: АТ «Віпол», 2000. 380 с.; Антропоцентризм і віталізм: сучасний синтез / Ред. В.Г. Табачковський, С.С. Туслук. Луцьк: Надстир'я, 2000. 285 с.; Євсєєв Ф.Т. Світоглядні основи архаїчної культури: теоретичний аспект. Навчальний посібник. Ніжин, 2000; Богданов К.А. Повседневность и мифология: исследование по семиотике фольклорной действительности. Автореф. дис... док. филол. наук. М., 2002. 42 с.

² Шумада Н. Фундаментальне керівництво до дії. Київ, 2000. Рецензія М. Дмитренко // Дмитренко М. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. К., 2001. С. 429.

³ Мишанич Мотря, Мишанич Степан Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять. Донецьк: Норд-Прес, 2002; Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.; Зварич І.М. Міф у генезі художнього мислення. Чернівці: Золоті литаври, 2002. 236 с.; Лисюк Н. «Три витоки міфу» // Матеріали других міжнародних науково-практичних читань «Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків», присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. Київ, 2002. С.178-180.

«Українські паремії та казки (до питання історії жанрової взаємодії)», де проаналізовано монографію М. Пазяка «Українські народні прислів'я та приказки» (1984) з погляду взаємодії жанрів казки та прислів'я, казки та приказки; О. Олексів «Психологічна сутність простору в чарівній казці», де визначено зовнішні та внутрішні локуси, обумовлені психоаналізом К.-Г. Юнга; О. Олійник «Шлюб з тотемною істотою як одна із форм ритуального переходу в українських народних чарівних казках»¹.

Значна кількість сторінок наукових досліджень присвячена питанням побутування казки, текстології, покажчикам, школам фольклористики тощо. Тематика наукових досліджень про казку залежить від площини вивчення (генеза, дидактика, культура тощо), зокрема, це праці: П. Пойди «Публікації українських народних казок Закарпаття» (історико-бібліографічного плану, де йдеться про останні видання казок регіону); В. Луганської «Музичні вставки в українських казках»; Т. Грищука «Соціально-побутові казки села Малий Паківець Закарпатської області»; В. Німчук «Видатна Закарпатська казка Ганна Палюк»; Р. Фурдуй «Бій на калиновому мості: про історичні корені фольклору»; Д. Федок «Із казкового епосу України» (про фольклористичну діяльність І. Хланти); Л. Дег «У центрі уваги митець: творення та виконання традиційних казок»². Статті про казку увійшли до «Антології світової літературно-критичної думки»³, упорядкованої М. Зубрицькою. Дисертаційні дослідження: Г. Савченко «Життя, діяльність і науково-історична спадщина академіка М. Ф. Сумцова (1854 – 1922)»; І. Головаха-Хікс «Оповідач та динаміка усної прозової традиції»; О. Наумовської «Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова»⁴.

***

Покажчики. На початку ХХ ст. спроби класифікації та систематизації казкових сюжетів були неодноразові та нараховують декілька десятків. Авторами їх були: О. Смірнов (1911), М. Азадовський (1939), М. Андреев (1926), Р. Боггс (1930, Іспанія), Дж. Болте та І. Полівка (1913 – 1930, казки братів Грімм), німецькою мовою – А. Хрістенсен (1925), О. Гакмен (1911), Г. Гонті (1928), О. Луріц (1926), А. Шулерус (1928), Е. Свейнсон (1929); М. Ейстмен (1926, Англія), В. Тіллі (1929-1937, Чехія),

¹ Олійник О.Г. Шлюб з тотемною істотою як одна із форм ритуального переходу в українських народних чарівних казках // *Матеріали других міжнародних науково-практичних читань «Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків»*. Київ, 2002. С. 188-189; Кухта Н. Михайло Драгоманов – дослідник народної казки // *Там само*. С.120-122; Кухта Н. Українські паремії та казки (до питання історії жанрової взаємодії) // *Там само*. С.183-184; Олексів О. Психологічна сутність простору в чарівній казці // *Там само*. С.184-188.

² Пойда П. Публікації українських народних казок Закарпаття // *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 5. С. 77-81; Луганська В. музичні вставки в українських казках // *Народна творчість та етнографія*. 1992. № 5-6. С. 76-81; Грищук Т.П. Соціально-побутові казки села Малий Паківець Іршавського району Закарпатської області // *Молодь – Україні: Наукові записки молодих учених Ужгород. держ. ун-ту*, 1992. Т. 1. С. 100-103; Німчук В. Видатна Закарпатська казка Ганна Палюк // *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 5-6. С. 68-70. (на с. 70-78 публікація казки «Чудесне горня», записаної від Ганни Палюк); Фурдуй Р. Бій на калиновому мості: Про історичні корені фольклору // *мандрівець*. 1995. № 1. С. 113-120; Федок Д. Із казкового епосу України // *Дукля*. 1995. № 4. С. 86-89; Дег Л. У центрі уваги митець: творення та виконання традиційних казок // *Усна епіка: етнічні традиції та виконавство; матеріали міжнародної наукової конференції*. К.: ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ, 1997. Ч. 1. С. 85-105.

³ Антологія світової літературно-критичної думки / Уклад. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 1996. 636 с.

⁴ Савченко Г.О. Життя, діяльність і науково-історична спадщина академіка М.Ф.Сумцова (1854-1922). Автореф. дис. канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1993. 19 с.; Головаха-Хікс І.Є. Оповідач та динаміка усної прозової традиції: Автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 1997. 19 с.; Наумовська О. Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова: Автореф. дис. канд. філол. н. Київ, 1999. 18 с.

Дж. де Врайс (1925, Франція)¹ та ін. Проте жоден із них не був завершений та науково апробований. Успішним виявився лише «Покажчик казкових типів» фінського вченого А. Аарне (у радянській фольклористиці згадану працю пристосував до східнослов'янського казкознавства М. Андреев, де вона називалася «Покажчиком казкових сюжетів Аарне-Андреева»²). У сучасному вигляді «Покажчик» Аарне – Томпсона (AaTh) має посилання на основні оповідні мотиви (для кожного сюжетного типу) – за 6-томним «Індексом мотивів» С. Томпсона (Thompson 1955 – 1958)³. Каталог AaTh як довідник міцно увійшов до наукового інструментарію і, завдяки своєму всеохопленню, продовжуватиме в ньому перебувати, попри очевидні недоліки теоретичного характеру. Відмовитися від цього покажчика, нехай і не у всьому досконалого, недоречно, адже декілька поколінь фольклористів виконали роботу такого обсягу, що повторити її просто неможливо. І нарешті, система AaTh містить узагальнення матеріалу великих обсягів, відмовлятися від якого було б нераціонально. Проте очевидно, що принципи взаємних переходів між фольклорним текстом і системою сюжетно-мотивних покажчиків мають бути заново описані.

Питання сучасного стану покажчиків у казкознавстві порушував С. Неклюдов⁴ ще у 2006 році. Окрім цього, ми не спостерігали докладних оглядів покажчиків казкових сюжетів, а лише наштовхувалися на окремі характеристики певних таких видань у статтях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У Інтернет-мережі існує перелік покажчиків та матеріалів до покажчиків казкових сюжетів і мотивів, в основу якого покладено бібліографічні дані, зібрані для міжнародного видання «Енциклопедія казок»⁵. Визначаючи перспективи казкознавства XXI ст. та фольклористики в цілому, вчені наголошують, що «сучасна світова наука має два взаємопов'язаних завдання: подальша робота над сюжетно-мотивними покажчиками (та їх національними версіями), з одного боку, та структурно-семантичні дослідження в галузі фольклористики, з використанням комп'ютерних технологій, з іншого»⁶. З першого напряму робота триває постійно, створюються нові покажчики, що стосуються різних національних традицій та жанрів; їх кількість (разом із покажчиками до окремих збірників текстів) досить велика. У міжнародних журналах «Fabula» та «Folklore Institute» постійно публікуються матеріали, що доповнюють чинні каталоги сюжетів та мотивів. Багатотомна «Енциклопедія казки» має велику кількість доповнень до окремих мотивів та сюжетних типів за системою AaTh.

Новий проблемний підхід до упорядкування матеріалу покажчиків казок запропонувала Б. Кербеліте. На основі литовського казкового матеріалу (хоча там

---

¹ Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. / Л.Г. Бараг, И.П. Березовский, К.П. Кабашников, Н.В. Новиков. Л.: Наука, 1979; Enzyklopaedie des Maerchens. Goettingen: AkademiederWissenschaften. Bd. 1-... Berlin; NewYork: WalterdeGruyter, 1977, 8. XII-XX; Konkordanz zwischen AaTh und "Enzyklopaedie des Maerchens". Berlin; New York: Walter de Gruyter, (s.a.).

² Андреев Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Л., 1929.

³ Там само. С. 32.

⁴ Неклюдов С.Ю. Указатели фольклорных сюжетов и мотивов: к вопросу о современном состоянии проблемы // Проблемы структурно-семантических указателей. / Сост. А.В. Рафаева. М.: РГГУ, 2006. С. 36-40.

⁵ Enzyklopaedie des Maerchens. Goettingen: AkademiederWissenschaften. Bd. 1-... Berlin; NewYork: WalterdeGruyter, 1977, 8. XII-XX; Konkordanz zwischen AaTh und "Enzyklopaedie des Maerchens". Berlin; NewYork: WalterdeGruyter, (s.a.).

⁶ Неклюдов С.Ю. Указатели фольклорных сюжетов и мотивов: ... 2006. С. 36.

рясно й українського) вона створила «Класифікацію типів елементарних сюжетів» та «Покажчик структурно-семантичних типів литовських чарівних казок», які описала у своєму дослідженні «Історичний розвиток структур і семантики казок» (1991). Зокрема, дослідниця зазначила, що класифікація Аарне-Томпсона далека від досконалості, з огляду на те, що не завжди виконує свою головну функцію – сприяти зіставленню усних творів різних народів. Запропонована нею методика вивчення казок «здатна уловлювати живу багатоманітність текстів, шляхи і закономірності створення складних сюжетів через поділ їх на елементарні сюжети»¹. Все це сприяло моделюванню сюжетів та створенню алгоритмів для електронних програм покажчиків. Математичні ж підходи до аналізу казки у Б. Кербеліте сягають схем логістики.

На сьогодні, переваги мають електронні версії покажчиків. Серед них варто назвати підготовлену А. Козьминим електронну (гіпертекстову) версію «Порівняльного покажчика сюжетів. Східнослов'янська казка» (СУС)², забезпечену повнотекстовим пошукачем, словником лексем та іншими додатковими можливостями; А. Рафаєвою була створена комп'ютерна система «СКАЗКА»³, що описує структуру чарівної казки та має в своїх базах деякі з типів АаTh, а також вона є діючим прототипом автоматичної пошукової системи; А. Козьмін розробив програмний комплекс «МЕДІАТОР»⁴, що порівнює одиниці опису в покажчиках з текстами казок (у цій системі, за збірниками Афанасьєва), та дозволяє здійснювати в них смисловий пошук; великий аналітичний каталог Ю. Березкіна «Міфологія аборигенів Америки та Сибіру. Тематична класифікація та розподіл за ареалами»⁵.

В іншому напрямку теоретичних напрацювань, казкознавці⁶ впритул підійшли до спроби «пост-проппівського» опису оповідних структур чарівної казки та прогнозування можливих шляхів класифікації її сюжетів. Зокрема, перспективи подальшого розвитку галузі фольклористики можуть включати ряд завдань: 1) доопрацювання класифікаційних принципів АаTh до стану логічно вибудованої та узгодженої системи (наприклад, усунення в ній надлишкової синонімії сюжетних одиниць, з'ясування домінантних мотивів та ін.); 2) пошук алгоритмів для опису сюжетів неказкової прози та інших різновидів фольклорної оповіді; 3) виявлення інтегральних «полів» для сюжетно-мотивних конгломератів різних жанрів; 4) визначення рівня жанрової специфіки мотивного фонду; його стратифікації за поданими основами; 5) взаємодія жанрів через суміжні «поля» мотивного фонду; 6) встановлення кореспондуючих зв'язків між мотивами та сюжетами, з одного боку,

---

¹Кербеліте Б. Историческое развитие структур и семантики сказок (на материале литовских волшебных сказок). Вильнюс, 1991. С. 5.

²Козьмин А.В. Структурно-семантический указатель фольклорных сюжетов. Компьютерная модель установления связей между текстом и единицами его описания. Дисс....канд. филол. наук. М.: РГГУ, 2003.

³Рафаева А.В. Исследование семантических структур традиционных сюжетов и мотивов. Дисс....канд. филол. наук. М.: РГГУ, 1998.

⁴Сравнительный указатель сюжетов (СУС). Восточнославянская сказка. / Сост. электронной (гиппертекстовой) версии А.В.Козьмин. Режим доступа: www.ruthenia.ru/folklore/index.htm

⁵Березкин Ю.Е.Мифология аборигенов Америки и Сибири. Тематическая классификация и распределение по ареалам. Режим доступа: www.ruthenia.ru/folklore/berezkin/nocalendar1

⁶Мелетинский Е.М., Неклюдов С.Ю., Новик Е.С., Сегал Д.М. Проблемы структурного описания волшебной сказки // Структура волшебной сказки. М.: РГГУ, 2001. С. 11-121.

та реальним фольклорним текстом, з іншого (це досить легко зробити за переходу від показчиків до текстів, проте, часто викликає труднощі під час здійснення зворотних операцій). Маємо погодитися з вченими, що настав час скористатися допомогою комп'ютерних програм, щоб прискорити процес опанування базовими знаннями казкознавства та продовжити роботу наших попередників¹.

За останніми даними науки, українське казкознавство має проєкт на створення нового показчика, відмінного від усіх попередніх та базованого на культурологічних принципах сучасної світової фольклористики. Автором цього проєкту є **Олександр Кирилюк** (Одеса), який виступив з доповіддю «Пролегомени до універсально-культурного показчика фольклорних та літературних мотивів» на Фольклористичних читаннях пам'яті Л. Дунаєвської у 2013 році. В анотації до статті автор зазначив: «На основі авторської концепції категорій граничних підстав як глибинної структури нарративних дискурсів намічені шляхи створення принципово нового, автентичного головному змісту текстів «Показчика казкових і літературних мотивів і сюжетів», заснованого на класоутворюючій ролі всіх формально можливих комбінацій зазначених категорій (народження, життя, смерть і безсмертя) і світоглядних кодів (аліментарного, еротичного, агресивного та інформаційного)»². «Категорії граничних підстав (КГП) – народження, життя, смерті та безсмертя, і світоглядні коди – аліментарний, еротичний, агресивний та інформаційний, становлять інваріантну глибину структури казкових та інших текстів, і це відкриває перспективу створення на їхній основі концептуально нового показчика фольклорних та літературних мотивів... Складання (із залученням відомих мотивів або образів) повного набору формально можливих комбінацій вказаних КГП та кодів (у найпростішому варіанті, без комбінацій), котрі мають відігравати у майбутньому показчику роль найширшого класоутворювача, на підставі чого за створеними рубриками будуть групуватися відомі мотиви»³. Автор пропонує аналітичну мову (латиницею) на позначення категорій народження, життя, смерть і безсмертя та світоглядних кодів (психологічного змісту) аліментарного, еротичного, агресивного та інформаційного. За цими критеріями укладено таблицю, що дозволяє під кожен позицію перетину категорій із кодами підставляти аналізований сюжет. Про використання аналітичної мови автор пише так: «Пропонована аналітична мова є не тільки сповна завершеною, оскільки має сталий номенклатурний набір одиниць опису та аналізу (культивовані, табуйовані або каналізовані чотири КГП і чотири коди у сильних та слабких формах їхнього прояву на різних рівнях світовідношення та у різних контамінаціях, зв'язаних у базисну світоглядну формулу, або універсальний шифр культури), але й прогностичною – на підставі підтвердженої дослідженнями закономірності можна впевнено говорити про те, що всі ці тексти, зрештою, мають за свій загальний підсумок універсальну базисну світоглядну формулу «народження – життя – смерть – безсмертя». Така мова спирається на дедуктивний теоретичний принцип аналізу структури тексту, а знання принципу за всіх умов дає суттєві методологічні переваги

¹Неклюдов С.Ю. Указатели фольклорных сюжетов и мотивов:... 2006. С. 37.

²Кирилюк О. Пролегомени до універсально-культурного показчика фольклорних та літературних мотивів // «Література. Фольклор. Проблеми поетики» Випуск 39, частина I. Київ, 2013. С. 84.

³Там само. С. 85.

перед нескінченним через невичерпне багатство емпіричного матеріалу індуктивним пошуком. Відповідно, реконструйована таким чином структура будь-якого конкретного тексту дасть нам ланцюжок тих комбінацій КГП та кодів, котрі були наведені вище, при цьому ми маємо отримати також і конкретне поняттєве втілення загальної базисної світоглядної формули. Знання даних фундаментальних конструкцій аналізованого тексту дозволить, зрештою, виявити, в які предметно-поняттєві форми втілились у певному тексті граничні категорії та світоглядні коди, і тим самим побачити за явищами сутність, за багатоманіттям матеріалу – загальне»¹. Ставлячи ряд логічних запитань до елементарних сюжетів казки, дослідник виводить доцільність власної теорії та проблемність подання сюжетів у традиційних показниках (зокрема, Аарне). Аналізуючи сюжет одноходової казки № 131 за збірником О. Афанасьєва з мотивом «Бою та перемоги», О. Кирилюк показав актантну та універсально-культурну структуру. «Гранично-категоріальний «стрижень», на який «насаджуються» конкретно визначений поняттєвий зміст певного тексту, становить собою базисну формулу з провідною ідеєю виживання через відведення смертельної загрози, і ця ідея стосується всіх чинних осіб казки, окрім Змія, смерть якого є смертю смерті як необхідної умови порятунку та подовження життя інших учасників колізії»². У підсумку вчений зазначає використання поданої методики у літературознавстві (зокрема, дисертація О. Пашник про українську прозу 1920-30-х рр. та наукові статті Н. Бернадської, Ю. Ганошенко, П. Герчанівської, В. Даренської, Л. Запорожцевої, Н. Зражевської та ін.) та перспективність розвитку концепції на базі фольклорної прози. «Така фіксація інваріантної універсально-культурної, гранично-категоріальної будови тексту, за всіма зразками, дасть нам можливість адекватної систематизації мотивів, що у перспективі дозволяє говорити про структуру дискурсу взагалі в його конкретній загальності. У поєднанні цих підходів (гранично-категоріального та поняттєво-змістовного) можна побачити нові перспективні напрямки дослідження художніх творів, фольклорних та інших текстів, коли завдяки їхньому застосуванню ми можемо, приміром, 1) з'ясувати індивідуально-авторські особливості поняттєвого втілення категорій граничних підстав та кодів; 2) визначити гранично-категоріальну видову специфіку різних жанрів; 3) отримати узагальнені структурно-типологічні КГП-характеристики певного літературного періоду; 4) виявити поняттєву специфіку втілення універсальних категорій у фольклорі різних народів тощо»³. На сьогодні є реальні перспективи створення універсально-культурного методологічного та концептуально принципово нового показника національних і світових мотивів та сюжетів»⁴.

Отже, українське казкознавство стоїть на порозі нових відкриттів і від наполегливості вчених залежить доведення до крапки розголошеного проєкту показника. Володіючи світовим досвідом укладання показників, дослідники українських народних казок зобов'язані забезпечити науковість видань з огляду на

¹Кирилюк О. Пролегомени до універсально-культурного показника фольклорних та літературних мотивів // «Література. Фольклор. Проблеми поетики» Випуск 39, частина I. Київ, 2013. С. 89-90.

²Там само. С. 91.

³Кирилюк О. Пролегомени до універсально-культурного показника фольклорних та літературних мотивів // «Література. Фольклор. Проблеми поетики» Випуск 39, частина I. Київ, 2013. С. 92.

⁴Там само. С. 95.

те, що опрацьовані ними архівні фонди, можливо, ніколи більше не будуть використані, а збірник фольклорних зразків, передруковуючись, поповнить спадщину українського казкознавства. Така умовна інвентаризація дозволяє оцінити можливості сучасних досліджень народної казки та обрати шляхи реалізації наукових задумів. Серед публікацій О. Кирилюка популярними стали праця «Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд»¹ та вже згадана стаття «Пролегомени до універсально-культурного покажчика фольклорних та літературних мотивів».

5.8 КАЗКОЗНАВЧІ ПОШУКИ : НОВА ГЕНЕРАЦІЯ

На формування сучасного казкознавства впливали праці європейських вчених, що пропонували міждисциплінарні аспекти вивчення та заохочували до створення міжнародних покажчикових електронних ресурсів. Так, зокрема, професор європейської народної літератури Цюрихського університету, казкознавець Макс Люті у праці «Казки» підсумував питання генези жанру «казка» (казкова біологія, психологія та педагогіка, історія казок) та простежив її відмінність від саги, легенди, переказу, міфу, байки та нісенітниці². А паперовий покажчик Акселя Дікмана³ «Казки Грімма від А до Я» пропонує розглядати мотиви казок Грімма від дій тексту (іманент казки). Вчений використав підходи соціологічного, політичного та психологічного характеру, які часто спрямовані лише на підтвердження відповідного наукового напрямку. «Казки (як демонстраційний об'єкт спеціалізованих наукових схем) залишаються свідомо ігнорованими, оскільки три сторінки Грімма повинні залишатися трьома сторінками Грімма, а не майданчиком відповідної дисципліни», – наголошував вчений. Термін «мотив» визначається ним широко, щоб досягти інтенсивного проникнення в казку. А. Дікман у передмові зазначає, що, в процесі інтерпретації мотиву, діалектний характер казки впливає на виокремлення в ній мотивів як орієнтирів, що робить читача/слухача чутливим до сюжету. Мотив збуджує у реципієнта спогади про хід сюжету (розпізнавання мотивів схоже на досвід дежавю), зіставлення з іншими текстами казок. Таким чином зберігається горизонт свідомості реципієнта.

Нова генерація казкознавців – це випускники кафедр фольклористики XXI ст. Формування їхньої наукової свідомості відбувалося в часи незалежності України. Вони мали можливість вивчати світовий досвід казкознавства, по новому оцінювати методики наукових шкіл, обирати свій шлях розвитку наукової думки та бути учасниками фольклористичних експедицій.

Починаючи з перших років XXI ст. казка стала повноцінним об'єктом і предметом вивчення у діахронію та синхронію. Все частіше молоді науковці захищають дисертації, що у своїх назвах мають слово «казка», торкаючись загальних, регіональних та дидактичних її складових. Проте в цей період ще не зустрінемо використання терміну «казкознавство», що наштовхує на думку про

¹ Кирилюк О.С. Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд. Одеса: ЦГО НАНУ, 2005. 372 с.

² Lüthi Max. Märchen. Berlin: J.B. Metzler Stuttgart, 2004, 138 p. ISBN 978-3-476-04156-2

³ Dickmann Axel. Grimms Märchen von A bis Z. Kleines Lexikon der Märchenmotive. BoD – Books on Demand, 2014. 168 с. ISBN 978-3-735-74864-5

незрілість самого наукового напрямку фольклористики. Для більш детального ілюстрування своїх думок, звернемося до дисертаційних досліджень нашого часу.

Тематика досліджень сучасних казкознавців відбувається в кількох напрямках, що передбачають вивчення української народної казки в регіональних, культурно-історичних, психологічних та лінгвістичних проявах. Такі підходи до розуміння казки спираються на методології наукових шкіл попередніх століть, що свідчить про міцні підвалини закладені ще у XIX столітті. Зокрема, це культурно-історична, міфологічна, компаративістська, психологічна, антропологічна, лінгвістична школи. Підходи структуралістської школи застосовуються українськими казкознавцями епізодично, з обережністю. Це пов'язано з традицією українського казкознавства в цілому. Структуралізм не знайшов належної підтримки науковців старшого покоління, а відсутність наукового керівника не дозволила закласти відповідної тематики досліджень молодим науковцям. Проте продовження традицій вивчення народної казки на матеріалах старих і нових записів обумовила появу праць теоретико-прикладного змісту, результати яких пояснюють природу існування українського народу, його культурних традицій, міжкультурні взаємини тощо.

Умовно праці можемо поділити на тематику: регіональні особливості казки (велика кількість досліджень), компаративістика та міжетнічні стосунки, чисті міфологічна, психологічна, лінгвістична школи, мішані у працях елементи текстології та генези казки, дидактика, авторська казка, жанрова взаємодія тощо.

Таблиця 35. «Тематика сучасних досліджень народної казки»

№	Тематика	Представники
1	Регіональні особливості казки	Н. Смагло, І. Неїло (Грищенко), Л. Гуманенко, Н. Кропотова, О. Кухаренко,
2	Компаративістика та міжетнічні стосунки у казках	Л. Гуманенко, О. Кухаренко, О. Собецька, І. Грищенко, М. Демедюк
3	Міфологічна школа	С. Карпенко
4	Психологічна школа	О. Тиховська, В. Солодухов, І. Євтушенко
5	Лінгвістична школа	Н. Мاستилко, Г. Давиденко, О. Масло, О. Тупик
6	Мішані (у працях присутні елементи текстології та генези казки, дидактика, жанрова взаємодія)	О. Кухаренко, С. Карпенко, М. Демедюк, С. Онисенко, О. Тараненко
7	Авторська казка	Г. Сабат

Регіональні особливості вивчення записів народної прози, а серед неї й казки, є найзручнішим способом компактного дослідження. Тут дослідник може обмежитися певним архівним фондом і здійснити опис, аналіз та науковий експеримент текстів

казок. На межі тисячоліть ще зустрічаються традиційні дослідження помісцевої казки в контексті народного епосу. Так, **Ніна Смагло** в дисертації «Регіональні особливості народної прози Поділля (на матеріалах фольклору Вінничини)» (1999) ¹ висвітлила в історико-регіональному аспекті ідейно-художню своєрідність народної прози Поділля. А казку вона розглянула в середовищі традиційних жанрів народної прози (серед історичних легенд, переказів, бувальщин, повір'їв) з урахуванням загальноукраїнського фольклорного процесу та методологічного досвіду українських фольклористів. За висновками Н. Смагло, казки Поділля тісно пов'язані з обрядами, звичаями, віруваннями, культурою регіону та органічно злиті з місцевою традицією. Також дослідниця зупинилася на історіографії питання та методології вивчення. Завдяки цьому, нею було з'ясовано процес збирання прозового матеріалу на території Поділля, названо імена фольклористів регіону (А. Димінський, Н. Присяжнюк, М. Руденко, Г. Танцюра, М. Дмитренко та інші), які цілеспрямовано збирали та вивчали прозовий матеріал з історії, культури, побуту краю. Поділ казок на види Н. Смагло здійснила за принципом Л. Дунаєвської (свого керівника). Результати наукової роботи представлені такими її публікаціями: «Проблематика та жанрова специфіка народних казок Поділля», «Казки в записах Марка Вовчка» ².

Починаючи з 2004 р. в українському казкознавстві з'являється все більше наукових досліджень, що не тільки оновлюють методологію, а й підіймають із забуття архівні матеріали фольклористів попередніх століть. Таким є дослідження **Ірини Неїло (Грищенко)** за темою «Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ» ³. У контексті особливостей поетичної системи народної прози, записаної П. Івановим на Куп'янщині, нею здійснено аналіз матеріалів казок та легенд, виявлено специфічні регіональні риси персонажів у межах фольклорних жанрів, проведено ретельний аналіз наукових ідей П. Іванова у галузі дослідження народної прози Куп'янщини. За темою дослідження вийшли збірники казок (з перевиданням) «Народні казки, зібрані Петром Івановим (з передмовою «Казки Куп'янщини»)» ⁴ та «Народні казки Куп'янщини» (з передмовою «Народна проза Слобожанщини у науковій спадщині П. Іванова»). Рецензію на видання написали В. Завадська, О. Шалак «Перевидання збірки казок в записах Петра Іванова» ⁵. Серед ранніх статей І. Неїло – «Віщі» птахи у записах П. В. Іванова» та «Зібрання казок П. В. Іванова про Долю» ⁶.

---

¹ Смагло Н.С. Проблематика та жанрова специфіка народних казок Поділля // Наука і сучасність: зб. наук. праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 1999. С. 221-229; Смагло Ніна Сергіївна Регіональні особливості народної прози Поділля (на матеріалах фольклору Вінничини). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 1999. 19 с.

² Смагло Н.С. Казки в записах Марка Вовчка // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць / КНУ ім. Т.Шевченка. К., 1996. Вип. 4. С. 125-127.

³ Неїло І.В. Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2005. 18 с.

⁴ Народні казки, зібрані Петром Івановим / Упоряд., підгот. текстів, свтуп. ст., прим., словн. І.В. Неїло. Київ: «ЕксОб», 2003. 506 с.

⁵ Неїло І.В. Народна проза Слобожанщини у науковій спадщині П.Іванова // Народні казки Куп'янщини. / Упоряд., підгот. текстів, свтупна ст., прим., словник І.В. Неїло. К.: «Country Life», 2004. 215 с. С. 8-13; Рецензія: Завадська В., Шалак О. Перевидання збірки казок в записах Петра Іванова // Народна творчість та етнографія. 2004. № 5. С. 119-120.

⁶ Неїло І.В. Зібрання казок П.В. Іванова про Долю // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць / Упоряд. Л.Т. Шурко. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2001. Вип. 11. С. 196-202.

У кандидатській дисертації **Лариси Гуманенко** «Казкова традиція Кримського регіону України»¹ здійснено порівняльний аналіз кримськотатарських казок з українськими народними казками. Її дослідження, крім регіонального підходу до вивчення казки, звертається ще й до надбань школи запозичення. Образно-символічна система казок кримського населення відображає національну специфіку, світосприйняття та світобачення. Л. Гуманенко виважено аргументувала функціональне призначення казкового епосу як збереження та трансляцію традиційних народних знань на мікро- та макрорівнях, як художньо-інформативний текст, спрямований на актуалізацію етносвідомості реципієнта, як засіб міжкультурної комунікації. Вчена порушила проблему функціонування епічної казкової традиції двох народів – українського і кримськотатарського – в окремому регіоні; здійснила комплексний аналіз складного об'єкта і на його основі з'ясувала особливості міжетнічних універсалій епічного буття усного фантастичного слова. Через історіографічний огляд висвітлено історію збирання та дослідження казок в Криму, а також з'ясовано етнокультурний чинник фольклорної традиції регіону. В основу вивчення проблеми покладено вчення Р. Волкова, попередника структуралістів, щодо сюжетного фонду казкового епосу у структурно-семіотичних дослідженнях. В роботі присутньо проаналізовано героїко-фантастичні/чарівні казки в плані типології мотивів та образів, зосереджено увагу і на міфологічних джерелах формування цих мотивів та образів і особливостей етнічної картини світу як динамічної моделі світобудови². Результатам досліджень присвячені статті Л. Гуманенко: «Багатозначність слова «старець» в українській і кримськотатарській казці» та «Комплексний аналіз мовної картини світу в українській чарівній казці»³.

Фольклору Криму присвячена також кандидатська дисертація **Н. Кропотової** «Особливості поетики народних казок Кримських караїмів» та статті, зокрема, «Культурний простір народних казок Кримських караїмів»⁴, «Зачини у народних казках кримських караїмів»⁵.

Помітним явищем сучасного казкознавства стала кандидатська дисертація **Олександра Кухаренка** «Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів)»⁶ (під керівництвом О. Бріциної). Крім регіонального підходу до вивчення казки, дослідник залучив методи історичної школи та аналізу тексту. В ній визначено основні причини збирання та вивчення казок

---

¹ Гуманенко Л.П. Казкова традиція Кримського регіону України. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2011. 21 с.

² Дмитренко М.К. Українська фольклористика: проблеми методології. Київ. 2014. 364 с. С. 308.

³ Гуманенко Л.П. Багатозначність слова «старець» в українській і кримсько-татарській казці // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. Вип. 36. С. 9-12; Гуманенко Л.П. Комплексний аналіз мовної картини світу в українських чарівних казках // Теоретические проблемы современной лингвистики: Математическая Международная научная конференция. Симферополь, 26-28 апреля 2006 г. Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2006. С. 317-320.

⁴ Кропотова Н.В. Особливості поетики народних казок Кримських караїмів. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2012. 20 с.; Кропотова Н.В. Культурное пространство народных сказок Крымских караимов // Культура народов Причерноморья. 2012. № 238. С. 163-167.

⁵ Кропотова Н.В. Зачини у народних казках Кримських караїмів / Н.В. Будник (Кропотова) // Культура народов Причерноморья. 2009. № 173. С. 147-151.

⁶ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с.

Слобожанщини від перших фіксацій до початку ХХ ст. шляхом текстологічного аналізу записів. Встановлено обсяг, атрибуції та верифікації текстів усіх фіксованих казок на Слобожанщині упродовж досліджуваного періоду; окреслено кола збирачів і виконавців та опис репертуару, індексації казкових сюжетів (додатком до дисертації є детальний перелік записів із територіально-паспортними та бібліографічними показниками, індексацією традиційних казкових сюжетів за системою Аарне-Томпсона-Утера (АТУ) та вказівками на «Порівняльний показник східнослов'янських казок» (СУС)). Стосовно фіксації казок, вчений доводить право першості саме слобожанських сюжетів, записаних І. Срезневським: «...один з небагатьох записів казок ХVІІІ ст. було здійснено саме на Слобожанщині. Саме в Харкові І. Срезневський підготував до публікації дві народні казки, що вийшли завдяки зусиллям М. Костомарова та І. Бецького. Фольклористичний спадок Слобожанщини зумовлений працею таких відомих збирачів, як: І. Манжура, Г. Залюбовський, Б. Грінченко, П. Іванов, М. Дикарев, П. Тарасевський. Їх записи видавалися в Харкові, Києві, Петербурзі, Москві, Львові, Лейпцигу. У Харківському університеті навчалися і працювали відомі дослідники фольклору М. Цертелєв, І. Срезневський, О. Потебня, М. Сумцов... Попри мотиви, якими керувалися збирачі та видавці, своєю діяльністю вони сприяли розвиткові казкознавства і фольклористики в цілому»¹. За спостереженнями О. Кухаренка, на Харківщині практично не здійснюється професійного збирання казок; «впродовж останнього століття не було здійснено жодного наукового видання УНК. Казкові публікації – переважно популярні видання із традиційним набором текстів, що складається в основному з літературних обробок Б. Грінченка та обмеженої кількості творів із класичних збірників ХІХ ст. Значна частина того надбання, що було зібране за два століття, так і залишається в рукописах. Досі не було здійснено спроби звести докупи всі казки, записані на Слобожанщині». Цінними стали додатки до дисертації: 1. Бібліографія видань та перелік народних казок, записаних на Слобожанщині. 2. Доповнення до Слобожанських казок (переклади, варіанти з пограниччя або лімітрофних зон, інші оповідальні жанри, споріднені з казкою). 3. Показчик сюжетних типів казок Слобідської України зі списком скорочень. 4. Лінгвістичний аналіз текстів народних казок «Торба» і «Лови», опублікованих М. Костомаровим у літературному збірнику «Молодик» за 1843 р.).

Набули попиту серед казкознавців його статті: «Українська сороміцька казка», де автор констатує, що велика кількість записів сороміцьких казок знаходиться в архівах та потребують публікації як зразки народної творчості (СК – сучасна постмодерна література є гарним контекстом для видання збірок сороміцьких казок. Відсутність упередженого ставлення до слова та еротичного підтексту й контексту є новою темою у казкознавстві); «Слобожанська казка в етнографічно-фольклористичних дослідженнях Петра Іванова»; «Перші друковані видання народних казок Слобідської України»; «Проблема автентичності слобожанських

---

¹ Кухаренко О.О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій ХІХ – початку ХХ ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с. С.1, 5.

казок у публікаціях М. Костомарова в альманасі «Молодик»»; «Слобожанські тексти у збірці О. Афанасьєва «Народні російські казки»¹.

Зважаючи на обсяги казкознавчих досліджень, де кожна школа фольклористики має своїх прихильників, особливого інтересу набуває **міфологічний підхід** до вивчення казки. Так, наша дисертація (**Світлани Карпенко**) «Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин»² була написана під керівництвом двох науковців – Л. Дунаєвської та О. Таланчук. А також неофіційного консультанта Н. Лисюк. З огляду на те, що після І. Березовського казки про тварин не мали безпосередніх дослідників, тема видалась для нас перспективною. Застосувавши історико-генетичний, структурно-типологічний та структурно-семіотичний методи, у дослідженні було створено нову схему структурного аналізу жанру казок про тварин у двох площинах: синхронійному та діахронійному. Ми встановили, що у синхронійному плані жанр казок про тварин виявляв інкорпорацію суспільних відносин та законів побудови суспільства у сюжети, що відобразилося у чотирьох статусах: індивідуальному, сімейному, соціальному та локальному. У діахронійному плані доведено, що досліджуваний жанр має ритуально-обрядову основу, що уможливило колізійний спектр українських народних казок про тварин. З анотації до автореферату кандидатської дисертації, процитуємо: «Встановлено 8 функцій персонажів казок про тварин; 3 види розгортання колізій сюжету; 3 функціональні можливості та набір семантичних ознак і статусів персонажу; досліджено міфологічні елементи казки шляхом зіставлення сюжетів казок та міфів; зроблено наукові висновки про існування тотемічно-міфологічних мотивів у казковому жанрі». Результати дослідження зв'язку українських народних казок про тварин із ритуально-обрядовою дійсністю показали, що в основі сюжетів лежать: обмінні відносини між людиною і тваринним світом; походження рослинної жертви для тварин; сюжети, засновані на протистоянні свійських і диких тварин; змагання між дикими тваринами; тотемні джерела казок про тварин. Множина тварин-покровителів визначилася у процесі встановлення обрядово-ритуального спектра дій казкових героїв. Дослідженням підтверджено існування в масиві казок про тварин трикстерських сюжетів. Наявність в них трюків є прямим натяком на їх трикстерське начало. Образ трикстера в українських народних казках про тварин має ті ж ознаки, що й міфологічний трикстер. Міфологічні основи казкового жанру концентруються навколо міфічних кліше наступної тематики: невміле наслідування, дичина танцює навколо мисливця, змагання, в будинку не видно господаря, несправжня наречена, битий не битого везе, трикстер та інші, вдаваний мертвий, герой у пошуках чогось, самоїд.

---

¹ Кухаренко О.О. Українська сороміцька казка // Наукові записки ХНПУ ім. Г.С. Сковороди: Серія літературознавство. Харків: ППВ «Нове слово», 2007. Вип. 1(49). Ч. 2. С. 18-23; Кухаренко О.О. Слобожанська казка в етнографічно-фольклористичних дослідженнях Петра Іванова // Наукові записки ХНПУ ім. Г.С. Сковороди: Серія літературознавство. Харків: ППВ «Нове слово», 2008. Вип. 1(53). Ч. 2. С. 102-107; Кухаренко О.О. Перші друковані видання народних казок Слобідської України // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків., 2005. № 11. С. 85-92; Кухаренко О.О. Проблема автентичності слобожанських казок у публікаціях М.Костомарова в альманасі «Молодик» // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2005. № 659. Філологічний ф-т. С. 246-249; Кухаренко О.О. Слобожанські тексти у збірці О.Афанасьєва «Народные русские сказки» // Наукові записки Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г.С. Сковороди: Серія літературознавство. Харків: ППВ «Нове слово», 2006. Вип. 1(45). Ч. 2. С. 48-53.

² Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2005. 18 с.

Сюжетна палітра жанру, безумовно, ширша, проте виділений пласт казок більше ніж достатньо доводить існування архаїчного зв'язку між міфами та казками про тварин. У результаті дослідження встановлено медіаторську функцію Лисиці (жриця), Вовка та Ведмедя на основі археологічних та етнографічних відомостей. Межовий простір та розгортання колізій саме у цьому локусі вказали на посередницьку властивість персонажів, а паралелі з обрядово-ритуального та звичаєвого кола нашого народу підтвердили це. Дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми виникнення та інкорпорації міфологічних та обрядово-ритуальних мотивів у казці. Подальшого вивчення потребують сюжетні ходи жанру, психологічно-сміслові навантаження персонажів, паралелі між ритуально-обрядовим циклом українського етносу та казковою традицією. У 2008 р. було видано однойменну монографію за матеріалами кандидатської дисертації «Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин»¹.

Особливий інтерес до казки як *культурного та антропологічного* феномена виявляють науковці у статтях: О.Тупик «Язичницькі мотиви в українських народних казках про тварин»; В. Голобородько «Ой, вінку, мій вінку: ознаки дівочого вінка як основа для його метафоричної трансформації в українських народних казках»²; про казку як важливий чинник розвитку людства пишуть В. Брандес, О. Вознюк, М. Заброцький; також маємо три статті В. Ятченко про утрату й віднайдення Бога в українських казках, та аспекти перевтілення в казках³. Зокрема, В. Ятченко розглядає у статтях питання формування моральної свідомості у казках та метафізичні виміри переходу від міфу до казки⁴. Космогонічні аспекти – дисертація О. Прокопової «Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження», її стаття «Космогонічні витоки української казки»⁵. Окремі аспекти казкознавства висвітлені у працях: В. Ніколін «Чарівна казка: дослідження продукування культури»; В. Качкана «Промовляє казка» у його ж книзі «Незнищене село: сторінки історії Рибного Тисменського району у слові і фотодокументах». Також дослідження: В. Шинкаренко «Змістова культура соціокультурного простору: міф і казка»⁶; О. Горбонос «Народна казка в естетичному

---

¹ Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква: ВАТ «Білоцерківська друкарня», 2008. 168 с.

² Тупик О. Язичницькі мотиви в українських народних казках про тварин // Етнічна історія народів Європи. К., 2000. Вип. 5. С. 90-93; Голобородько В. Ой, вінку, мій вінку: ознаки дівочого вінка як основа для його метафоричної трансформації в українських народних казках // Зарубіжна література. 2000. № 9-10. С. 11-12.

³ Брандес В.М., Вознюк О.В., Заброцький М.М. Казка як важливий чинник розвитку людства // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І.Франка. 2001, № 8. С.96-100; Ятченко В. Мотив утрати Бога в українських казках // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, 2001. № 19. С. 78-85; Ятченко В. Парадигма віднайдення Бога в українських казках // Практична філософія. К.: Центр практичної філософії. 2001, № 4. С. 179-184; Ятченко В. Про деякі аспекти феномену перевтілення в українських казках // Філософія. Культура. Життя. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001, вип. 13. С. 131-137.

⁴ Ятченко В. Проблема формування моральної свідомості в українських казках // Грані. Дніпропетровськ, 2002, № 2. С.82-86; Ятченко Володимир Метафізичні виміри переходу від міфу до казки // Українське релігієзнавство. 2002. № 22. С.23-30.

⁵ Прокопова О.П. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (з галузей знань)». Київ, 2007.20 с.; Прокопова О. Космогонічні витоки української казки // Українська література в загальноосвітній школі. 2006. № 2. С. 3-7.

⁶ Николин В.В. Волшебная сказка: исследование воспроизводства культуры. Екатеринбург: Старт, 2000. 328 с.; Промовляє казка // Качкан В. Незнищене село: сторінки історії Рибного Тисменського району у слові і фотодокументах.

просторі давньої літератури: культурологічний аспект» (у дослідженні осмислюється змістово-формальна типологія функціонування народних казок в давній літературі, викликана джерелами фольклорного жанру та його зв'язку з язичницькою культурою). Такий широкий спектр досліджень, безумовно, вказує на існування традиції вивчення народної казки. Закладена попередниками методика щоразу продукує нові ідеї пошуку в цьому пласті народної творчості. Особливе ставлення народу до казки як джерела знання та розваги сприяє тому, щоб створювалися нові збірники казок, осучаснювалася їхня мова та персонажі, а також і поповнювалася сюжетика.

Наукові публікації за тематикою **казкознавства** стали постійними у нашій діяльності. На сьогодні їх вже близько сотні, а тема все ще має ресурс для вивчення. З поміж наших статей (**С. Карпенко**) назвемо: «Прояви зв'язків українських народних казок про тварин із тотемізмом», «Структурний метод дослідження казок про тварин», «Генезис жанру казки про тварин. Сучасне бачення», «Образ трикстера в українських народних анімалістичних казках», «Походження рослинної жертви для тварин в українській анімалістичній казці: типологічні паралелі» та «Українські народні казки про тварин через призму структурно-типологічного методу дослідження»; «Місце і значення автохтонної традиції в жанрі народної казки»; «Семантика ритуалу обміну в українській народній анімалістичній казці»¹ (розглянуто діахронічний зріз жанру казок про тварин на прикладі тематичного різновиду сюжетів про обмінні відносини між людиною і тваринним світом. Ілюстровано семантичну роль окремих персонажів казкових сюжетів на основі ритуально-обрядової дійсності української утилітарної традиції). Ідея створення цілісного дослідження про українське казкознавство частково зреалізована нами у працях: «Народна казка як об'єкт вивчення українського казкознавства», де акцентовано на ролі казкознавства у процесі становлення етнічної свідомості та співпраці науковців над відпрацюванням термінологічного апарату при вивченні української народної казки; здійснено тематичну класифікацію напрямів дослідження казки та простежено роль українських фольклористів у її вивченні; «Зародження,

---

Коломия, 2000. С. 131-193; Шинкаренко В.Д. Смысловая культура социо-культурного пространства: миф и сказка. М.: Книжный дом «Либриком», 2009. 208 с.

¹ Карпенко С.Д. Прояви зв'язків українських народних казок про тварин із тотемізмом // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 17: 36. наук. пр. К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. С.140-148; Карпенко С.Д. Генезис жанру казки про тварин. Сучасне бачення // Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. Вип. 8. С.10-13; Карпенко С.Д. Методологічні засади формування сучасних досліджень на прикладі фольклорного жанру казок про тварин // Європейські орієнтири освіти України в умовах глобалізації (матеріали науково-практичної конференції, 4-6 червня 2004 р., м.Біла Церква) Біла Церква, 2004. С.43-48; Карпенко С.Д. Структурний метод дослідження казок про тварин // Літературознавчі студії: 36. наук. пр. К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. Вип. 9. С.120-125; Карпенко С.Д. Структурні особливості українських народних казок про тварин // Літературознавчі студії. Вип. 10: 36. наук. пр. К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. С.121-126. Карпенко С.Д. Образ трикстера в українських народних анімалістичних казках. // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. Т. XI. К.: ПЦ «Фоліант», 2006. С.272-279; Карпенко С.Д. Походження рослинної жертви для тварин в українській анімалістичній казці: типологічні паралелі // Збірник наукових праць НДІУ. Т. XVIII. К., 2007. С.232-240; Карпенко С.Д. Українські народні казки про тварин через призму структурно-типологічного методу дослідження // Збірник наукових праць НДІУ. Т. XIV. К., 2007. С.261-275; Карпенко С.Д. Місце і значення автохтонної традиції в жанрі народної казки // Літературознавчі студії. Інститут філології КНУ. К.: ВПЦ, 2011. С. 128-136; Карпенко С.Д. Семантика ритуалу обміну в українській народній анімалістичній казці // «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект». Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Миколаїв, 13 квітня 2011 року). Миколаїв, 2011. С.106-110.

становлення та палітра досліджень в українському казкознавстві»; «Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур» (здійснено діахронійний аналіз спектра вивчення української народної казки на слов'янському культурному просторі, враховуючи специфіку наукових підходів до вивчення жанру; схарактеризовано перекладні збірники українських казок, які видано слов'янськими мовами); «Жанрово-видовий феномен української народної казки» (проблематика класифікацій жанру казки, спроба власної класифікації); «Європейський підхід до класифікації жанру української народної казки» (порушено питання проблематики класифікації жанру народної казки у європейському фольклористичному контексті та проаналізовано жанровий поділ українських народних казок, здійснений попередниками); «Епохальна роль досліджень українських народних казок П. Чубинським: проблематика класифікацій», де порушується питання проблематики класифікації жанру казки ¹. Також тема українського казкознавства неодноразово опрацьовувалася в постатях О. Потебні, І. Сумцова, І. Франка, М. Гнатюка, М. Левченка, М. Рильського, І. Березовського, Л. Дунаєвської, фіксуючи внесок фольклористів до студій казки та виписуючи методологію наукового напрямку. В 2015 році нами видано архівні матеріали рукопису М. Андреева «Сюжетний показник українських народних казок» та розвідки: «Огляд «Показчика українських казок за сюжетами» М. П. Андреева», «Огляд показників казкових сюжетів та мотивів: інвентаризація казкознавства», «Сучасний стан та перспективи розвитку показників казкових сюжетів та мотивів», «Українське казкознавство: едиції минулого та сучасного» та «Ескіз до українського казкознавства» ².

У сучасному українському казкознавстві також присутні **компаративістські** дослідження. Прикладом може стати кандидатська дисертація **Оксани Собецької** (керівник Л. Мушкетик) «Українська народна казка про тварин та Індійська

---

¹ Карпенко С.Д. Зародження, становлення та палітра досліджень в українському казкознавстві // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему: «Краєзнавство як феномен історичного розвитку та державотворення України», присвяченої 80-й річниці утворення київської області / [Упор. В.Литвин, Л.Мозгова, Л.Пасенко, Т. Чернойван; За ред. Л.Мозгової] Бориспіль: ПП «Шевц», 2012. 448 с. С. 370-384; Карпенко С.Д. Народна казка як об'єкт вивчення українського казкознавства. // Міфологія і фольклор. № 4(12) Львів, 2012. С. 18-26. Карпенко С.Д. Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур // Мова і культура. Випуск 16. Том II (164). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. С. 311-320; Карпенко С.Д. «Жанрово-видовий феномен української народної казки» // Міфологія і фольклор. № 1-2 (16). Львів: ТзОВ «Простір-М», 2014. С.58-68; Карпенко С.Д. Епохальна роль досліджень українських народних казок П.Чубинським: проблематика класифікацій // Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Збірник наукових праць. Випуск 3. К., 2014. С.81-92; Карпенко С.Д. Європейський підхід до класифікації жанру української народної казки // Мова і культура. Вип. 17. Том II (169). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. С. 386-392.

² Андреев М.П. Сюжетний показник українських народних казок / Упоряд., вступна стаття, післямова та переклад з рос. С.Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М.П. Андреева. За ред. М.К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. 184 с.; Карпенко С.Д. Огляд «Показчика українських казок за сюжетами» М.П.Андреева // Матеріали науково-практичної конференції «Восьмі всеукраїнські наукові фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській» (27 травня 2015 р., Київ). К., 2015. С.25-28; Карпенко С.Д. Огляд показників казкових сюжетів та мотивів: інвентаризація казкознавства // Міфологія і фольклор. № 3-4. Львів: ТзОВ «Простір-М», 2015; Карпенко С.Д. Сучасний стан та перспективи розвитку показників казкових сюжетів та мотивів // Перспективні напрями світової науки. Збірник статей учасників XXXI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя» (25 лютого – 01 березня 2015 р.). Том 1. Науки гуманітарного циклу. Запоріжжя: Вид-во ПГА, 2015. С. 53-57. / Режим доступу: <http://nauka.zinet.info>; Карпенко С.Д. Українське казкознавство: едиції минулого та сучасного // Літературознавчі студії. Вип. 43, частина 1. К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. С. 266-278; Карпенко С.Д. Ескіз до українського казкознавства // Збірник наукових статей до ювілею професора М.К.Дмитренка. К., 2015 (А також див. «Мова і культура» Том 176, 2015).

«Панчатантра»: порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів», що стала новим осмисленням використання методів компаративістики. Також маємо її статтю про порівняння поетичних моделей індійських та українських казок про тварин¹. У праці розглянуто українські народні казки про тварин та казки з індійської «Панчатантри», проаналізовано порівняльні методи вивчення фольклору, простежено жанрову специфіку та структуру «Панчатантри», розглянуто особливості українського казкового епосу, з'ясовано типологію мотивів українських казок про тварин та «Панчатантри», здійснено порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів українських казок про тварин та «Панчатантри». У результаті дослідження з'ясовано особливості порівнюваних культур, виявлено казки, в яких збігаються мотиви, сюжети, підтверджено ефективність порівняльного структурно-семантичного методу. Запропоновано схематичне зображення аналізу в таблицях. Результати досліджень О. Собецької подано у статтях: «Структурно-семантичні дослідження фольклору у сучасній європейській науці», «Генеza давньоіндійського сюжету «Лев та заєць» в українській казковій традиції», «Генеza образу змії з казки «Змія, що платить грошима» в українському казковому епосі» та «Панчатантра: історія написання та дослідження»².

Прикладом компаративістських досліджень також можуть бути розвідки І. Грищенко, у співавторстві з О. Івановською та Л. Копаницею, стосовно казкових мотивів, що присутні в українській та китайській казковій прозі: «Мотив «виловлювання місяця» у китайській та українській казці про тварин» та «Фольклорні варіанти сюжету 1696 у китайській та українській побутовій казці»³.

У світовій науці, казковий текст неодноразово виступав об'єктом докладних *студій структурного, історико-генетичного, лексичного, синтаксичного, стилістичного та культурологічного характеру*. Актуальність теми у контексті дослідження жанрової системи національного фольклору відобразилася у студіях О. Бріциної, Л. Дунаєвської, І. Денисюка, В. Сокола, В. Давидюка. Однак об'єктом **комплексного дослідження** національна специфіка української казки стала лише у дисертаційній роботі **Марини Демедюк** «Національна специфіка української народної казки»⁴. Українська народна казка (УНК) тут розглядається у зіставленні з

---

¹ Собецька О.Е. Українська народна казка про тварин та індійська "Панчатантра": порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 [Електронний ресурс] / О.Е. Собецька; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. Київ, 2008. 20 с.; Собецька О.Е. Порівняльний аналіз поетичних моделей (на основі казок «Панчатантри» та українських казок про тварин // ЛФП. Вип. 30. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2008. С. 250-258.

² Собецька О.Е. Структурно-семантичні дослідження фольклору у сучасній європейській науці // Матеріали до української етнології: Зб. наук. праць. Вип. 6(9). К., 2007. С. 251-255; Собецька О.Е. Генеza давньоіндійського сюжету «Лев та заєць» в українській казковій традиції // Слов'янський збірник: зб. наук. праць. Вип. XII. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. С. 335-344; Собецька О.Е. Генеza образу змії з казки «Змія, що платить грошима» в українському казковому епосі // Літературознавчі студії. Вип. 17. К., 2006. С. 114-119; Собецька О.Е. Панчатантра: історія написання та дослідження // Сходознавство. Вип. 35-36. К., 2006. С. 172-180.

³ Грищенко, І. В., Івановська, О. П. Мотив «виловлювання місяця» у китайській та українській народній казці про тварин. Китаєзнавчі дослідження, № 1, Київ: КНУ, 2022. С. 22-32. <https://doi.org/10.51198/chinesest2022.01.022> ; Грищенко І. В., Копаниця Л. М. Фольклорні варіанти сюжету 1696 у китайській та українській побутовій казці. Китаєзнавчі дослідження: № 3. Київ: КНУ, 2022.

⁴ Демедюк М.В. Національна специфіка української народної казки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2010. 20 с.

творами інших жанрів (героїчний епос, лірична поезія, неказкова проза), що дозволяє конкретніше окреслити своєрідність жанру в українському фольклорі, та з казковим епосом слов'янських народів, що створює можливість простежити способи та рівні адаптації мандрівних сюжетів на національному ґрунті. Вихідним положенням для такого дослідження М. Демедюк вважає те, що у народних казках зафіксовано специфічний код національної культури, який є цілком зрозумілим лише для носіїв цієї культурної традиції. В ході дослідження нею з'ясовано смислове наповнення поняття «національна специфіка фольклору»; звернуто увагу, що поняття національної специфіки усної словесності розглядалося українськими дослідниками вже в XIX ст. (праці М. Максимовича, О. Бодяньського, М. Костомарова, М. Драгоманова, О. Потебні, І. Франка) та XX ст. (І. Денисюк стаття «Національна специфіка українського фольклору», Р. Кирчів (констатує тісний генетичний зв'язок культурних традицій фольклорних ареалів), Я. Гарасим (методологічні розробки питання національного у фольклорі з погляду етностетики)). Окремим параграфом нею вивчено тему «Осмислення національної самобутності у казкознавчих дослідженнях», де проаналізовані теоретичні напрацювання дослідників казкового епосу, з огляду на питання національної специфіки видів казки. За спостереженнями дослідниці, питання етнокультурної специфіки казкового епосу порушувалося в американських та західноєвропейських казкознавчих студіях (дослідження С. Томпсона, Р. Лютца, А. Бринджулфа), де акцент робився на вивченні структурних особливостей та на відшукуванні в казкових текстах відгомонів міфів, вірувань та ритуалів. З поміж українських теоретиків, М. Демедюк віддає перевагу працям: П. Куліша (національні відмінності у зображенні богатирів у казках), М. Драгоманова (стилістична своєрідність казки), І. Франка (психологічний образ народу у казці), М. Грушевського («одомашнення» мандрівних сюжетів), сучасні казкознавці про національну специфіку: Л. Дунаєвська, О. Бріцина, І. Хланта, В. Шабліовський, Н. Годзь, О. Масло та інші. На переконання вченої, сюжетно-мотивна основа українських народних казок становить симбіоз автохтонного та мандрівного фондів, що виявляється на різних рівнях: адаптації міжнародних сюжетів у національному казковому фонді; відображення у народній казці характерних рис української ментальності; відтворення духовної та матеріальної культури українців у народних казках, що виявляється у видозмінах традиційних сюжетно-мотивних схем під впливом етнокультури.

Персонажну систему казкового епосу українців М. Демедюк пропонує розглядати на основі їх національних прикмет та вирізняє: образи тварин, міфологічні персонажі, християнські образи, богатирі-добротворці, жіночі персонажі, іноетнічні образи. Тут використано класичний в українській фольклористиці розподіл народних казок на *різновиди*: 1) *про тварин (включно з кумулятивними)*; 2) *чарівні (із сюжетами легендарного характеру)*; 3) *соціально-побутові (не виокремлюючи новелістичних текстів)*. Такий обережний крок у видоподілі пояснюється умовністю дослідження жанру казки та приділенню більшої уваги сюжетно-мотивній основі українських народних казок і персонажній системі казкового епосу українців. За сюжетно-мотивною основою виокремлено: адаптовані українською казкою *міжнародні сюжети*, народні казки з *рисами української ментальності* та сюжети з

нашаруваннями духовної та матеріальної культури. За персонажною системою казкового епосу, що може бути й тематикою казок, представлено: *образи тварин, міфологічні персонажі, християнські образи, богатирі-добротворці, жіночі персонажі, іноетнічні образи.*

Таблиця 36. «Класифікація казок за М.Демедюк»

Способи поділу казок	Підвиди казок
Традиційні різновиди	1) про тварин (включно з кумулятивними); 2) чарівні (з сюжетами легендарного характеру); 3) соціально-побутові (не виокремлюючи новелістичних текстів).
За <u>сюжетно-мотивною</u> основою	1) адаптовані українською казкою <i>міжнародні сюжети</i> ; 2) народні казки з <i>рисами української ментальності</i> ; 3) сюжети з нашаруваннями духовної та матеріальної культури.
За <u>персонажною системою</u> казкового епосу, що може бути й тематикою казок	1) образи тварин, 2) міфологічні персонажі, 3) християнські образи, 4) богатирі-добротворці, 5) жіночі персонажі, 6) іноетнічні образи.

Торкаючись питання стилістичних особливостей української народної казки, М. Демедюк проаналізувала національну специфіку традиційних ініціальних, медіальних та фінальних формул, з'ясувала особливості зображально-виражальних засобів та етикетних її конструкцій.

Погляди вченої на народну казку висвітлено в ряді статей, зокрема: «Казковий наратив як виразник етносоціокультурної та етнорегіональної своєрідності українців (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка)»; «Національна специфіка традиційної формальності української народної казки»;

«Національне в українських народних казках: до формулювання питання»¹; «Національна своєрідність сюжетно-мотивної основи української народної чарівної казки»; «Національні прикмети українських народних казок у зібранні Івана Рудченка»; «Національна специфіка персонажної системи української народної казки: образ богатиря-добротворця»; «Іноетнічні персонажі української народної казки: до питання національної специфіки фольклорного образу»². У розвідці М. Демедюк «Образ жінки у казковій прозі Західної України кінця ХІХ- початку ХХ ст. (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка)»³ розглянуто основні типи жіночих образів, зафіксовані у текстах галицьких народних казок. Акцентовано на своєрідності образу жінки в західноукраїнській казковій традиції, що репрезентована такими ознаками, як єдність фізичної досконалості і моральних чеснот, релігійність, вроджена мудрість та освіченість. В українському казкознавстві до аналізу жіночих образів, а зокрема у казкових текстах із західноукраїнських земель науковці (Л. Дунаєвська, О. Бріцина, В. Давидюк та інші) зверталися лише побіжно. Більш детально на цьому образі зупинявся І. Хланта. За спостереженнями М. Демедюк, у двох томах «Галицьких народних казок» 77 №№ текстів мають основні типи ремінних образів: дівчина, дружина, мати, вдова, баба, Богородиця⁴. Результати досліджень вченої підсумовано у монографії «Українська народна казка: національна своєрідність тексту» (2021)⁵, де комплексно розглянуто питання національної специфіки української народної казки, аналітично охоплено усі жанрові різновиди цього пласту фольклорної прози. В ній простежено процес адаптації міжнародних сюжетів до етнопсихологічних констант носіїв уснословесної традиції, показано видозміни мотивів і сюжетних ходів народної казки під впливом традиційної матеріальної та духовної культури українців; з'ясовано національні прикмети персонажів українського казкового епосу, а також етнокультурні особливості стилістики (традиційні формули, художньо-виражальні засоби, етикетні конструкції), що засвідчило спорідненість народної казки із творами інших прозових жанрів, а також пісенною традицією українців.

---

¹ Демедюк М.В. Казковий наратив як виразник етносоціокультурної своєрідності українців (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка) // Українське літературознавство: зб. наук. праць. Львів, 2010. С. 204-211; Демедюк М.В. Національна специфіка традиційної формальності української народної казки // Мандрівець (всеукраїнський науковий журнал). Тернопіль, 2010. № 2 (86). Зошит 1-2. С. 58-64; Демедюк М.В. Національне в українській народній казці: до постановки питання // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 34. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2010. С. 218-225.

² Демедюк М.В. Іноетнічні персонажі української народної казки: до питання національної специфіки фольклорного образу // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: Матеріали У Всеукраїнської наукової конференції. Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. Ч. 1. С. 139-142; Демедюк М.В. Національна своєрідність сюжетно-мотивної основи української народної чарівної казки // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 32. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. С. 131-137; Демедюк М.В. Національна специфіка персонажної системи Українських народних казок: образ богатиря-добротворця // Народознавчі зошити: двомісячник / Гол. ред. Степан Павлюк. Львів, 2009. С. 169-174; Демедюк М.В. Національні прикмети українських народних казок у зібранні Івана Рудченка // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 31. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. С. 150-156.

³ Демедюк М. Образ жінки у казковій прозі Західної України кінця ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка) // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. Зб. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 130-135.

⁴ Галицькі народні казки (В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський, впоряд. і порівняння додав др. Іван Франко) // Етнографічний збірник. Львів, 1895. Т.1. 168 с; Львів, 1898. Т.2. 160 с.

⁵ Демедюк М.В. Українська народна казка: національна своєрідність тексту. Київ: Наукова думка, 2021. 168 с.

Міжетнічних стосунків у казках торкалася **Ірина Грищенко**. Зокрема, збірник «Міжетнічні стосунки в українських народних казках» та ряд статей: «Етнічні стереотипи в українській народній соціально-побутовій казці та в анекдоті (на матеріалах фольклорних збірників XIX ст.)», «Агресія як іманентна складова української народної чарівної казки», «Когнітивний анти-патерн в народних казках про іногородців», «Когнітивний фольклорний концепт «сімейне щастя» у народній казці», «Сюжетика казок та анекдотів про іногородців у записах фольклористів XIX ст.», «Латеральне мислення трикстера у фольклорних казках-анекдотах про пошехонців» детально зупиняються на цьому аспекті. У її розвідці «Дослідження української казки «Жидівська війна» у науковому доробку Івана Франка»¹ розкрито ідеї І. Франка стосовно національного питання, проблеми національної ідентичності, формування міжетнічних стосунків у його студіях «Ukraino irredenta» («Життя і слово», 1895), нотатки, об'єднані однією темою, «Між своїми. Епізод із взаємин між галичанами й українцями» («Життя і слово» 1896-1897, «Молода Україна» 1910), «Двоязичність і дволичність» (1905) та ін. Думка І. Франка стосовно міжетнічних стосунків у казках посприяла оформленню авторських висновків, запозиченню методів дослідження тощо. Важливими для казкознавства стала монографія дослідниці «Міжетнічна фольклорна комунікація в народній прозі» та дисертація «Фольклорні когнітивні патерни: міжетнічний полілог у народній прозі України», де запропоновано визначення міжетнічного полілогу у культурі «як процесу соціокультурної взаємодії, учасники якої отримують і сприймають іноетнічний фольклор, елементи матеріальні й духовні та ретранслюють їх уже з позицій своєї традиції з обов'язковим збереженням власної етнічної компоненти»; простежено тенденцію сучасного фольклорного текстотворення до продукування коротких прозових форм. «Класичні прозові жанри, фіксації XIX-XX ст., – на думку І. Грищенко, – змістилися на маргінес фольклорного репертуару (переказ, легенда), казка транслюється здебільшого через посередника (книжка, ЗМІ), а зміна способу трансмісії частково змодифікувала її функцію (її адресатом стала дитяча аудиторія)». Враховуючи різні фактори впливу на фольклор, дослідниця переконана, що «розгорнуті наративи поступово відходять із практики усної комунікації, цілісні оповіді поступаються місцем фрагментованим нарративним кліше, текстам-сигналам, які не так передають інформацію, як указують на неї та її джерело». Її пропозиція щодо здійснення едиції фольклорного матеріалу за таким принципом: 1) класичні фольклорні жанри; 2) новотвори з традиційним

---

¹ Грищенко І.В. Етнічні стереотипи в українській народній соціальнопобутовій казці та в анекдоті (на матеріалах фольклорних збірників XIX ст.) // Філологічні науки. Збірник наукових праць: Частина 1. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. С. 88-94; Грищенко І.В. Агресія як іманентна складова української народної чарівної казки // Літературознавчі студії. Вип. 19. Ч. 1. К., 2007. С. 66-69; Грищенко І.В. Когнітивний анти-патерн в народних казках про іногородців // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. № 3 (238) лютий. Луганськ, 2012. С. 11-17; Грищенко І.В. Когнітивний фольклорний концепт «сімейне щастя» у народній казці // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. [гол. ред. В.А.Зарва]. Бердянськ: БДПУ, 2013. Вип. XXVII. Ч. 3. С. 230-235; Грищенко І.В. Сюжетика казок та анекдотів про іногородців у записах фольклористів XIX ст. // Літературознавчі студії. Вип. 37. Ч. 1. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – С. 186-191; Грищенко І.В. Латеральне мислення трикстера у фольклорних казкаханекдотах про пошехонців // Българска украинистика. Брой 2. Софія, 2012. С. 85-90; Грищенко І.В. Дослідження української казки «Жидівська війна» у науковому доробку Івана Франка // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. Зб. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 123-129.

смісловим ядром – є логічною, з огляду на те, що «фольклорна проза, в якій знайшов відображення міжетнічний полілог, представлена традиційними жанрами (соціально-побутова казка, анекдот) та формами (меморат, фабулат, фікт, чутки-плітки, хронікат), а також сучасними новотворами мережевого фольклору (меми, мотиватори, демотиватори, смс та ммс повідомлення, комікси, графіті тощо)»¹.

Використання вітчизняним казкознавством методів **психологічної школи** знаходимо у монографії **Оксани Тиховської** «Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект»², де проаналізовано семантику персонажів українських народних чарівних казок у контексті психоаналізу. Матеріалами до монографії послужила захищена 2010 р. кандидатська дисертація «Система персонажів чарівних казок Закарпаття: психоаналітичний аспект». На переконання дослідниці, в українському казкознавстві досі панував традиційний розгляд проблем сюжетики семантики образів, художніх засобів. Праця є однією з перших в Україні, де застосовано психоаналітичний аспект дослідження матеріалів чарівних казок. Відштовхуючись від учення К.-Г. Юнга про колективне несвідоме, авторка розглянула проблему об'єктивації архетипів у чарівних казках багатого на традиційну творчість регіону та підтримано ідею вітчизняних вчених про поділ сюжетів казок на чоловічі та жіночі групи. Дослідниця визнає доречність інтерпретації чарівних казок як метафоричних сценаріїв становлення особистості, психологічної ініціації людини, а мовою психоаналізу – індивідуації. Проблема індивідуації в українській фольклористиці майже не порушувалася у зв'язку з відомою тезою про те, що у фольклорі персонажі типізовані, загальні й індивідуалізація їм не властива, бо вони виражають не власне світобачення, а зосередивши основну увагу на проблемі індивідуації, формуванні Самості, О. Тиховська на конкретному матеріалі окреслила специфіку фольклорного образу цієї Самості в системі персонажів чарівних казок, осмислила різні етапи й аспекти формування української ментальності в лоні колективного несвідомого та фактора усвідомлення людиною себе як іншого, переходу до соціалізації індивіда, набуття ним, крім суто родоплемінних ціннісно-орієнтаційних характеристик, ознак людини ментальної, а в перспективі й національної³. Нею розглянуто особливості об'єктивації архетипів «Аніма», «Анімус», «Самість», «Мудрий Старий (Стара)», «Дух», «Тінь» шляхом аналізу сюжетів. Герої трактуються нею як об'єктивовані архетипи колективного несвідомого, а сюжети казок – як метафоричні сценарії вікових ініціацій чоловіка (у «чоловічих» казках) або жінки (у «жіночих» казках). З використанням положень психоаналізу З. Фрейда та К.-Г. Юнга, висвітлено історію людської душі, яка в чарівних казках прихована під системою архетипних образів, мотивів і символів. Систему персонажів чарівних казок розглянуто вченою як нерозривну єдність об'єктивованих архетипів,

---

¹ Грищенко І.В. Міжетнічна фольклорна комунікація в народній прозі: монографія. Київ: VADEX, 2015. 270 с. ISBN: 978-966-9725-24-0; Грищенко І.В. Фольклорні когнітивні патерни: міжетнічний полілог у народній прозі України. Рукопис. Дисертація на здобуття ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.07 «Фольклористика». Київ, 2017. 41 с. С. 32-33.

² Тиховська Оксана Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Монографія / Переднє слово Василя Івашківа. Ужгород: Гражда, 2011. 256 с.; Дмитренко М.К. Українська фольклористика: проблеми методології. Київ. 2014. 364 с. С. 248.

³ Дмитренко М.К. Українська фольклористика: проблеми методології. Київ. 2014. 364 с. С. 248.

які у процесі взаємодії створюють мозаїчну картину індивідуальності людини, яка, долаючи межу між реальним та ірреальним, знаходить шлях до досягнення Самості (в кінці книжки є перелік проаналізованих казок та перелік казок для типологічних паралелей). За пунктами змісту, в чоловічій ініціації вирізняється: складне випробування, здобування нареченої, звільнення жіночого персонажа від прокляття та архетип Страшної Матері; у жіночій ініціації: метафоричні сценарії, інцест з батьком та бажання кровозмішення, зооморфність архетипу Анімус та доленосність архетипу Матері. Також простежено історіографію психологічної школи у міжнародному контексті.

Цитованими нині в роботах науковців стали її статті: «Мотив спокути у чарівних казках Закарпаття»; «Образи і мотиви чарівної казки (зб. «Казки Верховини») крізь призму обряду ініціації та психоаналізу»; «Переосмислення уявлень про смерть та обряд ініціації в закарпатських народних казках»; «Доленосний аспект архетипу матері в чарівних казках Закарпаття»; «Інтерпретація мотиву загадування загадок в чарівних казках Закарпаття»; «Мотив духа в чарівних казках Закарпаття» та «Об'єктивізація та трансформація архетипу «Анімус» у чарівних казках Закарпаття»; «Архетип Страшної Матері в чарівних казках Закарпаття»¹.

Аспекти психоаналізу (архетипу, стереотипу) у вивченні народної казки торкаються: Н. Годзь «Культурні стереотипи в українській народній казці»; І. Євтушенко «Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків)»; А. Поцелуйко «Загальноіндоевропейські міфологічно-релігійні архетипи та їх вияв в українській духовній традиції»² (на прикладі класичної європейської чарівної казки); В. Солодухов «Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання»; В. Куєвда «Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект»; В. Буряк «Фольклорне мислення як система інформаційного відображення: еволюція теоретичного осмислення»; М. Качмар «Метаморфоза в українських чарівних казках (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка та «Народных южнорусских сказок» Івана Рудченка)»³

¹ Тиховська О. Мотив спокути у чарівних казках Закарпаття // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Вип. 10. Ужгород, 2006. С. 255-263; Тиховська О. Образи і мотиви чарівної казки (зб. «Казки Верховини») крізь призму обряду ініціації та психоаналізу // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2006. Вип. 13. С. 134-137; Тиховська О. Переосмислення уявлень про смерть та обряд ініціації в закарпатських народних казках // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2006. Вип. 14. С. 190-193; Тиховська О. Інтерпретація мотиву загадування загадок в чарівних казках Закарпаття // Там само. Ужгород, 2007. Вип. 16. С. 46-50; Тиховська О. Мотив духа в чарівних казках Закарпаття // Там само. Ужгород, 2007. Вип. 15. С. 54-58; Тиховська О. Архетип Страшної Матері в чарівних казках Закарпаття // Там само. Ужгород, 2008. Вип. 18. С. 48-53; Тиховська О. Доленосний аспект архетипу матері в чарівних казках Закарпаття // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Вип. 11: Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Ужгород, 2007. С. 153-157; Тиховська О.М. Об'єктивізація та трансформація архетипу «Анімус» у чарівних казках Закарпаття // Acta Hungarika. 2007. XVIII. С. 290-303.

² Годзь Н.Б. Культурні стереотипи в українській народній казці: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». Харків, 2004. 19 с.; Євтушенко І.В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків): автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 2004. 20 с.; Поцелуйко А.Б. Загально-індоевропейські міфологічно-релігійні архетипи та їх вияв в українській духовній традиції: автореф. дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. К., 2004. 22 с.

³ Солодухов В.Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2007. 19 с.; Куєвда В. Міфологічні

Зокрема, тут розглянуто роль та місце метаморфози у казковому епосі українців, а також виокремлено типові метаморфози в українських казках, визначено їхнє функціональне навантаження, розкрито зв'язок між вхідним і вихідним образами перетворення, у формуванні якого основну роль відіграє народна символіка.

Лінгвістична школа також присутня в українському казкознавстві. Вивчення мовних явищ, на прикладі народних казок, відкриває нову площину наукових спостережень. Серед студій, зупинимось на низці дисертацій, адже їх тематика стала яскравим виразником векторів вивчення народної казки в XXI ст.: лінгвістика, фольклористика, педагогіка тощо. Так, **Н. Мастилко** в кандидатській дисертації «Іспанська народна казка: жанрово-композиційний та лінгвопрагматичний аспекти»¹ вивчала жанрово-композиційну та лінгвопрагматичну специфіку іспанських народних казок на підставі використання комплексного підходу, зафіксованих на письмі зі збереженням автентичної форми та змісту текстів. Нею розглянуто вплив жанрових особливостей казкових оповідей на їх мовне оформлення та формування структурно-змістової організації тексту. Як результат, було створено інваріантну композиційну модель іспанських народних казок; класифіковано та проаналізовано функції усно-розмовних елементів в іспанських казкових текстах та їх вплив на посилення ілюктивної сили висловлення; досліджено лексико-синтаксичні засоби інтенсифікації прагматичного впливу в іспанських народних казках. Пізніші публікації на цю тему – А. Дьоміна «Мовна скарбниця української казки»².

Г. Давиденко у кандидатській дисертації «Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики»³ запропонувала комплексний підхід до вивчення німецької народної побутової казки як продукту національної лінгвокультури. В роботі розкрито тематичні ознаки німецької народної побутової казки, побудовано її інваріантну структурну модель, встановлено та розкрито жанрово-композиційні особливості незмінних і перемінних структурних компонентів побутової казки – заголовка, експозиції, зав'язки, кульмінації, фіналу та традиційних формул, способів і засобів вербалізації прагматичних інтенцій казкаря. Розроблено типологію героїв німецьких народних побутових казок і загальні принципи класифікації їх архетипів. Встановлено лінгвокультурні символи німецьких народних побутових казок, визначено національну своєрідність їх змісту.

Філологічні студії, де народну казку обрано як джерело, зустрінемо у працях О. Порпуліт «Ономастичний простір українських народних казок: (у зіставленні з російськими казками)»; З. Василько «Символізація значення слова в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях)»;

джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект. Донецьк: Український культурний центр, 2007. 264 с.; Качмар М. Метаморфоза в українських чарівних казках (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка та «Народных южнорусских сказок» Івана Рудченка // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. Зб. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 136-150.

¹ Мастилко Н.В. Іспанська народна казка: жанрово-композиційний та лінгвопрагматичний аспект: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 «Романські мови». К., 2005. 20 с.

² Дьоміна Алла. Мовна скарбниця української казки. Об'єднання українців у Польщі. Відділ Щецин. 2013. (Електронний ресурс) http://ukraincy.org/ua/Публіцистика/Дьоміна_Алла.htm

³ Давиденко Г.В. Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики: Автореф. дис. канд. філол. наук. К., 2009. 19 с.

Л. Савицької «Реалізація концепту «хитрість» у розмовній мові і народній казці»; К. Єсипович «Образ «чарівного» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект)»; О. Масло «Національно-культурний компонент у лексиці українських народних казок»; М. Редьква «Семантико-функціональна система особових найменувань в українських народних чарівних казках: (у записах ХІХ ст.)»¹; О. Будняк «Тріада: етнос-мова-культура слов'ян»; О. Черемської «Українська народна казка як об'єкт лінгвістичного дослідження: лексико-семантичний рівень»; монографії В. Волочай «Українська народна казка в контексті давньоукраїнської міфології: літературно-мовознавчі студії тексту»².

Інтертекстуальний підхід до вивчення фольклорних явищ також спирався на казковий репертуар. Дисертаційне дослідження **Світлани Онисенко** «Інтертекстуальність у фольклорі: на матеріалі паремій в українських казках» та стаття «Прислів'я, приказки, загадки «і таке інше» в українських казках: інтертекстуальний аспект вивчення»³ порушують тему інтертекстуальності як важливої складової теорії фольклору, а використання казкових паремій дає можливість зарахувати її працю до казкознавчих. С. Онисенко, посутньо, оглянула різні підходи до вивчення поняття інтертекстуальності в різних сферах гуманітарних знань, зосередивши основну увагу на фольклористичних спробах його осмислення й застосування як певної універсалії. Інтертекст дослідниця розуміє як сферу надтекстових значень і конотацій, особливе семантичне й когнітивне поле, що утворюється внаслідок уплітання одного тексту (текстів, їх фрагментів, елементів) в інший, а також ті нові функції, що їх отримує вмонтований текст у новому контексті. Багатовимірність структури народних казок як своєрідних фольклорних гіпертекстів зі специфічною національно-ментальною домінантою лише відкрила перед казкознавцями нові напрями досліджень.

В роботі **О. Тараненко** «Роль казки в становленні сприйняття художнього твору» (1999)⁴ розглянуто **процес формування художнього сприйняття** слухачем; виявлено внутрішню динаміку сприйняття як діалогічний перехід різних

¹ Порпуліт О.О. Ономастичний простір українських народних казок: (у зіставленні з російськими казками). Автореф. дис... канд. філол. наук. Одеса, 2000. 20 с.; Василько З.С. Символізація значення слова в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2003. 20 с.; Савицька Л.В. Реалізація концепту «хитрість» у розмовній мові і народній казці: Автореф. дис... канд. філол. наук. Харків., 2007. 20 с.; Єсипович К.П. Образ «ЧАРІВНОГО» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови». К., 2006. 20 с.; Масло О.В. Національно-культурний компонент у лексиці українських народних казок: Автореф. дис... канд. філол. наук. Харків, 2008. 24 с.; Редьква М.І. Семантико-функціональна система особових найменувань в українських народних чарівних казках: (у записах ХІХ ст.): Автореф. дис... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2008. 19 с.

² Будняк О.В. Тріада: етнос-мова-культура слов'ян. К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. 130 с.; Українська народна казка як об'єкт лінгвістичного дослідження: лексико-семантичний рівень / О.Черемська, О. Масло // Вісник Прикарпатського ун-ту. Філологія. Вип. 21-22. Івано-Франківськ, 2009. С. 65-67.; Волочай В.Г. Українська народна казка в контексті давньоукраїнської міфології: літературно-мовознавчі студії тексту: монографія. Вінниця: Балюк І.Б., 2010. 374 с.

³ Онисенко С.В. Інтертекстуальність в фольклорі: на матеріалі паремій в українських казках // Фольклористика и культурная антропология сегодня: тезисы и материалы Международной школы-конференции (Москва – Переславль-Залесский, 27 апреля – 2 мая 2012 года). М., 2012. С. 58-64; Онисенко С.В. Прислів'я, приказки, загадки «і таке інше» в українських казках: інтертекстуальний аспект вивчення // ЛФП. Вип. 37. Ч.1. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2012. С. 229-238; Онисенко Світлана Володимирівна Інтертекстуальність у фольклорі: на матеріалі паремій у казках. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2013. 20 с.

⁴ Тараненко О.В. Роль казки в становленні сприйняття художнього твору: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» Донецьк, 1999. 20 с.

типів культур. Художню рецепцію досліджено як руху адресата від міфологічної до художньої доміанти сприйняття. Казка, в такому співвідношенні, вперше подається як діалогічний жанр, який трансформує міфологічні значення в художню структуру; детально проаналізовано формотворчу роль слова в здійсненні цього процесу; розглянуто основні закономірності і специфіку ритмічної організації казки. Ритмічні і структурні складники програми сприйняття казки вперше подані в безпосередній втіленості їх у феноменально-перехідному характері рецепції казки. Цей взаємозв'язок розглянуто як складову процесу аналізу еволюції сприйняття свідомості дитини: від вторинної міфологізації казки до формування доміанти сприйняття.

Авторська казка також набула популярності в казкознавчих дослідженнях. Зокрема, це розвідки **Ганни Сабат** «Казки Івана Франка як феномен націєтворення», «Казки – «вандрівки» Івана Франка» та монографія «Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили»», прорецензовані М. Шалатою «Франковими казками одержима» («Галицька зоря», 2006) та З. Гузар «Іван Франко в етнологічному просторі» («Слово і час», 2008) ¹.

Захищена Г. Сабат докторська дисертація «Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система» ² мала за мету – панорамне охоплення і системну, концептуальну інтерпретацію казкового світу І. Франка, з'ясування специфіки казок (жанрово-стильових особливостей поетики, проблематики) у межах єдиного напряму мистецького феномену, на рівні сучасного казкознавства. Вченою казка розглядається в її цілісності, а окремі компоненти – з погляду їх функціонування в загальній системі. Простудіювавши структуру як цілісний організм (на інтерпретаційному зрізі осмислення кожної із казок), дослідниця з'ясувала кардинальні проблеми художньо-мистецької палітри письменника, виявила різноманітні структурні сплави казкових систем. На її думку, особливої значущості в інтерпретаційному дискурсі набули мотивно-синтагматичний (О. Веселовський, Р. Волков), структурно-синтагматичний (О. Потєбня, Д. Чижевський, М. Бахтін, К. Леві-Строс, Ю. Лотман, Д. Лихачов, Р. Барт), синтагматичний у дослідженні «елементарних сюжетів» (Б. Кербеліте), лінійний структурно-функціональний (В. Пропп), компонентний парадигматико-синтагматичний (Є. Мелетинський), комплексно-системний (І. Денисюк, Г. Клочек, О. Киченко, С. Вольман, М. Кравцов, В. Анікін) методи. Визначаючи ряд українських вчених-теоретиків казки (тобто казкознавців), Г. Сабат називає прізвища: В. Гнатюк, М. Грушевський, М. Дашкевич, М. Драгоманов, М. Сумцов, І. Березовський, Л. Дереза, О. Бріцина, М. Дмитренко, Л. Дунаєвська, Я. Закревська, З. та М. Лановики, Н. Тихолоз, Ю. Ярмиш, що є цінним для наступних досліджень. Цитованими стали її статті: «Поетика казок про тварин (за циклом Івана Франка «Коли ще звірі говорили»)»; «Суголосність поглядів Івана Франка й Володимира Гнатюка на казки про тварин»; «Як іншомовна казка стає

¹ Сабат Г. Казки-«вандрівки» Івана Франка // Слово і Час. 2008. № 8. С. 55-61; Сабат Г.П. Казки Івана Франка як феномен націєтворення. Дрогобич: Коло, 2006. 96 с.; Сабат Г.П. Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили» / Ганна Сабат. Дрогобич: Коло, 2006. 364 с. Рецензії: Шалата М. Франковими казками одержима // Галицька зоря. 2006. № 137-138. С. 6; Гузар З. Іван Франко в етнологічному просторі // Слово і час. 2008. № 3. С. 99-100.

² Сабат Г.П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система. Автореф. дис... док. філол. наук. 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.01 – українська література. Київ, 2009. 40 с.

національним надбанням (на матеріалі творчого доробку І. Франка)); «Поетика казкової повісті «Ворони і сови»; «Казка «Осел і лев» як фольклорна імітація» та «Казковий простір і час (за циклом Івана Франка «Коли ще звірі говорили»)»¹.

Дотичною до теми дослідження є **вивчення постатей казкознавців** та їхніх архівних фондів, що нині презентовані розвідками: О. Іванової «Фольклористичні праці М.Ф.Сумцова в контексті української фольклористики II пол. XIX ст. – поч. XX ст.»; Р. Кирчіва «Гнатюк Володимир. Нарис української міфології» (з передмовою «Міфологіяна Володимира Гнатюка»); Н. Тихолоз «Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка» та монографія «Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти)»; В. Сокіл, у зредагованому ним збірнику «Народна проза у записках Івана Франка», подає «Передмову Івана Франка до збірника «Галицькі народні казки»².

Окремої уваги заслуговує **підручник М. та З. Лановиків** «Українська усна народна творчість»³, де вміщено розділ про українську народну казку: художньо-стильові особливості казкового епосу; культово-анімістичні (міфологічні) казки: звіриний епос; чарівні (героїчні) казки; зв'язок чарівної казки з іншими жанрами української усної народної творчості; соціально-побутові казки, анекдоти та небилиці. Автори використовують класичний підхід у видовій палітрі казки, дуже стисло простежують історіографію жанру та не говорять про існування українського казкознавства як науки.

В підручнику подано думку про традиційний, прийнятий в сучасній вітчизняній фольклористиці поділ казок на: 1) *казки про тварин* (птахів, рослин, комах) – за героями; 2) *чарівні* (їх іноді називають героїчні чи фантастичні) – за предметами-атрибути героя; 3) *суспільно-побутові* (реалістичні, новелістичні) – за місцем події (з окремими розгалуженнями, чи підвидами, у кожній з названих груп). Така класифікація, на думку авторів, є цілком прийнятною, тому вони беруть її за основу, долучивши пласт казок з міфологічними мотивами (окрему групу яких виокремлював ще М. Грушевський), умовно названу 4) *культово-анімістичні* (міфологічні) казки – за змістом. У наведеній класифікації відсутній спільний критерій поділу казок на види, що повторює помилку попередників.

Це перший підручник з усної народної творчості, виданий у роки незалежності України. У ньому широко представлено різножанровий фактичний матеріал,

¹ Сабат Г.П. Поетика казок про тварин (за циклом Івана Франка «Коли ще звірі говорили») // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): збірник наукових праць. Вип. 3. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2003. С. 36-43; Сабат Г.П. Суголосність поглядів Івана Франка і Володимира Гнатюка на казки про тварин // Матеріали до української етнології: збірник наукових праць. Вип. 3(6). К., 2003. С. 183-189; Сабат Г.П. Як іншомовна казка стає національним надбанням (на матеріалі творчого доробку І.Франка) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2003. № 9. С. 22-23; Сабат Г. Поетика казкової повісті «Ворони і сови» // Українська мова та література. 2004. № 36. С. 33-35; Сабат Г. Казка «Осел і лев» як фольклорна імітація // Українська мова та література. 2002. № 38 (жовт.) С. 18-19; Сабат Г.П. Казковий простір і час (за циклом Івана Франка «Коли ще звірі говорили») // Сучасний погляд на літературу: збірник наукових праць. Вип. 7. К.: ІВЦ Держкомстату України. 2002. С. 51-67.

² Іванова О.В. Фольклористичні праці М.Ф.Сумцова в контексті української фольклористики II пол. XIX ст. – поч. XX ст.: Автореф. дис. канд. філол. н., 2000. 19 с.; Гнатюк Володимир. Нарис української міфології / Підготовка та опрацювання тексту, вступна стаття «Міфологіяна Володимира Гнатюка» та прим. Р. Кирчіва. Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2000. 263 с.; Тихолоз Н.Б. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка. Автореф. дис... канд. філол. наук. Львів, 2003. 19 с.; Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти). Львів, 2005. 316 с.; Народна проза у записках Івана Франка / Зібрав і упоряд. Василь Сокіл. Львів, 2006. С.14-16.

³ Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: підручник / Маряна Лановик, Зоряна Лановик. Київ: Знання-Прес, 2001. 591 с.

використано вагомі здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників. У підручнику висвітлюються: розвиток народної творчості від джерел до сучасності, особливості побутування текстів за певних історичних умов. Запропоновано нову періодизацію фольклору та класифікацію жанрів, з урахуванням сучасних досліджень історії, етнопсихології, культурології, міфології. Кожне явище народної творчості розглядається у його зв'язку з художньою літературою. Підручник орієнтований на студентів філологічних, народознавчих, культурологічних та інших гуманітарних спеціальностей, а також магістрантів, аспірантів та фахівців, які цікавляться українською культурою.

Також, важливими для розвитку казкознавства як науки стали праці узагальненого змісту, де вивчається фольклористика в цілому. Ці видання адаптовані для студентів: В. Сокіл «Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти»; С. Мишанич «Фольклористичних та літературознавчих праць»; О. Семенов навчальний посібник «Український фольклор» для вишів; Г. Лозко «Українське народознавство»; С. Філоненко навчальний посібник «Усна народна творчість»; І. Руснак навчальний посібник «Український фольклор»; І. Головаха-Хікс стаття «Особливості розвитку американської та української фольклористичної теорії на початку XXI ст. (порівняльний аспект)»¹ та інші.

Тексти українських казок цього періоду подано у таких збірниках: «Казки Івана Франка» (упорядник, коментарі вступна стаття «Казковий світ Івана Франка» Г. Сабат), І. Мисюк «Гірська веселка» (де є розділ «З гуцульського фольклору: казки»), І. Грищенко «Міжетнічні стосунки в українських народних казках», (з передмовою, примітками та словником)². Зокрема, казки про міжетнічні стосунки становлять цілком своєрідний, специфічний за змістом та емоційним колоритом різновид українського прозового фольклору. Основний конфлікт у таких казках відбувається між представниками різних національностей, коли відбувається диференціація між персонажами на «ми» і «вони». Такі сюжети містять глузування з інших народів, формування національного стереотипу, що вирізняється у казках.

Основна проблема малих тиражів сучасних збірників казок полягає у пошуку спонсорів або друк власним коштом упорядника. Також набуває популярності авторська та літературна казка, зумовлюючи витіснення народної. Молоді письменники пропонують сучасні до мови та реалій сюжети, що популяризуються на рівні освіти.

---

¹ Сокіл В. Українські історико-українські перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти. Львів: Ін-т народознавства, 2003. 320 с.; Мишанич С.В. Фольклористичні та літературознавчі праці: Тексти. Донецьк: ДонНУ, 2003. Т. 1. 544 с.; Семенов О. Український фольклор: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 254 с.; Лозко Г. Українське народознавство. Харків, 2005. 472 с.; Філоненко С.О. Усна народна творчість: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 416 с.; Руснак І.Є. Український фольклор: навчальний посібник. К.: ВЦ Академія, 2010. 300 с.; Головаха-Хікс І. Особливості розвитку американської та української фольклористичних теорій на поч. XXI ст. (порівняльний аспект) // Народна творчість та етнографія. № 4. 2011. С. 34-39.

² Сабат Г.П. Казковий світ Івана Франка // Казки Івана Франка / Упоряд., передм., коментарі Ганни Сабат. Дрогобич: Видавець Сурма С., 2009. С. 5-80; З гуцульського фольклору: казки // Гірська веселка. Ч.1. / Упоряд. І. Мисюк. 2-е вид., випр. Снятин, 2009. С. 128-143; Міжетнічні стосунки в українських народних казках / Упоряд., передм., прим., словник Ірини Грищенко. Київ, 2009. 252 с.

5.9 УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА В ІНТЕРНЕТ МЕРЕЖІ : СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Спостерігаючи процеси зацифрування пам'яток культурної спадщини в Україні, здійснимо огляд Інтернет-ресурсів стосовно української народної казки. Електронний обіг текстів пришвидшив процеси пошуку та використання різних матеріалів у дидактиці та вихованні молодого покоління. Пошукова система на запит нашої теми видала понад 2 мільйони вебсторінок. Проте не всі вони видалися корисними, а часто це були повтори вже згаданих вище у списку джерел. Коротко зупинимося на характеристиці окремих сайтів, щоб показати їхню специфіку та особливості використання.

Сайти про народну казку умовно можна поділити на бібліотеки та освітні сторінки для батьків. На жаль, наукових сайтів про українську народну казку ще не створено. Проте існують ресурси, де частково використано професійні знання з цієї теми.

Найпопулярніший сайт українських казок <https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky> упорядкований Тарасом Капущаком (наповнювався упродовж 2006-2023 років)¹. Бібліотеку сайту становить 6 книг народних казок, що скомпоновані упорядником з різних фольклорних видань. Серед них, академічні наукові збірники В. Гнатюка та І. Березовського, оформлені у вигляді скриньок – «Вільхова скринька», «Смерекова скринька» тощо. Розділ авторської казки представлений збірниками І. Франка. Сторінки мають чудове естетичне оформлення. У передмові до сайту, Т. Капущак зазначав: «В наш час стає все складнішим знаходити тих, хто користується виключно традиційними бібліотеками чи книжковими крамницями. Все більшої ваги набирають віртуальні бібліотеки, які не мають обмежень на кількість наявних екземплярів та величину тиражу. А як врахувати масштаби розвитку Інтернету на сьогодні, то можна говорити про вельми широку, весь час наростаєльну аудиторію читачів. І цілком логічним є, що мусить існувати сторінка присвячена саме Українській Казці. Бо є це великий пласт нашої культури, нашого фольклору, нашої традиції. А, оскільки, хочемо ми, щоби все це жило і активно розвивалося, то й створили саме цю сторінку. Бо на нашу думку, казка не є витвором виключно для дітей віком від 2 до 102 років, але варто її читати, чи слухати також представникам і всіх інших, без винятків, вікових категорій. Бо казка, то не є ніщо інше, як погляд на світ, в котрому ми живемо, з іншого боку, з тої його сторони, з якої в повсякденному своєму житті ми на нього не дивимось. І це є причиною того, що казковий світ виглядає для нас часом фантастичним і нереальним. А тому, загально прийнятою є у нас думка, що казка, то є щось виключно для дітей, а метою її є лиш повчання та виховання в них потрібних морально-етичних якостей, що дорослій людині або непотрібно, або ж слід пояснювати в іншій формі. Але насправді, повчання є метою байки, а вона аж ніяк не є казкою і ніхто, певне, не буде з цим сперечатися. Натомість казка, скорше, відображає багатогранність і багатство нашого світу, легко

---

¹ Сайт українських казок <https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky> упорядкований Тарасом Капущаком (наповнювався упродовж 2006-2023 рр)

переступаючи будь-які межі звичного для нас сприйняття. Доросла людина, не розуміючи, що несе їй казка, намагається перенести її у сферу дитячу, але не наважується відкинути зовсім. Діти ж радо приймають казки та слухають їх завжди з задоволенням. І сприймають вони їх зовсім не так як дорослі, бо сприйняття їхнє не обтяжене ще логічними законами і умовностями. Ми живемо у світі, де панує логіка й все, з чим маємо справу, підпорядковуємо її законам, або ж відкидаємо як неможливе. Але логіка не здатна охопити всієї навколишньої багатогранності, а описує лиш певну сторону. І хоч як нам це може бути складно уявити, але люди не завжди дивились на світ виключно з цього боку і прикладом тому може бути алхімія, яка зовсім не нагадує нам науку, а скорше казку, чи притчу, чи ще невідомо що. А казка, не обмежена логічними законами, може розповідати про цей світ зовсім інакше, ніж є для нас звичним і нести в собі ту мудрість, котрої не можемо ми виразити повсякденними засобами. Тому казка нагадує коштовний діамант, котрий має багато граней. І в яку з них не подивишся, а всюди бачиш велику глибину й одвічну мудрість. Але, щоб охопити їх, потрібно відкинути буденні шаблони й затверділу мораль, а подивитись очима малої дитини, для котрої немає в цьому світі нічого неможливого і тоді засяє цей діамант неповторним блиском, освітлюючи все довкола незвичним світлом, в якому навколишній світ заграє новими, яскравими, свіжими барвами. І доки не відкине, не забуде людина цього погляду на світ, доти зберігатимуть її очі цей неповторний блиск, а душа буде осяяна цим дивним світлом. Тож запрошуємо тебе, любий читачу відвідати цей чарівний та незвичайний світ казки. І закликаємо тебе читати казки самому, переповідати їх іншим, купувати, друкувати, копіювати й дарувати, роздавати й всіляко поширювати казки, щоби мала їх змогу почути, чи прочитати кожна дитина, щоби мав змогу доткнутися до світу казки кожен, хто шукає ту одвічну мудрість, котра допоможе йому пізнати й осягнути цей світ». Така глибока науково-рекламна передмова знайдена нами лише на одному сайті. Всі інші або лише кількома штрихами торкаються казки як художньої поетики українського народу, або передбачають використання казки саме у виховній та психологічній функції – формування психічно здорової особистості»¹.

Сайт Дерево казок <https://derevo-kazok.org/ukrayinski-narodni-kazki/>² має список сюжетів на 11 сторінок, десь близько 400 №№. До кожної казки є ілюстрації, але сам сайт містить багато реклами, що перериває текст. Для того, аби читач позбувся рекламних вставок, потрібно зареєструватися. Сайт містить розділи: казки, аудіоказки, розмальовки, розваги (пазли до казок), герої (в галереї казкових героїв розміщено анкетну інформацію про персонажа), комікси. Також є віртуальний помічник (бот) Веселун, з яким можна поспілкуватися. На сторінці «Блог» розміщено статті про виховання та навчання дітей, адресовані для батьків та педагогів.

Сайт «Розвивайко» <https://rozvyvajko.com.ua/kazky/ukrajinski-narodni-kazky/>³ містить сторінку казок, де тексти розміщено за алфавітним покажчиком назв. Тут понад 500 №№ із різних збірників І. Березовського, І. Хланти, М. Возняка, В. Бойка, В. Бессараби та інших відомих упорядників. Тексти казок без ілюстрацій. Така тека

¹ Капушак Тарас. Передмова. <https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinski-narodni-kazky>

² Сайт «Дерево казок» <https://derevo-kazok.org/ukrayinski-narodni-kazki/>

³ Сайт «Розвивайко» <https://rozvyvajko.com.ua/kazky/ukrajinski-narodni-kazky/>

може бути використана для наукового опрацювання, проте не вистачає елементарної паспортизації сюжетів (вказівки на збірники). Лише з досвіду роботи з науковими збірниками казок, можемо стверджувати, що тексти на сайті є фольклорними записами.

Мета упорядників сайтів казок часто полягає у способі організації побутового дозвілля дітей. Так, сайт Валерії Воробійової <https://казка.укр/>¹ вміщує лише 57 казок з ілюстраціями. «У моєму російськомовному дитинстві, – зазначає упорядниця, – були книги з малюнками чудових ілюстраторів, таких як Володимир Сутеев, Юрій Васнецов та інших. Я дуже любила їх читати і розглядати. Ці казки та оповідання назавжди залишились у моїй душі. Дитинство моїх дітей – україномовне, і я б хотіла читати їм ці книги українською. Саме для цього і було зроблено цей сайт. Більшість казок та оповідань я перекладаю сама, деякі знаходжу в букіністичних виданнях, до деяких, вже викладених в Інтернеті, я додаю ілюстрації». Креолізовані тексти казок, дійсно, краще сприймаються, допомагають збудити уявлення про зовнішність героїв, перебіг подій казки тощо. Частковим недоліком сайту є прагнення популяризувати тексти українських казок, що були раніше переспівані російською, а тепер ще раз перекладені українською. Тут доречніше було б звернутися до автентичного варіанту.

Сторінка на Ютуб каналі «Baby Video» вміщує відео 99 казки, що зроблені в анімованому (театралізованому) вигляді, де оповідачами сюжетів різної тематики є «чарівні» персонажі. Рубрикація відео має назви «Казки від звірів», «Казки від Яблучка» тощо https://www.youtube.com/playlist?list=PL5Z_tEnDw0P472gfJESV-Aq2dHJfFMEZg². Казки мають розлогі описи, сучасне логічне до побуту та дійсності продовження сюжетних ліній. Наприклад, в казці «Кобиляча Голова» дідова дочка поселилася у хатинці пасічника, а після отримання подарунків – поїхала у місто і купила собі будинок.

На сайті «Проза» <https://proza.org.ua/kazky/ukrayinski-narodni-kazky/>³ зроблена окрема сторінка для українських народних казок. До текстів застосовано традиційну класифікацію, що є елементарним науковим підходом, з метою упорядкування матеріалів у рубриках. Там вміщено казки про тварин (понад 200 №№), чарівні (понад 160 №№, серед них європейські сюжети), героїко-фантастичні (48 №№ суто українські), соціально-побутові (72 №№). Як недолік – казки без ілюстрацій.

Сайт «Тол» <https://tales.org.ua/kazky/ukrainiski-narodni-kazky/>⁴ має розділ казки, але вміщує не лише українські, а й найвідоміші сюжети різних народів та континентів. Особливістю сайту є подання казок саме українською мовою. Розділ з казками поділено на умовні підгрупи, що враховують віковий, тематичний та авторський контент: «Веселі казки», «Віршовані казки», «Казки для дітей 1-2-3 років», «Казки для дітей 4-5-6 років», «Казки для дітей 7-8-9 років», «Казки для дорослих», «Казки дядечка Римуса», «Казки на ніч», «Казки про ведмедя», «Казки про велетнів», «Казки

---

¹ Сайт Валерії Воробійової <https://казка.укр/>

² Сторінка на Ютуб каналі «Baby Video» https://www.youtube.com/playlist?list=PL5Z_tEnDw0P472gfJESV-Aq2dHJfFMEZg

³ Сайті «Проза» <https://proza.org.ua/kazky/ukrayinski-narodni-kazky/>

⁴ Сайт «Тол» <https://tales.org.ua/kazky/ukrainiski-narodni-kazky/>

про весну», «Казки про вітер», «Казки про вовка», «Казки про воду», «Казки про героїв», «Казки про гномів», «Казки про гриби», «Казки про дітей», «Казки про добро», «Казки про жадібність», «Казки про зайчика», «Казки про зиму», «Казки про квіти», «Казки про котика», «Казки про кохання», «Казки про лева», «Казки про лисицю», «Казки про лицарів», «Казки про літо», «Казки про любов», «Казки про людей», «Казки про маму», «Казки про машинки», «Казки про море», «Казки про осінь», «Казки про принцес», «Казки про принців», «Казки про природу», «Казки про птахів», «Казки про риб», «Казки про Різдво», «Казки про Святого Миколая», «Казки про собак», «Казки про сонце», «Казки про тварин», «Казки про тигра», «Казки про фей», «Казки про хитрість», «Казки про чортів», «Казки про школу», «Казки про щастя», «Короткі казки», «Чарівні казки». Тут, частково, спостерігається алфавітний порядок тематичних назв, хоча доречнішим було б поєднання за смисловими групами (тварини, рослини, люди, почуття, стихії, техніка тощо). Біля кожної казки вказано приблизний час на її прочитання, кількість переглядів, коментарі, її категорію (належність до культурного спадку певного народу: філіппінські, єврейські, американські). Серед текстів є й авторські. Використання матеріалів цього сайту доречне під час вивчення казкових мотивів.

Сайт «KazkaUA.org» <https://kazka.ua/> – це проєкт «Казки українською»¹, що готувався впродовж 2010-2023 рр. Він вміщує казки різних народів за лінками (19 народів), українських сюжетів тут близько 70 №№. Казки не поділені на види, а подані змішано, також на сайті є літературні казки різних авторів (понад 50 імен). Інформація цього сайту може бути використана для вивчення міжкультурних трансформацій казкових сюжетів, питань запозичень літературними казками народних та окремого дослідженню казок певних письменників. Сайт першочергово служить бібліотекою для читачів різного віку.

Сайт <https://kazki.com.ua/> – це казки народів світу українською мовою. Проєкт створено у 2019 р.² Українських народних казок тут лише 30 №№. Основна функція сайту – віртуальна бібліотека-читальня.

Сайт «U-Kazky.com.ua» <https://u-kazky.com.ua/category/ukra-nsk-narodn-kazki> наповнювався упродовж 2015-2023 рр.³ Він презентує велику кількість народних казок усіх видів (640 №№) та літературні казки, а також казки інших народів українською. Назви казок подано загальним списком, текст має ілюстрований супровід, можливість поставити вподобайка та написати коментар. Матеріали сайту можна використовувати як бібліотеку.

Сайт «Казкар» http://kazkar.info/ua/ukra_nsk_kazki/⁴ має такі сторінки: казки, легенди України, казки картинки, все для дітей, медіатека, батькам. Казки поділені на чарівні (30 №№), про тварин (37 №№) та соціально-побутові (24 №№).

Сайт «Світ казок» <https://svit-kazok.info/>⁵ має рубрики казки, вірші, розвиток, розмальовки. У рубриці казки вказано назву, є маленька початкова ілюстрація до

¹ Сайт «KazkaUA.org» <https://kazka.ua/> це проєкт «Казки українською» готувався впродовж 2010-2023 рр.

² Сайт <https://kazki.com.ua/> це казки народів світу українською мовою. Проєкт створено у 2019 р.

³ Сайт «U-Kazky.com.ua» <https://u-kazky.com.ua/category/ukra-nsk-narodn-kazki> наповнювався упродовж 2015-2023 рр.

⁴ Сайт «Казкар» http://kazkar.info/ua/ukra_nsk_kazki/

⁵ Сайт «Світ казок» <https://svit-kazok.info/>

казки, шматочок тексту початку казки, вказівка на можливість для читача скористатися тематичними та віковими підбірками текстів. Для читання казки потрібно натиснути «Продовжити», тоді відкривається увесь текст на окремій сторінці.

Сайт «Мала сторінка» <https://mala.storinka.org/>¹ є освітнім, казки там подано як розділ сайту «Український фольклор». Сюжети перераховано у довільній послідовності, з маленькою ілюстрацією та початковим уривком тексту, 24 №№, зі вказівкою, що їх взято зі збірників І. Рудченка. Також на сайті багато сучасних авторських казок.

Сайт «Дивіться казки українською» https://www.youtube.com/@Ukrainian_fairy_tales² – це підбірки відомих мультиків за мотивами народних казок, а також тут багато нових екранізацій. Загалом на сайті 35 №№. Мета його – правильно організувати дозвілля дитини, обмеживши її можливості блукати Інтернет мережею.

Сайт «Українські народні казки» <https://4read.org/692-ukrayinsk-narodn-kazki.html>³ – це аудіокнига українських народних казок з одного збірника. Запис триває 10 годин і транслює 41 казку. Може бути використаний як супровід до тривалих подорожей, коли є можливість просто сидіти, дивитися у вікно і слухати цікаві народні казки різної тематики (про тварин, чарівні, побутові).

Сайт «Мовослово» <https://movoslovo.com/products/100-kazok-tom-1>⁴ – це Інтернет-крамничка. У «Слові від видавництва» зазначено: «Нині друкарні та видавництва України працюють в надзвичайно екстремальних умовах. Та попри всі загрози, українські книжки видаються й далі. Ми в «Мовослово» хочемо скоротити відстань між тими, хто читає по-українськи та тими, хто пише, перекладає, друкує та видає по-українськи. Для цього ми створюємо мережу партнерів. Ми працюємо безпосередньо з видавництвами, службами перевезень та доставляння. Ми долаємо тисячі кілометрів разом з нашими партнерами, щоб українські книжки з'явилися в доступі скрізь, де є на них попит. Серед книг є збірник «100 казок. Найкращі українські народні казки. Т.1. для дітей до 12 років». Упорядник Іван Малкович, директор видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га». Цитата з рекламки до збірника казок: «Одна з найуспішніших книжок видавництва. Лідер продажів серед подарункових кольорових видань протягом трьох останніх років. Це перший том запланованого тритомника «100 казок». Робота над книгою тривала понад 7 років. Перше видання побачило світ у вересні 2005 р. Третє видання доповнене новими казками й малюнками. Розпочато роботу над аудіоверсією «100 казок». «У Малковича, здається, ніколи не вичерпуються творчі ідеї, геніальні у своїй простоті. «100 казок» – збірка найкращих українських народних казок. Завдяки редакції Малковича, навіть знайомі з дитинства історії звучать свіжо. А малюнки найкращих українських ілюстраторів – Єрка, Лавра, К. Штанко та ін. перетворюють кожну книгу у твір мистецтва. В результаті, важко визначити, що краще – тексти чи оформлення. Навряд чи сьогодні література може

---

¹ Сайт «Мала сторінка» <https://mala.storinka.org/>

² Сайт «Дивіться казки українською» https://www.youtube.com/@Ukrainian_fairy_tales

³ Сайт «Українські народні казки» <https://4read.org/692-ukrayinsk-narodn-kazki.html>

⁴ Сайт «Мовослово» <https://movoslovo.com/products/100-kazok-tom-1>

замінити дітям телевізор і кіно. Але якщо їй у принципі це під силу, то саме таким виданням, як «100 казок»¹. Отже, сайт має комерційне призначення.

Нині поширений у використанні, сайт «Всеосвіта»², серед методичних матеріалів, пропонує підбірку ілюстрацій до українських народних казок, які можна використати на уроках. Також, освітній сайт «Уміти»³ має розділ казка, де вміщено аудіо та відео казки, завдання до них, розробки уроків, матеріали для візуалізації.

Сайт «Українська правда. Життя» вміщує статті-інтерв'ю з провідними вітчизняними казкознавцями, зокрема з О. Наумовською⁴. Науково-популярний виклад статей має освітнє значення та формує правильну думку стосовно пояснення багатьох спірних тем української культури та фольклору в цілому. Серед них «10 фактів, які ви не знали про українські казки» (автор Валентина Ізмайлова). На сайті є наочні матеріали до тем, що виконують інформативну функцію, дають відповіді на поширені запитання про народну казку та її персонажів. Наприклад, як народжувалися та змінювалися казки, скільки років найдавнішому казковому сюжету, статистика стосовно фіналів УНК, карти поширення різних сюжетів та мотивів, місця народження казкових героїв.

Корисним для казкознавців може стати сайт сюжетно-мотивних показчиків та бази даних <https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/index.htm>⁵. На сайті розміщено електронні програми словників, показчиків сюжетів та мотивів казок, міфів, легенд, замовлянь різних народів (епос Африканських народів, Монголії, фінів, грузинів, адигейців, народів Сибіру, показчик Томпсона (англ.)). Робота показчиків наступна: натискаєш на обраний зі списку показчик, програма відкриває 2 вікна, в одному з них заголовки розділів та підрозділів книги, з номерами мотивів. Натискаєш на номер мотиву і в іншому вікні відкривається одним абзацом його зміст. Зручно, що разом зібрано багато різних показчиків і можна швидко знайти інформацію. Це хороша перспектива для українського казкознавства. Але спочатку потрібно зробити показчик українських казок, врахувавши напрацювання науковців XX та XXI ст.

Приклади спроби програмування маркерів у текстах казок з метою **автоматизованого розпізнавання типу сюжету**, мотиву, персонажів, видової чи жанрової приналежності, знаходимо в німецьких вчених. Так, **Тьєррі Деклерк** з 2010 року має ряд статей у співавторстві: «Перегляд Проппа: інтеграція лінгвістичної розмітки в дескриптори структурованого вмісту казок» («Propp Revisited: Integration of Linguistic Markup into Structured Content Descriptors of Tales», 2010), «Багатомовне та семантичне розширення каталогів народних казок» («Multilingual and Semantic Extension of Folk Tale Catalogues», 2012), «Стратегія ітеративної обробки тексту на основі онтології для виявлення та розпізнавання персонажів у народних казках» («An Ontology-Based Iterative Text Processing Strategy for Detecting and Recognizing Characters in Folktales», 2012), «На шляху до пов'язаного доступу до даних до народних казок, класифікованих за мотивами Томпсона та типами Арне-Томпсона-

---

¹ Сайт «Мовослово» <https://movoslovo.com/products/100-kazok-tom-1>

² Сайт «Всеосвіта» <https://vseosvita.ua/library/albom-ukrainski-narodni-kazki-ilustracii-do-narodnih-kazok-304722.html>

³ Сайт «Уміти» <https://umity.in.ua/concept/?id=720>

⁴ Сайт «Українська правда. Життя» <https://life.pravda.com.ua/society/2016/05/19/212506/>

⁵ Сайт сюжетно-мотивних показчиків та бази даних <https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/index.htm>

Утера» («Towards a Linked Data Access to Folktales Classified by Thompson’s Motifs and Aarne-Thompson-Uther’s Types», 2017), «На шляху до інтегрованого набору анотацій до народних казок» («Towards an integrated Set of Annotations for Folktales», 2017). Зокрема, детально зупинимося на проєкті вченого «Формалізування казок» («Formalisierung von Märchen», 2018) стосовно застосування комп’ютерних мов кодування інформації¹.

У межах програмного проєкту, який займається автоматизованим аналізом казок німецькою мовою, виникла потреба визначити формальні складові казок, з метою інтегрування їх окремих компонентів один з одним. Використавши комп’ютерні програми кодування інформації XML або Python, Т. Деклерку та його колегам (Анастасії Аман, Стефана Грюневальда, Матіаса Ліндеманна, Лізи Шефер, Наталії Скачкової) вдалося формалізувати (закодувати) казку. Можливо, така перспектива чекає й українських казкознавців.

Далі, скористаємося таблицею для зрозумілішого сприйняття викладу матеріалу розробки Т. Деклерка. Для здійснення цілей проєкту, казку поділили на такі компоненти:

Таблиця 37. «Компоненти казки за проєктом Т. Деклерка»

Компонент	Його зміст
Місце, де відбувається дія	Місця, де відбуваються дії казки, характеризуються лише типом. Можливі типи місць включають: ліси, замки, будинки, стайні. Існує також тип «Ніде» для сцен без чітко ідентифікованого місця (наприклад, це ті частини казки, в яких бере участь лише оповідач). Кожне розташування отримує певний ідентифікатор у формі loc1 , loc2 тощо.
Персонажі задіяні в сюжеті	Персонажі описуються низкою характеристик, які включають, з одного боку, притаманні демографічні характеристики (ім’я, вік, стать, тип), а з іншого боку, зовнішні характеристики. Ім’я персонажа – це рядок символів, наприклад, «Рапунцель». Якщо персонажа називають кількома способами, вибирається найпоширеніше ім’я. Вік персонажа вказано не в цифрах, а в рівнях, оскільки казки зазвичай не містять точної інформації про вік (рівні: «малюк», «дитина», «підліток», «молодий дорослий», «дорослий» і «старий»). Згідно з класичними уявленнями, стать персонажа вказується як «чоловіча» або «жіноча». Крім

¹ Declerck T. Formalisierung von Märchen // Kritik der digitalen Vernunft. Konferenzabstracts. Universität zu Köln (26. Februar bis 2. März 2018) p. 409-412 <https://dhd2018.uni-koeln.de/wp-content/uploads/boa-DHd2018-web-ISBN.pdf>

того, існує значення «none» для персонажів із наперед визначеною статтю, таких як тварини, монстри тощо. Тип персонажа визначається між «людина» або «тварина/монстр». Для «тварини/монстра» існують підтипи: тварини за розміром («маленький», «середній» або «великий»); за властивостями («відьма» та «демон» для конкретного типу монстра). Бінарна детермінація ставлення або диспозиції персонажа розміщує його на осі добро/зло: «зло» чи «нейтрально». Також зазначено архетип персонажа: «герой», «лиходій» тощо. Кожен персонаж отримує певний ідентифікатор у вигляді **ch1**, **ch2** тощо. Крім того, кожна казка містить двох «фіктивних» персонажів для оповідача та слухача, які завжди мають ідентифікатори **ch0** або **ch-1** та типи «оповідач» або «слухач». Це необхідно для того, щоб можна було відобразити уривки, вимовлені оповідачем, який сам не є фактичним персонажем сюжету. Це необхідно для реалізації автоматичного «читання» казки.

Хронологічна послідовність сцен, кожна з яких відбувається в певному місці, і в кожній бере участь певна частина персонажів казки.

Сцени описуються з погляду часу, місця, залучених персонажів і функцій (за Р. Волковим, в автора за В. Проппом). Час, у який відбувається сцена, визначається ідентифікатором у формі **t1**, **t2** тощо, де ідентифікатори представляють лінійну прогресію часу. Місце, де відбувається сцена, вказується як рядок великими літерами, вибраний зі списку можливостей. Перехід до наступної сцени також кодується вказівкою дієслова «руху», що описує перехід з одного місця в інше, або фрази, яка замість цього вводить зміну сцени. Персонажі, які беруть участь у дії сцени, позначаються своїми ідентифікаторами (напр. **ch2**, **ch3**, **ch5**). Враховуються всі персонажі, які присутні в сцені, навіть якщо вони не говорять. Функції та підфункції сцени позначаються своїм символом (згідно з англійським виданням Propp (1977) ¹), тобто, напр. **A4** – «крадіжка денного світла». Кожній сцені надається певний ідентифікатор у формі **s1**, **s2** тощо. Оскільки сюжет казки, переважно, розповідається лінійно, індекс зазвичай (але не обов'язково) ідентичний індексу часу сцени, тобто сцена **s1** займає місце в момент часу **t1** і т.

¹ Propp, Volodymyr; Scott, Lawrence (ed.): The Morphology of the Folktale. 2nd Revised Edition. Austin, Texas et al., 1977.

	д. Кожна сцена має підпорядковані діалогічні дії, яким відповідає текст, що належить цій сцені.
Кожна сцена, своєю чергою, складається з тимчасової послідовності діалогових дій між персонажами казки або від оповідача до слухача. У сукупності ці діалогічні дії утворюють текст казки.	Акти діалогу описуються з огляду на їх мовців і адресатів, їх змісту і часу. Час, коли вимовляється дія діалогу, визначається за допомогою ідентифікатора, який є специфікацією ідентифікатора часу пов'язаної сцени. Наприклад, сцена s5 у момент часу t5 . Асоційовані дії діалогу мають моменти часу t5.1 , t5.2 тощо. Мовець дії діалогу вказується за допомогою його ідентифікатора. Адресат або одержувачі діалогового акту вказуються за допомогою списку ідентифікаторів символів, наприклад, ch2 , ch4 , ch6 . Репліки оповідача являють собою особливий випадок: вони розглядаються як діалогові акти між оповідачем і слухачем або читачем, тобто «фіктивний» персонаж оповідача поданий як оратор, а фіктивний персонаж слухача — як одержувач. Крім цього, вони розглядаються як акти діалогу між персонажами. Кожна дія діалогу отримує певний ідентифікатор, який лінійно збільшується (тобто d1 , d2 тощо) незалежно від структури сцени.

Формат XML. Інформація, описана в таблиці вище, може відбутися у форматі XML. Деревоподібна структура програмування XML використовується для представлення ієрархії різних об'єктів. Кореневий елемент документа завжди має ідентифікатор Tale та атрибути «title» і «annotator», які містять назву та ім'я анотатора відповідної казки. Структура кореневого елемента казки підпорядковує елементи Characters, Locations і Text. Далі, кожен елемент має розгалуження. Наприклад, елемент Characters містить кілька піделементів Character, кожен з яких зберігає зібрану інформацію про персонажа. Так само елемент Locations містить дочірні елементи Location, кожен з яких кодує розташування. Текстовий елемент містить, власне, текст казки, розділений на різні сцени, представлені елементами сцени, які, своєю чергою, містять різні дії діалогу (елементи діалогу). При розробці XML-схеми особливу увагу було приділено чіткості та прочитуваності тексту казки. Попри великий обсяг закодованої інформації, отримані XML-файли є порівняно компактними. Наприклад, XML-формат (досить довгої) казки «Гензель і Гретель» складається лише з 226 рядків. Цей формат XML базується на схемі анотацій, описаній у (Scheidel & Declerck, 2010 ¹), і розширює її.

¹ Antonia Scheidel and Thierry Declercq. 2010. Apftml - An Augmented Markup Language for Proppian Tales. Sandor Daranyi and Pirooska Lendvaj, editors, AMICUS First International Workshop on Automated Motif Detection in Cultural Heritage and Scholarly Communication Texts. University of Szeged. (Антонія Шайдель і Тьеррі Деклерк. 2010. Apftml - доповнена мова розмітки пропіанських казок. Шандор Дараньї та Піроска Лендвай, редактори, Перший міжнародний семінар AMICUS з

Формат Python. На основі структури XML, описаної вище, можна побудувати структуру класу Python, яка представляє казку та її окремі частини як об'єкти Python. Окрім суперкласу Tale, ця програма створює окремі класи для кожної з описаних вище частин, тобто класів Location, Character, Scene та Dialogue. (Загалом файли для формату казок складаються з 288 рядків коду.) Кожен клас містить властивості, описані вище як атрибути, хоча вони також можуть представляти посилання на інші елементи. Наприклад, об'єкти діалогу стосуються об'єктів персонажа мовця та одержувача. Код Python служить інтерфейсом для трьох програм. По-перше, казки можна імпортувати з наявних файлів XML; по-друге, XML-файли можуть бути згенеровані з казкової структури Python, згенерованої іншим способом (наприклад, шляхом автоматичної класифікації); і по-третє, інший код Python може отримати доступ до казкової інформації, формуючи основу для таких програм, як перетворення тексту в мову або візуалізацію. І кодування XML, і об'єкти Python взаємодіють з онтологією казки, яка є розширенням онтології, описаної в (Koleva et al., 2012¹). У такий спосіб, ми маємо формальне представлення казок, які можна використовувати в різних додатках.

Висновки. Українське казкознавство XXI ст. спирається на дослідження трьох поколінь українських науковців. Закладені ще у середині XIX ст., підвалини фольклористичних шкіл сприяють вивченню народної казки в синхронію та діахронію, обумовлюють нові теорії та методичні прийоми що до її вивчення, вказують на актуальність символічних підтекстів та багатошаровість сюжетобудови.

Підбиваючи підсумок четвертому періоду казкознавства, варто зазначити, що ми все ще не охопили повністю різноманіття студій про народну казку. Для подальших досліджень, тема генези народної казки лишається відкритою. Окреслюючи видимі для нас напрями казкознавчих досліджень, можемо стверджувати, що вітчизняна наука про казку стала багатогранною, охоплюючи методи усіх наявних наукових шкіл. Цьому сприяють обставини доступності Інтернет-ресурсів всього світу, можливості мультимедійних засобів тощо. У багатьох країнах світу традиційна творчість, у своїй основі, існує лише як пам'ятка минулих епох, а тому, суттєво не впливає на збереження самоідентичності, патріотизму, пошанування попередніх поколінь (культ предків). Проте, за спостереженнями М. Дмитренка, «глобалізаційні тенденції витворення єдиної світової монокультури у формах розваги, кітчу, фарсу в останнє десятиліття даються знаки: руйнування традиційної творчості відбувається прискореними темпами. Спостерігаються тенденції до згасання усної традиційної творчості, забуття й відмирання багатьох

автоматизованого виявлення мотивів у культурній спадщині та наукових комунікаційних текстах. Сегедський університет).

¹ Nikolina Koleva, Thierry Declerck and Hans-Ulrich Krieger. 2012. An ontology-based iterative text processing strategy for character detection and recognition in folktales. In Jan Christoph Meister, editor, Digital Humanities 2012 conference abstracts, pages 467-470, Hamburg, 7. University of Hamburg, Hamburg University Press (Ніколіна Колева, Тьєррі Деклерк і Ганс-Ульріх Крієгер. 2012. Основана на онтології ітеративна стратегія обробки тексту для виявлення та розпізнавання персонажів у народних казках. У Яна Крістофа Майстера, редактора, тези до конференції Digital Humanities 2012, сторінки 467-470, Гамбург, 7. Гамбурзький університет, Hamburg University Press).

автентичних явищ народної обрядовості, звичаєвості, пісенності, оповідальності. За цих умов, варто було б більше ваги приділяти народній традиції. На жаль, в Україні нема значних державних капіталовкладень у збирання, дослідження, збереження й пропаганду усної народної творчості». Зважаючи на такі обставини, дослідження казкознавців усувають певну кількість лакун, стосовно вітчизняного сюжетомотивного фонду казок, історії фіксації текстів, різночитань, публікації та інше.

Дослідження казки вимагає злагодженого механізму співпраці науковців, що можливо досягнути шляхом створення певного центру чи мережі наукових осередків, які б відстежували повноту досліджень теми та фіксували прогалини у вивченні жанру казки. Українська народна казка повстає як мудрість нації, що її створила, як філософія народу, що має глибоке коріння, як духовне джерело, здатне зростити ще не одне покоління українців.

Виходячи з теоретичних положень науковців ХХ ст., чітко виокреслюються перспективи майбутніх досліджень. Нині, вивчення казки тяжіє до використання запозичених, перевірених часом методик, що торкаються сфер взаємодії чи дотичності казки до різних наук. Такий зв'язок охопить спектр не лише класичних дисциплін (історія, філософія, антропологія, етнографія та ін.), а й нових, пов'язаних з технологіями науково-технічного прогресу та ерудованістю сучасного дослідника (комп'ютерна діагностика, соціогенетика, семіотика, наратологія та ін.).

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати нашого дослідження, зазначимо, що метою його було окреслення дискурсів навколо народної казки. За структурою, увага монографії розподілялася на чотири періоди, що дозволило описати специфіку казкознавчих досліджень, збирацьку та публікаційну активність, зупинитися на окремих постатях науковців, внесок яких найбільше відповідав завданням наших студій. Виявляючи позитивні фактори у розкритті теорії та едиційної практики українського казкознавства, нам вдалося виконати поставлені завдання, що полягали в описі умов формування українського казкознавства як окремого напрямку фольклористики; встановленні його періодизації; з'ясуванні проблематики, термінології, інструментарію, основних понять, вказуючи на імена дослідників певного питання; розгляді методики укладання збірників казок.

Використання методів та прийомів для вивчення питання зумовлено поставленими завданнями та апелює до описового, історичного, аналітичного та теоретичного способів опрацювання матеріалів, що вимагає спостереження, експерименту та структурування, з метою формулювання потрібних висновків. У поле зору дослідження потрапили різноманітні матеріали (від теоретичних праць, словників до збірників казок та Інтернет-сайтів різного призначення), що дозволило створити цілісну картину українського казкознавства, відповісти на питання стосовно генези, самодостатності як наукового напрямку та окремої навчальної дисципліни.

Виводячи термінологію українського казкознавства, ми зупинилися на проблемі розуміння народної казки як епічного жанру та виду художньо-поетичної творчості українського народу та дійшли висновку, стосовно розрізнення формулювань визначення казки залежно від мети наукового дослідження. Всі визначення є доречними та відповідають критеріям науковості. Все це - лише підкреслює багатогранність народної казки та можливість наступних студій.

Періодизація українського казкознавства є умовною шкалою, що дозволила нам створити комфортні умови для підбиття підсумків, узагальнення наукових досягнень того чи іншого історичного проміжку. Кожен з чотирьох періодів підсумований нами з метою переконливого простеження динаміки розвитку вітчизняної науки про казку.

Щодо першого розділу, зазначимо, що до середини XIX століття українське казкознавство сформувало своєрідні погляди на народну казку як джерело не лише дидактики та ідей для літературної казки, а і як історичну пам'ятку та філософію пізнання духовності народу. Збірники казок яскраво продемонстрували єдність казкової традиції на всій території України, незалежно від геополітичного розташування. Особливостями казкових сюжетів українців були: гумор, використання мовленнєвих формул зачинів та кінцівок сюжетів, тематика та авторська манера виконання казки. Тобто все, що може відрізнити один народ від іншого і навпаки, все те, що може вказувати на національність носіїв, належність до одного народу, що мав

давню історію, аж від Київської Русі. Інша тема цього періоду, що набула наукових форм – розвиток українського казкознавства у невідривній традиції до європейського. Використання наукового досвіду фіксації казок братами Грімм, укладання збірників, способи поширення та використання народної дидактики. Прогресивні погляди на людину та її призначення впливали на тематику наукових досліджень наших вчених, що спричинило появу міждисциплінарних студій, де народна епіка ставала артефактом.

Умовно означений нами перший період українського казкознавства як час фіксації малої епіки, виправдано зреалізувався низкою поставлених перед науковцями завдань: починаючи від унормування українського правопису, способів повноти фіксації народного варіанту казкового сюжету, аж до методології укладання збірників та міжнародної співпраці у фольклористиці. Незначна кількість названих у розділі імен вчених, що стояли біля джерел українського казкознавства, є лише орієнтирами на мапі наукового пошуку тем для дослідження і потребує подальшого детальнішого вивчення.

Другий період розвитку українського казкознавства позначився формуванням методології записування та дослідження. Українські методологічні підходи до вивчення казки збіглися з чинними на той час науковими школами: міфологічною, етнографічною, історичною, компаративістською, психологічною та іншими. Вчені торкнулися проблеми укладання міжнародних покажчиків сюжетів, створивши початковий реєстр казок, який можна було знайти не лише у збірниках, а і як складові окремих казкознавчих студій. Порушувалися питання: видової та жанрової належності; класифікації казок; критерії збору матеріалу; особистість казкаря; методика укладання збірника казок; мова збірників; стилізація та виправлення в текстах (заміна діалектизмів та жаргонної лексики на літературну); дидактична значущість казки та її використання під час навчання; належність сюжету до спадщини певного народу; переклад народних казок різними мовами з метою популяризації етнічних звичаїв та традицій; рецензування збірників та наукових праць з метою коригування науки та визначення перспектив розвитку.

Стосовно третього періоду українського казкознавства, можемо зазначити, що динаміка розвитку науки про казку упродовж ХХ ст. отримала можливість рухатися кількома шляхами: традиційним українським, європейським та радянським. Кожен з напрямків відбувся через низку досліджень і завершився знаходженням раціональних способів вивчення казки як художньо-поетичної системи, артефакту, фольклорної традиції. Школи компаративістики та структуралізму мали ряд прихильників. Проте переважним способом вивчення казки стають регіональні збірники, що могли конкретизуватися тематикою, метою видань, видавничими серіями. В цей період маємо вчених, що опублікували під своєю редакцією до сотні збірників: П. Лінтур, М. Зінчук, І. Хланта. Тема героя-богатиря у казках розширилася темою жіночих образів. Значного вивчення набув міжнародний аспект казкознавства та виокремлення його термінологічного апарату у словниках, довідниках та енциклопедіях. Теорія казки спостерігалася в міждисциплінарному аспекті, що, фактично, й було надалі розвинуто в четвертому періоді. Міждисциплінарний,

міжнародний, антропологічний та соціо-культурний аспекти казкознавства буде розглянуто далі.

У підсумку до четвертого періоду казкознавства, варто зазначити, що ми все ще не охопили повністю різноманіття студій про народну казку. Для подальших досліджень, тема генези народної казки лишається відкритою. Окреслюючи, видимі для нас, напрями казкознавчих досліджень, можемо стверджувати, що українська наука про казку стала багатогранною, охоплюючи методи усіх наявних наукових шкіл. Цьому сприяють обставини доступності Інтернет-ресурсів всього світу, можливості мультимедійних засобів тощо. Українське казкознавство XXI ст. спирається (послугується) на дослідження трьох поколінь українських науковців. Закладені ще у середині XIX ст., підвалини фольклористичних шкіл сприяють вивченню народної казки в синхронію та діахронію, обумовлюють нові теорії та методичні прийоми щодо її вивчення, вказують на актуальність символічних підтекстів та багатозаровість сюжетобудови. Виходячи з теоретичних положень науковців XX ст., чітко виокреслюються перспективи майбутніх досліджень. Нині, вивчення казки тяжіє до використання запозичених, перевірених часом методик, що торкаються сфер взаємодії чи дотичності казки до різних наук. Такий зв'язок охопить спектр не лише класичних дисциплін (історія, філософія, антропологія, етнографія та ін.), а й нових, пов'язаних з технологіями науково-технічного прогресу та ерудованістю сучасного дослідника (комп'ютерна діагностика, соціогенетика, семіотика, наратологія та ін.). Шляхи переходу різних жанрів у казку обстоюються і до сьогодні. Найпоширенішими стали думки переходу міфів і легенд у казку, проте погляди представників інших фольклористичних шкіл також актуальні. Так, прихильники міфологічної школи продовжують основою казки вважати міф та систему давніх уявлень, спираючись на класифікацію міфів племен Північної Америки; міграційна школа, розвиваючи теорію запозичень та поширення казкових сюжетів зі Сходу (зокрема Індії), продовжує порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів казок про тварин та індійської «Панчатантри», «Ригведи»; актуальними лишаються теми психоаналізу української народної чарівної казки; представники антропологічної школи звертаються до явища антропоцентризму народної казки, висловлюючи думку про самозародження подібних сюжетів на певному етапі розвитку різних народів, вдаючись до порівняльних досліджень; також продовжуються студії в річищі ритуально-міфологічної школи. У кожному з цих поглядів можна знайти раціональне зерно, оскільки казкова традиція пов'язана з багатьма явищами минулого, з іншими жанрами усної народної творчості. Тому в текстах зафіксовані елементи міфологічного, ритуально-обрядового, релігійного, історичного, соціального характеру, відгомін давніх епох, нашарування пізніших часів, запозичення та перегуки з ліричними, героїчними чи іншими неказковими жанрами. Дослідження казки вимагає злагодженого механізму співпраці науковців, чого можливо досягнути шляхом створення певного центру чи мережі наукових осередків, які б відстежували повноту досліджень теми та фіксували прогалини у вивченні жанру казки. Метою наступних досліджень могли б стати способи електронної каталогізації казкових сюжетів та мотивів, популяризації народної казки, використання її ресурсів у міждисциплінарних студіях.

ДОДАТКИ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Андрієвський Олександр 217-221	Лисюк Наталія 308
Андрєєв Микола 224-230	Лінтур Петро 258-261
Афанасьєв Олександр 68-75	Лободовський Михайло 114
Афанасьєв-Чужбинський Олександр 67	Максимович Михайло 56-57
Березовський Іван 253-258	Малинка Олександр. 161
Бодянський Осип 46-50	Манжура Іван 140-142
Бойко Володимир 306-307	Маркевич Микола 161
Бріцина Олександра 316-320	Мастилко Наталія 364
Верхратський Іван 160	Мушинка Микола 266
Возняк Микола 250-251	Мушкетик Леся 325-326
Волков Роман 234-236	Наумовська Олеся 311-313
Гиряк Микола 261-263	Новицький Яків 108
Гнатюк Володимир 184-192	Номис (Симонов) Микола. 96
Гнідич Павло 205-210	Олійник Оксана 334-335
Головацькі Іван та Яков 51	Онисенко Світлана 365
Грищенко Ірина (Неїло Ірина) 350, 361	Осташевський Спиридон 52
Грінченко Борис 175-179	Ошуркевич Олекса 267
Грушевський Михайло 179-184	Пилипчук Святослав 331-332
Гуманенко Лариса 351	Піпін Олександр 79
Давиденко Ганна 364	Полівка Іржі 162
Давидюк Віктор 313-315	Потебня Олександр 79-94
Даль Володимир 50	Пушик Степан 266-267
Дей Олексій 267	Ржегорж Фр. 163
Деклерк Тьєррі 374-378	Рильський Максим 247-250
Дем'ян Григорій 290	Роздольський Осип 192
Дем'ян Лука 290-291	Рокосовська Софія 164
Демедюк Марина 357-360	Росовецький Станіслав 308
Дикарев Митрофан 156-159	Рудченко Іван 100-104
Дмитренко Микола 320-324	Сабат Ганна 366
Драгоманов Михайло 104-108	Сенько Іван 261
Дунаєвська Лідія 296-305	Смагло Ніна 350
Зінчук Микола 263-266	Собецька Оксана 356
Іванов Петро 118-122	Соболева Наталія 275
Івановська Олена 309-311	Сумцов Микола 122-141
Карпенко Світлана 353-356	Сухобрус Ганна 251-252
Кербеліте Броніслава 282-284	Таланчук Олена 305-306
Кирилюк Олександр 346-348	Тараненко Олена 365
Колесса Філарет 233	Тиховська Оксана 362-364
Кольберг Оскар 116-117	Фінцицький Міхай 99
Костомаров Микола 54-56	Франко Іван 147-156
Котляревський Олександр 76	Хланта Іван 268-275
Кравченко Василь 204	Чорнопиский Михайло 332-333
Кропотова Наталія 351	Чубинський Павло 109-113
Кухаренко Олександр 351	Шабліовський Володимир 324
Куліш Пантелеймон 57-65	Шейковик Каленик 94
Кухаренко Олександр 350	Шкробинець Юрій 100

Лановики Мар'яна та Зоряна 367 Левченко Микола 193-199 Лесевич Володимир 158	Шухевич Володимир 211 Юзвенко Вікторія 252-253 Яворницький Дмитро 159 Яворський Юліан 210
--	--

БІБЛІОГРАФІЯ

Скорочення назв періодики та збірників праць у бібліографії

НТЕ	Народна творчість та етнографія
ДУФ	Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія. За редакцією доктора філологічних наук М.К.Дмитренка. Київ: Видавець Микола Дмитренко, 2008. 384 с.
ВКНУ	Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка
ЗНТШ	Записки Наукового товариства ім. Шевченка.
ВКУ	Вісник Київського ун-ту
ВЛУ	Вісник Львівського ун-ту
ЛФП	Література. Фольклор. Проблеми поетики
ВЛНУ	Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
НЗМУК у Свиднику	Науковий збірник Музею української культури у Свиднику
ВЖДУ	Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І.Франка
ВЗТНУ	Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Наукові записки ХНПУ	Наукові записки Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г.С. Сковороди
Наукові праці КПНУ	Наукові праці Кам'янець-подільського національного університету імені Івана Огієнка
Записки ИРГО	Записки Императорского Русского Географического Общества по отделению этнографии.
Чтения...	Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских.
СБХИО	Сб. Харьк. ист.-филол. о-ва
ЖСт	Живая Старина
ЭО	Этнографическое Обозрение
КСт	Киевская Старина
ЕЗ	Етнографічний збірник
ЖіС	Життя і Слово
Труды ОИВ	Труды Общества Исследователей Волины,

ДЖЕРЕЛА ТЕКСТІВ КАЗОК

1. А...К. Своімъ землякамъ хліборобамъ дарую дві казочки: одна об тімъ «Якъ відьма хотіла ззісти Івашка, та не вдалось іого, та Оленку зыла», а друга «Объ химороднику Василю, якъ вінъ на свадьбі у Ничипора Зубенка поробив усіхъ вовкулаками». Зъ двумя картинками. Харків, 1876.
2. Аврамовъ Ив. Волинская сказка про жадного попа и беднаго Кирика (Записано въ с. Ледянке, Заславскаго уезда). *ЖСт*, 1908, вып. 3, С. 351.
3. Азербайджанські народні казки: збірка казок. Упоряд. та пер. з азерб. В. Ціпко. Київ: Веселка, 1991. 237 с. Серія «Казки народів СРСР». 1-е вид. 1978 р.; 3-е вид. 1995 р.
4. Александровъ В.С. «Ивашечко» – старинная украинская сказка. Харьковъ, 1882.

5. Александровъ В.С. Коза-дереза. Молороссійская сказка. Харьковъ, 1881. 19 с. (Перевидання: Полтава, 1885).
6. Алтайські народні казки: збірка казок. Запис і переказ рос. Г. Гарф, П. Купчіяка. Упоряд. і пер. з рос. О. Орача. Київ: Веселка, 1986. 186 с. Серія «Казки народів СРСР».
7. Англійські казки. Київ: МП «Синопис», 1992. 93 с. Серія «Казки народів світу» вип. 3.
8. Англійські народні казки. Упоряд., переказ з англ. О.І. Тереха. Київ: Веселка, 1980. 152 с. Серія «Казки народів світу».
9. Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. Том 1-3. Москва, 1865-1869. (Перевид.: Москва: Современный писатель, 1995. Т.1-3. 1240 с.)
10. Бабинь-сынъ дуръ-голова (Карпатская сказка). *Наука*, 1894, №№ 1, 2.
11. Бабусин дідусь: Англійські народні казки. Пер., упоряд. Л.М. Ліщинська. Київ: Фірма «Довіра», 1992. 165 с. Серія «Казки, на які ми чекали».
12. Багірова В. Анелі: феєрії та казки. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 128 с.
13. Багірова В. Ялинка: вірші, казки, оповідання, невеличкі п'єси, пісні для малят та школярів. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 144 с.
14. Барвинський О. Руська читанка для высшихъ клясъ шкиль середнихъ. Часть 1. Усна словесность. Друге виданне. Львовъ, 1892.
15. Баронівський син в Америці: Вибір народних казок з образками Юліана Панькевича. Уклав В. Гнатюк. Львів: Вид-во «Українська книжка» - Київ: Книгарня видавничого товариства «Вернигора», з друкарні НТШ, 1917. XI. 136 с.
16. Бахно В. Ковалева казка. *Україна*. 1986. № 29. С. 9.
17. Бидный вовкъ. Народная казка подъ редакціей В. Чайченко. Харьковъ, 1885, 15 с.
18. Біда і Щастя. Казки. Записали від Ю. Ревтя М.І. Рішко та М.В. Рішко. Ужгород: Закарпатське обл. кн.-газ. Вид-во, 1962. 72 с.
19. Бідний Вовк. Народна байка. Зредагував В. Тодосів. Київ, 1924. 7 с.
20. Білокопитний Миколайчикъ. З народнихъ усть. Закладъ. *Основи*, 1862, серпень. С. 25-26.
21. Біля райських воріт. Збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат. Упоряд. І. Сенько. Ужгород: Карпати, 1980. 271 с.
22. Бодянський Осип. Наськы украинськы казкы запорозьця Іська Матерынкы. Москва, 1835.
23. Болгарські народні казки. Пер. з болгар. Н. Шумада та ін.; упоряд. О. Кеткова; передмова Є. Огнянової. Київ: Веселка, 1979. 189 с. Серія «Казки народів світу».
24. Болгарські народні казки. Упоряд. Н.П. Дойчева, І.І. Христензен. Одеса: Маяк, 1993. 52 с.
25. Болгарські народні казки: переклад з болг. Упоряд. О.Д. Кеткова, вступне слово Є. Огнянової. Київ: Веселка, 1988. 282 с. Серія «Казки народів світу».
26. Братъ и сестра. Кривенька уточка. Народни казкы. Кіивъ. Вид. книгар. С.И. Гомолинського, 1890, 32 с.
27. В'єтнамські народні казки. Упоряд. та пер. з в'єтнам. М. Кошель; вступне слово Г. Халимоненка. Київ: Веселка, 1984. 135 с. Серія «Казки народів світу».
28. Васильевъ М.К. Дикі люди. *ЭО*, 1890, VII (№ 4), С. 266.
29. Васильевъ Мих. Великій грішникъ (сказка). *КСт*, 1884, IX, с. 172-175.
30. Ведьма или проклятая девушка: Народные сказки. Издал А. Бобульский. Ужгород, 20-е годы XX ст. 32 с.
31. Венок Русинам на обжинки уплёл Иван Головацкий. Часть вторая. Відень, 1847. 170 с.
32. Візок казок із Незвиська. Снятин: ПрутПринт, 1999. 32 с.
33. Владимиров П. В. Великое зеркало (Из истории русской переводной литературы XVII в.). *Издание Московского общества истории и древностей российских*. Москва, 1884.
34. Вовк і козенята. Народна байка. Зредагував В. Тодосів. Київ: Укр. акад. наук, 1924. 7 с.
35. Гавришкевичъ Іоаннъ. Казка народна о татарскихъ нападахъ. *Кал. Общ. Качковскаго*, 1886, с. 124.

36. Галицькі народні казки (№ 1–25). В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський. Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко. *Етнографічний збірник* за редакцією М. Грушевського. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1895. Т. 1. С. 1-96. Т.1. 1895. 120 с.; Т.4. 1899. Том 7. 182 с.
37. Галицько-руські анекдоти. Уклав В. Гнатюк. *Етнографічний збірник*, 1899, Львів, Т.6. С.1-2.
38. Галицько-руські народні легенди. Т.І-ІІ. Зібрав Вол. Гнатюк. *ЕЗ*, Львів, 1902, т. XII, XIII. (1902, т. II, 287 с.)
39. Галицько-руські народні новели. Зібрав Осип Роздольський. *ЕЗ*. Львів: Етнографічна комісія НТШ, 1900. Том 8. 166 с.
40. Героїко-фантастичні казки. Упоряд., передм. та прим. І.П.Березовського. Київ: Дніпро, 1984. 366 с.
41. Гірська веселка. З гуцульського фольклору: казки. Ч.1. Упоряд. І. Мисюк. 2-е вид., випр. Снятин, 2009. С. 128-143.
42. Гнатюк В.М. Казки Закарпаття. Упорд, підг. текстів, вступна ст., прим. та словник Івана Хланти. Ужгород: Карпати, 2001. 382 с.
43. Гнатюк В.М. Українські народні казки. Львів (накладом українсько-руської видав. спілки), 1913. 168 с.
44. Гнедичь П.А. Матеріали по народной словесности Полтавской губернии, Роменский уездъ. Издание Полтавской Ученой Архивной комиссии. Полтава, 1915. Вып 1, 150 с. + мапа; Вып. 4: Сказки, легенды, рассказы, 128 с. Рецензія Васильева Н. // *ЭО*, 1915, CV-CVI (№ 1-2). С. 157-158.
45. Говір батюків. Написав Іван Верхратський. *Збірник філологічної секції НТШ*. Львів, 1912, Т.XV. С.87-109.
46. Гора до неба: Українські народні казки Східної Словаччини. Запис текстів, упоряд. і заг. редакція М. Гиряка та Н. Гиряка. Ужгород: Карпати, 1968. 136 с.
47. Грабина Ал. Старосвітські казки. Київ, 1885, 16 с.
48. Грецькі народні казки. Упоряд. В.І. Степаненко, передм. Т. Чернишової. Київ: Веселка, 1985. 159 с. Серія «Казки народів світу».
49. Гринченко Б.Д. Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и пр. *Отдельное приложение къ «Земскому сборнику Черниговской губ.»* Чернигов, 1900. № XII. 488 с.
50. Гринченко Б.Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Вып. I. Чернигов, 1895. 304 с.; Вып. II «Земский Сборникъ Черниговской губернии», Чернигов, 1897. 390 с.
51. Грінченко Б. Маленька книжка малоросійських анекдотів 1859;
52. Грінченко Б. Д. Веселий оповідач. Звісті оповідачів. Київ, 1910.
53. Грузинські народні казки: збірка казок. Упоряд., вступне слово Г. Халимоненка. Київ: Веселка, 1986. 229 с. Серія «Казки народів СРСР».
54. Грушевська К. Примітивні оповідання: Казки і байки Африки та Америки. Київ-Відень, Український соціологічний інститут, 1923. 192 с.
55. Гуцульщина. Пята часть. Написав проф. Володимир Шухевич. Львів, 1908.
56. Давній український гумор і сатира. Упорядник текстів, вступна стаття і примітки Л.Є. Махновця. Київ: Вид-во Укр. акад. наук, 1959. 264 с.
57. Данилевській Г. Снігурка (мифъ зимы). Украинская сказка. (російським віршем на народний сюжет). *Москвитянин*, 1853, ч.6, № 23 (Дек.), кн. 1, с. 135-137.
58. Данилевській Гр. Нравы и обычаи украинскихъ чумаковъ (Очерки четырёхъ времёнъ года в Малороссии). *Библиотечное Чтиво*, 1857, т. 142, мартъ с. 119-158; т. 142 апрель с. 243-266; т. 143 май с.19-41; т. 143 июнь с. 137-151.
59. Данилевській Гр. Смерть. Украинская сказка. *Подснижникъ*, 1859, № 9.
60. Данилевській Гр. Украинская сказка про куму-лисицу, пастуха, риболова и возницу. *Семейный иллюстрированный листок*, 1859, №№ 7, 8.

61. Данилевський Гр.П. Українські казки. *Русский Вестник*, 1858, т. XIII, январь, кн. 1, с. 210-216; т. XIII, фехраль, кн. 1, с. 569-576.
62. Дарунки груші. Українські народні казки. Запис текстів та упоряд. І. Хланти. Ужгород, 1997. 43 с.
63. Два півники – Dwaj honašeј: Українські народні пісеньки та казки. Для дошкільного віку. Пер. з укр. Кіто Лоренц. Київ: Веселка – Будишин: Домовіна, 1982. 79 с.
64. Два півники: Українські народні пісеньки та казки. Для дошкільного віку. Пер. з укр. Л.Титар. Київ: Веселка – Бухарест: Вид-во Іона Кринге, 1978. 79 с.
65. Два товариши. Українська народня казка. Харьковъ, 1886, 9 с.
66. Дванадцять братів. Закарпатські казки Андрія Калина. Літ. ред. та впор. В.С. Бесараби. Ужгород: Карпати, 1972. 156 с.
67. Две сказки: I. Хитрый чоловікъ. II. Правда та Неправда. *ЧернГВ*, 1860, № 15.
68. Дві народні казки. Запис із села Вишівська Долина на Мараморощині В. Кордуна (Бухарест). *НТЕ*. 1958. № 4. С. 126-137.
69. Де живе жар-птиця? Українські народні казки, легенди, бувальщини, анекдоти, загадки, скоромовки, лічилки, прислів'я, приказки, постійні народні порівняння: Записав Іван Гурин. Упорядкування й передмова М. Дмитренка. Київ: Веселка, 1991. 206 с.
70. Дерев'яне чудо: народні казки. Вступна ст. «Дивовижний світ народної казки», упоряд., підг. текстів та прим. О.І. Дея. Ужгород: Карпати, 1981. 208 с.
71. Джерельце: Казки народів СРСР про музику та музичні інструменти. Вип. 2. Редактор-упорядник С.В. Жилютова. Київ: Музична Україна, 1983. 36 с.
72. Дивна сопілка. Українські народні казки. Упор. та передм. В.Г. Бойка. Вид. 2-е. Львів: Каменярь, 1989. 280 с.;
73. Дивосвіт казки: Збірка казок. Упоряд. І. Сидоренко та В. Романець. 2-е вид. Київ: Веселка, 1993. 423 с.
74. Дикарів М. Чорноморські народні казки й анекдоти. *Етнографічний збірник*, том II, Львів, 1896. С. 1-54. Окрема відбитка – Львів, 1896, 54 с.
75. Дідо-всевідо. Закарпатські народні казки. Запис текстів та впоряд. П.В. Лінтура. Ужгород: Карпати, 1969. 239 с.
76. Дмитровъ Євгеній. Кирило Кожемяка. Казка. *Бібліотека для молодежи*. Черновці, 1886, 28 с.
77. Добра наука: Українські народні казки, записані від Д.І. Юрика. Запис текстів, упоряд., вступна стаття «Вучківський казкар» І.В. Хланти; підготовка текстів та словник М.І. Хланти-Офіцинської. Ужгород: «Патент», 1995. 184 с.
78. Домашня наука. Выш'ші початки. Спрацював и выдал К. Шейковский. Київ: У друкарні И. і А. Давыденка, 1861. 19 с.
79. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. 4 і 5. Уклав В. Гнатюк. *ЕЗ*, 1909, т. 25, 248 с.; 1910, т. 29, 318 с.; 1911, т. 30, 350 с.
80. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. III: Казки з Бачки. Уклав В. Гнатюк. Нови Сад: Руске слово, 1986. 319 с.
81. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. 2. Казки, байки, оповідання про історичні особи й анекдоти. Упоряд. В. Гнатюк. *ЕЗ*. Львів, 1898, т. IV. 252 с.
82. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Упорядник В. Гнатюк. *ЕЗб.*, Львів, 1897. Вип. III. 236 с.
83. Етнографічні матеріали, зібрані Васильом Кравченком на Україні, а більшістю – в межах Волині. Т. 1. Житомир. IV. 312 с.
84. Єфименко П. «Казка про кравця і вовка» й «Казка про козла і барана». *ЧернГВ*, 1860, № 21, с. 159-161.
85. Жартівливі казки. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1982. 47 с.
86. Жаръ-птыця, або зъ паномъ не братайся, въ прийми не бери и жинци правды не кажи. Оповідання А.Торішнєго. Выдание друге. Катеринославъ, 1884, 16 с.
87. Жбан казкових перлів Городенківщини (Надністрянського Покуття). Упоряд., передм. Я. Левкуна; вступна ст. О. Добржанського «Багатство народної казки». Снятин: ПрутПринт, 2005. 260 с.

88. З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини. Склав М. Мушинка. Братіслава-Пряшів: Словацьке пед. вид-во. Відділ укр. літ-ри, 1967. 397с.
89. З живого джерела. Збірник казок у записах українських письменників XIX-XX ст. Упоряд., літ. обробка, вступна стаття «Напиймося з живого джерела» та примітки Л.Ф. Дунаєвської. Київ: Радянська школа, 1990. 511с.
90. З народніх уст. Із збірника Миколая М-ка. *Правда* (Львів), 1873, № 16, с. 544-551; № 17, с. 574-581.
91. Закарпатські казки Андрія Калина. Упоряд. Г. Ігнатович. Ужгород, 1955. 216 с.;
92. Закарпатські народні казки у записах Петра Лінтура. Вступ. стаття, примітки та слов. Івана Хланти. Ужгород: Карпати, 2007. 232 с.
93. Закляти гроши. Сказка. Записала в Екатеринославской губ. Ольга Л-ье. *КСт.*, 1897, VII –VIII, С. 16-20.
94. Закоханий чортъ, повистка українська. *Львовянин*, 1861, с. 29-57.
95. Записки о Полтавской губернии, Николая Арандаренко, составленные в 1846 году. В трёх частяхъ. Полтава, ч.1. 1848; ч. 2. 1849; ч. 3. 1852.
96. Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш. Том I. СПб, Въ типографи Александра Якобсона, 1856. 322 с. Том II. СПб: 1857. 354 с.
97. Запропачена збірка угорських казок. Упорядник В. Гнатюк. *ЗНТШ*, 1913, СХVII і СХVIII, с. 235-243.
98. Зачарована підкова. Закарпатські народні казки. Упоряд. Лука Дем'ян. Обробка Луки Дем'яна та Марії Пригари. Київ, 1959. 43 с.
99. Зачаровані казкою. Українські народні казки Закарпаття в записах П.В. Лінтура. Післямова «Казкарі Закарпаття і їх репертуар» П.В. Лінтура; упоряд. І.М. Сенько та В.В. Лінтур. Ужгород: Карпати, 1984. 526 с.
100. Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. Взорці бесіди угорських руснаків (Говори з наголосом дивжимим). Подав Іван Верхратський. *ЗНТШ*, 1899, Т. XXIX. С.127-200; 1901, Т. XLIV. С. 113-224.
101. Золота книга казок. Українські народні казки. Для старшого шкільного віку. Упор., передмова та прим. Л.Ф.Дунаєвської. Київ: Веселка, 1990. 430 с.
102. Золота пшениця. Українська народна казка. Книжка-панорама. Подав І.В. Хланта. Київ: СМП Фоліант, 1992. 14 с.
103. Золотий птах: Українські народні казки, записані від М.Майора. Запис, упоряд., вступне сл., словник І. Хланти. Ужгород: Патент, 1998. 124 с.
104. Золотий черевичок: Українські народні казки. Для молодшого та середнього шкільного віку. Пер. Т.Барзо та ін.; Упоряд. Е.Бойтар. Ужгород: Карпати – Будапешт: Молодіжне вид-во ім. Ф. Мори, 1976. 208 с.
105. Иванов П.В. Этнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губернии. *ЭО*, 1897, № 1, С.35-48.
106. І завтра сонце зійде: казки і притчі. Упоряд. І.М. Сенько. Ужгород, 2000. 80 с.
107. Із уст народа. Впорядкував І. Франко. *ЖіС*. 1895. Т. III. С.46-76, 215-236, 369-386; Т. IV, С. 91-101, 172-189, 346-367.
108. Із уст народа: казки, легенди, новеллі і фаблію, пісні, міти і вірування. *ЖіС*, 1894, т. II, С. 179 і 346.
109. Індійські народні казки. Упоряд. та переказ з хінді С. Наливайка; вступне слово Ю. Покальчука. Київ: Веселка, 1984. 151 с. Серія «Казки народів світу».
110. Італійські народні казки. Упоряд., вступне слово та переказ з італ. І. Корунця. Київ: Веселка, 1986. 151 с. Серія «Казки народів світу».
111. К.П. Як вродився тютюн. Казка. (З оповідання старого діда). *Духв.*, 1913, № 13-14, с. 208-209.
112. К... Ігнатій. Кроль Матіяш. Казка простонародна. *ЗГ*, 1855, № 12.

113. Кадлубовский А. Галицко-русскій вариантъ сказанія о крестнике. *СБХИО*, 1914, т. XXI, с. 682-692.
114. Казарищукъ В.М. Царевичъ и дочъ шевца-шваля, записаль въ с. Сергіеве В.М. Казарищукъ. *Наука*, 1898, №№ 1-5.
115. Казка про дівку семылитку (запис М. Костомарова). *Петербургъ*, 1860, с. 9-24.
116. Казка про єврея та инши оповидання та вирши. (Видавництво часопису «Свобода», ч. 18). *Olyphant, Pa.* 1902, 32 с.
117. Казка. *Дзвонокъ*, 1893, № 9;
118. Казкар: Народні казки Українських Карпат. Упоряд., підгот. текстів, прим., словник І.В. Хланти; вступна ст. І.В. Хланти, Р.А. Офіцинського. Ужгород: Карпати, 1996. 280 с.
119. Казки Царівна жаба. Київ: Веселка, 1971. 159 с.
120. Казки Бойківщини. Рожнятів, 2003. 35 с.;
121. Казки Бойківщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2006. 14 том. 496 с.
122. Казки Бойківщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2006. 15 том. 440 с.
123. Казки Бойківщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2012. 16 том. 488 с.
124. Казки Бойківщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2015. 17 том. 472 с.
125. Казки Буковини. Запис та літературна обробка текстів М.Г. Івасюка. Редакція В.С. Бесараби. Упоряд. М.Г. Івасюк та В.С. Бесараба. Ужгород: Карпати, 1973. 240 с.
126. Казки Буковини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2006. 9 том. 456 с.
127. Казки Буковини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2006. 10 том. 496 с.
128. Казки Буковини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2009. 11 том. 508 с.
129. Казки Верховини. Закарпатські українські народні казки. Склав І.Чендей. Ужгород: Закарпатське обл. вид., 1960. 391 с.
130. Казки Волині. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Наші книги, 2009. 26 том. 432 с.
131. Казки Галичини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2009. 24 том. 500 с.
132. Казки Галичини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2014. 25 том. 372 с.
133. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Львів: Світ, 2003. 1 том. 384 с.
134. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Львів: Світ, 2004. 2 том. 312 с.
135. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Львів: Світ, 2008. 3 том. 328 с.
136. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2006. 4 том. 456 с.
137. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2006. 5 том. 464 с.
138. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Снятин: ПрутПринт, 2008. 6 том. 428 с.
139. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Київ: Просвіта, 2009. (2-е вид., Чернівці: Букрек, 2017) 7 том. 440 с.

140. Казки Гуцульщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2006. 8 том. 424 с.
141. Казки Закарпаття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2007. 18 том. 424 с.
142. Казки Закарпаття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2009. 19 том. 376 с.
143. Казки Закарпаття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2007. 20 том. 384 с.
144. Казки Закарпаття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2008. 21 том. 432 с.
145. Казки Закарпаття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2008. 22 том. 384 с.
146. Казки Закарпаття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2009. 23 том. 456 с.
147. Казки Західного Поділля: Антологія. Зібрав і уклав П. Медведик. Тернопіль, 1994. 350с.
148. Казки зелених гір. Закарпатські казки Михайла Галиці. Запис., упор. та ред. П.В. Лінтур та І.М. Чендей. Ужгород: Карпати, 1965. 285 с.
149. Казки І. Рудченка. *Правда*, 1869, №№ 4-6.
150. Казки Карпат про тварин. Упоряд. Хланта І. Ужгород, 2008. 368 с.
151. Казки Карпат. Упоряд. Хланта І. Ужгород, 1989. 418 с.
152. Казки Наддніпрянщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2015. 32 том. 364 с.
153. Казки Наддніпрянщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Вижниця: Черемош, 2009. 33 том. 424 с.
154. Казки Наддніпрянщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Вижниця: Черемош, 2011. 34 том. 479 с.
155. Казки Наддніпрянщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2011. 35 том. 520 с.
156. Казки народів Іспанії: переклад з баск., галісійс., ісп., каталон. мов. Упоряд. Л.Б. Олевський, вступне слово В.С. Харитонова. Київ: Веселка, 1989. 159 с. Серія «Казки народів світу».
157. Казки народів світу: збірка казок. Упоряд. І. Сидоренко, В. Романець. Київ: Веселка, 1993. 3-е вид. 429 с.
158. Казки народів світу: збірка казок. Упоряд. та передм. В.Г. Гримича. Київ: Веселка, 1992. 446 с.
159. Казки народів СРСР. Ред. кол.: Н.С. Грищенко та ін.; упоряд. та передм. «З чистої криниці народного генія» В.Гримича. 2-е вид. Київ: Веселка, 1984. 223 с.
160. Казки народів СРСР. Упоряд. О. Суловський. Львів: Кн.-журн. Вид-во, 1956. 103 с.
161. Казки народів СРСР. Упоряд. та передмова «З чистої криниці народного генія» В.Г. Гримича. Київ: Веселка, 1970. 222 с.
162. Казки народів Югославії. Упоряд, вступне слово та переказ із сербохорв., словен. і македон. мов І. Ющука. Київ: Веселка, 1983. 159 с. Серія «Казки народів світу».
163. Казки народні й оповідання. *Неділя* (Львов), 1865.
164. Казки о дурних чортах. Три казки. *Наука* (Коломия), 1875, с. 316-320.
165. Казки Підгір'я. Упор. С.Г.Пушик. Ужгород: Карпати, 1969. 206 с.
166. Казки Підгір'я. Запис, літ. підгот. текстів та упоряд. С.Г. Пушика. Ужгород, 1976.
167. Казки Поділля. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Наші книги, 2009. 27 том. 376 с.
168. Казки Поділля. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Наші книги, 2019. 28 том. 424 с.
169. Казки Поділля. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2013. 29 том. 368 с.

170. Казки Поділля. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2010. 30 том. 424 с.
171. Казки Поділля. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2016. 31 том. 400 с.
172. Казки Покуття. Зібрав О. Кольберг; упоряд., підг. текстів, вступ. ст., прим., словн. І.В. Хланти. Ужгород: Карпати, 2001. 330 с.
173. Казки Покуття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2005. 12 том. 416 с.
174. Казки Покуття. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Тернопіль: Богдан, 2005. 13 том. 512 с.
175. Казки Полтавщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2010. 37 том. 376 с.
176. Казки Полтавщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Прут, 2010. 38 том. 440 с.
177. Казки про бідних і багатих» Хланта І. (Ужгород, 1994, 328 с.),
178. Казки Про котика, півника та інших. Харків: КВЦ "Сварог", 1998. 127с.
179. Казки про тварин. Київ, 1954. 84 с.
180. Казки про тварин. Упор. і передм. І.П. Березовського. Київ: Дніпро, 1986, 237с.
181. Казки про тварин. Упоряд., вступне слово «Розкішна гілка казкового епосу на Україні» І.П. Березовського. Київ, 1976. 574 с.
182. Казки Свидниччини. Упоряд., післямова «До питання про казкову традицію на Свидниччині» (с. 243-254) та коментар Михайла Гиряка. Братіслава-Пряшів, 1972. Т. 4. 260 с.
183. Казки Снинщини. Упоряд., післямова та коментар Михайла Гиряка. Братіслава-Пряшів, 1969. Т. 3. 278 с.
184. Казки степової Кіровоградщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2011. 36 том. 504 с.
185. Казки та легенди бабусі Марусі. Переказ. М. Зьомковська. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. 88 с.
186. Казки та легенди для дорослих. Київ, 1918. 128 с.
187. Казки та легенди з-під Хустського замку. Упорядник Іван Хланта. Ужгород: ТДВ «Патент», 2016. 914 с.
188. Казки та оповідання з Поділля: в записах 1850-1860 рр. Упоряд., всуп. сл. М. Левченко, передмова А. Лободи. Київ: з друкарні Української Академії Наук, 1928. Вип. I-II. 598 с.
189. Казки та оповідання. Київ, 1890. 180 с.
190. Казки Чернігівщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2012. 39 том. 452 с.
191. Казки Чернігівщини. Українські народні казки. Запис., упо-ряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці: Букрек, 2012. 40 том. 504 с.
192. Казки Чукотки. Переклад з рос. М. Сидоренка та Н. Забіли. Київ: Веселка, 1972. 119 с. Серія «Казки народів СРСР».
193. Казки. 1. Казка про відьму-бусурманю; 2. Червоношейка. Ужгород: Видання Товариства «Просвіта», 1927. 15 с.
194. Казки. Для молодшого шкільного віку. Упоряд. Л. Дем'ян. Київ: Веселка, 1969. 32 с.
195. Казки. Зібрав Ігнатій з Ніклович. Львів, 1861.
196. Казки. Зібрав М. Гиряк. *Нове життя*. 1963. № 51-52. Додаток. 16 с.
197. Казки. Переповів А.М. Ужгород, 1923. 62 с.
198. Казки дида Хомы про чудне та химерне. Видання книгопродавця Т.А. Губанова. Кьивь, 1905, 107 с.
199. Казочка про коржика: Із фольклорних записів Олени Пчілки. Київ: Вид-во «Гроно», 1996. 12 с.
200. Календарик-дошколярник. Упоряд. В. Терех. Київ: Веселка, 1994. 169 с.

201. Калинова сопілка: Антологія української народної прозової творчості. Для старшого шкільного віку. Упоряд., передм., прим. О.Ю. Бріціної, Г.В. Довженок, С.В. Мишанича. Вид. 2-е доп.. Київ: Веселка, 1998. 430 с.
202. Каличка Иван (И. Манжура) Як чортъ шматочок хлиба одслужувавъ. (Зъ народныхъ усть). Выд. Катри Егоровой. Катеринославъ, 1885, 16 с.
203. Каличка Иванъ (Манжура Ів.) Лиха година. Великоденіе оповідання (зъ народныхъ усть). Єкатеринославъ, 1886, 20 с.
204. Кам'яний лев. Тібетські народні казки. Складач Ю.М. Парфіонович; пер. з рос. А. Балаша. Ужгород: Карпати – Будапешт: Вид-во ім. Ф. Мори, 1984. 143 с.
205. Киргизькі народні казки: збірка казок. Упоряд. та пер.з киргизьк. П.Г. Гордійчука. Київ: Веселка, 1990. 222 с. Серія «Казки народів СРСР».
206. Китайські народні казки. Упоряд., вступ. слово та пер. з кит. І. Чирка. Київ: Веселка, 1991. 158 с. Серія «Казки народів світу».
207. Клемартовичъ М. Сказки изъ усть народа, списаны въ Бережанскомъ окрузі. *Врем. на годъ простый 1869*. Львов, 1868. С.92-96.
208. Кобринська Н. Відьма. По народним казкам і оповіданням зложила Наталія Кобринська. Видав М. Павлик. Львів, 1894.
209. Коза та семеро козенят. Казочка для дітей дошкільного віку. Київ, 1927. 12 с.
210. Коза-Дереза. Народна байка. Зредагував В. Тодосів. Київ, 1924, 15 с.
211. Коза-Дереза. Українські народні казки. Київ: «Веселка», 1989. 93 с.
212. Козакъ Луганский (Даль В.) Повести, сказки и рассказы Козака Луганского. Часть первая. СПб., 1846. С. 450-475.
213. Козарищукъ В.М. 1) Жертва и жертвенныи дети (Гуцульская сказка). 2) Капшукъ. Гуцульская сказка, записанная въ селе Черногузъ. *Наука* (Вена), 1897, №№ 4-8.
214. Козыревъ Н.Г. Как я собиралъ народные сказки (въ деревне Уласково, Лисинской волости, въ 16 верстахъ отъ г. Острова по Киевскому шоссе). *ЖС.*, 1914, вып. 3-4, с. 271-294.
215. Колесса Ф. Старий вовчице (народна казка). *Народъ*. 1890. № 12. С. 185.
216. Колобок. Казочка для дітей дошкільного віку. Київ, 1928. 12 с.
217. Колобок. Українська народна казка. Київ, 1984. 16 с.
218. Корейські народні казки. Київ: Інф.-вид. фірма «Компас», 1992. 142 с. Серія «Світ казки».
219. Коржбурскій попелюхъ. Казка народня. *ЗГ*, 1856, №№ 8, 9.
220. Костомаров Н. Загадка (Изъ народної казки). Драмат. етюдъ. *Основы*, 1862, VI, с. 45-64.
221. Котигорошко: Українські народні казки. 3-е вид. Київ: Веселка, 1996. 47 с.
222. Кравченко В. Якъ почалы робыты горилку. *Вольный*, 1901, № 279.
223. Кубинські народні казки: переклад з ісп. Упоряд. Л.Олевського, вступне слово М. Литвинця. Київ: Веселка, 1988. 135 с. Серія «Казки народів світу».
224. Кудринскій Ф. Сказка о котофеи. *КСт.*, 1895, II, С. 59-64.
225. Кулиш П. (собрал) «Украинские народные предания». Книга первая. Москва, 1847. *Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете*. 1893 год, кн. 1; издание 1847 г.
226. Кульжинскій Гр. Собрание южнорусскихъ словесныхъ памятниковъ. *ЧернГВ*, 1864, № 29.
227. Купчанко Григорій. Изъ сборника буковинскихъ простонародныхъ песенъ, повестей, пословицъ, суеверий и пр. *БЗ*, 1870, №№ 2, 3.
228. Купчанко Григорій. Сказки изъ життя Ісуса Христа. Изъ усть народа. *Врем.*, 1872, 97 с.
229. Кушелевъ-Безбородько Г., Костомаровъ Н. Памятники старинной русской литературы, издаваемые графомъ Григоріемъ Кушелевымъ-Безбородько, подъ редакціей Н. Костомарова. Сказанія, легенды, повести, сказки и притчи. Вып.1. СПб., 1860, 178 с.
230. Л. В. «Хорошая пісня, найліпшая шапка» (Сказка, записанная В.Л. въ Кобринскомъ уїзді). *ВолВести*, 1866, № 196.
231. Легенда о Запорожцахъ. Сказка для детей. Переводъ с малороссийского Николая Бранке. Москва, 1877. 40 с.

232. Легенди Карпат. Упоряд., заг. ред. та підгот. текстів Г.Г. Ігнатовича. Ужгород: Карпати, 1968. 220 с.
233. Леонтович Павло. Доля, народна казка. Біда, народна казка. *Вечерниці*, 1862, ч. 2. с. 27-28.
234. Лесевич В.В. Денисовський сказочник Р.Ф. Чмыхало. (Мелкія заметки). Его сказки и приказы. *МірЪ Божій*, 1895, апрель. С. 9-22; також *КСм.*, 1895, VII -VIII, С. 31-32.
235. Летающий корабль: Украинские народне сказки. Для дошкольного и младшего школьного возраста. Пер. с укр. Р.З. Заславского и др. Сост Я. Горевая. Киев: Веселка, 1981. 164 с.
236. Лисиця и вовкъ (казка). *Дзвонокъ*, 1890, № 3.
237. Лисичка-сестричка і вовчик-братик. Українська народна казка. Київ: Дніпро, 1959. 12 с.
238. Литовські народні казки: збірка казок. Упоряд., переклад з литов. О. Градаускене. Київ: Веселка, 1988. 215 с. Серія «Казки народів СРСР».
239. Лишь бы деньги... Украинские антирелигиозные сказки. Пер. Н.Пастушенко. Симферополь: Крымиздат, 1958. 55 с.
240. Лободовський М.Р. Дітські пісні, казки й загадки. Київ: Типографія С.Т.Єремієва, 1876. 80 с. (Друге видання – К.: Друкарня Української Центральної Ради, 1918. 132 с.)
241. Мадеєве ложе. Сказка изъ усть народа. *Отеч. Сб.*, 1853, №№ 3-4;
242. Майстер Іванко: українські народні казки. Упоряд. Ю.Д. Туряниця. Ужгород: Карпати, 1992. 46 с.
243. Максимович М. А. Дни и месяцы украинского селянина. *Русская беседа*, Т. II «Смесь», 1856. С. 74
244. Максимовичъ М. Три сказки и одна побасенка. Київъ, 1845.
245. Малиновскій Михайло. Простонароднии оповеданья и сказки. *Кал. Общ. Качковскаго*, 1888, №№ 153, 154.
246. Малиновський Михайло. Простонародныи сказочки. *Кал. Общ Качковскаго*, за августъ и сентябрь, 1889, С. 252-256.
247. Малорусскія сказки и байки изъ Галичины. *ЖС*, 1895, вып. III – IV, С. 453-466.
248. Малорусские народные предания и рассказы. Свод Михаила Драгоманова. Издание Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. Киев, Типогр. М.П. Фрица, 1876. 436 с.
249. Малорусскія сказки, преданія, пословицы и поверья, записане И. И. Манжурой въ Екатеринославской губернии». С предисловіемъ Н. Сумцова и оглавлениемъ. *СХИФО*, т. VI. Харьковъ, 1894, С. 161-197.
250. Мамине серце. Українські народні героїко-фантастичні казки. Упоряд., підгот. текстів, вступна ст. «Жіночі образи в українській героїко-фантастичній казці» (с. 3-12), прим. та словник І.В. Хланти, М.І. Хланти. Ужгород: «Патент», 1993. 280 с.
251. Маркуш А. Подкарпатскі народні казки. Ч. 1-3. – Ч.1., 1941, 64 с.; Ч.2., 1941, 87 с.; Ч.3., 1943, 85 с.
252. Мартиновичъ Порфирій. Украински запъси Порфирія Мартиновича (этнографа). Київъ, 1906, 317 с.
253. Материалы для этнографии Херсонской губернии. Собрал И.В.Бессараба. *Сборник ОРЯС*, 1916, Т.ХСIV, №4. 568 с.
254. Материалы по этнографии Новоросийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии В.Н. Ястребовым. *Летопись Историко-филологического общества при Новоросийском университете*, III. Одесса, 1894. 202 с.
255. Матеріали для етнографического изучения Харьковской губернии. Гл. 1. Старобельскій уездъ. *ХаркСб.*, 1894, вып. VIII, отд. II, С. 1-384.
256. Мертвая Студня. Казка. *Перемьшлянка*, 1861.
257. Мигалко Иванъ. Казки: 1. Сварливость мужа зъ женою. 2. Якъ ся выгостиль циганъ у кума. *Месяцословъ*, 1889, С. 117-119.
258. Милорадович В.П. Казки і оповідання, записані в Лубенщині. Полтава, 1913, 73 с.

259. Михневич Никандр, свящ. Етнографическія и статистическія свѣденія об Ольгопольскомъ уезде Каменецъ-Подольской губерніи. ВГО, 1852, ч. VI, кн. 1, с. 23-40.
260. Міжетнічні стосунки в українських народних казках. Упорядкув., передмова, приміт., словник І. Грищенко. Київ: ЗАТ «Миронівська друкарня», 2009. 252 с.
261. Мончаловський О.А. Морозъ и морозецъ. Галицко-русская народная сказка. Пересказал М-ий О.А. Беседа (Львовъ), 1892, № 22.
262. Мудра Жиранча: Кримсько-татарські казки. Для молодшого шкільного віку. Пер. з кримськотатар. С. Тельнюк. Київ: Веселка, 1991. 44 с.
263. Мудра дівчина. Казка народня (та ынши). Видання Б. Грінченка, № 44. Черниговъ, 1900, 32 с.
264. Мудрий оповідач: казки, байки, притчі, анекдоти. Упорядник І. Березовський. Київ: Вид-во Академії наук Укр. РСР, 1962. 239 с.
265. Народні казки. Зобразъ о.Михаиль Мосора, парохъ Поручина. Часть 1. (Библиотека для русской молодежи под. ред. Юліяна Насальського. Т. XLIV). Коломыя, 1900, 32 с.
266. Народні байки. З образками Микити Вихора. Упорядник В. Гнатюк. Львів: Накладом Української видавничої спілки, 1919. VIII. 280 с.
267. Народні байки. Упоряд. М.К. Дмитренко. Київ, 1997. 43 с.
268. Народні казки Закарпаття у записах Петра Лінтура. Упорядник І. Хланта. Ужгород: Карпати, 2007. 232 с.
269. Народні казки Куп'янщини. Упор. І.В. Неїло. Київ: «Country Life», 2004. 215 с.
270. Народні казки, зібрані Петром Івановим. Упоряд., підгот. текстів, свтуп. ст., прим., словн. І.В. Неїло. Київ: «ЕксОб», 2003. 506 с.
271. Народні казки. Дітям у році Дитини (1979). Торонто у Канаді, 1981. 33 с. Серія «Казки дітям».
272. Народні казки. Добірка, вступ, замітка та примітка М.С. Родіної. *Народна творчість та етнографія*. 1958. № 3. С. 126-132.
273. Народні казки. Із зб. Рудченка. Катеринослав: Укр. вид-во, 1917. 120 с.
274. Народные русские сказки А.Н.Афанасьева. Под редакцией М.К. Азадовского, Н.М. Андреева, Ю.М. Соколова, т. I. Москва: Academia, 1936; т. II. М.: Гослитиздат, 1938; т. III. М.: Гослитиздат, 1940.
275. Народные русские сказки. Сост. А.Н. Афанасьев. Т. 1 и 2, изд. 2-е. Москва, 1858. 458 с.; Т. 3. Изд. 3-е. М., 1860. 146 с.; Т. 4. Изд. 3-е. М., 1860, 284 с.; Т. 5. Изд. 3-е, доп., сост. К. Солдатенков. М., 1861, 264 с.; Т. 6. Изд. 3-е, доп., сост. К. Солдатенков. М., 1861, 372 с.
276. Народный бытъ Волынского Полесья. *ВольнГВ*, 1859, №№ 15-20, 27.
277. Народныя песни, сказки и рассказы: 1) Дывна хатка; 2) Лисичка и вовкъ; 3) Що до кого; 4) Страхъ мае вельки очи. *Дзвонокъ*, 1890, № 1.
278. Народныя песни, сказки, рассказы и пр. Старий вовчище (казка). *Дзвонокъ*, 1893, № 2.
279. Народныя русскія сказки. Сост. А.Н. Афанасьев. Вып. 1. Москва, 1855. 152 с.
280. Народныя русскія сказки. Сост. А.Н. Афанасьев. Изд. 2-е, вновь пересмотренное, К. Солдатенкова. М., 1873, книги 1-4: кн. 1 – 536 с.; кн. 2 – 572 с.; кн. 3 – 558 с.; кн. 4 – 570 с.
281. Народныя русскія сказки. Сост. А.Н. Афанасьев. Подъ редакцией А.Е. Грузинского. Издание четвёртое въ пяти томахъ. М., 1913. Т.1 – 294 с.; т.2 – 336 с.; т.3 – 293 с.; т.4 – 230 с.; т. 5 – 276 с.
282. Народныя русскія сказки. Сост. А.Н. Афанасьев. Издание третье, дополненное біографическимъ очеркомъ и указателями подъ редакціей А.Е. Грузинского. Том 1. Москва, 1897. 406 с.; том 2. 1897. 462 с.
283. Наші казки. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1919. 44 с.
284. Нейманъ Ц.Г. Три сестры, царевичъ, степь и море. (Украинская сказка, запис. ученикомъ Ново-Екатеринославского 2-х класснаго училища А. Кочергою). *КСт.*, 1902, С. 282-300.
285. Немешъ Михайло. Казки: Непріємный гость; Опять го побивъ; Царскій судъ. *Месяцословъ* (Унгваръ), 1889, С. 119-120.

286. Німецькі народні казки, записані братами В. та Я. Грімм. Упоряд. і ступ. слово Є. Поповича; пер. з нім. С. Сакидона. Київ: Веселка, 1982. 159 с. Серія «Казки народів світу».
287. Новицкий Я.П. Из записок туриста. *Киевский телеграф*. 1875. № 134.
288. Нодь Иванъ. 1. Происхождение Карпатовъ. Народная сказка изъ угро-русскихъ горъ. 2. Св. Петръ и колесарь. Угрославская народная сказка. *Беседа* (Львовъ), 1892, №№ 12, 17, 18.
289. Норвезькі народні казки. Упоряд., вступне слово та переказ із норв. О. Сенюк. Київ: Веселка, 1986. 159 с. Серія «Казки народів світу».
290. Одоєвський В.Ф. Мороз Іванович: казка. Пер. з рос. М. Рильського. Київ, 1982. 15 с.
291. Оскар Кольберг. Казки Покуття» Хланта І. (Ужгород, 1991, 327 с.),
292. Осташевський С. Пів копи казок для веселого міра. Видавництво Товариства «Просвіта» у Львові. 1910. 130 с.
293. Очерки Малороссии. («Приходская библиотека», издаваемая подъ ред. В.И. Шемякина. Сборник для народного чтения). СПб., 1899.
294. Пан Коцький. Українська народна казка. Для дошкільного віку. Київ: Дніпро, 1959. 15 с.
295. Партицький Омелян. Руська читанка для низшихъ клас середніх шкіл. Ч. I. Львів, накладом Товариства «Просвіта», 1871.
296. Пельвецкий Фома. Добра женка и лихого человека переробить. Сказка народна, написана Фомою Пельвецкимъ. Львовъ. Типомъ Института Ставропигійскаго, 1861. 36 с.
297. Перша в'язочка бубликів. Збірник казок. Тварини. Упоряд. В.Чередниченко. Київ: Держ. вид-во, 1921. 64 с.
298. Підкарпатські казки. Зібрав В. Гренджа-Донський. Прага, 1937. 146 с.
299. Польські народні казки. Вступне слово М. Пригари. Київ, 1980.
300. Правда і кривда: Українські народні соціально-побутові казки. Упоряд., перелм та прим. І. Хланти. Ужгород: Карпати, 1981. 352 с.
301. Про котика, півника та інших. Харків: КВЦ "Сварог", 1998. 127 с.
302. Про лисичку-сестричку та вовчика братика. Донецьк: Сталкер, 2000. 336 с.
303. Про одного Мошка правды трошка. *Наука*, 1894, № 5-6.
304. Простонародное житье въ песняхъ и сказкахъ, собралъ Антоній Бабичъ. Изданіе Общества имени М.Качковскаго. Книжечка за місяць Юній. 1884. Львов, 1884, 48 с.
305. Пушик С. Страж-гора: роман з народних уст. Київ: Дніпро, 1988. С. 3-186.
306. Пушик С.Г. У Прикарпатських казкарів. *Народна творчість та етнографія*. 1973. № 5. С. 108-109.
307. Пушкін О. «Казка про золотого півника» та «Казка про попа та наймита його Балду». Переклад М. Рильського. *Пушкін О. Твори в чотирьох томах*. Том 2. Поеми, казки. 1952. 404 с. С. 331-338, 395-402.
308. Пчилка Олена. 1) Милосердна. Полтавська приповідка. 2) Морквяный вовкъ. Волинська песенка. 4) Журавель та Чапля. 5) Цікава казочка. Безконечна. 6) Сосонка. Різдвяна казочка (з ілюстр.). *Дзвонокъ*, 1890, №№ 6, 13, 18, 21, 24.
309. Пыпинъ О. Рецензия на «Записки о Южной Руси». Издал П. Кулиш. Том II. *Современник*, 1857, т. 5, с. 63.
310. Райський Сад: Перша книжка українських релігійних казок. Народні казки релігійної тематики ХІХ – поч. ХХ ст. Переказав Василь Туркевич. Київ, 1995.
311. Репертуар П. Ілька. Упоряд., післямова та коментар Михайла Гиряка. Братіслава-Пряшів, 1976. Т. 5. 302 с.
312. Рицаръ и смерть. Казка. Коломия, 1875.
313. Рідне слово. Українська читанка. Перша після граматики книга до читання. Склали Б. та М. Грінченки. Київ, 1912.
314. Ріпка. Казка для дітей дошкільного віку. Київ, 1928, 12 с.
315. Рогачъ П. І. Сказка о кроткому отце. II. Анекдотъ о солдате, который прыгаетъ выше Лаврской колокольни. *Дзвонокъ*, 1893, №№ 10, 13, 14.

316. Розумниця: українські народні казки. Упоряд., вступ. ст. «Жінка в українських соціально-побутових казках» (С. 3-14), примітки та словник І.В. Хланти, М.І. Хланти. Ужгород: «Патент», 1992. 251 с.
317. Романов Е.Р. Материали по этнографии Городненской губ. Вып. II. Вильно, 1912, с. 358-390.
318. Романчук Юліянь. Руска читанка для низшихъ клясъ середніхъ шкілъ. Том I і II. Уложивъ Юліянь Романчукъ. Виданне друге. Львів, 1879.
319. Російські та українські народні казки (угорською мовою). Пер. Ш. Ласло. Ужгород: Книжкове вид-во, 1949. 96 с.
320. Рудченко И. Народныя южнорусскія сказки. Вып.1. Киев, в типографи Е. Федорова, 1869; Вып. 2. 1870.
321. Рукавичка. Українські народні казки про тварин. Київ: Лелека, 2002. 92 с.
322. Рукавичка. Українські народні казки. Київ: «Веселка», 1990. 94 с.
323. Рукавичка: Українська народна казка. Для дошк. віку. Пер. з укр. К. Лоренц. Будишин: Домовіна, 1988. 20 с.
324. Руськи народни казки й приказки, байки й прибаютки, брехеньки й побрехеньки, быльици й небыльици, прыкладки й нисенитныци. Перша кланя. Праця й кошт Каленика Шейковського. Бобруйське, 1871. 72 с.
325. С того света: Антирелигиозные сказки народов СССР. Харьков, 1959.
326. Самсонов Н.Ю. Дві малорусскія сказки Полтавской губ.: 1. Казка про горошину. 2. Казка (Морозъ). ЖС, 1912, вып. II-IV, с. 315-318.
327. Сборник материалов по малорусскому фольклору. Собрал Ал.Н. Малинка. Чернигов: Отд. «Рассказы, сказки», 1902.
328. Святий осел. Народні казки. Для молодшого шкільного віку. Упоряд. Г. Сухобрус. Київ: Молодь, 1964. 92 с.
329. Семиліточка. Українські народні казки у записах та публікаціях українських письменників XIX- поч. XX ст. Упоряд., передм. та примітки Л.Ф. Дунаєвської. Київ: «Веселка», 1990. 318 с.
330. Синюк Іван. Десять казок для діточок, збірка з уст народа на Буковині. Видання Товариства «Руська школа». Чернівці, 1900, 40 с.
331. Сказки Верховины: Закарпатские украинские народне сказки. Пер. И. Игнатович и др. Ужгород: Карпаты, 1976. 383 с.
332. Сказки и предрассудки Полесского народа. *ВольнГВ*, 1859, №№ 20, 37.
333. Сказки и присказки деда Чмыхала. Записаны в селе Денисовке Полтавской губернии. Сборникъ въ пользу недостаточныхъ студентовъ университета св. Владимира. СПб, 1895. 234 с.
334. Сказки народнии про цыгаровъ. *ГазШК*, 1878, №№ 2, 3.
335. Сказки, пословицы и т. п., записанны в Екатеринославской и Харьковской губ. И. И. Манжурую. Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества, т. II, вып. 2. Харьков, 1890. С.1-149.
336. Скарби мудрості українського народу: казки, легенди, анекдоти, загадки, прислів'я та ін. Упоряд., передм., примітки В.Г. Бойка. Київ, Рад. школа, 1966. 219 с.
337. Скоморовська Н. Новели. Казки. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 47 с.
338. Слов'янські народні казки: (російські, українські, білоруські, сербські, польські, словацькі). Тексти переклали й опрацювали Г. Паперна, Ф. Науменко. Ужгород: Закарпатське обласне вид-во, 1957. 109 с.
339. Словацькі народні казки. Упоряд., вступне лово та переклад зі словацької Д.Чередниченка, вид. 2-ге. Київ: Веселка, 1990. 139 с. Серія «Казки народів світу».
340. Слово до слова – весела розмова. Упоряд. І. Артемчук, Т. Качалова; передм. Б. Чайковського. Київ: Веселка, 1994. 222 с.
341. Сорок сказок. Собрал А. Волошинъ. *Поучительное чтение*, № 3, Унгарь, 1904, 32 с.

342. Сочиненія Марка Вовчка. Т. 1. Разказы изъ украинскаго народнаго быта. Изданіе И. Пыпина. СПб., 1867, 590 с.
343. Срібний волосок: казки. Записав М.Буджак. Івано-Франківськ: Галичина, 1992. 264 с.
344. Срібні воли: казки гір і Підгір'я в записах С. Пушика. Київ: Веселка, 1992. 398 с.
345. Старі, добрі казки (різних народів світу, які живуть на Україні та за її межами). Київ: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1992. 414 с.
346. Стародавні казки та оповідання. Робітничі пісні. (Слово, Видавництво ім. А.Бончевського. Ч. 16) Scranton, Pa., 1905, 32 с.
347. Стрижевській Гавриіль Сборникъ малоруськихъ сказокъ. Кіевъ, 1905, 49 с.
348. Сухоносъ В. Мужикъ и чортъ. Казка. *ИллюстрБибл.*, 1892, С. 151.
349. Таджикицькі народні казки. Упоряд., перекл. із таджицької Лідії Тоцької. Київ: Веселка, 1975. 111 с. Серія «Казки народів світу».
350. Таджикицькі народні казки: збірка казок. Упоряд., переклад з тадж. О. Шокала, В. Рутковського. Передм. та мпиміт. О. Шокала. Київ: Веселка, 1989. 247 с. Серія «Казки народів СРСР».
351. Таємниця скляної гори. Народні казки Закарпаття. Упоряд., передм. та перекл. з угорської Юрія Шкробинця. Ужгород, 1971.
352. Татові казочки. Як бабуся розказували. Записав дохтор медицини Юхим Сьомченко-Гребинюк. СПб, 1908, 63 с.
353. Твоя читаночка: Альманах для дітей. Ред. П.М. Мовчана. Дніпропетровськ: Тов. «Росток», 1994. 155 с.
354. Тисяча і одна ніч: Вибрані казки й повісті. Пер. з араб. та упоряд. Й. Брояна, В. Рибалкіна. Вступна стаття Ю. Кочубея. Київ: Дніпро, 1991. 410 с.
355. Тисяча і одна ніч: Вибрані казки. Передм. і пер. з араб. Є. Микитенка. Київ: Веселка, 1984. 259 с.;
356. Торба. Издание книжного магазина В. Хавкина и Д. Полуехтова. Харьковъ, 1886, 10 с.
357. Точокъ и мужичокъ. Казка. Записана въ Воросовці, Радомысльскаго пов., Кіевской губерніи. *ИллюстрБибл.*, 1892, С. 140.
358. Трапила коса на камінь. Українські народні соціально-побутові казки. Упоряд., підгот. текстів, вступна ст. «Нищівний сміх казки» (с. 3-24), прим. та словник І.В. Хланта. Ужгород: «Патент», 1993. 220 с.
359. Три золоті слова: Закарпатські народні казки Андрія Калина, Михайла Галиці, Василя Короловича в записах Петра Лінтура. Упоряд., передм., словник та примітки І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ «Закарпаття», 2008. 304 с.
360. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край... Материалы и исследования собранные д.чл. П.П.Чубинским. Т.1, Изданный подъ наблюдениемъ чл.-сотр. П.А.Гильдебрандта. СПб., 1872. 498 с.; Т.2. Малорусские сказки. СПб., 1878, отд.1, 2. 698 с.
361. Тулубъ А. Матеріали для языка Черниговской губерніи. *ЧернГВ*, 1852, № 26, с. 280-283.
362. Турецькі народні казки. Упоряд., вступне слово та переказ із тур. Г.І. Халимонинка. Київ: Веселка, 1987. 142 с. Серія «Казки народів світу».
363. Угорські казки. Упор., вступн. ст. Л. Мушкетик. 2010.
364. Угорські народні казки. Упоряд. та перекл. з угор. К.А. Бабікова; вступне слово І.П. Мегели. Київ: Веселка, 1985. 151 с. Серія «Казки народів світу».
365. Узбецькі народні казки. Упоряд. та пер. з узбек. В. Гримича. Київ: Веселка, 1985. 222 с. Серія «Казки народів СРСР».
366. Украинские народне сказки. Переводчики Е. Благина, Г. Петников; Под ред. М. Рильского. М.; Л.: Гос. изд-во детской лит., 1950. 128 с.
367. Україна сміється. Сатира та гумор. В 3-х томах. Т.1. Народна сатира та гумор дожовтневого періоду. Упоряд. Ф.І. Лавров, І.П. Березовський. Київ, 1960.
368. Українська байка. Упоряд. і вступ. ст. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка. Київ: Дніпро, 1983. 463 с.

369. Українські казки. Вип. 1. Зредагували В. Винниченко і Юр. Сірий. Київ-Харків, (без року), 24 с.
370. Українські народні байки (звіриний епос). Том I, II. Уклав В. Гнатюк. *Етнографічний збірник*, т. 37-38, Львів, 1916. 559 с. Окрема відбитка: Львів, 1918, 280 с.
371. Українські народні казки для дітей. Упоряд. Б. Грінченко. Київ, 1917. 160 с.
372. Українські народні казки Східної Словаччини. Т.1-5. Упоряд., післямова та коментар М. Гиряка. Братіслава-Пряшів: Словацьке пед. Вид-во, 1965-1976. 1368 с.
373. Українські народні казки Східної Словаччини. Упоряд. М. Гиряк. Томи 1-7. Братіслава: Словацьке пед. вид-во, 1965-1979.
374. Українські народні казки, вибрані для дітей. Упоряд. Б. Грінченко. Київ, 1907, 272 с.
375. Українські народні казки, вибрані для дітей. Харків-Липськ, 1922. 194 с.
376. Українські народні казки, легенди, анекдоти. Упоряд., передм., примітки В.А. Юзвенко. Київ: Молодь, 1898. 426 с.
377. Українські народні казки, легенди, анекдоти. Упорядники П. Попов, Г. Сухобрус, В. Юзвенко. Передмова Г. Сухобрус. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1957. 543 с.
378. Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей. Підібрали і впорядкували: М.В. Нагорний, М.Ф. Ісірович, Г.С. Сухобрус, А.К. Данилюк. Київ: Вид-во акад. наук, 1939. 400 с.
379. Українські народні казки. В 3-х книгах. Упор. М. Возняк. Київ: Держвидав., 1946-1948. Кн. 1., 1946. 123 с.; Кн. 2., 1947. 131 с.; Кн. 3., 1948. 135 с.
380. Українські народні казки. Вип. 1. Полтава, 1918. 19 с.
381. Українські народні казки. Випуск 2. Львів: Каменярь, 1970. 279 с.
382. Українські народні казки. Для дошкільного і молодшого шкільного віку. Київ, 1987. 168 с.
383. Українські народні казки. Для молодшого та середнього шкільного віку. Київ: Дніпро, 1954. 296 с.
384. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1975. 77 с.;
385. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1985. 166 с.
386. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1987. 496 с.
387. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1988. 285 с.
388. Українські народні казки. Київ: Веселка, 1989. 412 с.
389. Українські народні казки. Київ: Головна спец. ред. літ-ри мовами нац. меншин України, 1996. 238 с.
390. Українські народні казки. Київ: Гроно, 1997. 110 с.
391. Українські народні казки. Львів: Каменярь, 1970. 279 с.
392. Українські народні казки. Ред. П.М. Попова, вступна стаття Г. Сухобрус. Київ, 1951.
393. Українські народні казки. У 2 книгах. Упоряд. В.М. Шкляр. Київ, 1994. Кн. 1. 318 с.; Кн. 2. 334 с.
394. Українські народні казки. Упор С.Ф. Зайков. Харків: Сварог, 1998. 128 с.
395. Українські народні казки. Упор. А.В. Сокол, О.М. Конечна. Чернігів: Деснянська правда, 1997. 94 с.
396. Українські народні казки. Упор. В.Г. Бойко. Київ: Дніпро, 1976. 430 с.
397. Українські народні казки. Упор. Н. Тищенко. Київ: Веселка, 1980. 135 с. Серія «Казки народів СРСР».
398. Українські народні казки. Упоряд. Г. Волкова та Є. Городецька. Харків-Одеса, 1937. 69 с.
399. Українські народні казки. Упоряд. Г.О. Паперна та Ф.І. Науменко. Львів, 1949. 100 с.
400. Українські народні казки. Упоряд. Н.Тищенко. Київ: Веселка, 1985. 166 с.
401. Українські народні казки. Упоряд. О.С. Яремійчук. Київ: Веселка, 1989. 412 с.
402. Українські народні казки. Упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. Київ, 1990. 271 с.
403. Українські народні казки. Упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. Сімферополь, 1990. 172 с.
404. Українські народні казки. Упорядник Г.С. Сухобрус. Київ: Держвидав України, 1953. 331 с.

405. Українські народні казки. Харків: Гриф, 1998. 416 с.
406. Українські народні казки. Харків: Український фонд міжнародного молодіжного співробітництва, 1997. 111 с.
407. Українські народні казки: Збірник. Гайденав: Вид-во «Заграва», 1947.
408. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірник О.В. Марковича і других. Спорудив М. Номис (псевдонім Н. Симонова). СПб., 1864.
409. Українські релігійні казки та легенди. *Київська старовина*. 1992. № 5. С. 117-122.
410. Українську народні казки, легенди, анекдоти. За ред. П.М. Попова. Упор. Г. Сухобрус і В. Юзвенко. Київ: Держлітвид., 1957. 544 с.
411. Усі скарби з лісу йдуть: українські народні казки, записані від Петра Куртанича. Для мол. і середн. шк. віку / Запис текстів, упоряд. та передм. І. В. Хланти; Худож. оформл. М. М. Аронця. Ужгород: Відкрите акціонерне товариство «Патент», 1999. 64 с.
412. Фаринич О. Чотири народні казки Закарпаття у літературні обробці: Василиса Премудрая, Чертов камінь, Красавица и злая баба, Девица из Шаришского замка. *Дукля*. 1954. № 2. С.74-97;
413. Фет-Фрумос: румунська народна казка. Переказ В.П'янова. Київ: Веселка, 1985. 16 с.
414. Франко І. Казки: Коли ще звірі говорили. Київ: Веселка, 2008. 215 с.
415. Французькі народні казки. Упоряд. О. Хатунцева; пер. з франц. І. Сидоренко та ін.; вступне слово М. Гайдая. Київ: Веселка, 1982. 151 с. Серія «Казки народів світу».
416. Хатка-хатинка. (Казочка для дітей дошкільного віку). Київ, 1927. 12 с.
417. Хитрый Андрійко і острый языкъ Ксенійки. Буковинско-малорусская сказка о болтливой жене и о хитрости мужа. *Наука*, 1894, № 3-4.
418. Христоматия церковнославянских и угрорусских литературных памятников. С прибавлением угро-русских народных сказок на подлинных наречиях. Сост. Евмений Сабов. Унгвар, 1893.
419. Царівна жаба. Київ: Веселка, 1971. 159 с.
420. Цюцяк Б. Квіти для дітей: оповідання, казки, загадки. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 31 с.
421. Чарівна квітка: українські народні казки з-над Дністра. Запис. та упоряд. Микола Зінчук. Ужгород, 1986. 301 с.
422. Чарівна скринька. Київ: Веселка, 1977. 78 с.
423. Чарівна скринька: 3 джерел народного. Кн. 2. Упоряд. Л.Є. Яремко. Чернігів: Ред.-вид. комплекс «Деснянська правда», 1993. 56 с.
424. Чарівна сопілка й інші казки. Зібрав і переказав Федір Гай-Гаєвський. Львів, 1939. 62 с.
425. Чарівна сопілка. Чеські народні казки. Пер. з чеськ. Н.Б. Турченко. Київ: Головна спец. ред. літ-ри мовами нац. меншин України, 1994. 152 с.
426. Чарівне горнятко. Казки Івано-Франківщини. Запис текстів С. Далавурака, М. Івасюка, В. Бандурака, С. Пушика. Ужгород: Карпати, 1971. 259 с.
427. Чарівне кресало. Українські народні казки з Волині і Полісся. Упоряд., вступна ст. «У дивосвіті казки» (с. 3-7), запис та примітки О.Ф. Шуркевича. Львів: «Каменярь», 1995. 158 с.
428. Червона курочка. (Казочка для дітей дошкільного віку). Київ, 1927. 12 с.
429. Чеські народні казки. Упоряд., вступ. слово та пер. з чеськ. О. Микитенка. – 2-е вид. Київ: Веселка, 1990. 143 с.
430. Чи солодкий мед: Афганська народна казка. Пер. з рос. М. Шумила. Київ: Веселка, 1984. 32 с.
431. Чорі Ю. Не без лукавого: легенди, перекази та оповіді про нечисту силу, різні містичні створіння та їх діяльність. Ужгород: Госпрозрах. ред.-видав. відділ у справах преси та інформ., 2004. 208 с.
432. Чорі Ю. Рослинно-тваринний дивосвіт: легенди, перекази та оповідання про флору та фауну. Мукачево: Елара, 2003. 200 с.

433. Чортів млин: Казки народів світу. Упоряд. Г.М. Ремізовська. Київ: Фірма «Довіра», 1992. 157 с. Серія «Казки, на які ми чекали».
434. Чубинський П. Казочка про бабусю та курчатъ. Зъ народнихъ усть. *Дзвонки*, 1890, № 18.
435. Чубинський П. Українські народні казки. В редакції Антона Крушельницького. З передмовою Остапа Грицяя. Київ-Відень: вид-во «Чайка», б.р. (орієнтовно кінець 20-х рр.), т. 1-2. - Т.1, 171 с.; Т. 2, 201 с.
436. Шакали та слон. Собака та півень. Казки для дітей дошкільного віку. Київ, 1928, 12 с.
437. Шестинеділька. Гуцульська казка. *Наука*, 1894, №№ 7-9.
438. Шимченко О. Українські людські вигадки. Етнографічний збірник, т. I. У Львові, 1895. С. 1-28.
439. Шмайда Михайло. З народної пам'яті. II. Народна проза. Додаток до журналу «Дукля». Пряшів, 1970.
440. Шуліка Павло. Де найшовъ, де загубивъ (Розказъ съ мотивомъ изъ народной сказки). *Основи*, 1862, IV. С. 70-91.
441. Щ., М. Дітський Едемъ до вкушенія плода отъ древа познанія добра и зла (Изъ детского міра деревенского мальчика). *КСт.*, 1894, X, с. 48-61; XII, С. 388-401.
442. Щепотьевъ Влад. Про Песьоголовця та коваля (Записано въ м. Великихъ Будищахъ, Зиньковского уезда, Полтавской губ., отъ мещанина Тимохвия Гармата). *КСт.*, 1903, X, с. 16-18.
443. Ъ.ь.ь Девичъ гробъ. Казка простонародна. *ЗГ*, 1855, №№ 9, 10.
444. Эварницкій Д.И. По следамъ запорожцевъ. СПб., 1898, 324 с.
445. Эварницкій Д.И. Изъ поездки по бывшимъ запорожскимъ владениямъ ... II. Дві молорусския сказки: 1) Дурному ни въ людяхъ, ни дома; 2) «Присказка для нюхарей» – своего рода малороссийское «Горезлосчастье». *ЕкатерГВ*, 1889, №№ 49, 60, 63.
446. Эстонские народные сказки. Сост. Л.Е. Власов. Киев. обл. орг. книголюбов; МКП «Пикуль», 1991. 120 с.
447. Этнографические материалы, собранные В. Гр. Кравченко в Волынской и соседних с ней губерниях. *Труды ОИВ*, т. V. Житомир, 1911; т. XII. Житомир, 1914.
448. Этнографические материалы. О сказкахъ местного простонародья. (По поводу «Народныхъ южнорусскихъ сказокъ» И. Рудченка). *КіевГВ*, 1868, №131, с. 524.
449. Яворскій Юліанъ. V. Изъ сборника галицко-русскихъ сказокъ, собранныхъ для предполагаемого сборного издания И.Р. Географического Общества. 1) Сказка о Полифеме. 2) Какъ дурня учили разуму. 3) Охъ. *Живая Старина*, 1897, вып. III – IV, С. 441-445.
450. Яворскій Ю. А. «Памятники галицко-русской народной словесности». Вып. 1. *Записки ИРГО по отделению этнографии*. Том XXXVII. Вып. 1. Киев, 1915. 336 с.
451. Яйце-райце. Українські народні казки. Казки: Веселка, 1986. 93 с.
452. Як дядько чорта дурив: українські народні антирелігійні казки. Упоряд. В.Г. Бойко. Київ: Веселка, 1984. 54 с.
453. Як піп Рябка ховав: Народна казка. Київ, 1939. 20 с.
454. Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати. Закарпатські народні казки. Гумор та сатира. Запис текстів та впоряд. П.В.Лінтура. Ужгород: Карпати, 1966. 170 с.
455. Як чоловік кішку вчив працювати» І.Хланата(2017 392 с).
456. Японські народні казки. Упоряд., вступне слово та переказ із японської І.Дзюби. Київ: Веселка, 1986. 151 с. Серія «Казки народів світу».
457. Ярешенкова Олександра. З народних уст. Казка про суддю й суддиху (Записано на Полтавщині, в Роменському пов., в Красній Слободі). *ПК*, 1912, № 12, с. 19-21.
458. Ястребовъ В. Варіанти сказки о неверной жене. *КСт.*, 1894, IV, с. 159-165.
459. Ястребовъ В.Н. Сказка о человеке, понимавшемъ разговоръ животныхъ. *КСт.*, 1895, VI, с. 109-111.
460. *Л-кій, І-фъ. Вітръ перемогъ. Сказка народная. *Учитель*. Львовъ, 1880, № 4.

461. 70 сказок народов мира. 2-е изд. Сост. В.Л. Луганский, К.Г. Николенко. Донецк: Обл. кн. изд., 1961. 370 с.
462. Barącz Sadok. Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. Drugie wydanie. Lwów, 1886.
463. Basne populare ukrainene. București, 1953. 139 s.
464. Corabia fluttratoare: Povesti ucrainene. I romaneste de Ioan Rebusapca si Stelian Gruia. Bucuresti: Editura „Ion Creanga”, 1970. 148 s.
465. Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego. Przez Kazimierza Jozefa Turowskiego. Lwow, 1846. 82 s.
466. Gliński A. Bajarz polski. Zbiór baśni, powieści i gawęd ludowych. T. I-IV. Wilno, 1853.
467. Gołębiowski L. Lud Polski, jego zwyczaje, zabobony. Warszawa, 1830. 328 s.
468. Grimm J. Deutsche Mythologie. Diederich, Göttingen 1835.
469. Grimm J. Reinhart Fuchs. Von Jacob Grimm. Berlin, 1834.
470. Grimms. Märchen: Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812-1815.
471. Hirjak Michal. Zakliaty les: Z ukrajinskeho originalu “Hora do neba” vydaneho Nakl. Karpaty v Užhorode r. 1968 preložil Marian Heveši; Doslov napisala Viera Gasparikova. Košice: Vychodoslovenské vydavateľstvo, 1975. 88 s.
472. Izopolski Erazm. Dumy, pieśni I skazki ludu ukraińskiego. *Bibl. Warsz.*, 1858, t. II, kwiecień, s. 73-92.
473. Izopolski, E. Badania podań ludu. *Atheneum*. 1843, I, s. 19-30; IV, s. 65-77; 77-84; V, s. 39-75.
474. Kaindl K. Ruthenische Märchen und Mythen in der Bukowina. *Zeit. d. Ver. f. Volkskunde*, 1899.
475. Karadžič Vuk. Narodne srbske pripovijetke. Beč, 1821. T. I, II.
476. Kinder und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm. Erster Band. Grosse Ausgabe. Sechste vermehrte und verbesserte Auflage. Göttingen. Verlag der Dieterichschen Buchhandlung. 1850. 240 p.
477. Klonowicz Sebestyan. Ziemie Czerwonej Rusi (Roxolania) poemat Sebestyana Klonowicza przekładał z Łacińskiego Władysław Syrokomla. Wilno. Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego. 1851, 106 s.
478. Knoop Otto. Sagen aus Kujawen. *Zeit. d. Ver. f. Philol.*, 1905, XV, s. 102-104.
479. Kolberg Oskar. Baśni z Polesia. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. 1889, t. XIII, s. 200-207.
480. Kolberg Oskar. Chełmskie. Obraz etnograficzny. T. I. Kraków, 1890, 368 s.; T.II. Kraków, 1891, 262 s.
481. Kolberg Oskar. Pokucie. Obraz etnograficzny, t. IV. Kraków, 1889.
482. Kolberg Oskar. Przemyskie. Zarys etnograficzny. Kraków, 1891, s.199-231.
483. Kolberg Oskar. Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni. Kraków, 1907, s. 412-450.
484. Moszyńska Józefa. Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego. W Krakowie, 1885, 100 s.
485. Moszyński K. Obrzędy, wiara I powieści ludu z okolic Brzeżan. *MAAE*, 1914, t. XIII, s. 152-198.
486. Na przelęczy śwsatow: 150 ukraińskich basin, gadek, humoresek I podań ludowych. Wybrał, przełożył i opracował Jan Mirosław Kasjan. Toruń, 1994. 438 s.
487. Němcova B. Slovensky povedky. Sebrani spisy Boženy Němcové. Praha, 1863.
488. Neyman Czesław. Materiały etnograficzne z okolic Pliskowa w powiecie Lipowieckim, zebrane przez pannę Z. D., opracował Neyman Czesław. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. T. VIII. W Krakowie, 1884.
489. Nowosielski Antoni. Lud Ukraiński. Tom I-II. Wilno, 1857.
490. Ostaszewski, Spiridon. Piv kopy kazok, napysav Spiridon Ostaszewski. Nakładem autora. Drukiem T.Glücksberga. Wilno, 1850. 200 s.
491. Podbereski R. Skazka o Wasilisi Złotowłosej kosie nie pokrytej piękności i o Iwanie Gorochu. *Atheneum*, 1841, VI, S.114-127.
492. Podbereski Romuald. Skazka o siedmiu Semionach, rodzonych braciach. *Atheneum*, 1842, I, str. 140-169.

493. Podbereski R. Materiały do Demonologii ludu ukraińskiego. *WT, Zbiór wiadomości do Antropologii*. Krakow. T. IV. S. 3-83.
494. Rokossowska Zofia. Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzn. W Krakowie, 1886.
495. Schnajder Jozef. 1) Baśń o trzech braciach, dwóch mądruch a jednym głupim. 2) Podanie o Doboszu oprysku. *Lud*, 1907, t. XIII, zesz. 1, s. 34-36.
496. Schnajder Jozef. Jeszcze o Hucułach tatrowskich. *Lud*, 1907, t. XIII, zesz. IV, s. 338-341.
497. Siemieński L. Podania i Legendy polskie, ruskie, litewskie. Zebral L. Siemieński. Poznan, 1845. 166 s.
498. Siewinski A. Bajki, legendy i opowiadania ludowe zebrane w powiecie Sokalskim. *Lud*, 1903, t. IX, zesz. 1, str. 68-85.
499. Turligroszek: Ukraińskie baśnie ludowe. Tłumaczyła z ros. W. Grodzieńska. Warszawa, 1961. 98 s.
500. Ukrainian folk tales. Tales about animals. Draw, by J.Rachow. Moskow, Foreign languages publ. house, 1955.
501. Wójcicki K. Klechdy, starożytne podania i powieści ludowe. Warszawa, 1837. (Wydanie drugie pomnożone, 2 tomy. Warszawa, 1851. t. 1, 261 s; t. 2, 248 s. Wydanie trzecie, pomnożone. Warszawa, 1876. 237 s. Wydanie czwarte. Warszawa, 1879).
502. Zdziarski Stanisław. Garść basin ludu ruskiego ze wsi Naluża w powiecie Trembowelskim. *Materiały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne*, t. VI. W Krakowie, 1903. S. 153-173.

Рецензії на збірники казок

1. Polivka I. на «Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Т. 4 і 5. Уклав В. Гнатюк». *NarVestn.*, VII, 1910, s. 86-90. Колесса Ф. (те саме видання). *ЛНВ*, 1910, кн. II, с. 475-476. Данилов В. (те саме видання). *ЖСт*, 1912, вып. II-IV, с. 513-514.
2. S.M. Рецензия на «Сказки, пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И.И. Манжураю». *Wisła*, 1890, t. IV, s. 906-907; М.Комар. *Зоря*, 1890, № 18.
3. Šurkalova N. *Slovenský Narodopis*. XVII. 1969. № 4. S. 649-651.
4. Березовський І.П. Дослідження сатиричної казки Сибіру. *НТЕ*. 1986 № 3. С. 69-70.
5. Бріцина О. Структура та семантика казки: можливості методики дослідження. *Народна творчість та етнографія*. 1992, №2. С.89-90.
6. Веселовский А. Рецензия на «Rumänische Märchen», übersetzt von M.Kremnitz (Румынські казки вь перекладі М.Кремниць). Leipzig, 1882. *ЖМНП*, 1883, ССХХV, с. 216-228.
7. Вовчок В. Мамине серце. *Закарпатська правда*. 1994. 4 черв.
8. Гарастей І. Гостре жало народної сатири. *Закарпатська правда*. 1994. 13 серп.
9. Гузар З. Иван Франко в етнологічному просторі. *Слово і час*. 2008. № 3. С. 99-100.
10. Дашкевич Н.П. Походження та розвиток епосу про тварин. *КУІ*, 1883.
11. Дзензелівський Й. Важливе філологічне видання. *Дукля*. 1967. № 4. С.65-67.
12. Дмитренко М.К. Цей невсипущий Іван Хланта. *Народознавство*. 1995. № 22-23. Травень-Червень. С. 8.
13. Довганич О. Слідами мудрої дівки. *Туса*. 1994. № 3-4. С. 134-135.
14. Драгоманов М. Ученая экспедиция в Западнорусский край (рецензия). *Вестник Европы*. 1877. Т.3. С. 85-109.
15. Завадська В., Шалак О. Перевидання збірки казок в записках Петра Іванова. *НТЕ*. 2004. № 5. С. 119-120.
16. Зеленин Д. Рецензія на «Сказки и рассказы Белоруссовъ-полещуковъ» А.К. Сержпутовскаго. *СПб.*, 1911, с. 188; *ЖС.*, 1912, вып. II-IV, с. 508.
17. Зінчук Олександр. Як була написана ця книга. *Зінчук Микола. Скарбниці пам'яті: спогади*. Чернівці: Букрек, 2014. С. 12-14.
18. І у казки є щаслива доля. *Новини Закарпаття*. 1994. 17 груд.

19. Іваннікова Л. Закарпатські скарби. *Жива вода*. 1994. № 3. Березень.
20. Кабашников К.П. Книга казок про тварин. *Народна творчість та етнографія*. 1977. № 4. С. 95-97.
21. Казки Снинщини. *Дукля*. 1969. № 4. С. 62-63.
22. Каллаш В. Бібліографічні етюди по літературі сказочних схемъ и мотивовъ. 1. Ленора (женихъ или братъ-мертвецъ). 2. Шемякинъ судъ. *Живая Старина*. 1892. Вып. 2. С. 142-145.
23. Карлович Г. Рецензія на «Сумцов Н. Культурные переживания. Київ, 1890». *Melusine*, 1890, № 2; Равит Г. Рецензія на «Сумцов Н. Культурные переживания. Київ, 1890». *Wista*, 1889.
24. Качкан В. Як казку склали. *Друг читача*. 1980. 7 лют. С. 7.
25. Кінько А. Змістовність художніх форм слов'янської казки. *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. Київ, 1971. Вип. 7. С. 126-127.
26. Климаш Р., Струк Д. «Огляд різних фольклорних жанрів». *Сучасність*. 1968. № 12. С. 105-106.
27. Костомаров М. Рецензія на «Записки о Южной Руси». Издал П. Кулиш. Том II. *Отечеств. Записки*, 1857, т. СХІІ, № 6, с. 41-47; т. СХІV, № 9, с.1-26.
28. Лечинський К. Тематика – жіноча. *Закарпатська правда*. 1993. 1 черв.
29. Лучок І. Ви читали «Розумницю»? *Закарпатська правда*. 1993. 7 серп.
30. Малиновського І. Рецензія на «Народные южнорусские сказки». Издал И. Рудченко. *Кіевский Телеграф*, 1868, №№ 148, 149, 151; СПбВ, 1868, № 336; *Кіевлянин*, 1868, №№ 135, 148.
31. Марченко М.Г. Корисний бібліографічний покажчик. Рецензія на «Слов'янська філологія на Україні (1958-1962 рр.). Бібліографія. Склали Н.Ф. Королевич, Ф.К. Сарана». *НТЕ*. 1964. № 1. С. 98-99.
32. Мишанич О. «З глибини віків: (Замість рецензії)». *Вітчизна*. 1968. № 8. С. 201-203.
33. Мушинка М. «Казки Пряшівщини». *Дукля*. 1969. № 2. С. 74.
34. Мушинки М. «Кілька думок до виходу збірника казок» на Том 1: Українські народні казки Східної Словаччини. Упоряд. М.Гиряк. *Дружно вперед*. 1965. № 12. С. 22.
35. Пагиря В. Шукайте жінку. *Карпатський край*. 1993. № 9-11. С. 55.
36. Перетц В.Н. Нова метода вивчати казки. *Етнографічний вісник*. 1929, кн. 9, с. 187-195.
37. Пилинський Я.М. Казки народів Югославії. *НТЕ*. 1984. № 5. С. 81-82.
38. Плачинда В. «Вдовольнити спрагу». *НТЕ* 1969. № 3. С.93-96.
39. Пойда П. Подарунок дітям. *Закарпатська правда*. 1969, 1 верес.
40. Потєбня А. А. «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким» М., 1878. 3 части в 4-х томах. *Записки АН*, 1880. Т. 37. Кн. 2. Приложение № 4. С. 64-152.
41. Рецензія: на «Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Том. 2. Казки, байки, оповідання про історичні особи й анекдоти. Упорядник В. Гнатюк». *Narodopisny sbornik Českoslowacky. Svarek IV i V; Zdzjarski St.* (на те саме видання). *Wista*, 1899, т. XIII, с. 316-317.
42. Рецензії: І. Кокорудзь на «Барвинський О. Руська читанка для высшихъ клясъ шкіль середнихъ. Часть 1. (1892)». *Зоря*, 1892, № 20; М. Драгоманова (те саме видання) *Народъ*, 1892, № 11.
43. Рецензія А. Кримського на збірник Б. Д. Гринченка Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. *ЭО*, 1898, XXXVI (№ 1), С. 168-178.
44. Рецензія В. Гнатюка на (Bajki (skazki, kazki) ze we wsi Jurkowszczyzny (pow. Zwiahelskiego, gub. Wolynskiej zebrała Zofija Rokossowska. Materyjaly antropologiczno-archeologiczne I etnograficzne. 1897. Т. II. S. 14-118). *ЗНТШ*. 1898. Т. XXV. С. 41-44.
45. Рецензія В. Гнатюка на Матеріали В.Н. Ястребова. *ЗНТШ*, 1895, т. VI, С. 48-60.
46. Рецензія Галащука Б.І. «Словацькі народні казки в українських перекладах» на книгу Павла Добшинського «Словацькі народні казки» (Пряшів, 1960). *Міжслов'янські літературні взаємини*. Київ, 1963. Вип.3. С. 229-233.
47. Рецензія Гнатюка В. На «Zdziarski Stanisław. Garść basin ludu ruskiego ze wsi Nałuza w powiecie Trembowelskim (1903)». *ЗНТШ*, 1903, т. LIII, с. 45-47.
48. Рецензія Гнатюка В. Siewinski A. На «Bajki, legendy I opowiadania ludowe zebrane w powiecie Sokalskim. *Lud*, 1903, т. IX» // *ЗНТШ*, 1903, т. LXII, с. 30-31.

49. Рецензія Гнатюка В. на «Kolberg Oskar. Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni. Kraków, 1907». *ЗНТШ*, 1908, т. LXXXII, с. 228-233.
50. Рецензія на «Kolberg Oskar. Chelmskie». *Kwart. hist.*, 1892, VI, s. 109-118.
51. Рецензія на «Légendes» Dragomanova. *Зоря*, 1889, № 1.
52. Рецензія Солодченко Я. «З того світу» на книгу «С того света: Антирелигиозные сказки народов СССР» (Харьков, 1959). *НТЕ*. 1962. № 3. С. 139-140.
53. Рецензія Хланти І. Енциклопедія беларуской казкі на Бараг Л.Г. Белорусская казка: Питанні вивучэння яе нацыянальнай самобытнасці параўнальна з іншымі усходнеславяескімі казкамі. *Польмя*. 1979. № 12. С. 241-243.
54. Рецензія Я., Х. на Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии В.Н.Ястребовым. *КСт.*, 1894, VII, С. 127.
55. Сердечний М. Казки Західного Поділля. *Народознавство*. 1995. № 22-23. Травень-червень. С. 8.
56. Солодченко Я. «З того світу». *НТЕ*. 1962. № 3. С. 139-140.
57. Стороженко А. Рецензія на «Малорусский литературный сборник» Д. Мордовцева. *ОЗ*, 1859, т. 126, № 9.
58. Угляренко П. І перед нею помолюся. *Закарпатська правда*. 1994. 15 січ.
59. Угляренко П. У сині гори. *Новини Закарпаття*. 1994. 13 серп.
60. Федосик А.С. Нове дослідження про казку. *Народна творчість та етнографія*. 1990. № 2. С. 85-87.
61. Хланта І. Енциклопедія беларуской казкі. *Польмя*. 1979. № 12. С. 241-243.
62. Хланта І.В. Перлини фольклору. *Прикарпатська правда*. 1976. 25 лип.
63. Шалата М. Франковими казками одержима. *Галицька зоря*. 2006. № 137-138. С. 6.
64. Шурпало Н. Очікуване видання. *Дукля*. 1967. № 4. С. 68-69.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аарне А. Несколько параллелей финских сказок к русским и прочим славянским. *ЖСт*. 1898, Вып.1. С.105-110.
2. Адрианова-Перетц В. Казки про Лисицю-сповідницю. *Етнографічний вісник*. 1932. Кн. 10. С. 27-45.
3. Андреев Н. П. К характеристике украинского сказочного материала. *Народна творчість*. 1938. № 5.
4. Андреев Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Ленинград, 1929.
5. Андреев М. П. Сюжетний покажчик українських народних казок. Упоряд. С. Д. Карпенко. За матеріалами фотокопії рукопису М. П. Андреева. За ред. М. К. Дмитренка. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. 184 с.
6. Андрієвський О. До історії видання «Літератури українського фольклора» Б. Д. Грінченка. *Етнографічний вісник*. 1926. Кн. 2. С. 131-135 та 1927. Кн. 4. С. 135-141.
7. Антологія світової літературно-критичної думки. Уклад. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 1996. 636 с.
8. Антропоцентризм і віталізм: сучасний синтез. Ред. В.Г. Табачковський, С.С. Туслюк. Луцьк: Надстир'я, 2000. 285 с.
9. Арнаутов В. и др. Игра, сказка и романтика в работе с детьми: сб. статей. Киев -Харьков, 1927. 63 с.
10. Афанасьев-Чужбинский А.С. Общий взгляд на быт приднепровского крестьянина. *Морской сборник*. 1856. № 10. С. 1-39; № 14. С. 45-74.
11. Бабич В.М. Відтворення колориту української казки. *Теорія і практика перекладу*. 3б. наук. пр. Київ, 1987, Вип.14. С.94-99.

12. Бандурко О. Донбаський казкар К.К.Дерев'янченко. *Народна творчість*. 1941, № 2. С. 36-42.
13. Барагура В. Значення казки в житті дитини. *Життя і знання*. 1939. № 7-8. С. 217-218.
14. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Пер. с франц. Москва: Прогресс, 1989. 615 с.
15. Берёзкин Ю.Е. Трикстер как серия эпизодов. *Труды факультета этнологии*. СПб: ИДПО "Европейский ун-т в Санкт-Петербурге", 2000. С. 97-164.
16. Березовский И.П. Народное повествовательное творчество в культурном процессе на Украине. *Международная научная конференция «Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контекст»*. Тезисы докладов и сообщений. АН УССР Ин-т лит. им. Т.Г.Шевченко. Киев, 1979. С. 72-75.
17. Березовський В.Н. Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція. *НТЕ*. 1994. № 5. С. 36-43.
18. Березовський І. Розкішна гілка казкового епосу на Україні. *Казки про тварин*. Київ, 1986. С. 5-13.
19. Березовський І. П. Дум живих казкові передзвони. *Мудрий оповідач*. Київ: Наукова думка, 1969. С. 3-8.
20. Березовський І. П. Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція. *НТЕ*. 1974. № 4. С. 36-43;
21. Березовський І., Горленко В. Міфологічна школа. *Українська літературна енциклопедія*: в 5 т. Т.3. Київ, 1995. С. 385.
22. Березовський І.П. Принципи видання казкового епосу в багатотомній серії «Українська народна творчість». *IX Міжнародний з'їзд славістів: Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 281-294.
23. Березовський І.П. Українська народна творчість (20-30 роки ХХ ст.): літературний огляд. Київ: Наукова думка, 1973. 152 с.
24. Березовський І.П. Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика. Київ: Наукова думка, 1968. 343 с.
25. Березовський І.П. Українська радянська фольклористика: Етапи розвитку і проблематика. Літературний огляд. Київ: Наукова думка, 1968. 343 с.
26. Беленька Г. Казка як засіб екологічного виховання дітей. *Вісник Прикарпатського ун-ту. Педагогіка*. Вип. 17-18. Івано-Франківськ, 2008. С. 167-175.
27. Бібліографія літератури з українського фольклору. Матеріали до історії української етнографії за ред. акад. А.Лободи, упор. О. Андрієвський. Том 1. Київ: Вид-во АН УРСР, 1930. 822 с.
28. Бібліографія українського народознавства: У 3-х т. Том 1. Фольклористика. Упоряд. М. Мороз. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. Т. 1. Кн. 1. 496 с.; Т. 1. Кн. 2. 1097 с.
29. Бібліографія фольклору Пряшівщини, 1945-1969. Упор., всупна ст. М. Гиряк. Пряшів: ЦК КСУТ, 1970. 60 с.
30. Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ: Либідь, 1998. 408 с.
31. Білецький О.І. Дещо з казкової тематики можна використати. *Дитячий рух*. 1939. № 1. С. 16-19.
32. Білецький О.І. Не можна відкинути казку. *Дитячий рух*. 1939. № 1. С. 48-50.
33. Близнец В. Казка у нашому житті. *Література. Діти. Час*. Київ, 1982. 36. 7. С. 148-151.
34. Бодянский И. О народной поэзии славянских племен. Москва: В типографи Николая Степанова, 1837. 154 с.
35. Боженко М.К. Народна казка в українській радянській драматургії. *НТЕ*. 1979. № 6. С. 61-66.
36. Бойко В.Г., Грицай М.С., Дунаєвська Л.Ф. Українська народнопоетична творчість. Київ: Вища школа, 1983. 259 с.
37. Бойко, В. Поетичне слово народу і літературний процес. Проблема фольклорних традицій в ставленні української радянської поезії. Київ: Наук. думка, 1965. 336 с.
38. Борисенко В.К. Лідія Дунаєвська. Казка, що стала життям. *Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської*. Київ, 2011. 64 с. С. 16-19.
39. Боряк О. Матеріали з історії народознавства в Україні: Каталог етнографічних програм (друга половина XVIII-XX ст.). Київ: Вид-во «Українознавство», 1994. 124 с.

40. Брандес В.М., Вознюк О.В., Заброцький М.М. Казка як важливий чинник розвитку людства. *ВЖДУ ім. І.Франка*. 2001, № 8. С.96-100.
41. Братко В. Казка як спосіб розвитку особистості. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 1997. № 7. С. 26-27.
42. Брицына А. Поэтика восточнославянской социальнобытовой сказки: Проблема варирования. Автореф. дис... канд. филол. наук. АН УССР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Т. Рильского. Киев, 1983. 25 с.
43. Бріцина О. Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства. Київ: ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с.
44. Бріцина О. Світ мрій і сподівань. *Соціально-побутові казки*. Упоряд., передм. та прим. О.Ю.Бріциної. Київ: Дніпро, 1987. С. 5-16.
45. Бріцина О.Ю. До питання про визначення сюжетних типів у казках східних слов'ян. *НТЕ*. 1981, №5. С.52-57.
46. Бріцина О.Ю. Казкова традиція і сучасність. *НТЕ*. 1989, №5. С.72-74.
47. Бріцина О.Ю. Неповторність мови народної казки. *Українська мова і література в школі*. 1983. № 5. С. 48-54.
48. Бріцина О.Ю. Особливості варіювання казки у східнослов'янській оповідній традиції: (Казка про пана та фурмана АТ 1775). *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. Київ, 1984, Вип.14. С.77-85.
49. Бріцина О.Ю. Традиційні персонажі соціально-побутової казки. *НТЕ*. 1983. № 1. С. 29-36.
50. Бріцина О.Ю. Українська народна соціально-побутова казка: специфіка та функціонування. Київ: Наукова думка, 1989. 152 с.
51. Бріцина О.Ю. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. Київ: ІМФЕ НАН України, 2006. 400 с. С. 21-22.
52. Бріцина О.Ю. Фольклорна проза у зібранні П.Чубинського: Історичні здобутки і сучасні проблеми дослідження. *НТЕ*. 2004, № 3. С. 24-29.
53. Будняк О.В. Тріада: етнос-мова-культура слов'ян. Київ: Вид. дім Д. Бураго, 2003. 130 с.
54. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ: Либідь, 1992. 368 с.
55. Быт подолян, издаваемый К. Шейковским. Том I, вып. 2. Киев, 1860. 74 с.
56. Варнеке Б. Міт про Медею та українські казки. *Записки Одеського наукового товариства при ВУАН*. Одеса, 1928, ч. 1. С. 5-8.
57. Васильевъ М.К. Антропоморфическія представления въ верованіяхъ украинскаго народа. *ЭО*, 1890, IV (№ 1), С. 7-100.
58. Василько З.С. Символізація значення слова в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2003. 20 с.
59. Ващук Ф.Т. Про художні особливості української народної казки. *НТЕ* 1966, №1. С.78-80.
60. Ведёрникова Н.М. Русская народная сказка. Москва: Наука, 1975. 135 с.
61. Венгренивська М.А. Деякі зауваження з приводу перекладу українською мовою французьких народних казок. *Теорія і практика перекладу*. Київ, 1985. Вип. 12. С. 74-79.
62. Венгренувская М.А. Лингво-стилистические вопросы перевода на французский язык русских и украинских сказок. Автореф.дис... канд.филол наук. Київ, 1981. 23 с.
63. Венгренувская М.А. Переводить сказку сказкой (Перевод лучних образцов украинских народных сказок на французский язык). *Теорія і практика перекладу*. Киев, 1982. Вип. 7. С. 72-77.
64. Вертій О. Діалектика жанру у нових вимірах. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 6. С. 123-125.
65. Вертій О. Пантелеймон Куліш і народна творчість. Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. 120 с.
66. Верхратський Іван. Про говор Долівський. *ЗНТШ*, 1900, т.XXXV-XXXVI, С. 81, 82, 85-87, 91-93.

67. Веселовский А. Несколько новых данных къ народнымъ представлєніямъ о Доле. ЭО, 1891, № II, С. 20-29; № IX, С. 25-26.
68. Виноградов Г. Дитяча казка. *Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН*. Київ, 1930. № 14. С. 17-30.
69. Вітковська Н.С., Щерба А.Б., Джола Д.М. Вивчення казок як засіб естетичного розвитку молодших школярів. *Початкова школа*. 1970. № 7. С. 16-22.
70. Владимиров П.В. Введение в историю русской словесности. Киев: Типография Имп. Университета Св.Владимира, 1896. 276 с.
71. Вовчак А. Документування фольклору. *Українська фольклористика. Словник-довідник*. Укладання і загальна редакція М. Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с. С. 82-84.
72. Вовчак А. Українська фольклористика у німецькомовних джерелах кінця XIX – початку XX століття. Автореф. ... канд. філ. наук. Львів, 2001. 20 с.
73. Вовчак А., Довгалюк І. Документування фольклорної традиції. Засади організації і проведення фольклористичного польового дослідження, транскрибування й архівування зібраного фольклорного матеріалу: Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету спеціальності 6.020303 – філологія (українська мова та література). Львів, 2014. 52 с.
74. Возняк М. Від упорядника. *Українські народні казки. В 3-х книгах*. Упоряд. акад. М. Возняк. Київ: Держвидав, 1946-1948.
75. Возняк М. Галицькі казки в запису початку 30-х років XIX ст. *Записки товариства імені Шевченка*. Т. ССХХІІІ. Львів, 1992. 463 с. С. 233-270.
76. Возняк М. С. Історія української літератури: У 2 кн.: Навч. вид. 2-ге вид., випр. Львів: Світ, 1994. Кн. 1. 530 с.; Кн. 2, 560 с.
77. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
78. Волинський П. Методи літературознавчого дослідження в працях І.Франка. *З творчого доробку: Вибрані статті*. Київ, 1973. С. 230-254.
79. Волков Р.М. К вопросу о сказочной обрядности русской народной сказки. *Труды Одесского государственного ун-та*. Филология. Т.1. 1940. С. 5-27.
80. Волков Р.М. Русская сказка. К вопросу о роли сказочника в создании сказочной обрядности. *Научные записки Одесского педагогического института*. 1941, Т.6. С.29-58.
81. Волков Р.М. Сказка: Разыскания по сюжетосложению народной сказки. Т.1. Сказка великорусская, украинская и белорусская. Одесса: Гос. изд. Украины; Одесский госуд. ун-т, 1924. 238 с.
82. Волков Р.М. Словесне оформлення великоруської казки. Одесса: Друкарня «Известия», 1927, 30 с.
83. Володимир Гнатюк: 1871-1991: Бібліографічний покажчик. *НТШ у Львові*. Упоряд. М.Мороз, М.Мушинка. Львів: Вид-во НТШ, 1992. 152 с.
84. Волочай В. Г. Українська народна казка в контексті давньоукраїнської міфології: літературно-мовознавчі студії тексту: монографія. Вінниця: Балюк І.Б., 2010. 374 с.
85. Воропай О. Про українські народні казки. Анекдоти. *Визвольний шлях*. 1968, №11-12. С.1437-1441.
86. Гагарін М. Критерії добору народної казки для виховання морально-етичних почуттів. *Початкова школа*. 2006. № 1. С. 55-58.
87. Галько О.Ю. «Рамаяна» і українська казка: типологічний аналіз. *Українознавство*. 2005, № 4. С. 256-260.
88. Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 1999. 140 с.
89. Гарасим Я.І. Естетика українського фольклору. Львів: НВФ «Українські технології», 2010. 376 с.
90. Гарасим Я.І. Нариси до історії української фольклористики. Київ: Знання, 2009. 301 с.
91. Гарасим Я.І. Слово про Лідію Дунаєвську. *Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської*. Київ, 2011. 64 с. С. 26-28.

92. Гарачковська О. Жанр казки в дослідницькому дискурсі. *Київська старовина*. 2007. № 6. С. 129-137.
93. Гиряк М. Багатство бережене віками. *Дружно вперед*. 1964. №№ 1-12. (Статті про казки Східної Словаччини: № 1, с. 28 – «З історії збирання...»; № 2, с. 27 – «Казкар і його творчість»; № 3, с. 27. – «Талановита жінка казкаря»; № 4, с. 27 – «Казки Ольги Дем'ян»; № 5, с. 21 – «Казкар Андрій Кимак»; № 6, с. 29 – «Березівський казкаря»; № 7, с. 29 – «Розповідає Іван Станко»; № 8, с. 30 – «Інтерпритація народних казок»; № 9, с. 29. – «Носії народної культури»; № 10, с. 30. – «З рядів народних митців»; № 11, с. 29 – «Родинно-побутові казки»; № 12, с. 29. – «З уст народного митця»).
94. Гиряк М. Бібліографія фольклору Пряшівщини, 1945-1969. Пряшів, 1970. 60 с.
95. Гиряк М. Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини. *Дукля*. 1970. № 1. С. 78-80; № 2. С. 78-80; № 3. С. 78-80; № 4. С. 78-80; № 5. С. 78-80; № 6. С. 74-77.
96. Гиряк М. Вступні формули українських народних казок Східної Словаччини. *НЗМУК у Свиднику*. Пряшів, 1976. № 7. С. 481-508.
97. Гиряк М. До казкового репертуару Петра Ілька. *Записки наукового товариства*. Пряшів: Видавництво Культури союзу українських трудящихся, 1972. Т.1. С. 67-80.
98. Гиряк М. До питання про дослідження народних казок Межилабірщини. *Записки наукового товариства*. Пряшів: Видавництво Культури союзу українських трудящихся, 1975. Т.3. С. 85-94.
99. Гиряк М. До питання стилю побутових казок українців Східної Словаччини. *Записки Наукового товариства*. Пряшів: Вид-во Культури союзу українських трудящихся, 1979. Т. 7. С. 147-159.
100. Гиряк М. Епітети як засіб стилю казок Петра Ілька. *Дукля*. 1972. № 5. С. 76-77.
101. Гиряк М. З історії вивчення українських народних казок Східної Словаччини. *Дукля*. 1975. № 2. С. 73-79.
102. Гиряк М. Заключні формули українських народних казок Східної Словаччини. *НЗМУК у Свиднику*. 1972. Т. 6. Кн. 1. С. 201-226.
103. Гиряк М. Казкар Степан Полянський. *Народний календар*, 1964. Пряшів, 1964. С. 107-109.
104. Гиряк М. Казкарі Межилабірщини. *Народний календар*, 1977. Пряшів, 1976. С. 117-119.
105. Гиряк М. Народна проза Старинської Долини. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. 1979. Т. 9. Кн. 2. С. 303-617.
106. Гиряк М. Наші казкаря – наші митці. *Народний календар*, 1975. Пряшів, 1974. С. 138-139.
107. Гиряк М. Носії народного художнього слова. *Народний календар*, 1967. Братіслава: Словацьке пед.вид-во. Відділ української літератури в Пряшеві, Пряшів, 1966. С. 116-119.
108. Гиряк М. Про народну етику у фольклорі. *Дукля*. 1973. № 3. С. 73.
109. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. Упор., вст. стаття та прим. М. Т. Яценка. Відп. ред. О. І. Дей. Київ: Наук, думка, 1966. 248 с.
110. Гнатюк В. Русини Пряшівської єпархії і їх говори. *ЗНТШ*, 1900, т. XXXV-XXXVI, с. 1-70.
111. Гнатюк В.М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. *Вибрані статті про народну творчість*. Записки наукового товариства імені Шевченка. Нью-Йорк, 1981, Т. 201. С.85-86.
112. Гнатюк В.М. Українська народна словесність. Відень: Видання Союзу визволення України, 1916. 48 с.
113. Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». Харків, 2004. 19 с.
114. Голобородько В. Ой, вінку, мій вінку: ознаки дівочого вінка як основа для його метафоричної трансформації в українських народних казках. *Зарубіжна література*. 2000. № 9-10. С. 11-12.
115. Головаха-Хікс І. Особливості розвитку американської та української фольклористичних теорій на поч. ХХІ ст. (порівняльний аспект). *НТЕ*. № 4. 2011. С. 34-39.
116. Головаха-Хікс І.Є. Оповідач та динаміка усної прозової традиції: Автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 1997. 19 с.

117. Горбонос О. Народна казка в естетичному просторі давньої літератури: культурологічний аспект. *ЛФЛ*. Вип. 39, ч.1. Київ, 2013. С.41-47.
118. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. Київ: Наукова думка, 1964. 288 с.
119. Горленко В.Ф. Русское географическое общество и украинская этнография в середине XIX века. *ЭО*, 1957. № 3. С. 128-142.
120. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців: (Когнітивна антропологія). Київ: АТ «Віпол», 2000. 380 с.
121. Гринченко Б. Литература украинского фольклора 1777-1900. Опыт библиографического указателя. Сост. Б. Гринченко. Чернигов, 1901. 524 с.
122. Грица С.І. Фольклор у просторі і часі. Тернопіль: Астон, 2000. 225 с.
123. Грицай М.С. Українська література XVI-XVII ст. і фольклор. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1969. 114 с.
124. Грицай М.С., Бойко В.Г. та Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. Підручник для студентів філологічних факультетів університетів. Київ: Вища школа. 1983. 360 с.
125. Грицак Н. З живого джерела. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 39-41.
126. Грицак Н.В. Традиційні комплекси казки в сучасній українській літературній мові: Автореф. дис... канд. філол. наук. НАН Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ, 1993. 16 с.
127. Грищенко І. В. Фольклорні когнітивні патерни: міжетнічний полілог у народній прозі України. Дис. на здобуття ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.07 «Фольклористика». Київ, 2017. 41 с.
128. Грищенко І. В., Наумовська О. В. Сюжет «АА*2140» в інтернет-комунікації великоднього періоду. *ВЗТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 6. 2021. Частина 2. С. 238-244.
129. Грищенко І. Міжетнічна фольклорна комунікація в народній прозі. Київ, 2015. 270 с.
130. Грищенко І. Міжнародні стосунки в українських народних казках. Київ, 2009. 252 с.
131. Грищенко І.В. Агресія як іманентна складова української народної чарівної казки. *Літературознавчі студії*. Вип. 19. Ч. 1. К., 2007. С. 66-69.
132. Грищенко І.В. Дослідження української казки «Жидівська війна» у науковому доробку Івана Франка. *ВЛУ. Серія філологічна*. Зб. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 123-129.
133. Грищенко І.В. Етнічні стереотипи в українській народній соціальнопобутовій казці та в анекдоті (на матеріалах фольклорних збірників XIX ст.). *Філологічні науки*. Збірник наукових праць: Частина 1. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. С. 88-94.
134. Грищенко І.В. Когнітивний анти-патерн в народних казках про іногородців. *ВЛНУ. Філологічні науки*. № 3 (238) лютий. Луганськ, 2012. С. 11-17.
135. Грищенко І.В. Когнітивний фольклорний концепт «сімейне щастя» у народній казці. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст.* [гол. ред. В.А.Зарва]. Бердянськ: БДПУ, 2013. Вип. XXVII. Ч. 3. С. 230-235.
136. Грищенко І.В. Латеральне мислення трікстера у фольклорних казках анекдотах про пошехонців. *Българска украинистика*. Брой 2. Софія, 2012. С. 85-90.
137. Грищенко І.В. Міжетнічна фольклорна комунікація в народній прозі: монографія. Київ: VADEX, 2015. 270 с.
138. Грищенко І.В. Сюжетика казок та анекдотів про іногородців у записах фольклористів XIX ст. *Літературознавчі студії*. Вип. 37. Ч. 1. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. С. 186-191.
139. Грищук Т.П. Соціально-побутові казки села Малий Паківець Іршавського району Закарпатської області. *Молодь – Україні: Наукові записки молодих учених Ужгород. держ. ун-ту*, 1992. Т. 1. С. 100-103.
140. Грушевська К. Спроби соціологічного об'яснення народної казки. З приводу книги: P.Saintyves. *Les contes de Parrault et les recits paralleles*. Paris, 1926. *Первісне громадянство*. 1926. Вип. 1-2. С. 96-111.

141. Грушевський М. «Малоросійські песни» Максимовича і століття наукової праці. *Україна*, 1927. Кн. 6.
142. Грушевський М. Етнографічне діло Костомарова. Київ, 1930.
143. Грушевський М. Казки. *Грушевський М. Історія української літератури*: у 6 томах, 9 книгах. Київ, 1993. Т. 1. С. 330-368.
144. Гуманенко Л. П. Казкова традиція Кримського регіону України. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2011. 21 с.
145. Гуманенко Л.П. Багатозначність слова «старець» в українській і кримсько-татарській казці. *Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник*. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. Вип. 36. С. 9-12.
146. Гуманенко Л.П. Комплексний аналіз мовної картини світу в українських чарівних казках. *Теоретические проблемы современной лингвистики*: Математическая Международная научная конференция. Симферополь, 26-28 апреля 2006 г. Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2006. С. 317-320.
147. Гунчик І. Народні молитви та замовляння у фольклористичних дослідженнях О. О. Потебні. *Фольклористичні зошити*. Вип. 1. Луцьк, 1996. С. 48-55.
148. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
149. Гусев В. Теория самозарождения сюжетов. *Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии*. Минск, 1993. С.360.
150. Давиденко Г.В. Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики: Автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2009. 19 с.
151. Давидюк В. Історична символіка української кумулятивної казки. *Фольклористичні зошити*. Луцьк, 1996. Вип.1. С.13-35.
152. Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів: Світ, 1992. 176 с.
153. Давидюк В. Фольклористичні методи Івана Франка. *Канцепція і рецепція*. Луцьк: Твердиня, 2007. 288 с. С.170-184.
154. Давидюк В. Чи казка справді небилиця? Луцьк: Надстир"я, 1993. 29 с.
155. Давидюк В., Гунчик І. та ін. Автентика фольклору: традиція і сучасність. Питальник для польових досліджень. Луцьк, 1996. 30 с.
156. Давидюк В.Ф. Вибрані статті з українського фольклору (в авторському дискурсі). Луцьк, 2009. 436 с.
157. Давидюк В.Ф. Культ вовка на Поліссі в контексті історії фольклору. *Древляни*. Львів, 1996. С.167-182.
158. Давидюк В.Ф. Національна культура в умовах плебеїзації. *Фольклористичні зошити*. 36. наук. пр. Вип. 7. Луцьк: Полісько-Волинський народознавчий центр, 2004. С.3-13.
159. Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Вежа, 1997. 296 с.
160. Данилов В. Памяти Г.А.Залюбовского. *ЛЕУАК*. Т.5. Екатеринослав, 1909. С.108.
161. Дашкевич В.Я. До питання про заложних тварин в уявленнях українського народу. З поля вивчення народного світогляду. Харків, 1927. 275 с.
162. Дашкевич Н.П. Вопрос о происхождении и развитии эпоса о животных по исследованиям последнего тридцатилетия. Киев, 1904. 168 с.
163. Дашкевич Н.П. Происхождение и развитие эпоса о животных. *Киевские университетские известия*. 1883, Вип. 5. С.153-177.
164. Дег Л. У центрі уваги митець: творення та виконання традиційних казок. *Усна епіка: етнічні традиції та виконавство; матеріали міжнародної наукової конференції*. Київ: ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ, 1997. Ч. 1. С. 85-105.
165. Дей О. Сторінки з історії української фольклористики. Київ: Наукова думка, 1975. 272 с.
166. Демедюк М. Образ жінки у казковій прозі Західної України кінця ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка). *ВЛУ. Серія філологічна*. 36. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 130-135.

167. Демедюк М. В. Національна специфіка української народної казки. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2010. 20 с.
168. Демедюк М.В. Іноетнічні персонажі української народної казки: до питання національної специфіки фольклорного образу. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: Матеріали У Всеукраїнської наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. Ч. 1. С. 139-142.
169. Демедюк М.В. Казковий наратив як виразник етносоціокультурної своєрідності українців (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка). *Українське літературознавство: зб. наук. праць*. Львів, 2010. С. 204-211.
170. Демедюк М.В. Національна своєрідність сюжетно-мотивної основи української народної чарівної казки. *ЛФП*. Вип. 32. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. С. 131-137.
171. Демедюк М.В. Національна специфіка персонажної системи Українських народних казок: образ богатиря-добротворця. *Народознавчі зошити: двомісячник*. Гол. ред. Степан Павлюк. Львів. 2009. С. 169-174.
172. Демедюк М.В. Національна специфіка традиційної формальності української народної казки. *Мандрівець* (всеукраїнський науковий журнал). Тернопіль, 2010. № 2 (86). Зошит 1-2. С. 58-64.
173. Демедюк М.В. Національна специфіка української народної казки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2010. 20 с.
174. Демедюк М.В. Національне в українській народній казці: до постановки питання. *ЛФП*. Вип. 34. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2010. С. 218-225.
175. Демедюк М.В. Національні прикмети українських народних казок у зібранні Івана Рудченка. *ЛФП*. Вип. 31. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. С. 150-156.
176. Демедюк М.В. Українська народна казка: національна своєрідність тексту. Київ: Наукова думка, 2021. 168 с.
177. Денисюк І. Казковий чудесний покажчик у новелі І. Франка «Неначе сон». *Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 2. Франкознавчі праці*. Львів: ЛНУ ім. І.Я. Франка, 2005. С. 107-118.
178. Денисюк І. Невичерпність атома. Упоряд. та передм. Т. Пастуха. Вип. 2. Львів. 2001. 319 с. (Серія «Франкознавчі студії»).
179. Денисюк І. Розвиток української молоді прози XIX – поч. XX ст. Львів: Академічний експрес, 1999. 280 с.
180. Дзюба І. Поетика О. О. Потебні й українське літературознавство. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури: Зб. наук. праць*. Київ: Вид. дім Д. Бураго, 2004. С. 4-12.
181. Дмитренко М. Іван Франко як фольклорист. *Слово і час*. 2006. № 1. С. 51-56.
182. Дмитренко М. К. Олександр Потебня як фольклорист. Київ: Вид-во «Сталь», 2012. 536 с.
183. Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. Київ: Сталь, 2004. 383 с.
184. Дмитренко М.К. Завдання збирачів фольклору по збереженню духовних пам'яток народу. *Програма обласної науково-практичної конференції збирачів фольклору та тези доповідей*. Кіровоград, 1988. С. 8-15.
185. Дмитренко М.К. Символи українського фольклору. Київ. 2011. 400 с.
186. Дмитренко М.К. Українська фольклористика: акценти сьогодення. Київ, 2008. 236 с.
187. Дмитренко М.К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ, 2001. 576 с.
188. Дмитренко М.К. Українська фольклористика: проблеми методології. Київ. 2014. 364 с.
189. Дмитренко Н.К. А.А.Потебня – собиратель и исследователь фольклора. Київ: Знання, 1985.
190. Дмитриев Д. Исследование о происхождении и распространении европейских народных сказок. Киев, 1907.
191. Дмитриевъ М.А. Сказки западно-русского народа. *ГроднГВ*, 1868, №№ 37, 38, 39.

192. Днепровская Н.Я. Синтаксис союзного сложного предложения украинской народной сказки: (На материалах сказок, помещенных в сборниках Ив.Рудченка и П. Чубинского). Автореф. дис... канд. филол. наук. Харьков, 1955. 16 с.
193. Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме: Колективна монографія. За редакцією доктора філологічних наук М.К. Дмитренка. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
194. Доценко П.П. Ще раз про Івасика-Телесика. *Мовознавство*. 1970. № 4 С. 88-90.
195. Дочинець М. Казкар. *Україна*, 1984. № 9. С. 18.
196. Драгоманов М. Замітки про систематичне видання творів української народної словесності. *Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство*. Упоряд. М. Павлик. Том I-IV. 1899-1907. Т.І. Львів, 1899. С. 95-102.
197. Драгоманов М. Корделія-Замурза Літературно-критичний уривок. *Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство*. Упоряд. М. Павлик. Том I-IV. 1899-1907. Т.І. Львів, 1899. С.156-173.
198. Драгоманов М. Микола Іванович Костомаров: Життєвий очерк. Львів, 1901.
199. Драгоманов М. Розвідки про українську народну словесність і письменство. Упоряд. М. Павлик. Т.1. Львів, 1899.
200. Думитрашковъ К. Сказки и нравственно-воспитательное ихъ значеніе. *Руковспаст.*, 1873, № 52, с. 569-591.
201. Дунаевская Л.Ф. Поэтика украинской народной сказки: Автореф. дис. на степень канд. филолог. наук. Киев: Вид-во Київського ун-ту, 1982. 23 с.
202. Дунаєвська Л. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987. 126 с.
203. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. Київ: КУ ім. Тараса Шевченка, 1997. 447 с.
204. Дунаєвська Л.Ф., Таланчук О.М. Функція типологічних ініціальних і фінальних формул російських та українських чарівно-фантастичних казок. *ВКУ. Серія Літературознавство. Мовознавство*. 1983. Вип. 25. С.92-98.
205. Дунаєвська Л.Ф. «Казка не дидактична, а мудра»: Урок у 5-му класі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2000. № 9. С. 11-13.
206. Дунаєвська Л.Ф. До питання про тематичну і сюжетну структуру новелістичної казки. *ВКУ. Українська філологія*. Київ, 1980. Вип. 22. С. 42-46.
207. Дунаєвська Л.Ф. Мудрі джерела. *Література. Діти. Час*. Київ, 1980. С.136-146;
208. Дунаєвська Л.Ф. Нові елементи традиційної поетики сучасної української чарівно-фантастичної казки. *ВКУ. Українська філологія*. 1981. Вип. 23. С. 81-88.
209. Дунаєвська Л.Ф. Персонажна система української народної міфологічної прози. Аспекти поетики. Київ: Бібл. українця, 1999. 324 с.
210. Дунаєвська Л.Ф. Поетика української героїчної казки. *Вісник Київського університету. Серія філологія*. 1975, №17. С.53-58.
211. Дунаєвська Л.Ф. Про ідейно-художню структуру української народної новелістичної казки: казки гумористичні і сатиричні. *Українське літературознавство*. 1982, Вип.39. С.25-32.
212. Дунаєвська Л.Ф. Про поетику українських народних казок про тварин. *ВКУ. Серія філологія*. 1976, №18. С.43-52.
213. Дунаєвська Л.Ф., Таланчук О.М. Про типологію російської та української народної казки: (Традиційні формули). *Братнє єднання літератур народів СРСР*. Київ, 1982. С. 91-98.
214. Дундра В. Пословицы и приговорки, частью съ баснословія Малорусиновъ. Малорусскія народныя сказки и приказочки. *Месяцесловъ*, 1853.
215. Енциклопедія українознавства. Ред. В. Кубійович, З. Кузеля; Наукове товариство ім. Шевченка. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. Т 1. 368 с.
216. Євсєєв Ф.Т. Світоглядні основи архаїчної культури: теоретичний аспект. Навчальний посібник. Ніжин, 2000. 102 с.

217. Євтушенко І.В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків): автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2004. 20 с.
218. Єременко О. Символіка балади у світлі концепцій М.І. Костомарова та О. О. Потебні. *ЛФП*. Вип. 6. Київ, 1999. С. 42-51.
219. Єршов П. Горбоконик. *Рильський М. Твори у 20 томах*. Київ: Вид-во АН УРСР, Том 5. Поетичні переклади.
220. Єсипович К.П. Образ «ЧАРІВНОГО» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2006. 20 с.
221. Ж. Ир. Лубочныя картинки на малорусскія темы. *КСт*, 1890, XII, С. 503-507.
222. Захаркін С. Ритм української народної казки. *Сучасність*. 1997. № 6. С. 116-122.
223. Збірник праць, присвячених пам'яті В. Гнатюка. Упоряд. Ф. Колесса. Львів: Друкарня НТШ, 1929. 360 с.
224. Зварич І.М. Міф у ґенезі художнього мислення. Чернівці: Золоті литаври, 2002. 236 с.
225. Згарській Е. Сліди поганської просвіти на Русі ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и историческихъ записокъ. *Правда*, 1868, №№ 1-13.
226. Зиль А. Народознавець Павло Чубинський і його доба. Київ: Вид. «Казка», 2009. 395 с.
227. Зорівчак Р. «Козацькі казки» Роберта Нізбета Бейна [вийшли 1894 р. в Лондонському видавництві «Лоренсі Буллен», перекладені з української мови під заголовком «Козацькі казки та народні оповідання». Перше книжкове англomовне видання перекладів з української мови] *Всесвіт*. 1982. № 2. С. 166-168.
228. Зорівчак Р. Український казковий епос англійською мовою. *Вітчизна*. 1984. № 12. С. 156-158.
229. Іваннікова Л. Видатний фольклорист Запорожжя Яків Новицький. *ДУФ*. За ред. М.К. Дмитренка. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
230. Іваннікова Л. Г.А. Залюбовський як фольклорист. *ДУФ*. За ред. М.К. Дмитренка. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
231. Іваннікова Л. Енциклопедист народного життя – академік Д.І. Яворницький. *ДУФ*. За ред. М.К. Дмитренка. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
232. Іваннікова Л. Українська фольклористика середини ХІХ ст.: теорія та практика. *Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування*. За ред. М.К. Дмитренка. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2014. 252 с.
233. Іванова О.В. Фольклористичні праці М.Ф. Сумцова в контексті української фольклористики II половини ХІХ - початку ХХ століття: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 16 с.
234. Івановська О. Вивчення звичаєвості як сегмента фольклорної культури. *ВКНУ: Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. Вип. 15. С.56-58.
235. Івановська О. Становлення функціонально-контекстного методу в вітчизняній фольклористиці. *Літературознавчі студії*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2005. Вип. 14. С.153-157.
236. Івановська О. Суб'єктивна інтерпретація як вид образної трансформації в фольклорному тексті. *Вісник Київського славістичного університету*. Київ: КСУ, 2005. № 25. С.76-81.
237. Івановська О. Українська весільна драма: Міфологічні витоки, звичаєво-правові основи сімейного права. *ЛФП*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. Вип. 17. С. 10-18.
238. Івановська О. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності: Монографія. Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. 228 с.
239. Івановська О. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 335 с.

240. Івановська О. Фольклор як реалізація суб'єктності етносу. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ: Вид-во Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, 2003. Т.13. С. 6-11.
241. Івановська О.П. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
242. Івановська О.П. Звичаєво-правові інклюзії у жанрах казки та легенди. *Вісник Київського міжнародного ун-ту (Літературознавчі студії)*. Вип. 5. Київ: Вид-во Київського міжнародного ун-ту, 2003. С. 297-308.
243. Івашків В. «Записки о Южной Руси» Пантелеймона Куліша як унікальне явище української фольклористики середини XIX ст. *ЗНТШ*. Т. ССХLII: Праці Секції етнографії і фольклористики. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2001.
244. Івашків В. «Украинские народные предания» Пантелеймона Куліша : до питання творчої історії. *ВЛУ. Серія філологічна*. Вип. 47. Львів, 2009. С.38-63.
245. Іщук-Пазунок Н. Олександр Потебня. Мова. Національність. Денаціоналізація. *Розбудова держави*, 1994. № 1. С. 60-65.
246. К.В. (Драгоманов М.) Корделія-Замарашка. *ВЕ*, 1881, XI.
247. *К. Изъ села. (Объ народныхъ сказкахъ). *Карпаты* (Унгарь), 1876, № 11.
248. Казак Е.В. О некоторых путях изучения жанра сказки в советском литературоведении. *Проблемы взаимодействия прозаических жанров*. Днепропетровск, 1971. С. 139-144.
249. Калинин И. Сказочники и их сказки. *Живая старина*, 1915, вып. I, с. 245-272.
250. Кандиба Г. Казкотерапія (Роль казок у вихованні дітей). *Початкова освіта*. 2003. № 12. С. 1-2.
251. Карпенко С. Д. Образ трікстера в українських народних анімалістичних казках. *Збірник наукових праць НДІУ*. Т. XI. Київ: ПЦ «Фоліант», 2006. С.272-279.
252. Карпенко Гр. Куноволія Кійивськоїи України. Книжка друга. СПб., 1851. 46 с.
253. Карпенко С. Роль психологічної школи в українських казкознавчих студіях. *Молодий вчений*. № 7(47) липень, 2017. С. 192-198.
254. Карпенко С. Д. Роль Володимира Гнатюка у формуванні українського казкознавства. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературо-знавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2016. Вип. 44. С.24-29.
255. Карпенко С.Д. Генезис жанру казки про тварин. Сучасне бачення. *ВКНУ ім. Т. Шевченка. Українознавство*. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2004. Вип. 8. С.10-13.
256. Карпенко С.Д. Епохальна роль досліджень українських народних казок П.Чубинським: проблематика класифікацій. *Україна в етнокультурному вимірі століть*. До 175-річчя з дня народження П. Чубинського. Збірник наукових праць. Випуск 3. Київ, 2014. С.81-92.
257. Карпенко С.Д. Європейський підхід до класифікації жанру української народної казки. *Мова і культура*. Вип. 17. Том II (169). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. С. 386-392.
258. Карпенко С.Д. Жанрово-видовий феномен української народної казки. *Міфологія і фольклор*. № 1-2 (16). Львів: ТзОВ «Простір-М», 2014. С.58-68.
259. Карпенко С.Д. Жанрово-видовий феномен української народної казки. *ЛФП*. Випуск 39. Частина 1. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2013. С. 62-76.
260. Карпенко С.Д. Місце і значення автохтонної традиції в жанрі народної казки. *Літературознавчі студії*. Інститут філології КНУ. Київ: ВПЦ, 2011. С. 128-136.
261. Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква: ВАТ «Білоцерківська друкарня», 2008. 168 с.
262. Карпенко С.Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2005. 18 с.
263. Карпенко С.Д. Народна казка як об'єкт вивчення українського казкознавства. *Міфологія і фольклор*. № 4(12). Львів, 2012. С. 18-26.
264. Карпенко С.Д. Огляд показчиків казкових сюжетів та мотивів: інвентаризація казкознавства. *Міфологія і фольклор*. № 3-4. Львів: ТзОВ «Простір-М», 2015. С. 67-74.

265. Карпенко С.Д. Походження рослинної жертви для тварин в українській анімалістичній казці: типологічні паралелі. *Збірник наукових праць НДІУ*. Т. XVIII. Київ, 2007. С.232-240.
266. Карпенко С.Д. Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур. *Міфологія і фольклор*. № 2-3(14). Львів, 2013. С. 61-70.
267. Карпенко С.Д. Прояви зв'язків українських народних казок про тварин із тотемізмом. *ЛФП*. Вип. 17: 3б. наук. пр. Київ: ВПЦ "Київський ун-т", 2003. С.140-148.
268. Карпенко С.Д. Структурний метод дослідження казок про тварин. *Літературознавчі студії: 3б. наук. пр.* Київ: ВПЦ "Київський ун-т", 2004. Вип. 9. С.120-125.
269. Карпенко С.Д. Структурні особливості українських народних казок про тварин. *Літературознавчі студії*. Вип. 10: 3б. наук. пр. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2004. С.121-126.
270. Карпенко С.Д. Сучасний стан та перспективи розвитку показчиків казкових сюжетів та мотивів. «Перспективні напрямки світової науки». *Збірник статей учасників XXXI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя»* (25 лютого – 01 березня 2015 р.). Том 1. Науки гуманітарного циклу. Запоріжжя: Вид-во ПГА, 2015. – С. 53-57.
271. Карпенко С.Д. Українське казкознавство: едиції минулого та сучасного. *Літературознавчі студії*. Вип. 43, частина 1. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. С. 266-278.
272. Качкан В. Промовляє казка. *Незмищенне село: сторінки історії Рибного Тисменського району у слові і фотодокументах*. Коломия, 2000. С. 131-193.
273. Качмар М. Метаморфоза в українських чарівних казках (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка та «Народных южнорусских сказок» Івана Рудченка. *ВЛУ. Серія філологічна*. 3б. наук. праць. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2011. С. 136-150.
274. Кирилюк О. Пролегомени до універсально-культурного показчика фольклорних та літературних мотивів. *ЛФП*. Випуск 39, частина I. Київ, 2013.
275. Кирилюк О.С. Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд. Одеса: ЦГО НАНУ, 2005. 372 с.
276. Кирчів Р. Гнатюк Володимир. Нарис української міфології. Підготовка та опрацювання тексту, вступна стаття «Міфологіяна Володимира Гнатюка» та прим. Р. Кирчіва. Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2000. 263 с.
277. Кирчів Р. Текстологія публікації фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ. *Народознавчі зошити*. 1996. № 4. С. 213-216.
278. Кирчів Р.Ф. Український фольклор у польській літературі (Період романтизму). Київ: Наукова думка, 1971. 275 с.
279. Кишинський І.О. Казкар Василь Гредінаров. *НТЕ*. 1962. № 4. С. 98-100.
280. Клинггер В. Животное в античном и современном суевении. *Университетские известия*. Киев, 1909, № 10, 11; 1910, № 1, 5, 11; 1911, № 3.
281. Клованич Ю. Зачарований казкою (П.В. Лінтур у спогадах сучасників). *Молодь Закарпаття*. 1986. 1 квіт.
282. Клоустон В.А. Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни. З англ. мови переложив А. Кримський. Львів, 1896. 184 с.
283. Кнейгер В.Н. Поетичні формули зачинів і кінцівок фантастичної казки. *НТЕ*. 1963. № 2. С. 54-59.
284. Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1988 р. *НТЕ*. 1990. № 4. С. 77-83.
285. Кобзар О.І. Чи знаєте ви казки та їх героїв: Літературна вікторина. *Розкажіть онуку*. 2000. № 9. С. 16-17.
286. Коваль-Фучило І. Софія Рокосовська – збирач фольклорних скарбів Звягельщини. *ДУФ*. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
287. Козар Л. «Жив Україною і для України...» (Внесок Василя Горленка в історію української фольклористики). *ДУФ*. Київ: Видавець М.Дмитренко, 2008. 384 с.

288. Козар Л. Василь Степаненко як громадський діяч і збирач фольклору. ДУФ. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
289. Козар Л. Київська громада як центр розвитку української фольклористики в 60-70-х рр. XIX ст. *Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування*. За ред. М.К. Дмитренка. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2014. 252 с.
290. Козар Л. Місце Митрофана Дикарева в історії української фольклористики. ДУФ. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
291. Козар Л. Фольклористична діяльність родини Грінченків в історико-культурному житті України на межі XIX-XX ст. ДУФ. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
292. Козар Л. Фольклористично-етнографічна діяльність Трохима Зінківського в контексті українського національного відродження кінця XIX ст. ДУФ. Київ: Видавець М. Дмитренко, 2008. 384 с.
293. Козьмин А.В. Структурно-семантический указатель фольклорных сюжетов. Компьютерная модель установления связей между текстом и единицами его описания. Дисс....канд. филол. наук. Москва: РГГУ, 2003.
294. Кокьяра Джузеппе. История фольклористики в Европе. Москва, 1960. 690 с.
295. Колесса Ф. Головні напрями й методи в дослідях українського фольклору. *Sbornik 1 sjezdu slovanskych geografu a etnografu v Praze 1924*. Praha, 1926. s. 319-329.
296. Колесса Ф. Історія української етнографії. НАН України, ІМФЕ. Київ: ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ, 2005. 366 с.
297. Колесса Ф. Українськ усна словесність. Львів, 1938. 643 с.
298. Колесса Ф.М. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю. *Фольклористичні праці*. Київ: Наукова думка, 1970. С. 17-33.
299. Колесса Філарет. Обнова української етнографії й фольклористики на Західних областях УРСР. *Листування Ф. Колесси й М. Азадовського*. Упорядкування, підгот. тексту, передм., комент., додатки, покажчик І. Коваль-Фучило. Київ: Логос, 2011. 239 с.
300. Коломієць В.Т. Чому Коза-дереза? *Мовознавство*. 1968. № 3. С. 41-45.
301. Колотило Т. Міфологічні календарно-тематичні межі в народних казках. *Берегиня*. 2005. № 1. С. 20-27.
302. Комаринець Т. Іван Франко і фольклористична концепція українських романтиків. *Українське літературознавство*. Львів, 1984. Вип. 42. С. 24-32.
303. Конончук Т.І. Лідія Дунаєвська як укладач фольклору для дітей. *Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської*. Київ, 2011. 64 с. С. 28-30.
304. Корженко С. Микола Зінчук зібрав вісім тисяч казок. *Газета по-українськи*, 2011, 26 жовт. № 156, с. 12.
305. Коробка Н. Малорусская сказка объ убіеніи стариковъ и мифъ о происхожденіи свиньи у туземцевъ. (Сказка запис. въ с. Беловеже, Обручскаго у., Вольнской губ.). *ЖС*, 1908, вып. 2, с. 155-158.
306. Коскен Е. Уваги до казки про двох братів. *Клоустон В. Народні казки та вигадки їх вандрівки та переміни*; з англійської мови переклав А.Кримський. Львів, 1896. С. 111-147.
307. Костомаров Н. Славянская міфологія (Извлечение из лекций читанных в Университете св. Владимира во второй половине 1846 года). Киев: В типографии І.Вальнера, 1847.
308. Костомаров Н. Черты народной южнорусской истории. *Основы*, 1862, VI, с. 1-45.
309. Костомаров Н.И. Историческое значение южнорусского народного песенного творчества. *Костомаров Н.И. Славянская міфологія. Исторические монографии и исследования*. Москва: Чарли, 1994.
310. Кочубинській Л.А. О.М. Бодянській в его Дневнике. *Исторический Вестник*, 1887, декабрь, С. 505-537.
311. Кошова В. Будуємо музей казок: творча гра для учнів 2-3 класів. *Розкажіть онуку*. 1997. № 6. С. 27.

312. Кравченко І.І. Радянська українська народна проза. *Мистецтво. Фольклор. Етнографія*. Наукові записки ІМФЕ АН УРСР. Київ, 1947. Т. 1-2. С. 116-127; 1954. Т.3. С. 85-93.
313. Кречотень В.І. Байки в українській літературі XVII-XVIII ст. Розвідка, підготовка текстів та примітки В.І. Кречотня. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 200 с.
314. Кречотень В.І. Оповідання Антонія Радивиловського: 3 історії української новелістики XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1983. 408 с.
315. Криворучко О. Урок узагальнення за темою «Українські народні казки» *Дивослово*. 1996. № 4. С. 38-40.
316. Кримський А. До етнографії Чернігівщини. *Твори в 5-ти томах*. Т.3.
317. Кримський А. По поводу сюжета сказки № 94, послужившего темою первого ученого труда В.Ф. Миллера; Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни (В.А. Клоустон, пер з англ. А.Кримського). Київ: Стилос, 2009. 160 с.
318. Кримський А. Про Румянцівський Музей у Москві. *ЖіС*, 1894.
319. Кропотова Н. Особливості поетики народних казок Кримських караїмів. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2012. 20 с.
320. Кропотова Н.В. Зачини у народних казках Кримських караїмів. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 173. С. 147-151.
321. Кропотова Н.В. Культурное пространство народных сказок Крымских караимов. *Культура народов Причорноморья*. 2012. № 238. С. 163-167.
322. Крук И.И. Восточнославянские сказки о животных. Минск: «Наука и техника», 1989. 159 с.
323. Куєвда В. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект. Донецьк: Український культурний центр, 2007. 264 с.
324. Кузишин Г. Казка як засіб формування творчої особливості дитини в полікультурному середовищі. *Вісник Прикарпатського ун-ту. Педагогіка*. Вип. 19-20. Івано-Франківськ, 2008. С. 259-262.
325. Кузмичевский П. Турецкие анекдоты в украинской народной словесности. *Киевская старина*, 1886, № 2, с. 209-236, № 3, с. 445-466.
326. Кузьмичевський Г. Старійшія рускія драматическія сцени. *КСт*, 1885, XI, с. 371-407.
327. Кулиш П. Сказки и сказочники. *Записки о Южной Руси*. Издал П. Кулиш. Том II. СПб: Въ типографі Александра Якобсона, 1857. 354 с. С. 3-101.
328. Кульчицький О. Казка в світовідчужанні дитини: (з матеріалів з'їзду дитячих письменників). *МУР*. Збірник літературно-мистецької проблематики. Мюнхен-Карльфельд, 1946. 36. 2. С. 69-74.
329. Кухаренко О. О. Казки Слобожанщини: від перших фіксацій до публікацій XIX – початку XX ст. (Історія та критика текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2009. 16 с.
330. Кухаренко О.О. Перші друковані видання народних казок Слобідської України. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Харків, 2005. № 11. С. 85-92.
331. Кухаренко О.О. Проблема автентичності слобожанських казок у публікаціях М. Костомарова в альманасі «Молодик». *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. Харків, 2005. № 659. Філологічний ф-т. С. 246-249.
332. Кухаренко О.О. Слобожанська казка в етнографічно-фольклористичних дослідженнях Петра Іванова. *Наукові записки ХНПУ: Серія літературознавство*. Харків: ППВ «Нове слово», 2008. Вип. 1(53). Ч. 2. С. 102-107.
333. Кухаренко О.О. Слобожанські тексти у збірці О.Афанасьєва «Народные русские сказки». *Наукові записки ХНПУ: Серія літературознавство*. Харків: ППВ «Нове слово», 2006. Вип. 1(45). Ч. 2. С. 48-53.
334. Кухаренко О.О. Українська сороміцька казка. *Наукові записки ХНПУ: Серія літературознавство*. Харків: ППВ «Нове слово», 2007. Вип. 1(49). Ч. 2. С. 18-23.
335. Кухта Н. Михайло Драгоманов – дослідник народної казки. *Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків*: Збірник наукових праць. Київ, 2002. С.120-122.

336. Кухта Н. Українські паремії та казки (до питання історії жанрової взаємодії). *Матеріали других міжнародних науково-практичних читань «Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків», присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка*. Київ, 2002. С.183-184.
337. Лавриненко Д. Памятники украинской словесности. *ЧернГВ*, 1860, №№ 28, 35, 49, 50.
338. Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 1995. 20 с.
339. Лавріненко С.Т. Казка як засіб виховання національного менталітету. *Класична педагогіка і філософія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності*. Одеса, 1993. Ч. 2. С. 121-122.
340. Лавров Ф.И. Творцы и исполнители украинского эпоса. *Основные проблемы эпоса восточных славян*. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. С. 217-239.
341. Лаврова О. Казка – перший крок у формуванні статевої поведінки дитини. *Світло*. 2003. № 2. С. 48-49.
342. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 591 с.
343. Левченко М. Богатир Ілля Муромець в старій українській казці. *Ювілейний збірник на пошану академіка Д.І.Багалія*, 1927, Т.1.
344. Левченко М. Збірка подільських казок 1850-1860-х рр. волосного писаря Димінського. *Етнографічний вісник*. 1927. Кн. 4. С. 160-172.
345. Левчин Р., Мехеда І. Загадки «паралельної реальності»: фантастичні світи у фольклорі та літературі. *Людина і світ*. 1989, № 7. С. 35-39.
346. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с. (Міжнародний фонд Відродження)
347. Линтур П.В. Закарпатский сказочник А.Калин: К проблеме традиции и новаторства в устном народном творчестве. *Научные записки Ужгородского ун-та. Серия историкофилол.* Т. 24. Ужгород, 1957. С. 45-73.
348. Линтур П.В. Закарпатский сказочник Юрий Ревть. *Советское Закарпатье*. 1955. 3 сент.
349. Линтур П.В. Сказочник Иван Иванович Ильтьо. *Советское Закарпатье*. 1959. 20 дек.
350. Линтур П.В. Сказочник из села Горинчево А. Калин. *Закарпатская Украина*. 1947, 27 апр.
351. Линтур П.В. Сказочник Михаил Галиця. *Закарпатская правда*. 1964. 1 февр.
352. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 564 с.
353. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні. Київ: Агентство "Україна", 2012. 348 с.
354. Лисюк Н. «Жіночі казки» в світлі концепції В.Проппа (за книгою «Історичні корені чарівної казки»). *ФЛП*. 36 науку праць Київ ВПЦ КНУ 2002. С. 23-33.
355. Лисюк Н. Три витоки міфу. *Матеріали других міжнародних науково-практичних читань «Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків», присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка*. Київ, 2002. С.178-180.
356. Лисюк Н. Фольклор як політична зброя. *Слово і Час*, 2005, № 11. С.65-71.
357. Лисюк Н.А. Замість рецензії: деякі зауваги на берегах новітніх "палеонтологічних" досліджень. *Мова та історія*. Зб. наук. пр. Вип 68. Київ, 2004. С.99-103.
358. Лисюк Н.А. Міфологічний хронотоп: матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова». Київ: Український фіто-соціологічний центр, 2006. 200 с.
359. Литвиненко С.А. Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 16-22.
360. Литвинова В. Малюнок і казка. *Дошкільне виховання*. 1994. № 5-6. С. 11-13.
361. Лінтур П. Майстри народної творчості. *Закарпатська правда*. 1966. 23 лист.
362. Лінтур П. Сучасні казкарі Закарпаття: (Нотатки збирача). *НТЕ*. 1967. № 1. С. 79-82.
363. Лінтур П. В. Антирелігійні та антипопівські мотиви в казках Андрія Калина. *НТЕ*. 1962. № 1. С. 94-97.

364. Лінтур П.В. Народний казкар з Берегова. *Ленінська правда* (м. Хуст на Закарпатті) 1962. 20 лют.
365. Літературне Закарпаття у ХХ ст.: бібліографічний покажчик. Укладач І. Хланта. Ужгород: Закарпаття, 1995. 967 с.
366. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1. Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
367. Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії. *Етнографічний вісник*. 1925. № 1. С. 2.
368. Лобода Т.М. Василь Кравченко. Громадська, наукова та просвітницька діяльність. Київ: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 238 с.
369. Лозко Г. Українське народознавство. Харків: Див, 2005. 472 с.
370. Луганська В. музичні вставки в українських казках. *НТЕ*. 1992. № 5-6. С. 76-81.
371. Лучкай М. Граматика слов'яно-руська. Упоряд., передм., прим. та словник діалектних слів П.М. Лизанця. Пер. з лат. П.М. Лизанця та Ю.М. Сака. Київ: Наукова думка, 1989. С. 165-168.
372. Майдачевсий А. Страничка из жизни Гр. Ант. Залюбовского (один из малорусских этнографов). *ДНМ*. 1899. № 47; *КС*. 1900. № 1. С.19.
373. Максимович М.А. Собрание сочинений. Том 1. Отдель исторический. Киевъ, 1876. 847 с.; Том 2. Отделы: историко-топографический, археологический и этнографический. Киевъ, 1877. 524 с.
374. Мала енциклопедія українського народознавства. За редакцією чл.-кор. НАН України, д-ра іст. наук, проф. С. Павлюка. Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. 832 с.
375. Малинка А. Несколько вариантовъ на тему о госте Терентіи. *ЭО*, 1893, XII, С. 146-147.
376. Мариниченко В.Г. Использование фразеологических единиц в новом украинско-русском словаре (на материале украинских сказок XIX в.). *Лексикографический бюллетень*. Киев, 1951.
377. Маркевич Ол. Очерк сказок, обращающихся среди одесского простонародья. *Юбилейный сборник в честь В.Ф.Миллера*, изданный его учениками и почитателями, под редакцией Н.А. Янчука. М.: Наука, 1900. 368 с. С.172-184.
378. Марковскій М. Бродячій анекдотъ въ малорусской народной словесности. *КСт.*, 1895, XII, С. 94-96.
379. Масло О.В. Національно-культурний компонент у лексиці українських народних казок: Автореф. дис... канд. філол. наук. Харків, 2008. 24 с.
380. Мاستилко Н.В. Іспанська народна казка: жанрово-композиційний та лінгвопрагматичний аспект: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2005. 20 с.
381. Максимович М. О малороссийских народных песнях. *Максимович М.А. Собрание сочинений*. Т. 2. Киев, 1877. С. 439.
382. Миронів М., Гуревич Р. Ми проти казки. Матеріали наради при ЦБ КДР (грудень 1929 р.). Харків: ДВУ, ЦБ КДР при ЦК ЛКСМ, 1930. 72 с.
383. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Історико-релігійна монографія. Київ: Обереги, 1992. 423 с.
384. Мишанич Мотря, Мишанич Степан. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять. Донецьк: Норд-Прес, 2002. 60 с.
385. Мишанич О. Казкар Юрій Ревть. *Закарпатська правда*. 1957. 8 лип.
386. Мишанич О.В. Українська література другої половини ХУІІІ ст. і усна народна творчість. Київ: Наукова думка, 1980. 344 с.
387. Мишанич С.В. Фольклористичні та літературознавчі праці: Тексти. Донецьк: ДонНУ, 2003. Т. 1. 544 с.
388. Мордвинцев А. Славянская антирелигиозная сказка. АН УССР Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии имени М.Ф. Рыльского. Киев: Наукова думка, 1970. 136 с.
389. Мордовцевъ Д. Женщина въ украинской сказке (По поводу «Трудов...» П.Чубинского, т. 2). *НВ*, 1878, № 759.

390. Мордовцевъ Д. Малорусскій литературный сборникъ. Саратовъ, 1859. 376 с.
391. Мушинка М. Казки русинів з Бачки в Ленінградському каталозі. *Нова думка*. 1980. № 26. С. 62-63.
392. Мушкетик Л. Г. Антропоцентризм народної казки Українських Карпат: оповідна традиція українців та угорців: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.07; НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Київ, 2011. 40 с.
393. Мушкетик Л. Персонажі української народної казки. Монографія. Київ: Український письменник, 2014. 360 с.
394. Мушкетик Л.Г. Антропокомпоненти ініціальних блоків української та угорської народної казки Закарпаття. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia (In memoriam István Udvari (1950-2005))*. 2011. № 27. Р. 289-305.
395. Мушкетик Л.Г. Антропокомпоненти фінальних формул українських та угорських народних казок. *Мова і культура*. Київ: Вид. дім Д.Бураго, 2010. Вип. 13. Т. VII (143). С. 358-364.
396. Мушкетик Л.Г. Внутрішній світ людини в народній казці Українських Карпат. *ЛФП*. Вип. 31. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2009. С. 343-352.
397. Мушкетик Л.Г. Герой народної казки у світлій категорії добра і зла. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*: зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 11. С. 377-386.
398. Мушкетик Л.Г. Демонічні персонажі чарівної казки Закарпаття. *Слов'янське літературознавство та фольклористика*. 1990. Вип. 18. С. 87-95.
399. Мушкетик Л.Г. Древні витоки екологічності української народної казки. *Вісник Черкаського ун-ту*. Серія: Філологічні науки. 2010. Вип. 188. С. 118-124.
400. Мушкетик Л.Г. Етнолокальна специфіка народної казки Українських Карпат. *Studia Slavica*. 2010. 55/1/ С. 123-135.
401. Мушкетик Л.Г. Збирання та публікація казкової прози Закарпаття. *Мова і культура*. Київ: Вид. дім Д.Бураго. 2010. Вип. 13. Т. VIII (144). С. 294-300.
402. Мушкетик Л.Г. Концепт «долі» у народних казках Українських Карпат. *ЛФП*. Вип. 30. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2008. С. 182-190.
403. Мушкетик Л.Г. Людина в народній казці Українських карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців. Київ: ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ, 2010. 320 с.
404. Мушкетик Л.Г. Людина та її доля в народній казці Українських Карпат. *НТЕ*. 2007. № 5. С. 4-11.
405. Мушкетик Л.Г. Світ людських бажань у народній казці Українських Карпат. *НТЕ*. 2010. № 1. С. 100-109.
406. Мушкетик Л.Г. Український фольклор в угорському оточенні. *Фольклор українців поза межами України*. Київ: Наукова думка, 1992. С. 60-74.
407. Мушкетик Л.Г. Українські та угорські народні казки про «роджений» та «вчений» розум. *ЛФП*. Вип. 35. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2011. С. 362-371.
408. Мушкетик Л.Г. Хронотоп народної казки Українських Карпат. *Мова і культура*. Київ: Вид. дім Д.Бураго, 2007. Вип. 10. Т. XII (112). С. 169-176.
409. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства: Підручник. Вид. 2-е, доповн. Київ: ВЦ «Академія», 2001. 360 с.
410. Наєнко М.К. Українське літературознавство: школи, напрями, тенденції. Київ: Академія, 1997 (Розділ 4: Психологічний напрям в історичній школі). С. 109-129.
411. Народна усна словесність. *Енциклопедія українознавства*. Тематична частина. Мюнхен, 1951-1952.
412. Наумовська О. «Добрий козак усе по волі ходить!»: типологія героїчних образів чарівної казки. *Наукові праці КПНУ ім. І. Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 42. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 2016. С. 227-231.
413. Наумовська О. «Ліс» – рубіж життя і смерті. *ЛФП*. Вип. 7. Київ, 2000. С. 93-104.

414. Наумовська О. «Лісовий цар Ох»: парадигма різночасових модифікацій семантики і функцій казкового образу потойбічного духа. *ЛФП*. Вип. 40. Київ: ВПЦ «Київський ун-т». 2014. С. 155-171.
415. Наумовська О. «Не з тим добрий молодець ходить, щоб мириться, а з тим, щоб битися»: українські казкові супергерої. *Матеріали Дев'ятих всеукраїнських наукових фольклористичних читань, присвячених професору Лідії Дунаєвській*. Київ: 2016. С. 34-37.
416. Наумовська О. «Подарунча» – казка Кирила Сойка (до перевидання українських записів Порфирія Мартиновича). *ЛФП*. Вип. 11. Київ, 2001. С. 3-10.
417. Наумовська О. Антропологічні студії Михайла Драгоманова та Федора Вовка. *ЛФП*. Вип.32. Київ, 2009. С. 312-317.
418. Наумовська О. Духовна та моральна сутність українців з погляду на їх творчість (в науковій оцінці М.Драгоманова). *ЛФП*. Вип.31. Київ, 2009. С. 361-368.
419. Наумовська О. Історичні легенди та перекази в «Малорусских народных преданиях и рассказах» М.Драгоманова. *ЛФП*. Вип. 6. Київ, 2000. 107-112.
420. Наумовська О. Межа між просторами як етап на шляху до вічного. *ЛФП*. Вип.30. Київ, 2007. С. 190-197.
421. Наумовська О. Михайло Драгоманов – упорядник та дослідник народної прози. *Вісник Львівського ун-ту. Серія «Філологія»*. Вип. 45. Львів, 2009. С. 3-30.
422. Наумовська О. Міфічні істоти «підземного світу» в українській чарівній казці. *ЛФП*. Випуск 42. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. С.88-96.
423. Наумовська О. Мотивема анабасису в українській чарівній казці. *Studia methodologica*. Issue 45, Autumn 2017. Ternopil-Kielce: 2017. С. 89-96
424. Наумовська О. Мотивема катабасису в українській чарівній казці. *Матеріали Десятих всеукраїнських наукових фольклористичних читань, присвячених професору Лідії Дунаєвській*. Київ, 2016. С.58-60.
425. Наумовська О. Мотивеми подорожі міфічного й казкового героя до потойбіччя (вертикальна проекція). *Science and Education a New Dimension*. Philology, VII(63), Issue: 212, 2019 Nov. P. 47-52 (Budapest, Hungary).
426. Наумовська О. Павло Чубинський та фольклористика другої половини ХІХ століття. *ЛФП*. Вип.29. Київ, 2007. С. 45-50.
427. Наумовська О. Парадигма жіночих образів української чарівної казки. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Випуск 38. Київ: Національний авіаційний університет, 2018. С.88-94.
428. Наумовська О. Персонажна система української чарівної казки у дослідженнях Лідії Дунаєвської. *ЛФП*. Вип.34. Київ, 2010. С. 298-304.
429. Наумовська О. У пошуках безсмертя: шлях міфічного й казкового героя (вертикальна площина). *Окриленість словом*. Збірник наукових праць на пошану професора Степана Хороба. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. С. 648-656.
430. Наумовська О. Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова: Автореф. дис. канд. філол. н. Київ, 1999. 18 с.
431. Наумовська О. Художнє моделювання простору у народній прозі. *Літературознавчі студії*. Вип. 7. Київ. 2004. С. 32-235.,
432. Наумовська О. Японські та українські чарівні казки: образна парадигма у компаративному аспекті. *ЛФП*. Вип.36. Київ, 2012. С. 194-199.
433. Наумовська О., Салтовська Н. Потойбічна орнітосимволіка зозулі в українському фольклорі: дослідницькі інтенції М. Костомарова. *Костомаров і його епоха: текст і контексти*: зб. наук. Праць. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Інститут мистецтв РДГУ; РОКМ. Рівне: Волинські обереги, 2017. 172 с. С. 83-91.
434. Наумовська О., Салтовська Н. Українська народна проза. Поетика жанрів. Навчальний посібник. Харків: Видавець Савчук О.О., 2010. 220 с.

435. Неїло І. Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ. Миронівка, 2010. 164 с.
436. Неїло І.В. Зібрання казок П.В. Іванова про Долю. *ЛФП*. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2001. Вип. 11. С. 196-202.
437. Неїло І.В. Народна проза Куп'янщини у записах Петра Іванова: сюжет, мотив, образ. Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2005. 18 с.
438. Неїло І.В. Народна проза Слобожанщини у науковій спадщині П.Іванова. *Народні казки Куп'янщини*. Упоряд., підгот. текстів, свтупна ст., прим., словник І.В. Неїло. Київ: «Country Life», 2004. 215 с. С.8-13.
439. Німчук В. Видатна Закарпатська казка Ганна Палюк. *НТЕ*. 1993. № 5-6. С. 68-70; С. 70-78 публікація казки «Чудесне горня», записаної від Ганни Палюк.
440. О конкурсе для собрания угро-русских народных сказокъ. *Листокъ* (Унгарь), 1892, №№ 18, 19.
441. Обзоръ литературы о сказке. *ЖС*, 1915, вып. 1-2, С. 180-204.
442. Огоновський О. Історія літератури рускої. Ч.4. Львів, 1894. С.315-316.
443. Олексів О. Психологічна сутність простору в чарівній казці. *Матеріали других міжнародних науково-практичних читань «Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків»*, присвячених пам'яті М. Пазяка. Київ, 2002. С.184-188.
444. Олійник О. Г. Антиномія категорій «свій» / «чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2007. 19 с.
445. Олійник О.Г. Архаїчне значення жіночої ініціації (на матеріалі українських народних чарівних казок). *Фольклористичні зошити*. 2000. Вип. 3. С. 106-110.
446. Олійник О.Г. Специфіка функціонування ритуалу переходу в контексті української народної чарівної казки. *Народознавчі Зошити*. 2006. № 1-2. С. 139-151.
447. Онисенко С. В. Інтертекстуальність у фольклорі : на матеріалі паремій у казках. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2013. 20 с.
448. Онисенко С.В. Прислів'я, приказки, загадки «і таке інше» в українських казках: інтертекстуальний аспект вивчення. *ЛФП*. Вип. 37. Ч.1. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2012. С. 229-238.
449. Осипчук А. Казка допомагає подолати страх і позбутися самотності. *Освіта*. 2007. 19(26) грудня. С. 6-7.
450. Основні проблеми розвитку фольклористики та етнографії в Українській РСР: Проект для обговорення. АН УРСР Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. 52 с.
451. Пабат В. Чарівний світ казки. *Початкова школа*. 1994. № 11. С. 21-23.
452. Пабат В.В. Естетична палітра казок про тварин. *Початкова школа*. 1994. № 5. С. 28-30.
453. Павлій П. Образ Леніна в казках і легендах. *НТЕ*. 1939. № 1. С. 10-18.
454. Павлій П. Письменник, фольклорист, вчений: До 120-річчя з дня народження І.Я. Рудченка. *Літературна Україна*. 1965. 7 верес.
455. Памятка для збирачів фольклору. Київ, 1944.
456. Панченко І. Міф і казка. *Зарубіжна література*. 1997. № 34. С. 1-3.
457. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Прага, 1938.
458. Панько С. Закарпатські казкарі. *Вітчизна*. 1971. № 6 С. 216-218.
459. Панько С. Казкар Василь Королович: Нарис. *Закарпатська правда*. 1970. 6 верес.
460. Пастух Н. А. Зооморфні образи в українському фольклорі. Образ зозулі. Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Львів, 2001. 19 с.
461. Передмова із збірника «Трудов...» П.Чубинського. *Кіевлянин*, 1873, №№ 28, 29, 31, 32.
462. Переходовець Ол. Листъ зъ Полтави. *ЧернЛистокъ*, 1862, № 33-34.
463. Пермьяков Г.Л. От поговорки до сказки. Москва: Наука, 1970. 240 с.
464. Пермьяков Г.Л. Проделки хитрецов. Москва: Наука, 1972. 559 с.
465. Петров В. Академік Ф.М. Колесса і його книга «Українська усна словесність». *НТЕ*. 1940. № 6. С. 17-27.

466. Петров В. Методологічно-світоглядні напрями в українській етнографії XIX-XX ст. *Енциклопедія українознавства: у 2 томах*. Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. Т.1. С.185.
467. Петров Н. Южно-русскія легенды. Библиографическая заметка. *ТКА*, 1877, № 3 (март), С. 550-612.
468. Пилипчук С. «Безпристрасне вистудіювання тексту ...»: методологія філологічної школи у фольклористичній праці Івана Франка. *Studia methodologica*. Тернопіль, 2014. № 37. С.123-129;
469. Пилипчук С. «Велика психологія цивілізованої душі»: антропологічна школа в оцінці Івана Франка. *Українське літературознавство*. 2008. Вип. 70 С. 263-269.
470. Пилипчук С. Казкознавство Івана Франка. *ЛФП*. Київ: КНУ ім. Т.Шевченка, 2012. Вип. 37. С.110-122.
471. Пилипчук С. Компаративістичні студії Франка-фольклориста. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*; пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць. Київ: Освіта України, 2014. Вип. 24. С. 362-378.
472. Пилипчук С. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія: дис. док. філол. наук: 10.01.07 – Фольклористика. Київ. 2014. 42 с.
473. Письменна Л. Як зажурився веселий казкар. *Розкажіть онуку*. 1997. № 21. С. 12.
474. Плісецький М.М. Український фольклор. *Нарис історії української літератури*. За ред. С.І. Маслова та Є.П. Кирилюка. АН УРСР Інститут мови й літератури. Київ: Вид-во АН УРСР, 1945. С. 5-33.
475. Познанскій Н. Обзоръ русской этнографической литературы. *ЖС*. 1915, вып. I-II. С.179-216.
476. Пойда П. Публікації українських народних казок Закарпаття. *НТЕ*. 1991. № 5. С. 77-81.
477. Полек В. Історія української літератури X-XVII ст. Київ: Вища школа, 1994. 144 с.
478. Поливка І. Малгосникътъ и неговиятъ ученикъ. Сравнительна фольклорна студія отъ д-ръ І. Поливка, профессоръ въ Пражскія университетъ. Софія, 1898, 56 с.
479. Поливка Іржи, д-ръ, проф. Le Chat Botté, сравнительна фольклорна студія. Софія, 1900, 62 с.
480. Поляченко Ф. Казка – мудрий учитель. *Рідна школа*. 1998. № 1. С. 79-80.
481. Поп В. Закарпатські казки А. Калина. *Радянське Закарпаття*. Ужгород, 1956. № 1. С. 136-144.
482. Попель М. Песня обжинковая («Сказка о двоухъ братьяхъ: мающемъ и бедномъ»). *ЗГ*, 1860, с. 547-548.
483. Попов А. Радянський письменник казки не напише // Матеріали наради при ЦБ КДР (грудень 1929 р.) Харків: ДВУ, ЦБ КДР при ЦК ЛКСМ, 1930. 72 с. - С. 39-41.
484. Порпуліт О.О. Ономастичний простір українських народних казок: (у зіставленні з російськими казками). Автореф. дис... канд. філол. наук. Одеса, 2000. 20 с.
485. Потанинъ Г. Св. Касьянъ и сказка о белой царевни. *ЭО.*, 1902, № 2, с. 116-124.
486. Потанинъ Г. Сказка съ двенадцатью персонажами. 1) Двенадцать учениковъ; 2) Двенадцать дочерей у морского царя; 3) Двенадцать заговорщиковъ; 4) Двенадцать азовъ. *ЭО*, 1903, LVI (№ 1), с. 124; LVII (№ 2), с. 1-37; LVIII (№ 3), с.1-26; LIX (№ 4), с. 28-54.
487. Потанинъ Гр. Отголоски сказки объ Еруслане. *ЭО*, 1900, XLVI (№ 3), с. 14-65 і XLVII (№ 4), с. 1-34.
488. Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. *Чтения...* Кн. 1-3. Москва, 1865. 310 с.
489. Потебня А. А. 1. Слово о полку Игореве. Текст и примечания. Изд. 2-е, дополн. из черновых рукописей «О Задонщине»; 2. Объяснение малорусской песни XVI века. Изд. 2-е. Харьков, 1914. 233 с.
490. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Изд. М. В. Потебни. Харьков, 1905. 652 с.
491. Потебня А. А. Из лекцій по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. Ред. В. И. Харциев. Харьков, 1894. 162 с.
492. Потебня А. А. Малорусская народная песня по списку XVI века. Текст и примечания. Воронеж, 1877. 53 с.

493. Потебня А. А. Мысль и язык. Харьков, 1862. 167 с.
494. Потебня А. А. О Доле и сродных с ней существах. *Чтения...* Т. 1. Древности. Москва, 1865-67. С. 34-52.
495. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харьков, 1860. 155 с.
496. Потебня А. А. Объяснения малорусских и сродных народных песен. В 2-х томах. Варшава, 1882-1887. Т.1. 268 с.; Т. 2. 810 с.
497. Поцелуйко А.Б. Загально-індоєвропейські міфологічно-релігійні архетипи та їх вияв в українській духовній традиції: автореф. дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2004. 22 с.
498. Про говор галицьких лемків. Написав Іван Верхратський. *Збірник філологічної секції НТШ*, Львів, 1902, т. V, с. 164-224.
499. Прокопова О. Космогонічні витоки української казки. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 2. С. 3-7.
500. Прокопова О. Українська народна казка як ефективний засіб навчання і виховання. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 4. С. 25-27.
501. Прокопова О.П. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (з галузей знань)». Київ, 2007. 20 с.
502. П'ятаченко С. В. Фольклористична діяльність Павла Гнідича. Суми: "Видавництво "МакДен", 2004. 196 с.
503. Ребошапка І. Осучаснення традиційних народних казок. *Обрії*. 1984. С. 160-175.
504. Редьква М.І. Семантико-функціональна система особових найменувань в українських народних чарівних казках: (у записах ХІХ ст.): Автореф. дис... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2008. 19 с.
505. Рильський М. Зібрання творів у 20-ти томах. Київ, 1987. Том 16.
506. Родер К. Чому казки лікують. *Шкільний світ*. 1999. № 24. С. 11.
507. Роєнко О.О. Книги з фольклористики, етнографії та питань народного мистецтва за 1987 р. *НТЕ*. 1989. № 2. С. 74-79.
508. Розціус Ю. Там, у глибині пам'яті. *Наука і суспільство*. 1987. № 7. С. 62-67.
509. Ройз С. Казкотерапія. *Дзеркало тижня*. 2005. 21-27 грудня. С. 22.
510. Росовецький С.К. Український фольклор у теоретичному висвітленні: посібник для університетів. Київ: Фітоцентр, 2005. Ч. 1. Теорія фольклору. 232 с.; 2007. Ч. 2. Жанри. 236 с.
511. Руснак І.Є. Український фольклор: навчальний посібник. Київ: ВЦ Академія, 2010. 300 с.
512. Рыльській Ф. (Тадей) Къ изученію украинскаго народнаго міровоззренія. Київ, 1903, 53 с.
513. Сабат Г. Казка «Осел і лев» як фольклорна імітація. *Українська мова та література*. 2002. № 38 (жовт.). С. 18-19.
514. Сабат Г. Казки-«вандрівки» Івана Франка. *Слово і Час*. 2008. № 8. С. 55-61.
515. Сабат Г. Поетика казкової повісті «Ворони і сови». *Українська мова та література*. 2004. № 36. С. 33-35.
516. Сабат Г.П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система. Автореф. дис... док. філол. наук. 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.01 – українська література. Київ, 2009. 40 с.
517. Сабат Г.П. Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили». Дрогобич: Коло, 2006. 364 с.
518. Сабат Г.П. Казковий простір і час (за циклом Івана Франка «Коли ще звірі говорили»). *Сучасний погляд на літературу: збірник наукових праць*. Вип. 7. Київ: ІВЦ Держкомстату України. 2002. С. 51-67.
519. Сабат Г.П. Казковий світ Івана Франка. *Казки Івана Франка*. Упоряд, передм., коментарі Ганни Сабат. Дрогобич: Видавець Сурма С., 2009. С. 5-80.
520. Сабат Г.П. Поетика казок про тварин (за циклом Івана Франка «Коли ще звірі говорили»). *Тайни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): збірник наукових праць*. Вип. 3. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2003. С. 36-43.

521. Сабат Г.П. Суголосність поглядів Івана Франка і Волидимира Гнатюка на казки про тварин. *Матеріали до української етнології: збірник наукових праць*. Вип. 3(6). Київ, 2003. С. 183-189.
522. Сабат Г.П. Як іншомовна казка стає національним надбанням (на матеріалі творчого доробку І.Франка). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 9. С. 22-23.
523. Савицька Л.В. Реалізація концепту «хитрість» у розмовній мові і народній казці: Автореф. дис... канд. філол. наук. Харків., 2007. 20 с.
524. Савченко Г.О. Життя, діяльність і науково-історична спадщина академіка М.Ф.Сумцова (1854-1922). Автореф. дис. канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1993. 19 с.
525. Савченко С.В. Русская народная сказка (История собирания и изучения). Київ, 1914, с. 539.
526. Савченко Ф. Етнографія і фольклор. *Україна*. 1928, кн. 3. С. 123-128.
527. Савченко Ф. Етнографія і фольклор. *Україна*. 1929, кн. 36. С. 120-130. (огляд за 1928 р.)
528. Савченко Ф. Фольклор і етнографія. *Україна*. 1927, кн. 3. С. 159-162.
529. Світленко С. Джерела з історії народництва Наддніпрянської України у фондї М.Й. Бучинського. *Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних*. Львів, 1999. С. 47.
530. Семеног О. Український фольклор: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 254 с.
531. Сенько І. Знав і казки, і життя. *Закрпатська правда*. 1984. 4 трав.
532. Сенько І. Ментальність русинів-українців. Ужгород, 1996. 136 с.
533. Сенько І. Щоб зрозуміти бесіду звірів: (фольклор і питання екології). *Зелені Карпати*. 1994. № 1-2. С. 97-99.
534. Сенько І.М. Заповнена анкета або життєпис П.В. Лінтура. Ужгород, 1999. 193 с.
535. Сенько І.М., Лінтур В.В. Щире слово збирачеві казок: Три листи М.Т.Рильського до П.В.Лінтура. *Відлуння: Творчість молодих*. Ужгород: Карпати, 1985. С. 118-120.
536. Сиваченко М.Є. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок. *Сиваченко М.Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки*. Київ: Наукова думка, 1974. С. 337-401.
537. Скуратівський В.Т. Про бабусині казки: народознавство. *Радянська школа*. 1990. № 7. С. 26-31.
538. Слов'янська філологія на Україні (1958-1962 рр.). Бібліографія. Склали Н.Ф. Королевич, Ф.К. Сарана. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 615 с. (фольклор на с. 509-534).
539. Смагло Н.С. Казки в записах Марка Вовчка. *ЛФП*. Київ, 1996. Вип. 4. С. 125-127.
540. Смагло Н.С. Проблематика та жанрова специфіка народних казок Поділля. *Наука і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. С. 221-229.
541. Смагло Н.С. Регіональні особливості народної прози Поділля (на матеріалах фольклору Вінничини). Автореф. дис... канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 1999. 19 с.
542. Собецька О.Е. Українська народна казка про тварин та індійська «Панчатантра»: порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2008. 20 с.
543. Собецька О.Е. Генеза давньоіндійського сюжету «Лев та заєць» в українській казковій традиції. *Слов'янський збірник: зб. наук. праць*. Вип. XII. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. С. 335-344.
544. Собецька О.Е. Генеза образу змії з казки «Змія, що платить грошима» в українському казковому епосі. *Літературознавчі студії*. Вип. 17. Київ, 2006. С. 114-119.
545. Собецька О.Е. Панчатантра: історія написання та дослідження. *Сходознавство*. Вип. 35-36. Київ, 2006. С. 172-180.
546. Собецька О.Е. Порівняльний аналіз поетичних моделей (на основі казок «Панчатантри» та українських казок про тварин. *ЛФП*. Вип. 30. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2008. С. 250-258.
547. Собецька О.Е. Структурно-семантичні дослідження фольклору у сучасній європейській науці. *Матеріали до української етнології: зб. наук. праць*. Вип. 6(9). Київ, 2007. С. 251-255.

548. Соболева Н.В. Русские народные сатирические сказки Сибити в записях XIX-XX веков: Автореф. дис... канд. филол. наук 10.01.09 – фольклористика. АН УССР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Ф. Рильского. Киев, 1984. 28 с.
549. Созоновичъ И. Песни и сказки о женихе-мертвецѣ. *ВаршУИ*, 1890, №№ 1-3.
550. Сокіл В. Українські історико-українські перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти. Львів: Ін-т народозн., 2003. 320 с.
551. Сокіл Г. Методичні принципи і прийоми записування усної словесності (для студ. 1-3-х курсів спеціальності “фольклористика”). Львів, ЛДУ, 1998. 24 с.
552. Сокіл Г. Осип Роздольський: Життя і діяльність. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 164 с.
553. Сокіл Г. Фольклористична діяльність Осипа Роздольського. Львів, 1996. 186 с.
554. Сокіл Г.П. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX ст.: історико-теоретичний дискурс. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2011. 588 с.
555. Солодухов В.Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2007. 19 с.
556. Сонни А.И. Горе и доля в народных сказках. *Киевские университетские известия*, 1906, № 10, с. 1-64.
557. Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. Состав. Бараг Л.Г., Березовский И.П., Кабашников К.П., Новиков Н.В. АН СССР Отд-ние литературы и языка. Науч. совет по фольклору. Ин-т этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. Ленинград: Наука, 1979. 437 с.
558. Степанишин Б. Давня українська література в школі. Київ: Либідь, 2000 504 с.
559. Сумцов М. Старі зразки української народної словесності. Черкаси: Видавниче т-во «Сіяч», 1918. 32 с.
560. Сумцов М. Ф. Малюнки з життя українського народного слова. Харків: Друкарня «Печатне діло», 1910. 114 с.
561. Сумцов Н. Культурные переживания. Київ, 1890. 403 с.
562. Сумцов Н. Пожеланія и проклятія (преимущественно малорусскія). *СБХИО*, 1896, т. IX, С. 183-208.
563. Сумцов Н. Сказки. *Энциклопедический словарь*. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. 59 полутом. СПб., 1900.
564. Сумцов Н. Ф. Разыскания в области анекдотической литературы. Анекдоты о глупцах. *СБХИО*, 1899, т. XI, с. 118- 315.
565. Сумцов Н. Ф. Ворон в народной словесности (Из «ЭО», 1890, кн. 1). М.: Типография Е. Г. Потапова, 1890. 56 с.
566. Сумцов Н. Ф. Заяц в народной словесности (Из «ЭО», кн. 10. 1891, № 3. С.69-84.) М.: Типография А. А. Левенсона, 1891. 44 с.
567. Сумцов Н. Ф. К истории сказаний об искусном стрелке. М.: Типография А. А. Левенсона, 1890. 34 с.
568. Сумцов Н. Ф. Легенда о грешной матери (Из «Киевской Старины» Киев: Типографи Г. Т. Корчак-Новицкаго. 42 с.
569. Сумцов Н. Ф. Мыш в народной словесности. *Этнографическое обозрение*, 1891, VIII (№ 1). С. 49-93.
570. Сумцов Н. Ф. Хлеб в обрядах и песнях. Харьков, 1885. 56 с.
571. Сумцов Н. Ф. Этнографические заметки (Из «Этнографического обозрения», кн. 3) М., 1889. 22 с.
572. Сумцов Н.Ф. 1. Сказки и легенды о Марке багатом. 2. Дополненія и поправки къ статье о Марке багатомъ. *ЭО*, 1894, XX (№ 1), С. 9-30; XXI (№ 2), С.176-177.
573. Сумцов Н.Ф. Жаба и лягушка въ народныхъ поверьяхъ и сказкахъ (Къ предметной фольклорной библиографіи). *СБХИО*, 1896, т. IX, С. 242-243.

574. Сумцов Н.Ф. Злыдни въ бочке. Къ сказаніямъ о заключенномъ бесе. *Сборникъ въ честь семидесятилѣтія проф. Д.Н. Анучина*. М., 1913.
575. Сумцов Н.Ф. Малорусскія скізки по сборникамъ Кольберга и Мошинской. *ЭО*, 1894, XXII (№ 3), С. 97-135.
576. Сумцов Н.Ф. Современная малорусская этнография (Посвящается памяти А.А. Поттебни). *Киевская старина*, 1892. Т. 36. № 2. С. 211.
577. Сумцов Н.Ф. Тур в народной словесности. Киев, 1887.
578. Сумцовъ Н.Ф. Былины о Добрыне и Марине и родственныя имъ сказки о жене-волшебнице. *ЭО*, 1892, XIII – XIV (№ 2-3), С. 143-169.
579. Сумцовъ Н.Ф. Песни и сказки о живомъ мертвецѣ. *КСт.*, 1894, III, С. 440-458.
580. Сумцовъ Н.Ф. Песни о госте Терентіи и родственныя имъ сказки. (К исторіи сказаній о неверной жене). *ЭО*, 1892, XII (№ 1), С. 106-119.
581. Сухобрус Г. Українська народна поетична творчість: У 2 т. Київ, 1958, Т.1. 390 с.
582. Таланчук О. Українська народна космогонія: специфіка міфологічного мислення. Київ: Бібліотека українця, 1998. 309 с.
583. Таланчук О.М. Сльози-перли: Символіка сліз у міфопоетичному комплексі людини. *Українська мова та література*. 2001. червень (№ 22). С. 10-12.
584. Тараненко О. Роль казки в становленні сприйняття художнього твору: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури»/ Донецьк, 1999. 20 с.
585. *Тирпякъ Иванъ. Изъ Гарвацика (коресп.) *Карпатъ*, 1876, № 17.
586. Тиховська О. Архетип Страшної Матері в чарівних казках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Ужгород, 2008. Вип. 18. С. 48-53.
587. Тиховська О. Доленосний аспект архетипу матері в чарівних казках Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 11. Ужгород, 2007. С. 153-157.
588. Тиховська О. Інтерпретація мотиву загадування загадок в чарівних казках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Ужгород, 2007. Вип. 16. С.46-50.
589. Тиховська О. Мотив духа в чарівних казках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Ужгород, 2007. Вип. 15. С.54-58.
590. Тиховська О. Мотив спокути у чарівних казках Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Збірник наукових праць. Вип. 10. Ужгород, 2006. С. 255-263.
591. Тиховська О. Образи і мотиви чарівної казки (зб. «Казки Верховини») крізь призму обряду ініціації та психоаналізу. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Ужгород, 2006. Вип. 13. С.134-137.
592. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Ужгород, 2011. 256 с.
593. Тиховська О.М. Об'єктивізація та трансформація архетипу «Анімус» у чарівних казках Закарпаття. *Acta Hungarika*. 2007. XVIII. С. 290-303.
594. Тиховська О. Переосмислення уявлень про смерть та обряд ініціації в закарпатських народних казках. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Ужгород, 2006. Вип. 14. С.190-193.
595. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Монографія. Передне слово Василя Івашківа. Ужгород: Гражда, 2011. 256 с.
596. Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти). Львів, 2005. 316 с.
597. Тихолоз Н.Б. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка. Автореф. дис... канд. філол. наук. Львів, 2003. 19 с.
598. Тищинській А. Объ украинскихъ пословицахъ и поговоркахъ. *ЧернГВ*, 1859, № 29.
599. Трохименко В.О. В.О.Сухомлинський про роль казок у духовному збагаченні учнів. *Початкова школа*. 1986. № 32. С. 61-64.
600. Тупик О. Язичницькі мотиви в українських народних казках про тварин. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2000. Вип. 5. С. 90-93.

601. Українська народна поетична творчість. Підручник для студентів філол. фак. ун-тів і пед. ін-тів. ІМФЕ УАН, відпов. ред. М.Т. Рильський. Київ: Рад. школа, 1965. 418 с.
602. Українська народна творчість. Багатотомне видання. Проект. Пігот. М.М. Гордійчук, Ф.І. Лавров, П.Д. Павлій. Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. 16 с.
603. Українська фольклористика. Словник-довідник. Укладання і загальна редакція М. Чорнопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
604. Українська фольклористична енциклопедія. Голов. ред. Г. Скрипник; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. 840 с.
605. Українська фольклористична енциклопедія. Упорядник В. Сокіл. Львів, 2018. 800 с.
606. Українська фольклористична енциклопедія: у 2-х томах. Упорядник М. Дмитренко. Київ: вид-во «Сталь», 1 т. 2018. 740 с., 2 т. 2020. 688 с.
607. Український фольклор Великої Вітчизняної війни: Бібліографічний покажчик (1945-1985). Укладач І.В. Хланта. Ужгород: Карпати, 1985. 75 с.
608. Український фольклор у записах і дослідженнях Куліша (1840-ві роки). *Хроніка-2000: Укр. культурол. альманах*. Київ, 2009. Вип. 78.
609. Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування: Колективна монографія. За ред. М.К. Дмитренка. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2014. 252 с.
610. Фединишенець О.С. Західнослов'янськи в українському казковому антропоніміконі району Карпат. *Всесоюзна сессія по итогам полевых этнографических и антропологических исследований 1982-1983 годов*. Черновці, 1984. Ч. 2. С. 333-334.
611. Федок Д. Із казкового епосу України. *Дукля*. 1995. № 4. С. 86-89.
612. Федоренко Д.Т. Казки народів України: Ассрійська парость загальнолюдської культури. *Початкова школа*. 1991. № 5. С. 35-38.
613. Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. Передм. І. Дзюби; авториз. пер. В. Брюховецького. Київ: Обереги, 1996. 192 с.
614. Філоненко С.О. Усна народна творчість: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 416 с.
615. Франко І. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu der Sagen und Märchen der Übrigen indogermanischen Völkergruppen, von Dr. Friedrich S.Krauss. *Збірник творів у 50-ти томах*. Київ: Наукова думка. 1980. Т.27. С.285-288.
616. Франко І. Вибрані статті про народну творчість. Упоряд. О.І. Дей. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. 290 с.
617. Франко І. Етнологія та історія літератури. *Зб. творів у 50-ти томах*. Київ: Наукова думка. 1978. Т. 29. С. 279-280.
618. Франко І. Карпаторуська література 17-18 віків. *ЗНТШ*. 1900. Т. XXXVII. С. 1-91; Т. XXXVIII. С. 1-160.
619. Франко І. Квєстіонар для збирання місцевих переказів. *Хроніка ЗНТШ*. 1907. Ч. 32. Вип. 4. С. 16-23.
620. Франко І. Коментарі до казки «Жених-мрець». *ЖіС*. Кн. 5. Львів. 1895. С. 178.
621. Франко І. Коментарі до казки «Чоловіка не наситиш». *ЕЗ*. Львів, 1898, т. V.
622. Франко І. Національний колорит у казках Бодяньського. *Зб. творів у 50-ти томах*. Київ: Наукова думка. 1985. Т. 34. С.449-456.
623. Франко І. Олександр Миколайович Пипін. *Світ*. 1881. № 3.
624. Франко І. Олександр Пипін (некролог). *Хроніка НТШ*. 1905. № 21. Вип. 1.
625. Франко І. Передмова до «Галицьких народних казок». *Вибрані статті про народну творчість*. Київ. 1955. С.183-184.
626. Франко І. передмова до збірки «Коли ще звірі говорили. Казки для дітей». *Зб. творів: у 50 т*. Т.20. Київ: Наукова думка, 1979.
627. Франко І. Примітка до праці Е. Коскена «Уваги до казки про двох братів». *Клоустон В. Народні казки та вигадки їх вандрівки та переміни; з англійської мови переклав А.Кримський*. Львів, 1896. С. 130.

628. Франко І. Причинки до історії руської літератури XVIII віку. *Зб. творів у 50-ти томах*. Т. 27. Київ: Наукова думка. 1980. С.16-22.
629. Франко І. Рецензія на книгу Б.Д. Грінченка «Література українського фольклору 1777-1900. Досвід бібліографічного покажчика». *Зб. творів у 50-ти томах*. Т.33. С. 444-449.
630. Франко І. Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта. *Зб. творів у 50-ти томах*. Т. 29. Київ: Наукова думка. 1981. С. 258-270.
631. Франко І. Ще «Жидівська війна». *Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у 50-ти томах*; редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2008. Т.53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876-1895 / ред. тому Є.К. Нахлік. С. 403-408.
632. Франко І. Що таке казковий мотив? *Вибрані статті про народну творчість*. Київ. 1955. С. 205.
633. Франко І. Я. Осип Бодяньський. Наські українські казки запорожця Іська Материнки. *Тексти й пояснення вибраних творів української й інших літератур*. Вип. II. Львів: з друкарні НТШ, 1903. 88 с.
634. Франко І. Як творилася слов'янська міфологія. *Збірник творів у 50-ти томах*. Т. 37. Київ: Наукова думка, 1982. С. 425-432.
635. Франко І. Я. Байка про байку. *Твори: У 50-ти томах*. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 20.
636. Франко І.Я. Дві школи в фольклористиці. *Франко І.Я. Зб. творів: У 50-ти томах*. Київ: Наукова думка, 1981, Т. 29. С. 416-424.
637. Франко Іван. Старинна романско-германська новеля въ устахъ руского народа. *Зоря*, 1883, №№ 2 і 3, с. 27-30 і с. 45-47.
638. Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потєбня. Київ: Наукова думка, 1985. 167 с.
639. Фурдуй Р. Бій на калиновому мості: Про історичні корені фольклору. *Мандрівець*. 1995. № 1. С. 113-120.
640. Хейзінга Й. Homo ludens. Київ: Основи, 1994. 493 с.
641. Хланта І. До джерел. Фольклористичні статті. Післямова Й.Федаса. Ужгород, ВВК «Патент», 1994, 236 с.
642. Хланта І. Мотив шукання правди в казках східних слов'ян. *НТЕ*, 1973, №3 с.37-41
643. Хланта І. Панас Мирний про народну творчість. *Українське літературознавство*. Вип. 10. Львів, 1970. С. 51-56.
644. Хланта І. Украинская социально-бытовая сказка: Автореф. дис... канд. филол. наук. Київ, 1976, 23 с.
645. Хланта І.В. Видання білоруських народних казок. *НТЕ*. 1980. № 5. С. 88-90.
646. Хланта І.В. Дослідження соціально-побутової казки у вітчизняній фольклористиці: (на матеріалі східнослов'янського казкового епосу). *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. 1975. Вип. 10. С. 96-112.
647. Хланта І. В. Мотив шукання правди в казках східних слов'ян. *НТЕ*, 1973, № 3, с. 37-41.
648. Хланта І.В. Особливості східнослов'янської соціально-побутової казки. *НТЕ*. 1974. № 4. С. 68-73.
649. Хланта І.В. Принципи класифікації і наукового видання соціально-побутових казок. *НТЕ*. 1975. № 5. С. 54-63.
650. Хланта І.В., Сенько І.М. Петро Васильович Лінтур: Бібліографічний покажчик. Ужгород, 1988. 56 с.
651. Ходанич Л. Барви народної казки: естетичний вимір. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2004. № 10. С. 11-13.
652. Художня література і фольклор народів СРСР. Анований бібліографічний покажчик. Упор. Х. Надель. Ред. Д. Альхін. Вип. 1. Київ: Радянська школа, 1939. 88 с.
653. Цертелєв Н.А. Взгляд на старинные русские сказки и песни. *Сын Отечества*. 1820. Ч. 60, кн. VII.

654. Черемська О., Масло О. Українська народна казка як об'єкт лінгвістичного дослідження: лексико-семантичний рівень. *Вісник Прикарпатського ун-ту. Філологія*. Вип. 21-22. Івано-Франківськ, 2009. С. 65-67.
655. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до реалізму). Тернопіль, 1994. 480 с.
656. Чернопиский М. "Царівна родом із високого, блискучого замку". Іван Франко про естетичну сутність народної казки. *Вісник львівського університету. Серія філологія*, 2006. Вип. 37. С. ;
657. Чернопиский М. Франкова концепція народної казки у контексті казознавства ХХ століття. *ЗНТШ*. Т. ССЛ. Львів, 2005. С. 375-405.
658. Чернопиский М.Г. Українська усна народна словесність. Прозові жанри, паремії і драма. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2005. 64 с.
659. Чумарна М.І. Мандрівка в українську казку. *Початкова школа*. 1994. № 2. С. 46-49; № 1. С. 9-13; № 5. С. 49-55.
660. Чумарна М.І. Мандрівка в українську казку: приказкове коло. Львів: Каменяр, 1994. 79 с.
661. Шаблювський В. Є. Поетико-стильові традиції східнослов'янської та східнороманської фантастичної казки (Спільне та специфічне. контактні зв'язки): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 1997. 23 с.
662. Шаблювський В.Г. Ідеали соціальної справедливості в народній казці. *НТШ*. 1987. № 3. С. 59-64.
663. Шаблювський В.Є. Збирання і видання казок у Румунії. *НТШ*. 1985. № 6. С. 54-57.
664. Шаблювський В.Є. Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок). *Слов'янський світ*. 2009. Вип. 7. С. 81-109.
665. Шаблювський В.Є. Міжнародний сюжет «Юнак у пошуках безсмертя» (АТ 470 С*). *Слов'янське літературознавство та фольклористика*. 1990. Вип. 18. С. 95-105.
666. Шаблювський В.Є. Один з найдавніших міжнародних казкових сюжетів. *НТШ*. 1990. № 4. С. 36-41.
667. Шаблювський В.Є. Слов'янська народна казка і сучасний світ: інтегральні аспекти взаємодії. *Слов'янський світ*, 2002, вип. 3.
668. Шалак О. Дослідження Каленика Шейковського: тематика, методика, едиція. *Народознавчі зошити*. № 4 (130), 2016.
669. Шаповал Л. Казка як засіб фомування екологічних знань. *Початкова школа*. 1999. № 1. С. 24-25.
670. Шаян В. Джерело споконвічної сили української культури. *НТШ*. 2001. № 1-2. С.52.
671. Шевцова В.О. У країні казкових іменників. *Початкова школа*. 1992. № 3-4. С. 25-26.
672. Шевченко Тарас. Твори в п'яти томах. Т. 5. Автобіографія. Щоденник. Вибрані листи. К.: Дніпро, 1985. С. 333.
673. Шевчук В. Українська класична літературна казка та шляхи її розвитку. *Срібна книга казок: Українські літературні казки*. Упоряд та приміт Ю. Винничука. Київ: Веселка, 1992. С.5-14.
674. Шевчук С.І. Від народної казки до всеукраїнських та європейських обривів. *Автографи до портрета професора Лідії Дунаєвської*. Київ, 2011. 64 с. С.21-26.
675. Шишацький-Илличъ А. О народномъ языке и говорахъ Козелецкаго уезда. *ЧернГВ*, 1853, № 37, с.367-370; № 40, с.385-388; № 41, с.391-394.
676. Шишацький-Илличъ А. О памятникахъ местной народности. Сочинение Александра Шишацкого-Иллича (Изъ Черниговскихъ Губ. Ведом., 1855, №№ 16, 17). Черниговъ, въ губ. типогр., 1855. 34 с.
677. Шостак А. Як Котигорошко самого себе шукав: Аналітична психологія і фольклор. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах*. 2003. № 4. С. 190-191.
678. Шульгіна М. Підсумковий урок з теми «Казка» у 5-му класі. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 4. С. 40-42.

679. Шумада Н. Фундаментальне керівництво до дії. Київ, 2000.
680. Шумада Н.С. Венелін як збирач і дослідник українського фольклору. *НТЕ*. 1961. № 4. С. 74.
681. Щербо А.Б. Казка у духовному розвитку дітей. *Початкова школа*. 1980. № 12. С. 18-23.
682. Юзвенко В Специфіка художніх засобів слов'янської фантастичної казки. Київ, 1978, 23 с.
683. Юзвенко В. Взаємозв'язок і взаємодія жанрів як основа історико-фольклорного процесу. *Слов'янський світ*, 2006, вип. 4, С.15-23.
684. Юзвенко В.А. Взаємозв'язки фольклорних жанрів у їх історичному розвитку. *Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору*. Київ, 1973. С. 3-21.
685. Юзвенко В.А. К проблеме жанровой системы современного фольклора. *Современные славянские культуры*. Київ, 1982. С. 155-157.
686. Юзвенко В.А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 132 с.
687. Юзвенко В.А. Фантастичні казки в системі жанрів фольклору. *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. 1975. Вип. 10. С. 76-82.
688. Юзвенко В.А., Євсєєв Ф.Т., Мушкетик Л.Г., Шабліовський В.Є. Слов'яно-неслов'янська взаємодія в стильовій структурі народної казки (лімітрофні території). *Мистецтво, фольклор та етнографія слов'янських народів*. ІХ Міжнародний з'їзд славістів. Братислава, 1993. Київ: Наукова думка, 1993. С. 98-110.
689. Яворській Ю. Къ истории Пушкинскихъ сказокъ. Львовъ, 1899, 17 с.
690. Яворський Ю. А. Памятники галицко-русской народной словесности. Вып. 1. *Записки ИРГО*. Том XXXVII. Вып. 1. Киев, 1915. 336 с.
691. Якименко С.І. Казки у навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 1988. № 2. С. 31-35.
692. Яковлева К. НТР і казка. *Прапор*. 1979.
693. Янковська Ж. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша: Автореф. дис. канд. філол. наук. К, 1998. 20 с.
694. Яремко Л. Фольклористична діяльність Миколи Костомарова (методологічний аспект). Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2006. 18 с.
695. Ярмаш Ю. У світі казки: літературно-критичний аналіз. Київ, 1975. 143 с.
696. Ярошенко В.Г. Украинская сказка въ фонетической транскрипции. *Известия*, 1909, т. XIV, кн. 1, с. 237-240.
697. Ястребовъ В. Къ библиографіи малорусскихъ сказокъ. *Киевская Старина*. 1895. Т. V. С. 51-58.
698. Ятченко В. Метафізичні виміри переходу від міфу до казки. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 22. С.23-30.
699. Ятченко В. Мотив утрати Бога в українських казках. *Українське релігієзнавство*. 2001. № 19. С. 78-85.
700. Ятченко В. Парадигма віднайдення Бога в українських казках. *Практична філософія*. Київ: Центр практичної філософії. 2001, № 4. С. 179-184.
701. Ятченко В. Про деякі аспекти феномену перевтілення в українських казках. *Філософія. Культура. Життя*. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001, вип. 13. С. 131-137.
702. Ятченко В. Проблема формування моральної свідомості в українських казках. *Грані*. Дніпропетровськ, 2002, № 2. С.82-86.
703. Ящуржинській Хр. О превращеніяхъ въ малорусскихъ сказкахъ. *КСм*, 1891, III, С. 445-462; IV, С. 82-96.
704. *Leger Louis. Recueil de contes populaires slaves (Bud. Leroux "Collection des contes et chansons populaires"). Paris, 1882.
705. *Ralston, W.R.S. Russian folk-tales. New York, 1878.
706. A vasorrú indzsibaba: Kárpátukrajnai népmesék / vál., ford. Fincicky M., sajtó alá rend., jegyz. Kovács Á. Budapest: Európa K., 1970. 254 p.
707. Aarne A. Estnische Märchen- und Sagenvarianten. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen (FFC 25). Hamina, 1918.

708. Aarne A. Finnische Märchenvarianten. Ergänzungsheft I. Verzeichnis der in den Jahren 1908-1918 gesammelten Aufzeichnungen (FFC 33). Hamina, 1920.
709. Aarne A. Finnische Märchenvarianten. Verzeichnis der bis 1908 gesammelten Aufzeichnungen (FFG 5). Helsinki, 1911;
710. Aarne A. Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten (FFC 8). Hamina, 1912.
711. Andrejev N. A characterization of the Ukrainian tale corpus. *Fabula*, Bd I, 1958, S. 228-238.
712. Andrejev N. P. Die Legenden vom Räuber Madej (FFC 69). Helsinki, 1927.
713. Andrejev N.P. Die Legende von den zwei Erzsündern (FFC 54). Helsinki, 1924.
714. Antonia Scheidel and Thierry Declercq. Apftml - An Augmented Markup Language for Propian Tales. *Sandor Daranyi and Piroska Lendvaj, editors, AMICUS*. First International Workshop on Automated Motif Detection in Cultural Heritage and Scholarly Communication Texts. University of Szeged. 2010.
715. Arewa E.O. A classification of the folktales of the Northern East African cattle area by types. Berkeley, 1966;
716. Arajs K., Medne A. Latviešu pasaku tipu raditajs. Riga, 1977;
717. Asadowskij M. Eine sibirische Märchenerzählerin (FFC 68). Helsinki, 1926.
718. Babrios Fabeln übersetzt in deutschen Choliamben. Nebst einer Abhandlung über den Begriff der Fabel und ihre historische Entwicklung bei den Griechen von W. Hertzberg. Halle. 1846.
719. Bajka czyli kazka ukraińska. *Dzien. Warsz.*, 1853, s. 269-273.
720. Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas. T. I- II. Kaunas, 1936-1940.
721. Baughman E.W. Type and motif-index of the folktales of England and North America. The Hague, 1966;
722. Berneker, Erich. Slavische Chrestomatie mit Glossaren. Von dr. Erich Berneker, professor an der deutschen Universität Prag. Strassburg, 1902, 484 s.
723. Berze Nagy I. Magyar népmesetipusok. I-II. Pecs, 1957-1958.
724. Boberg I.M. Motif-index of early icelandic literature. Kobenhavn, 1966.
725. Bodker L. Indian animal tales. A preliminary survey (FFC 170). Helsinki, 1957.
726. Boggs R, S. A comparative survey of the folktales of ten peoples (FFC 93). Helsinki, 1930.
727. Boggs R. S. Index of spanish folktales (FFC 90). Helsinki, 1930.
728. Bolte J., Polivka G. Aumerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig, Dieterich, 1913-1932. Bd. I-V.
729. Bolte, Johannes; Polivka, Georg. Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Bd. I – V. Erster Band (Nr. 1-60) / Zweiter Band (Nr. 61-120) / Dritter Band (Nr. 121-225) / Vierter Band (Zur Geschichte der Märchen, I-VIII) / Fünfter Band (Zur Geschichte der Märchen, IX-XIV. Register). Hildesheim: Georg Olms, 1963.
730. Bonkalo S. Huczul némpese. *Nyelvtudomány*, 1911, s. 197-201.
731. Boškovic-Stulli M. Istarske narodne priče. Zagreb, 1959. Woods B. A. The devil in dog form. A partial type-index of devil legends. Berkeley-Los Angeles, 1959.
732. Boškovic-Stulli M. Usmene pripovijetke i predaje s otoka Braia. *Narodna umjetnost*, Zagreb, 1975, broj 11-12, s. 5-159.
733. Briggs K.M. A dictionary of british folktales in the english language. Part A: Folk narratives, 1-2. London, 1970. Part B: Folk legends, 1-2. London, 1971.
734. Bugiel W. Ein kleinrussische Version der Lenoren-sage. *Arch. f. slav. Philil.*, 1891, Band XIV, s. 146-148.
735. Cerber A. Great russian animal tales. Baltimor, 1891.
736. Christensen A. Motif et thème. Plan d'un dictionnaire des motifs de contes populaires, de légendes et de fables (FFC 59). Helsinki, 1925.
737. Christiansen R. Norske eventyr utgit av den Norske historiske kildeskriftskommission. Kristiania, 1921.
738. Christiansen R. Th. The norwegian fairytales. A short summary (FFC 46). Helsinki, 1922.

739. Cirese A.M., Serafini L. Tradizioni orali non cantate. Primo inventario nazionale per tipi, motivi o argomenti di fiabe, leggende, storie e aneddoti, indovinelli, proverbi, notizie sui modi tradizionali di espressione e di vita ecc. Roma, 1975.
740. Clouston W.A. Popular tales and fictions, their migrations and transformations. London, 1887. T. 1. 485 p.; T. 2. 515 p.
741. Coetzee A., Hattingh S.C., Loots W.J.G., Swart P.O. Tiperegister van die afrikaanse volksverhaal. *Tydskrif vir Volkskunde en volkstaal*, 1967, v. 23, p. 1-90.
742. Cross T.P. Motif-index of early irish literature. Bloomington, 1952.
743. Czambel Sam. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Praca d-ra Sama Czambela. I oddelenie. Osnovy a iny material rečovy. 1. Čiastka. Vychodnoslovenské narečie. Nakladom vlastnym. V Turčianskom sv. Martine. 1906, 624 s.
744. Dahll V. Nordiske sagnregistre og sagnsystematik. Kobenhavn, 1972;
745. Declerck T. Formalisierung von Märchen. *Kritik der digitalen Vernunft. Konferenzabstracts*. Universität zu Köln (26. Februar bis 2. März 2018) p.409-412 <https://dhd2018.uni-koeln.de/wp-content/uploads/boa-DHd2018-web-ISBN.pdf>
746. Degh L. Narratives in Society... Helsinki, 1995
747. Delarue P., Tenéze M.-L. Le conte populaire francais. I-III. Paris, 1957-1976.
748. Dickmann Axel. Grimms Märchen von A bis Z. Kleines Lexikon der Märchenmotive. Norderstedt, Verlag: Books on Demand, 2014. 168 c.
749. Dragomanov M. Légendes pieuses des Bulgares, par M. et Mlle Lagomanov. *Mélusine*, 1888, №№ 9, 10, 12.
750. Eastman M.H. Index to fairy tales, myths and legends. Boston. 1926.
751. Eberhard W. Typen chinesischer Volksmärchen (FFC 120). Helsinki, 1937.
752. Eberhard W. Volksmärchen aus Südost-China (FFC 128). Helsinki, 1941.
753. Eberhard W., Boratav P.N. Typen türkischer Volksmärchen. Wiesbaden, 1953.
754. Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Herausgegeben von Kurt Ranke. Bd. 1,2. Berlin-New York, 1977.
755. Enzyklopaedie des Maerchens. Goettingen: AkademiederWissenschaften. Bd. 1-... Berlin; NewYork: WalterdeGruyter, 1977, 8. XII-XX; Konkordanz zwischen AaTh und "Enzyklopaedie des Maerchens". Berlin; New York: Walter de Gruyter, (s.a.).
756. Fischer Adam. Bajka o kozie obdartej. *Lud*, 1910, t. XVI, zesz. 4, s. 347-357.
757. Flowers H.L. A classification of the folktales of the West Indies by types and motifs. Ann Arbor, Michigan, 1953.
758. Folklore de l'Ukraine. Folklore de la Grand Russie. Anekdoties russie. Kruptadia. Recueil de documens servie à l'étude de traditions populaires. Vol.V, VII, VIII. Paris, 1898, 1901, 1902.
759. Franko Iv. Pověst o Přemyslově a pověsti o kvetousi holi. *Český Lid*. 1895. IV.
760. Franko Iv. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu der Sagen und Märchen der Übrigen indogermanischen Völkerguppen, von Dr. Friedrich S. Krauss. *Збірник творів у 50-му томах*. Київ: Наукова думка. 1980. Т. 27. С. 285-288.
761. Franko Iwan, dr. Najnowsze prady w ludoznawstwie. *Lud*. 1895. I. zesz. I. s. 4-16.
762. Gasparikova V. Types of slovac folktale. *Abstracts*, Helsinki, 1974.
763. Geschichte der Deutschen Dichtung von G.G. Gervinus. 1835.
764. Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych. Napisał Jan Ganów. Lwow, 1926, s. 107-128.
765. Hackman O. Katalog der Märchen der finnländischen Schweden mit Zugrundelegung von Aarnes «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC 6). Leipzig, 1911.
766. Hansen T.L. The types of the folktale in Cuba, Puerto Rico, the Domenican Republic and Spanish South America. Berkeley. Los Angeles, 1957.
767. Harkort F., Pollok K.-H. Übersetzungen russischer Volksmärchen aus der Sammlung von A. N. Afanas'ev. *Slavistische Studien zum VI Internationalen Slavisten Kongress in Prag 1968*, München, 1968, S. 591-630.

768. Hins Eugène. La Russie dévoilée au moyen de la littérature populaire. L'épopée animal. Paris, Beulliére et Messenger, 1883.
769. Honti H. Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 81). Helsinki, 1928.
770. Horálek K. Pohádkoslovně studie. Praha, 1964.
771. Horálek K. Studie ze srovnávací folkloristiky. Praha, 1966.
772. Horálek K. Studie ze srovnávací folkloristiky. Praha, 1966.
773. Höttges V. Typenverzeichnis der deutschen Riesen- und riesischen Teufelssagen (FFC 122). Helsinki, 1937.
774. Ikeda H. A type and motif-index of japanese folk-literature (FFC 209). Helsinki, 1971.
775. Jech J. Wpływy interetniczne na ziemiach odzyskanych. *Lud*. Wrocław, 1963.
776. Kasjan Jan Mirosław. O repertuarze gatunkowym ukraińskich bajek ludowych. *Kasjan J.M. Usta i piro: Studia o literaturze ustnej i pisemnej*. Toruń, 1994. S. 47-49.
777. Keller J.E. Motif-index of mediaeval spanish exempla. Knoxville, Tennessee, 1949.
778. Klimova D. Katalog hornáckých lidových vyprávění. *Hornácko*, Brno, 1966, s. 549-576;
779. Klimová-Rychnová D. Katalog lidové prózy Nove Lhoty na Hornácku. *Česky lid*, 1963, c. 4, s. 213-230.
780. Klimová-Rychnová D. Příprava katalogu českých pověstních žánrů. *Slovensky národopis*, 1963, e. 2-3, s. 439-484.
781. Konkordanz zwischen AaTh und "Enzyklopaedie des Maerchens". Berlin; NewYork: WalterdeGruyter, (s.a.).
782. Kovács A. Arátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai (AaTh 1200-1349). Budapest, 1966.
783. Krauss F. S. Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu den Sagen und Märchen der übrigen indogermanischen Völkergruppen. Leipzig. W. Friedrich. 1883. 479 p.
784. Krzyzanowski J. Polska bajka ludowa w układzie systematycznym. T. I-II. Wyd. 2. Wrocław-Warszawa- Kraków, 1962-1963.
785. Kuhn Franz Felix Adalbert, Die Herabkunft des Feuers und des Gottertrankes. Berlin 1859; Mytholog. Studien. Berlin 1887.
786. Kumer Z. Vsebinski tipi slovenskih pripovednih pesmi. Typenindex slovenischer Erzähllieder. Ljubljana, 1974.
787. Lambrecht W. A tale type index for Central Africa. Berkeley, 1967.
788. Laport G. Les contes populaires wallons (FFC 101). Helsinki, 1932.
789. Linde Samuel Bogumił. Słownik języka polskiego. Kraków, 1771-1847.
790. Lintur P. V. Nachvort. *Ukrainische Volksmärchen*. Herausgegeben von P. V. Lintur. Berlin, 1972, S. 691-743.
791. Liungman W. Die schwedischen Volksmärchen. Berlin, 1961. Simonsuuri L. Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen (FFC 182). Helsinki, 1961.
792. Liungman W. Sveriges samtliga folksagor. I-III. Stockholm, 1949.
793. Looorits O. Livische Märchen- und Sagenvarianten (FFC 66). Helsinki, 1926.
794. Lowis of Menar Der Held im deutschen und russischen Märchen. Jena, 1912.
795. Ludoznawstwo w latach 1897-1902. *Wisła*. 1905. T. XIX. S. 73-94.
796. Mannhardt W. Germanische Myther: Forschungen. Berlin, 1858.
797. Max Lüthi. Märchen. Berlin: J.B. Metzler Stuttgart, 2004, 138 p.
798. Medne A. Latviešu dzīvnieku pasakas. Riga, 1940.
799. Meyer de M. Le Conte populaire flamand. Catalogue analytique et repertoire des épisodes et éléments des contes «Motif-index» (FFC 203). Helsinki, 1968.
800. Meyer de M. Les contes populaires de la Flandre (FFC 37). Helsinki, 1921.
801. Meyer G.F. Das Volksmärchen in Schleswig-Holstein. Verzeichnis der Märchentypen. *Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, 1932, Bd 10, S. 196-223.
802. Moser-Rath E. Schwank, Witz, Anekdote. Entwurf zu einer Katalogisierung nach Typen und Motiven. Göttingen, 1969.

803. Müller I., Röhrich L. Deutscher Sagenkatalog. X. Der Tod und die Toten. *Deutscher Jahrbuch für Volkskunde*, 1967, Bd XIII, H. 2, S. 346-397.
804. Multilingual Folk Tale Database: Aarne-Thompson-Uther Classification of Folk Tales (angl.) Elektronický resurs. Režim dostupy: www.mftd.org
805. Muschketyk Lesia. Les Croyances démonologiques du folklore de la contrée limitrophe de l'Ukraine et de la Hongrie. *Acta Ethnographica*. 1991/1992. Vol. 37. P. 201-215.
806. Nedo P. Sorbische Volksmärchen. Systematische Quellenausgabe mit Einführung und Anmerkungen. Bautzen, 1956.
807. Neuman O. Motif-index to the talmudic-midrashic literature. Michigan, 1954.
808. Nikolina Koleva, Thierry Declerck and Hans-Ulrich Krieger. An ontology-based iterative text processing strategy for character detection and recognition in folktales. In Jan Christoph Meister, editor, *Digital Humanities conference abstracts*. 2012. Hamburg : University of Hamburg, Hamburg University Press, pages 467-470.
809. Nowak U. Beiträge zur Typologie des arabischen Volksmärchens. Freiburg, 1969.
810. Ó'Súilleabháin S., Christiansen R.Th. The typen of the irish folktale (FFC 188). Helsinki, 1963.
811. Oldenbourg E. La conte populaire: problèmes et méthodes. - *Revue des études slaves*, 1929, № 3-4, p. 221-231.
812. Ortutay Gy. Magyar népköltészet: Néballadák, nepmesék. Bp.: Akadémiai K., 1985. 374 p.
813. Plenzat K. Die ost- und westpreußischen Märchen und Schwänke nach Typen geordnet. Elbing, 1927.
814. Podbereski R., O źródłach ruskich skazek. *Atheneum*, 1843, I, s. 189-193.
815. Podbereski R., Źródła tekstów, krótkie obejrzenie i spis ruskich skazek. *Atheneum*, 1841, I, S.169-177.
816. Podbereski Romuald, Źródła tekstów, krótkie obejrzenie i spis ruskich skazek. *Atheneum*, I. 1842. S.169-177.
817. Polivka I. Slavische Beiträge zur vergleichender Märchenkunde. *Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde*, 1895.
818. Polivka I., dr. Ali-Baba I četrdeset razbojnika. Prilog Komparativnome izučavánu narodnih pripovijedaka. Napisav dr. I. Polivka. (Preštampáno iz «Zbornika za narodni život i obiçaje južnih Slovena». Kniga XII, sv. 1). Zagrb, 1907, 48 s.
819. Polivka J. Lidové povídky o zkrocení zlé ženy. *ЗНТШ.*, 1913, CXVII i CXVIII, c. 303-320.
820. Polivka J. Pohádkoslovné Studie. Praha, 1929.
821. Polivká J. Súpis slovenských rozprávok. I-V. Sv. Martin, 1923-1931.
822. Polivka Jiří. Pohádkoslovné studie. Napsal Jiří Polivka. V Praze, 1904, 211 s.
823. Polivka, dr. «Slavische Beiträge zur vergleichender Märchenkunde». *Zeitschrift für oesterreichische Volkskunde*, 1895.
824. Polivka Jiří. O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích. *NSb.*, 1900, VI 1-2, s. 94-143.
825. Polivka Jiří. Tom, Tit, Tot. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde. *Zeit. d. Ver. f. Volkskunde*, 1900, s. 254-272 i 382-396.
826. Propp, Volodymyr; Scott, Lawrence (ed.): *The Morphology of the Folktale*. 2nd Revised Edition. Austin, Texas et al., 1977.
827. Qvigstad J. Lappische Märchen- und Sagenvarianten (FFC 60). Helsinki, 1925.
828. Ranke K. Schleswig-Holsteinische Volksmärchen. Bd I-III. Kiel, 1955-1962.
829. Raudsep L. Antiklerikale estnische Schwänke Typen und Variantenverzeichnis. Tallinn, 1969.
830. Rausmaa P.-L. A catalogue of anecdotes. Turku, 1973.
831. Rausmaa P.-L. Historical and local legend catalogue in the Folklorearchives of the Finnish literature society. Helsinki, 1969.
832. Řehoř, Fr. Čert. Mosaika z ludových podání halickoruských, sestavil Fr. Řehoř (Priteli V.S. Ponci učíteli v Černilově). Zlata Praha, 1895, č. 34.
833. Řehoř, Fr. Kalendářik z narodního života Bojkův. Příspěvek k rusinskému narodopisu halických Karpat. Zlata Praha, 1895.

834. Robe S.L. Index of mexican folktales. Berkeley, 1973.
835. Röhrich L. Die Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart. 1-2. Bern-München, 1962-1967.
836. Rotunda D.P. Motif-index of the italian novella in prose. Bloomington, 1942.
837. Schullerus A. Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten (FFC 78). Helsinki, 1928.
838. Schullerus P. Rumünische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale. *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*, 1905, 1906, XXXIII, Heft II, s. 302-466; Heft III, s. 467-602.
839. Schwarz, Dr. F.L.W. Der Ursprung Der Mythologie: Dargelegt an Griechischer Und Deutscher Sage. Publisher: Berlin, Verlag von Wilhelm Hertz, 1860.
840. Seki K. Types of Japanese folktales. Tokyo, 1966; Sirovátka O. K pomeru slovenské a české pohadkove radice. *Slovensky narodopis*, ročník 14, Bratislava, 1966, s. 361-377.
841. Şep İozef. Skazki ludu czerwonoruskiego pod tytułem Dudki. *Dzien. lit.*, 1863, s. 723.
842. Sinninghe J.R.W. Katalog der niederländischen Märchen-, Uhr- sprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten (FFC 132). Helsinki, 1943.
843. Sokalski Branisław. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Lwow, 1899, s. 270-297.
844. Solheim S. Register til norsk folkminnelags skrifter. Oslo, 1943.
845. Stroescu S. C. La typologie bibliographique des facéties roumaines. V. 1-2. Bucaresti, 1969.
846. Sveinsson E.O. Verzeichnis isländischer Märchenvarianten mit einer einleitenden Untersuchung (FFC 83). Helsinki, 1929.
847. Thompson S. Fifty years of folktale indexing. *Humanoria*, New York, 1960, p. 49-57.
848. Thompson S. Motif-index of folk-literature. V. 1-6. Copenhagen, 1955-1958; second revision: Bloomington (London), 1966.
849. Thompson S. The types of the folktale. A classification and bibliography. Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC N № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). Helsinki, 1961.
850. Thompson S. The Types of the Folk-Tale. Helsinki, 1928. FFC. № 74.
851. Thompson S., Roberts W. Types of indie oral tales. India, Pakistan, and Ceylon (FFC 180). Helsinki, 1960.
852. Till V. Soupis českých pohádek. I-II. Praha, 1929-1937.
853. Tillel V. Verzeichnis der böhmischen Märchen. I. (FFC 34). Helsinki, 1921.
854. Tubach F.C. Index exemplorum. A handbook of medieval religious tales (FFC 204). Helsinki, 1969.
855. Vries de, J. Typen Register der indonesische Fabels «en Sprookjes» in Volksverhalen uit Oost-Indië. Leiden, 1925;
856. Waldburg R.O. Zwei Märchen aus der Bukowina. *Zeit schrift f. deutsche Mythologie und Sittenkunde* (I.W. Wulf). Bd. I. - Göttingen, 1853, s. 358-462.
857. Wienert W. Die Typen der griechisch-römischen Fabel. Mit einer Einleitung über das Wesen der Fabel (FFC 56). Helsinki, 1925.

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ

1	05.2016. Добродійна лекція «Супергерой в українських казках». Відкрита лекція «Ідеальний герой українського казкового епосу» для <i>Волонтерського культурного проєкту «Від прадідів нащадкам»</i> .
2	05.2016. <i>Радіо Аристократи</i> . Українські казкові супергерої. 30 хв. Прямий ефір.
3	05.2016. Телеканал ICTV. <i>Ранок у великому місті</i> . Котигорошко VS Супермен! 10 хв. Прямий ефір
4	05.2016. Телеканал ICTV. <i>Факти</i> . Інформаційний випуск. День українського казкового супергероя. Запис.
5	06.2016 «Українське радіо». <i>Програма «Загадки мови»</i> . Українські казки з Олесею Наумовською: Що ми знаємо про українське народне фентезі або Колобок як таємна зброя у гібридній війні.
6	22.05.2016. Як обрати для дитини супергероя? Читати їй казки! — фольклористка. Чому українські казкові «дурні» виявляються найрозумнішими та навіть створювати комікси про українських народних супергероїв? <i>Ранкова хвиля. Громадське радіо</i> .
7	12.09.2022. Про сучасну фольклористику, етнокulturологію, народні традиції та сучасність, а також — про волонтерство. <i>Третій випуск подкасту «ГутіФка»</i> (Наукове товариство студентів та аспірантів ННІФ КНУ). URL: https://t.me/c/1730996387/12
8	18.11.2022. Лекція-зустріч про мотив перемоги світла над темрявою в українській міфології та у фольклорі. <i>Національний центр «Український Дім»</i> . URL: https://www.youtube.com/watch?v=36-BL-VMW_o
9	Лисюк Н. Поняття архетипу в народній культурі. <i>Дух і література</i> . № 7-8. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64a40c19-c1f7-43be-baae-bb216b1dc35d/content
10	Лисюк Н. Ой на морі, на мар'яні... <i>Язык и культура</i> . III міжнародна конференція. Т. 1: Доклади. Київ: Ін-т міжнародних відносин, 1994. URL: https://www.academia.edu/
11	Сайт «Мовослово» URL: https://movoslovo.com/products/100-kazok-tom-1
12	Сайт «Про рідне» URL: https://proridne.org/Українські%народні%казки.html
13	Сайт українських казок, упорядник: Капушак Тарас. Передмова. URL: https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinski-narodni-kazky
14	Сайт «Дерево казок» URL: https://derevo-kazok.org/ukrayinski-narodni-kazki/
15	Наумовська О. 10 фактів, які ви не знали про українські казки (матеріали інтерв'ю). <i>Українська правда</i> . Випуск 05.2016. URL: http://life.pravda.com.ua/society/2016/05/19/212506/
16	Наумовська О. Відьми, чорти, вовкулаки: що наука знає про лихих персонажів казок і фентезі (матеріали інтерв'ю). <i>Читомо. Казкарка</i> . Випуск 28.07.2016. URL: http://www.chytomo.com/tag/olesya-naumovska
17	Наумовська О. Баба-Яга. <i>Велика українська енциклопедія</i> . URL: https://vue.gov.ua/Баба-Яга
18	Наумовська О. Концепт «смерть» в українській народній казці. <i>Bibliotekarz Podlaski</i> 4/2020 (XLIX). С. 69-86. URL: https://doi.org/10.36770/bp.546 ISSN 1640-7806 (druk) (Poland). ISSN 2544-8900 (online) bibliotekarzpodlaski.pl.
19	Сайт «Українські народні казки» URL: https://4read.org/692-ukrayinsk-narodn-kazki.html

20	Сайт «Розвивайко» URL: https://rozvyvajko.com.ua/kazky/ukrajinski-narodni-kazky/
21	Сторінка на Ютюб каналі «Baby Video» URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PL5Z_tEnDw0P472qfJESV-Aq2dHJfFMEZg
22	Сайті «Проза» URL: https://proza.org.ua/kazky/ukrayinski-narodni-kazky/
23	Сайт «Толі» URL: https://tales.org.ua/kazky/ukrainski-narodni-kazky/
24	Сайт «KazkaUA.org» проєкт «Казки українською» готувався впродовж 2010-2023 рр. URL: https://kazka.ua/
25	Сайт казки народів світу українською мовою. Проєкт створено у 2019 р. URL: https://kazki.com.ua/
26	Сайт «U-Kazky.com.ua» наповнювався упродовж 2015-2023 рр. URL: https://u-kazky.com.ua/category/ukra-nsk-narodn-kazki
27	Сайт «Казкар» URL: http://kazkar.info/ua/ukra_nsk_kazki/
28	Сайт «Світ казок» URL: https://svit-kazok.info/
29	Сайт «Мала сторінка» URL: https://mala.storinka.org/
30	Сайт «Дивіться казки українською» URL: https://www.youtube.com/@Ukrainian_fairy_tales
31	Сайт Валерії Воробйової URL: https://казка.укр/
32	Сайт «Мовослово» URL: https://movoslovo.com/products/100-kazok-tom-1
33	Сайт «Всеосвіта» URL: https://vseosvita.ua/library/albom-ukrainski-narodni-kazki-ilustracii-do-narodnih-kazok-304722.html
34	Сайт «Уміти» URL: https://umity.in.ua/concept/?id=720
35	Сайт «Українська правда. Життя» URL: https://life.pravda.com.ua/society/2016/05/19/212506/
36	Сайт сюжетно-мотивних показників та бази даних URL: https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/index.htm
37	Березкин Ю.Е. Мифология аборигенов Америки и Сибири. Тематическая классификация и распределение по ареалам. URL: www.ruthenia.ru/folklore/berezkin/nocalendar1
38	Declerck T. Formalisierung von Märchen. Kritik der digitalen Vernunft. Konferenzabstracts. Universität zu Köln (26. Februar bis 2. März 2018) p. 409-412 URL: https://dhd2018.uni-koeln.de/wp-content/uploads/boa-DHd2018-web-ISBN.pdf
39	Сравнительный указатель сюжетов (СУС). Восточнославянская сказка. Сост. электронной (гипертекстовой) версии А.В. Козьмин. URL: www.ruthenia.ru/folklore/index.htm
40	Франко З. Передмова. <i>Іван Франко. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50-ти томах</i> . Львів.: Каменяр, 2001. URL: http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/franko/mosaic/01.html ; https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Mozaika_iz_tvoriv_scho_ne_vviishly_do_Zibr_tv_u_50_t/

SUMMARY

Svitlana Karpenko. (2024) Ukrainian fairy-tale studies: research methodology and publishing practice. Monograph. Bila Tserkva (Ukraine)

The author of the monograph proposes to consider fairy-tale studies as a separate branch of folkloristics. In the course of the research, the author considered the terminology, scientific methods and schools used to study the fairy tale narrative. The author also carried out a historiographic division of fairy-tale studies by periods corresponding to the era of romanticism, realism, and postmodernism. The monograph presents the periodization of Ukrainian folklore, taking into account the objective factors of the history of the Ukrainian people over two centuries (the 19th and 21st centuries). The four periods of fairy-tale studies presented in the work demonstrated the dynamics of the development of the scientific direction, which made it possible to describe the specifics of fairy-tale research, collecting and publishing activity, and to focus on individual figures of scientists whose contributions most corresponded to the tasks of our studies. Identifying positive factors in the disclosure of the theory and editorial practice of Ukrainian fairy-tale lore, we managed to fulfill the set tasks, which consisted in describing the conditions for the formation of Ukrainian fairy-tale lore as a separate direction of folkloristics; establishing its periodization; clarification of issues, terminology, tools, basic concepts, indicating the names of researchers of a certain issue; consideration of the method of compilation of collections of fairy tales.

The use of methods and techniques for studying the issue was determined by the tasks and appealed to the descriptive, historical, analytical and theoretical methods of processing materials, which, in turn, required observation, experimentation and structuring in order to formulate the necessary conclusions. Various materials came into the field of research (from theoretical works, dictionaries to collections of fairy tales and Internet sites of various purposes). This allowed us to create a complete picture of Ukrainian folklore, to answer questions about its genesis, self-sufficiency as a scientific direction and a separate educational discipline.

Наукове видання

Світлана Дмитрівна КАРПЕНКО

**Українське казкознавство:
методологія досліджень та едиційна практика**

Монографія

Підписано до друку 20.01.2024. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 25,51. Обл. вид. арк. 36,60. Зам. № 3102.
Наклад 100 прим.

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4379 від 02.08.2012.
Ідентифікатор видавця в системі ISBN 8489
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00
E-mail: 7980400@gmail.com

Віддруковано на базі поліграфічно-видавничого центру «Кавун»
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (066)-55-312-55, (056)-798-22-47
E-mail: arbuz.in.ua@gmail.com
www.arbuz.in.ua